Madve Yayınları: 39
Birinci Cilt
Birinci Basım: Mart 1994

yazan:

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman

ed-Dârimî es-Semerkandî

Tercüme, Şerh ve Tahkik:

Doç. Dr. Abdullah AYDINLI

Editör:

Hasan H. Maden

M. Müdürü:

Mustafa Bulan

Dizgi-
İç Düzen-
Ofset Hazırlık: madve
Hadislerin Harekelenmesi ve
Tashih: N. Kahraman

BASKI : İstanbul Ofset Basım A.Ş.
TEL : 653 02 65 - 653 89 16

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman
ed-Dârimî es-Semerkandî

SÜNEN-İ DÂRİMÎ

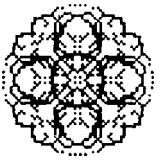

Tercüme ve Tahkik:
Doç. Dr. Abdullah AYDINLI

madve
Çatalçeşme Sokak Üretmen İş Hanı No:29/3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 513 60 54 - Faks: (0212) 528 16 57

İthâf:

Bu çalışmamı okuyucuya sunarken, temel eğitimime büyük katkıları olan babaannemi rahmetle yâd ediyorum.

Mekânı cennet olsun!

ÖNSÖZ

Alemlerin Rabb'ı olan Allah'a hamd olsun! Efendimiz, son peygamber Muhammed'e, âline ve ashâbına salâtü selâm olsun!

Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri, İslâm tarihinin ilk yıllarından itibaren yazılmaya başlanmış ve zamanla onları bir araya getiren irili-ufaklı birçok eser meydana getirilmiştir. Bunlardan biri, takdim sadedinde olduğumuz bu Sünen'dir.

Büyük İslâm alimlerinden biri olan Dârimi'nin (181-255 h.) bu eseri, içlerinde İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852) de bulunduğu bazı alimlerce, Sünenu İbn Mâce yerine Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı sayılmaya lâyık görülecek kadar kıymetli bir eserdir. Eser, günümüze tam olarak ulaşan en eski "sünen" kitabı olma özelliği ile tarihî bir değere de sahiptir. Eserde ibâdet, muamelât ve ahlâkla ilgili temel islâmi hükümler, seçilip âhenkli ve mantıkî bir düzene konulan hadislerle anlatılmaktadır. Kitabın, mühim ve ayırıcı bir bölümü olan Mukaddime'sindeyse bir kısım siyer, hadis ve fıkıh usûlü konuları oldukça zengin rivâyetlerle ele alınmıştır.

Bu mühim eserin dilimize kazandırılmasının büyük faydalar sağlayacağı düşünülmüş ve elinizdeki bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılanlar şunlardır:

1. Kitabın aslı ilk olarak tamamen harekelenmiştir. Bilindiği gibi, bazan farklı okunabilen hadis metinlerini okumada asıl olan, dilbilgisi kuralları değil, rivâyet şekilleridir, yani onları, hocadan nasıl duyulmuş, alınmışsa o şekilde okumak esastır. Bunun için harekeleme yapılırken, rivâyet şekillerine göre harekelenmiş olan diğer hadis kitaplarından istifade edilmiş, onlarda bulunmayan metinler ise dilbilgisi kurallarına göre harekelenmiştir.

2. Hadislerin, varsa, diğer kitaplardaki yerleri tesbit edilip gösterilmiştir. Hadislerin yerleri gösterilirken Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin eserlerinde önce ana-bölüm (yani eser

içindeki "kitab") ismi, sonra alt-bölüm ("bâb") numarası, ardından da parantez içinde cilt ve sayfa numarası verilmiştir. Müslim'in Sahîh'i ile Mâlik'in Muvatta'ında ise "bâb" numarası yerine hadis numarası verilmiştir. Bunların dışındaki kitaplarda ise cilt ve sayfa numarası ile yetinilmiştir.

3. Bilhassa Kütüb-i Sitte'de bulunmayan hadislerin sıhhat durumları, ilgili kitaplardan istifadeyle belirtilmeye çalışılmıştır.

4. Tercümede anlaşılır ve güzel karşılıklar bulmanın yanında metne bağlı kalmaya da gayret edilmiştir. Bununla birlikte, kitabın özelliğinden dolayı, ihtiyatlı davranılmış ve zaman zaman "tercüme kokma" pahasına, güzel ifade yerine metne bağlı tercüme tercih edilmiştir.

5. Metinlerin anlaşılmalarını kolaylaştırmak gayesiyle parantez içi cümlelerin kullanılmasından kaçınılmamıştır. Bu açıklayıcı cümleler, daha ziyade, hadisin diğer rivâyetlerinden veya şerhlerinden alınmıştır.

6. Hadislerin bazılarına "Açıklama"lar yapılmıştır. Bunların kaynakları belirtilmeyenlerinde, ele alınan hadisin Fethu'l-Bâri, Umdetu'l-Kari, Tuhfetu'l-Ahvezî ve el-Menhel'deki şerhinden istifade edilmiştir. Kitabımız "hadis kitabı" olduğu için, fıkhî konuların tafsilâtına girilmemiş, kısaca mezheblerin görüşleri, delillerine de işaret edilerek, verilmeye çalışılmış, bilhassa zahiren birbirine zıt görünen hadislerin izahı üzerinde durulmuştur.

7. Kitabın baş tarafına hadisin önemi, tarihçesi, kısaca usûlü ve Dârimi'nin hayatı ile eseri hakkında bir "Giriş", sonuna da fihristler eklenmiştir.

Bu çalışmanın en büyük sermayesi, doğruya ve güzele ulaşmak için samimiyetle çabalama olmuştur. Ancak, beşer işi olduğuna göre hataların bulunması kesindir. Bunları yüce Allah'ın bağışlamasını, aziz okuyucuların da hatırlatmasını dilerim.

İctimaî bir varlık olan insanın her çalışmasında çevresinin, şu veya bu oranda katkısı vardır. Bu anlayışla emeği geçeniere, bu meyânda, çalışmam boyunca yaptığı teşvik, destek ve gösterdiği sabırdan dolayı zevcem Emine'ye şükranlarımı sunarım.

Çalışmak bizden, başarıya ulaştırmak yüce Allah'dandır.

Erzurum, 22.10.1992 A. AYDINLI

GİRİŞ

SÜNNET ve HADİS

"Sünnet" ve "hadis" kelimeleri muhtelif islâmi ilimlerde birbirinden az çok farklı mânâlarda kullanılmışlardır. Şöyleki;

Hadis alimlerinin kullanışında "sünnet", Hz. Peygamber'den - sallallahu aleyhi ve sellem- nakledilen her türlü söz ve iştir. Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önceki söz ve işleri de aynı ismi alır.

Fıkıh usûlü alimlerine göre "sünnet", Hz. Peygamber'den Kur'an-ı Kerim dışında nakledilen ve şer'î bir delil olmaya elverişli olan söz, fiil ve takrirleri (yani gördükleri veya duydukları bir şeyi onaylamaları)dır.

Fıkıh alimlerine göre "sünnet" ise, Hz. Peygamber'den farz ve vâcib olmayarak gelen ve dinde uyulması istenen her şeydir. Diğer bir ifadeyle onların kullanışında "sünnet", dinde farz ve vâcib olmayarak takib edilen yoldur.(1)

"Sünnet" kelimesi "bid'at"ın zıddı olarak da kullanılmıştır. "Bid'at", en kapsamlı bir mânâsıyle, Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından ortaya çıkan esaslara aykırı olan şey demektir. Buna göre "sünnet"de, kaynağı Kur'an-ı Kerim de olsa, Hz. Peygamber ve ashabının uygulamalarına uygun olan şey demek olur. Bu kullanışa Ahmed b. Hanbel'in şu sözü örnek verilebilir: "Âlî senedin peşine düşmek, öncekilerden gelen bir sünnettir. Çünkü Abdullah'ın talebe-arkadaşları Kûfe'den Medine'ye gidip Hz. Ömer'den (ilim) öğrenir, (hadis) işitirlerdi."(2) "Falan ehl-i sünnettendir." ifadesindeki "sünnet" kelimesi de bu mânâyadır.(3)

"Sünnet"in, "vâcibliği veya mendûbluğu Hz. Peygamber'in emriyle

1) "Sünnet"in fıkıh ve fıkıh usûlü alimleri nezdindeki daha husûsi ve ayrıntılı tarifleri için bkz. Hucciyyetu's-Sunne, s. 51 vd.

2) el-Câmi'li-Ahlâki'r-Râvi, 1/123.

3) Bkz. Hucciyyetu's-Sunne, s. 46.

bilinen şey" mânâsına bir kullanılışı da vardır.[4] Meselâ; "Abdest Mekke döneminde sünnet idi." sözü şöyle açıklanır: "Bunun mânâsı o sünnetle biliniyordu. Ama hükmüne gelince o (o zaman da) mutlaka farzdı!"[5]

"Hadis" ise "sünnet"i bildiren haberdir. Bu kelimenin, Hz. Peygamber'in sadece sözü mânâsına kullanımı da yaygındır. Bu durumda Hz. Peygamber'in fiili "sünnet" ismini alır. Ancak bu iki kelime zamanla, Hz. Peygamber'in sözü, fiili ve takriri ile bunları bildiren haber mânâsına eşanlamlı olarak kullanılır olmuştur.

Biz de bu Giriş kısmında "sünnet" kelimesini hadis alimlerinin anladığı mânâda ve onunla "hadis" kelimesini eşanlamlı olarak kullanacağız. Burada hemen kaydetmeliyiz ki, hadisçilerin anladığı mânâda bir "sünnet"in fıkhî hükmü yerine göre farz, vâcib, sünnet veya müstehab olabilir.

HADİSİN ÖNEMİ

Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- her yönü ile ilgili haberleri içine alan hadisin önemi çok büyüktür. Hadisin bu önemi muhtelif açılardan sözkonusu edilebilir. Bunlar arasında hadisin müslümanlar için taşıdığı önem genel olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlar da "Kur'an-ı Kerim'i Anlamak" ve "Kur'an'ı Kerim'in Hükümlerini Uygulamak"dır.

A- Kur'an-ı Kerim'i Anlamak: Çok açık bir hususdur ki, müslümanlar Kur'an-ı Kerim'in emir ve yasaklarına uyarak onun istediği şekilde bir hayat geçirmekle yükümlüdür. Bu da Kur'an-ı Kerim'i yüce Allah'ın muradına uygun anlamakla mümkündür. Bu imkânı bize en büyük ölçüde ancak hadis sağlar. Şu olayda bu hususa işaret edilmektedir: Tâbiûn neslinin fazilet sahibi, büyük alimlerinden biri olan Mutarrıf b. Abdillah eş-Şıhhîr'a (v. 95), hadislerin önemini kavrayamadığı anlaşılan biri; "Bize sadece Kur'an'dan bahsedin!" demişti de o şöyle cevap vermişti: "Vallahi, biz Kur'an'a karşılık bir bedel (yani onun yerine geçecek bir şey) murad etmiyoruz. Fakat biz Kur'an'ı daha iyi bilen kimseyi (yani Hz. Peygamber'i) istiyoruz!"[6]

Zaten Hz. Peygamber'e, kendisine indirilenleri tebliğ etmesinin[7]

4) Hucciyyetu's-Sunne, s. 54.

5) Ahkâmu'l-Kur'an, İbnu'l-Arabî, 2/558.

6) Câmiu Beyâni'l-İlm, s. 496; el-Muvâfakat, 4/26; Miftâhu's-Sunne, s. 12.

7) Bkz. Mâide sûresi, 67.

yanında onları "tebyin: açıklama" görevi de verilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurur: **"Sana Zikr'i (yani Kur'an'ı) insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye "Li-tubeyyine") indirdik".** (8) **"Sana Kitab'ı ancak hakkında ihtilâfa düştükleri şeyleri onlara açıklayasın diye ("li-tubeyyine")... indirdik!"** (9) Bu âyetlerde geçen "tebyin" kelimesinin en yaygın mânâsı açma, vuzûha kavuşturma, izah etme, açıklamadır.(10) Bununla beraber kelimenin "bildirme" mânâsı da vardır. Ancak zikredilen ikinci âyette bu kelimenin "ihtilâfa düşme" kelimesinin mukabilinde kullanılmış olması onun en yaygın yâni "açıklama" mânâsında kullanıldığına işaret sayılabilir. Çünkü "ihtilâfa düşüldüğünde", daha ziyade, "izaha" ihtiyaç duyulur. Kelimenin bu mânâda kullanıldığını Hz. Peygamber'in tevâtür derecesinde bize ulaşmış bulunan Kur'an açıklamaları da desteklemektedir. Zira Hz. Peygamber'e Kur'an-ı Kerim'i açıklama görev ve yetkisi verilmemiş olsaydı o onu muhtelif şekillerde açıklama yoluna gitmezdi.

Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i açıklamaları genel olarak dört şekilde olmuştur:

1. Mücmel âyetleri açıklamak: Kur'an-ı Kerim'de bazı âyetler "mücmel"dir, yani ele aldıkları konulara kısaca temas eder, onların geniş açıklamalarını, ayrıntılarını vermezler. İşte Hz. Peygamber sözleriyle bu tür ayetlerin geniş açıklamalarını yapmış, ayrıntılarını bildirmiş, fiilleriyle de onların nasıl uygulanacaklarını göstermiş, diğer bir ifadeyle söz ve fiilleriyle onları "beyan" etmiştir. Meselâ Kur'an-ı Kerim'de namaz kılma, oruç tutma, hacca gitme emirleri vardır. Ancak namazların kaçar rekât kılınacağı, oruçta uyulacak kaideler, hacda yapılacak ibadetler gibi bir çok husus Kur'an'da yer almamış, bunların açıklaması Hz. Peygamber'e bırakılmıştır. Bunun için Hz. Peygamber; **"Beni namaz kılarken gördüğünüz gibi namaz kılın!** (11) **"Hacda yapacağınız ibadetleri ("menâsikinizi" benden) alın!"**(12) buyurmuştur. Hz. Peygamber'in sözkonusu açıklamaları olmasaydı, ilgili âyetler yüce Allah'ın isteğine uygun anlaşılamaz ve ortaya çok farklı uygulamalar, böylece de ibadetler hususunda büyük kargaşalıklar çıkardı. Nitekim son yıllarda

8) Nahl sûresi, 44.

9) Nahl sûresi, 64.

10) Bkz. Mu'cemu Mekayîsi'l-Luğa, 1/328, BYN maddesi.

11) Buhâri, Ezân, 18 (1/155).

12) Müslim, Hac, 310 (2/943).

Hindistan'da sünnetin dindeki yerini ve değerini inkâr eden[13] ve kendilerine "ehlu'l-Kur'an: Kur'an'cılar" diyen bazı kimseler namazın nasıl kılınacağının, devlet başkanı tarafından zamana ve yerine göre belirleneceği iddiasında bulunmuşlardır.[14]

2. Müşkil âyetleri açıklamak: Hz. Peygamber anlaşılmaları güç olan bazı âyetleri de beyân etmiştir. Meselâ bir âyette şöyle buyrulur: **"Tövbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, "seyahat edenler"... (işte bunlar da cennetliktirler)"**[15] Hz. Peygamber bu âyette geçen "seyahat edenler"i, "oruç tutanlar" şeklinde açıklamıştır"[16]

Başka bir âyette ise; **"O (yani Allah) takva ve mağfiret ehlidir!"**[17] buyurulur. Hz. Peygamber bu âyetin mânâsını şöyle açıklamıştır: **Allah -tebâreke ve teâlâ- buyurur ki; "Kendisine (karşı gelmekden) sakınılmaya lâyık olan benim. Kim de bana (karşı gelmekten) sakınır da benimle birlikte başka bir tanrı tanımazsa onu bağışlamaya lâyık olan da benim!"** [18]

Diğer bir âyet-i kerimede ise şöyle buyurulur: **"Beyaz iplik siyah iplikden sizce seçilinceye kadar yiyin, için..."** [19] Hz. Peygamber buradaki beyaz iplikle siyah iplikden maksadın gecenin siyahlığı ile gündüzün beyazlığı olduğunu beyân buyurmuştur.[20] Nitekim daha

13) İslâm tarihinin sahabeden sonraki ilk dönemlerinde ve son asırda sünnetin dindeki yerini takdir edemeyen sünnet inkârcıları görülmüştür. Bu inkâr, örnekler gösteriyor ki, başlangıçta daha ziyade cehaletten kaynaklanıyordu. Dolayısıyle mesele izah edilince inkârdan vazgeçiliyordu. Zamanla bu inkârda art niyetler etkili olmuşa benziyor. Bu hususta sözkonusu inkâr görüşlerinin ilk çıkış yerleri dikkat çekicidir. Bu tür görüşler tarihte ilk olarak hicrî 1. asrın sonları ile hicrî 2. asırda Irak bölgesinde, Basra'da ortaya atılmıştı. Aynı görüşler milâdî 19. asrın sonlarında yine Irak'ta ortaya atılmış hızla Hindistan'a yayılmışlardı (Bkz. Mevlânâ Mevdûdî'nin Sünnet Müdâfaası, s. 78). Bu durumu M. M. el-A'zamî şöyle değerlendirir: "(Sünneti inkâr), yanlış anlamaya veya, mâzîde Yunan kaynaklı oluşu ile zamanımızda batı kaynaklı oluşunda fark olmayan **fikir sömürgeciliğinin yankısı kötü maksatlara dayanmaktadır!"** (Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1/41).

14) Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1/29.

15) Tevbe sûresi, 112.

16) Mustedrek, 2/535.

17) Müddessir sûresi, 56.

18 Tirmizî, Tefsîr, 71 (5/430); İbn Mâce, Zühd, 35 (2/1437); Musned, 3/142; Dârimi, Rikak, 16.

19) Bakara sûresi, 187.

20) Buhârî, Tefsîr, 2/28 (5/156); Müslim, Sıyâm, 33 (2/766-767). İbn Huzeyme (v. 311) arapların iplik kelimesinin bu şekilde gece ve gündüz için kullanılışını bilmediklerini, bunu ilk olarak Hz. Peygamber'den öğrendiklerini kaydeder (Sahîhu İbn Huzeyme, 3/209).

sonra âyetin bu mânâya olduğunu gösteren "mine'l-fecr: yani tan yeri" açıklaması da nâzil olmuş ve âyetin mânâsı şu hale gelmiştir: **"Beyaz iplik siyah iplikden yani tan yeri sizce seçilinceye kadar yiyin, için!".**

3. Geniş kapsamlı, genel ifadeli bazı ayetlere sınırlamalar getirmek: Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'i açıklamasının bir kısmı, geniş kapsamlı, genel ifadeli ('mutlak','âmm')[21] bazı âyetlere sınırlamalar getirmek ('takyid', 'tahsis') şeklinde olmuştur. Bu nevi-den açıklamalarına şu birkaç örneği verebiliriz:

Kur'an-ı Kerim'de, ölen bir kimsenin mirasının, hayattayken yapmış olduğu "vasıyyetinin" yerine getirilmesinden sonra taksim edileceği hükmü vardır.[22] Burada "vasıyyet" kelimesi mutlak olarak zikredildiği için buna göre kişi malından istediği miktarda vasıyyet yapabilir. Ancak Hz. Peygamber vasıyyetin, miras bırakılan malın üçte birinden fazla olmasını men ederek âyetin sözkonusu mutlak hükmünü takyîd etmiştir.[23]

Bir âyet-i kerimede şöyle buyurulur: **"Allah bey'i yani alışverişi helâl, faizi haram kıldı."**[24] Bu âyette bey' kelimesi mutlak olarak kullanılmıştır. Buna göre her türlü alışveriş helâl demektir. Ancak Hz. Peygamber aldanma, aldatma ve haksızlık ihtimali olan bazı alışverişlerle, şarabın alım-satımı gibi bazı alışverişlerin helâl olmadığını açıklamış[25] ve böylece bu âyetin hükmünün mutlak olmadığını beyan buyurmuştur.

Bir diğer misal "zulüm" kelimesiyle alâkalıdır. Şöyleki; **"iman edip imanlarına zulüm karıştırmayanlar, işte güven onların hakkıdır..."**[26] meâlindeki âyet indiğinde sahâbe-i kirâm endişeye kapılmış ve hemen Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- başvurarak; "Hangimiz nefsine zulüm (haksızlık) etmez ki?" demişlerdi. O zaman Hz. Peygamber; **"O sizin sandığınız gibi değil. Bilakis Lokman'ın oğluna dediği "Yavrum, Allah'a şirk koşma! Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür!"**[27] sözündeki gibidir." bu-

21) Mutlak mukayyed, âmm, hâss, mücmel... Lafızlar, fıkıh usûlü kitaplarında ayrıntılarıyla ele alınan mühim bahislerdendirler.

22) Bkz. Nisâ' sûresi, 11.

23) Bkz. Buhârî, Vesâyâ, 2, 3 (3/186-187); Fethu'l-Bârî, 11/206.

24) Bakara sûresi, 275.

25) Helâl olmayan alışverişler hakkında hadis kitaplarının "Kitabu'l-Buyû' " bölümlerine bakılabilir.

26) En'âm sûresi, 82.

27) Lokman sûresi, 13

yurmuştu.[28] Yani En'am sûresinin mezkûr âyetinde geçen "zulüm" kelimesinin "şirk" mânâsına olduğunu açıklamıştı. Bilindiği gibi "zulüm" kelimesi "haksızlık" mânâsına olup âmm (umûmî) bir lafızdır ve, en küçüğünden en büyüğüne kadar -ki şirk, Allah'a karşı işlenen en büyük haksızlıkdır.- her türlü haksızlığı kapsamaktadır. İşte Hz. Peygamber yukarıdaki açıklamasıyle bu kelimenin En'am sûresindeki mezkûr âyette umûmi mânâsında değil husûsi bir mânâsında kullanıldığını, bu âyette Allah'ın muradının bu husûsi mânâ yani "şirk koşma" olduğunu beyân buyurmuştur.

Diğer bir misâl olarak ölü hayvan etiyle ilgili hükmü zikredebiliriz. Kur'an'da ölü hayvan etinin ("meyte"nin) yenmesinin haram olduğu umûmi bir hüküm olarak beyân edilmektedir[29] Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-; **"Onun (yani denizin) suyu temiz, ölü hayvanının (etinin, "meytesinin" yenmesi) helâldır!"**[30] buyurarak Kur'an'daki mezkûr umûmi hükmü tahsis etmiş, onun deniz meytesi dışındaki meytelere has olduğunu açıklamıştır.

4. Kur'an'ın bazı hükümlerini te'kîd etmek: Hz. Peygamber'in bir kısım beyânları aynen Kur'an-ı Kerim'deki bazı hükümler gibi olmuştur. Böylece Hz. Peygamber'in bu tür beyânları Kur'an'ın ilgili ahkâmını te'yîd etmiş, başka bir şekilde ifade etmiş olmaktadır. Bunun örnekleri pek çoktur.

B- Kur'an'ı Kerim'in Hükümlerini Uygulamak: Takdir edilir ki, bir metni anlamak, onu uygulayabilmek için her zaman yeterli olmaz. Bunun için onun uygulanışını da görmek gerekir. İşte Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerim'i bir taraftan, yukarıda anlatılan şekillerle benzeri şekillerde açıklayarak onun, Allah'ın muradına uygun ve daha iyi anlaşılmasını sağlamış diğer taraftan ona uygun yaşayışı ile de onun nasıl tatbik edileceğini bilfiil göstermiş ve ümmetine "güzel bir örnek"[31] olmuştur. Bu durumu, Hz. Peygamber'in ahlâkını soranlara Hz. Âişe'nin; "Onun ahlâkı Kur'an'dan ibaretti!" şeklinde verdiği cevabı[32] çok güzel ifade eder.

Böylece sözlü ve fiilî "beyân: açıklama" gerçekleşmiş oluyordu.

---

28) Müslim, Îman, 197 (1/114-115).

29) Bkz. Mâide sûresi, 3; En'âm sûresi, 145.

30) Ebû Dâvûd, Tahâret, 41 (1/21); Nesâî, Tahâret, 4/ (1/44); Tirmizi, Tahâret, 52 (1/100).

31) Bkz. Ahzâb sûresi, 21.

32) Müslim, Musâfirîn, 139 (1/513).

Sahâbe-i kirâm da, Hz. Peygamber'in sözlü açıklamalarının yanında gördüğü uygulamalarını da kendilerinden sonraki müslümanlara, yaşanan bir hali dille ifade etme imkânı ölçüsünde anlatmış, nakletmişlerdir.

Diğer taraftan pek çok âyet-i kerime Hz. Peygamber'e itaat etmeyi emretmektedir. Bunlardan bir kaçını zikredebiliriz:

"Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin. Eğer bir şey hakkında çekişirseniz onu Allah'a ve Peygamber'e döndürün, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız. Bu, hem daha hayırlı, hem netice itibariyle daha güzeldir!" (33)

"Öyle değil, Rabbine andolsun ki, onlar aralarında kimi oraya kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp sonra verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar!" (34)

"Allah ve Peygamber'i bir işe hükmettiği zaman gerek mümin olan bir erkek, gerek mümin olan bir kadın için (ona aykırı olacak) işlerinde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah'a ve Resûl'üne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır!"(35)

Bu ve benzeri âyetlerde Hz. Peygamber'e itaat; muhatabların zekâ, anlayış ve inanç bakımlarından durumları farklı olduğu için değişik uslûb ve açıklıkta, her seviyeden insanın anlayabileceği şekilde açıklanmıştır.

Bu itâat mecburiyeti,(36) Hz. Peygamber'e itaatın Allah'a itaat etme sayılmasındandır. Yüce Allah şöyle buyurur: **"Kim o peygambere itaat ederse muhakkak Allah'a itaat etmiştir".**(37) Zira Hz. Peygamber sadece Allah'ın yolu olan sırât-ı mustakîme götürmekte(38) ve yalnız kendisine vahyedilene uymaktadır. Bir âyette şöyle buyrulur: **"De ki, ben size; 'Allah'ın hazineleri ya-**

33) Nisâ' sûresi, 59.

34) Nisâ' sûresi, 65.

35) Ahzâb sûresi, 36.

36) Gerçi "sıdk-ı mahabbet oldur ki, kişi mahbûbunun tâatıyle amel eyleye!"(Terceme-i Nefehâtu'l-Uns, s. 109).

37) Nisâ sûresi, 80.

38) Şûra sûresi, 52-53.

nımdadır', demiyorum. Gaybı da bilmem. Size, 'Ben meleğim!" de demiyorum. Ben ancak bana vahyolunana uyuyorum!" (39) Benzer muhtevadaki diğer bir âyet de şöyledir: **"De ki, ben peygamberlerden ilk defa gelmiş biri değilim. Bana da, size de ne yapılacağını bilmiyorum. Ve ben ancak bana vahyolunana uyuyorum!"**(40)

Burada kaydetmeliyiz ki, mezkûr âyetlerde Hz. Peygamber'in sadece kendisine vahyedilene uyduğunu bildirmesinden, onun her sünnetinin mutlaka vahiy kaynaklı olduğu kesin olarak anlaşılamaz. İlgili diğer nasslar incelendiğinde görülür ki, bu ve benzeri âyetler ya belirli konulara hastırlar veya onları, Hz. Peygamber'in her hük münün mutlaka vahyî bir esasa dayandığı şeklinde anlamak gerekir. Şurası kesindir ki, Hz. Peygamber'in bir kısım sünnetleri doğrudan vahiy kaynaklıdır. Yüce Allah şöyle buyurur; **"Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirdi, sana bilmediğin şeyleri öğretti"** (41) Bu âyette Hz. Peygamber'e Kitab ile birlikte "hikmet" ismi verilen bir şeyin "indirildiği"nden bahsedilmektedir. Sözkonusu "Kitab", Kur'an-ı Kerim olduğuna göre "hikmet" ondan başka bir şey olmalı ve bu, öncelikle sahabeye, onlar vasıtasıyle de sonraki müslümanlara intikal etmiş bulunmalıdır. Nitekim yüce Allah müminlere yaptığı lütuflar arasında onlara Kitab'la beraber "hikmet"i öğreten bir peygamber göndermesini de zikretmektedir.(42) Hz. Peygamber'in hanımlarına hitap eden bir âyet de şöyledir: **"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve "hikmet"i hatırda tutun!"** (43) Şimdi Hz. Peygamber'den Kur'an-ı Kerim dışında gelen her şeye "sünnet" denildiğine göre, sözkonusu bu "hikmet" de "sünnet"e dahil olmalıdır. Aralarında İmam Şâfii'nin de bulunduğu bazı alimler de, bazı âyetlerde "Kitab"la birlikte zikredilen "hikmet"ten "sünnet"in kasdedildiği kanaatindedirler.(44) Şu halde sadece buna bakarak "sünnet"in bir kısmının Allah tarafından indirilmiş yani vahiy kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Kaldı ki, hadisler arasında ancak Allah'ın bildirmesiyle bilinebilecek olan gaybî yani geçmişle, gelecekle veya ölümden sonraki hallerle alâkalı bilgilerin(45) ve; "Allah şöyle buyurdu...", "Rabbim bana şöyle emretti..."

39) En'âm sûresi, 50.

40) Ahkaf sûresi, 9.

41) Nisâ' sûresi 113.

42) Bkz. Âlu İmrân sûresi 164.

43) Ahzâb sûresi, 34.

44) Bkz. Risâle, s. 37, 78, 93, 103; Tedribu'r-Râvî, 1/6; Tavzihu'l-Efkâr, 2/319.

45) İbn Kesîr, Kitâbu'n-Nihâye evi-'l-Fiten ve'l-Melâhım (Mısır, I-II) isimli eserinde istikbalde meydana gelecek olaylarla ilgili hadisleri toplamıştır

gibi ifadelerle Allah'a nisbet edilen bilgilerin bulunması da bazı hadislerin/sünnetlerin vahiy kaynaklı olduğunu açıkça gösterir.

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in bazı hareketlerinin, karar ve açıklamalarının vahye dayanmadığını gösteren âyet ve hadisler de vardır. Bu hususta örnek olarak Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı'nda esir düşen müşrikleri fidye alıp salıvermesi,(46) Tebûk Savaşı'na bir bahane ile katılmak istemeyenlere izin vermesi,(47) Allah'ın kendisine helâl kıldığı (bal şerbetini) haram kılması,(48) İbn Ümmi Mektûm'dan yüz çevirmesi (49) ile ilgili âyetleri ve Bedir Savaşı'nda seçtiği ordugâhı bir sahâbinin teklifi üzerine değiştirmesi(50) ile hurma ağaçlarının aşılanması(51) hakkındaki hadisleri zikredebiliriz.

Şu halde denilebilir ki, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- sünnetinin bir kısmının vahiy kaynaklı olduğu kesindir. Sünnetin bir kısmı ise onun, vahyi esaslardan hareketle yaptığı ictihadlarına, belirttiği görüşlerine dayanmaktadır.(52) Bununla beraber hadislerin vahye veya Hz. Peygamber'in ictihadına dayanması, onların teşri değeri hususunda önemli değildir. Hz. Peygamber'in, vahye muhatab olacak, onu alabilecek en güzel şekilde olmasını takdir eden(53) ve müslümanlara örnek olarak lütfeden yüce Allah müslümanları onun, kaynağı vahıy veya ictihad-ı nebevisi olan açıklamalarına uymakla yükümlü tutmuştur. Hz. Peygamber'e itâat etmeyi emreden âyetlerde de, şöyle olanlara uyun, şöyle olanlara uymayın, şeklinde bir ayrım yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber'e itaat yükümlülüğünü sadece vahye dayalı açıklamalarına bağlarsak, Allah'a itaatle birlikte Resûl'e itaatı emreden âyetlerin, "Resûl'e itâat" kısımlarını anlamamız güç olur. Kaldı ki, her bir hadisin kaynağının vahıy mi, nebevi ictihad mı olduğunu tesbit etmek de mümkün değildir.

Sahâbe-i kirâm başta olmak üzere ilk müslümanlar bu hususları hakkıyle takdir edip anlamış ve Hz. Peygamber'in sünnetine ver-

46) Bkz. Enfâl sûresi, 67.

47) Tevbe sûresi, 43.

48) Bkz. Tahrim sûresi, 1.

49) Bkz. Abese sûresi, 1-2.

50) el-Kâmil fi't-Târih, 2/122.

51) Bkz. Müslim, Fedâil, 140 (4/1835).

52) Bkz. Huccetullahi'l-Bâliğa, 1/271.

53) Bkz. Nûn sûresi, 4. "Beni Rabbim terbiye etti de terbiyemi güzel yaptı." hadisinin senedinin zaif, mânâsının doğru olduğuna işaret edilir. Bkz. Feyzu'l-Kadîr, 1/225.

dikleri önemi söz ve fiilleriyle ifade etmiş, onun için gerekeni yapmada, fazlası kabil olamayacak şekilde sa'yü gayret göstermişlerdir. Şöyleki;

1. Onların, hayatlarını tanzim hususunda, Kur'an'la beraber tek mercileri hadis/sünnet olmuştur. Onlar hareketlerini, görüş ve düşüncelerini, anlayışlarını, olaylara bakışlarını şeklen veya öz itibariyle sünnete göre ayarlamaya çalışmışlardır. Bu anlayış ve takdir neticesidir ki, ortaya çıkan problemlere çözüm önce Kur'an-ı Kerim'de aranmış, orada bulunamadığında Resûlullah'ın hadisine başvurulmuş, Resûlullah'ın sünneti araştırılmıştır. Öyleki Hz. Peygamber'in davrandığı gibi davranmak veya buyurduğuna uygun hareket etmek bir sahabinin ve sonraki bir müslümanın en tabii hali olmuştur. Bunun sayılamayacak kadar çok örneğinden bir kaçını burada kaydedebiliriz:

Seyyâr anlatıyor: Sâbit el-Bunâni ile yürüyordum, çocuklara rastladığında onlara selâm verdi. Sâbit de, Enes'le beraber yürüdüğünü, çocuklara rastladığında onlara selâm verdiğini haber vermiş. Enes de, Resûlullah ile beraber yürüdüğünü, çocuklara rastladığında onlara selâm verdiğini rivâyet etmiş .(54)

Ebû Yezid el-Bistâmi şöyle demiştir: Andolsun ki, ben yüce Allah'dan, yeme ve kadın ihtiyaçlarını benden gidermesini istemeyi içimden geçirmiştim. Sonra kendi kendime; "Bunu Resûlullah -aleyhissalâtu vesselâm- istememişken benim, aziz ve celil olan Allah'dan istemem nasıl caiz olur?" demiş ve onu istememiştim. Yüce Allah da benden kadın ihtiyacını gidermişti. Öyleki artık karşıma bir kadın veya bir duvar çıkmasına aldırış etmem!" (55)

"Ebû Şuayb İbnu'l-Mukaffa' yetmiş kere piyâde hac etmişdir. Son haccında bâdiyede bir kelb gördü ki, susuzlukdan ağzından dili taşra çıkmış, Çağırdı ki, yetmiş piyade hac sevâbın bir içim suya kim satın alır. Bir şahıs ona bir içim su verdi. Ol suyu alıp kelbe verdi ve eyitdi: Bana ol haclarımdan bu yegrekdir. Zira Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- buyurmuşdur ki, her ciğeri hararetlu kimseye kim olursa olsun su vermekde ecir vardır!"(56)

Bu örnekleri çoğaltmadan diyebiliriz ki, İslâm tarihi âdeta bu yöndeki gayretlerin bir tarihidir. İslâmi ilimlerin değişik dallarında eser

54) Müslim, Selâm, 15 (4/1708).

55) el-Luma; 145.

56) Terceme-ı Nefehâtu'l Uns, s. 129. Mezkûr hadis için bkz. İbn Mâce, Edeb, 8 52/1215).

veren alimlerin çalışmaları bunun muşahhas örnekleriyle doludur. Bu hususu onların bir kaç açıklamasında görmekle yetinelim:

İmam Şâfii şöyle demiştir: Ben Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadis rivâyet eder de aksi görüş beyan ettiğimde beni hangi gök gölgelendirir, hangi yer beni taşır![57]

İmam Mâlik ise şöyle demiştir: "Sünnetler Nûh'un gemisidir: Kim ona binerse kurtulur, kim de ondan geri kalırsa boğulur!"[58]

Tasavvuf tarihinin büyük simalarından biri olan Sehl b. Abdillah et-Tusterî'ye İslâm'ın şerâyiî ile ilgili bir soru sorulmuş, o da şöyle cevap vermişti: "Alimler (islâm şerâyii hakkında) konuştular ve çok şeyler söylediler. Fakat bunlar iki cümledir: 'Resûl'un size verdiğini alın, sizi nehyettiği şeyden kaçının!'[59] O, sonra da şöyle demişti: "Bunlar da bir cümleden ibârettir: 'Resûl'e itaat eden, muhakkak Allah'a itaat etmiş olur!" [60]

Cüneyd-i Bağdâdi'nin açıklaması da şöyledir: "Bu ilmimiz Kur'an ve sünnetle mukayyeddir. Bu yola girişinden önce Kur'an okumayan, hadis yazmayan, fıkıh öğrenmeyen kimseye uymak caiz değildir!" [61]

Böylece sahabeden itibaren müslümanlar, Sufyân Sevri'nin (v. 161); "İnsan başını bile hadise göre kaşımalıdır!"[62] sözünü doğrulayacak derecede her işte[63] Hz. Peygamber'e uymada titizlik göstermişlerdir. Hatta "Hz. Peygamber'i her işlerinde taklid edebilme arzusu bazı sahabede o dereceyi bulmuştur ki, Peygamber sevgisinden fazla bir nasibi olmayanların bunları makûl karşılayabilmesi mümkün değildir"[64]

Bu arada günlük konuşmalarda Hz. Peygamber'in sözleri vird-i zebân edilmiş, dillerden düşürülmemiştir. İşte pek çok misâlden biri:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- sahâbilerinden Câbir'in

---

57) Miftâhu'l-Cenne, s. 94.

58) a.g.e.

59) Hıcr sûresi, 7.

60) Tefsiru Sehl, 19a-b. Son cümle Nisâ' sûresinin 80. âyetindendir.

61) Telbisu İblîs, s. 178; Furkan, s. 72.

62) Edebu'l-Imlâ' ve4l-İstimlâ', s. 109.

63) Hz. Peygamber ashabına her şeyi hatta def-i hâcet usûl ve âdâbını bile öğretmişti. Bkz. Tirmizi, Tahâret, 12 (1/24); Nesâi, Tahâret, 35, 36 (1/35-36).

64) İslâm Tenkid Zihniyeti, s. 28. Müellif burada, Abdullah b. Ömer'in, arafat dönüşü Hz. Peygamber'in kazâ-i hâcet yapmış olduğu bir yerde kazâ-i hâcet yapma isteğini (bkz. Musned, 2/131) örnek olarak nakleder. Krş. Aylık Dergi Ehl-i Sünnet Özel Sayısı, s. 30

devesini satın almak istediğinde; "Onu bana şuna şuna mukabil satar mısın? Allah seni bağışlasın!" demişti. Artık bu söz müslümanların hep söyledikleri bir söz olmuş, "Şöyle şöyle yap, Allah seni bağışlasın!" demeye başlamışlardı.(65) Hz. Peygamber'in sözlerinin bu şekilde iktibası onların bazan bir sahâbinin sözü gibi nakledilmesine de sebeb olmuştur.

Kur'anî ve Peygamberî emirler doğrultusunda bu peygambere ittiba arzusuyladır ki, sahâbe ve sonraki ilk müslümanlar hayatın her safhasıyla ilgili çok ayrıntılı bilgiler ihtiva eden hadislerin nesilden nesile intikalini sağlamışlardır. Bu vakıanın boyutlarını, Ebû Hâtim ibn Hıbbân'ın tesbitiyle dört rekâtlı bir namaz hakkında Resûlullah'ın altıyüz sünnetinin nakledilmiş olduğu(66) haberiyle takdir edebiliriz. Gerçek şu ki, her zaman örnek alınması gereken bir hayat böyle mufassal nakledilmiş olmalıdır. Bu hususta S. Süleyman Nedvi şöyle demektedir: "Hz. Muhammed'in sünneti, bu muhtelif beşer tabakalarının ve sınıflarının cümlesine örnek olmağa kâfi gelecek mahiyettedir... Gerçek bir hayatta nice karanlıklar vardır. Onları aydınlatmak lâzımdır. Hz. Muhammed'in sîreti hayatın her safhasını ihtiva eder. Bütün hayata şâmildir. Bütün beşeriyet sınıfları onda örnek olacak ciheti bulabilirler... O'nun hayatı ve sîreti, en benam çiçeklerden ve güllerden yapılmış bir bukete benzer: Sarı, beyaz, al, yeşil rengârenk en güzel çiçekleri onda bulmak kaabildir. (67)

2. Onların ictimâî münâsebetlerinde sünnet ve sünnete ittibâ mihenk taşı olmuş, sünnetin rûhuna aykırı şeyler ("bid'at"ler) şiddetle reddedilmiştir.(68) Nakledeceğimiz şu hâdiseler buna güzel birer örnek teşkil ederler:

Sahâbi Abdullah b. Muğaffel'in (v. 57) bir akrabası fiske taşı atmıştı. Bunun üzerine Abdullah ona mani olup şöyle dedi: "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- fiske taşı atmayı yasaklamış ve şöyle buyurmuştu: **"Bu (yani fiske taşı atmak) ne bir av avlar, ne de bir düşman parçalar! Fakat diş kırabilir, göz çıkarabilir!"**. Bu ikazdan sonra adam yine fiske taşı atmaya başlayınca Abdullah ona şöyle çıkıştı: "Ben sana Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onu yasaklamıştı, diye haber veriyorum, sonra sen (yine) fiske taşı atıyorsun! Seninle ebediyyen konuşmam!"(69)

65) Müslim, Radâ', 63 (2/1089-1090).
66) er-Risâletu'l-Mustatrafa, s. 47.
67) Hz. Muhammed aleyhisselâm Hakkında Konferaslar, s. 103.
68) Bir kaç örnek için bkz. Dârimi, Mukaddime, 40.
69) Müslim, Sayd, 56 (3/1548); Dârimi, Mukaddime, 40

Meşhûr sûfîlerden Ebû Osman el-Hîrî'nin, ölümüne yakın durumu ağırlaştığında oğlu Ebu Bekr (üzüntüsünden) üzerindeki gömleği parçalamıştı. Bunun üzerine Ebû Osman gözlerini açmış ve şöyle demişti: "Yavrum, zâhirde sünnete muhâlefet, kalbdeki gizli bir riyadandır!" (70)

Bidatlere muhalefetin bir belirtisi olarak bidatçıların rivâyet ettikleri hadisler de ekseriya kabûle şâyân görülmemişlerdir. Muhammed b. Sirin'in (v. 110) şu sözü meşhûrdur: "(Önceleri) isnâd sormazlardı. Fitne ortaya çıkınca (hadis rivâyet edenlere); "Bize râvîlerinizin ismini söyleyin!" dediler ve neticede sünnet ehline bakılıp hadisleri alınmaya, bidatçılara bakılıp hadisleri alınmamaya başlandı".(71)

3. İlk müslümanların, Hz. Peygamber'in özellikle müsaade edip karışmadığı(72) meşrû' istek ve zevklerini düzenlemede de hadis etkili olmuştur. Örnek olarak Enes b. Mâlik'le ilgili bir haberi zikredelim: Bir terzi, Hz. Peygamber'i -sallallahu aleyhi ve sellem- yaptığı bir yemeğe dâvet etti. Ben de Hz. Peygamber'le beraber gittim. Terzi arpa ekmeği ile, içinde kabak ve kurutulmuş et bulunan bir çorba ikram etti. Bu yemekte Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem-, tabağın etrafında kabak aradığını gördüm. Bu sebeble o günden sonra kabağı sevmekteyim!(73)

Şu haberlerin de; zevk, duygu ve arzuların hadis muvacehesinde yönlendirilmesi ile ilgileri vardır:

Zeyneb bint Ebî Seleme anlatıyor: Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- hanımı Ümmü Habîbe'nin, babası Ebû Sufyân b. Harb öldüğünde, yanına girmiştim. İçinde zağferan sarısı veya başka bir esans bulunan bir güzel koku istetti ve onu genç bir kıza sürdü. Sonra kendi yanaklarına sürerek şöyle dedi: "Vallahi benim güzel kokuya ihtiyacım yok. Ne var ki, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğunu işitmişimdir: "Allah'a ve ahiret gününe ina-

70) Hilyetu'l-Evliyâ', 10/245; Medâricu's-Sâlikîn, 3/120.

71) Müslim, Mukaddime, 7 (1/15). Bu umûmi kaidedir. Bazı şartlar dahilinde bidatcıların da rivâyetleri kabul edilmiştir. Buhâri ve Müslim'in Sahîh'lerinde bile pek çok bidatcının rivâyeti vardır.

72) Burada kelerle ilgili bir haberi zikredebiliriz. Şöyleki; Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, kendisine takdim edilen keleri, haram olmadığını belirtiği halde memleketinde bulunmaması sebebiyle ondan tiksindiği için yememiş, ama yanında bulunan Hâlid İbnu'l-Velid'in onu yemesine de karışmamıştı. Bkz. Müslim, Sayd, 44 (3/1543).

73) Buhârî, Et'ime, 37 (3/186).

nan bir kadının bir ölüye üç günden fazla yas tutması helâl değildir. Ancak o, koca için dört ay on gün yas tutar". (74)

Bir hastalık sebebiyle karnına dağlama yaptıran Habbâb'ın sözleri: "Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabından benim uğradığım belâya uğramış olan hiç kimse bilmiyorum. Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- zamanında bir dirhem bile bulamazken şimdi evimin bir köşesinde kırkbin (dirhemim) var. Şayet Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bizi menetmiş veya ölümü temenni etmemizi yasaklamış olmasaydı ben muhakkakki ölümü temenni ederdim!" (75)

Şu haberde de aynı mânâyı bulmak mümkündür: İbn Sîrîn anlatıyor: Ben kılıcımı Semure b. Cundeb'in kılıcı (örneğine) göre yaptım. Semure de, kılıcını Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- kılıcı (örneğine) göre yaptığını söyledi.(76)

4. İlk müslümanların yer ve yurtlarının harici şekillenmesinde de hadisin tesiri olmuştur:

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştu: **"Helâya girdiğinizde, küçük ve büyük abdest sırasında kıbleyi ne önünüze ne de arkanıza almayın. Fakat (Medine'ye göre) doğuya yahut batıya yönelin!".** Hadisin râvisi Ebû Eyyûb rivâyetinin akabinde şöyle demişti: "Sonraları Şam'a geldiğimizde kıbleye doğru inşa edilmiş helâlar bulduk. Bu durumda biz de (gücümüzün yettiğince) kıbleden yan çiziyor ve Allah'dan bağışlamasını diliyoruz!". (77) Yeni yapılan binaların mimarisinde bu ve benzeri hadisler etkili olmuş ve, meselâ, son asra gelinceye kadar abdesthaneler kıble istikametinde yapılmamış, genellikle eski binâlarda helâ taşının oturuş yönü ile kıble arasında 45 derecelik bir açı bulunmuştur.(78)

Hicrî 8. yılda Medine'ye gelmiş olan Abdulkays heyeti ile ilgili uzun bir hadisten nakledeceğimiz şu parça da İslâm coğrafyasının şekillenmesinde hadisin etkisine bir örnek sayılabilir:

"...Sonra o (yani Hz. Peygamber) hepimize doğru dönüp sordu:

---

74) Tirmizi, Talâk, 18 (2/500).

75) Tirmizi, Cenâiz, 3 (3/301-302).

76) Tirmizi, Cihâd, 12 (4/197).

77) Muslim, Tahâret, 59 (1/224). Hadisin değişik bir yorumu için bkz. Risâle, s. 292 vd. Meskenlerin iç düzenlemesinde hadislerin tesiri için haremlik-selâmlık ayrımı da hatırlanabilir.

78) Abdesthane, 1/71.

"azıklarınızdan herhangi bir şey var mı?". Topluluk buna sevindi ve yüklerine doğru koştular. Herbiri bir miktar hurma getirdi ve onları deri bir yaygı üzerinde onun önüne yığdı. Hz. Peygamber'in elinde bir arşından uzun, iki arşından kısa bir değnek vardı. Bununla işaret ederek; "Bu hurma çeşidine ta'dûd mu diyorsunuz?" buyurdu. "Evet" dedik. Bir diğer yığın için; "Ya bu sırfın mı?" buyurdu. "Evet" dedik. "Ya buna barni mi diyorsunuz?". Biz (yine) "Evet" dedik. O zaman Hz. Peygamber; "Gerçekten bu, hurmalarınızın en iyisi ve en faydalısıdır!" buyurdu. Râvî demiştir ki; "Seyahatimizden döndüğümüzde bu cinsten mümkün olduğu kadar çok diktik ve en fazla onu sevdik. Öyleki o, hurma dikimlerimizin en büyük kısmını teşkil etti ve hurmalarımız (hep) barnî (çeşidi) oldu".(79)

Böylece hadis/sünnet İslâm toplumunun oluşmasında ve İslâm coğrafyasının şekillenmesinde müessir olmuş, neticede diğerlerinden farklı ölçü ve değerlere sahip bir medeniyet vücûda gelmiştir.(80) Bu medeniyetin bünyesi içinde doğup gelişen i'tikadî, siyasî, hukûki fırka, meşreb ve mezheblerin sebeb-i vücûdlarının en mühimlerinden biri olarak hadisi ve ona "karşı" takınılan tavrı zikretmemiz gerekir. Aynı şekilde sözkonusu toplulukların çeşitli yabancı etkilerden âzâde kalmalarının, Kur'an'la beraber hadise bağlılıkları ölçüsünde olduğu ilâve edilmelidir. Bu hususta S. Ramazan şöyle demektedir: "Kur'an ve Sünnetin otoritesi dışındaki bütün otoriteleri reddetmekle İslâm, hukukunu hem kavram yönünden ve hem de uygulama kabiliyeti bakımından çeşitli yabancı tesirler yığınının oluşturduğu terekeden kurtarmış (ve böylece) bütün müslümanları, Allah'ın kelâmı olduğuna inandıkları Kur'an'ın muhtevası ve onun Hz. Peygamber'in "sünnet"i içinde yapılmış tefsiri ile yüzyüze getirmiş oluyor".(81) Mevdûdi'nin görüşü ise şöyle açıklanır: "Bu Ümmet'in eşsizliği, birliği ve İslâm geleneğinin sürekliliği, toplumun hidayet kaynaklarının birlikte algılanıp hayata geçirilmesi ile sağlanmıştır. Bu hidayet kaynakları da Kur'an ve Sünnet'tir... Müslüman ümmetin zamansal dikey oluşumu ile mekânsal yatay oluşumu Kur'an ve Sünnet'e bağlılıkları nisbetinde olmuştur... Bir kaynak olarak sünnet, de-

79) Musned, 4/206-207.

80) Bkz. Devru'l-Hadis, s. 19-29; Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik, Doç. Dr. İbrahim Canan, İstanbul, 1984. Burada bir örnek olarak, âdetâ İslâm medeniyetinin karakteristiklerinden biri olan resim yasağının sadece hadislere dayandığını kaydedebiliriz.

81) Teokrasi' İslâm'la Yok Edilmiştir, s. 13.

ğerlendirme dışı bırakılacak olursa, Ümmet yapısı çözülür, korunamaz".[82]

5. "İslâmî toplumsal değişimin temel dinamiği olan"[83] bu hazinenin korunup sağlıklı bir şekilde sonraki nesillere intikali hususunda da ilk müslümanlar görevlerini hakkıyla yapmışlardır. Onlar her imkân ve fırsatı değerlendirerek hadisin öğrenimi ve öğretimi için çalışmış, bu gaye ile meşakkatli, uzun yolculuklar yapmışlar, sonraki nesiller için mühim ölçüler geliştirmişlerdir. Bu suretle diğer islâmi ilimler meyânında münhasıran hadisleri değişik yönleriyle ele alan hadis ilmi doğup gelişmiştir.

Hadisle, hadisin öğrenilip öğretilmesiyle ilgili konuları ele alan hadis ilmi başlıca iki ana kola ayrılır: a) Rivâyetu'l-Hadis İlmi: Bu, hadis ilminin; hadislerin, usûlüne uygun olarak öğrenilip öğretilmesini, alınıp nakledilmesini konu edinen koludur; b) Dirâyetu'l-Hadis İlmi: Bu ise, hadisleri kabul edilme ve reddedilme yani hangilerinin kabul, hangilerinin reddedileceği bakımlarından ele alan hadis ilmidir. Hadis ilminin bu koluna ulûmu'l-hadis, usûlu'l-hadis, ilmu'l-mustalah ve ilmu'l-hadis dirâyeten gibi isimler de verilir. Mutlak olarak "hadis ilmi" denilince de bu ilim kolu kasdedilir.

HADİSİN TARİHİ

Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- hadisleri günümüze gelinceye kadar başlıca dört merhale geçirmişlerdir:

A- Tesbit Dönemi: Bu dönemde hadislerin sözlü ve yazılı olarak öğretilmesi, öğrenilmesi, halk arasında yayılması, böylece hafızalarda veya değişik yazı malzemeleri üzerinde tesbit edilip koruma altına alınması sözkonusudur. Bu dönem aşağı-yukarı hicri birinci yüzyılın sonlarına kadar devam eder. Dönemin belli başlı hadis faaliyetleri şöylece özetlenebilir:

1. Hadis Öğrenimi: Bu dönemde hadis öğrenimi için Hz. Peygamber'le sahabenin yoğun faaliyetleri vardır:

a) Hz. Peygamber'in Faaliyetleri:

Hz. Peygamber hadislerin kaynağıdır. Onların öğrenilmesi ve halk arasında yayılmasında en büyük gayret de Hz. Peygamber'e aittir. Hz. Peygamber bu uğurda zamanının bütün iletişim imkânlarını kul-

82) Mevlânâ Mevdûdî'nin Sünnet Müdafaası, s. 79.

83) a.g.e., s. 82.

lanmıştır. O günkü şartlarda fertlerle sözlü ve yazılı olarak tek tek irtibata geçmenin yanında kalabalıkların bir araya geldiği panayır, bayram, hac ve savaş gibi ictimaî hâdiseler iltetişim için güzel fırsatlar sağlıyordu. Hz. Peygamber bunları en iyi bir şekilde değerlendirmiştir.

Hz. Peygamber, kendisine tebliğ görevi verilişinden itibaren Allah'ın emirlerini en yakınlarından başlayarak çevresindekilere iletmiş, bu arada onları kendi sözleriyle açıklamış, şahsında uygulayıp örneklik yapmış, sorulan sorulara cevaplar vermiş, ortaya çıkan meselelere çözümler getirmiştir. Böylece söz ve fiilleri çevresindekiler tarafından müşâhede edilmiş, onlara yayılmış oluyordu. Haliyle kalabalıkların bir araya geldiği yerlerde söylenen sözler, yapılan işler daha geniş bir çevreye, hatta hac ve panayırları düşünürsek, şehirlerarası bir çevreye yayılma imkânı buluyorlardı. Hz. Peygamber'in, bi'setinin ilk yıllarında hac mevsimlerinde, Mekke'ye dışarıdan gelenleri dolaşarak onlara müslümanlığı anlattığı bilinmektedir. Meşhûr Akabe biatları da bu mevsimlerde gerçekleştirilmişti. Mekke yıllarında yapılan bu faaliyetler, Medine'de de sürdürülmüştü. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber bazı mühim hükümleri savaşa gidilir-dönülürken veya savaş esnasında[84] yahut Vedâ Haccı sıralarında açıklamıştı. Meselâ Hayber savaşında mut'a nikâhı ile bazı hayvan etlerinin yenilmesinin haramlığı, Mekke'nin fethinde cahiliye imtiyazlarının geçersizliği, Mekke'nin haremliği ilân edilmişti. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- daha önce açıklamış olduğu bazı hükümleri de böylesi kalabalıkların bir araya geldiği zamanlarda tekrar duyururdu. Buna mut'a nikâhı örnek verilebilir. Hz. Peygamber son olarak Mekke'nin fethi esnasında yasaklamış olduğu mut'a nikâhının yasaklığını, onbinlerce insanın bir araya geldiği Vedâ' Haccı'nda tekrar ilân etmişti. Bunun sebebi, dinin hükümlerinin daha geniş bir sahaya yayılmasını, duymamış olanların duymasını sağlamak olmalıdır. Bu şekilde savaşlar ve hac ibadeti hadislerin yayılmasına da vesile oluyor, vesile kılınıyordu.

Hz. Peygamber doğrudan ulaşma imkânı bulamadığı insanlara ulaşmak için ise aracı imkânlara başvurmuştu. Bu cümleden olarak civar bölge sakinlerine, yetkililerine elçi ve memurlar göndermişti. Bunlar gittikleri yerlerde Kur'an-ı Kerim'in yanında Hz. Peygamber'in sünnetini anlatıyor, müslümanlık ve Hz. Peygamber hak-

84) Burada savaşların tarih boyunca değişik kültür gruplarının bilgi-tecrübe alışverişinde oynadıkları rol hatırlanabilir.

kında sorulan sorulara cevaplar veriyorlardı. Hz. Peygamber elçilerinden bir kısmıyla dine dâvet mektupları da göndermişti. Bir kısmı günümüze kadar gelmiş olan bu mektuplar,[85] ilk yazılı hadis belgeleri arasında sayılırlar.

Sünnetin öğrenilmesi ve yayılması için bu fiilî faaliyetlerin yanında sözlü teşvikler de olmuştur. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- genel olarak ilim öğrenme ve öğretmenin faziletine dikkat çekmiş ve bunlara teşvikde bulunmuştur. Hz. Peygamber'in bu konudaki hadislerinden öğreniyoruz ki, ilim öğrenme her müslümana farzdır.[86] Kişi üstünlüğünü ilmiyle sürdürebillir.[87] Geriye bırakılan faydalı ilim, ölümünden sonra insanın amel defterinin açık kalmasına sebeb olan üç şeyden biridir.[88] İnsan ilim öğrenme yolunda olduğu sürece Allah yolundadır.[89] Binaenaleyh her müslüman ondan nasibini almaya çalışmalıdır. Öğrenilen bir bilginin gereğini yapmak ve onu başkalarına öğretmek gerekir. Kişi, kendisinden ilim almak isteyenlerden de bunu esirgememelidir. Zira kendisine bir bilgi sorulup da bunu saklayanın ağzına kıyamet günü ateşten gem vurulacaktır. [90]

Hz. Peygamber bahusus kendi hadislerinin öğrenilip öğretilmesini de emir ve tavsiye etmiştir. Şu hadis meşhûrdur: **"Allah, bizden bir söz işitip de onu başkasına ulaştırıncaya kadar muhafaza eden kimsenin yüzünü ak etsin! Zira ulaştırılan birçok kimse onu, işitenden daha iyi korur!"** [91] İlgili diğer bir kaç hadis de şöyledir: **"Benden duyduğunuz şeyleri rivâyet ediniz!"** [92] **"Burada bulunan bulunmayana tebliğ etsin!"** [93] **"Benden hadis rivâyet edin, (ama) bana yalan söz isnâd etmeyin!"** [94]

Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- bu fiilî ve sözlü gay-

85) Hz. Peygamber'in mektupları hakkında bkz. Mecmuatü'l-Vesâiki's-Siyâsiyye, s. 75 vd., Hz. Peygamber'in Altı Orjinal Diplomatik Mektubu, Muhammed Hamidullah, çev. Mehmet Yazgan, Ist. 1990.

86) İbn Mâce, Mukaddime, 17 (1/81).

87) Bkz. Buhârî, Menâkıb, 1 (4/154).

88) Bkz. Müslim, Vasıyyet, 14 (3/1255).

89) Bkz. Mecmeu'z-Zevâid, 1/123.

90) Bkz. Ebû Dâvûd, İlm, 9 (3/321); Tirmizî, İlm, 3 (5/29).

91) Tirmizi, Ilm, 7 (5/34).

92) Mecmeu'z-Zevâid, 1/148.

93) el-Cerh ve't-Ta'dîl, 1/8; Şerefu Ashhabi'l-Hadis, 16, 17.

94) Şerefu Ashâbi'l-Hadis, 13, 15.

retleri, tabiî olarak etkili olmuş ve sahabe-i kirâm bu hususta da gerekeni yapmıştır.

b) Sahabenin Gayretleri:

Hz. Peygamber'in sünnetinin dindeki yeri ile onun öğrenilip öğretilmesi hususunda Hz. Peygamber'in yaptığı teşvikler, emir ve tavsiyeler gösteriyor ki, hadis öğrenim ve öğretimi dini bir görevdir. Sahâbe-i kiram her şeyden önce bunun için gayret göstereceklerdir. Nitekim Ebû Hureyre -Allah ondan razı olsun!- şu sözünde bu hususa işaret etmiştir: "Vallahi, Allah'ın Kitabı'ndaki bir âyet olmasaydı size ebediyyen bir şey rivâyet etmezdim!". Ebû Hureyre sonra; **"Şüphe yok ki, indirdiğimiz o açık delilleri ve hidâyeti, biz kitapda insanlara açıkça bildirdikden sonra gizleyenlere, işte onlara hem Allah lânet eder, hem lânet ediciler lânet eder!"** (95) meâlindeki âyeti okurdu.(96)

Diğer taraftan bu hususta, Kur'an'ın ilme verdiği önem ile sahabenin Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılıkları da etkili olmuş olmalıdır.

İşte zikrettiğimiz bu ve benzeri sebeblerden dolayı sahabe Hz. Peygamber'i aşkla-şevkle takip etmiş,(97) sözlerini duyup bellemiş, fiillerini müşahede etmişlerdi. Bunun için uzakta olanlar yer ve yurtlarını bırakıp Hz. Peygamber'in yanına gelmiş, Kur'an ve sünnet öğrenip dönmüşlerdi. Hz. Peygamber'in, Medine dışından gelen heyetleri camide misafir edip ağırlaması onların, islâmî hükümlerin uygulanmasını görmelerini ve böylece onları fiili olarak öğrenmelerini kolaylaştırıyordu. İş-güç sahibi kimseler arasında, yeni gelişmeleri günü gününe takip edip öğrenmek için Hz. Peygamber'in yanına nöbetleşe gelip gidenler vardı. Meselâ, Medine dışındaki bir mahallede oturmakta olan Hz. Ömer komşusuyla böyle yapıyor, Hz. Peygamber'in yanına bir gün kendisi, bir gün komşusu giderek, gördüklerini, duyduklarını birbirlerine anlatıyorlardı.(98)

Sahâbe-i kirâm Hz. Peygamber'den doğrudan duyamadıkları, göremedikleri şeyleri ise, duyan, gören arkadaşlarından sorup öğreniyorlardı. Onlar, bilhassa Hz. Peygamber hakkında yalan sözlemezlerdi.(99) Bununla beraber tedbiri de elden bırakmıyor, ikinci

95) Bakara sûresi, 159.

96) Musned, 2/274. Bkz. Buhâri, İlm, 42 (1/37-38).

97) Sahâbe-i kirâm Hz. Peygamber'i, başlarının üzerinde kuş varmış da kımıldarlarsa uçacakmış gibi sükûnetle, pürdikkatle dinlerlerdi. Bkz. Buhâri, Cihâd, 37 (3/214); Ebû Dâvûd, Sünnet, 27 (4/239).

98) Buhâri, ilm, 27 (1/31).

99) el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi, 1/117

şahıslardan hadis alırken ihtiyatlı davranıyorlardı. Bu maksatla, nakledilen hadisler Kur'an'ın ve meşhûr hadislerin hükümleriyle karşılaştırılıyor; hadisler, onları Hz. Peygamber'den ilk duyan kimseden alınmaya gayret gösteriliyor, hatta bunun için hadisi ilk duyan kimsenin bulunduğu uzak yerlere meşakkatli yolculuklar bile yapılıyordu. Ayrıca gerek görüldüğünde hadisi nakledenden şâhid getirmesi veya, doğru söylediğine dair yemin etmesi isteniyordu.

Sahabe-i kiram bu şekilde öğrenmiş oldukları hadisleri bazan aralarında müzekere ediyor ve yine aynı titizlik içinde başkalarına naklediyor, öğretiyorlardı. Hadisleri naklet̲mede gösterdikleri titizlik, aslına uygun bir şekilde rivâyet edememe endişesiyle bazı sahâbilerin az hadis rivâyet etmesine veya hiç hadis rivâyet etmemesine sebeb olmuştur. Meselâ ilk müslümanlardan ve aşere-i mubeşşereden olan Saîd b. Zeyd'in neredeyse hiç hadis rivâyet etmediği nakledilir.(100) Enes b. Mâlik de şöyle demiştir: "Hata yapmaktan endişe etmeseydim, size Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- duymuş olduğum bazı şeyleri rivâyet ederdim!" (101) Enes bir hadisi rivâyet edip bitirdiğinde ise, aslı gibi rivâyet edememiş olma düşüncesiyle; "...veya (hadis Hz. Peygamber'in) buyurduğu gibidir!" demeyi âdet edinmişti.(102) Abdullah b. Mes'ûd ve Ebu'd-Derdâ' gibi diğer bazı sahabîler de Enes gibi hareket ediyordu. Aynı tavrı aşere-i mübeşşereden olan ez-Zübeyr İbnu'l-Avvâm'da da görürüz. Bir gün oğlu Abdullah ona; "Ben senden, İbn Mes'ûd'la falandan ve falandan işittiğim gibi Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- hadis rivâyet ettiğini işitmiyorum, neden?" demişti, de o şöyle cevap vermişti: "Şunu iyi bil ki, gerçekten ben müslüman olduğumdan beri ondan ayrılmadım. Ama ben ondan bir söz işitmiştim, o şöyle buyurmuştu: **"Kim bile bile bana yalan isnâdda bulunursa o cehennemdeki yerine hazırlansın!"** (103)

Hz. Ali, sahâbenin bu titizliğinin bir sebebine şöyle tercüman olur: "Ben size Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- hadis rivâyet ettiğimde gökden aşağı düşmem bana, ona yalan isnadda bulunmamdan daha sevimli gelir!" (104)

Hadislerin öğrenim ve öğretiminde hanım sahâbîlerin de payı bü-

100) Bkz. Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis, s. 39.

101) Dârimi, Mukaddime, 25.

102) Dârimi, Mukaddime, 28.

103) İbn Mâce, Mukaddime, 4 (1/14).

104) Buhârî. İstitâbe, 6 (8/52).

yüktür. onlar da cemâatle kılınan namazlara, Hz. Peygamber'in hutbe ve vaazlarına iştirak ederler, meselelerini Hz. Peygamber'den sorup öğrenirlerdi. Hz. Peygamber'den kendileri için bir gün tahsis etmesini istemişler, Hz. Peygamber de onlara özel bir gün ayırmıştı, (105) Bu günde Hz. Peygamber özel olarak onlara konuşma yapardı.

Hanım sahabiler içinde de, konumuzla ilgili olarak, ensarlı hanımlar ile Hz. Peygamber'in hanımlarının özel bir yeri vardır.

Hz. Aişe; "Ensar hanımları ne güzel hanımlardır! Utangaçlık onların dini iyice öğrenmelerine engel olmamıştır!"(106) diyerek ensarlı hanımların öğrenme gayretlerini övmüştür.

Hz. Peygamber'in hanımlarının ise, İslâmî ahkâmı öğrenme ve öğretme gayretlerinin yanında diğer hanım sahabilerin, Hz. Peygamber'den sormaya utandıkları meseleleri kendilerine sordurmaları şeklinde hizmetleri de olmuştu. Hz. Peygamber'in hanımları içinde de, zekâsı ve araştırmacı kişiliğiyle Hz. Âişe ilk sırada yer alır. Bir tesbite göre en çok hadis rivâyet eden sahâbiler arasında, Ebû Hureyre, Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik'den sonra, 2210 hadis rivâyetiyle dördüncü sırayı almış olan Hz. Âişe, Hz. Peygamber'den duyduğu şeyleri tam anlayıncaya kadar araştırmakdan geri durmazdı.(107) Neticede o, en meşhûr yedi sahâbî fakihden biri de olmuştu.(108)

Hadislerin öğrenim ve öğretiminde sahâbe-i kirâmın gösterdiği titizlik, ileriki yıllarda, bilhassa bu görevi ikinci nesil ("tâbiûn") râvileri ele aldığında daha da artacakdır. Zira hicrî birinci asrın ortalarından itibaren, başlangıçta siyasî gayelerle yapılan "hadis uydurma" belâsı ortaya çıkmıştı. İnsanlar olur-olmaz şeyler anlatmaya başlamışlardı. Öyleki İbn Abbâs şöyle demek zorunda kalacaktır: "Bizler bir zamanlar bir adamın; "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu..." dediğini işittiğimizde gözlerimizi ona çevirir, kulaklarımızı ona verirdik. Sonra halk hırçın ve uysal develere binince (yani olur-olmaz şeyler anlatmaya başlayınca) halkdan sadece bildiğimiz şeyleri aldık!" (109) Bunun üzerine hadisi rivâyet eden kimse daha bir dikkatlice incelenmeye, hadisi kimden aldığı sorulmaya, güvenilir biri ise rivâyeti kabul edilmeye, aksi halde red-

105) Buhâri, Ilm, 36 (1/34).

106) Buhâri, İlm, 50 (1/41).

107) Buhâri, İlm, 35 (1/34).

108) Bkz. Tedrîbu'r-Râvi, 2/219.

109) Müslim, Mukaddime, 7 (1/13)

dedilmeye,[110] bazan yemin ettirilmeye veya şahid istenmeye,[111] en eski râviden almak için uzun yolculuklara çıkılmaya başlandı.[112] Haliyle bir sonraki titiz râvi de aynı şeyi yapacak, yani kendisine hadis rivâyet eden kimseden şâhid getirmesini veya yemin etmesini isteyecek, yahut hadisi kimden, nerede öğrendiğini soracak, o da; "Falan yerde, filandan öğrendim!" diyecekti. Böylece "sened kullanımı" dediğimiz usûl ortaya çıkmıştı.

Kullanılan şekliyle, yani her bir râvinin bir önceki râvinin (hocasının) ismini vererek ilk kaynağa varan ("muttasıl") şekliyle müslümanlara hâs olan sened kullanımı, hadisin güvenilirliğini korumak için ortaya çıkarılmıştı. Binaenaleyh aynı gayeyle şâhid isteme, yemin ettirme gibi usûller Hz. Ebû Bekir zamanından beri var olduğu için "sened kullanımı" usûlü baştan beri vardı, denebilir. Ancak bu usûl, meşhûr olan şekliyle hicrî birinci asrın ortalarından sonra ortaya çıkmış olmalıdır. Bu da, hadis uydurma hareketi ve hadis öğrenmek için yapılan yolculukların sonucu olmuştu.[113]

Tesbit Dönemi'yle alâkalı olarak temas edilmesi gereken iki husus daha vardır. Bunlar da Hz. Peygamber'in sözlerinin aynen mi yoksa, mânâ aynı kalmak şartıyle, lafızları benzerleriyle az-çok değiştirilerek yani mânen mi rivâyet edildikleri meselesi ile hadislerin yazılıp yazılmadığı meselesidir.

2. Hadislerin Rivâyet Şekli

Hadislerin Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- duyuldukları gibi aynen alınıp nakledilmeleri en güzel şekildir ve mümkün olduğu sürece böyle yapılmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber de, sözünü "duyduğu gibi" belleyip rivâyet eden kimseye hayır duada bulunmuştur.[114] Abdullah b. Ömer gibi bazı sahabiler bu hususa özel itina göstermiş ve, hadislerde, mânâ bozulmasa da, bir kelimenin bile benzeriyle değiştirilmesine veya yerinin öne-arkaya alınmasına razı olmamışlardır.[115] Tâbiûn alimlerinden olan el-A'meş bir kısım sahabenin bu tutumlarını şöyle ifade etmiştir: "Bu ilim öyle bir

110) Bkz. el-Cerh ve't-Ta'dil, 2/27-28.

111) Bkz. a.g.e. 1/170.

112) Bu ilim yolculukları ("rihle"ler) hakkında el-Hatîbu'l-Bağdâdî'nin er-Rihle fî Talebi'l-Hadis (Beyrut, 1975) isimli eserine bakılabilir.

113) Bkz. Hadis Tarihi, s. 176 vd.

114) Bkz. Tirmizî, İlm, 7 (5/34); Dârimi, Mukaddime, 24.

115) Bkz. Kifâye, s. 265 vd

topluluğun elindeydi ki, onlardan birine, bu ilme bir vâv veya bir elif yahut bir dâl ilâve etmesi gökden yere düşmesinden daha sevimli gelirdi!".(116)

Diğer taraftan, aynen rivâyet etme imkânı olmadığında hadislerin, mânâ bozulmamak şartıyle, Hz. Peygamber'in kullandığı lafızların yerine benzerleri kullanılarak rivâyet de edildiğini gösteren haberler vardır.(117) Meselâ Muhammed b. Sîrîn şöyle demiştir: "Ben hadisi on kişiden işitirdim, mânâları bir, lafızları farklı olurdu!".(118) Bu bir zaruretten kaynaklanıyordu. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bir söylüyor, orada bulunanlar da onu dinliyor ve akıllarında tutmaya çalışıyorlardı. Gerçi yazılı kültürü olmayan toplumlarda hafıza gücünün geliştiği bir vakıadır. Bu, âmâ gibi, duyu organlarından biri bulunmayan kimsenin diğer duyu organlarının, benzerlerinden daha kuvvetli olmasına benzer bir durumdur. Bunun muşahhas delili olarak o günkü toplum içinde onlarca beyti bir dinleyişte ezberleyen insanlar vardı. Ayrıca hadislerini ezberlemede sahabe-i kirâmın Hz. Peygamber'e karşı olan sevgi ve bağlılıklarının, onu pür dikkat dinlemelerinin etkisini de düşünmek gerekir. Binaenaleyh, bir defa duyulmuş olsa da, bazı hadislerin aynen korunup naledilmiş olması yadırganamaz. Bununla beraber, bilhassa uzun hadislerde metni aynen akılda tutma her zaman mümkün olmamış olabilir. Ama bunların da nakledilmeleri gerekir. Bu sebeble ortada bir zaruret bulunduğu için, aynen nakletme imkânı olmadığında hadislerin mânâlarıyla rivâyet edilmeleri caiz görülmüştür. Nitekim Kur'an-ı Kerim ile sünnette de bunun caizliğini gösteren deliller vardır. Hadislerin mânâ ile rivâyetinin caiz olduğu görüşünde olan zatlar arasında Hz. Âişe, Abdullah b. Mes'ûd ve Enes b. Mâlik gibi sahâbileri, sonraki nesillerden ise Âmir eş-Şa'bî, İbrahim en-Nehaî, Sufyân b. Uyeyne ve Yahya b. Saîd el-Kattân gibi alimleri zikredebiliriz.

Bu meselede yine de şu hususlara işaret etmemiz gerekir: Mânâ ile rivâyet caiz görülmekle beraber bunu gelişigüzel herkes her zaman yapamaz. Mânâ ile rivâyeti, Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu asıl lafzı bilmeyen kimse, dilin, mânâyı bozup bozmayacak inceliklerini biliyorsa, mânâyı bozmayacak şekilde yapabilir. Aksi halde mânâ ile rivâyeti caiz değildir.

116) Kifâye, s. 274.

117) Meselâ bkz. Kifâye, s. 308.

118) Kifâye, s. 311

Mânâ ile rivâyetin caizliği, hadisin kitaplara geçmesinden önce idi, ondan sonra caiz değildir.

Bazı kelime veya cümleleri farklı olan hadislerin bu farklılıklarının mutlaka mânâ ile rivâyetten meydana geldiğini söylemek doğru olmaz. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- aynı sözü 23 yıllık peygamberliği esnasında değişik yer ve zamanlarda farklı kelime veya cümlelerle söylemiş olabilir. Bu gibi durumlarda hadisleri rivâyet eden sahâbiler farklı olursa bu ihtimal daha kuvvetlidir.

3. Hadislerin Yazılması

İlgili haberlerin değerlendirilmesinden anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber önceleri hadislerinin yazılmasına umûmen müsâde etmemişti. Bunun sebebi, yazı bilenlerin büyük bir kısmının, belki de hepsinin vahiy kâtibi olmalarından dolayı, Kur'an ile hadislerin birbirine karışması endişesi idi. Sonraları, muhtemelen yazı bilenlerin çoğalmasıyla bu endişe zail olmuş ve Hz. Peygamber hadislerinin yazılmasına müsâade etmişti. Hatta bazı hadisler bizzat kendi bilgi ve emirleri dahilinde yazılmıştı. Bu yazılı hadis belgelerini şu şekilde sıralayabiliriz: 1) Müslümanlarla Medine'de bulunan gayr-ı müslimler arasında karşılıklı hakları tesbit eden ve "anayasa" mahiyetindeki yazılı belge; 2) Medine'de, muhtemelen hicri ilk yıllarda yapılan nüfus sayımının sonucunun yazıldığı belge; 3) Hz. Peygamber'in bazı şahıslara verdiği imtiyâznâmeler; 4) Bazı devletlerin yöneticilerine gönderilen dine dâvet mektupları; 5) Yahûdilerle yapılan yazışmalar. Bunun için Zeyd b. Sâbit, Hz. Peygamber'in emriyle ibranî yazı ve dilini öğrenmişti; 6) Devlet memurlarına verilen veya gönderilen tâlimatnâmeler; 7) Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinde irad buyurduğu ve Yemen'li Ebû Şâh isimli bir sahâbinin isteği üzerine yazılıp bu zata verilen hutbe.(119)

Hadislerin yazılmasına müsaade edildikden sonra birçok sahâbi, gerek Hz. Peygamber hayattayken, gerek daha sonra hadisleri yazmaya girişmişlerdi. Sahâbilerden Abdullah b. Amr başta olmak üzere Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdillah, Semure b. Cundeb, Ebû Hureyre ve Sa'd b. Ubâde'nin hadis mecmûalarının ("sahife"lerinin) bulunduğu bildirilmektedir. Ebû Hureyre'nin, talebesi Hemmâm'a yazdırdığı hadislerden oluşan mecmua günümüze kadar gelmiş ve basılmıştır.(120)

119) Bkz. Hemmâm ibn Munebbih'in Sahifesi, s. 26-31.

120) İlk olarak M. Hamidullah Hoca tarafından mühim bir girişle neşredilen bu hadis mecmuasının türkçeye üç ayrı tercümesi yapılmıştır.

Bunlara rağmen Hz. Peygamber'in dâr-ı bekaya irtihalinden sonra uzun süre hadislerin yazılmasının caiz olmadığını ileri sürenler görülmüştür. Bunun sebebi Hz. Peygamber'in yasaklaması değildir. Nitekim bu görüşte olanların hiçbiri iddiasına Hz. Peygamber'in yasaklamasını delil getirmemiştir. Şu halde sözkonusu bu görüşe sevkeden diğer sebebler olmalıdır. Bunlar şu şekilde maddelendirilebilir: 1) Hadislerle meşgul olunup Kur'an'ın ihmal edileceği endişesi. Meseleyi değerlendirirken o dönemi düşünmek gerekir. Yazı geleneği yok denecek kadar az olan bir toplumda Allah'ın Kitabı'nın bile sadece birkaç nüshası vardı. Binaenaleyh öncelikle ilâhi metin yazılıp öğrenilmeli, çalışmalar o hususta yoğunlaştırılmalıydı; 2) Toplum olarak yazıya değil de hafızaya, ezberlemeye ehemmiyet verilmesi. O günkü toplumda böyle bir zihniyet hakimdi. Zihniyetlerin değişmesi ise zaman ister; 3) Yazıya güvenilip hadisleri ezberlemenin ihmal edileceği endişesi. Bu Kur'an-ı Kerim için sözkonusu değildi. Zira onun lafzı da mu'ciz idi ve ibadet için ezberleniyordu; 4) Yazılan hadislerin sonradan ehil olmayanların eline geçip onların da hata ve tahrif yapabileceği endişesi; 5) Burada Hz. Peygamber'in, Zeyd b. Sâbit gibi vahiy kâtiplerine özel olarak ömür buyu hadis yazma yasağı koymuş olması, onların da bu yasağa ömür boyu riâyet ettikleri, çevrelerine de öyle yapmaları telkininde bulundukları da düşünülebilir.

B- Tedvîn Dönemi: Bu dönem, daha önce değişik yazı malzemelerine kaydedilerek veya ezberlenerek koruma altına alınmış olan hadislerin kitaplar ("divan"lar) içinde toplandığı dönemdir ve, hicrî birinci asrın sonlarından ikinci asrın birinci veya ikinci çeyreğine kadar süren bir zaman dilimini içine alır.

Aslında değişik sahâbîlerin bildikleri hadisleri onlardan toplayıp yazma faaliyeti daha eskilere dayanır. Abdullah b. Abbâs'ın sahâbileri tek tek dolaşarak bildikleri hadisleri, yanında taşıdığı levhalara yazdığı, Ebû Hureyre'nin, Abdullah b. Ömer'in birden fazla "hadis sahifeleri" olduğu nakledilir. "Tedvîn" ile daha değişik bir durum kasdedilmektedir ki, bu, hadislerin daha geniş kapsamlı ve bir "kitap / divan" içinde toplanmasıdır. Böyle bir faaliyeti devlet çapında ilk olarak başlatan kimse Halife Ömer b. Abdulaziz'dir (halifeliği h. 99-101). Bu adil ve alim halife, idaresi altındaki muhtelif bölgelerin valilerine mektuplar göndererek bölgelerinde bilinen hadislerin yazılıp gönderilmesini emretmiş, bunun üzerine de hadisler defter defter yazılıp halifelik merkezine gönderilmişti. Bu mühim

ilmî faaliyete dönemin birçok alimi katılmıştı. Ancak onların içinden İbn Şihâb ez-Zührî'nin emeği daha fazla görüldüğü için; "İlmi (yani hadisi) ilk tedvin eden İbn Şihâb'dır!"[121] denmiştir.

Ömer b. Abdulaziz'den önce babası, Mısır valisi Abdulaziz b. Mervân'ın (v. 85) da valiliği esnasında (h. 65-85) hadisleri toplama faaliyetine giriştiğini gösteren bir haber vardır. Buna göre Abdulaziz, Kesîr b. Murre'ye bir mektup göndermiş ve ondan, Ebû Hureyre dışındaki sahabilerden duyduğu hadisleri yazıp kendisine göndermesini istemişti. Ebû Hureyre'nin rivâyet ettiği hadisleri istememesinin sebebi onların kendisinde bulunmasıydı.[122] Neticesi bilinmeyen bu teşebbüs "tedvîn" olarak değerlendirilirse, tedvinin başlama tarihi h. 65-85 yıllarına kadar iner.[123]

Bu dönemde yazılan eserlerden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. M. Hamidullah Hoca, ilk yazma eserlerin hemen hemen hepsinin Bağdad'ın Moğollar tarafından istilâsı sırasında tahrib edildiğini kaydediyor.[124] İmam Zeyd b. Ali'nin (v. 122) "Musned"i günümüze ulaşmış ve basılmıştır.[125] Ancak bu eserin mevcut şeklinin imam Zeyd'e mi, yoksa eserin râvisi Ebû Hâlid'e mi ait olduğu tartışmalıdır.[126] Bunun için bu dönemde yazılmış olan eserlerin iç düzenleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Bununla beraber, gerek ilk çalışmalar olmaları, gerekse müteakip dönemin "tasnif" dönemi olması göz önüne alınırsa hadislerin kitaplarda, konu, râvi ve sıhhat bakımlarından karışık olarak toplandıkları söylenebilir. Belki belli bir zamandan sonra, namaz, oruç, hac gibi ana konulardaki hadisler ayrı ayrı kitaplarda, ama yine kendi içlerinde bir sıraya konmadan toplanmış olabilirler.[127]

Bu dönemde hadislerin rivâyetinde "sened"[128] kullanımı tamamen yerleşmiş ve "sened" hadisin ayrılmaz bir parçası olmuştu. Artık senedsiz hadis rivâyeti, merdiven kullanmadan binaya çıkma olarak değerlendirilecek,[129] sened hadiscinin sahtekârlara karşı silâhı kabul edilecektir.[130]

---

121) Hılyetu'l-Evliyâ', 3/363.

122) Tabakat, İbn Sa'd, 7/448.

123) Bkz. es-Sunne Kable't-Tedvîn, s. 373 vd.

124) Muhtasar Hadis Tarihi, s. 80

125) Musnedu'l-Imâm Zeyd, Beyrût, tarihsiz, 399 s.

126) Bkz. es-Sunne Kable't-Tedvîn, s. 370-371.

127) İbn Hacer'in; "(Tâbiûn sonu alimleri) her konuyu ayrı olarak tasnif ediyorlardı" (Hedy, s. 5) sözü bunu düşündürüyor.

128) Bir hadiste Hz. Peygamber'in sözünü veya işini bildiren söz kısmına "metin", bu metni birbirinden alıp nakleden kimselerin isimlerinin tarihî sıra içinde zikredildiği kısma "sened" denir.

129) el-Cerh ve't-Ta'dîl, 2/16; Şerefu Ashâbi'l-Hadis, s. 42.

130) Şerefu Ashâbi'l-Hadis, s. 42

C- Tasnif Dönemi: Bu dönemde, daha önce kitaplarda karışık olarak bir araya getirilmiş olan hadisler muhtelif şekillerde tasnife, sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır. Hicrî 2. asrın ortalarından 5. asrın ortalarına kadarki bir zamanı içine alan bu dönem kendi içinde birkaç merhaleye ayrılabilir. Çünkü hadislerin tasnifi faaliyetinin olgunlaşması tek ameliyede gerçekleşmemişti. Meselâ İmam Mâlik Muvatta'ında bir tasnif yapmıştı. Buhâri ise Câmi'inde, Muvatta'ı ve diğer birçok hadis kitabını kullanarak daha gelişmiş bir tasnif ortaya koymuştu. Bunun için bu dönemin üçüncü asır başlarına kadarki kısmı hem düzenin hem muhteva zenginliğinin henüz mükemmele ulaşmadığı 1. merhale; dördüncü asır başlarına kadar olan kısmı, düzen bakımından mükemmele ulaşmakla beraber muhteva zenginliği bakımından henüz öyle olmayan 2. merhale; beşinci asır ortalarına kadar olan kısmı ise her iki yönün de mükemmele ulaştığı 3. merhale kabul edilebilir. Bunlardan 2. merhale hadis tarihinin altın devri sayılır. Kütüb-i Sitte bu merhalede yazılmıştır. Muhteva zenginliği bakımından günümüze kadar bile bütün hadisleri kapsayan bir eser meydana getirilmemiş ve önemli olanın "tasnif" etme olmasına bakılırsa asıl tasnif dönemi bu merhalenin sonu ile sınırlandırılabilir.

Bu dönemde yazılan pek çok eser günümüze ulaşmıştır. Bunlarda, dönemin en belirgin hususiyetlerinden biri olarak, hadisler senedleriyle birlikte verilmişlerdir. Bu eserler o kadar meşhûr olmuşlardı ki, önceki dönemlerde yazılmış olan eserlere ihtiyaç bırakmamışlardı. Bunun sonucu olarak önceki dönemlerin eserleri kullanılmamış, dolayısıyle yazılıp çoğaltılmamış, böylece tarih içinde sel, yangın ve, Moğollarınki gibi, baskın ve yağmalarda yok olup gitmişlerdi.

Bir önceki dönemden itibaren artık "hadis" denince sened ve metin birlikte anlaşıldığı için biz bu dönemde gerçekleştirilen tasnif çalışmalarını Metinle İlgili Çalışmalar ve Senedle İlgili Çalışmalar şeklinde iki ana başlık altında ele alacağız:

1. Metinle İlgili Çalışmalar: Bu çalışmalar da Toplama ve Tasnif Etme Çalışmaları ile Anlama Çalışmaları şeklinde ikiye ayrılabilir:

a) Toplama ve Tasnif Etme Çalışmaları: Önceki dönemlerde karışık bir şekilde kaydedilmiş olan hadisler, kaydedildikleri yazı malzemelerinden, sahifelerden, kitaplardan toplanarak(131) ko-

131) Bu işe ıstılah olarak "tahrîc" veya "ihrâc" denir.

nularına göre ("ale'l-ebvâb") ve râvilerine göre ("ale'r-ricâl") sınıfladırılmışlardır. Bu sınıflandırma usûllerinin her biri ile değişik türde bir çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserleri genel özelliklerine göre şöyle gruplandırabiliriz:

aa) Her Konudan Hadisler İhtiva Eden Eserler: Câmi', musned ve mu'cem türünde yazılmış eserler bu gruba girer. Bu dönemde yazılan "câmi'" türü eserlerde hadisler konularına göre sınıflandırılmışlardır. Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin "el-Câmiu's-Sahîh"leri bu türün en meşhûr eserleridir. Musned ve mu'cem türlerinde ise hadisler râvilerine göre sınıflamaya tâbi tutulmuşlardır. Şöyleki, musnedlerde her bir sahâbiden müellife kadar muttasıl bir senedle gelen merfû hadisler (yani "musned" hadisler) o sahâbinin ismi altında konu ve sıhhat durumlarına bakmaksızın karışık olarak toplanmıştır. Bu tür eserlerde sahâbiler ekseriya fazilet sıralarına göre sıralanmışlardır. Bu türün en meşhûr eseri Ahmed b. Hanbel'in "Musned'idir. Mu'cem türü eserlerde ise hadislerin ya ilk yani sahâbi râvileri veya son yani müellifin hocaları olan râvileri harf sırasına konularak her birinin isminin altında rivâyet ettiği hadislerin tamamı veya bir kısmı zikredilir. Görüldüğü gibi mu'cemlerle musnedler arasındaki fark mu'cemlerde râvilerin isimlerinin harf sırasına konulmuş olmasıdır. Binaenaleyh bir "musned"deki sahâbi râvilerin isimleri harf sırasına konsa o bir "mu'cem" olur. Mu'cem türünün en meşhûr eserleri Taberânî'nin el-Mu'cemu'l-Kebir, el-Mu'cemu'l-Evsat ve el-Mu'cemu's-Sağîr isimli üç mu'cemidir.

Bir vakıa olarak mustedrek ve, ekseriya mustahrec türü eserler de bu gruba girerler.

Mustedrek, bir veya birkaç müellifin şartlarına uydukları halde kitaplarına almadıkları hadisleri toplayarak meydana getirilen eserdir. Bu türde Dârekutni'nin el-İlzâmât'ı, Hâkim Neysâbûrî'nin el-Mustedrek'i vardır.

Mustahrec ise, bir kitaptaki hadislerin farklı senedlerini bularak onlarla meydana getirilen eserdir. Daha çok Buhâri ve Müslim'in "Sahîh"lerinin mustahrecleri yapılmıştır.

ab) Muayyen Konularda Hadisler İhtiva Eden Eserler: Bu dönemde münhasıran ahkâm, ahlâk, iman, cihad, namaz gibi belirli konulardaki hadisleri ihtiva eden eserler de yazılmıştır. Bunların içinde en zengin edebiyata sahip olan, hiç şüphesiz, ahkâm hadisleridir.

Ahkâm hadisleri başlıca sünen, musannaf ve muvatta' türü eserlerde toplanmışlardır. Sünen türünde daha çok merfû' ahkâm hadisleri, musannaf türünde merfû', mevkûf ve maktû' ahkâm hadisleri, muvatta' türünde ise bir bölgenin alimlerinin ittifakla kabul ettikleri ahkâm hadisleri toplanmaya çalışılmıştır.

Sünen türünün en meşhûr eserleri Ebû Dâvûd, Nesâî, Dârimî, İbn Mâce, Dârekutnî ve Beyhekî'nin "Sünen"leridir.

Musannaf türünde Abdurrezzâk b. Hemmâm ve İbn Ebî Şeybe'nin "Musannaf"ları vardır.

Muvatta' türünün en meşhûr eseri ise İmâm Mâlik'in Muvatta'ıdır.

Buhârinin el-Edebu'l-Mufred'i, Abdullah İbnu'l-Mubârek, Vekî ibnu'l-Cerrah, Ahmed b. Hanbel, Hennâd ibnu's-Serî ve Beyhekî'nin Kitâbu'z-Zühd'leri ahlâki hadislere tahsis edilmişlerdir.

Abdullah İbnu'l-Mubârek'in Kitâbu'l-Cihâd'ı, İbn Mende'nin Kitâbu'l-İman'ı, Beyhekî'nin Şuabu'l-İman'ı, Nesâî ve İbnu's-Sünnî'nin Amelu'l-Yevm ve'l-Leyle'leri, Züheyr b. Harb'ın Kitâbu'l-İlm'i, Nuaym b. Hammâd'ın Kitâbu'l-Fiten'i vardır.

ac) Muayyen Özelliğe Sahib Hadisler İhtiva Eden Eserler: Sahih veya zaif hadislere tahsis edilen eserler bu gruba girer. Buhari ve Müslim'in el-Câmi'us-Sahihleri, İbn Huzeyme'nin "Sahih"i, İmâm Mâlik'in Muvatta'ı bir kısım sahih hadisleri bir araya getirmek için yazılmışlardır. Ebû Dâvûd ile İbn Ebî Hâtim'in Kitabu'l-Merâsîl'lerinde senedleri munkatı', dolayısıyle zaif hadisler bulunmaktadır.

b) Anlama Çalışmaları: İslâm tarihinde gelişen bütün ilimlerin gayesi esasen ilgili oldukları âyetlerle hadislerin daha iyi anlaşılmasını sağlamakdır. Fıkıh, tefsir ve kelâm başta olmak üzere sarf, nahiv, lügat, siyer, edebiyat, zooloji vesair ilim dallarında yapılan çalışmaların basit bir incelemesi bile bunu gösterebilir. Şu halde bizim burada kasdettiğimiz şey, münhasıran hadis esas alınarak onu anlamaya yönelik olarak yapılan çalışmalardır. Tasnif Dönemi'ndeki bu tür çalışmaları Hadis Lügatı Çalışmaları ile Şerh Çalışmaları şeklinde iki başlık altında toplayabiliriz.

ba) Hadis Lügatı Çalışmaları: Hadislerde anlaşılmaları zor olan, açıklamaya ihtiyaç gösteren ve "garibu'l-hadis" denilen kelimeler bulunur.

Sahâbe-i kirâm bile Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- duydukları bazı kelimelerin mânâlarını anlayamamış ve Hz. Peygamber'e sormuşlardır. Binaenaleyh asr-ı saadetten itibaren bir vakıa olarak garibu'l-hadis vardır. Haliyle, bilhassa anadili arapça olmayan müslümanların çoğalması sonucu zaman içinde hadislerdeki birçok kelime açıklamaya ihtiyaç hissettirmiştir. Bunun için Muvatta'u Mâlik, Sahîhu'l-Buhâri, Sahihu Müslim, Sünenu't-Tirmizi ve Sünenu'd-Dârimi gibi hadis kitaplarında hadislerde geçen bazı kelimelerin açıklamalarına yer verilmiştir. Tasnif Dönemi'nde bu tür kelimeleri mustakil eserlerde yani bir lügat kitabı şeklinde ele alıp açıklayan eserler de kaleme alınmıştır. Bu sahada ilk eseri Ebû Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Musenna'nın (v. 210) veya muasırı olan Ebû Adnân Abdurrahman b. Abdil'a'lâ'nın yazdığı nakledilir. Daha sonra pek çok kimse bu sahada eserler vermişlerdir. Bunlar arasında Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'ın (v. 224), İbn Kuteybe ed-Dîneveri'nin (v. 276) ve Hamd b. Muhammed el-Hattâbi'nin (v. 388) "Garibu'l-Hadis" isimli eserleri zikre şâyândır. Bu yazarlardan Ebû Adnân eserini, hadisleri konularına göre, sonrakiler râvilerine göre tasnif ederek kaleme almışlardır.

bb) Şerh Çalışmaları: Bu dönemde te'lif edilen hadis kitaplarında bazı müellifler, yer yer hadislerden anlaşılabilecek mânâların bir kısmına, bazı hadislerin yorumlarına da yer vermişlerdir. Bu tür açıklamalara, meselâ, Muvatta'u Mâlik'de, Sahihu'l-Buhâri'de, Sünenu't-Tirmizi'de, Sünenu'd-Dârimi'de ve Sahihu İbn Huzeyme'de sıkca rastlamak mümkündür. Bunun yanında seçilen bir kısım hadislerin veya muayyen bir kitaptaki hadislerin muhtelif yönlerden açıklamaları için müstakıl kitaplar da te'lif edilmiştir. Bunlara örnek olarak Tahâvi'nin Şerhu Meâni'l-Âsâr'ı ile Hattâbi'nin Meâlimu's-Sünen isimli kitapları zikredilebilir. Hattâbi'nin bu meşhûr eseri aynı zamanda, bilindiği kadarıyla, ilk "hadis kitabı" şerhidir. O, bu eserinde Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki hadislerden gerekli gördüklerinin açıklamalarını yapmaya çalışmıştır.

Şerh çalışmaları içinde, zahiren birbirine veya diğer delillere zıt görünen hadislerle alâkalı, onları ele alıp inceliyen, yorumlamaya çalışan eserleri de zikretmek gerekir. Bu sahada imam Şâfiî'nin İhtilâfu'l-Hadis, İbn Kuteybe'nin Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis, Tahâvî'nin Muşkilu'l-Âsâr, İbn Fûrek'in Muşkilu'l-Hadis ve Beyânuh isimli eserleri vardır.

2. Senedle İlgili Çalışmalar: Bu çalışmalardan kasdımız, hadislerin senedlerinde geçen râviler hakkında yazılan eserlerdir. Râvilerin araştırılmasına ve incelenmesine sahabe döneminden itibaren başlanmıştır. Abdullah b. Abbâs, Hz. Âişe, Ubâde ibnu's-Sâmit, Abdullah b. Selâm ve Enes b. Mâlik gibi bazı sahâbiler, eş-Şa'bî, İbn Sîrin, İbnu'l-Museyyeb ve Saîd b. Cubeyr gibi bazı tâbiûn alimleri bir kısım râvi hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardı. Sonraki dönemlerde Mâmer b. Râşid (v. 153), Mâlik b. Enes ve Yahya b. Said el-Kattân (v. 198) gibi alimlerin râvi değerlendirmeleri ("cerh ve ta'dîl"i) artarak devam etmiş ve hicrî 3. asrın başlarında bu dalda bir ihtisaslaşma ortaya çıkmıştır. Yahya b. Maîn (v. 233) ve Ali İbnu'l-Medinî (v. 234) bu yönleriyle temayüz etmiş alimlerdendir. Bu alimler râvîlerin güvenilirlik durumları hakkında özel lafızlar kullanmışlardı. Ancak bunların bir kısmı net değildir ve kendilerine has olarak kalmıştır. Böylece ilgili alimler râvileri değişik yönlerden incelemiş ve hadis rivâyetinde ne derece güvenilir olduklarını ortaya koymaya çalışmışlardır.

İşte Tasnif Dönemi'nde ilgili alimlerin râviler hakkındaki görüşleri, râvilerin hayat hikâyeleri, hocaları, talebeleri tesbit edilerek eserler yazılmaya başlanmıştır. Bunun sonucu hadis rivâyetine katılan binlerce kişi kayda geçirilmiştir.

Bazı kitaplardaki hadislerin farklı senedlerini bulma yani "istihrâc" çalışmaları ile bir hadisin bütün senedlerini bulup bir araya toplama yani "turuk" çalışmaları da senedle ilgilidirler. Buna göre senedle ilgili çalışmaları Sened Toplama Çalışmaları ve Ricâl Çalışmaları şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

a) Sened Toplama Çalışmaları: Bu dönemde Buhâri ve Müslim'in sahihleri gibi bazı kitaplar üzerinde "istihrac", bazı hadisler üzerinde de "turuk" çalışmaları yapılmıştır.

b) Ricâl Çalışmaları: Bunlar da üç grupda ele alınabilir:

ba) Sıka Râvîlerle İlgili Eserler: Bu eserlerin başında sahâbe hakkında yazılanları kaydetmek gerekir. Bu eserlere örnek olarak Buhâri'nin Tarîhu's-Sahâbe'si, Tirmizi'nin Tesmiyetu Ashâbı Resûlillah'ı, İbn Hıbbân'ın Esmâu's-Sahâbe'si ve İbn Abdilberr'in el-İstîâb'ı zikredilebilir. Sahâbe ile birlikte sonraki "sıka" (yani, kısaca, güvenilir) râviler hakkında ibnu'l-Medînî, el-Iclî ve İbn Hıbbân'ın es-Sıkât isimli eserleri vardır.

bb) Zaîf Râvilerle İlgili Eserler: Bu dalda ilk eseri Yahya b.

Main'in (v. 233) yazdığı nakledilir. Daha sonra Buhâri Kitabu'z-Zuafâi'l-Kebir ve Kitâbu'z-Zuafâi's-Sağîr, Nesâî Kitâbu'z-Zuafâ' ve'l-Metrûkin, İbn Hıbbân Ma'rifetu'l-Mecrûhîn isimli eserlerini te'lif etmişlerdi. Bu sahada hadis tarihinin en meşhûr eserlerinden biri ise İbn Adiyy'in el-Kâmil fi'z-Zuafâ' isimli eseridir.

bc) Sıka ve Zaif Râvilerle İlgili Eserler: Râvileri karma olarak ele alan eserler de yazılmıştır. Bu tür eserlerden İbn Sa'd'ın et-Tabakatu'l-Kübra, Buhâri'nin et-Tarîhu'l-Kebir ve İbn Ebî Hâtim'in el-Cerh ve't-Ta'dîl'i sahalarında hadis tarihinin en mühim eserleri arasında sayılırlar.

D-Tehzib Dönemi: Önceki dönemlerde yazılmış olan hadis kitaplarının ele alınıp daha kullanışlı, daha kapsamlı, değişik ihtiyaçlara cevap verecek ve hadislerin daha iyi anlaşılmalarını sağlayacak eserlerin yazıldığı, hadislerin öğrenilip öğretilmesine yönelik faaliyetlerin görüldüğü dönemdir, hicrî 5. asrın ortalarından günümüze kadar gelmektedir. Bu dönemi de, yapılan çalışmaları ortak özelliklerine göre gruplandırarak sunmaya çalışacağız. Sözkonusu çalışmalar, Tasnif Dönemi'nde olduğu gibi iki ana başlık altında toplanabilir:

1. Metinle İlgili Çalışmalar: Bu dönemde metinle ilgili başlıca şu çalışmalar gerçekleştirilmiştir:

a) Toplama ve Tasnif Çalışmaları: Bu tür çalışmalarla bir çok yeni eser kaleme alınmıştır. Bunlar, ortak özellikleri itibariyle şöyle gruplandırılabilir:

aa) Her Konudan Hadisler İhtiva Eden Eserler: Bu eserlerde muayyen bazı kitaplardaki hadisler, muayyen kitaplarda olup da diğer bazılarında olmayan hadisler, değişik kitaplardan seçme hadisler toplanmıştır.

Muayyen kitaplardaki hadisleri bir araya getirmek üzere Sahihu'l-Buhâri ile Sahihu Müslim'deki hadisler, Kütüb-i Sitte'deki hadisler, Kütüb-i Sitte ile diğer bazı kitaplardaki hadisler müstakil yeni eserlerde toplanmışlardır. Bu cümleden olarak el-Humeydi, el-Cem'u Beyne's-Sahihayn'da Sahihu'l-Buhâri ve Sahîhu Müslim'deki hadisleri; Rezîn el-Abderi, el-Cem'u Beyne's-Sıhâhı's-Sitte'de Kütüb-i Sitte'deki hadisleri bir araya getirmişlerdi. İbnu'l-Esir de Rezîn'in mezkûr eserinin bazı noksanlıklarını gidererek Câmiu'l-Usûl isimli eserini yazmıştı.

Muayyen kitaplarda olup da diğer bazılarında olmayan hadislere

"zevâid" denir. Bu dönemde bazı kitapların bilhassa Kütüb-i Sitte'ye "zevâid"i, yani sözkonusu bazı kitaplarda bulunup da Kütüb-i Sitte'de bulunmayan hadisler toplanarak eserler te'lif edilmiştir. "Zevâid kitapları" denilen bu tür eserlerin en meşhûrları el-Heysemi'nin Mecmeu'z-Zevâid'i ile İbn Hacer'in el-Metâlibu'l-Âliye'sidir. Mecmeu'z-Zevâid Ahmed, Ebû Ya'lâ ve el-Bezzâr'ın "Musned'leriyle et-Taberâni'nin üç Mu'cem'inin Kütüb-i Sitte'ye zevâidini, el-Metâlib ise sekiz Musned'in Kütüb-i Sitte ve Mecmeu'z-Zevâid'e olan zevâidini ihtiva eder.

Değişik kitaplardan hadisler seçilerek de her konudan hadis ihtiva eden eserler yazılmıştır. Bunlara Mansûr Ali Nasıf'ın et-Tâc'ı örnek verilebilir.

ab) Muayyen Konularda Hadisler İhtiva Eden Eserler: Ahkâm, Dua, Ahlâk, Tıb gibi belirli konulardaki hadisler de değişik hadis kitaplarından toplanarak müstakil hadis kitapları meydana getirilmiştir.

Ahkâm hadislerinden bu dönemde de zengin bir edebiyat meydana getirilmiştir. Bunlardan el-Beğavi'nin Mesâbîhu's-Sunne, Mecduddin İbn Teymiyye'nin Munteka'l-Ahbâr, İbn Hacer'in Bulûğu'l-Merâm ve et-Tehânevî'nin İ'lâu's-Sünen isimli eserleri zikredilebilir.

ac) Muayyen Özellikteki Hadisleri Toplayan Eserler: Bu sahada mutevâtir, muştehir, sahih, zaif, mevzû... hadisler toplanarak her bir çeşit hakkında mustakil bir çok eser yazılmıştır.

ad) Muayyen Sayılarda Hadis İhtiva Eden Eserler: 7, 40, 50, 101, 500, 1001 gibi belirli sayıda hadis ihtiva eden eserler de yazılmıştır. Bunlardan en çok 40 hadis ihtiva eden eserler te'lif edilmiştir. Nevevî'nin "40 Hadis"i, bu sahanın en meşhûr eseridir.

b) Tesbit ve Tahkik Çalışmaları: Bu dönemde, muhtelif kitaplarda geçen veya halk arasında dolaşan hadislerin, varsa, kaynaklarının bulunması ve sahihlik durumlarının incelenmesi ayrı bir çalışma alanı oluşturmuştur. Böyle, bir hadisin kaynağını bulup, mümkünse sıhhat durumunu incelemeye ıstılahta "tahric" denir. Esasen "tahric", "rivâyet asrı" denilen ilk üç asırda bir kimsenin bir hadisi, daha önce yazılmış olan hadis mecmualarından bulup çıkararak senediyle birlikte kendi kitabına almasına, böylece onu "ortaya çıkarma"sına denir. İmam Mâlik'in, İmam Ahmed b. Hanbel'in, Buhâri'nin, Müslim'in, Dârimi'nin... hadise dair eserlerinde yaptıkları hep "tahric" idi. Tehzib Dönemi'nde de buna benzeyen ça-

lışmalar yapılmış ve fıkıh, tefsir, tasavvuf, kelâm gibi değişik ilim dallarında yazılmış olan kitaplarda veya halk arasında senedi verilmeden veya kaynağı belirtilmeden zikredilen hadislerin sened veya kaynakları bulunup sıhhat durumları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sahada da pekçok eser kaleme alınmış ve, hemen hemen bütün meşhûr kitaplarda geçen veya halk arasında dolaşan hadislerin tahricleri yapılmıştır.

Bu cümleden olarak Gazali'nin İhyâ', Kadı Iyâz'ın Şifâ', Zemahşeri'nin Keşşâf, Merğınâni'nin Hidâye, Birgivî'nin et-Tarîkatu'l-Muhammediyye isimli eserlerinde geçen hadislerin tahriçleri yapılmıştır.

Halk arasında dolaşan hadislerin "tahric"i hususunda ise Zerkeşî'nin et-Tezkire fi'l-Ahâdisi'l-Muştehire, Sehâvî'nin el-Mekasıdu'l-Hasene, Aclûni'nin Keşfu'l-Hafâ' isimli eserleri zikre şâyândır.

c) İhtisâr ve Tehzîb Çalışmaları: Önceki dönemde veya bu dönemde yazılan bazı hadis kitapları, içlerindeki mükerrer veya mevkûf, maktû' gibi bir kısım hadisler çıkarılarak kısaltılmış, hadisler icabında yeniden tertib edilmiş ve böylece daha kullanışlı eserler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu şekilde Buhâri ve Müslim'in "Sahih"lerinin, Ebû Dâvûd'un Sünen'inin, İbnu'l-Esîr'in Câmiu'l-Usûl'ünün ve daha pekçok kitabın muhtasarları hazırlanmıştır.

d) Fihrist Çalışmaları: Bu çalışmalar, hadisleri kolay bulmak için yapılmışlardır. Hadis tarihinde bazı hadis kitaplarının tertibinde, içlerindeki hadislerin kolayca bulunması hususu da gözönünde bulundurulmuştur. Meselâ İbnu'l-Esîr, Câmiu'l-Usûl'ünü tertib ederken bu hususa dikkat ettiğini ifade eder.(132) Suyûti de el-Câmiu's-Sağîr'ini, "öğrencilere kolaylık olsun" diye harf sırasına göre tertib ettiğini açıklar.(133)

Bunların yanında, sırf aranan bir hadisin bulunmasını kolaylaştırmak maksadıyle de eserler yazılmıştır. Bunların başında "atrâf" kitaplarını kaydetmek gerekir. "Atrâf" kitabı, hadisin baş tarafını veya, tamamını hatırlatan bir kısmını vererek hadisin geçtiği yerleri gösteren kitaptır. Daha ziyade muayyen kitaplar esas alınarak hazırlanan bu tür kitaplar bir tür fihristtir. Buhâri ve Müslim'in Sahîh'lerinin, Kütüb-i Hamse'nin, Kütüb-i Sitte'nin ve diğer bazı kitapların "atrâf"ları yapılmıştır. Bunların en güzellerinden biri

132) Bkz. Câmiu'l-Usûl, 1/59-61.

133) Feyzu'l-Kadîr, 1/22.

Abdulgani en-Nablusi'nin (v. 1143) Zehâiru'l-Mevâris fi'd-Delâleti Alâ Mevâdii'l-Hadis isimli eseridir. Müellif bu eserinde Kütüb-i Sitte ile İmam Mâlik'in el-Muvata'ının atrâfını toplamıştır. Eserin tertibi, hadislerin sahabi ravileri harf sırasına konularak herbirinin ismi altında mezkûr kitaplardaki hadis rivâyetlerinin yerlerini göstermek şeklinde yani "sahâbe mu'cemi"ne göredir.

Bazı kitaplardaki hadislerin "atrâf"ı, baş taraflarından bir kısmı harf sırasına konularak da yapılmıştır. Bunlara Muhammed et-Tokadi'nin Miftâhu's-Sahîhayn'ı örnek verilebilir. Son zamanlarda belli başlı bütün hadis kitaplarının bu tür fihristleri yapılmıştır.

Hadis bulmada en kullanışlı olan eserler, şüphesiz hadislerin kelime fihristleridir. Hadis tarihinde bu tür fihristlerin ilk örneğini, bildiğimiz kadarıyle, İbnu'l-Esîr el-Cezerî vermiştir. Bu mudakkık alim, Câmiu'l-Usûl'üne, içindeki hadislerin mühim kelime veya tabirlerini harf sırasına koyarak kitap içinde geçtikleri yerleri belirtmek suretiyle böyle bir fihrist yapmıştı. Bu fihrist, kitabın bazı yazma nüshalarının sonunda bulunmaktadır.

Hadislerin kelime fihristlerinin, şimdilik en mükemmeli, A. J. Wensinck başkanlığında çalışmaya başlayan ve üyelerinin çoğu gayrı müslim olan bir heyetin hazırladığı el-Mu'cemu'l-Mufehres isimli 8 ciltlik büyük eserdir. Bu eser, Kütüb-i Sitte ile birlikte Dârimî'nin Sünen'i, İmam Malik'in Muvatta'ı ve Ahmed b. Hanbel'in Musned'indeki hadislerin kelime ve özel isim fihristlerini ihtiva eder.

Bazı kitapların konu fihristleri de yapılmıştır. Bunlara, içlerinde Kütüb-i Sitte'nin de bulunduğu 14 kitabın konu fihristi olan Miftâhu Kunûzi's-Sunne'yi örnek verebiliriz. Bu eserin aslını da İngilizce olarak A. J. Wensinck hazırlamıştır. Eseri mezkûr isimle Muhammed Fuâd Abdulbâkî arapçaya tercüme etmiştir.

Bahsedilen bütün bu çalışmaların çoğunda hadisler konularına göre tasnif edilmişlerdir. Bu dönemde, hadisleri râvilerine göre tasnif etme usûlü hiç kullanılmamıştır. Bunun yerine Deylemî'nin el-Firdevs'i, Suyûtî'nin el-Câmi'leri, Gümüşhânevî'nin Râmûz'u, Aclûnî'nin Keşfu'l-Hafâ'sı gibi eserlerde ve fihrist çalışmalarının çoğunda hadisler harf sırasına göre ("ale'l-ahruf") sıralanmışlardır.

e) Anlama Çalışmaları: Bu dönemde hadisleri dilbilgisi, kelime ve muhteva yönlerinden anlamaya yönelik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Bunları üç başlık altında toplayabiliriz:

ea) İ'râbu'l-Hadis Çalışmaları: Hadis metinlerinin dilbilgisi yö-

nünden tahliliyle ilgili bu çalışmalar, tabir caizse, onları şeklen anlamaya yöneliktirler. Aslında hadis şerhi kitaplarında hadislerin bu yönleri üzerinde de durulur. Bunun yanında hadisleri sadece bu yönleriyle ele alan müstakil eserler de yazılmıştır. Bunlar arasında Ukberî'nin (v. 616) İ'râbu'l-Hadisi'n-Nebevi'sini, İbn Mâlik'in (v. 672) Şevâhdu't-Tavzîh'ini, Suyûti'nin (v. 911) Ukûdu'z-Zeberced'ini zikredebiliriz.

eb) Hadis Lügatı Çalışmaları: Hadislerin "garib" kelimelerini anlamak maksadıyla yapılan çalışmalar bu dönemde de devam etmiş ve, bu sahada yeni bir usûl olarak elifbâî düzende kitaplar yazılmıştır. Zemahşerî'nin (v. 538) el-Fâik isimli eseri ile İbnu'l-Esîr'in (v. 606) en-Nihâye isimli eseri bunların en meşhûrlarındandır.

ec) Hadisleri, şekil ve muhtevalarını ilgilendiren değişik yönleriyle anlama maksadıyla yapılan çalışmalar bu dönemde artarak devam etmiştir. Bunun için, başta Buhârî ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahîh'leri olmak üzere birçok meşhûr hadis kitabının şerh ve haşiyeleri yapılmıştır. İbn Hacer'in Buhârî şerhi Fethu'l-Bârî, Aynî'nin yine Buhârî şerhi Umdetu'l-Kârî, Nevevî'nin Müslim şerhi el-Minhâc, Munâvî'nin el-Câmiu's-Sağîr şerhi Feyzu'l-Kadîr, Şevkânî'nin Munteka şerhi Neylu'l-Evtâr, Keşmirî'nin Buhârî şerhi Feyzu'l-Bârî, Azîmâbâdî'nin Ebû Dâvûd şerhi Avnu'l-Ma'bûd isimli eserleri meşhûr hadis şerhlerinden bazılarıdır.

2. Senedle İlgili Çalışmalar: Bu çalışmalar Sened Toplama Çalışmaları ve Ricâl Çalışmaları şeklinde iki başlık altında toplanabilir:

a) Sened Toplama Çalışmaları: Bu sahada muayyen bazı kitaplardaki hadislerin farklı senedlerini bulma, yani "istihrâc" çalışmaları yanında bir hadisin bütün senedlerini bulup bir araya toplama yani "turuk" çalışmaları yapılmıştır.

b) Ricâl Çalışmaları: Hadislerin râvileri hakkındaki çalışmaları, Tasnif Dönemi'nde olduğu gibi üç grupda ele alabiliriz:

ba) Sıka Râvîlerle İlgili Eserler: Bu sahada sahabiler ve sonraki sıka râviler hakkında mühim eserler verilmiştir. Sahâbiler hakkında İbnu'l-Esîr'in Usdu'l-Ğâbe, İbn Hacer'in el-İsâbe isimli eserleri zikre şâyândır. Sahabî ve sonraki sıka râvîler hakkında ise Zehebi'nin Tezkiretu'l-Huffâz'ını zikredebiliriz.

bb) Zaîf Râvilerle İlgili Eserler: Sadece zaif veya öyle oldukları söylenen râviler hakkında Zehebî'nin Mizânu'l-İ'tidâl'i, İbn Hacer'in Lisânu'l-Mizân'ı örnek olarak zikredilebilir.

bc) Sıka ve Zaîf Râvilerle İlgili Eserler: Bu sahada muayyen kitaplardaki râvilerle muayyen bölgelerdeki râviler hakkında birçok eser yazılmıştır. Muayyen kitaplardaki râviler hakkında Kütüb-i Sitte râvilerine tahsis edilen Tehzîbu't-Tehzîb isimli eser mühimdir. Eserin müellifi İbn Hacer'dir. Muayyen bölgelerdeki râviler hakkında ise İbn Asâkir'in Târîhu'ş-Şâm'ı, Hatib Bağdâdi'nin Târihu Bağdâd'ı, Ebû Nuaym'ın Târîhu İsbehân'ı zikredilebilir.

HADİS COĞRAFYASI

Hadisin/sünnetin mekân olarak en büyük ve temel kaynağı Medine-i Münevvere'dir. Bunun için oraya "Dâru's-Sunne" de denmiştir. Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- vefatından sonra fetih ve irşadlarla genişleyen İslâm Devleti'nin eski ve yeni yerleşim yerlerine giden, oralara yerleşen sahâbiler oralarda islâmi hükümleri, bu meyânda Hz. Peygamber'in hadislerini öğretmiş ve ilim merkezlerinin oluşmasını sağlamışlardı. Bu gayretler sonunda hicri birinci asrın içinde Mekke, Kûfe, Basra, Yemen, Şâm ve Mısır, hadislerin öğrenilip öğretildiği merkezler haline gelmişlerdi. Bu ve benzeri diğer yerlerin her birinde bir veya birçok sahâbinin bereketli çalışmalar yaptığını, çekirdeği oluşturduklarını görürüz. Meselâ, dört râşid halife ile birlikte Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer ve Ebû Hureyre'nin Medine'de, Muaz b. Cebel ve Abdullah b. Abbâs'ın Mekke'de, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'un Kûfe'de, Enes b. Mâlik ve Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin Basra'da, Muâz b. Cebel ve Ebû Mûsa el-Eş'arî'nin Yemen'de, Ubâde İbnu's-Sâmit ve Ebu'd-Derda'nın Şâm'da, Abdullah b. Amr'ın Mısır'da hadis öğretimine, hadislerin yayılmasına büyük emekleri geçmiştir. Zamanla İslâm âleminin genişlemesiyle, tabiî olarak, hadisler de yeni yerlere yayılmış, oralarda da hadislerin öğrenilip öğretildiği ilim merkezleri oluşmuştu. Rahmetli Muhammed Zâhid Kevserî'nin (v. 1951) isabetle belirttiği gibi, tarih boyunca çeşitli ilim merkezleri, diğer islâmî ilimlerle birlikte hadis ilmini de nöbetleşe omuzlaya gelmişlerdir. Bir bölgede durgunluk görüldüğünde görevi başka bir bölge üstlenmiş, orada gevşeme başladığında ilim yükünü diğer bir mekân omuzlamıştır.[134] el-Kettâni'nin meşhûr eseri er-Risâletu'l-Mustatrafa'da zikredilmiş olan yazarları esas alarak yaptığımız sathî bir araştırma da bu hususu te'yîd etmiştir. Şöyleki, hicri 2. asırda hadis sahasında Hicâz, Ortadoğu ve İran-Orta Asya'da eser veren 19 alimden 6'sı Hicâz'dan,

134) Makalâtu'l-Kevserî, s. 71.

11'i Ortadoğu'dan, 2'si İran-Orta Asya'dandır. Bu durum hicrî 3. asırda İran-Orta Asya lehine değişmiş ve 132 hadis kitabı yazarından 62'si bu bölgeden çıkmıştır. Bilindiği gibi, bu asırda yaşamış olan Kütüb-i Sitte müelliflerinin hepsi de bu bölgedendir. İran-Orta Asya'nın bu öncü durumu 4., 5. ve 6. asırlarda da devam etmiş, ancak 7. asırdadır ki, Ortadoğu yeniden ilk sırayı almıştır. 12. asırdan sonra İran-Orta Asya'dan hiçbir alim ismi geçmezken bu sefer Hind-Pakistan bölgesi devreye girmiştir. Böylece İslâm yurtları arasında âdeta bir hizmet yarışı ve görev değişimi gerçekleştirilmiştir. Bununla beraber Ortadoğu, zaman zaman ikinci, üçüncü sıralara düşmüş olsa da, varlığını hep hissettirmiştir. Bunda bu bölgenin iklimi yanında İslâm coğrafyasının merkezi bir yerinde bulunması da etkili olmuş olmalıdır. Hicâz için de, çoğu zaman Ortadoğu'dan sonraya kalmış olsa da benzeri bir durum vardır. Bunda ise, mukaddes yer olmanın rolü olmuştur. Tarih boyunca hadis ilimlerinde böyle bir manzara arzeden İslâm coğrafyası bir insana benzetilecek olursa onun kalbi Hicâz, başı Ortadoğu, kolları ise Kuzey Afrika ile İran-Orta Asya'dır, denebilir.

Bu geniş coğrafyada hadis öğretimi, başlangıçtan itibaren camiler, evler, şehir meydanları, umûmi medreseler gibi muhtelif yerlerde yapılmıştır. Bu mekânlar arasında başlangıçta bilhassa camilerin büyük payı olmuştur. Fethedilen her yere veya kurulan her şehre hemen bir cami yapılır ve orada İslâm ahkâmı öğretilirdi.

Hicrî 6. asırdan itibaren münhasıran hadis ve hadis ilimlerinin tedris edildiği özel medreseler açılmaya başlandı. "Dâru'l-Hadis" ismiyle bilinen bu medreselerin ilki, bilindiği kadarıyle, 6. asırda Dımeşk'de kuruldu. Kurucusu Sultan Nûreddin Mahmûd'dan (v. 569) dolayı en-Nûriyye adı verilen bu medreseden sonra 622 yılında Kahire'de el-Medresetu'l-Kâmiliyye dâru'l-hadisi, 626 yılında Dımeşk'de el-Medresetu'l-Eşrefiyye dâru'l-hadisi açılmış, daha sonra ise İslâm aleminin birçok yerinde benzer özel medreseler kurulmuştur.(135)

HADİS İLMİNDE KADINLAR

Hadis ilmi, erkeklerle beraber kadınların da hizmet verdiği ilimlerden biridir. Müslüman kadınlar, İslâm'ın getirdiği ve kadın-erkek her müslümana ilmi farz kılan yeni anlayış sayesinde hadislerin öğrenilip öğretilmesiyle, hadis ilimlerinin tahsiliyle de ilgilenmişler,

135) Bkz. Bazı Hadis Meseleleri, s. 105-114.

bunun sonucu, hanım sahâbilerden itibaren pek çok kadın hadiscinin hadis rivâyetleri en mu'teber hadis kitaplarına geçmiştir. Zehebî; "Kadınlar arasında ittiham edilen veya alimlerin rivâyetlerini terkettiği kimse tanımıyorum!"(136) diyerek onların bu sahadaki müstesna yerlerine işaret eder.

Bununla beraber kadınların bu ilme katkılarının tarihi seyri, müslüman toplum içinde değişen kadın telâkkisi doğrultusunda olmuş ve zaman ilerledikçe isimleri ilgili kitaplara geçen kadın hadiscilerin sayısı azalmış, hatta zaman zaman yok noktasına gelmiştir. Kütüb-i Sitte ile bu kitapların melliflerinin diğer birkaç eserlerinin râvileri hakkında yaptığımız basit bir araştırma da bu gelişmeyi açıkça göstermiştir. Buna göre hadis rivâyetleri mezkûr kitaplara geçen kadın râvilerin sayısı sahâbe neslinde 121 iken bu sayı tâbiûn neslinde 131 (sahabe ve tâbiûnun toplam nüfusları mukayese edilirse bu rakam gelişme sayılmaz.) etbâu't-tâbiîn neslinde 27 olmuştur. Onlan sonraki nesillerden ise hiçbir kadının hadis rivâyeti bu kitaplara geçmemiştir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hocaları arasında da hiçbir kadın hadisci bulunmamaktadır. Bu durum, ileriki zamanlarda da kadınların bu ilimden tamamen uzaklaştıkları şeklinde anlaşılmamalıdır. Erkeklerle mukayese edildiğinde gelişme genel olarak hep kadınların aleyhine olmuşsa da, bazı dönemlerde zamanlarının en meşhûr hadiscileri olarak bilinen veya hadis ilminde meşhûr olan kadınlar da çıkmıştır. Bunlar arasında zamanında Sahîhu'l-Buhârî'nin en meşhûr râvisi olan Kerime bint Ahmed el-Merveziyye'yi (v. 463), Taberî'nin üç Mu'cem'inin de râvisi olan Fâtıma el-Cüzdâniyye'yi (v. 524), Sahîhu Müslim'in râvilerinden Fâtıma bint Ali Ümmü'l-Hayr (v. 532) ile Fâtıma eş-Şehrzûniyye'yi, "Musnide-i Isfahâniyye" lakabıyle bilinen ve Sahîhu'l-Buhârî'nin râvisi olan Fâtıma bint Muhammed'i (v. 539), âli sened sahibi ve Sahîhu'l-Buhârî'nin meşhûr bir râvisi olan Şuhde bint Ahmed'i (v. 574), Musnedu Ahmed'in râvisi olan Zeyneb el-Harrâniyye'yi (v. 688), zamanının "Musnide"si diye bilinen ve Mısır'da, Şâm'da Sahîhu'l-Buhârî ile diğer bazı hadis kitapları üzerine dersler veren Sittu'l-Vuzerâ bint Ömer'i (v. 716), Sünenu'd-Dârimî ile Musnedu Abd b. Humeyd'in râvisi olan Zeyneb bint Ahmed b. Ömer'i (v. 722), İbn Hacer'in hocalarından ve Sahihu'l-Buhârî râvisi olan Âişe bint Abdilhâdi'yi (v. 816) ve, yine Sahihu'l-Buhârî râvisi olan Ummu'l-Hayr Emetu'l-Hâlık'ı (v. 911) zikredebiliriz.(137)

136) Mîzânu'l-İ'tidâl, 4/604.

137) Bu konuda bkz. Hadis Edebiyatı Tarihi, s. 130-138; İslâmiyyette Kadın Öğretimi, s. 22, 49; Tabakâtu'n-Nisâ' (el-Muhaddisat), Minberu'l-İslâm, Cumâde'l-Ûlâ, 1400, sayı: 5 ve devamı.

ANAHATLARIYLA HADİS USÛLÜ

Hadis Usûlü, hadisleri, hangilerinin kabul hangilerinin red edileceği bakımlarından ele alır. Bir hadisin makbul olması, onun Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- ait olma ihtimali, olmama ihtimalinden daha çok olması demektir. Hadisin merdûd olması ise bunun aksidir. Hadisin bu durumları onun sened ve metni incelenerek ortaya çıkarılabilir.

Hadisin senedi râvilerden oluşur. Bir râvinin rivâyet ettiği hadislerin kabul edilmesi için onda bazı mânevî ve maddî vasıflar aranır ki, mânevi vasıflar "adâlet" başlığı, maddî vasıflar "zabt" başlığı altında toplanır. "Adâlet", kişiyi Allah ve Resûlü'nün emirlerini yapıp yasaklarından kaçınmaya, halk nazarında kişiliğini zedeleyici söz ve işlerden uzak durmaya sevk eden melekedir. Bu vasıf içinde râvinin müslüman, temyiz kabiliyetine sahip ("âkıl") ve bulûğa ermiş olma şartları da mütâlâa edilir. "Zabt" ise, ravinin öğrendiği hadisi başkasına rivâyet edinceye kadar öğrendiği gibi koruması demektir. Bu da hadisi ezberden rivâyet edecekse onu ezberlemesi, kitabından rivâyet edecekse kitabını değişikliğe uğramaktan koruması, mânâ ile rivâyet edecekse mânâyı bozup bozmayan şeyleri bilmesi mânâsına gelir.

Bunlarla beraber râvinin, rivâyetlerinin kabul veya reddine doğrudan etkileri olmasa da, bazı âdâba uyması üzerinde durulur.

Hadislerin kabul veya reddinde onların nasıl ve hangi şartlarda alındığı da mühimdir. Bunun için hadis öğrenme yolları ile öğrenim esnasında görülebilen muhtelif meseleler değişik açılardan değerlendirilir.

Hadisin metni ise âyetler, meşhûr hadisler, sağduyu, tarihi ve tecrübî bilgilerle mukayese edilir, dil kaideleri, ifâde ve üslûb yönlerinden incelenir.

Sened ve metnin titiz incelenmesi sonucu hadisin makbûl mü, merdûd mu olduğu hususunda bir kanaat hasıl olur. Şu halde bütün hadisler ya makbûl, ya da merdûddurlar. Bunlar da, aranan şartları taşıma durumlarına göre kısımlara ayrılırlar:

Makbûl hadisler "sahîh" ve "hasen" diye ikiye ayrılır. Sahih hadisin en meşhur tarifi şöyledir: Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- ulaşıncaya kadar adalet ve zabt sahibi râvinin (veya râvilerin) birbirlerinden rivâyet ettiği şâzz ve muallel olmayan ha-

distir. Bu tarife göre bir hadise "sahîh" denilebilmesi için beş vasfı taşıması gerekir: 1) Hadis Hz. Peygamber'e nisbet edilecek yani "merfû" olacak; 2) Râviler arasında bir atlama, râvi düşmesi olmayacak yani "muttasıl" olacak; 3) Râvilerinin hepsi adâlet ve zabt sahibi yani "sıka" olacak; 4) Hadis şâzz yani diğer sıka râvilerin rivâyetlerine aykırı olmayacak; 5) Hadis muallel olmayacak, yani sahihliğine zarar verecek gizli bir kusuru bulunmayacak.

Bir hadis yukarıdaki vasıflardan hepsini taşıdığı halde sade râvilerinden birinin veya bir kaçının "zabt" sıfatı tam olmazsa ona "hasen" denir.

Merdûd hadisler de zaif ve mevzû' diye ikiye ayrılır. Zaîf hadis, yukarıda sahih hadisin tarifinde zikredilen vasıflardan birini veya birkaçını taşımayan hadistir. Zaif hadis, bu vasıflardan kaybettiklerine göre değişik isimler alır. Bunların en meşhurları şöyle sıralanabilir:

Mursel: Senedinde sahâbi râvisi atlanmış, zikredilmemiş olan hadis.

Munkatı': Senedinde sahâbeden sonra bir veya peşpeşe olmayarak birkaç râvi atlanmış olan hadis.

Mu'dal: Senedinde peşpeşe iki veya daha fazla râvi atlanmış olan hadis.

Muallak: Senedinde müellif tarafından bir veya birkaç râvi atlanmış olan hadis.

Mudelles: Bir kusuru gizlenerek bu kusurun olmadığını zannettirecek şekilde rivâyet edilmiş olan hadis.

Muallel: Ancak yetkili alimlerin farkedebileceği gizli bir kusuru bulunan hadis.

Muzdarib: Birbirlerine zıt olmakla beraber birini tercih imkânı bulunmayan hadislerden her biri.

Maklûb: Sened ve metnindeki kelime veya cümlelerde takdim-te'hirler, başkalarıyle değiştirmeler yapılmış olan hadis.

Şâzz: Sıka râvinin sıka râvilere veya kendisinden daha sıka olan râviye zıt olarak rivâyet ettiği hadis.

Munker: Zaîf râvinin daha az zaif olan râviye veya sıka râviye zıt olarak rivâyet ettiği hadis.

Metrûk: Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- yalan is-

nadda bulunmakla itham edilen veya çok hata yapan yahut çok dalgın olan... râvinin rivâyet ettiği hadis.

Merdûd hadislerin ikinci kısmı olan mevzû' hadise gelince bu, Hz. Peygamber'e yalandan isnad edilen haber demektir. Aslında bunun Hz. Peygamber'le hiçbir alâkası yoktur, sonradan uydurulmuştur. Ancak sahih bir hadis gibi şeklen bir senedi ve bir metni olduğu, ayrıca uyduran kimse onun "hadis" olduğunu iddia ettiği için isim olarak "mevzû' hadis" denmiştir.

Hadislerin, makbûl ve merdûd şeklindeki bu taksimi "haber-i vâhid" denilen ve hadislerin çok büyük kısmını teşkil eden hadislerle alâkalıdır. Hadisciler hadisleri, senedlerinin, diğer bir ifadeyle her tabakadaki râvilerinin azlığı ve çokluğuna göre "mutevâtir" ve haber-i vahid" diye iki kısma ayırırlar. Mutevâtir hadis, senedinin başından sonuna kadar her tabakada, yalan söyleme üzerinde anlaşmaları aklen ve âdeten mümkün olmayan sayıda çok râvinin rivâyet ettiği hadistir. Haber-i vâhid ise, herhangi bir tabakada râvi sayısı, mutevâtir hadisin râvi sayısına ulaşamayan hadistir. Binaenaleyh her tabakada râvi sayısı üç-dört olan hadis de haber-i vâhiddir. Haber-i vâhid de râvi sayısına göre "meşhûr", "azîz" ve "ferd" kısımlarına ayrılır. İşte makbûl ve merdud ayrımı sadece bu haber-i vâhidler için sözkonusudur. Mutevâtir hadislerin makbûllüğü/sahihliği kesindir.

Burada kaydetmeliyiz ki, makbûl hadislerle, itikadî konular dışında, amel etmenin vâcib olduğu hususunda alimlerin görüşbirliği olduğu gibi, mevzû' hadislerle her hususta amel etmenin haram olduğunda da hiçbir ihtilâf yoktur. Zaif hadislere gelince pek çok alim onların fazla zaif olmayanlarının da bazı şartlarla ahkâm dışındaki hususlarda kullanılabileceklerini söylemiştir. Hatta bazı alimlere göre, hakkında makbûl hadis bulunmayan ahkâm konularında da zaif hadis kullanılabilir. Çünkü zaif hadisin, az da olsa Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- ait olma ihtimali vardır.

Hadislere, sahihlik-zaiflik durumları dışındaki bazı özelliklerine bakılarak da isimler verilmiştir. Bunların en çok geçenlerini de şöylece sıralamak mümkündür.

Kudsî Hadis: Yüce Allah'a, Kur'an olmayarak nisbet olunan söz ve iş.

Merfû': Hz. Peygamber'e ait olduğu söylenen söz ve fiil (hadis).

Mevkûf: Bir sahâbiye ait olduğu söylenen söz ve fiil (hadis).

Maktû': tâbiûndan birine ait olduğu söylenen söz ve fiil (hadis).

Musned: Hz. Peygamber'e muttasıl bir senedle nisbet edilen hadis.

Muttasıl: Sahibine kesintisiz bir senedle ulaşan hadis.

Muan'an: Senedinde "an fulan: falandan naklen... "ifadesi kullanılan hadis.

Mudrec: Sened veya metnine, asıllarında bulunmayan bir şey eklenmiş olan hadis.

Meşhûr: Her tabakada asgari üç râvî tarafından rivâyet edilmiş olan hadis.

Aziz: Her tabakada asgari iki râvi tarafından rivâyet edilmiş olan hadis.

Ferd: Herhangi bir tabakada râvi adedi bire düşen hadis.

Garîb: Herhangi bir yönden farklılık, gariblik arzeden hadis.

Musahhaf: Sened veya metninde nokta veya hareke hatası yapılmış olan hadis.

Muharref: Sened veya metninde harf hatası yapılmış olan hadis.

Mutâbi: Bir hadisin aynı sahabiden aynı veya benzer lafızlarla gelen ikinci rivâyeti.

Şâhid: Bir hadisi mânâ bakımından destekleyen başka hadis.

Bu hadisler sahihlik-zaîflik bakımlarından bir şey ifade etmezler. Bu sebeble bunlar, sened ve metinlerinin durumlarına göre sahih, hasen, zaîf ve mevzû' olabilirler.

HADİS OKURKEN DİKKAT EDİLECEK BAZI HUSUSLAR

Hadis, anlaşılmak ve gereğini yerine getirmek maksadıyla okunmalıdır. Bunun için de hadis okurken bazı hususlara dikkat edilmesi gerekir. Bunların bir kısmını şöylece maddelendirebiliriz:

1. Önce hadisin sahihlik durumu[138] tesbit edilmeli, çok zaîf ve uydurma hadislerden şiddetle sakınılmalıdır. Hadisin sıhhat durumunu bizzat araştırma imkânı yoksa güvenilir kitaplara veya güvenilir alimlere başvurulmalı, onlardan istifade edilmelidir.

138) Buradaki "sahih"den maksadımız, ıstılahî mânâsıyle "sahih" değil, bunun yanında "hasen"i ve, hatta zaiflikleri fazla olmayan bazı "zaif" hadisleri de içine alan geniş bir mânâdır.

2. İslâm'ın bütün hükümlerinin asılları Kur'an-ı Kerim'dedir. Hadisler de bu asıllara uygun meydana gelmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber Kur'an diliyle; "Ben sadece bana vahyedilene uyuyorum!"[139] buyurmuştur. Binaenaleyh şeklen "sahîh" olan bir hadis Kur'an'a zıt görünüyorsa ya hadis gerçekten sahih değildir, ya da arada görünen zıtlık hakiki bir zıtlık değildir. Şu halde bu gibi durumlarda ihtiyatlı davranmalı, zahirî bir zıtlık halinde hemen hadisi reddetme yoluna gidilmemeli, mezkûr iki ihtimal gözününe alınarak araştırma yapılmalıdır.

3. Hadis, ilgili âyetler ve diğer hadislerle birlikte ele alınmalı ve bir bütünlük içinde değerlendirilip asıl maksadı iyi tesbit edilmeli ve böylece doğru bir şekilde anlaşılmaya çalışılmalıdır. Bunun için;

a) Hadisin söylendiği veya yapıldığı ictimâî şartları ("sebeb-i vurûd"larını) bilmek büyük kolaylık sağlar. Bilindiği gibi hadisler 20 küsûr yıllık peygamberlik döneminde çok çeşitli durumlarda vârid olmuşlardır. Bundan dolayı ele alınan hadisin özel durumlarla veya geçici hükümlerle alâkalı olup olmadığı araştırılmalıdır.

b) Her dilde kelimelerin hakiki ve mecâzi mânâları, ıstılahî kullanılışları vardır. Bazı kelimeler birden fazla mânâya gelebilmektedir. Dillerde; dikkat çekmek, konuyu vurgulamak, daha etkili olmak, kolay anlaşılmayı sağlamak gibi gayelerle kullanılan değişik ifade şekilleri, doğrudan veya dolaylı anlatım usûlleri vardır. Binaenaleyh "Arapların en fasîhi" olan Hz. Peygamber'in hadislerinde geçen kelimelerin hangi mânâlarının kasdedildiği, hangi maksadla söylendikleri araştırılmalıdır. Bu hususta, dilin zaman içinde tabiî olarak değişmesi vakıasından dolayı, kelime veya ibarenin Hz. Peygamber zamanındaki mânâsına da dikkat etmek gerekir.

4. Zikredilen bu hususlar, görüldüğü gibi, kolay halledilebilecek şeyler değillerdir. Aslında, denebilir ki, islâmi ilimlerin hepsinin gayesi, âyetlerin yanında hadislerin daha iyi anlaşılmalarını sağlamakdır. Bilhassa "fıkıh usûlü" münhasıran bu gayeye yöneliktir. Fakat bu durum hadis okumaktan uzaklaştırmamalı, aksine bolca hadis okunmalıdır. Ancak; a) Yukarıda bir kısmına işaret ettiğimiz hususlar gözönünde bulundurularak hadisten kesin neticeler çıkarmakta ihtiyatlı davranılmalı;

b) Kişi okuduğu hadisi, kendisi hakkında mümkün olduğu kadar

139) Ahkâf sûresi, 9.

zahiri mânâsıyle uygulamalı, ama hadiste başkalarının hakları sözkonusuysa daha ihtiyatlı olmalı;

c) Hadisin mânâsını araştırmaya, inceliklerini öğrenmeye gayret etmeli, bu maksatla imkân ölçüsünde güvenilir alimlere veya kitablara başvurmalıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de; "Bilmiyorsanız ehl-i zikre (bilenlere) sorun!"(140) buyurulur.

Bu şekilde okunup gereğince amel edilmeye çalışılan hadisler inanan insanı asr-ı saâdetin huzûr verici iklimine götürür, rûhen yüceltir ve onu hoşgörülü, olgun bir mü'min haline getirir.

140) Nahl sûresi, 43; Enbiyâ sûresi, 7.

DÂRİMİ, HAYATI ve ESERİ

Dârimi'nin -Allah rahmet eylesin!- ismi ve nesebi, Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl b. Behrâm b. Abdissamed olup Temîm kabilesinin Dârim koluna mensubdur. Onun bu kabileye mensûbiyetinin kan yoluyla mı, "velâ" yoluyla mı olduğu hususunda bir bilgiye sahip değiliz. M. Zübeyr Sıddîkî, "velâ'" yoluyla olduğu tahmininde bulunmaktadır.(141) Dârimi'nin künyesi ise Ebû Muhammed'dir.

O, Abdullah İbnu'l-Mubârek'in vefat yılı olan 181/797-798 yılında Semerkand'da doğdu. İbâdet ve zühdle dolu bir çevrede yetişti. Hadis öğrenimi için, muhtemelen kendi beldesindeki tahsilini tamamladıkdan sonra, dönemin yaygın âdeti üzere İslâm âleminin belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. Bu arada Hicâz, Mısır, Şam, Irak ve Horasân'a ilim yolculukları ("rihle"ler) yaptı. Tahsil esnasında zamanının pek çok aliminden ilim aldı. Sadece Sünen'ine rivâyetlerini aldığı hocalarının sayısı 250 civarındadır. Bunlar arasında Abd b. Humeyd, Abdurrezzâk, Ahmed b. Hanbel, Haccâc b. Minhâl, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Ebu'l-Velîd et-Tayâlisi, Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, Hâlid b. Mahled, Halife b. Hayyât, Hammâd b. Zeyd, el-Humeydî, Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî, Musedded, en-Nadr b. Şumeyl, Saîd b. Mansûr, Vehb b. Cerir ve Yezîd b. Hârûn gibi meşhur hadisciler vardır.

Dârimi bir ara Bağdad'a gidip orada hadis öğretti. İbn Ebi Hâtim de ondan Rey'de hadis yazdığını kaydeder. Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizi, Neseî, Ebû Zur'a, Ebû Hâtim, Baki b. Mahled, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi meşhur alimler de onun öğrencileri oldular. Buhâri Sahîh'inin dışındaki eserlerinde, Müslim Sahîh'inde,(142) Ebû Dâvûd ve Tirmizî(143) Sünen'lerinde, Nesâî Sünen'inin dı-

141) Hadis Edebiyatı Tarihi, s. 109.

142) Müslim'in ondan 73 hadis rivâyet ettiği nakledilyor (Tehzîb, 5/296). Bunlardan birkaçı için bkz. Müslim, Salât, 205 (1/347), krş. Dârimi, 1319. hadis; Müslim, Nikâh, 64 (2/1036), krş. Dârimi, 2192. hadis; Müslim, Eşribe, 138 (3/168), Dârimi, 2074. hadis; Müslim, Musâfirin, 269 (1/559), krş. Dârimi, 3368. hadis; Müslim, Rü'ya, 17 (4/1778), krş. Dârimi, 2162. hadis; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 140 (4/1928), krş. Dârimi, 2159. hadis; Müslim, Edâhi, 36 (3/1563), krş, Dârimi, 1966. hadis.

143) Bir kaç örnek için bkz. Tirmizi, Zekât, 37 (3/63), krş. Dârimi, 1643. hadis; Tirmizi, Salât, 177 (2/6), Ahkâm, 1 (3/614), İmân, 13 (5/18), İlm, 16 (5/45).

şındaki eserlerinde ondan hadis rivâyet etmişlerdir.

Dârîmi sade ve zâhidâne bir ömür geçirdi. Kendisine sunulan dünyalıklara iltifat etmedi. Hatta Semerkand kadılığı görevini bile önce kabul etmedi, sultanın ısrarı üzerine kabul edince de tek bir dâvaya baktı ve ardından istifa etti.

Dârimi 75 (veya 74) yaşındayken 8 Zilhicce 255/17 Kasım 868 tarihinde Merv'de ikindiden sonra vefat etti ve, cumaya rastlayan ertesi arefe günü defnedildi.

Künyesinden anlaşıldığına göre Muhammed isimli bir oğlu vardı.

Dârimi çok zeki, zâhid, muttaki, özü sözü doğru, güvenilir ve fazilet sahibi bir kimse; hadis, tefsir ve fıkıh sahalarında büyük bir âlim idi. Bilhassa hadis ilmindeki geniş bilgisi ve titizliği ile meşhûrdur. Zamanında Mısır, Şam gibi birçok bölgede, muasırı olan Buhârî (v. 256) henüz tanınmıyorken o tanınıyordu.

Dârimi, hadis ilminin bir kolu olan cerh ve ta'dîl ilminde de görüşüne ittiba edilen bir önder-alim idi. Hocası Ahmed b. Hanbel onun görüşüne dayanarak Yahya el-Hımmânî'den rivâyeti terketmişti.(144) Tirmizî de, Sünen'inde kaydettiği cerh ve ta'dil ile ilgili bilgilerin bir kısmını ondan aldığını belirtir.(145) Bunlardan birinde bir râvi hakkında Buhâri ile Dârimi'nin görüşlerinden Dârimî'ninkini kabul ettiği görülür.(146)

Dârimi böylece bir taraftan bilgilerini çevresine aktarmış, diğer taraftan eserler kaleme almış ve bu çalışmalarıyle hadis ilminin Semerkand'da neşrinde ve oradaki hadisle alâkalı yanlış bilgilerin tashihinde büyük hizmeti geçmiştir. Zamanının mühim siyasi ve itikadî meselelerinden biri olan "Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı" meselesinde o da imtihana çekilmiş, ancak cevap vermekten kaçınmıştı.

Dârimi'nin, Ahmed ve İshak'a bağlı bir müctehid olduğu söylenir.(147) Ancak Sünen'inde bazı hadislerden sonra belirttiği görüşlerinden anlaşıldığına göre o, belli bir mezhebe bağlı olmayan bir müctehid idi.

Dârimi'nin en meşhûr ve günümüze ulaşan tek eseri Sünen'idir.

---

144) Târîhu Bağdâd, 10/31; Siyeru A'lâmı4n-Nubelâ'. 12/225.

145) Tirmizî, Ilel, 5/738. Bir kaç örnek için bkz. Tirmizi, Tahâret, 13 (1/26), Ahkâm, 9 (3/622).

146) Bkz. Tirmizi, Eşribe, 14 (4/303).

147) Bkz. el-İnsâf, s. 86.

Bu eseri Musned ismiyle de anılmaktadır.[148] Ona nisbet edilen el-Câmi',[149] el-Câmiu's-Sahîh[150] ve el-Musnedu'l-Câmi'[151] isimli eserler de bu Sünen'inden ibaret olmalıdır.

Onun es-Sülâsiyyât'ı da, muhtemelen Sünen'indeki üç râvili ("sülâsî") hadislerin toplanmasıyla meydana getirilmişti. Sünen'deki sözkonusu bu sülâsî hadisleri bir araya getiren birkaç eser vardır. Bunların, bilindiği kadarıyle en eskisi Sülâsiyyâtu'd-Dârimi isimli eserdir.[152] Bu eseri muhtemelen Ebu'l-Vakt Abdulevvel b. Îsa es-Siczî hazırlamıştır. İbnu'n-Nûr Muhammed b. Abdillah'ın rivâyet ettiği Sülâsiyyâtu'd-Dârimi[153] de büyük bir ihtimalle bu esere dayanmaktadır. Sünen'deki sülâsî hadisleri son zamanlarda Abdulhamid Şânûha da Tahrîcu Sülâsiyyâti'l-Buhâri, et-Tirmizi, İbn Mâce, ed-Dârimi isimli kitabında[154] bir araya getirmiştir. Sünen'deki bu hadisler 17 tane olup tercümemizde şu numaralı hadislerdir: 746, 1403, 1768, 1856, 1907, 1928, 1930, 2068, 2070, 2467, 2543, 2601, 2625, 2675, 2684, 2704, 2844. Köprülü'deki Sülâsiyyâtu'd-Dârimi ile A. Şânûha'nın mezkûr eserinde sülâsî hadisler daha fazla gösterilmişlerse de onların bir kısmı sülâsî değildir.

Dârimi'nin et-Tefsîr ve Kitabu's-Sünnet isimli iki eserinin daha olduğu nakledilmektedir. Bunlar günümüze ulaşmamışlardır.

Müellifimiz Dârimi'ye nisbet edilen Kitâbu Savmi'l-Mustehâda ve'l-Mutehayyire[155] onun değil, Ebu'l-Ferec ed- Dârimi'nindir.[156]

---

148) el-Umerî, Musned'in birinci cildinin basıldığını bildirmektedir (Buhûs fî Târihi's-Sunne, s. 236). Bu bilgi, Musned'in, çok önceleri tamamı basılmış olan Sünen'den farklı bir eser olduğunu zannettiriyorsa da gerçekte ikisi aynı eserdir. el-Kasımî'nin; "Herhalde şimdi mevcûd olan (Dârimi'nin) el-Câmi'idir, el-Musned'i kaybolmuştur!" (Kavâidu't-Tahdîs, s. 248) tahmini de doğru olmamalıdır. İstanbul kütüphanelerindeki birçok yazmada eserin ismi "el-Musned" olduğu gibi (Bkz. Reîsu'l-Küttâb, 257; Veliyyuddîn, 824; Feyzullah, 525) sonraları Sünen'e yapılan atıflarda da Musned ismi çok kullanılmıştır. Meselâ bkz. Feyzu'l-Kadîr, 2/193, krş. Dârimi, 706. hadis; Keşfu'z-Zunûn, 2/1683.

149) Bkz. Fethu'l-Muğîs, 2/333.

150) Bkz. A'lâm, 4/230.

151) Leyde'deki "Sünen" nüshasının ismi Kitâbu'l-Müsnedi'l-Câmi'dir. Bkz. Etudes, p. 324.

152) Köprülü, 1584, 124b - 126a.

153) es-Sülâsiyyât tah. Ali Rıza Abdullah ve Ahmed el-Bizra, Beyrût, 1986/406, s. 49-62.

154) Beyrût, 1985, s. 52-74.

155) Bkz. Hediyyetu'l-Ârifîn, 1/441.

156) Bkz. Keşfu'z-Zunûn, s. 1434; el-Mecmû', 2/344, 459

A- Sünen Edebiyatı:

"Sünen", ahkâm hadislerini fıkıh konularına göre tertib ederek meydana getirilen kitaba denir. Ahkâm hadislerine başlangıçtan beri, diğer hadislerden daha fazla önem verilmiş, onların öğrenilip öğretilmesi üzerinde daha bir titizlikle durulmuştur. Hadis tarihinde, hadisleri sınıflandırılmış olarak ihtiva eden ilk hadis kitapları da ahkâm hadislerini ihtiva eden "sünen" türü eserler olmuştur.(157) Dârimi'ye kadar bu türden pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan tesbit edebildiklerimizi şöyle sıralayabiliriz:

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Mekhûl b. Ebî Müslim ed-Dımeşkî (v. 112).

Kitâbu's-Sünen, Abdulmelik ibn Cureyc (v. 150).

Kitâbu's-Sünen, İbn İshak v. (151).

Kitâbu's-Sünen, Saîd b. Ebî Arûbe el Adevî (v. 156).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Abdurrahman b. Amr el-Evzâî (v. 157).

Kitâbu's-Sünen, Muhammed b. Abdirrahman ibn Ebî Zi'b (v. 159).

Kitâbu's-Sünen, Zâide b. Kudâme es-Sekafî (v. 161).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, İbrahim b. Tahmân el-Hurâsânî (v. 163).

Kitâbu's-Sünen, Hammâd b. Seleme el-Basrî el-Bezzâz (v. 167).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Abdullah İbnu'l-Mubârek (v. 181).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Huşeym b. Beşir es-Sülemî (v. 183).

Kitâbu's-Sünen, Yahya b. Zekeriyyâ b. Ebî Zâide el-Hemedâni (v. 183).

Kitâbu's-Sünen, el-Muafâ b. İmrân el-Ezdî (v. 184).

Kitâbu's-Sünen, Muhammed İbnu'l-Fudayl ed-Dabbî (v. 195).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, el-Velîd b. Müslim el-Umerî ed-Dımeşkî (v. 195).

Kitâbu's-Sünen, Vekî' İbnu'l-Cerrâh er-Ruâsî (v. 197).

Kitâbu's-Sünen, Mûsa b. Târık es-Seksekî (v. 203).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Abdulvehhâb b. Atâ' el-Iclî (v. 204).

Kitâbu's-Sünen, Ravh b. Ubâde (v. 205).

157) Bkz. Hadis Tarihi, T. Koçyiğit, s. 210.

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Abdurrezzâk b. Hemmâm (v. 211).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Hafs b. Ömer el-Basri ed-Darîr (v. 220)

Sünenu Saîd b. Mansûr (v. 227).

Kitâbu's-Sünen, Muhammed İbnu's-Sabbâh el-Müzenî ed-Dûlâbî (v. 227).

Kitâbu's-Sünen, Sehl b. Ebî Sehl er-Râzî (v. 231).

Kitâbu's-Sünen ve'l-Ahkâm, Ebû Muhammed b. Mübeşşir es-Sekafî (v. 234).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Abdullah b. Muhammed ibn Ebî Şeybe (v. 235).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Ebu'l-Hâris Süreyc b. Yûnus el-Mervezî (v. 235).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, İshak b. İbrahim ibn Râhûye (v. 238).

Kitâbu's-Sünen fi'l-Fıkh, Osman b. Muhammed ibn Ebî Şeybe (v. 239).

Kitâbu's-Sünen el-Hasan b. Ali el-Hulvânî (v. 242).

Kitâbu's-Sünen, Ebû Ali el-Hasan İbnu's-Sabbâh el-Vâsıtî el-Bezzâr (v. 249).

"es-Sünen" ismi taşıyan bu eserlerin yanında "musannaf" ve "muvatta' " türü eserler de, esas olarak ahkâm hadislerine tahsis edilmişlerdi. İleriki dönemlerde de hep alâka çekecek olan ahkâm hadisleri edebiyatına Dârimi de Sünen'iyle bu sahanın en mühim eserlerinden birini vermiş oldu.

B- Dârimi'nin Sünen'i

Dârimi'nin bu eseri her ne kadar daha ziyade "sünen" ismiyle meşhur olmuşsa da muhtevası bu tür eserlerden daha geniştir. O, bol mevkûf ve maktû' haberleriyle "musannaf" türüne,[158] "Fezâilu'l-Kur'an" bölümüyle "câmi' " türüne yaklaşan geniş bir muhtevaya sahiptir. Ona, ihtiva ettiği hadislerin hemen hemen tamamı "sened"leriyle verildikleri ("isnâd" edildikleri) için, bir mânâsıyla "musned"[159] de denilebilir.

158) Dârimi eserine bolca mevkûf ve maktû' haber almakla kendisinden önceki geleneğe uymuştu. Sonra "sünnet" (c. "sünen") denince sadece "merfû' " hadis anlaşılacak ve "sünen" türü kitaplara merfû olmayan hadisler imkân ölçüsünde alınmayacaktır. Bkz. Mâ Temessu İleyhi'l-Hâce, s. 34; Levâmiu'l-Ukûl, 1/37.

159) Bkz. Keşfu'z-Zunnûn, 2/1682; Tecrîd Mukaddimesi, s. 260

1. Sünen'in Nüshaları:

Dârimi'nin Sünen'inin birçok yazma ve basma nüshası vardır.[160] İstanbul kütüphanelerindeki yazmalarından bilhassa Reîsu'l-Küttâb'da 257 numara ile kayıtlı nüsha ile Murad Molla'da 579 numara ile kayıtlı nüsha mühimdir.

Sünen birçok defa da basılmıştır:

Kânpûr, 1293 (1292-1293), 447 s. (Bunu Muhammed Sıddîk Hasan, Sünen'in iki nüshasıyla Şah Veliyullah Dihlevî'nin, bazı not ve tashihlerini ihtiva eden Sünen nüshasını mukabele edip tashihler yaparak hazırlamış ve Şah Cihan Begüm bastırmıştır. el-Mu'cemu'l-Mufehres'de Sünen'in muhtemelen bu baskısı kullanılmıştır. Krş. Musnedu'd-Dârimi, Kânpûr, 1293, s. 124 ve el-Mu'cemu'l-Mufehres, 3/279, satır: 46); **Haydarâbâd, 1309; Dehli, 1337** (Bu baskı el-Munteka min Ahbâri'l-Mustafâ isimli eserin hâmişinde olup Winsinck'in Handbook of Early Muhammedan Tradition (arapça tercümesi: Miftâhu Künûzi's-Sünne) adlı eserinde esas alınmıştır.); **Dımeşk, 1349, Matbaatu'l-İ'tidâl; Pakistan, 1404/1984, I-II** (es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî'nin tahkikıyle yapılan bu baskı Sünen'in Dehli, 1337 ve Dımeşk, 1349 baskılarına dayanır. Muhakkıkın giriş yazısının sonunda 1386/1966 tarihi vardır.); **Beyrût, 1407/1987, I-II** (Fevvâz Ahmed Zumerli ve Hâlidu's-Seb' el-Alemî'nin tahkîkıyle basılmıştır.); **Dımeşk, 1412/1991, I-II** (Dr. Mustafa Deyb el-Buğa'nın tahkikıyle yapılan bu baskının sonuna bölüm, kelime, özel isim ve elifbaî hadis fihristleri eklenmiştir). Sünen'in, **Muhammed Ahmed Dehmân'**ın katkılarıyla yapılan tarihsiz iki ciltlik bir baskısı da vardır. Sünen'in, Haydarâbâd, 1309 ve Dımeşk, 1349 baskıları dışındakilerini gördüğümüz bu baskılarından en ciddisi, garibdir, en eskileri yani Kânpûr baskısıdır. Tahkîkleri bakımından Pakistan, 1404, açıklama ve fihristleri bakımından Dımeşk, 1412 baskıları da güzeldir.

2. Sünen'in Kaynakları:

Dârimi'nin bu eserini çok sayıda kaynağa başvurarak hazırladığı anlaşılmaktadır. Eserde rivâyetlerini kaydettiği hocalarının sayısı 250 civarındadır. Gerçi Ahmet Yıldırım 261 isimlik bir liste vermektedir.[161] Ancak listede mükerrer isimler vardır.

160) Bkz. GAS, 1/114.

161) Bkz. Dârimi ve Sünen'i, s. 16-23.

Dârimi'nin doğrudan başvurduğu kaynaklardan bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'nin Musannaf'ı,[162] Abdurrezzâk'ın Musannaf'ı,[163] Ahmed b. Hanbel'in Musned'i,[164] Saîd b. Mansûr'un Sünen'i[165] bunlar arasındadır. O, bu eserinde Buhâri ile aynı kaynakları da çok kullanmıştır.[166] Onun, Buhâri'yle olduğu kadar olmasa da, zaman zaman İbn Ebî Şeybe,[167] Ahmed b. Hanbel,[168] Müslim[169] ve Ebû Dâvûd'la[170] da aynı kaynakları kullandığı görülmektedir.

Dârimi'nin, eserini yazarken bu kaynaklarından veya muasır eserlerden ne derece etkilendiği, araştırılması gereken bir konudur. Meselâ; başlıklarda görüş beyânı, aynı veya benzer başlıkların kullanılması, aynı bölümlerde aynı hadislerin verilmesi[171] gibi benzerlikler, Dârimi ile Buhâri'nin birbirlerinden veya, daha büyük bir ihtimalle, önceki müşterek bir kaynaktan (yahut, kaynaklardan) etkilendiklerini göstermektedir.

Burada Veliyullah ed-Dihlevî'nin, Dârimi'nin Musned'inin Muvatta'ın hadislerini senedlemek için te'lîf edildiği[172] şeklindeki bir görüşünü de kaydedelim. Ancak bu görüş, eldeki Musned'in, yine eldeki Muvatta'da bulunmayan pekçok hadis ihtiva etmesi vakıasıyla uyuşmaz.

---

162) Meselâ bkz. ibn Ebi Şeybe, 11/349, krş. Dârimi, 2974. hadis.

163) Bkz. Musannaf, 4/443, krş. Dârimi, 1825. hadis.

164) Bkz. Musned, 3/100, krş. Dârimi, 1879. hadis.

165) Bkz. Sünenu Saîd, 2/269, krş. Dârimi, 2493. hadis.

166) Bir kaç örnek için bkz. Buhâri, Hac, 57 (2/161), krş. Dârimi, 1845. hadis; Buhâri, Zekât, 15 (2/166), krş. Dârimi. 1645. hadis; Buhâri, Cumua, 30 (1/223), krş. Dârimi, 1566. hadis; Buhâri, Nikâh, 21 (6/125), krş. Dârimi, 2261. hadis...

167) Bkz. ibn Ebî Şeybe, 1/96, krş. Dârimi, 1020. hadis; ibn Ebî Şeybe, 10/528, krş. Dârimi, 3364. hadis.

168) Bkz. Musned, 4/106, krş. Dârimi, 2747. hadis; Musned, 3/344, krş. Dârimi, 2129. hadis.

169) Bkz. Müslim, Eşribe, 153 (3/1618), krş. Dârimi, 2066. hadis; Müslim, Salât, 238 (1/144), krş. Dârimi, 1338. hadis.

170) Bkz. Ebû Dâvûd, Libâs, 6 (4/44), krş. Dârimi, 2497. hadis; Ebû Dâvûd, Hac, 10 (2/144), krş. Dârimi, 1811. hadis.

171) Meselâ bkz. Buhâri, Ezân, 38 (1/161), krş. Dârimi, 1455.-1458. hadisler; Buhâri, Zebâih, 10 (6/222), 32 (6/231), krş. 2019. hadis.

172) Bkz. el-Hıtta, s. 166

3. Sünen'in Rivâyetleri:

Sünen'in yazma ve basma nüshalarındaki senedlerinden ve Sünen'den bahseden kitaplardan anlaşıldığına göre onun sonraki nesillere, sadece İsa b. Ömer'den gelen rivâyeti ulaşmıştır. Dârimi'nin sülâsiyyâtını toplayan eserlerde de ilk râvi, İsa b. Ömer'dir. Bununla beraber zamanla, aralarında az çok farklar bulunan Sünen nüshaları ortaya çıkmıştır. Bu farkların bir kısmını Sünen'in Kânpûr, 1293 baskısında görmek mümkündür. Bunlar, bazı müelliflerin Sünen'den yaptıkları nakillerde de görülmektedir.(173) Bu durum, muhtemelen, Sünen'in uzun yıllar boyu istinsahları esnasında yapılan hatalardan kaynaklanmış olmalıdır. Bazı müelliflerin Sünenu'd- Dârimi'ye nisbet ettikleri bazı haberleri de elimizdeki Sünen'de bulamıyoruz.(174) Bunlar da, eğer yanlış bir nisbet sözkonusu değilse, herhalde istinsah hatalarından doğmuştur. Müslim,(175) Ebû Dâvûd(176) Tirmizî (177) ve Zehebî'nin(178) Dârimi'den yaptıkları, ancak eldeki Sünen'de bulunmayan hadisler ise Dârimi'nin diğer eserlerinden(179) veya Dârimi'nin rivâyet hakkına sahip olduğu hadis mecmualarından rivâyet edilmiş olmalıdır.

4. Sünen'in Rivâyet Özellikleri:

Dârimi'nin rivâyette titiz olduğu, kaynaklarına bağlı kaldığı görülmektedir. Bunun için senedlerde geçen râvîlerin nisbelerini veya neseblerini ekleme ihtiyacı duyduğunda bile bunları "-ki o, falandır.", "-ki o, falanın oğludur.", "o, falanı kasdediyor." şeklinde verir.(180) Bu şekildeki açıklamalar rivâyette titizliğin ve kaynağa bağlılığın işaretidirler.(181)

---

173) Meselâ krş. Fethu'l-Bâri, 21/151 ile Dârimi, 2106. hadis; Umde, 3/140 ile Dârimi, 1015. hadis; Mustedrek, 1/571 ile Dârimi, 3504. hadis; Kenzu'l-Ummâl, 7/799 ile Dârimi, 3457. hadis; Tavzîh, 2/465 ile Dârimi, 2747. hadis.

174) Meselâ bkz. Tavzîhu'l-Efkâr, 1/258; el-Menhel, 1/266.

175) Meselâ bkz. Müslim, Cihâd, 132 (3/1433), Hac, 62 (2/854), Musâkat, 96 (3/1215).

176) Meselâ bkz. Ebû Dâvûd, Diyât, 20 (4/188).

177) Meselâ bkz. Tirmizi, Salât, 177 (2/6), Ahkâm, 1 (3/614).

178) Meselâ bkz. Mizânu'l-İ'tidâl, 2/412. 455.

179) Tirmizi bir hadisi "Dârimi'nin kitaplarında" gördüğünü söyler (Bkz. Tirmizi, Hac, 6 (3/179). Bu hadis Sünen'de yoktur.

180) Bu türden açıklamalar hocalarının isimlerinde de vardır (Meselâ bkz. 230., 1212., 1368., 3125. ve 3393. hadisler). Bunlar, muhtemelen, talebelerinin, Dârimi'nin usûlüne uyarak koydukları açıklamalardır.

181) Bkz. Kavâidu't-Tahdîs, s. 211.

Dârimi, birden fazla hocadan aldığı hadislerin lafızları arasında farklılık bulunduğunda, zikredeceği lafzın hangi hocasına ait olduğunu da belirtir.(182) Öyle anlaşılıyor ki o, titizliğinin bir sonucu olarak, sahabilere dua cümlelerinde bile kaynaklarına bağlı kalmıştır. Meselâ 1241. hadisde Hz. Ali'ye dua cümlesi bulunmaktadır. Halbuki önceki hadislerin hemen hemen hepsinde, Hz. Ali dahil sahâbiler için dua cümlesi yer almaz. Sözkonusu hadisin Ebû Dâvûd ve Nesâî rivâyetlerinde de dua cümlesi mevcuttur.(183) Dârimi, yine rivâyetteki titizliğinden olmalı, bazan metin içinde bazan metnin sonunda olmak üzere, hadislerin rivâyet farklarına da işaret eder.(184)

Diğer taraftan anlaşıldığına göre Dârimi, hadislerin mânâ ile rivâyetlerinin câiz olduğu kanaatindedir.(185) Bunu gösteren bazı hususlar vardır. Meselâ, 1440. hadisi, 1443 hadisin sonunda senedsiz olarak cümlelerini takdim-te'hirle verir. Sünen'de birçok hadis bir yerde muhtasar, başka bir yerde mufassal olarak geçer.(186) Ayrıca birçok hadis, konularına göre bölünerek ("taktî'" edilerek) her bölümü ilgili yerde zikredilir.(187) Hadislerde bu tasarrufları, mânâ ile rivâyetin caiz olduğu görüşüne sahip olanlar yapar. Gerçi sözkonusu ihtisâr ve taktî'lerin hepsini Dârimi'nin yaptığını kesin olarak söylemek zordur. Bunların en azından bir kısmının, önceki hadisciler tarafından yapılmış olması muhtemeldir. 2271. hadiste yer alan bir açıklama bunu göstermektedir. Bununla beraber, diğer eserlerde mufassal olarak geçen bazı hadislerin aynı senedle Dârimi'de muhtasar bir şekilde bulunması,(188) ihtisar ve taktî'lerin bir kısmının Dârimi tarafından yapıldığına delil sayılabilir.

5. Sünen'in Sıhhat Durumu:

Bazı alimler Sünen'i "sahîh" diye nitelemişlerdir.(189) Alâuddîn Muğultây, "sahîh" hadis kitabı ilk tasnif edenin Mâlik, sonra Ahmed, sonra da Dârimi olduğu görüşündedir.(190) Bu açıklamalar, herhalde,

182) Meselâ bkz. 2119. hadis.

183) Diğer bir örnek için bkz. 1446. hadis.

184) Meselâ bkz. 56, 82, 1200, 1846, 2002, 2472, 2541, 3181...

185) Hatta Tirmizi'deki bir açıklamasına (Bkz. Tirmizî, ilm, 9 (5/37) bakılırsa onun, lafızdan ziyâde mânâya, senedden ziyâde metne önem verdiği de söylenebilir.

186) Birkaç örnek için bkz. 668-2093; 669-761; 979-1004; 1622-1638; 2480-2491...

187) Meselâ bkz. 1241-1320; 1627-1633; 1631-1674; 2532-3263; 2676-2685; 3451-3459-3466...

188) Meselâ krş. 1287. hadisle Buhâri, Ezân, 20 (1/156), 2015. hadisle Buhâri Sayd, 2 (6/218).

189) Tavzîhu'l-Efkâr, 1/39.

190) a.g.e., 1/37

Sünen'deki hadislerin çoğunluğu gözönüne alınarak yapılmıştır. Zira onda pek çok "sahîh" hadisin yanında "hasen", "zaîf", hatta bazı alimlere göre "mevzû' "[191] hadisler de bulunmaktadır. Bizzat Dârimi'nin kendisi de bazı hadislerin mursel veya munkatı' yani zaîf[192] yahut sahih veya hasen[193] olduğunu açıklar, bazı hadisleri diğerlerine tercih eder.[194] Dârimi'nin bir kısım râvileri de tanınmamakta ("mechûl"), haklarında ilgili kitaplarda bilgi bulunmamaktadır.[195] Dolayısıyle bu râvilerin rivâyet ettikleri hadisler zaîftir. İbn Hacer de, içinde zaîf ve mevzû' hadisler bulunması sebebiyle Sünenu'd-Dârimi'ye "sahîh" demenin doğru olmayacağını söylemektedir.[196] Aslında "sünen" türü eserlerde genel olarak sıhhat yönünden her tür hadis bulunabilmektedir.[197] Dârimi'nin Sünen'i de öyledir. Nitekim Abdulaziz ed-Dihlevi de onu, sıhhat bakımından her çeşit haberin bulunduğu 3. tabaka hadis kitapları arasında zikretmiştir.[198] Bütün bunlar yine de Dârimi'nin Sünen'inin kıymetini çok düşürecek boyutlarda değildirler. Onun, İbn Mâce'nin Sünen'inin yerine Kütüb-i Sitte'nin 6. kitabı sayılmasının daha uygun olacağı görüşünde olan alimler vardır. İbnu's-Salah, Ebû Saîd Halil b. Keykeldî el-Alâî (v. 761) ve İbn Hacer bu alimler arasındadır. Bu alimler görüşlerinin dayanağı olarak Dârimi'nin Sünen'indeki zaîf râvilerin azlığını, münker ve şâzz hadislerin nâdirliğini ve âlî senedlerin varlığını gösterirler.[199]

---

191) İbnu'l-Cevzî Sünen'deki bazı hadisleri Mevzûât'ına almıştır. Bkz. er-Ref ve't-Tekmîl, 3. baskı, s. 325.

192) Meselâ bkz. 422. 1397, 2406., 2448., 3716. hadisler.

193) Meselâ bkz. 751. 1362., 2486. hadisler.

194) Meselâ bkz. 667.-672., 670.-671., 712.-713., 1201.-1202., 2044.-2045., 2618-2619. hadisler. Dârimi tercihlerinde bazan hocası Ahmed b. Hanbel'e de muhâlefet eder. Meselâ bkz. 1289. hadis.

195) Meselâ Sebre b. Ma'bed el-Lahmî ve el-Velîd İbnu'n-Nadr er-Remlî (2. hadiste), Hayyân b. Selmân (3024. hadiste), Rezîn b. Abdillah (3370. hadiste), Yahya b. Bistâm (3445, hadiste)...

196) Tavzîhu'l-Efkâr, 1/39.

197) Ulûmu'l-Hadis, s. 37; Fethu'l-Muğis, 1/79. Bu konuda bkz. el-Ecvibe, s. 66 vd Bununla beraber Irâkî, zaif hadise "sünnet" ismi verilmediğini kaydeder (Fethu'l-Muğis, 1/17).

198) el-Hıtta, s. 119; el-Ecvibe, s. 90.

199) Bu konuda bkz. Fethu'l-Muğîs, 1/84; Tavzîhu'l-Efkâr, 1/39; Mâ Temessu İleyhi'l-Hâce, s. 140; er-Risâletu'l-Mustatrafa, s. 13.; el-Hıtta, s. 225.

6. Sünen'in Tertîbi:

Sünen bir mukaddime ile 23 kitab'dan oluşmaktadır. Mukaddime ve kitablar "bâb"lara ayrılmıştır. Kitab ve babların sıralanışı gelişi güzel değil, mantıkî bir düzen içindedir. Anabölümler olan kitabların sıralanışına bakıldığında onların önce ferdi tek başına ilgilendiren konular, sonra birden çok ferdi birlikte ilgilendiren konular, önce dünya hayatı ile ilgili konular, sonra âhiret hayatı ile ilgili konular şeklinde sıralandığı görülür. Kitapların sıralanışında, pekçok hadis kitabında olduğu gibi, meşhûr "islâm beş şey üzerine bina edilmiştir..." hadisindeki sıraya da uyulmuştur. Babların sıralanışı da ilgili nasslara[200] ve olayların mantıkî gelişme sırasına göre yapılmıştır. Bu durum, meselâ cuma[201] ve bayramlar[202] ile ilgili bölümlerde açıkca görülebilir.

Dârimî böylece, ilgili merfû', mevkûf ve maktû haberleri kullanarak ahenkli bir bütün oluşturmaya, seçtiği hadisler sayesinde İslâm'ı genel hatlarıyle göstermeye çalışmıştır. Esasen kitap yazan birçok hadiscinin gayesi de budur. Onlarca "sünen", "musned" "câmi" türü kitabın yazılmış olmasının en mühim sebeblerinden biri bu olmalıdır. Diğer ilim dallarında eser yazanlar, kendilerinden önceki insanların kelimelerini kullanarak görüşlerini ortaya koyarlarken hadisciler bunu, başta Hz. Peygamber -sallalahu aleyhi ve sellem- olmak üzere öncekilerin cümlelerini kullanarak yapmaya çalışmışlardır. Binaenaleyh hadisci eserinde bunu gerçekleştirdiği ölçüde başarılı olmuş olur. Hadis tarihinde Buhârî ve Dârimî bunda başarılı olanların başında gelirler.

7. Sünen'in Bölüm Başlıkları:

Sünen'in mühim özelliklerinden biri bölümlere, ("bâb"lara) konan başlıklardır. Istılahta "terceme" denilen bu başlıklarda şu hususlar dikkat çeker:

a) Bazı başlıklar, başlık altında zikredilen hadisin farklı bir rivâyetinden alınmıştır. Böylece hadisin, muhtemelen Dârimî'nin şartlarına uymayan rivâyetlerine işaret edilmek istenmiştir.[203]

---

200) Meselâ Rikak'da 89. bâb ve sonrasında önce cehennem, sonra cennetle ilgili babların açılması; "İçinizden oraya (yani cehenneme) uğramayacak hiçbir kimse yoktur!" (Meryem sûresi, 71) âyetindeki mânâya uyma şeklinde değerlendirilebilir.

201) Bkz. 1544. hadis ve devamı.

202) Bkz. 1608. hadis ve devamı.

203) Meselâ krş. 2454. hadisin başlığı ile Ebû Dâvûd, Cihâd, 92 (3/43); 2523. hadisin başlığı ile Buhârî. Fiten, 7 (8/90); 2610. hadisin başlığı ile Tirmizi, Ahkâm, 38 (3/662); 2754. hadisin başlığı ile Muslim, Akdıye, 13 (3/1341)...

b) Bazı başlıklarda, başlık altında zikredilen hadisin te'vîli, hadisten çıkarılan hüküm, hadis hakkındaki kanaat, hadis hakkında ortaya çıkan ihtilâfa işaret, hadisin kimlere mahsus olduğu gibi hususlar yer alır.(204)

c) Bazı başlıklarda, başlık altında zikredilen hadislerde geçen farklı hususlar arasında tercihe işaret edilir.(205)

Böylece Dârimi de koyduğu başlıklarla, Buhâri'nin Sahîh'inde yaptığı gibi, görüşlerini anlatmış olmaktadır.

8. Sünen'de Hadislerden Sonra Yer Alan Açıklamalar:

Bunlar da Sünen'in önemli bir özelliğini oluştururlar. Bu açıklamalarda başlıca şu hususlar yer alır:

a) Hadiste geçen garib kelimelerin açıklamaları.(206)

b) Hadisin zâhirinin delâlet ettiği görüşü benimseyip benimsemediği.(207)

c) Hadisin sıhhat durumu hakkında bilgi,(208) hadislerden birini tercihi.(209)

d) Hadisin yorumu, hadisten çıkarılan hüküm, hadis hakkında bilgi.(210)

e) Bazı alimlerin sözleri, hadis hakkındaki görüşleri.(211)

f) Hadisin rivâyet farkları hakkında bilgi.(212)

g) Râviler hakkında bilgi.(213)

Hadislerden sonra yer alan bu bilgileri Dârimi'nin bizzat kendisinin mi kaydettiği hususunda bir açıklık yoktur. Ancak bunların bazısında; "Başıyla işaret etti",(214) "Ebu Muhammed'e soruldu..." gibi

204) Meselâ bkz. 901., 960., 1391., 1415., 1418., 1470., 1741., 1243. ve 2366. hadislerin bâb başlıkları.

205) Meselâ bkz. 2294. hadisin bâb başlığı.

206) Meselâ bkz. 4., 219., 265., 873., 1094., 2107., 2223., 2357., 2651., 3331., 3398. hadisler.

207) Benimsediklerine birkaç örnek için bkz. 716., 864., 925., 1592., 3302. hadisler. Benimsemediklerine birkaç örnek için ise bkz. 728., 732., 861., 901., 1320., 2576., 2619., 2999. hadisler.

208) Meselâ bkz. 422., 751., 1362., 1397., 2406., 2448., 2503. hadisler.

209) Meselâ, bkz. 753.-754.; 1440.-1443., 1289. ve 2314. hadisler.

210) Meselâ bkz. 286., 312., 921., 939., 1342., 1583., 1948., 3139. hadisler.

211) Meselâ bkz. 878., 932., 1566., 1668., 3316. hadisler.

212) Meselâ bkz. 782., 1846., 2260., 2921., 3046. hadisler.

213) Meselâ bkz. 671., 682., 1195., 1601., 1906., 2082., 2108., 2651., 2663., 2684., 3402., 3432. hadisler.

214) Meselâ bkz. 2616. hadis.

ifadeler, onların en azından bir kısmının talebeleri tarafından kaydedildiklerini göstermektedir.

9. Sünen'de Tekrarlar:

Sünen'de 304 hadis birden fazla yerde geçmektedir, yani mükerrerdir. Bunların bir kısmı tamamen aynı sened ve metinle, bir kısmı ise farklı sened veya metinle tekrar edilmiştir. Tekrarların sebebi; hadisin birden fazla konu ihtiva etmesi, bunun için her bir konunun ilgili bölümünde hadisin tekrar edilme zarureti, farklı senedlerini vererek hadisin garib veya ferd olmadığını göstermek şeklinde açıklanabilir. Bu tekrarlarda tamamen aynı senede sahip olan hadislerin metinleri arasında bazı farklılıkların bulunması izahı güç bir durumdur. Bunlar acaba istinsah hatalarından mı kaynaklanmışlardır, yoksa Dârimi, hadisleri ezberinden mi kaydetmiş ve mânâ ile rivâyet sebebiyle bunlar ortaya çıkmıştır, yahut hadisler kaynaklarında öyle geçtikleri için onlara uyarak mı o şekilde rivâyet etmiştir?

10. Sünen'de Takti' ve İhtisarlar:

Daha önce de zikredildiği gibi, Sünen'deki bazı hadislerde takti' ve ihtisarlar yapılmıştır. Bunlar da Sünen'in dikkat çeken özelliklerindendir. Takti' ve ihtisar yapmanın sebebi kitabın hacmini büyütmemektir.

11. Sünen'de Hadis Sayısı:

Köprülü kütüphanesinde 67 numara ile kayıtlı yazma nüshanın sonunda Sünen'deki hadislerin sayısı 3550 olarak veriliyor. Abdülaziz Dehlevî ise Ebu'l-Vakt rivâyetinde 3557 hadis bulunduğunu bildiriyor.[215] Bunlar bizim yaptığımız sayımın mükerrerli hadis sayısına yakın rakamlardır. Bizim sayımımıza göre mükerrerlerle birlikte 3506 hadis vardır. Biz sayımı yaparken Dârimi'nin atıf harfi kullanmadan zikrettiği her hadisi [216] ayrı bir hadis kabul ettik, birden fazla senedi olan ancak bunlar, "tahvil hâ'sı" veya "tahvil vâvı" ile birleştirilmiş olan hadisleri de tek hadis saydık. Bunlar da ayrı hadis sayılabilir ve o zaman mezkûr nüshadaki sayıya belki ulaşılabilir. Sayımımızdaki hadislerin 304'ü mükerrer, 1319'u mevkûf ve maktû, 1883'ü merfû'dur.

---

215) Bustânu'l-Muhaddisin, s. 92.

216) Bundan 262., 2048., 2049. hadisler gibi birkaç hadis müstesnadır. Bunlarda Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî'nin Sünen neşrindeki numaralamasına uyduk.

12. Sünen Üzerine Yapılan Çalışmalar:

Sünen'in tarih boyunca ilmî değerine lâyık bir alâkaya mazhar olduğu söylenemez. Bunda muhteva azlığının yanında müellifin meselelere bakış açısı da etkili olmuş olabilir. Bununla beraber Sünen çokca okunup okutulmuş,[217] bazı çalışmalara dahil edilmiş ve hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Şöyleki; Beğavi'nin Mesâbîhu's-Sünne isimli eseri Kütüb-i Sitte ile Dârimi'nin Sünen'ine dayanır.[218] İbn Hacer, İthâfu'l-Mehere bi-Atrâfi'l-Aşere'ye onu da almıştır.[219] Müellifi mechûl olan el-Envâru'l-Leme'a fi'l-Cem'i Beyne's-Sıhâhı's-Seb'a isimli eserde Kütüb-i Sitte ve Dârimi'nin Sünen'i toplanmıştır.[220] Sünen'in "sülâsiyyât"ı ile "muvâfakât"[221] ı da müstakıl kitaplarda toplanmıştır.[222] Muhammed Naim Atâ, Sünen'i el-Hallu'l-Mudellel ale'd-Dârimi ismiyle şerhetmiş ve bunun yarısı Luknov'da 1322'de basılmıştır.[223] Dokuz hadis kitabının kelime, özel isim, coğrafi isim, sûre ve âyet fihristi olan el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzı'l-Hadisi'n-Nebevi adlı meşhûr kitab ile ondört kitabın konu fihristi olan Miftâhu Kunûzi's-Sünne adlı kitab, Dârimi'nin Sünen'ini de kapsamaktadır. Sünen üzerine Seyfurrahman Mustafa ise Zevâidu'd-Dârimi ale-l-Kütübi's-Sitte mine'l-Ahâdisi'l-Merfûa başlıklı bir mastır tezi hazırlamıştır.

---

217) Sünen'in rivâyetine katılan birçok kadın hadiscinin ismi için bkz. Hadis Edebiyatı Tarihi, s. 133-134. İbnu's-Salâh'ın ise Sünen'i okumadığı anlaşılmaktadır. Bkz. Ulûmu'l-Hadis, s. 34, krş. el-Bâisu'l-Hasis, s. 33.

218) Hadis Edebiyatı Tarihi, s. 100 (Mişkâtu'l-Mesâbîh'in naşirinin mukaddimesinden naklen).

219) er-Risâletu'l-Mustatrafa, s. 169.

220) Tecrîd Mukaddimesi, s. 264.

221) "Muvâfakat", meşhûr hadis alimlerinden birinin rivâyet etmiş olduğu bir hadisi, sünedde bu alimin şeyhinde birleşmek üzere alime uğramayan bir senedle rivâyet etmek demektir.

222) Bkz. GAS, 1/115.

223) a.g.e. 1/114.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHÎM

1. Her hâlükârda en mükemmel şekilde hamdolsun, alemlerin rabbi olan Allah'a! En tam ve en mükemmel salât ve selâm olsun, resûllerin efendisi Muhammed'e, onun âline, ashâbına ve diğer peygamberlere!

Yaratıkların en noksanı olan, hatta gerçekte hiç bir şey olmayan, samed, temiz ve ulu Rabbi'nin rahmetini uman, Asîl lakablı Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ebi't-Tâhir -Allah ona nefsinin ayıplarını göstersin ve bugününü dününden daha hayırlı eylesin!- şöyle diyor:

2. Bize hocamız, önder alim, halk arasında hadiscilerin üstadı, Resûllerin Efendisi'nin sünnetlerine çağırıcı, ümmetin ve dinin temiz insanı İbrahim b. Muhammed b. Mübarek b. Ebi'l-Harb el-Huncî, Şîraz'deki Cami-i Atik'de 830 yılının aylarında, benim kendisine okumam suretiyle haber verip dedi ki bize hocamız, önder alim, halkın kadılar kadısı, Resûllerin Efendisinin mihrabının imamı, hafız ve müctehidlerin sonu, ümmet ve dinin süsü, İbnü'l Irâkî diye meşhûr Abdurrahim ibnu'l Hüseyin haber verip dedi ki, bana önder alim, İslam'ın kadılar kadısı, dinin değerli insanı Abdulaziz b. Muhammed el-Kinânî haber verip (dedi ki) bize bir topluluk -ki Ali b. Muhammed b. Hârun onlardandır- haber verip (dediler ki) bize Abdullah b. Ömer el-Harîmî haber verip (dedi ki) bize Abdulevvel b. İsa haber verip (dedi ki) bize Abdurrahman b. Muhammed ed-Dâvudî haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize İsa b. Ömer es-Semerkandî haber verdi ki önder alim Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman el-Hâfız ed-Dârimî el-Müellif -Allah ondan razı olsun ve onu razı etsin!- şöyle dedi:

AÇIKLAMA

3. Burada Dârimî'nin Sünen'inin senedi verilmiştir. Yani onu,

Dârimî'den itibaren birbirinden duyarak-okuyarak alıp nakledenlerin isimleri, tarihi sıra içinde zikredilmiştir.

Kitapların ve öncelikle haberlerin (hadislerin) bu şekilde, nesilden nesile senedleriyle aktarılması biz müslümanlara has bir usûldür.[1] Bu usûl, hadislerin güvenilir bir şekilde sonraki nesillere intikalini sağlamak için, İslâm tarihinin çok erken devirlerinde düşünülüp geliştirilmiş ve üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Çünkü nakledilen mâlûmâtın teminatı, onların senedleriydi. Sened olmasaydı, dileyen herkes dilediğini söyleyebilirdi. Bu sebeple senedli rivâyet dinden sayılmıştır. Böylece hadislerin, asıllarına uygun bir şekilde sonraki nesillere intikali büyük ölçüde sağlanmış oldu. Senedin üstlenmiş olduğu bu mühim görev, hadislerin meşhûr hadis kitaplarına dercedilmeleriyle hemen hemen sona ermiş, dolayısıyla sened bundan sonra eski ehemmiyetini kaybetmişti. Artık, "rivâyet asrı" dediğimiz hicrî ilk üç asırdan sonra bir hadisin teminatı, onun, bilinen meşhûr bir hadis kitabına geçene kadarki senedi kabul edilmiş[2] daha sonraki râvîlerin durumu dikkate alınmamıştır. Zira, müellifine ait oluşu meşhûr olan, herkesce bilinen bir kitaba geçmiş olan bir hadis, o kitabın müellifine kadar, o senedle kasin olarak gelmiş demektir. Binaenaleyh daha sonraki râvîlerin durumlarının hiçbir önemi-hadisin sıhhati açısından- olmamalıdır ve hadisin değerlendirmesi, onun hadis kitabına geçene kadarki senedine göre yapılmalıdır.[3] Yine de, ümmet-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) has olan senedli rivâyet usûlü, sırf bu özelliğinden dolayı asırlarca, bilhassa kitapların rivâyetinde, muhafaza edilmiş ve İslâm âleminin bazı yerlerinde günümüze kadar gelmiştir.

Tercümesi sadedinde olduğumuz bu Sünen'in senedi hicri, 9. asra kadar gelmektedir. Buna göre Dârimî'den sonra kitabın rivâyetinde on zatın emeği geçmiştir. Kitabı 6 asra yakın bir zaman içinde birbirinden duyarak-okuyarak alıp nakleden, böylece sened usûlünün muhafazasına katkıları olmuş olan bu zevât hakkında kısa mâlûmât sunmayı faydalı görüyoruz:

1- Şerefu Ashâbi'l-Hadis, 40. "İsnadsız hadis rivayeti zimmi işidir. Çünkü hadisi senedle rivâyet etmek, Allah azze ve celle'nin ümmet-i Muhammed'e (aleyhi's-salâtü ve selâm) bir lütfudur." (Edebu'l-Imlâ, 6). Bu konuda bkz. Tecrid Mukaddimesi, 71 vd; Bazı Hadis Meseleleri, 8-12; Hadis Edebiyatı Tarihi, 120-130; Mürsel Hadisler, 13 vd.

2- Rivayet asrında senediyle bir hadis kitabına geçmemiş olan bir hadisin, hadis usûlü nokta-i nazarından bir değeri yoktur.

3- Bkz. Ulûmu'l-Hadis, 12-13; Tecrid Mukaddimesi, 239.

4. İsa b. Ömer es-Semerkandî: Ebû İmrân İsa b. Ömer ibni'l-Abbâs b. Hamza b. Amr b. A'yen, sadûk (doğru sözlü) bir muhaddistir. Dârimî'nin talebe-arkadaşı olup ondan Sünen'ini rivâyet etmiştir. Dârimî'nin hemşehrisi yani Semerkand'lı olan İsa hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Ondan Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdillah el-Kâğadî ve Abdullah b. Ahmed b. Hammûye rivâyette bulunmuşlardır. Dârimî'nin Sünen'ini rivâyetiyle meşhûr olan İsâ'nın vefat tarihi de bilinmemektedir. Ancak h. 320 yılında, Semerkan'da hayatta olduğu, Sahihu'l-Buhârî'nin meşhûr râvisi el-Ferebri'nin (v.320) tabakasından olduğu için, vefat tarihlerinin birbirine yakın olabileceği nakledilmektedir.[4]

5. Abdullah b. Ahmed: Ebû Mahammed Abdullah b. Ahmed b. Hammûye b. Yûsuf b. A'yen, büyük bir âlim, doğru sözlü (sadûk) bir muhaddistir. 293 yılında doğmuştu. Sika ve, kendine ait güzel hadis kitabı nüshalarına (usûl) sahip olan Abdullah, el-Ferebrî'den 316 yılında Sahihu'l-Buhârî'yi, İbrâhim b. Huzeym eş-Şâşî'den, Abd b. Humeyd'in el-Müsnedu'l-Kebir ve et-Tefsir'ini, İsa b. Ömer es-Semerkandî'den, Dârimî'nin Sünen'ini "sema'" etmişti. Kendisinden ise Ebu Zerr el-Herevî, Abdurrahman b. Muhammed ed-Dâvûdî ve diğerleri rivâyette bulunmuşlardı. Abdullah b. Ahmed, 381 yılının Zu'l - Hıcce ayında vefât etmişti.[5]

6. Abdurrahman b. Muhammed ed - Dâvûdî. Cemâlu'l-İslâm Abdurrahman b. Muhammed ibni'l Muzaffer b. Muhammed ed-Dâvûdî, Büşenc'li büyük bir alimdir. 374 yılında doğmuştu. Mühim ilim merkezlerini gezerek ilim tahsil etmiş ve ilim, fazilet, rivâyet noktalarında Horasan'ın önde gelen hocası olmuştu. Şâfii ve diğer mezheplerin fıkıhlarında, edebiyatta yetkili biri olan Abdurrahman ed-Dâvûdî, öğretim, va'zü nasihat, müftülük ve tasnifte bulunmuş, hadis rivâyeti meclisleri akdetmişti. Sahihu'l- Buhârî'yi, Musnedu Abd b. Humeyd'i, Tefsiru Abd b. Humeyd'i, Sünenu'd-Dârimî'yi, Bûşenc'de Abdullah b. Ahmed b. Hammûye'den "semâ'" etmişti. Sahihu'l-Buhârî'yi (ve diğerlerini?) "semâ"ı , kendisi altı yaşındayken 381 yılının Safer ayında olmuştu. Abdullah b Ahmed'den en son rivayette bulunan kimse olan ed-Dâvûdî'den Ebu'l-Vakt Abdu'l Evvel b. İsa rivayette bulunmuştu. ed-Dâvûdî 467 yılında vefat etmişti.[6]

4- Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 14/248.

5- el-Lubâb, 1/392; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 16/492-493; Şezerât, 3/100

6- Tabakâtu'ş-Şâfi'iyye. 5/117-119; Fevâtu'l-Vefeyât, 2/295-296; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 18/222-226; el-Bidâye, 12/112; Şezerât, 3/327.

7. Abdulevvel b. Îsa: Ebu'l-Vakt Abdulevvel b. İsa b. Şuayb es-Siczî büyük bir alim, âli senedli, zâhid, sûfi bir zat idi. Herât'da 458 yılının Zu'l-Kade ayında doğmuştu. 465 yılında, Buşenc'de ed-Dâvûdî'den Sahihu'l-Buhârî, Sünenu'd-Dârimî ve Musnedu Abd b. Humeyd'i "sema'" etmişti. Daha pek çok hocadan, bu arada , müridi olduğu Şeyhu'l-İslâm Ebu İsmail el-Ensârî'den "semâ'"da bulunmuş olan Abdulevvel, Horasan, İsfahân, Kirman, Hemezân ve ßağdâd'da rivâyette bulunmuştu, ed-Dâvûdî'den en son rivâyette bulunan Abdulevvel olmuştur. Kendisinden ise İbn Asâkir, es-Sem'ânî, İbnu'l-Cevzi, Abdullah b. Ömer ve sair pekçok kimse rivâyette bulunmuştur. Abdulevvel, Bağdâd'da 553 yılında vefat etmişti.[7]

8. Abdullah b. Ömer el-Harîmî: Ebu-l-Munecca Abdullah b. Ömer b. Ali b. Zeyd ibni'l-Lettî el-Bağdâdi el-Harîmî, 545 yılında doğmuştu. Amcası 549 yılında onu Ebu-l-Kâsım el-Beğavî'nin meclisinde hazır bulundurmuş ve, "huzûr" yoluyla ondan "semâ'"ını sağlamıştı. "Semâ'"ı sahîh olan el-Harimî, Ebul-Vakt Abdulevvel'den, Sünenu'd-Dârimî, Muntehabu Musnedi Abd b. Humeyd vb. pek çok şey "semâ" etmişti. Bağdâd, Haleb, Dimeşk ve el-Kerek de çokça rivayette bulunmuş olan el-Harîmî'den İbnu'n-Neccâr, Muhammed b. Kaymaz, Hediyye bnt. Asker, Zeyneb bnt. Şükr gibi pek çok kimse hadis rivâyet etmiştir. el-Harîmî Bağdâd'da 635 yılının Cumâde'l-Ûla ayında vefat etmişti.[8]

9. Ali b. Muhammed b. Hârûn et-Teğlibî ed-Dimeşkî 626 yılında doğmuştu. İbâdete düşkün, alçakgönüllü, kendisini halka sevdirmiş biri idi. Çokca rivâyette bulunmuş, bazı kitapların rivâyet hakkı yalnız kendisinde olduğu için, ilim yolcuları ona çok gelip ondan rivâyette bulunmuşlardı. 712 yılının Rebîu'l-Âhır ayında vefat etmişti.[9]

10. Abdulaziz b. Muhammed el-Kinâni: Izzu'd-Din Ebû Ömer Abdulaziz b. Muhammed b. İbrâhim İbn Cemâ'a el-Kinânî eş-Şâfii, 'kadılar kadısı', büyük bir alim idi. 694 yılında doğmuştu. Ömer İbn'l-Kavvâs, Ebu'l-Fadl İbn Asâkir ve el-Hafız Şerefuddin ed-Dimyâtî'nin meclislerinde "hâzır" bulundurulmuştu. Daha sonra ilim yolculuğuna çıkmış Dimeşk, Mekke, Medine ve Kâhire'de zamanın alimlerinden semâ'da bulunmuştu. Bir çok defalar Mısır Bölgesi kadılığında bulunmuş olan el-Kinâni öğretim ve müftiliğin yanında fay-

7- Vefeyâtu'l-A'yân, 2/392-393; Tezkiretu'l-Huffâz, 4/1315; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 20/303-311; Şezerât, 4/166; el-Bidâye, 12/238.

8- Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 23/15-17; Şezerât, 5/171.

9- ed-Dureru'l-Kâmine, 3/196.

dalı eserler de kaleme almıştı. el-Kinâni 767 yılında Mekke'de vefat etmişti.[10]

11. Abdurrahim İbnu-l-Huseyn: Abdurrahim İbnu-l-Huseyn b. Abdirrahman Ebu'l-Fadl, el-Irâki veya İbnu'l-Irâki diye bilinir. 725 yılında doğmuş, küçüklüğünde büyüklerin meclislerinde "hâzır" bulundurulmuş, 8 yaşında Kur'an-ı Kerim'i ezberlemişti. Önceleri "Kırâat" ilmiyle meşgul olan el-Irâki, hocası İbn Cemâ'a'nın teşvikiyle sonraları hadis ilmine yönelmişti. Diğer İslâmî ilimleri de tahsil eden el-Irâki nihayet hadis ve fıkıh öğretiminde bulunmuş, bu arada mühim eserler kaleme almıştı. Medine-i Münevvere kadılığı, hatipliği ve imamlığında da bulunmuş olan el-Irâki 806 yılında vefat etmiş.[11]

12. İbrâhim b. Muhammed b. Mubârek b. Ebi'l-Harb el-Hunci: Şirâz'lı bir muhaddistir. Alim, güvenilir, zâhid bir zattı, Zeynu'ş-Şeria Ali b. Muhammed b. Ali el-Hunci'den, eş-Şemsu'l-Kirmâni'den ve, diğerleri meyânında, 770 yılından sonra Medine-i Münevvere'de kendisiyle karşılaşmış olduğu el-lrâkî'den ilim tahsil etmiş, "semâ"da bulunmuştu. el-Huncî, 835 veya 836 yılında vefat etmişti.[12]

13. Senedin son râvisi Muhammed Asil hakkında, elimizdeki ricâl kitaplarında, bir bilgiye rastlayamadık.

14. Son râvîye gelinceye kadar, Sünen'in rivâyetine katılmış olan zatlar, görüldüğü gibi, bu sâhada meşhur, yetkili kimselerdir. Senedde yer alan ilk râvîler yani Abdullah b. Ahmed - Abdurrahman b. Muhammed - Abdulevvel, aynı sıra ile, Sahihu'l-Buhârî'nin, İbn Hacer[13] ve el-Ayni'ye [14] varan senedlerinde de bulunmaktadırlar. ez-Zehebi'nin de, Abdullah b. Ömer'den itibaren aynı olan bir senedle Sünenu'd-Dârimî'ye sahib olduğu anlaşılmaktadır.[15] Bunlar bu Sünen'in erken dönemlerde büyük bir alâkaya mazhar olduğunu gösterir.

10- ed-Devru'l-Kâmine, 2/489-491; Zeylu Tezkireti'l-Huffâz, 41-42.

11- ed-Dav'u'l-Lâmi; 4/171 vd.

12- a.g.e., 1/1-158.

13- Bkz. Fethu'l-Bârî, 1/20-23.

14- Bkz. Umdetu'l-Kârî, 1/4-5..

15- Bkz. Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, 12/229-231-232; Tezkiretu'l-Huffâz, 2/536.

بسم الله الرحمن الرحيم

المقدمة

«ا»

باب ما كان عليه الناس قبل مبعث النبي ﷺ من الجهل والضلالة

1. BÂB

HZ. PEYGAMBER'İN -sallellahu aleyhi ve sellem- PEYGAMBER OLARAK GÖNDERİLMESİNDEN ÖNCE İNSANLARIN İÇİNDE BULUNDUKLARI CAHİLLİK VE SAPIKLIKLAR

١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُؤَاخَذُ الرَّجُلُ بِمَا عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: مَنْ أَحْسَنَ فِي الْإِسْلَامِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا كَانَ عَمِلَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَمَنْ أَسَاءَ فِي الْإِسْلَامِ أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ(١).

1. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) el- A'meş'den, (o) Ebû Vâ'il'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi:

Bir adam Resûlullah'a - sallellahu aleyhi ve sellem-gelip "Ya Resûlellah, dedi, kişi cahiliye (kâfirlik) döneminde yaptıklarından dolayı hesaba çekilir, (cezalandırılır) mı?" Şöyle buyurdu: "*Kim müslümanlıkda güzel hareket ederse, cahiliye döneminde yaptıklarından dolayı hesaba çekilmez. Kim de müslümanlıkda kötü hareket ederse önceki (yani cahiliye dönemindeki) ve sonraki (yani müslümanlıkdaki)lerden dolayı hesaba çekilip (cezalandırılır)*".(16)

AÇIKLAMA

Dârimî'nin, kitabında ilk olarak bu hadisi zikredişi güzel bir seçiş, güzel bir başlangıçtır. İslâm ahkâmının hadîslerle anlatılacağı bir kitabın böyle bir hadisle başlatılması, insanın, müslüman olmakla,

16- Buhârî, İstitâbe, 1 (8/49); Muslim, İmân, 189 (1/111); İbn Mâce, Zühd, 29 (2/1417); Ahmed b. Hanbel, 1/379, 409, 429, 431, 462.

fıkhî yönden, hayata âdeta yeniden başlamış olacağını, anlatmak içindir. Nitekim ilgili ayet ve hadislerden çıkarılacak mânâ da budur. Bir âyet meâli şöyledir: *"O küfredenlere söyle ki eğer (sana düşmanlıkdan) vazgeçerlerse geçmiş (günahları) bağışlanacakdır".*(17) Hz. Peygamber -Sallellahu aleyhi ve sellem- de buna müvâzî olarak; *"İslâm, kendinden önce (yapılmış olan kötülükleri) yıkar, kökünü kazır."*(18) buyurmaktadır. Buna göre, müslüman olmayan bir insanın kâfirlik halinde yaptıkları müslüman olunca yok edilmekte, silinmektedir. Ancak söz konusu bu insan, müslüman olurken kâfirlikte yapmakta olduğu bütün kötü hareketlerden pişmanlık duyarak, onlardan tövbe etmiş olmalıdır. Şayet sadece îman (tasdik) etmekle yetinir, yapmakta olduğu kötü hareketlere devam etmeyi düşünürse, bu durumda, her iki halde de yani kâfirlikde ve müslümanlıkta da yapmış olacağı kötülüklerden mesûl olacakdır. Bu şekilde, insanın kâfir iken yapmış olduğu kötü ameller de cezalandırılmış olacaktır. Nitekim aynı halde yapmış olduğu, "ibâdetler" dışında kalan; akrabayı ve komşuyu gözetme, fakirlere yardım, güzel muamele cinsinden bazı iyi amelleri de, ahirette cezasının hafifletilmesi ve benzeri suretlerle, mükâfatlandırılacaktır.(19)

İslâm'ın, önceki kötülükleri silip hayata yeniden başlamak için gayr-ı müslim her insana tanıdığı bu imkân, şüphesiz büyük bir lütuftur. Aynı imkân, tövbe yoluyla mümin insana da verilmektedir. Şöyleki; yapılmış olan kötülüklere içten pişmanlık duyarak bir daha işlememek üzere onları terkedip Allah'a yönelmek, önceki kötülüklere mukabil iyiliklerde bulunmak, bu mümkün olmadığında sadece derinden bir pişmanlık duygu hali yaşamak, müslümanı günâhsız bir insan haline getirebilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Eğer yasak edildiğiniz büyük (günah)lardan kaçınırsanız sizin (öbür) kabahatlerinizi örteriz ve sizi şerefli bir mevkiye (getirip) sokarız."*(20) Hz. Peygamber'in de -Sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Günâhdan tövbe eden kimse hiç günâhı olmayan kimse gibidir."*(21) *"Kötülüğün peşinden iyilik yap ki onu yok edesin!"*(22) buyurduğu rivâyet edilmektedir. Ancak, işlenmiş olan günâh kul haklarına raci ise, hak sahiplerinden, imkânlar elverdiğince helâllik almak gerekir.(23)

17- Enfâl Sûresi, 38

18- Muslim, İmân. 192 (1/112); Ahmed b. Hanbel, 4/199.

19- Feyzu'l-Bâri, 1/135-136; Fethu'l-Bâri, 9/97.

20- Nisâ Sûresi, 31.

21- Ibn Mace, Zühd, 30 (2/1420)

22- Tirmizî, Birr, 55 (4/355); Dârimî, Rikâk, 73 (2/323); Ahmed b. Hanbel, 5/153.

23- Bkz. İhya, 4/35 vd.; Feyzu'l-kadir, 1/120, 3/276.

٢ - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ النَّضْرِ الرَّمْلِيُّ، عَنْ سَبْرَةَ بْنِ مَعْبَدٍ- مِنْ بَنِي الْحَارِثِ ابْنِ أَبِي الْحَرَامِ مِنْ لَخْمٍ -، عَنِ الْوَضِينِ(١): أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّ - ﷺ - فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّا كُنَّا أَهْلَ جَاهِلِيَّةٍ وَعِبَادَةِ أَوْثَانٍ، فَكُنَّا نَقْتُلُ الْأَوْلَادَ، وَكَانَتْ عِنْدِي ابْنَةٌ لِي فَلَمَّا أَجَابَتْ وَكَانَتْ مَسْرُورَةً بِدُعَائِي إِذَا دَعَوْتُهَا، فَدَعَوْتُهَا يَوْماً فَاتَّبَعَتْنِي، فَمَرَرْتُ حَتَّى أَتَيْتُ بِئْراً مِنْ أَهْلِي غَيْرَ بَعِيدٍ فَأَخَذْتُ بِيَدِهَا فَرَدَيْتُ بِهَا فِي الْبِئْرِ، وَكَانَ آخِرُ عَهْدِي بِهَا أَنْ تَقُولَ: يَا أَبَتَاهُ يَا أَبَتَاهُ.

فَبَكَى رَسُولُ اللهِ - ﷺ - حَتَّى وَكَفَ دَمْعُ عَيْنَيْهِ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَاءِ رَسُولِ اللهِ - ﷺ -: «أَحْزَنْتَ رَسُولَ اللهِ - ﷺ -، فَقَالَ لَهُ: كُفَّ فَإِنَّهُ يَسْأَلُ عَمَّا أَهَمَّهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: أَعِدْ عَلَيَّ حَدِيثَكَ فَأَعَادَهُ فَبَكَى، حَتَّى وَكَفَ الدَّمْعُ مِنْ عَيْنَيْهِ عَلَى لِحْيَتِهِ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: إِنَّ اللهَ قَدْ وَضَعَ عَنِ الْجَاهِلِيَّةِ مَا عَمِلُوا فَاسْتَأْنِفْ عَمَلَكَ.

2. Bize el-Velid ibnu'n-Nadr er-Remli, Lahm kabîlesinin el-Hâris b. Ebi'l-Harâmoğulları (kolundan olan) Sebre b. Ma'bed'den, (o da) el-Vadîn'den (naklen) haber verdi ki bir adam Hz. Peygamber'e -sallellahu aleyhi ve sellem- gelip şöyle dedi:

"Ya Resûlellah! Bizler, cahiliye insanları ve putlara tapan kişiler idik. Bu sebeple çocukları öldürüyorduk. Yanımda bir kızım vardı. Büyüyüp, kendisini çağırdığımda, çağırmamdan dolayı sevinecek (bir yaşa geldiği) zaman bir gün onu çağırdım, o da peşimden geldi. Ben de, ailemin uzak olmayan bir kuyusuna kadar gittim. (Kuyunun yanına varınca) elini tutup onu kuyunun içine attım. Ondan hatırımda kalan son şey; Babacağım! Babacağım! demesidir." Bunun üzerine Resûlellah -sallellahu aleyhi ve sellem- göz yaşları boşalıncaya kadar ağladı. Resûlallah'ın -sallellallahu aleyhi ve sellem- yanında oturanlardan bunu gören bir adam, olayı anlatana; *"Resûlallah'ı -sallellahu aleyhi ve sellem- hüzünlendirdin!"* dedi. (Resûlullah) bu adama; *"Bırak onu, buyurdu, çünkü o, kendisini ilgilendiren, endişeye sevkeden bir şeyi sormaktadır."* Sonra olayı anlatan zata; *"Haberini bana tekrar anlat!"* buyurdu. O da tekrar anlattı. (Resûlullah da) göz yaşları sakalına inînceye kadar ağladı. Müteakiben şöyle buyurdu:

"Allah cahiliye (dönemi insanların)dan, yapmış oldukları şeyleri kaldırmıştır. Binaenaleyh ameline yeniden başla!"(24)

AÇIKLAMA

Cahiliye, İslâm öncesi döneme verilen addır. Ferdî, ictimaî bütün güzellikleri kendisinde toplamış olan İslâm çağının zıddı olan dönemdir. İslâm'ın anladığı mânâda iman, hayatın tüm yönlerini kapsadığına göre, cahiliyeye "imansızlık" dönemi diyebiliriz. Cahiliyenin tezahürleri olan kargaşa, zulüm, ahlaksızlık, puta tapıcılık gibi kötülükler, kaynaklarını bu "imansızlık"tan almaktadırlar. Karşısındakine güven telkin etmeyi (îman, mü'min), din kardeşine güleryüz göstermeyi , selâm alıp-vermeyi, yoldaki eziyet verici şeyleri kaldırmayı... "îman"ın içinde mütâlâa eden bir anlayışın olmadığı zamana "cahiliye" denmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de küfrün başına Ebû Cehil adını takmıştı. Bu cahiliye döneminin insanlık dışı, îman dışı işlerinden biri, burada bir örneği anlatılan, kızların diri diri gömülmeleri, öldürülmeleri âdetiydi. Kur'an-ı Kerimde şu âyetlerle bu kötü âdete işaret edilmektedir: *"Ve sorulduğu zaman o diri diri toprağa gömülen kıza: "Hangi günâh(ı) yüzünden öldürüldü."* diye".(25) Kur'an-ı Kerim, münhasıran kızların öldürülme sebepleri hakkında bir açıklama yapmaz. Fakat iki yerde *"fakirlik korkusuyla çocuklarınızı "(evlâdeküm) öldürmeyiniz"* buyrulmakta,(26) kız-erkek ayrımı yapılmamaktadır. Ancak, nakledildiğine göre, erkeklerin baskınlara, yağmalara katılma ve çalışma yollarıyla kazanma imkânlarına mukabil kızlar bu işleri yapamıyorlardı. Üstelik kızların ileride fakirlikleri halinde ictimai yönden dengi erkeklerle evlenme şansları yoktu. Dengi ile evlenmemek de büyük bir utanç sebebi idi. Ayrıca, fakirlik halinde, büyük ölçüde kötü yollara düşme ihtimali vardı. Binaenaleyh daha ziyade kızlar öldürülüyordu ve bunun temel sebebi, Kur'an-ı Kerim'in işaret buyurduğu gibi "ekonomik"idi. Ahlâki endişeler bunun uzantısıydı. Şu halde Araplar, fakirlik ve onun yol açtığı utanç verici durumlar sebebiyle kızlarını öldürüyorlardı. İslâmiyet, ilk günden itibaren cahiliye döneminin kötü âdetlerini bertaraf etmeye girişmiş, bu meyanda kızları diri diri

24- Bu haberin senedi çok zayıftır. Bir kere el-Vadîn (v. 149 veya 156) Hz. Peygamber'le aralarındaki ravileri zikretmemiştir. Bunun için hadis mu'daldır. Diğer taraftan el-Velîd ve hocası Sebre hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Yani mechûl ve mestûr râvîlerdir. Bu sebeple haberleri de mechûldur. Mu'dal ve mechûl haberler, zaîf haberler grubuna dahildirler.

25- Tekvîr Sûresi, 8-9.

26- Bkz. En'âm Sûresi, 151; İsrâ Sûresi, 31.

gömme, öldürme âdetinin kökünü kazımak için, alınan biatlara, "çocukları öldürmeme" maddesini koymuştu.(27) Böylece İslâmiyet sayesindedir ki kadın insan olma onuruna kavuşmuştur.

٣ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ(١)، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدِّبِ(٢)، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُجَاهِدٍ: حَدَّثَنِي مَوْلَايَ: أَنَّ أَهْلَهُ بَعَثُوا مَعَهُ بِقَدَحٍ فِيهِ زُبْدٌ وَلَبَنٌ إِلَى آلِهَتِهِمْ. قَالَ: فَمَنَعَنِي أَنْ آكُلَ الزُّبْدَ لِمَخَافَتِهَا، قَالَ: فَجَاءَ كَلْبٌ فَأَكَلَ الزُّبْدَ وَشَرِبَ اللَّبَنَ، ثُمَّ بَالَ عَلَى الصَّنَمِ، وَهُوَ إِسَافٌ وَنَائِلَةُ(١). قَالَ هَارُونُ: كَانَ الرَّجُلُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا سَافَرَ حَمَلَ مَعَهُ أَرْبَعَةَ أَحْجَارٍ، ثَلَاثَةً لِقِدْرِهِ وَالرَّابِعَ يَعْبُدُهُ، وَيُرَبِّي كَلْبَهُ، وَيَقْتُلُ وَلَدَهُ.

3. Bize Hârûn b. Muâviye, İbrahim b. Süleyman el-Mueddib'den, (o) el-A'meş'den, (o da) Mücâhid'den (naklen) haber verdi.

(Mücâhid dedi ki) mevlâm (yani beni âzâd eden efendim) bana şöyle haber verdi: Ailesi onu, içinde kaymak ve süt bulunan bir tasla tanrılarına gönderdiler ve, onlardan korktukları için, kaymağı yemememi bana tenbih ettiler. (Ben de tası götürüp putların önüne koydum). Sonra bir köpek geldi, kaymağı yedi, sütü içti, ardından da putun-ki bu İsâf ve Nâ'ile putuydu.- üzerine işedi.Harûn dedi ki;cahiliye döneminde adam yolculuğa çıktığı zaman beraberinde,üçünü tenceresi için(sac ayağı gibi kullanacağı),birine de tapacağı dört taş alırdı.(28) (Cahiliye insanı) köpeğini besler-büyütürdü ama çocuğunu öldürürdü.

AÇIKLAMA

Cahiliye döneminin en belirgin görünümlerinden biri putatapıcılıktır. Gerçi bu dönemin insanlarında bir Allah inancının varlığı bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'de buna işaretler vardır.(29) Ancak onlar, belki ilk örneği tanrı sembolü olarak ortaya çıkmış olan putları ona ortak koşarak şirke düşmüşlerdi. Bu putculuğun o zamanki

27- Bkz. Mumtehine Sûresi, 12; Buhârî, İman, 11 (1/10).

28- Krş. Kitâbu'l-Asnâm, 22 (Türkçe kısmı, s. 39.)

29- Bkz. Mü'minûn Sûresi, 89 vd.

Arabistan'a Amr b. Luhayy tarafından sokulmuş olduğunda İslâm tarihçileri görüş birliği içindedir.

Zamanla; önceleri saygı duyulan, iyi, salih insanların anılarına dikilmiş heykellerine, tapanlarınca tanrıları sembolize eder heykellere ve çeşitli şekillerde ortaya çıkmış diğer heykellere tapınmayı da içine alacak derecede değişik boyutlar kazanmış olan putatapıcılık ve şirkde, genel olarak yıldızlara, kahramanlara, vehmedilen tanrılara ve ağaçlara tapınma söz konuydu.

Bilhassa, tanrıların üzerlerinde oturdukları vehmedildiği için, taşlara tapma adeti çok yaygındı.[30] Hemen hemen puta tapan her ferdin, her kabilenin bir putu olduğu gibi daha geniş çapta tapınmaya konu olan putlar da vardı. Câhiliye döneminin geniş alâka gören bazı putları Kur'an-ı Kerim'de de zikredilmektedir.[31] Yukarıda Mücahid'in naklettiği haberde cahiliyenin meşhûr iki putundan bahsediliyor. İsâf ve Nâ'ile adlı bu putlar, anlatıldığına göre, aslında iki insan imişler. Bunlar Kâbe'nin içinde zina ettikleri için taş haline gelmiş, sonra da Kâbe'nin yanına dikilmişler.Yerleri zaman zaman değiştirilmiş olan bu taşlar, önceleri, ibret için ziyaret edilirmiş. Amr b. Luhayy, bölgeye putçuluğu sokunca onlara da tapınılmasını emretmiş31. Tahirul- Mevlevi, İsâf ve Nâ'ile'nin taşlaşması haberini oldukça esatirî bulduğunu itiraf ettikden sonra yine de bunun, Allah'ın kudret ve azâmetine göre mümkün olduğunu söyler ve, Allah'ın azameti "ufacık beyinlerine sığmayan" kimseleri inandırmak için bu olayı şöyle yorumlar:

"İsâf ile Na'ile o edepsizliği icra ederken yakalanmış, ihtimâl ki Kâbe önünde taşa tutularak kanlara bulanmış ve yılan öldürülür gibi kafaları ezilmiş, teşhir ve terzil olunmaları için de kaba taslak heykelleri yapılıp Safa ve Merve tepelerine konulmuştur. Zaman geçtikçe bu heykellerin konulmasındaki hikmet unutulmuş, haklarında türlü türlü rivayet çıkarılmış, daha sonra Amr b. Luhay tarafından

30- Tarih boyunca dünyanın bir çok yerinde "taş"lara alâka duyulmuş, bütün taşlara veya özellikleri olan yahut öyle kabul edilen, sembol sayılan bazı taşlara saygı gösterilmiş, kutsanmış ve hatta, cahiliye Araplarında olduğu gibi, tapılmıştır. Hint geleneğinde de taş, sürekliliği ve bozulmazlığı temsil ettiğinden kutsaldır. (Bkz. Dinlerin Dejenerasyonu, K. Demirci, İst. 1985, s. 38).

31- Mu'cemu'l-Buldân, 1/70. Arap putatapıcılığı hakkında bkz. Putlar Kitabı (Kitâbu'l-Asnâm) , Ibn Al-Kalbî, çev. Beyza Düşüngen. Ankara, 1969; Asr-ı Saadet Peygamberimizin Tebliğat ve Tâlimatı, 1/297 vd.; İslâm'dan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı, H. Atay, İlâhiyat Fak. Dergisi, 1-IV, 1957, s. 81-89; Müslümanlıkta İbadet Tarihi, s. 3 vd.

da rezalet âbideleri, ma'budluk mertebesine çıkarılmış (Vellahü A'lem)."(32)

٤ - حَدَّثَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى(١)، ثنا رَيْحَانُ - هُوَ ابْنُ سَعِيدٍ السَّامِيُّ -(٢)، ثنا عَبَّادٌ - وَهُوَ ابْنُ مَنْصُورٍ -(٣)، عَنْ أَبِي الرَّجَاءِ(٤) قَالَ: كُنَّا فِي الْجَاهِلِيَّةِ إِذَا أَصَبْنَا حَجَراً حَسَناً عَبَدْنَاهُ، وَإِنْ لَمْ نُصِبْ حَجَراً جَمَعْنَا كُثْبَةً مِنْ رَمْلٍ، ثُمَّ جِئْنَا بِالنَّاقَةِ الصَّفِيِّ فَنَفَاجُّ عَلَيْهَا، فَنَحْلِبُهَا عَلَى الْكُثْبَةِ حَتَّى نُرَوِّيَهَا، ثُمَّ نَعْبُدُ تِلْكَ الْكُثْبَةَ مَا أَقَمْنَا بِذَلِكَ الْمَكَانِ. قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: اَلصَّفِيُّ: اَلْكَثِيرَةُ الْأَلْبَانِ، فَنَفَاجُّ: يَعْنِي: النَّاقَةَ إِذَا فَرَّجَتْ بَيْنَ رِجْلَيْهَا لِلْحَلْبِ، وَالْفَجُّ: اَلطَّرِيقُ الْوَاسِعُ، وَجَمْعُهُ فِجَاجٌ.

4. Bize Mücâhid b. Mûsa rivâyet edip (dedi ki) bize Reyhân -ki o İbn Sa'îd es-Sâmi'dir.- rivâyet edip (dedi ki) bize Abbâd -ki o İbn Mansûr'dur.-, Ebu'r-Recâ'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti:

Bizler, cahiliye döneminde güzel bir taş ele geçirdiğimizde ona tapardık. Bir taş bulamadığımızda biraz kum toplar, sonra bol sütlü deveyi getirir, o da bunun üzerinde, (sağılacak şekilde) ayaklarını açar, biz de, bu kum yığınını tamamen ıslatıncaya kadar, onu sağardık. Müteakiben de o yerde kaldığımız sürece bu kum yığınına tapardık.

Ebû Muhammed (ed-Dârimî) dedi ki; (Arapça metinde geçen) "essafî" kelimesi "sütü çok alan" demektir. "Ayaklarını açar"dan da, sağılmak için dişi devenin ayaklarının arasını açtığı zamanı kasdediyor. ("Ayaklarını açar" fiiliyle aynı kökten gelen) "el-fecc", "geniş yol" demektir. (el-fecc'in) çoğulu "ficâc"dır.

32- Müslümanlıkta İbadet Tarihi, 6.

«٢»

باب صفة النبي ﷺ في الكتب قبل مبعثه

2. BAB

HZ. PEYGAMBER'İN -sallallahu aleyhi ve sellem- PEYGAMBER OLARAK GÖNDERİLMESİNDEN ÖNCE (MUKADDES) KİTAPLARDA TANITILMASI

٥ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ(١)، ثنا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ: قَالَ كَعْبٌ: نَجِدُهُ مَكْتُوباً: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - لَا فَظٌّ، وَلَا غَلِيظٌ، وَلَا صَخَّابٌ بِالْأَسْوَاقِ، وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ، وَأُمَّتُهُ الْحَمَّادُونَ، يُكَبِّرُونَ اللهَ - عزَّ وجلَّ - عَلَى كُلِّ نَجْدٍ، وَيَحْمَدُونَهُ فِي كُلِّ مَنْزِلَةٍ، وَيَتَأَزَّرُونَ عَلَى أَنْصَافِهِمْ، وَيَتَوَضَّؤُونَ عَلَى أَطْرَافِهِمْ، مُنَادِيهِمْ يُنَادِي فِي جَوِّ السَّمَاءِ، صُفُّهُمْ فِي الْقِتَالِ وَصَفُّهُمْ فِي الصَّلَاةِ سَوَاءٌ، لَهُمْ بِاللَّيْلِ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ، وَمَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ، وَمُهَاجَرُهُ بِطَيْبَةَ، وَمُلْكُهُ بِالشَّامِ.

5. Bize el-Hasan ibnu'r-Rebî' haber verip (dedi ki) bize Ebu'l-Ahvas, el-A'meş'den, (o da) Ebû Sâlih'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti. Ka'b dedi ki; Onu (yani Hz. Peygamberi Tevrât ve İncil'de) şöyle yazılı bulmaktayız: (33)

Muhammed Allah'ın elçisidir-sallellahu aleyhi ve sellem-. O ne kabadır, ne katı, ne de çarşı -pazarlarda bağırıp çağıran biri! (Bu kötü vasıfların hiçbiri onda yoktur). O, kötülüğe karşı kötülükle karşılık vermez. Fakat (aksine) affeder ve bağışlar. Onun ümmeti, çok hamdedicilerden ibarettir. Onlar her yüksek yerde Allah'ı -azze ve celle- ululer ("Allahu Ekber"der), her mevkide ona şükrederler. Belleri üzerine izar kuşanır, kenar organlarını (el-kol ve ayaklarını) temizlerler. Çağırıcıları göğün boşluğunda çağrı yapar. Savaştaki safları ile namazdaki safları birdir (aynıdır, eşittir). Onların, geceleyin, arı uğul-

33- Krş. A'raf Sûresi, 157

tusu gibi uğultuları vardır. Onun doğumu Mekke'de, hicret yeri Taybe (Medîne'de), mülkü Şâm'dadır.

AÇIKLAMA

Gerek Kur'an-ı Kerîm'de gerek hadîslerde Hz. Peygamber'in - sallelahu aleyhi ve sellem-, önceki peygamberler tarafından ümmetlerine tanıtılmış, müjdelenmiş olduğunu belirten pek çok mâlûmat vardır. Allah Teâlâ bu konuda önceki peygamberlerden mîsak almıştı.(34) Onlar da bunu yerine getirip Hz. Peygamber'i ümmetlerine tanıtmış olmalılar. Bunun içindir ki, "kendilerine kitap verilenler", onu öz oğulları gibi tanımaktaydılar.(35) Onlar Hz. Peygamber'in vasıflarını Tevrat ve İncil'de buluyorlardı.(36) Hz. İsa, Hz. Peygamber'i, ismini vererek ümmetine mjüdelemişti.(37) Nitekim Necâşî'ye Hz. Peygamber anlatıldığında o; "O, İncil'de (hakkında mâlûmat) bulduğumuz zattır. O, İsa b. Meryem'in müjdelediği kimsedir."(38) demişti. Bu sebeple, "kendilerine verilen kitabı hakkıyla okuyanlar Hz. Peygamber'e hemen iman etmişlerdi.(39) Bu Kur'an ve hadis verilerine göre önceki din kitaplarında ve bilhassa Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber'i tanıtıcı bilgilerin olması gerekmektedir. Bu bölümde, önceleri yahûdî iken müslüman olmuş iki zâtdan, önceki din kitaplarında buldukları, Hz. Peygamberi tanıtan bilgiler, muhtemelen onların tefsîrî tercemeleriyle zikredilmektedir.

٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي خَالِدٌ - وَهُوَ ابْنُ يَزِيدَ - عَنْ سَعِيدٍ - هُوَ ابْنُ أَبِي هِلَالٍ -، عَنْ هِلَالِ بْنِ أُسَامَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنِ ابْنِ سَلَامٍ: أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: إِنَّا لَنَجِدُ صِفَةَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ -: إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً، وَحِرْزاً لِلْأُمِّيِّينَ، أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي، سَمَّيْتُهُ الْمُتَوَكِّلَ، لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ، وَلَا صَخَّابٍ بِالْأَسْوَاقِ، وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ مِثْلَهَا، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَتَجَاوَزُ، وَلَنْ أَقْبِضَهُ حَتَّى يُقِيمَ الْمِلَّةَ الْمُعْوَجَّةَ بِأَنْ تَشْهَدَ

34- Âl-i İmran Sûresi, 81.

35- Bakara Sûresi, 146.

36- A'raf Sûresi, 157. Bkz. Taabakât, İbn Sa'd, 1/159.

37- Saff Sûresi, 6. Bkz. Tecrîd, 9/251 ve 8. hadisin açıklaması.

38- Ahmed b. Hanbel, 1/461. Krş. Ebû Dâvûd, Cenâiz, 62 (3/212).

39- Bkz. Bakara Sûresi, 121. Hz. Peygamber'in Kitab-ı Mukaddes'teki tavsifi hakkında bkz. el-Hasâ'isu'l-Kübra, 1/26 vd; Hak Dini, 1/500 vd.; Eski ve Yeni Ahid'de Hz. Muhammed, A. H. Deedat, ter. Şinasi Siber, Ankara, 1972; Asr-ı Saâdet, 4/1828 vd.

أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، يُفْتَحُ بِهِ أَعْيُنًا عُمْيًا، وَآذَانًا صُمًّا، وَقُلُوبًا غُلْفًا. قَالَ عَطَاءُ بْنُ يَسَارٍ: وَأَخْبَرَنِي أَبُو وَاقِدٍ اللَّيْثِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ كَعْبًا يَقُولُ مِثْلَ مَا قَالَ ابْنُ سَلَامٍ(40).

6. Bize Abdullah b. Sâlih rivâyet edip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki,) bana Hâlid -ki o İbn Yezid'dir- Saîd'den -ki o İbn Ebî Hilâl'dir-, (o) Hilâl b. Üsâme'den, (o) Atâ' b. Yesâr'dan, (o da) İbn Selâm'dan (naklen) rivâyet etti ki o (yani İbn Selâm) şöyle diyordu: Biz muhakkak ki (mukaddes kitaplarda) Resûlullah'ın -sallellahu aleyhi ve sellem- tanıtımını şöyle bulmaktayız:

Şüphesiz biz seni tanık, müjdeleyici, korkutucu ve ümmîlere sığınak olarak gönderdik. Sen kulumsun ve elçimsin. (Bundan sonra anlatım, 3. şahsa geçer). Ona "mütevekkil" ismini verdim. O ne kabadır, ne katı, ne de çarşı-pazarlarda bağırıp çağıran biri! Kötülüğe benzeriyle karşılık vermez, fakat (aksine) affeder, göz yumar. Onu, eğilmiş (sapmış) milleti; kendisiyle kör gözleri, sağır kulakları ve perdeli kalpleri açacağı, "Allah'dan başka hiçbir tanrının olmadığına şehâdet etmesi" suretiyle dosdoğru yapmadıkça öldürmeyeceğim.(40) Ata b. Yesâr dedi ki; "Ebû Vâkıd el-Leysi de bana, kendisinin Ka'b'ı, İbn Selâm'ın dediğinin aynısını derken işittiğini haber verdi".

٧ - أَخْبَرَنَا زَيْدُ بْنُ عَوْفٍ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ ذَكْوَانَ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ كَعْبٍ: فِي السَّطْرِ الْأَوَّلِ: مُحَمَّدٌ رَسُولِي عَبْدِي الْمُخْتَارُ، لَا فَظٌّ وَلَا غَلِيظٌ وَلَا صَخَّابٌ فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ، مَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ، وَهِجْرَتُهُ بِطَيْبَةَ، وَمُلْكُهُ بِالشَّامِ. وَفِي السَّطْرِ الثَّانِي: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ، أُمَّتُهُ الْحَمَّادُونَ، يَحْمَدُونَ اللهَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ، يَحْمَدُونَ اللهَ فِي كُلِّ مَنْزِلَةٍ، وَيُكَبِّرُونَ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ، رُعَاةُ الشَّمْسِ، يُصَلُّونَ الصَّلَاةَ إِذَا جَاءَ وَقْتُهَا، وَلَوْ كَانُوا عَلَى رَأْسِ كُنَاسَةٍ، وَيَأْتَزِرُونَ عَلَى أَوْسَاطِهِمْ، وَيُوَضِّؤُونَ أَطْرَافَهُمْ، وَأَصْوَاتُهُمْ بِاللَّيْلِ فِي جَوِّ السَّمَاءِ كَصَوْتِ النَّحْلِ.

40- Bkz. el-Hasâisu'l-Kübra, 1/271; Şemâilu İbn Kesîr, 112.; Bu haber, şu kaynaklarda, Ehl-i Kitâb'a dair malûmatı ile bilinen sahâbî Abdullah b. Amr'dan nakledilmektedir: Buhârî, Buyû, 50 (3/21), Tefsir, 48/3 (6/44-45); Ahmed b. Hanbel, 2/174.

7. Bize Zeyd b. Avf haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, Abdulmelik b. Umeyr'den, (o) Zekvân b. Ebi Sâlih'den, (o da) Ka'b'dan (naklen) şöyle rivâyet etti:

Birinci satırda (şöyle yazılıdır): Muhammed bir elçi, benim seçilmiş kulumdur. Ne kabadır, ne katı, ne de çarşı- pazarlarda bağırıp çağıran biri ! O kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Fakat (aksine) affeder, bağışlar, Doğumu Mekke'de, hicreti Taybe (Medine)'ye, mülkü Şâm'dadır. İkinci satırda ise (şöyle yazılıdır): Muhammed Allah'ın elçisidir. Onun ümmeti çok hamdedicilerden ibarettir. Onlar Allah'a bollukta da darlıkta da hamdeder, Allah'a her mevkide şükrederler. Her yüksek yerde tekbir getirirler. Onlar güneşi gözetleyicidirler. Vakti gelince, bir çöplüğün başında da olsalar, namazı kılarlar. Ortalarına (bellerine) îzâr kuşanır, kenar organlarını (el-kol ve ayakları-nı) temizlerler. Geceleyin göğün boşluğunda sesleri arı sesi gibidir. (41)

٨ - أَخْبَرَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى، ثنا مَعْنُ بْنُ عِيسَى، ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي فَرْوَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهُ سَأَلَ كَعْبَ الْأَحْبَارِ: كَيْفَ تَجِدُ نَعْتَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فِي التَّوْرَاةِ؟ فَقَالَ كَعْبٌ: نَجِدُهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ يُولَدُ بِمَكَّةَ، وَيُهَاجِرُ إِلَى طَابَةَ، وَيَكُونُ مُلْكُهُ بِالشَّامِ، وَلَيْسَ بِفَحَّاشٍ، وَلَا صَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا يُكَافِئُ بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلَكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ، أُمَّتُهُ الْحَمَّادُونَ، يَحْمَدُونَ اللهَ فِي كُلِّ سَرَّاءَ وَضَرَّاءَ، وَيُكَبِّرُونَ اللهَ عَلَى كُلِّ نَجْدٍ، يُوَضِّؤُونَ أَطْرَافَهُمْ، وَيَأْتَزِرُونَ فِي أَوْسَاطِهِمْ، يَصُفُّونَ فِي صَلَاتِهِمْ كَمَا يَصُفُّونَ فِي قِتَالِهِمْ، دَوِيُّهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ كَدَوِيِّ النَّحْلِ، يُسْتَمَعُ مُنَادِيهِمْ فِي جَوِّ السَّمَاءِ.

8. Bize Mucâhîd b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Ma'n b. Îsa rivâyet edip (dedi ki) bize Muâviye b. Sâlih, Ebû Ferve'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti ki o (yani İbn Abbâs) Kâbu-l-Ahbâr'a; Tevrât'ta "Resûllullah'ın - sallellahu aleyhi ve sellem - tavsîfini nasıl bulmaktasın?" diye sormuş, o da şöyle demiş:

"Onu şöyle bulmaktayız: Abdullah'ın oğlu Muhammed. Mekke'de doğacak, Tâbe (Medine)'ye hicret edecek, mülkü Şâm'da olacak. O ne

41- Bkz. el-Hasâ'isu'l-Kübra, 1/28.

çirkin söz söyleyen-çirkin iş yapan biridir, ne de çarşı-pazarlarda bağırıp çağıran biri. O kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Fakat (aksine) affeder, bağışlar. Onun ümmeti çok hamdedenlerden ibarettir. Onlar her bolluk ve darlıkda Allah'a hamdeder, her yüksek yerde Allah'ı ulular ("Allahu Ekber"derler). Kenar organlarını (el-kol ve ayaklarını)temizlerler. Ortalarında (bellerine) izâr kuşanırlar. Namazlarında, savaşlarında saf tuttukları gibi saf tutarlar. Mescidlerindeki uğultuları, arı uğultusu gibidir. Gök boşluğunda çağırıcıları dinlenir.(42)

AÇIKLAMA

Abdullah b. Selâm ve Ka'bu'l-Ahbâr'ın, önceki dîn kitaplarından naklettikleri bu haberlerde Hz. Peygamber - sallelahu aleyhi ve sellem - ve ümmeti tanıtılmaktadır. Görüldüğü gibi bu tavsifler vakıayla uyum halindedir. Kur'an'ı Kerîm'de de Hz. Peygamber; "kaba ve kalbi katı olmayan",(43) tanık, müjdeleyici ve korkutucu(44) olarak tanıtılmakta, affetmesi, mağfiret dilemesi ve tevekkül etmesi (mütevekkil olması) emredilmektedir. Diğer taraftan, hac ibadeti esnasındaki izar kuşanmaları, tekbir ve telbiyeleri, abdest alarak elkol ve ayaklarını temizlemeleri, namazda saf tutmaları, göğün boşluğunda yani yüksek bir yerde, minarelerde ezan okumaları Ümmet-i Muhammed-'in bilinen vasıflarıdır. Ne var ki, önceki ilâhi kitaplardan nakledilmiş olan bu mâlûmâtı bugün bu kitaplarda aynen bulamamaktayız. Nitekim, İslâmî eserlerde Tevrat ve İncil'e atfedilen diğer pek çok haberi de bugün elde mevcut Tevrat ve İncil nüshalarında bulamıyoruz. Bu kitaplarda yapılmış olan tahrifler herkesin mâlûmudur. Yine de elde mevcut resmî Kitab-ı Mukaddes'te, yukarıda zikredilen haberlerin cümlelerine çok yakın cümleler ihtiva eden kısımlar bulabilmekteyiz. Bu durum onların o dönemde elde bulunan Kitab-ı Mukaddesten aynen aktarılmış olduklarına büyük bir delildir. Kitab-ı Mukaddesteki şu cümleleri burada kaydedebiliriz: "İşte destekleyeceğim kulum, ruhumun kendisinden hoşlandığı seçilmiş'im (muhtâr'ım, mustafa'm)... O hiç bağırmayacak, sesini hiç yükseltmeyecek ve onu sokaklarda işittirmeyecek.(45) Ben, Allah, seni selâmet için çağırdım. Ve ben senin elinden tutacağım, seni koruyacağım ve, milletlerin ışığı olman için, körlerin gözlerini açman için.... seni hazırlayacağım.(46)

42- Bkz. el-Hasâisu'l-Kübra, 1/28.

43- Âl-i İmrân, Sûresi, 159.

44- Ahzâb Sûresi, 45; Feth Sûresi, 8.

45- La Sainte Bible, E'sa'ie, 42/1,2.

46- a.g.e. , 42/6,7. Süleyman Nedvî, "Tevrat'ın bugün eldeki nüshaları, bile aşağı yukarı aynı şekilde bu tebşîrâtı muhtevidir." (Asr-ı Saâdet, 4/1844) diyerek E'sa'ie (Eş'iya), 42/1-21 cümleleri ile yukarıdaki Ka'bu'l-Ahbâr (ve Abdullah b. Amr) rivayetleri arasında dolaysız ve dolaylı alâkalar tesbit eder. Bkz. a.g.e., 4/1844-1860.

Öyle anlaşılıyor ki İslâm'ın ilk dönemlerinde, bugünkülerden çok farklı Kitâb-ı Mukaddes nüshaları mevcuttu. Bu nüshalarda, Hz. Peygamberi tavsif eden cümleler vardı. Bu sebeple, Hz peygaberin peygamber olarak gönderilmesinden sonra, bazı yahûdi alimlerin, böylesi nüshaları imha ettiklerini gösteren rivayetler vardır.(47) Bugün, sadece kendi cümlelerinde Hz. Peygamber'e işaretler bulduğumuz Yuhanna(Jean) İncilinin de, "sinoptik" denilen diğer üç incilden sonra 4. sırada zikredilmesi şâyân-ı dikkattir. Sözkonusu bu Yuhanna incilindeki şu cümleler, "gelecek olan Resûl"e işaret etmektedir: "Bununla bereber ben size hakikatı söylüyorum: Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem tesellici(48) size gelmez; Fakat gidersem onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman günah için, salâh için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir"(49) "Size söyleyecek daha çok şeylerim var; fakat şimdi onlara dayanamazsınız, Fakat o, hakikat rûhu gelince size her hakikate yol gösterecek; zira o kendiliğinden söylemiyecek, fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O beni tebcil edecektir"(50) Tevrât 'ın Tesniye bölümündeki şu cümle de Hz. Peygamber'e işaret etmiş olmalıdır: "Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım; ve sözlerimi O'nun ağzına koyacağım; ve O'na emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek"(51) Çünkü Hz. İsa; anababanın olması, doğum, evlenme, cismâni ve rûhani lider olma, yeni bir şeriat getirme, peygamberliğin ümmet tarafından kabûlü ve ölüm nokta-i nazarlarından "senin gibi" yani muhatab olan Hz. Musa gibi değildir. Binaenaleyh burada, bu noktalarda tamamen Hz. Mûsa gibi

47- Bkz. Tabakâtu İbn Sa'd, 1/159.

48- Burada ve bu İncil'in daha önceki 14/16 cümlesinde geçen ve, "tesellici" diye tercüme edilen kelimenin Yunanca aslı "parakletos (feraklid)"dir. Bu kelime; tesellici, yönetici mânâları taşımaktadır. Ancak İslâm alimlerinin hemen hemen hepsi, ilk zamanlardan itibaren bu kelimenin "Ahmed" mânasına geldiğini söylemekte ve Kur'an-ı Kerim'in, Saff Sûresi, 6. âyetiyle irtibatlandırmaktadırlar. Bir kısım hristiyan alimlerin de bu kelimeyi ; Ahmed kelimesiyle aynı kökten gelen ve hemen hemen aynı mânâyı veren hammâd ve hâmid diye tefsir ettikleri nakledilmektedir. Yuhanna İncili'nin, sözkonusu yerlerinde, ilk Yunanca asıllarda, parakletus yerine, tamamen Ahmed mânâsına gelen "periklytos" kelimesinin olabileceği de söylenmektedir. Nitekim İbn İshak (v. 151), Yuhanna İncili'nin 14/16 cümlesine atıf yapar ve "biriklutus"un "muhammed" mânâsına geldiğini söyler. O dönemdeki incillerde bu kelimeler muhtemelen periklitos olarak geçmekteydi. İlave etmeliyiz ki, Hz. İsa Yunanca konuşmadığı halde, eldeki İnciller'in hepsinin aslı Yunanca'dır. Yani, Hz. İsa'nın sözleri, ve ona gelen vahiyler, onun konuştuğu dilden Yunancaya tercüme edilmiştir. Bu konuda bkz. Le Prophe'te de l' Islâm, 1/583-584, paragraf: 1050-1051; Le Saint Coran, tra. M. Hamidullah, p. 739 (Saff Sûresi, 6. âyetin açıklaması); Tecrid, 9/251; Asr-ı Saâdet, 4/1736-1737.

49- La Sainte Bible, Jean, 16/7-8.

50- a.g.e., 16/12-14. Bkz. Eski ve Yeni Ahid'de Hz. Muhammed, s. 8 vd.

51- La Sainte Bible, Deut'eronome, 18/18.

olan Hz. Muhammed -sallellahu aleyhi ve sellem- kasdedilmiş olmalıdır.(52) Bugün hıristiyalarca makbûl sayılmayan (apocryphe) Barnaba İncilinde ise Hz. Peygamber'in geleceği açıkca müjdelenmiştir.(53) Burada kaydetmeliyiz ki bugün asıllarının semâvî olup olmadıkları kesin olarak bilinemeyen bazı dinlerin kitaplarında bile Hz. Peygamber'in geleceğine dair işaretler tesbit edilebilmektedir. Bunlardan Zerdüştlük'ün mukaddes kitabı Zend Avesta'da,(54) Brahmanizm'in Asrava Veda isimli dini kitaplarında(55) bazı müjdeleyici işaretler mevcuttur.

٩ - أَخْبَرَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، ثنا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ الْحِمْيَرِيُّ، ثنا بَحِيرُ بْنُ سَعْدٍ(١) عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ(٢) الْحَضْرَمِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - قَالَ: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ إِلَيْكُمْ لَيْسَ بِوَهِنٍ وَلَا كَسِلٍ، لِيَخْتِنَ قُلُوباً غُلْفاً، وَيَفْتَحَ أَعْيُناً عُمْياً، وَيُسْتَمَعَ آذَاناً صُمّاً، وَيُقِيمَ أَلْسِنَةً عَوْجَاءَ، حَتَّى يُقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ(١).

9. Bize Hayve b. Şureyh haber verip (dedi ki) bize Bakıyye ibnu'l-Velid el-Meytemi rivâyet edip (dedi ki) bize Bahîr b. Sa'd, Hâlid b. Ma'dân'dan, (o da) Cubeyr b. Nufeyr el-Hadramî'den (naklen) rivâyet etti ki, Resûllullah - sallelahu aleyhi ve sellmem- şöyle buyurdu:

Andolsun ki, size gönderilmiş olan ve ne gevşek ne de tembel olmayan bir elçi; perdeli kalblerin (perdelerini, bir çocuğun sünnet edilmesi gibi) kesip (kalbleri diriltmek), kör gözleri açmak, eğri dilleri doğrultmak ve nihayet, "Tek Allah'dan başka hiçbir tanrı yoktur!" denilmesi için size gelmiştir!"(56)

١٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الْحِزَامِيُّ(١)، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ(٢)، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي قَيْسٍ(١)، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: كَانَ رَجُلٌ مِنْ

52- Bkz. Eski ve Yeni Ahid'de Hz. Muhammed, 23 vd.

53- Bkz. Hristiyanlık Hakkında Konferanslar, 107. Barnaba İncili hakkında bkz. Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa, 45 vd.; Barnaba İncili üzerine Bir Türkçe Yazma, Yard. Doç. Dr. Osman Cilacı, Diyanet Dergisi, 1983, cilt: 19, sayı: 4, s. 25-35.

54- Resûlullah Muhammed -sallellahu aleyhi ve sellem-, 58.

55- a.g.e., 60-61.

56- Bu hadis murseldir. Cubeyr, Hz. Peygamber'in zamanına kavuştuğu halde onunla karşılaşmamıştır. Yani muhadramdır. Seneddeki bütün râviler sikadır.

أَصْحَابِ النَّبِيِّ - ﷺ - لَهُ إِلَيْهِ حَاجَةٌ، فَمَشَى مَعَهُ حَتَّى دَخَلَ، قَالَ: فَإِحْدَى رِجْلَيْهِ فِي الْبَيْتِ، وَالأُخْرَى خَارِجَةٌ، كَأَنَّهُ يُنَاجِي، فَالْتَفَتَ، فَقَالَ: أَتَدْرِي مَنْ كُنْتُ أُكَلِّمُ؟ إِنَّ هَذَا مَلَكٌ لَمْ أَرَهُ قَطُّ قَبْلَ يَوْمِي هَذَا، اِسْتَأْذَنَ رَبَّهُ أَنْ يُسَلِّمَ عَلَيَّ، قَالَ: إِنَّا آتَيْنَاكَ - أَوْ أَنْزَلْنَا - الْقُرْآنَ فَصْلاً، وَالسَّكِينَةَ صَبْراً، وَالْفُرْقَانَ وَصْلاً.

10. Bize Muhammed b. Yezîd el-Hızâmî haber verip (dedi ki) bize İshak b. Süleyman, Amr b. Ebi Kays'den, (o) Atâ'dan, (o da) Âmir'den (naklen) rivâyet etti (ki Âmir) şöyle dedi:

Hz. Peygamber'in -Sallellahu aleyhi ve sellem- ashâbından bir adamın ona ihtiyacı vardı. Bu sebeple içeri girinceye kadar onunla beraber yürüdü. (Âmir) dedi ki; (Hz. Peygamber'in) ayaklarından biri evin içinde diğeri dışardaydı. Sanki o (biriyle) fısıldaşıyordu. Sonra yüzünü çevirdi ve; *"Biliyor musun, dedi, kiminle konuşuyordum?". Bu, bugüne kadar hiç görmediğim bir melekdi. Bana selâm vermek için Rabbinden izin istemiş... (Allah) buyurdu ki; "Biz sana Kur'an'ı ayırdetmek; sekîne'yi, sebât etmek: Furkân'ı da birleştirip vâsıl olmak için verdik -veya indirdik-".*

AÇIKLAMA:

Bu hadiste Hz. Peygamber'e üç şeyin verildiği bildirilmektedir: Kur'an, Sekine ve Furkân. Kur'an, hak ile bâtılı birbirinden ayıran, her şeye gerçek vasfını veren, en doğru yola ileten, muttakilere hidayet rehberi olan, Allah kelâmıdır.(57) Sekîne; karışıklık, korku, büyük tehlike anlarında kulunun kalbine Allah'ın verdiği itmi'nan ve sükünet halidir, ilâhî güçtür. Bununla kul, başına gelenlerden rahatsız olmaz. Aksine îmanı artar, kendisini tehdit eden şeylere karşı dayanma ve direnme gücü kuvvetlenir. Allah Teâlâ bu rûh halini, bu ilâhî gücü, Mekke'den Medine'ye hicret esnasından Sevr dağındaki mağara hâdisesi ile Huneyn savaşı gibi tehlike ve endişe anlarında Hz. Peygamber'e, bu arada diğer mü'minlere vermişti.(58) Hz. Peygamber'e verildiği bildirilen, Kur'an'ın isimlerinden biri de olan ve, ayırmak, ayırdetmek gibi sözlük mânâları bulunan Furkan'ın, haklı ile haksızı birbirinden ayırdeden delil, mu'cize, olay mânâları da vardır. Nitekim, müslümanların kazandığı zafer sonucu hak ile batılın,

57- Bkz. Târık Sûresi, 13; İsrâ Sûresi, 9; Bakara Sûresi, 2.

58- Bkz. Tevbe Sûresi, 26, 40; Feth Sûresi, 26; Besâ'iru Zevi't-Temyiz, S.K.N. maddesi.

haklı ile haksızın birbirinden ayrılmış olduğu Bedir gününe "furkân günü"(59) denmiştir. Yukarıdaki kudsî hadiste de, Enfâl sûresi, 41. âyette Resûlullah'a -sallellahu aleyhi ve sellem- indirildiği bildirilen yardım, melekler, neticede haklı ile haksızın birbirinden ayrılmasına vesile olacak şeyler kasdedilmiş olabilir. Bunlar, mü'minlerin Hakk'da birleşmeleri, Hakk'a ulaşmaları (vuslat) için indirilmişlerdi. Hadiste kullanılan kelimeler dikkat çekicidir: "Kur'an"da "toplamak" mânâsı vardır, ama o "ayırdediyor". "Furkân"da ise "ayırmak" mânâsı vardır, ama o, "birleştirmek, ulaşmak" için indirilmiş...

١١ - أَخْبَرَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى، ثنا رَيْحَانٌ - هُوَ ابْنُ سَعِيدٍ، ثنا عَبَّادٌ - هُوَ ابْنُ مَنْصُورٍ -، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي سَلَامَةَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ عَطِيَّةَ: أَنَّهُ سَمِعَ رَبِيعَةَ الْجُرَشِيَّ(*) يَقُولُ: أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ فَقِيلَ لَهُ: لِتَنَمْ عَيْنُكَ، وَلْتَسْمَعْ أُذُنُكَ، وَلْيَعْقِلْ قَلْبُكَ، قَالَ: فَنَامَتْ عَيْنَايَ، وَسَمِعَتْ أُذُنَايَ، وَعَقَلَ قَلْبِي، قَالَ: فَقِيلَ لِي: سَيِّدٌ بَنَى دَاراً، فَصَنَعَ مَأْدُبَةً، وَأَرْسَلَ دَاعِياً، فَمَنْ أَجَابَ الدَّاعِيَ دَخَلَ الدَّارَ، وَأَكَلَ مِنَ الْمَأْدُبَةِ، وَرَضِيَ عَنْهُ السَّيِّدُ، وَمَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ، لَمْ يَدْخُلِ الدَّارَ، وَلَمْ يَطْعَمْ مِنَ الْمَأْدُبَةِ، وَسَخِطَ عَلَيْهِ السَّيِّدُ. قَالَ: فَاللهُ السَّيِّدُ، وَمُحَمَّدٌ الدَّاعِي، وَالدَّارُ الْإِسْلَامُ، وَالْمَأْدُبَةُ الْجَنَّةُ(*).

11. Bize Mücahid b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Reyhân -ki o İbn Sa'îd'dir - rivayet edip (dedi ki) bize Abbâd -ki o İbn Mansûr'dur!- Eyyûb'den, (o) Ebû Selâme'den, (o) Ebû Kılâbe'den, (o da) Atıyye'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani Atıyye) Rebî'a el-Cureşî'yi şöyle derken işitti:

Hz. Peygamber'e -sallellahu aleyhi ve sellem- (Allah tarafından) gelindi ve ona dendi ki: *"Gözün uyusun, kulağın işitsin, kalbin iyi anlasın".* (Hz. Peygamber) buyurdu ki, *"Bunun üzerine gözlerim uyudu, kulaklarım işitti, kalbim iyi anladı."* (Devamla) buyurdu ki: *"Sonra bana şöyle dendi: "Bir bey bir ev inşa etmiş! Bunun için bir ziyafet yemeği yapmış ve bir dâvetci göndermiş! Artık kim dâvetciye icâbet ederse eve girer, ziyafet yemeğinden yer, Bey de ondan hoşnut olur. Kim de dâvetçiye icâbet etmezse, eve girmez ve ziyafet yemeğinden yemez. Bey de ona kızar."* (Hz. Peygamber devamla) buyurdu ki: *"İşte Allah o beydir, muhammed o dâvetçidir, İslâm o evdir, Cennet o ziyâfettir."*(60)

59- Enfâl Sûresi, 41.

60- Bu hadîsi et-Taberânî, yine Rebî'a el-Cureşî'den hasen bir senedle tahric etmiştir (Bkz. Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/260). Hadîsin Tirmizî'de de (Emsâl, 1 (5/145) bir şahidi vardır.

١٢ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ، ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مَيْمُونٍ التَّمِيمِيِّ، [عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ الْهُجَيْمِيِّ]، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - خَرَجَ إِلَى الْبَطْحَاءِ وَمَعَهُ ابْنُ مَسْعُودٍ، فَأَقْعَدَهُ وَخَطَّ عَلَيْهِ خَطًّا، ثُمَّ قَالَ: لَا تَبْرَحَنَّ فَإِنَّهُ سَيَنْتَهِي إِلَيْكَ رِجَالٌ، فَلَا تُكَلِّمْهُمْ، فَإِنَّهُمْ لَنْ يُكَلِّمُوكَ، فَمَضَى رَسُولُ اللهِ - ﷺ - حَيْثُ أَرَادَ، ثُمَّ جَعَلُوا يَنْتَهُونَ إِلَى الْخَطِّ لَا يُجَاوِزُونَهُ، ثُمَّ يَصْدُرُونَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ حَتَّى إِذَا كَانَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ جَاءَ إِلَيَّ فَتَوَسَّدَ فَخِذِي، وَكَانَ إِذَا نَامَ نَفَخَ فِي النَّوْمِ نَفْخاً، فَبَيْنَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ - مُتَوَسِّدٌ فَخِذِي رَاقِدٌ، إِذْ أَتَانِي رِجَالٌ كَأَنَّهُمُ الْجِمَالُ، عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ بِيضٌ، اللهُ أَعْلَمُ مَا بِهِمْ مِنَ الْجَمَالِ، حَتَّى قَعَدَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ رَأْسِهِ، وَطَائِفَةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ رِجْلَيْهِ، فَقَالُوا بَيْنَهُمْ: مَا رَأَيْنَا عَبْداً أُوتِيَ مِثْلَ مَا أُوتِيَ هَذَا النَّبِيُّ ﷺ عَيْنَاهُ لَتَنَامَانِ وَإِنَّ قَلْبَهُ لَيَقْظَانُ، اضْرِبُوا لَهُ مَثَلاً سَيِّدُ بَنَى قَصْراً، ثُمَّ جَعَلَ مَأْدُبَةً، فَدَعَا النَّاسَ إِلَى طَعَامِهِ وَشَرَابِهِ، ثُمَّ ارْتَفَعُوا، وَاسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عِنْدَ ذَلِكَ، فَقَالَ: أَتَدْرِي مَنْ هَؤُلَاءِ؟ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: هُمُ الْمَلَائِكَةُ، قَالَ: وَهَلْ تَدْرِي مَا الْمَثَلُ الَّذِي ضَرَبُوهُ؟ قُلْتُ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: الرَّحْمَنُ بَنَى الْجَنَّةَ، فَدَعَا إِلَيْهَا عِبَادَهُ، فَمَنْ أَجَابَهُ دَخَلَ جَنَّتَهُ، وَمَنْ لَمْ يُجِبْ عَاقَبَهُ وَعَذَّبَهُ[1].

12. Bize el-Hasan b. Ali haber verip (dedi ki) bize Ebû Usâme, Ca'fer b. Meymûn et- Temimi'den, (o da) Ebû Osman en- Nehdi'den (naklen) rivâyet etti ki,

(Bir gün) Resûllullah -sallellahu aleyhi ve sellem-, beraberinde ibn Mesûd olduğu halde vâdiye çıktı. Derken onu (bir yere) oturtup etrafına bir çizgi çizdi. Sonra da; "*Sakın (buradan) ayrılma*", buyurdu. Durum şu ki sana bazı adamlar ulaşacak. Onlarla konuşma! Zira onlar seninle konuşmayacaklardır". Ardından Resûllullah -sallellahu aleyhi ve sellem- istediği yere gitti. Sonra (bazı adamlar), ötesine geçmeyerek çizgiye varmaya, peşinden de Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem- yanına dönmeye başladı. Nihayet gecenin sonu olunca (Hz. Peygamber) yanıma geldi ve dizimi yastık edinip (uyudu). O uyduğu zaman uykuda bir tür solunurdu. Resûllalah -sallelahu aleyhi ve sellem- dizimi yastık yapmış uyurken: (boyda) sanki develer gibi olan, üzerlerinde beyaz elbiseler bulunan -

onlardaki güzelliği ancak Alah bilir!- bir kısım adamlar yanıma çıkageldi ve onlardan bir grup onun başucuna bir grubu da ayakucuna oturdu. Sonra aralarında şöyle konuştular: Bu peygambere -sallellahu aleyhi ve sellem- verilenlerin benzeri kendisine verilmiş olan hiç bir kul görmedik. Gözleri kesinlikle uyuyor. Halbuki kalbi, şüphe yok ki, uyanıkdır. Onun için bir benzetme yapın (bir darb-ı mesel verin!) :Bir bey bir köşk yapmış. Sonra bir ziyafet vermiş ve insanları yemeğine, içeceğine dâvet etmiş! Müteakiben (o adamlar) kalkıp (gittiler). Resullullah -sallelahu aleyhi ve sellem- de bu esnada uyandı ve şöyle buyurdu: *"Biliyor musun, kimdi onlar?"*. "Ancak Allah ve Resülü bilir!" dedim. Buyurdu ki, *"Onlar meleklerdir"*. (Devamla) buyurdu ki: *"Yaptıkları benzetmenin (verdikleri darb-ı meselin) ne olduğunu biliyor musun?"*. "Ancak Allah ve Resülü bilir!" dedim. Buyurdu ki; *"Rahman (olan Allah) cenneti yaptı. sonra kullarını oraya dâvet etti. Binaenaleyh kim ona icâbet ederse cennetine girer. Kim de icâbet etmezse, o onu cezalandırır ve ona azab eder."* (61)

AÇIKLAMA

Bir çok benzetmelerden örülen bu haberde müslümanlık ve Hz. Peygamber'in -sallellahu aleyhi ve sellem- görevi, âdeta "en nefis çiçeklerden oluşan bir buket" halinde gözler önüne seriliyor. İnsanlar bir dâvetin muhatabıdırlar. Allah Teâlâ'nın verdiği bir dâvet! Bu dâvetin çağırıcısının, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed oluşu, onun önemini ve büyüklüğünü göstermeye kâfidir. Böyle büyük bir dâvete katılabilme formasyonu kazanmak, âdâp ve usûlünü öğrenmek için İslâm yurdunda bir ömür sürmek gerekiyor. Ancak bu şekildedir ki ebedî ziyafete giriş liyâkatı kazanılabilir, önlerine varıldığında, cennet kapılarını açacak şifrelere sahip olunabilir.(62)

61- Bu hadis bu şekliyle mürseldir. Çünkü muhadram olan Ebû Osman en-Nehdî, hadisi kimden duyduğunu tasrih etmemiştir. Ancak Tirmizî'de (Emsal, 1 (5/145-146) hadîsi İbn Mesûd'dan aldığı görülmektedir. Hadisin Buharî (İtisâm, 2 (8/139) ve Ahmed b. Hanbel'de (1/399) şahidleri vardır.

62- Bkz. Tecrîd, 12/404-405.

«٣»

باب كيف كان أول شأن النبي ﷺ

3. BAB

Hz. PEYGAMBER'İN -sallallahü aleyhi ve sellem- İŞİNİN BAŞLANGICI NASIL OLDU?

١٣ - أَخْبَرَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، ثنا بَقِيَّةُ، عَنْ بَحِيرٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَمْرٍو السَّلَمِيُّ، عَنْ عُتْبَةَ بْنِ عَبْدٍ السُّلَمِيِّ، أَنَّهُ حَدَّثَهُمْ - وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ - أَنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - قَالَ لَهُ رَجُلٌ: كَيْفَ كَانَ أَوَّلُ شَأْنِكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: كَانَتْ حَاضِنَتِي مِنْ بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ، فَانْطَلَقْتُ أَنَا وَابْنٌ لَهَا فِي بَهْمٍ لَنَا، وَلَمْ نَأْخُذْ مَعَنَا زَاداً فَقُلْتُ: يَا أَخِي إِذْهَبْ فَأْتِنَا بِزَادٍ مِنْ عِنْدِ أُمِّنَا، فَانْطَلَقَ أَخِي، وَمَكَثْتُ عِنْدَ الْبَهْمِ، فَأَقْبَلَ طَائِرَانِ أَبْيَضَانِ كَأَنَّهُمَا نَسْرَانِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَهُوَ هُوَ؟ قَالَ الْآخَرُ: نَعَمْ. فَأَقْبَلَا يَبْتَدِرَانِي، فَأَخَذَانِي فَبَطَحَانِي لِلْقَفَا، فَشَقَّا بَطْنِي، ثُمَّ اسْتَخْرَجَا قَلْبِي، فَشَقَّاهُ، فَأَخْرَجَا مِنْهُ عَلَقَتَيْنِ سَوْدَاوَيْنِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: إِيتِنِي بِمَاءِ ثَلْجٍ، فَغَسَلَ بِهِ جَوْفِي، ثُمَّ قَالَ: إِيتِنِي بِمَاءِ بَرَدٍ، فَغَسَلَ بِهِ قَلْبِي، ثُمَّ قَالَ: إِيتِنِي بِالسَّكِينَةِ، فَذَرَّهُ فِي قَلْبِي، ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: حُصَّهُ فَحَاصَهُ، وَخَتَمَ عَلَيْهِ بِخَاتَمِ النُّبُوَّةِ، ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: اِجْعَلْهُ فِي كِفَّةٍ وَاجْعَلْ أَلْفاً مِنْ أُمَّتِهِ فِي كِفَّةٍ، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَإِذَا أَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْأَلْفِ فَوْقِي أُشْفِقُ أَنْ يَخِرَّ عَلَيَّ بَعْضُهُمْ، فَقَالَ: لَوْ أَنَّ أُمَّتَهُ وَزِنَتْ بِهِ لَمَالَ بِهِمْ، ثُمَّ انْطَلَقَا وَتَرَكَانِي، قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَفَرِقْتُ فَرَقاً شَدِيداً، ثُمَّ انْطَلَقْتُ إِلَى أُمِّي فَأَخْبَرْتُهَا بِالَّذِي لَقِيتُ، فَأَشْفَقَتْ أَنْ يَكُونَ قَدِ الْتُبِسَ بِي، فَقَالَتْ: أُعِيذُكَ بِاللهِ، فَرَحَّلَتْ بَعِيراً لَهَا فَجَعَلَتْنِي عَلَى الرَّحْلِ، وَرَكِبَتْ خَلْفِي حَتَّى بَلَغْنَا إِلَى أُمِّي، فَقَالَتْ: أَدَّيْتُ أَمَانَتِي وَذِمَّتِي، وَحَدَّثْتُهَا بِالَّذِي لَقِيتُ، فَلَمْ يَرُعْهَا ذَلِكَ، وَقَالَتْ: إِنِّي رَأَيْتُ حِينَ خَرَجَ مِنِّي، يَعْنِي نُوراً أَضَاءَتْ مِنْهُ قُصُورُ الشَّامِ[1].

13. Bize Nuaym b. Hammâd haber verip (dedi ki) bize Bakıyye, Bahîr'den, (o da) Hâlid b. Madân'dan (naklen) rivayet etti (ki o, şöyle dedi) Bize Abdurrahman b. Amr es-Sülemî, Utbe b. Abd es-Sülemî'den rivayet etti ki, o (yani Utbe) -ki o, Resulullah'ın -sallallahü aleyhi ve sellem- ashabından idi-, kendilerine şöyle rivayet etti:

Bir adam Resulullah'a -sallallahü aleyhi ve sellem-; "Senin (Peygamberlik) işinin başlangıcı nasıl oldu? ya Resulullah!" dedi. (Bunun üzerine Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: "Süt annem Sa'd b. Bekroğullarındandı. (Bir gün) ben ve onun bir oğlu, kuzu ve oğlaklarımızı (otarmağa) gittik. Yanımıza azık almamıştık. Ben; "Kardeşim, git de bize annemizden azık getir" dedim. Kardeşim de gitti. Ben kuzu ve oğlakların yanında kaldım. Derken beyaz iki kuş geldi. Sanki onlar kerkenez kuşuydular. Onlardan biri arkadaşına dedi ki; "Bu mu o?" Diğeri, "evet!" dedi. Dönüp bana koştular ve, beni tutup sırt üstü yatırdılar. Sonra karnımı yardılar. Ardından kalbimi çıkarıp yardılar ve ondan siyah iki kan pıhtısı çıkardılar. Sonra onlardan biri, arkadaşına: "Bana kar suyu getir!" dedi. (Getirdi). O da bununla içimi yıkadı. Sonra: "Bana dolu suyu getir!" dedi. (Getirdi). O da bununla kalbimi yıkadı. Sonra; "Bana 'sekine'yi (huzuru, sükunu, itmi'nanı) getir!" dedi. (Getirdi). O da onu kalbime saçtı. Daha sonra onlardan biri arkadaşına: "Onu dik!" dedi. O da dikti ve, üzerini peygamberlik mührü ile mühürledi. Ardından, onlardan biri diğerine; "Onu (terazinin) bir kefesine, ümmetinden bin (kişiyi de) bir kefeye koy!" dedi. Resulullah -sallallahü aleyhi ve sellem- buyurdu ki; "Ansızın kendimi, bazısının üzerime düşmesinden korktuğum bir halde, üstümde (duran) bin (kişiye) bakarken buldum." Bunun üzerine (onlardan biri) dedi ki; "Şayet ümmeti(nin hepsi) onunla tartılsa (yine de) hiç şüphesiz onlara ağır basar!" Daha sonra beni bırakarak gittiler. Resûlullah -sallallahü aleyhi ve sellem-; "Ben çok korkmuştum" buyurdu. Sonra (süt) anneme gittim ve ona, karşılaştığım şeyi haber verdim. Bunun üzerine o, benim aklımı karıştırmış (kaçırmış) olmamdan korktu. Bu sebeple; 'Seni Allah'a sığındırırım!' dedi ve hemen kendisine ait bir yük devesini yükletti ve beni palanın üzerine bindirdi. Kendisi de terkime bindi. (Yola koyulduk). Nihayet bizi annemin yanına ulaştırdı ve şöyle dedi: "Emanetimi ve (üstlendiğim) zimmetimi yerine getirdim! Sütannem Ona, benim karşılaştığım şeyi de anlatmış, ama bu onu (yani öz annemi) korkutmamışdı. (Bilâkis) o; "Şüphe yok ki ben, onu doğurduğum zaman (bir şey) yani kendisinden Şâm'ın köşklerinin aydınlandığı bir nûr görmüştüm!"(63) demişti.

63- Ahmed b. Hanbel, 4/184-185. Bkz. İbn Sad, 1/150; Mustedrek, 2/616; Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/221-222.

Nûreddin el- Heysemî, adı geçen eserinde, Ahmed'in senedinin (-ki Bakıyye ve sonrasında Dârimi'ninkiyle aynıdır) hasen olduğunu söylüyorsa da, Süleyman Nedvî, seneddeki Bakıyyı İbnu'l-Velîd sebebiyle onun makbûl olamayacağını ihsâs eder. Bkz. Asr-ı Saâdet, 3/1534-1535.

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- küçüklüğünde, zamanın örfüne uyularak, Mekke civarındaki dağlık yerlerde ikamet eden bir süt anneye verildiği tarihen sâbittir. Buna göre o, Tâif cıvarında, dağlık bir araziyi yurt edinmiş olan Sa'doğullarından, el-Hâris b. Abdiluzza'nın hanımı Halime bnt. Ebî Zu'eyb'e emanet edilmişti. Hz. Peygamber'in, onun yanında, umûmen kabul edildiğine göre, 5 sene kadar kaldığı ve Abdullah, Uneyse ve Huzâfe (Hızâme, eş-Şeymâ' diye bilinir.) isimli, biri erkek üç süt kardeşinin olduğu nakledilir. Öyle anlaşılıyor ki, eğer haber sahîh ise, yukarıdaki olayda Hz. Peygamber'in yanında süt kardeşi Abdullah vardı. Onlar çadırlarının arkasında kuzu ve oğlaklarını otlatırlarken "şakk" hâdisesi meydana gelmiş.

Hz. Peygamber'in hayatında, daha ziyade şakku's-sadr veya şerhu's-sadr denilen "göğsün yarılması, açılması" hâdisesinin meydana geldiği kesindir. Ancak bunun zamanı ve meydana geliş şekli hakkında değişik görüşler vardır. Rivâyetlerde bu hâdisenin Hz. Peygamber'in hayatında; 1) Süt annesi Halime'nin yanında iken 4-5 yaşlarında, 2) On yaşında, 3) Yirmi yaşında, 4) İlk vahiyden önce, 5) Mi'rac'a çıkmadan önce olmak üzere beş defa vukû bulduğu söylenir. Fakat bunlardan, yirmi yaşında iken vukû bulduğu söyleneni, ilgili bütün alimlerce reddedilmiş, miraç öncesi vuku bulanın dışındakiler hakkında da, rivâyet yönünden şüphe ve redler izhar edilmiştir. Her hâlükârda "şerh-ı sadr"ın olduğu kesindir. Bir "ilâhî terbiye" vetiresi içinde onun mükerreren vukû bulmasına da bir mâni olmamalıdır.

Bu hâdisenin mahiyetinin ne olduğu, nasıl gerçekleştiği konusunda iki görüş serdedilmektedir. Haberleri zâhiri mânâlarıyla anlayan âlimler, bu olay (veya olaylarda) cismânî bir durumun söz konusu olduğunu, maddî göğsün (kalbin) yarılarak içinden bir şeylerin çıkarıldığını, zemzemle yıkanıp hikmet ve imanla doldurulduğunu söylemişlerdir. Alimlerden bir kısmı ise burada rûhânî bir hâdisenin söz konusu olduğunu, kalbdeki hased, buğz ve ona mümâsil şeytânî hislerin çıkarılarak onların yerine sekinet, teselli, rahmet, şefkat, iman ve hikmet konulduğunu, kısacası bu haberlerde "temsîli" bir olaydan bahsedildiğini söylerler. Nitekim bizler de rüya esnasında bir çok

temsiller görmekteyiz. Bu olayın "misâl âlemi" ile[64] "şehâdet âlemi" arasında meydana geldiğini ve olaydan sonra dikiş izlerinin kaldığını söyleyen Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî'nin[65] "şakku's-sadr"ın hakîkatını izahı şöyledir: "Göğsün yarılması ve imanla doldurulmasına gelince bunun hakikatı; melekî nurların üstün gelmesi, tabiat alevinin sönmesi ve (bu beşeri tabiatın), üzerine, "haziretul-kuds'den (mukaddes âlemden, Cennetden) akan şeylere boyun eğmesi, itaat etmesidir."[66]

Metinde bahsi geçen "peygamberlik mührü" hakkında pek çok hadis vardır. Bu hadislerden onun, iki kürek kemiği arasında, sol kürek kemiğinin ince ucu tarafında bulunan ve görenlerce, ona yakınlık ve uzaklıklarına, benzetme zevklerine göre büyüklük ve şekli, "güvercin yumurtası byüklüğünde kırmızı bir ben", "gerdek çadırının düğmesi gibi", "yumruk halinde" ve sair şekillerde tavsif edilen bir et parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu "mühr"ün tavsifi hakkında, onun "kan alma aletinin izi" gibi olduğu şeklindeki haber, her ne kadar rivâyet yönünden "sâbit" olmadığı söylenmiş ise de,[67] dikkat çekicidir.

64- Şâh Veliyullah, "misâl âlemi" hakkında şöyle der: "Bil ki pek çok hadîs, varlık içinde maddî olmayan bir âlemin bulunduğuna delâlet etmektedir. Bu (âlemde) mânâlar, sıfat bakımından kendilerine uygun şekillerle temessül eder (bir şekle girer)ler Eşya yer yüzünde vücûd bulmadan önce bir tür gerçekleşme ile orada gerçekleşir (eşya) vücûda gelince, tıpkısı olan bir mânâ ile var olur. Umûmun nazarında cisimleri olmayan pekçok şeyde bir yerden bir yere gider, iner ama insanların hepsi onları görmez... Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Benim gördüklerimi görüyor musunuz? Çünkü ben, evlerinizin arasında fitne yerlerini (şiddetli) yağmurların düştüğü (ve derin izler açtığı) yerler gibi muhakkakki görmekteyim" ...Cennet hoşlanılmayan şeylerle kuşatılmıştır. Cehennem ise şehevi arzularla kuşatılmıştır... Bela iner de onu dua tedavi eder... Hadislerde Cibrîl'in, Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- zâhir olup ona göründüğü, onunla konuştuğu, halbuki (orada bulunan) diğer insanların onu görmediği meşhûrdur... Bu hadîslere bakan kimse üç durumdan biri ile karşı karşıya kalır. Ya onları dış mânâları ile kabul edip, durumunu (yukarıda) zikrettiğimiz bir âlemin varlığını kabûle mecbur olur. Ehl-i Hadis'in kâidesi bunu gerektirir... Bende bu görüşteyim. Veya der ki; bu vakalar, her ne kadar görenin duygusunun hâricinde mevcud değilseler de onlar görenin duygusuna görünür, gözünde kendisine şekillenir. Bunun benzeri bir görüşü Abdullah b. Mesûd; "Göğün açık bir duman getireceği gün..." (Duhân sûresi, 10) âyetinin tefsirinde söylemiştir. Şöyleki ona gore onlara kıtlık isabet etmişti. Bu sebeple onlardan biri göğe bakardı da, açlıkdan dolayı (onu) duman şeklinde görürdü... Yahut bu (hadislerin ifadelerini), başka mânâlar anlatmak için bir "temsîl" sayar. Ben Ehl-i Hak'dan sadece üçüncüsünü kabulle yetinen hiç kimse görmedim. (Huccetu'llahi'l-Bâliğa, 1/27-29).

65- Şâh Huccetu'llahi'l-Bâliğa, 2/863.

66- a.g.e., 2/866.

67- Şerhu'ş-Şemâ'il, el-Munâvî, 1/72. Hâtemu'n-Nübüvvet (Nübüvvet Mührü) hakkında bkz. Buhârî, Vudû', 40 (1/56); Menâkıb, 22 (4/163); Müslim, Fedâ'il, 110-112 (4/1823-1824); Cemu'l-Vesâ'il, 1/67 vd.; Şemâi'ilu'r-Resûl, 39 vd.

١٤ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرَانَ، ثنا أَبُو دَاوُدَ، ثنا جَعْفَرُ بْنُ عُثْمَانَ الْقُرَشِيُّ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ عَلِمْتَ أَنَّكَ نَبِيٌّ حِينَ اسْتُنْبِئْتَ؟ فَقَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ أَتَانِي مَلَكَانِ وَأَنَا بِبَعْضِ بَطْحَاءِ مَكَّةَ، فَوَقَعَ أَحَدُهُمَا عَلَى الْأَرْضِ، وَكَانَ الْآخَرُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَهُوَ هُوَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَزِنْهُ بِرَجُلٍ، فَوُزِنْتُ بِهِ فَوَزَنْتُهُ، ثُمَّ قَالَ: فَزِنْهُ بِعَشَرَةٍ، فَوُزِنْتُ بِهِمْ فَرَجَحْتُهُمْ، ثُمَّ قَالَ: زِنْهُ بِمِائَةٍ، فَوُزِنْتُ بِهِمْ فَرَجَحْتُهُمْ، ثُمَّ قَالَ: زِنْهُ بِأَلْفٍ، فَوُزِنْتُ بِهِمْ فَرَجَحْتُهُمْ، كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَنْتَثِرُونَ عَلَيَّ مِنْ خِفَّةِ الْمِيزَانِ، قَالَ: فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ: لَوْ وَزَنْتَهُ بِأُمَّتِهِ لَرَجَحَهَا[1].

14. Bize Abdullah b. İmrân haber verip (dedi ki) bize Ebû Dâvûd rivâyet edip (dedi ki) bize Ca'fer b. Osman el-Kureşî, Osman b. Urve İbni-z-Zübeyr'den, (o) babasından, (o da) Ebû Zerr el-Ğıfârî'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Zerr) şöyle dedi: *"Ya Resûlallah, dedim, peygamber yapıldığında, peygamber olduğunu nasıl bildin?"* Şöyle buyurdu: *"Ebû Zerr! Ben Mekke vâdisinin bir yerinde iken bana iki melek geldi ve, onlardan biri yere indi. Diğeri gökle yer arasında idi. Onlardan biri arkadaşına dedi ki; "Bu, o mu?", (arkadaşı) "Evet" dedi. "Peki! Onu bir adamla tart." dedi. Onunla tartıldım ve ben ona ağır bastım. Sonra; "Peki, (şimdi) onu on (adamla tart!" dedi. Onlarla tartıldım, onlara da üstün geldim. Sonra (melek); "Onu yüz (adamla) tart!" dedi. Onlarla da tartıldım ve, (yine) ben onlara üstün geldim. Bu sefer; "Onu bin (kişi) ile tart!" dedi. Onlarla da tartıldım ve onlara (yine) üstün geldim. (Öyle ki) sanki ben, terazinin, (içinde adamların bulunduğu kefesinin) hafifliğinden dolayı onlara, üzerime saçılırlarken bakar gibiyim! (Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- devamla) buyurdu ki; bunun üzerine onlardan biri arkadaşına şöyle dedi: "Şayet onu ümmetiyle de tartsan (yine) onlara üstün gelir!"*(68)

68- Bu hadisi, sonunda "şakku's-sadr" ilâvesiyle el-Bezzâr da rivâyet etmiştir. Hadisin râvilerinden Ca'fer b. Osman'ı, Ebû Hâtim er-Râzî sıka saymış, el-Ukaylî zaif kabul etmiştir. (Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/255-256). Bu durumda hadisin senedi za'îftir.

١٥ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ، ثنا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، ثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُنَادِيهِمْ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا رَحْمَةٌ مُهْدَاةٌ[1].

15. Bize İsmail b. Halil haber verip (dedi ki) bize Ali b. Mushir rivâyet edip (dedi ki) bize el-A'meş, Ebû Sâlih'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara (yani zamanındaki muhatabı insanlara): *"Ey insanlar! Ben ancak (âlemlere) hediye edilmiş rahmet (peygamberiy)im!" diye seslenirdi.*[69]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in "âlemlere rahmet" vasfı Kur'an-ı Kerim'de de açıklanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Biz seni âlemlere, başka bir şey için değil, ancak rahmet olarak gönderdik".*[70] Hz. Peygamber de, diğer bir çok hadisinde kendisini insanlığa "rahmet peygamberi" olarak tanıtır.[71] O her feyzin, her hayrın vasıtasıdır. İnsanlar onun getirdiği din sayesinde doğru yola, dünya ve âhiret mutluluğuna ermektedirler. O, âlemdeki her yaratık için bir rahmettir. Her yaratık onun sayesinde yaratılış gayesine uygun bir hüviyet kazanmıştır. Bu dünyada ona inanmayanlar bile; hemen azâba dûçar olmamaları, İslâmi idare altında can ve mal güvenliği içinde yaşayabilmeleri ve benzeri şekillerde onun rahmet ummanından istifade ederler. Ondan sadır olan savaşma, kızma gibi, rahmete muğayır şeyler, muhatabının yararına olan, âdetâ bir tabibin hastası için kullandığı neşteri mesâbesinde hareketlerdir.

69- İbn Sa'd, 1/192 Bu hadis murseldir. Ebû Sâlih, tâbiûndandır. el-Mustedrek'de hadîsin musned (muttasıl-merfû') bir rivâyeti vardır (1/35). Burada Ebû Salih'in hadisi Ebû Hureyre'den aldığı görülmektedir. Hadisin bu musned rivâyeti sahihtir.

70- Enbiyâ sûresi, 107.

71- Bkz. Müslim, Fedâ'il, 126 (4/1829), Birr, 87 (4/2007); eş-Şifâ, 1/330, 449.

«٤»

باب ما أكرم الله به نبيّه من ايمان الشجر به والبهائم والجن

4. BÂB

ALLAH'IN, PEYGAMBER'İNE, AĞAÇLARIN, HAYVANLARIN VE CİNLERİN KENDİSİNE İMÂN ETMELERİ NEV'İNDEN İKRÂM ETTİĞİ ŞEYLER

١٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، ثنا أَبُو حَيَّانَ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فِي سَفَرٍ، فَأَقْبَلَ أَعْرَابِيٌّ، فَلَمَّا دَنَا مِنْهُ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ - ﷺ: أَيْنَ تُرِيدُ؟ قَالَ: إِلَى أَهْلِي، قَالَ: هَلْ لَكَ فِي خَيْرٍ؟ قَالَ: وَمَا هُوَ؟ قَالَ: تَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. قَالَ: وَمَنْ يَشْهَدُ عَلَى مَا تَقُولُ؟ قَالَ: هَذِهِ السَّلَمَةُ. فَدَعَاهَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ - وَهِيَ بِشَاطِئِ الْوَادِي، فَأَقْبَلَتْ تَخُدُّ الْأَرْضَ خَدّاً حَتَّى قَامَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ فَاسْتَشْهَدَهَا ثَلَاثاً فَشَهِدَتْ ثَلَاثاً أَنَّهُ كَمَا قَالَ، ثُمَّ رَجَعَتْ إِلَى مَنْبِتِهَا، وَرَجَعَ الْأَعْرَابِيُّ إِلَى قَوْمِهِ وَقَالَ: إِنِ اتَّبَعُونِي أَتَيْتُكَ بِهِمْ وَإِلَّا رَجَعْتُ مَكَثْتُ مَعَكَ[1].

16. Bize Muhammed b. Tarif haber verip (dedi ki) bize Muhammed b. Fudayl rivâyet edip (dedi ki) bize Ebu Hayyân, Atâ'dan, (o da) ibn Ömer'den (naklen) rivâyet etti (ki İbn Ömer) şöyle dedi: Bir yolculukda biz Resûlullah -salellahu aleyhi ve sellem- ile beraber idik. Derken bir bedevi geldi. Kendisine yaklaşınca Resûlullah -salAllahu aleyhi ve sellem- ona; *"Nereye gidiyorsun?"* buyurdu. "Aileme!" dedi. Buyurdu ki: *"Bir hayır (elde etmek) ister misin?"*. "Nedir o?" dedi. Buyurdu ki; *"Tek olan, hiçbir ortağı olmayan Allah'dan başka hiçbir tanrı olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet edeceksin!"* (Adam) "Dediğine kim şehâdet eder?" dedi. *"Şu*

dikenli ağaç (şehâdet eder!)" buyurdu. Sonra Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- o (ağacı) çağırdı. O, vâdinin kenarında bulunuyordu. Hemen yeri yara yara geldi. Nihayet onun (yani Hz. Peygamber'in huzuruna dikildi. O da ondan üç defa şehâdet getirmesini istedi. Bunun üzerine o, onun buyurduğu gibi olduğuna üç defa şehâdet getirdi. Sonra biteğine (bulunduğu yere) döndü. (O zaman) bedevi; "Eğer bana uyarlarsa onları sana getiririm. Aksi takdirde ben döner, seninle kalırım." diyerek kabilesinin yanına döndü.[72]

AÇIKLAMA

Dârimî, Hz.Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem-, peygamberlik öncesi bazı hâriku'l-âde hallerini (irhâsât) naklettikden sonra, şimdi birkaç bölümde onun peygamberlik döneminde görülen hâriku'l-âde hallerine dair bazı haberler nakledecektir. Dârimi, bu haberlerle, ilerde ahkâma dair hadislerini nakledeceği zâtın, herhangi bir kimse olmadığını, ilâhî te'yide mazhar olmuş şanlı bir peygamber olduğunu, binaenaleyh hadislerine gereken ehemmiyetin verilmesi gerektiğini anlatmak istemiş olmalıdır. Nitekim, daha ileriki bölümlerde sünnete ittibaya, ona muhalefet etmekden kaçınmaya, sünnetin tesbiti konusunda gösterilen titizliklere dair haberler nakledecektir.

Önümüzdeki bir kaç bölümde bahsedilecek hâriku'l-âde hallerin benzerleri ekseriya her peygamberin hayatında görülmektedir. Bu olaylara, yaygın ifadesiyle "mu'cize" adı verilmektedir. Mu'cize; "Peygamberlerin peygamberliğinin doğruluğunu te'yid için Cenâb-ı Hak tarafından yapılan olağan dışı bir iş"[73] diye tarif edilir. Kur'an'da bu tür olayları anlatmak için "âyet", "burhân" kelimeleri kullanılmıştır. Eski hadisciler ise, bunun için "delâ'il" ve "alâmât" kelimelerini kullanmışlardır.

Ta'rifinden de anlaşılacağı gibi, mu'cize, Allah tarafından, süregelen tabiî kanunların dışına çıkılarak meydana getirilmektedir. Belki bunların da, bizim henüz anlayamadığımız gizli tabiî sebepleri vardır

72- Bu hadisi et-Taberânî, râvileri, "sahih râvileri" olan bir senedle rivâyet etmiştir. Ebû Ya'la ve el-Bezzâr da onu rivâyet etmişlerdir (Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/292). Bkz. 20. hadisin "açıklama"sı

73- Asr-ı Saâdet, 3/1127 (sadeleştirilerek).

da Allah onların vukûunu bu sebeplere bağlamıştır. Burada mühim olan onların, bir peygamberin isteğiyle, onun "elinde" meydana gelmesidir. "Allah'ın mutlak kudretine inanan bir insan için, onun izniyle böylesi hâriku'l-âde hallerin vukûunu kabul etmek bir güçlük arzetmez. Kâinatı yaratan ve onda, insanların asırlar boyu müşâhede ede geldikleri tabiî kanunlar düzenini (Sünnetu'llah'ı) vaz'eden Allah, bir kulunu te'yîd için (belki yine kendi içinde bir sistemi olan) "olağan dışı" durumlara imkân vermeye kâdir ve irâde sahibidir. Hz. İsa'nın doğumu, Hz. İbrahim'i ateşin yakmaması gibi hakîkatler bu nevidendir. Kaldı ki çok sıkı bir "tek düzenlik" içinde gördüğümüz tabiatta da, bugün bile modern ilmin izah edemediği pek çok olay ve durum vardır. Peygamberlerin gösterdikleri nakledilen hâriku'l-âde olaylar da, bunlara inanmayanlarca, hiç olmazsa, izahını aradıkları olaylar arasında sayılmalıdır. Tabiatıyle burada, bu konudaki hadislerin sıhhat durumları mutlaka araştırma konusu yapılmalıdır, demeğe gerek yoktur. Kudreti ilâhiye açısından mümkün görüldükleri için bu konudaki her haberi kabulle karşılamak diye bir şey söz konusu olamaz. Hadis sahih olduktan sonra ise onu öylece kabul etmek ve, gerekirse hikmetlerini araştırmakdan başka yapılacak bir şey yokdur.

Hz. Peygamber'in hayatında bu türden bazı hallerin görüldüğü kesindir. Sahih hadislerde bunların bir çok örneğine rastlarız. Kur'an-ı Kerim ise bunların bir kısmına doğrudan, bir kısmına dolaylı olarak işaret eder. Kur'an'ın doğrudan işaret ettiği en mühim mu'cizelerden biri "ayın yarılması" vak'asıdır. Allah Teâlâ bunu bize şöyle anlatır: *"Sâat (Kıyamet) yaklaştı, ay yarıldı. Onlar bir âyet (mu'cize) görseler hemen yüz çevirirler ve; "Süregelen bir büyüdür." derler."*[74] Burada bu "maddi" olayı gören münkirlerin, "bir büyü" diyerek yüz çevirmeleri dikkat çekicidir. Bir çok âyet-i kerimede de, önceki peygamberlerin muhataplarının onlarda görmüş oldukları hâriku'l-âde durumlara-olaylara inanmayıp bu işlerine "büyü" dedikleri anlatılmaktadır.[75] Bu durumlar gözönüne alınırsa denilebilir ki; Hz. Peygamber'e "sâhir: büyücü" demiş olan müşrikler[76] onda gördükleri hâriku'l-âde şeylerden dolayı ona böyle demişlerdi. Burada

74- Kamer sûresi, 1, 2.

75- Bkz. Mâide sûresi, 110; En'âm sûresi, 7; Tâ-hâ sûresi, 71; Neml sûresi, 13.

76- Bkz. Sâd sûresi, 4; Zâriyât sûresi, 52.

şöyle bir sual akla gelebilir: Peki Kur'an bu olayları niçin açıkça anlatmamıştır? Öncelikle, irâde-i ilâhiyenin böyle tecelli ettiğini, Kur'an'da, namaz gibi bazı mühim ibâdetlerin bile tafsilâtıyla anlatılmadığını, bunun "sünnet"e bırakıldığını söyledikden sonra şu mütâlâaları serdedebiliriz:

İki çeşit âyet (mu'cize) vardır: Maddî (âfâkî, zâhiri) ve mânevi (enfüsî, bâtınî). Her ne kadar mu'cize denince, daha ziyade maddi (âfâki) olanları anlaşılırsa da, dinin asıl ehemmiyet verdiği mânevi mu'cizelerdir. Nitekim münevver, mütefekkir, hakşinâs insanlar için de bunlar mühimdir. Onların hidâyetlerine de bu tür mu'cizeler vesile olur. İlk vahyin akabinde Hz. Hadice'nin inanış sebeplerini burada hatırlayabiliriz. O, Hz. Peygamber'e, şöyle diyerek iman etmişti: "Sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırsın, misâfiri ağırlarsın, Hak yolunda zuhûr eden musîbetlerde (halka) yardım edersin!".[77] Hak ve hakikatı kabûle elverişli, düşünen herkes için bu, böyledir. Onlar için peygamberin numûne-i imtisâl hayatı, sözleri hidayet vesilesidir yani mânevi mu'cizedir. Mânevi mu'cizelerin en büyüğü ise, hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim, Hz. PEYGAMBER'in ebedî mu'cizesidir. Maddî olan mu'cizeler hem sürekli değil, geçicidirler, hem de, ortaya konuldukları kültür çevresine göre verilmişlerdir. Bunların, insanların hidâyetindeki etkisi de çok azdır. Bunun içindir ki, bazı Kur'an âyetlerinde anlatıldığı üzere,[78] hidâyetleri için Hz. Peygamber'den bu tür mu'cizeler isteyenlere mu'cize gösterilmemiş, dikkatleri mânevi mu'cizelere çevrilmiştir. Hakikatte, ümmî bir zatın tebliğ ettiği islâmlık ve insanlık umdeleri, bu zatın şahsında toplamış olduğu faziletler ve, benzerinin getirilmesi için tüm mahlûkâta meydan okuyan Kur'an-ı Kerim, hidâyet için, doğru yolu, hakikatlı i'tikadı bulmak için, gören gözleri başka hiçbir şeye muhtaç bırakmaz. Bu durumda, zor durumlarda müslümanlara ilâhi yardım ve bazı insanların hidâyetine vesile kabilinden olan maddi mu'cizeler Kur'an-ı Kerim'de yer almamıştır, denilebilir. Kur'an-ı Kerim gibi, Fahr-ı Kâinât Efendimizin -sallallahu aleyhi ve sellem- yüce şahsiyeti gibi güneş misâli mânevi mu'cizelerin bulun-

77- Buhâri, Bed'u'l-Vahy, 3 (1/3).

78- Bkz. En'âm sûresi, 109; Ankebût sûresi, 50; İsrâ sûresi, 93; Yûnus sûresi, 20.

duğu vasatta, yıldız mesabesindeki maddi mu'cizeler ancak dolaylı-dolaysız işâretlerle bulunabilir, görünebilirler.

Süleyman Nedvî, Peygamberimizin mu'cizelerinin Kur'an'da mufassal bir şekilde bulunmamaları hakkında dört sebeb zikreder: 1) "Kur'an maddi mu'cizâtı nübüvvetin delâ'ili olmak haysiyetiyle nazar-ı itibâre almaz. Halbuki Hrıstiyanlıkda ve onun kütüb-i mukaddesesinde mu'cize nübüvvetin delili olarak ileri sürülmüşdür. Kur'ân ise insanları rûhânî delâili ve derûnî husûsiyetleri te'emmüle da'vet eder. Bu te'emmülün ve bu tedebbürün imana esâs olmasını ister..; 2)... Diğer peygamberlere verilen mu'cizelerin nev' ve aded i'tibârıyle mahdûd olmaları...; 3) Kur'an'ın peygamberler namına kâinâtda bir kuvvet tanımayarak mu'cizâtı kudret ve meşiyyet-i ilâhiyyenin eseri addetmesidir... 4) Sâir edyâna sâlik olanların yalnız evâmir-i ilâhiyeyi muhtevi bir kitapları bulunmasıdır. Bu kitaplar, hem ahkâm-ı rabbâniyyeyi, hem peygamberlerinin siretini ve sözlerini karışık bir şekilde muhtevidir. Halbuki müslümanların elinde iki kitap vardır: Biri Kur'an-ı Kerim ki yalnız Allah'ın sözüdür. Diğeri hadis ve sünnetdir ki Peygamberimizin hayâtını, sözlerini, hâlâtını, mu'cizâtını muhtevîdir[79]...

Son olarak mu'cize ile sihir arasındaki farka da işaret etmek gerekir: "Mu'cize ile sihir ve sâir garib harekât arasında iki büyük fark vardır. Bir kere mu'cize, doğrudan doğruya bir fi'l-i ilahî'dir. Diğer hareketler ise tabiî ve rûhi esbâbın neticesidir. Sâniyen mu'cize, hak ve hakîkatın tebliğ ve neşrine muhâlefet edenlerin muhâlefetini izâle, peygamber ile arkadaşlarını te'yid ve takviyeyi istihdâf eder... Mu'cize ile sihir arasında en büyük fark sihirbâzların ahlâki bir müceddid yahut beşeriyet için birer numûne-i fazilet... olduklarını iddia etmemeleridir... Sihirbaz belki de demiri altuna çevirir fakat paslı bir kalbi parlatamaz"[80] "Mu'cize ile sihir arasındaki bu zâhiri iltibâs hakiki-sahte her şey arasında görülür. Meselâ sabır ve tahammül ile cebânet..."[81]

١٧ - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى(٢)، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ(٣)، عَنْ

79- Asr-ı Saâdet, 4/1557-1558. Krş. a.g.e., 3/1344.

80- a.g.e., 3/1178.

81- a.g.e., 3/1179. Mu'cize ve Hz. Peygamber'in mu'cizleri hakkında bkz. Asr-ı Saâdet, cilt: 3-4; Hak Dini Kur'an Dili, 4/2237 vd.; Mektûbat, 82 vd.; Tecrîd, 9/283 vd.; 2/262, 478.

أَبِي الزُّبَيْرِ[1]، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ، وَكَانَ لَا يَأْتِي الْبَرَازَ حَتَّى يَتَغَيَّبَ فَلَا يُرَى، فَنَزَلْنَا بِفَلَاةٍ مِنَ الْأَرْضِ لَيْسَ فِيهَا شَجَرٌ وَلَا عَلَمٌ، فَقَالَ: يَا جَابِرُ اجْعَلْ فِي إِدَاوَتِكَ مَاءً، ثُمَّ انْطَلِقْ بِنَا. قَالَ: فَانْطَلَقْنَا حَتَّى لَا نُرَى، فَإِذَا هُوَ بِشَجَرَتَيْنِ بَيْنَهُمَا أَرْبَعُ أَذْرُعٍ، فَقَالَ: يَا جَابِرُ انْطَلِقْ إِلَى هَذِهِ الشَّجَرَةِ فَقُلْ: يَقُولُ لَكِ: إِلْحَقِي بِصَاحِبَتِكِ حَتَّى أَجْلِسَ خَلْفَكُمَا، فَرَجَعَتْ إِلَيْهَا، فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - خَلْفَهُمَا، ثُمَّ رَجَعْنَا إِلَى مَكَانِهِمَا، فَرَكِبْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ -، وَرَسُولُ اللهِ بَيْنَنَا كَأَنَّمَا عَلَيْنَا الطَّيْرُ تُظِلُّنَا، فَعَرَضَتْ لَهُ امْرَأَةٌ مَعَهَا صَبِيٌّ لَهَا فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ ابْنِي هَذَا يَأْخُذُهُ الشَّيْطَانُ كُلَّ يَوْمٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، قَالَ: فَتَنَاوَلَ الصَّبِيَّ فَجَعَلَهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مُقَدَّمِ الرَّحْلِ، ثُمَّ قَالَ: إِخْسَأْ عَدُوَّ اللهِ أَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، إِخْسَأْ عَدُوَّ اللهِ أَنَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ -، ثَلَاثًا، ثُمَّ دَفَعَهُ إِلَيْهَا، فَلَمَّا قَضَيْنَا سَفَرَنَا، مَرَرْنَا بِذَلِكَ الْمَكَانِ، فَعَرَضَتْ لَنَا الْمَرْأَةُ مَعَهَا صَبِيُّهَا وَمَعَهَا كَبْشَانِ تَسُوقُهُمَا، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ اقْبَلْ مِنِّي هَدِيَّتِي، فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا عَادَ إِلَيْهِ بَعْدُ، فَقَالَ: خُذُوا مِنْهَا وَاحِداً وَرُدُّوا عَلَيْهَا الْآخَرَ، قَالَ: ثُمَّ سِرْنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَيْنَنَا كَأَنَّمَا عَلَيْنَا الطَّيْرُ تُظِلُّنَا، فَإِذَا جَمَلٌ نَادٌّ حَتَّى إِذَا كَانَ بَيْنَ سِمَاطَيْنِ خَرَّ سَاجِداً، فَجَلَسَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَالَ عَلَيَّ النَّاسَ: مَنْ صَاحِبُ الْجَمَلِ؟ فَإِذَا فِتْيَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالُوا: هُوَ لَنَا يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: فَمَا شَأْنُهُ؟ قَالُوا: اسْتَنَيْنَا عَلَيْهِ مُنْذُ عِشْرِينَ سَنَةً، وَكَانَتْ بِهِ شُحَيْمَةٌ فَأَرَدْنَا أَنْ نَنْحَرَهُ فَنَقْسِمَهُ بَيْنَ غِلْمَانِنَا فَانْفَلَتَ مِنَّا، قَالَ: بِيعُونِيهِ، قَالُوا: لَا بَلْ هُوَ لَكَ يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: إِمَّا لَا فَأَحْسِنُوا إِلَيْهِ حَتَّى يَأْتِيَهُ أَجَلُهُ، قَالَ الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ ذَلِكَ: يَا رَسُولَ اللهِ نَحْنُ أَحَقُّ بِالسُّجُودِ لَكَ مِنَ الْبَهَائِمِ، قَالَ: لَا يَنْبَغِي لِشَيْءٍ أَنْ يَسْجُدَ لِشَيْءٍ، وَلَوْ كَانَ ذَلِكَ كَانَ النِّسَاءُ لِأَزْوَاجِهِنَّ[2].

17. Bize Ubeydullah b. Mûsa, İsmail b. Abdilmelik'den, (o) Ebu'z-Zubeyr'den, (o da) Câbir'den (naklen) haber verdi (ki Câbir) şöyle dedi: Bir yolculuğa Hz. Peygamber'le -sallallahu aleyhi ve sellem- beraber çıktım. O, uzaklaşıp görülmeyeceği (bir yere kadar gitmedikçe) def-i hâcete çıkmazdı. (Yolculukda bir müddet) son-

ra, ne bir ağacın ne de bir tepenin bulunmadığı çöl bir yerde konakladık. (Hz. Peygamber); *"Câbir, buyurdu, su kabına biraz su koy da gidelim."* Bunun üzerine (su kabını alıp) görülmeyecek kadar (uzağa) gittik. Bir de ne göreyim! O, aralarında dört arşın(lık bir mesâfe) bulunan iki ağaçla karşı karşıya. O zaman buyurdu ki; *"Câbir! Şu ağaca git ve "Sana; "Arkadaşına bitiş ki arkanızda (def-i hâcet için) oturayım!" diyor." de.* (Ben de gidip söyledim). O da ona (yani yakınındaki ağaca) dönüp (onunla birleşti). Sonra Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- arkalarına oturdu. Ondan sonra (o iki ağaç tekrar) yerlerine döndüler.[82] Daha sonra, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ile beraber bineklerimize binip (yola koyulduk). Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- aramızda idi. (Bunun için) sanki üzerimizde bizi gölgelendiren kuşlar vardı. Derken, beraberinde bir çocuğu olan bir kadın onun karşısına çıktı ve şöyle dedi: "Ya Resûlallah! Şu çocuğumu şeytan her gün üç defa yakalıyor!". (Câbir) dedi ki; bunun üzerine (Resûlullah) çocuğu aldı ve onu kendisi ile semer kaşının önü arasına koydu. Sonra şöyle buyurdu: *"Defol! Allah'ın düşmanı! Ben Allah'ın elçisiyim* -sallallahu aleyhi ve sellem-. *Defol! Allah'ın düşmanı! Ben Allah'ın elçisiyim* -sallallahu aleyhi ve sellem-." (Bunu) üç defa söyledi. Ardından o (çocuğu) ona (yani annesine) geri verdi. Yolculuğumuzu bitirdğimizde (yine) bu yere uğradık. O kadın, yanında, sürmekte olduğu iki koç olduğu halde, çocuğu ile beraber karşımıza çıktı ve şöyle dedi: "Ya Resûlallah! Hediyemi benden kabul buyur! Seni hakk ile gönderen (Allah'a) yemin olsun ki (şeytan) ondan sonra (hâlâ) ona dönmedi (musallat olmadı)". Bunun üzerine (Resûlullah); *"Ondan birini alın, diğerini ona geri verin!"* buyurdu. (Câbir) dedi ki, sonra, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- aramızda olduğu halde (tekrar) yola koyulduk. Sanki üzerimizde bizi gölgelendiren kuşlar vardı. (Giderken) bir de ne görelim! Kaçan bir deve. Nihayet iki cemâat arasında kaldığında, eğilerek (secde ederek) yere kapandı. Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve selem- (bineğinden inip) oturdu ve, *şu insanları bana toplayın! (veya "Ey insanlar, gelin!). Devenin sahibi kim?"* buyurdu. Baktık ki ensardan bir grup genç! (Gelip) şöyle dediler: "O, bizim, ya Resûlallah!". *"Peki, nedir durumu?"* buyurdu. Dediler ki; "Yirmi seneden beri onunla su suvardık. Onda biraz yağ oluştu(artık iyi çalışamıyor). Bu sebeple

82- Bu vak'a, biraz değişik bir şekilde, Müslim'de de (Zühd, 74 (4/2306-2307) rivâyet edilir.

onu kesip hizmetçilerimize dağıtmak istedik. O da bizden (kaçıp) kurtuldu". *"Onu bana satınız!"* buyurdu. "Yo, hayır, o senin olsun, ya Resûlallah!" dediler. *"Eğer hayır (deyip satmıyorsanız) o zaman, eceli gelinceye kadar ona iyi muamele yapınız,"* buyurdu. Bu esnada müslümanlar; "Ya Resûlellah, dediler, sana secde etmeye biz hayvanlardan daha müstehakkız!'. (Bunun üzerine) şöyle buyurdu: *"Bir şeyin bir şeye secde etmesi lâyık (câiz) olmaz. Şayet bu (câiz) olsaydı, kadınların kocalarına (secde etmesi câiz) olurdu."* [83]

AÇIKLAMA

Bu hariku'l-âde olayların, Zâtu'r-Rıkâ' seferi esnasında meydana geldiği, et-Taberâni'nin rivâyetinde Câbir'in tasrihinden anlaşılmaktadır. Bu sefer, Buhârî'ye göre Hayber Gazâsı'ndan (h.7) sonra yapılmıştı. Şöyleki, Medine'ye iki günlük mesafede bulunan Şedah vâdisindeki Sa'lebeoğulları ile Enmâroğulları'nın, müslümanların aleyhine bir hazırlık içinde oldukları haberi üzerine Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- 400 veya 700 kişilik bir müfreze ile Medine'den hareket edip, adıgeçen vâdideki Nahl mevkine gitmiş ancak muhârebe olmamıştı. Bu yolculuk esnasında müslümanların büyük eziyet ve sıkıntı çektikleri nakledilmektedir. Bu seferde hepsi piyâde oldukları için ayakları taştan-dikenden parçalanmış, hatta kiminin tırnakları dökülmüştü. Bu sebeple ayaklarına bez parçaları (rukâ') sarmışlar, böylece sefer de zâtu'r-rıkâ' adını almıştı.[84] Herhalde bu şekilde perişan olan müslümanların mâneviyâtını takviye için Cenâb-ı Hakk, yukarıda bir kısmı nakledilen harikulâde olaylara imkân bahşetmişti. Bu olaylardan ötürü olsa gerek, bu sefere Gazvetu'l-A'âcib (Şaşılacak Şeyler Gazvesi) dendiği de nakledilmektedir.[85]

83- Bu hadisi el-Beyhekî, et-Taberâni (el-Mu'cemu'l-Evsat'ında) ve el-Bezzâr da (muhtasaran) rivâyet etmişlerdir (Mecme'u'z-Zevâ'id, 9/7-8). Dârimi'nin râvileri sıka olup senedi ceyyiddir (Bkz. Şemâ'ilu'r-Resûl., 269).

84- Buhâri, Meğâzi, 31 (5/52). Bu sefere Muhârib, Benû Sa'lebe, Necd, Zû Kared, Benû Enmâr gibi başka adlar da verilmektedir. Bkz. Fethu'l-Bari, 15/304-305; Umdetu'l-Kâri, 17/193 vd; Tecrid, 10/25

85- Mecmeu'z-Zevâ'id, 9/8; Umdetu'l-Kâri, 17/193.

١٨ - حَدَّثَنَا يَعْلَى، ثنا الْأَجْلَحُ[1]، عَنِ الذَّيَّالِ بْنِ حَرْمَلَةَ[2]، عَنْ جَابِرِ ابْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - حَتَّى دَفَعْنَا إِلَى حَائِطٍ فِي بَنِي النَّجَّارِ، فَإِذَا فِيهِ جَمَلٌ لَا يَدْخُلُ الْحَائِطَ أَحَدٌ إِلَّا شَدَّ عَلَيْهِ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ - ﷺ -، فَأَتَاهُ فَدَعَاهُ، فَجَاءَ وَاضِعاً مِشْفَرَهُ عَلَى الْأَرْضِ حَتَّى بَرَكَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: هَاتُوا خِطَاماً، فَخَطَمَهُ وَدَفَعَهُ إِلَى صَاحِبِهِ، ثُمَّ الْتَفَتَ فَقَالَ: مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ أَحَدٌ إِلَّا يَعْلَمُ أَنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَّا عَاصِيَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ[3].

18. Bize Ya'lâ rivâyet edip (dedi ki) bize Eclah, ez-Zeyyâl b. Harmele'den, (o da) Câbir b. Abdillah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Câbir) şöyle dedi: Biz Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ile beraber geldik ve, Neccâroğulları (Yurdu'ndaki) bir bahçeye vardık. Bir de ne görelim! Bir deve, bahçeye giren herkese hücûm ediyor. Bunu Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- bildirdiler. Bunun üzerine o, yanına gelip onu çağırdı. O da, dudağını yere koyarak gelip onun önünde çöktü. (Hz. Peygamber); "Bir yular getirin!" buyurdu. (Yuları getirdiler). O da onu yularlayıp sahibine verdi. Sonra döndü ve şöyle buyurdu: *"Yerle gök arasında, cinlerin ve insanların âsîleri hariç, hiç bir şey yoktur ki benim, Allah'ın elçisi olduğumu bilip tasdik etmiş olmasın!"* (86)

١٩ - أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ[1]، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ[2]، عَنْ فَرْقَدٍ السَّبَخِيِّ[3] عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ بِابْنٍ لَهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ ابْنِي بِهِ جُنُونٌ، وَإِنَّهُ يُأْخُذُهُ عِنْدَ غَدَائِنَا وَعَشَائِنَا فَيُخَبَّثُ عَلَيْنَا، فَمَسَحَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - صَدْرَهُ وَدَعَا، فَثَعَّ ثَعَّةً وَخَرَجَ مِنْ جَوْفِهِ مِثْلُ الْجِرْوِ الْأَسْوَدِ فَسَعَى[4].

19. Bize el-Haccâc b. Minhâl haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Seleme, Ferkad es-Sebehî'den, (o) Said b. Cübeyr'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti ki bir kadın bir çocuğuyla Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem, geldi ve şöyle

86- Ahmed b. Hanbel, 3/310.

dedi: "Ya Resûlallah! Oğlumda bir delilik (sara) var. O, sabah ve akşam yemeklerimiz esnasında onu yakalıyor. Bu sebeple o bize sıkıntı vermektedir, (bir dua buyursanız!)". Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- dua ederek onun göğsünü sıvazladı. Bunun sonucu (çocuk) adamakıllı kustu ve içinden, siyah köpek eniğine benzer (bir şey) çıktı. Ardından (çocuk şifa bulup) yürüdü gitti[87]

AÇIKLAMA

Duanın, okumanın, Allah'ın izniyle, insanlar üzerinde yaptığı gözle görülür etki, bugün artık müsbet ilmin de, değişik adlarla ve izah şekilleriyle de olsa, kabul ettiği bir gerçektir. Rûhânî, mânevî tedâvî diyebileceğimiz bu usûller, Allah'ın, yarattığı her derd için halketmiş olduğu devâlar cümlesinden sayılır. Bu tedâvi usûlünde uygulayıcının sâlih, temiz bir insan, duru gönül sahibi biri olması büyük önem taşır. Hatta, zamanla böyle insanlar azaldığı için maddî tedâvîye geçildiği şeklinde bazı rivâyetler vardır.[88] Salihlik, temizlik ve duru gönüllülük bakımlarından hiç kimse Hz. Peygamber'le mukayese bile edilemez. Bunun için, çabuk netice almak, icâbet edilmek bakımlarından Hz. Peygamber'in duaları harikulâde olaylardan sayılmalıdır. Bununla beraber, her "mu'cize"de bir nebze görülebilecek bir durum olarak, bazı insanların geliştirdikleri usûllerle, netice itibarıyle, peygamberlerin, bir alıştırma devresi olmaksızın Allah'ın izniyle gösterdikleri hârikulâde hallere benzer işler yapmaları mümkündür. Burada da aynı durum söz konusu edilebilir. Yani geliştirilen usûllerle dua ve telkinden bazı müsbet sonuçlar alınabilir. Nitekim gayr-ı müslim dünyada bile müntesiblerine yönelik olmak üzere, bunun örneklerini görebiliyoruz. Nobel Tıp ödülü almış olan Alexis Carrel'in şu açıklamaları dikkat çekicidir: "Her devirde, duanın tedavi üzerindeki tesirleri, insanların dikkatini çeken başlıca mevzulardan biri olmuştur. Bunun dahi dua ile meşgul olunan yerlerde, Allah'a ve azizlerine hitap eden yalvarışlar neticesinde elde edilen şifalardan çok sık bahsedilmektedir. Fakat, kendi kendine veya mutat tedavi ile iyi olabilen hastalıklar bahis mevzuu olunca, şifanın gerçek âmilinin ne

87- a.g.e., 1/239, 254, 268; Mecmeu'z,Zevâid, 9/2.
88- Tecrid, 12/90.

olduğunu anlamak güçleşmektedir. Sadece, her türlü tedavinin imkânsız veya başarısız olduğu hallerde, duanın neticeleri, kat'i şekilde tayin ve tesbit edilebilmektedir. Lourdes'un (Fransa'da dua ve telkin yoluyla tedavi yapılan mukaddes bir mahal) sağlık bürosu, bu şifaların gerçekliğini isbat ederek ilme büyük hizmetlerde bulunmuştur. Dua, âdeta infilâki bir tesire sahip: bu yolla; kanser, böbrek iltihapları, ülser, deri, akciğer, kemik veya karın zarı veremi gibi hasta lıkların sür'atle iyileştikleri görülmüştür. Hâdise, hemen tamamiyle aynı şekilde vuku bulmaktadır. Evvelâ büyük bir ıstrap, sonra iyi olduğunu hissetmek... Bir kaç saniye, en fazla bir kaç saat içinde ârazlar kaybolmakta ve anatomik yaralar kapanmaktadır. Mûcize, normal iyileşme süresinin son derece kısalmasıyla temayüz etmektedir... Başkası için yapılan dua, bizzat yapılan duadan daima çok daha verimlidir. Duanın tesirinin, onun şiddet ve kalitesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bugün, Lourdes'da meydana gelen mûcizeler, kırk elli sene evvelki gibi sık görülmemektedir. Zira, hastalar eskiden burada hâkim olan şefkatli ve derunî havayı bulamıyorlar.."[89]

Yukarıdaki haberde göğsün sıvazlanması (meshi), ağızdan siyah bir şeyin çıkması göstermektedir ki mânevi tedâvi de maddî vasıta ve sebeplerden tamamen müstağni kalmamaktadır.

Metindeki; "köpek eniği" diye tercüme ettiğimiz "el-cirv" kelimesinin değişik mânâları vardır. Verdiğimiz mânânın dışında, "yırtıcı hayvan yavrusu," "küçük hıyar," "küçük nar", "her şeyin küçüğü" gibi mânaları da vardır. Muhtemelen burada, çocuğun ağzından bir parça pıhtılaşmış siyah kanın[90] veya siyah bir böceğin çıktığı anlatılmak istenmiştir.

٢٠ ـ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، أنا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ الْعَبْدِيُّ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ طَهْمَانَ، عَنْ سِمَاكٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ـ ﷺ ـ: إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ، إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الآنَ[1].

89- Dua, Alexis Cairel, çev. M. A. Yücetürk, İstanbul 1967, s. 37-38.

90- Bulûğu'l-Emânî, 22/47.

20. Bize Muhammed b. Saîd rivâyet edip (dedi ki) bize Yahya b. Ebi Bukeyr el Abdi, İbrahim b. Tahmân'dan, (o) Simâk'dan, (o da) Câbir b. Semure'den (naklen) haber verdi (ki Câbir) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Şüphe yok ki ben Mekke'de bir taş tanırım, o, peygamber olarak gönderilmemden önce bana selâm verirdi. Muhakkak ki ben onu şimdi (de) tanıyorum!"* [91]

AÇIKLAMA

Bu hadisten, bazı cansızlara da temyiz kabiliyeti verildiği anlaşılmaktadır. Gerçekte kâinattaki her şeyin kendine has bir "hayâtiyet"i vardır. "Sırr-ı hayat eşyanın hepsine sârîdir. Zira cemadlar da "Hayy" ism-i şerifine mazhar ve binaenaleyh zihayat'tırlar[92] Gökler, yer ve dağlar "emânet"i yüklenmede tercihlerini belirtmişlerdi. Bir âyet meâli şöyledir: *"Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arz (ve teklif) etdik de onlar bunu yüklenmekden çekindiler, bundan endişeye düştüler."*[93] Kâinatda her mahlûk kendi hayâtıyet şartları içinde Allah'ı tesbih etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Hiç bir şey yoktur ki ona hamd ile tesbih etmesin. Fakat siz onların tesbihini iyi anlamazsınız."*[94] *"Göklerde ne var, yerde ne varsa (hepsi) o mülkü melekûtun eşsiz hükümrânı, noksanı mucip her şeyden pâk ve münezzeh, galib-i mutlak, yegâne hüküm ve hikmet sahibi Allah'ı tesbih etmektedir."*[95] Tesbih, Allah Teâlâ'nın mutlak gücüne şehâdet etmek, yüceliğini, büyüklüğünü söylemektir. Bilindiği gibi madde, bir bakıma atomlardan meydana gelir. Bir atomda, merkezdeki bir çekirdekle onun etrafında dönen elektronlardan oluşur. Bu elektronlar çekirdek etrafında baş döndürücü bir hızla dönerler. Meselâ hidrojen atomunun elektronları çekirdek etrafında saniyede ikibin km. hızla dönmektedirler. İşte her zerresiyle madde böylece kendisini yaratanın büyüklüğüne, gücüne ve yüceliğine şehâdet etmekte, "lisan-ı

91- Müslim, Fedâ'il, 2 (4/1782); Tirmizi, Menâkıb, 5 (5/593); Ahmed b. Hanbel, 5/89, 95- 105

92- Bkz. Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, 2/516, dn. 39.

93- Ahzâb sûresi, 72.

94- İsrâ, sûresi, 44.

95- Cum'a sûresi, 1.

hâl"iyle bunu haykırmaktadır. Nitekim *"...öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar, öylesi de var ki Allah korkusundan yukarıdan (yere) düşer..."* [96] Allah'ın lütfuna mazhar olmuş insanlar, kâinatdaki bu canlılığın içinde yaşarlar. Bu durumda "hârikulâde" olan şey, cemâdâtın selâmını, tesbîhini, kısaca konuşmasını duyan insanların duyu organlarının bunları duyacak hale getirilmesi, açılmasıdır.

Hadiste söz konusu edilen taşın Hacer-i Esved veya Mekke'deki bir sokakta bulunan bir taş olduğu rivâyet edilmektedir. Taşın selâm verişi, sahîh ve makbûl olan görüşe göre, Allah'ın taşta konuşma kabiliyeti yaratmasıyla "hakikaten" olmuştu. Hz. Peygamber'in duyu organı da, bir lütf-ı ilâhî olarak, onu duyacak şekilde açılmıştı. Bu selâm verişte, taşın yanında bulunan meleklerin selâm vermesinin de muhtemel olduğu söylenmiştir. el-Eş'ari bu selâm vermenin, cevherlerin (atomların) birbiriyle çarpışması şeklinde olduğunu söylemiştir[97]

٢١ - حَدَّثَنَا فَرْوَةُ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي ثَوْرٍ الْهَمْذَانِيِّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ السُّدِّيِّ، عَنْ عَبَّادٍ أَبِي يَزِيدَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ بِمَكَّةَ، فَخَرَجْنَا مَعَهُ فِي بَعْضِ نَوَاحِيهَا، فَمَرَرْنَا بَيْنَ الْجِبَالِ وَالشَّجَرِ، فَلَمْ نَمُرَّ بِشَجَرَةٍ وَلَا جَبَلٍ إِلَّا قَالَ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ[٢].

21. Bize Ferve rivâyet edip (dedi ki) bize el-Velîd b. Ebî Sevr el-Hemdâni, İsmail es-Süddi'den, (o) Abbâd Ebû Yezîd'den, (o da) Ali b. Ebi Tâlib'den (naklen) rivâyet etti (ki Ali) şöyle dedi: Mekke'de Hz. Peygamber'le -sallallahu aleyhi ve sellem- beraber idik. (Bir gün) onunla birlikte (Mekke'nin) bazı taraflarına çıktık. Dağlarla ağaçların arasından geçtik. (Bu gezimizde) ne bir ağaca, ne de bir dağa rastlamadık ki: "es-Selâmu Aleyke ya Rashulellah: Selâm üzerine olsun ey Allah'ın Elçisi!" demiş olmasın."[98]

96- Bakara sûresi, 74.

97- Feyzu'l-Kadîr, 3/19.

98- Tirmizî, Menâkıb, 6 (5/593); Mecmeu'z-Zevâid, 8/260.

٢٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ[3] ثنا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شِمْرِ ابْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ مُزَيْنَةَ أَوْ جُهَيْنَةَ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللهِ - ﷺ - الْفَجْرَ، فَإِذَا هُوَ بِقَرِيبٍ مِنْ مِائَةِ ذِئْبٍ قَدْ أَقْعَيْنَ قُعُودَ الذِّئَابِ، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَرْضَخُوا لَهُمْ شَيْئًا مِنْ طَعَامِكُمْ، وَتَأْمَنُونَ عَلَى مَا سِوَى ذَلِكَ، فَشَكَوْا إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - الْحَاجَةَ، قَالَ: فَأْذَنُوهُنَّ، قَالَ: فَأْذَنُوهُنَّ، فَخَرَجْنَ وَلَهُنَّ عُوَاءٌ[4].

22. Bize Muhammed b. Yûsuf haber verip (dedi ki) bize Sufyân, el-A'meş'den (o) Şimr b. Atıyye'den, (o da) Muzeyne'li veya Cuheyne'li bir adamdan (naklen) rivâyet etti (ki bu adam) şöyle demiş: (Bir gün) Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- sabah namazını kıldırmıştı. Sonra ne görsek! O, kurtların oturuşu gibi, otu-rakları üzerine oturmuş yüz kurdun yakınında! Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara (yani ashâbına); *"Onlara yemeğinizden az bir şey verir ve (böylece) bunun dışındaki hususlarda emniyet içinde kalırsınız!"* buyurdu. Onlar da Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- ihtiyaçlarını (ihtiyaç içinde olduklarını) ilettiler. (O zaman Resûlullah); *"Onlara (bunu) bildiriniz!"* buyurdu. (Râvi) dedi ki; onlar da (bunu) onlara bildirdiler. Bunun üzerine onlar (yani kurtlar) da uluya uluya çıkıp (gittiler).[99]

٢٣ - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، ثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: جَاءَ جِبْرِيلُ إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - وَهُوَ جَالِسٌ حَزِينٌ، وَقَدْ تَخَضَّبَ بِالدَّمِ، مِنْ فِعْلِ أَهْلِ مَكَّةَ مِنْ قُرَيْشٍ، فَقَالَ جِبْرِيلُ: يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ تُحِبُّ أَنْ أُرِيَكَ آيَةً؟ قَالَ: نَعَمْ، فَنَظَرَ إِلَى شَجَرَةٍ مِنْ وَرَائِهِ، فَقَالَ: ادْعُ بِهَا، فَدَعَا بِهَا، فَجَاءَتْ وَقَامَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَقَالَ: مُرْهَا فَلْتَرْجِعْ، فَأَمَرَهَا فَرَجَعَتْ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: حَسْبِي حَسْبِي[1].

99- Bu hadis mu'del dolayısıyla zayıftır. Şimr b. Atıyye etbau't-tabiiindendir. Hadisi Ebu Nuaym ve İbn Meni de mu'del olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. Şemail'ur-Resul, 279; el-Hasais, 2/63

23. Bize İshak b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Ebû Muâviye rivâyet edip (dedi ki) bize el-A'meş, Ebû Sufyân'dan, (o da) Enes b. Mâlik'den (naklen) rivâyet etti (ki Enes) şöyle dedi: Cebrail, Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem-, Kureyş'li Mekkelilerin yaptıkları (eziyetlerden) kana bulanmış olduğu bir halde, mahzûn otururken gelmiş. Cebrâil; "Ya Resûlellah, demiş, sana bir âyet (hârikulâde olay, peygamberliğine bir delil) göstermemi arzu eder misin?". *"Evet"* buyurmuş. Bunun üzerine arka sındaki bir ağaca bakmış ve; "Çağır onu!" demiş. O da onu çağırmış. (Ağaç) da gelmiş, huzurunda dikilmiş. O zaman; "Ona emret de geri dönsün!" demiş. O da emretmiş ve (ağaç yerine) dönmüş. Bunun üzerine Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- *"(Bu) bana yeter, bana yeter!"* buyurmuş[100]

٢٤ - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا جَرِيرٌ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَتَى رَجُلٌ مِنْ بَنِي عَامِرٍ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: أَلَا أُرِيكَ آيَةً؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَاذْهَبْ فَادْعُ تِلْكَ النَّخْلَةَ، فَدَعَاهَا فَجَاءَتْ تَنْقُزُ بَيْنَ يَدَيْهِ، قَالَ: قُلْ لَهَا تَرْجِعْ، قَالَ لَهَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: ارْجِعِي، فَرَجَعَتْ حَتَّى عَادَتْ إِلَى مَكَانِهَا، فَقَالَ: يَا بَنِي عَامِرٍ مَا رَأَيْتُ رَجُلًا كَالْيَوْمِ أَسْحَرَ مِنْهُ.

24. Bize İshak b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Cerir ve Ebû Muâviye, el-A'meş'den, (o) Ebû Zabyân'dan, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: Amiroğullarından bir adam Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- ona; *"Sana bir âyet (harikulâde olay, peygamberliğime bir delil) göstereyim mi?"* buyurdu. (O da) "Evet!" dedi. (Bunun üzerine Hz. Peygamber ona); *"Git, şu hurma ağacını çağır!"* dedi. O da çağırdı. (Hurma ağacı) da sıçraya sıçraya önüne geldi. (Amirli adam); "Ona söyleyin, (yerine) dönsün." dedi. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-

100- Ahmed b. Hanbel, 3/113-137; İbn Mâce, Fiten, 23 (2/1336). Bu hadis, eğer Enes olayı Hz. Peygamber'den duymamış ise, sahâbi mürselidir. Sahâbe mürselleri makbûldür. Seneddeki râvilerin hepsinin Buhâri ve Müslim'de rivâyetleri vardır.

ona; *"Dön!"* buyurdu. O da döndü, nihayet yerine vardı. Bunun üzerine (Amirli adam) şöyle demiş: "Ey Amiroğulları! Bugünkü gibi, kendisinden daha sihirbaz hiçbir adam görmedim!"[101]

AÇIKLAMA

el-Beyhakî'deki rivâyetlerde Amirli zâtın bu olay üzerine müslüman olduğu görülmektedir. İbn Kesir, rivâyetler arasındaki bu ihtilâfı; "Belki o önce onun sihir olduğunu söylemiş. Sonra kendi kendine düşünüp taşınmış ve, Allah'ın hidayetiyle müslüman ve mü'min olmuş." şeklinde te'vil etmektedir.[102]

Ağaçların, Hz. Peygamber'in emrine uyduklarına dair değişik sahâbilerden gelen bir çok haber vardır.[103] Bunların bir kısmının makbûl senedleri vardır. Bu haberlerin toplamı böyle olayların kesin olarak vukûbulmuş olduğuna delâlet eder. Yani ağaçlar da Hz. Peygamber'in peygamberliğini tasdik etmiş, emirlerine uymuşlar. Bu durumda "acaba... kendilerine insan diyen bir kısım câmid, akılsız mahlûklar: O'nu tanımazsa, îman etmezse, kuru ağaçtan çok ednâ, odun parçası gibi ehemmiyetsiz, kıymetsiz olarak ateşe lâyık olmaz mı?"[104]

101- Ahmed b. Hanbel, 1/223. Bu hadisin el-Beyheki ve el-Bezzâr'da şâhidleri var. Bkz. Şemâ'ilu'r-Resûl, 236 vd.; Mecmeu'z-Zevâ'id, 9/10.

102- Şemâilu'r-Resûl, 238.

103- Bkz. a.g.e., 234 vd.; Şifâ, 1/573 vd.

104- Mektûbat, 118.

«٥»

باب ما أكرم الله النبي ﷺ من تفجير الماء من بين أصابعه

5. BÂB
ALLAH'IN HZ. PEYGAMBER'E -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM-, PARMAKLARI ARASINDAN SU AKITMASI NEVİNDEN İKRAM ETTİĞİ ŞEYLER

٢٥ ـ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ صَفْوَانَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى[1]، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: دَعَا النَّبِيُّ ﷺ بِلَالًا، فَطَلَبَ بِلَالٌ الْمَاءَ، ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: لَا وَاللهِ مَا وَجَدْتُ الْمَاءَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ـ ﷺ ـ: فَهَلْ مِنْ شَنٍّ؟ فَأَتَاهُ بِشَنٍّ، فَبَسَطَ كَفَّيْهِ فِيهِ فَانْبَعَثَ تَحْتَ يَدَيْهِ عَيْنٌ، قَالَ: فَكَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَشْرَبُ، وَغَيْرُهُ يَتَوَضَّأُ[2].

25. Bize İsmail b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Şu'ayb b. Safvân, Atâ' ibnu's-Sâ'ib'den, (o) Ebu'd-Duha'dan, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbas) şöyle dedi: Hz. Peygamber -salallallahu aleyhi ve sellem- Bilâl'i çağırıp (su istedi). Bilâl de su aradı. Sonra gelip şöyle dedi: "Yok, vallahi, su bulamadım!". Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Bir su kırbası var mı?"* buyurdu. O da ona bir su kırbası getirdi. (Hz. Peygamber) iki avucunu (kırbanın) içine yaydı. Hemen iki elinin altından bir göze kaynadı. (İbn Abbas) dedi ki; "Başkası abdest alırken İbn Mesûd da (su) içiyordu.[105]

105- Ahmed b. Hanbel, 1/251, 324. Bu hadisi, sonunda bir ziyade ile et-Taberâni de rivayet etmiştir. Yine et-Taberâni ve el-Bezzâr'ın muhtasar rıvayetleri vardır. Seneddeki Atâ' muhtelittir. (Mecmeu'z-Zevâ'd, 8/300).

٢٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ نُبَيْحٍ الْعَنَزِيِّ[1] قَالَ: قَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ: غَزَوْنَا أَوْسَاً فَسِرْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - وَنَحْنُ يَوْمَئِذٍ بِضْعَةَ عَشَرَ وَمِائَتَيْنِ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: هَلْ فِي الْقَوْمِ مِنْ طَهُورٍ؟ فَجَاءَ رَجُلٌ يَسْعَى بِإِدَاوَةٍ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ، وَلَيْسَ فِي الْقَوْمِ مَاءٌ غَيْرُهُ، فَصَبَّهُ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - فِي قَدَحٍ، ثُمَّ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ انْصَرَفَ وَتَرَكَ الْقَدَحَ، فَرَكِبَ النَّاسُ ذَلِكَ الْقَدَحَ، وَقَالُوا: تَمَسَّحُوا تَمَسَّحُوا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: عَلَى رِسْلِكُمْ، حِينَ سَمِعَهُمْ يَقُولُونَ ذَلِكَ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - كَفَّهُ فِي الْمَاءِ وَالْقَدَحِ، وَقَالَ: بِسْمِ اللهِ، ثُمَّ قَالَ: أَسْبِغُوا الطَّهُورَ فَوَالَّذِي هُوَ ابْتَلَانِي بِبَصَرِي، لَقَدْ رَأَيْتُ الْعُيُونَ عُيُونَ الْمَاءِ تَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ فَلَمْ يَرْفَعْهَا حَتَّى تَوَضَّؤُوا أَجْمَعُونَ[2].

26. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, el-Esved b. Kays'dan, (o da) Nubeyh el-Anezi'den (naklen) rivâyet etti ki, o şöyle demiş: Câbir b. Abdillah şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ile beraber savaşa veya yolculuğa çıkmışdık. Biz o gün 210 küsûr kişiydik. (Derken) namaz vakti geldi. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Topluluk içinde (kimsede) temiz su var mı?"* buyurdu. Hemen bir adam, içinde bir miktar su bulunan bir su kabı ile koşarak geldi. Toplulukda ondan başka da su yoktu. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onu bir tasa döktü. Sonra güzelce abdest aldı. Ardından tası bırakıp döndü (geri çekildi). Bunun üzerine orada bulunan insanlar: "Mesheder gibi abdest alın! Mesheder gibi asdest alın!" diyerek bu tasın peşine düştü, (üzerine üşüştüler). Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, onların bunu söylediklerini duyunca; *"Yavaş olun!"* buyurdu ve avucunu su ve tasın içine koyup "Bismillah!" dedi. Sonra da; "Temizliğinizi tam yapın (Abdestinizi tam alın!)" buyurdu. Beni gözümle imtihan eder (Allah'a) yemin olsun ki parmaklarının arasından gözelerin yani su gözelerinin çıktığını (kaynadığını) kesinlikle gördüm. O, herkes abdestini alıncaya kadar da (avucunu tasdan) kaldırmamıştı.[106]

106- Ahmed b. Hanbel, 3/292, 358. Krş. Şemâilu'r-Resûl, 182-183. Hadisin sahâbi râvisi (Câbir b. Abdillah'ın gözleri, ömrünün sonlarında kör olmuştu (Usdu'l-Ğâbe, 1/307).

٢٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ وَسَعِيدُ بْنُ الرَّبِيعِ، قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ وَحُصَيْنٍ، سَمِعَا سَالِمَ بْنَ أَبِي الْجَعْدِ يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ قَالَ: أَصَابَنَا عَطَشٌ فَجَهِشْنَا فَانْتَهَيْنَا إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ -، فَوَضَعَ يَدَهُ فِي تَوْرٍ، فَجَعَلَ يَفُورُ كَأَنَّهُ عُيُونٌ مِنْ خَلَلِ أَصَابِعِهِ، وَقَالَ: اذْكُرُوا اسْمَ اللهِ، فَشَرِبْنَا حَتَّى وَسِعَنَا وَكَفَانَا، وَفِي حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ: فَقُلْنَا لِجَابِرٍ: كَمْ كُنْتُمْ؟ قَالَ: كُنَّا أَلْفاً وَخَمْسَ مِائَةٍ، وَلَوْ كُنَّا مِائَةَ أَلْفٍ لَكَفَانَا[٣].

27. Bize Ebu'l-Velîd et-Tayâlisi ve Sa'îd ibnu'r-Rebî' haber verip (dediler ki bize Şu'be, Amr b. Murre ve Husayn'dan rivâyet etti (ki onlar), Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'ı, şöyle derken işitmişler: Ben Câbir b. Abdillah'ı, şöyle derken işittim: Bize bir susuzluk isabet etmişti. (Öyleki) sonunda ağlayacak hale geldik ve Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- vardık. O da elini bir tasın içine koydu. Bunun üzerine, (bu tas) sanki gözeler(le doluymuş) gibi, parmaklarının arasından su fışkırmaya başladı. (Sonra Resûlullah); "Allah'ın adını anın (ve için!)" buyurdu. Biz de içtik. Nihayet (çıkan su), bize kâfi gelerek hepimizin (susuzluğunu) giderdi.

Amr b. Murre'nin rivâyetinde (şu ilâve vardır): Bunun üzerine biz (yani Sâlim ve arkadaşları) Câbir'e; "Kaç kişiydiniz?" dedik. O da; "1500 kişiydik. Yüzbin kişi de olsaydık o bize muhakkakki yeterdi." dedi.[107]

AÇIKLAMA

Bu hârikulâde olay, Hudeybiye (h. Zu'l-Ka'de, 6) savaşında vukû bulmuştu. Orada bulunan Sahâbenin sayısı hakkında 1300, 1400 rakamları da verilmektedir. Rivâyetlerin çoğu onların 1400 kişi olduğu şeklindedir.[108]

107- Ahmed b. Hanbel, 3/329; Buhârî, Menâkıb, 25 (4/170), Eşribe, 31 (4/252-253), Meğâzi, 35 (563), Müslim, İmâret, 72-74 (3/1484; Muhtasaran). Krş. Müslim, Zühd, 74 (4/2308).

108- Nevevî, 13/2.

٢٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الرَّقَاشِيُّ، ثنا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا الْجَعْدُ أَبُو عُثْمَانَ، ثنا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ قَالَ: شَكَى أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - الْعَطَشَ، فَدَعَا بِعُسٍّ فَصُبَّ فِيهِ مَاءٌ، وَوَضَعَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يَدَهُ فِيهِ، قَالَ: فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَى الْمَاءِ يَنْبَعُ عُيُوناً مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - وَالنَّاسُ يَسْتَقُونَ، حَتَّى اسْتَقَى النَّاسُ كُلُّهُمْ.

28. Bize Muhammed b. Abdillah er-Rekâşî haber verip (dedi ki) bize Ca'fer b. Süleyman rivâyet edip (dedi ki) bize el-Ca'd Ebû Osman rivâyet edip (dedi ki) bize Enes b. Mâlik rivâyet edip (dedi ki) bize Câbir b. Abdillah rivâyet edip şöyle dedi: Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- ashâbı, Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- susuzlukdan şikâyette bulundular. Bunun üzerine o büyük bir su tası istedi. Bunun içine biraz su döküldü ve Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- elini içine koydu. (Câbir) dedi ki: Ben hemen, Resûlullah'ın -salallahu aleyhi ve sellem- parmakları arasından gözeler gibi (kaynayıp) çıkan suya baka kaldım. Halk da su almaya başladı. Nihayet bütün insanlar su almış oldular.[109]

٢٩ - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعَ عَبْدُ اللهِ بِخَسْفٍ، فَقَالَ: كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ - ﷺ - نَعُدُّ الآيَاتِ بَرَكَةً، وَأَنْتُمْ تَعُدُّونَهَا تَخْوِيفاً، إِنَّا بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - وَلَيْسَ مَعَنَا مَاءٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: اُطْلُبُوا مَنْ مَعَهُ فَضْلُ مَاءٍ، فَأُتِيَ بِمَاءٍ فَصَبَّهُ فِي الْإِنَاءِ، ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ فِيهِ، فَجَعَلَ الْمَاءُ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الطَّهُورِ الْمُبَارَكِ، وَالْبَرَكَةُ مِنَ اللهِ تَعَالَى، فَشَرِبْنَا. قَالَ عَبْدُ اللهِ: كُنَّا نَسْمَعُ تَسْبِيحَ الطَّعَامِ وَهُوَ يُؤْكَلُ[1].

109- Ahmed b. Hanbel, 3/343. Krş. Şemâ'iu'r-Resûl, 179.

29. Bize Ubeydullah b. Mûsa, İsrâîl'den, (o) Mansûr'dan, (o) İbrahim'den, (o) Alkame'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) haber verdi. (Alkame) dedi ki; (bir gün) Abdullah bir yer hareketi (haberi) işitti. (Halkın endişesi) üzerine şöyle dedi: Bizler yani Muhammed'in -sallallahu aleyhi ve sellem- ile beraberdik. Yanımızda da su yoktu. Derken Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ashâbı âyetleri, (olağan dışı olayları) bereket sayardık. Siz ise onları(n hepsini) korkutma sayıyorsunuz. Biz bir ara Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Beraberinde biraz artmış su bulunan birini arayın!"* buyurdu. Bunun üzerine biraz su getirildi. O da onu kabın içine döktü. Sonra da avucunu onun içine koydu. Hemen, parmaklarının arasından su (kaynayıp) çıkmağa başladı. O zaman (Resûlullah) şöyle buyurdu: *"Haydi mübârek temiz suya gelin! (Suyun) bereket(lenip çoğalması Allah'tandır"*[110] Biz de (gidip) içtik. Abdullah dedi ki; biz, (yemek) yenirken yemeğin tesbîhini (sübhânellah deyişini) işitirdik.[111]

٣٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ نُمَيْرٍ، ثنا أَبُو الْجَوَّابِ، عَنْ عَمَّارِ ابْنِ زُرَيْقٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ عَلَى عَهْدِ عَبْدِ اللهِ، فَأُخْبِرَ بِذَلِكَ فَقَالَ: إِنَّا كُنَّا أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ - ﷺ - نَرَى الْآيَاتِ بَرَكَاتٍ، وَأَنْتُمْ تَرَوْنَهَا تَخْوِيفاً، بَيْنَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فِي سَفَرٍ، إِذْ حَضَرَتِ الصَّلَاةُ وَلَيْسَ مَعَنَا مَاءٌ إِلَّا يَسِيرٌ، فَدَعَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ - بِمَاءٍ فِي صَحْفَةٍ، وَوَضَعَ كَفَّهُ فِيهِ، فَجَعَلَ الْمَاءُ يَنْبَجِسُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ، ثُمَّ نَادَى: حَيَّ عَلَى الْوُضُوءِ وَالْبَرَكَةُ مِنَ اللهِ، فَأَقْبَلَ النَّاسُ فَتَوَضَّؤُوا، وَجَعَلْتُ لَا هَمَّ لِي إِلَّا مَا أُدْخِلُهُ بَطْنِي، لِقَوْلِهِ: وَالْبَرَكَةُ مِنَ اللهِ، فَحَدَّثْتُ بِهِ سَالِمَ بْنَ أَبِي الْجَعْدِ فَقَالَ: كَانُوا خَمْسَ عَشْرَةَ مِائَةً[1].

30. Bize Muhammed b. Abdillah b. Numeyr haber verip (dedi ki) bize Ebu'l-Cevvâb, Ammâr b. Ruzeyk'den, (o) el-

110- Diğer okuyuşa göre mânâ şöyledir: "Haydi, mübârek temiz suya ve Allah'dan gelen bereket gelin!".

111- Buhâri, Menâkıb, 25 (4/171); Nesâ'î, Tahâret, 60 (1/52); Tirmizi, Menâkıb, 6 (5/597); Ahmed b. Hanbel, 1/396 (Muhtasaran), 460. Bkz. 20. hadisin "Açıklama"sı.

A'meş'den, (o) İbrâhîm'den, (o) Alkame'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) rivâyet etti. (Alkame) dedi ki; Abdullah'ın (valiliği) zamanında yer sarsıntısı (zelzele) olmuştu. Kendisine bu haber verilince o şöyle dedi: Bizler yani Muhammed'in -sallallahu aleyhi ve sellem- ashâbı olağan dışı olayları bereketler olarak görürdük. Siz ise onları(n hepsini) korkutma olarak telakki ediyorsunuz. Bir ara biz bir yolculukda Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-ile beraberdik. Derken namaz vakti geldi. Halbuki beraberimizde sadece biraz su vardı. Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bir tabak içinde su istedi ve (tabak gelince) avucunu onun içine koydu. Hemen parmaklarının arasından su fışkırmaya başladı. O zaman (Hz. Peygamber); *"Haydi abdest suyuna gelin! Bereket Allah'dan!"* diye seslendi. İnsanlar da gelip abdest aldılar. Bense; "Bereket Allah'dan!" buyurduğu için, sadece karnıma doldurduğum şeyi düşünerek (içmeye) koyuldum.(112)

(Alkame dedi ki); Sonra ben bunu Sâlim b.Ebi'l-Ca'd'a anlattım, o da; "Onlar bin beş yüz kişi idiler" dedi.

AÇIKLAMA

Abdullah b. Mes'ûd'un bahsettiği bu, suyun bereketlenmesi olayının nerede meydana geldiği burada belirtilmemiştir. Bunun Hudeybiye Gazvesi'nde meydana geldiği düşünülebilir.(113) Ancak Ebû Nu'aym'ın Delâ'il'indeki bir rivâyette bu olayın Hayber Gazve'sinde vukûbulduğu görülmektedir.(114)

Hârikulâde olayların meydana gelişlerinde muhtelif sebep ve hikmetler zikredilebilir. Meselâ bazı yiyeceklerin, yemeğin, suyun bereketlenmesi, çoğalması olaylarında Allah'ın sevdiği kullarına, zorluk ve sıkıntı anlarında bir lütfu ve yardımı vardır. Bir kısım hârikulâde olaylar ise korkutma gayesine matuftur.(115) Ancak hangi hârikulâde olaylara rahmet için, hangilerine korkutmak için imkân verildiğini, her zaman kesin olarak bilemiyoruz. Bunun için olayları hayra yor-

112- Bir önceki 29. hadisin kaynaklarına bkz.

113- Bkz. 27. hadis.

114- Fethu'l-Bâri, 14/80; Umdetu'l-Kâri, 16/123.

115- ". Halbuki biz o (istenen) âyetleri (mu'cizeleri, hârikulâde olayları) yalnız korkutmak için göndeririz." (İsrâ sûresi, 59) âyetinde kâfirlerin inâd ve ısrar ile ve kendi keyflerince istedikleri âyetler söz konusudur. Bunlar gösterilip de iman edilmezse, isteyenler toptan helâk edilir.

mak, ölçüsüz bir iyimserliğe kapılmamak şartıyla, onların güzel taraflarını görmek daha faydalıdır. En korkutucu harikulâde olayda bile güzel taraflar bulunabilir. Onda Allah'ın yüce kudreti, büyüklüğü görülebilir, olayın bıraktığı şok etkisi ile tek düzen bir hale gelmiş durgun bir hayattan silkinip çıkılabilir ve, netice itibarıyla bu olay, Allah'a lâyık bir kul olmak için bir gayrete girmeye vesile kılınabilir. Böylece ebedî mutluluğa başlangıç yapılabilir. Yeterki güzeli görebilen bir göze, hakkı kabûle hazır bir kalbe, sevgi kaynağına dönük bir gönüle sahip olunsun!

Bu bölümde, az bir suyun, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- elinde bereketlenip çoğalmasına dair Abdullah İbn Abbâs, Câbir b. Abdillah ve Abdullah İbn Mes'ûd'dan gelen haberler zikredilmiştir. Bu konuda aynı sahâbîlerden ve diğer sahâbeden gelen daha pek çok haber vardır.[116] Diğer sahâbeden el-Berâ' b. Azib, İmrân b. Husayn ve Ebû Katâde'nin isimlerini burada kaydedebiliriz. Bu zevâtın, haber-i âhâd şeklinde gelen haberleri birbirlerini destekleyerek, ince iplerin birleşerek kopmaz bir halat haline gelmeleri gibi, bu türden olayların vukûbulmuş olduğuna kesin olarak delâlet ederler. Diğer taraftan sahâbeden bu konuda muhâlif haberlerin gelmemiş olması, bu olayları onların da zımnen tasdik ettikleri mânâsına gelir.

Yukarıdaki haberlerde dikkat çeken bir husus, Hz. Peygamber'in her olayda biraz su istemiş olmasıdır. Büyük islâm alimi muhakkık ve müdekkık İbn Hacer el-Askalâni'nin bunu izahı şöyledir: "(Hz. Peygamber'in) -sallallahu aleyhi ve sellem- bu yerlerde, arta kalmış su istemesinin hikmeti şudur: Suyu yaratanın (îcâd edenin) o olduğu zannedilmesin. Bunun şuna işaret olması da muhtemeldir: Allah şu dünyada ekseriya birbirinden üreme (tevâlüd) âdetini koymuştur. Eşyanın bazılarının arasında birbirinden üreme meydana gelir, bazıları arasında meydana gelmez. Bazı sıvıların mayalanıp bir müddet öylece bırakıldıklarında onların kaynayıp taşması nevinden müşâhede ettiğimiz şeyler, bu cümledendir. (Ama) mutlak suda bu durum hiç görülmemiştir. İşte bundan dolayı, bu (Hz. Peygamber'in parmakları arasında görülen su kaynaması) mucizesi gerçekten çok belirgin olmuştur.[117]

116- Bkz. Şemâ'ilu'r-Resûl, 176 vd.; el-Fethu'r-Rebbâni, 22/53 vd.; Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/299 vd.

117- Fethu'l-Bâri, 14/81.

«٦»

باب ما أكرم الله النبي بحنين المنبر

6. BÂB
HZ. PEYGAMBER'E -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM-, MİNBERİN İNLEMESİ ŞEKLİNDE İKRAM EDİLEN ŞEYLER

٣١ - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أنا مُعَاذُ بْنُ الْعَلاَءِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - كَانَ يَخْطُبُ إِلَى جِذْعٍ، فَلَمَّا اتَّخَذَ الْمِنْبَرَ حَنَّ الْجِذْعُ حَتَّى أَتَاهُ فَمَسَحَهُ[1].

31. Bize Osman b. Ömer haber verip (dedi ki) bize Muâz ibnu'l-Alâ, Nâfi'den, (o da) İbn Ömer'den (naklen) haber verdi ki, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bir (hurma) kütüğünün yanında (ona dayanarak) hutbe okurdu. Sonradan kendisine minber yaptırınca bu kütük, (üzüntüsünden) inledi. Öyleki sonunda (Hz. Peygamber) gelip onu sıvazladı (da inlemesi durdu).[118]

٣٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا تَمِيمُ بْنُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ، ثنا صَالِحُ بْنُ حَيَّانَ، حَدَّثَنِي ابْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ - ﷺ - إِذَا خَطَبَ قَامَ فَأَطَالَ الْقِيَامَ، فَكَانَ يَشُقُّ عَلَيْهِ قِيَامُهُ، فَأُتِيَ بِجِذْعِ نَخْلَةٍ فَحُفِرَ لَهُ وَأُقِيمَ إِلَى جَنْبِهِ قَائِماً لِلنَّبِيِّ - ﷺ -، فَكَانَ النَّبِيُّ - ﷺ - إِذَا خَطَبَ فَطَالَ الْقِيَامُ عَلَيْهِ، اِسْتَنَدَ إِلَيْهِ، فَاتَّكَأَ عَلَيْهِ، فَبَصُرَ بِهِ رَجُلٌ كَانَ وَرَدَ الْمَدِينَةَ فَرَآهُ قَائِماً إِلَى جَنْبِ ذَلِكَ الْجِذْعِ، فَقَالَ لِمَنْ يَلِيهِ مِنَ النَّاسِ: لَوْ أَعْلَمُ أَنَّ مُحَمَّداً يَحْمِدُنِي فِي شَيْءٍ يَرْفُقُ بِهِ، لَصَنَعْتُ لَهُ مَجْلِساً يَقُومُ عَلَيْهِ، فَإِنْ شَاءَ جَلَسَ مَا شَاءَ، وَإِنْ شَاءَ قَامَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ - ﷺ - فَقَالَ: اِئْتُونِي بِهِ، فَأَتَوْهُ بِهِ، فَأَمَرَ أَنْ يَصْنَعَ لَهُ هَذِهِ الْمَرَاقِيَ الثَّلاَثَ أَوِ الأَرْبَعَ، هِيَ الآنَ فِي مِنْبَرِ الْمَدِينَةِ، فَوَجَدَ النَّبِيُّ - ﷺ - فِي ذَلِكَ

118- Buhârî, Menâkıb, 25 (4/173); Tirmizi, Cum'a, 10 (2/379); Ahmed b. Hanbel, 2/109.

رَاحَةٌ، فَلَمَّا فَارَقَ النَّبِيُّ ﷺ الْجِذْعَ، وَعَمَدَ إِلَى هَذِهِ الَّتِي صُنِعَتْ لَهُ، جَزِعَ الْجِذْعُ، فَحَنَّ كَمَا تَحِنُّ النَّاقَةُ حِينَ فَارَقَهُ النَّبِيُّ - ﷺ -.

فَزَعَمَ ابْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ - ﷺ - حِينَ سَمِعَ حَنِينَ الْجِذْعِ رَجَعَ إِلَيْهِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهِ، وَقَالَ: اخْتَرْ أَنْ أَغْرِسَكَ فِي الْمَكَانِ الَّذِي كُنْتَ فِيهِ فَتَكُونَ كَمَا كُنْتَ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ أَغْرِسَكَ فِي الْجَنَّةِ فَتَشْرَبَ مِنْ أَنْهَارِهَا وَعُيُونِهَا، فَيَحْسُنَ نَبْتُكَ وَتُثْمِرَ، فَيَأْكُلَ أَوْلِيَاءُ اللهِ مِنْ ثَمَرَتِكَ وَنَخْلِكَ فَعَلْتُ.

فَزَعَمَ أَنَّهُ سَمِعَ مِنَ النَّبِيِّ - ﷺ - وَهُوَ يَقُولُ لَهُ: نَعَمْ، قَدْ فَعَلْتُ مَرَّتَيْنِ، فَسَأَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: إِخْتَارَ أَنْ أَغْرِسَهُ فِي الْجَنَّةِ.

32. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Temîm b. Abdilmü'min rivâyet edip (dedi ki) bize Sâlih b. Hayyân rivâyet edip (dedi ki) bana ibn Bureyde, babasından rivâyet etti (ki babası) şöyle demiş: Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hutbe îrad buyurduğu zaman kalkar ve uzun zaman ayakta kalırdı. Ayakta durması da kendisine zor gelirdi. Bu sebeple bir hurma kütüğü getirildi. Bir yer eşilip, Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- için, dikine onun yanına dikildi. Bundan sonra Hz. Peygamber -sallallahu aleyh ve sellem- hutbe îrad buyurup ayakta kalışı uzadığında ona dayanıp yaslanırdı. Medîne'ye gelen bir adam bunu gördü. Daha sonra da (Hz. Peygamber'i) onun yanında ayakta gördü. Bunun üzerine cemaatten yanındaki o adama dedi ki: Şayet kendisine faydası dokunacak bir şey konusunda Muhammed'in benden razı olacağını bilsem, onun için, üzerinde ayakta duracağı bir oturak yapardım. Sonra isterse dilediği sürece oturur, isterse ayağa kalkar." Bu (söz) Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- ulaştı. O da; *"onu bana getirin!"* buyurdu. (Sahâbe de) onu ona getirdiler. Neticede ona, kendisi için şu üç veya dört basamağı yapmasını emretti. Bu (basamaklar) hâlâ Medîne (Câmisi'nin) minberindedirler. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bunda bir rahatlık buldu. Bu yüzden Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- (hurma) kütûğünden ayrılıp, kendisi için yapılan bu (basamaklara) yönelince bu kütük hüzünlendi ve Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- ondan ayrıldığı zaman, devenin inlemesi gibi inledi. İbn Bureyde, ba-

basından (naklen) dedi ki; Hz. Peygamber, kütüğün inlemesini duyunca, yanına dönmüş ve, elini üzerine koyup şöyle buyurmuş: "(Şunlardan birini) seç: Seni (önceden) bulunduğun yere dikip (eskiden) olduğun gibi olmanı. (Veya) seni Cennete dikmemi, bu suretle onun nehirlerinden, pınarlarından içip güzelce yetişmeni, sonra meyve verip meyvenden ve hurmandan Allah dostlarının yemesini dilersen, (bunu) yaparım!". (İbn Bureyde) sonra da dedi ki o (yani babası Hz. Peygamber'i -sallallahu aleyhi ve sellem-, ona iki defa; "Evet, (bunu) muhakkak yaptım!" derken işitmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- (durumu) sormuş,[119] o da şöyle cevap vermiş: "O, kendisini Cennete dikmemi seçti."[120]

٣٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يَقُومُ إِلَى جِذْعٍ قَبْلَ أَنْ يُجْعَلَ الْمِنْبَرُ، فَلَمَّا جُعِلَ الْمِنْبَرُ حَنَّ ذَلِكَ الْجِذْعُ حَتَّى سَمِعْنَا حَنِينَهُ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَدَهُ عَلَيْهِ فَسَكَنَ[1].

33. Bize Muhammed b. Kesîr, Süleyman b. Kesîr'den, (o) ez-Zühri'den, (o) Sa'îd İbnu'l-Museyyeb'den, (o da) Câbir b. Abdillah el-Ensârî'den (naklen) haber verdi (ki Câbir) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, minberin yapılmasından önce, (hutbe okurken) bir (hurma) kütüğünün yanında (ona dayanarak) ayakta dururdu. Minber yapılınca bu kütük inledi. Öyleki biz de inlemesini işittik. Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- elini üzerine koydu. o da sükûnet buldu.[121]

119- Veya "sorulmuş" (el-Hasâisu'l-Kübra, 2/75).

120- Taberânî, Evsat'ında; Ebû Nuaym, Delâil'inde bu hadisi Abdullah b. Bureyde'nin Hz. Aişe'den naklettiği bildirilmektedir. (el-Hasâisu'l-Kübra, 2/76; Mecmeu'z-zevâid, 2/182) Gerek bu durumdan, gerekse metnin son kısmının bu şekliyle sadece bu rivâyette bulunmasından ötürü olsa gerek İbn Kesir, "Bu, sened ve metin bakımından garib bir hadistir" demiştir (Şemâilu'r-Resûl, 250). Diğer taraftan senetdeki Sâlih za'ifdir. Hatta Buhârî ve Nesâî'ye göre rivâyetleri hiç alınmaması gereken biridir (Mîzan, 2/292).

121- Bu hadisi el-Bezzâr da rivâyet etmiştir. Hadisin senedi ceyyiddir. Seneddeki râvîlerin hepsinin Buhârî ve Müslim'de rivâyetleri vardır (Şemâ'ilu'r-Resûl, 244); Darimi, Salât 202 (1570. hadis).

٣٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ حَفْصِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ - ﷺ - يَخْطُبُ إِلَى خَشَبَةٍ، فَلَمَّا صُنِعَ الْمِنْبَرُ فَجَلَسَ عَلَيْهِ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - حَنَّتْ حَنِينَ الْعِشَارِ، حَتَّى وَضَعَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يَدَهُ عَلَيْهَا فَسَكَنَتْ[1].

34. Bize Muhammed b. Kesîr rivâyet edip (dedi ki) bize Süleyman b. Kesîr, Yahya b. Sa'îd'den, (o) Hafs b. Ubeydillah'dan, (o da) Câbir b. Abdillah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Câbir) şöyle dedi: Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bir ağaç parçasının yanında (ona dayanarak) hutbe okurdu. Sonra minber yapılıp da Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- üzerine oturunca, (bu ağaç parçası) on aylık hamile develerin inlemesi gibi inledi. Sonunda Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- elini üzerine koydu da sükûnet buldu.[122]

٣٥ - أَخْبَرَنَا فَرْوَةُ، ثنا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي كُرَيْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ: حَنَّتِ الْخَشَبَةُ حَنِينَ النَّاقَةِ الْخَلُوجِ[2].

35. Bize Ferve haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Zekeriyya, babasından, (o) Ebû İshak'dan, (o) Sa'îd b. Ebî Kureyb'den, (o da) Câbir b. Abdillah'dan (naklen) rivâyet etti(ki Câbir) şöyle dedi: Ağaç parçası, yavrusu kendisinden ayrılmış devenin inlemesi gibi inledi.[123]

٣٦ - أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الطُّفَيْلِ بْنِ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يُصَلِّي إِلَى جِذْعٍ، وَيَخْطُبُ إِلَيْهِ، إِذَا كَانَ الْمَسْجِدُ عَرِيشاً، فَقَالَ لَهُ

122- Buhâri, Menâkıb, 25 (4/173-174, Cum'a, 26 (1/220). Şâhidleri için bkz. Nesâ'i, Cum'a, 17 (3/83); Buhâri, Menâkıb, 25 (4/173); Ahmed b. Hanbel, 3/295, 306; Şemâ'ilu'r-Resûl, 242 vd.

123- Bu hadisi, zeyyid olmasına rağmen, Dârimî dışında sadece el-Bezzâz rivâyet etmiştir (Şemâ'ilu'r-Resûl, 24).

رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: أَلاَ نَجْعَلُ لَكَ عُرَيْشاً تَقُومُ عَلَيْهِ، يَرَاكَ النَّاسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَتُسْمِعُ مِنْ خُطْبَتِكَ؟، قَالَ: نَعَمْ، فَصَنَعَ لَهُ الثَّلاَثَ دَرَجَاتٍ، هُنَّ اللَّوَاتِي عَلَى الْمِنْبَرِ، فَلَمَّا صُنِعَ الْمِنْبَرُ وَوُضِعَ فِي مَوْضِعِهِ الَّذِي وَضَعَهُ فِيهِ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - قَالَ: فَلَمَّا جَاءَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يُرِيدُ الْمِنْبَرَ، مَرَّ عَلَيْهِ فَلَمَّا جَاوَزَهُ خَارَ الْجِذْعُ حَتَّى تَصَدَّعَ وَانْشَقَّ، فَرَجَعَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - فَمَسَحَهُ بِيَدِهِ حَتَّى سَكَنَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الْمِنْبَرِ، قَالَ: فَكَانَ إِذَا صَلَّى صَلَّى إِلَيْهِ، فَلَمَّا هُدِمَ الْمَسْجِدُ، أَخَذَ ذَلِكَ الْجِذْعَ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ، فَلَمْ يَزَلْ عِنْدَهُ حَتَّى بَلِيَ، فَأَكَلَتْهُ الأَرَضَةُ وَعَادَ رُفَاتاً[1].

36. Bize Zekeriyya b. Adiyy, Ubeydullah b. Amr'dan, (o) Abdullah b. Muhammed b. Akîl'den, (o) et-Tufeyl b. Übeyy b. Ka'b'dan, (o da) babasından (naklen) haber verdi(ki Übeyy şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, mescid bir çardak (şeklinde) olduğu zaman bir (hurma) kütüğünün yanında namaz kılıyor ve (yine) onun yanında (ona dayanarak) hutbe okuyordu. Sonraları ashabından bir adam ona: "Sana, üzerinde ayakta duracağın (dikileceğin) küçük bir kürsü yapalım mı? (Bu suretle) cuma günü insanlar seni görür, sen de onlara (hutbeni) işittirmiş olursun!" dedi. *"Evet, (yapın!)"* buyurdu. Bunun üzerine kendisine üç basamak yapıldı. Bunlar (bugün) minberin üzerinde olanlardır. Minber yapılıp Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- tesbit etmiş olduğu yerine konulduğunda -(Übeyy) sözüne devamla dedi ki- Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- minbere gitmek üzere gelince o (hurma kütüğüne) uğradı. (Kütüğü) geçince o, yarılıp parçalanacak kadar böğürdü. Bundan dolayı Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onun yanına döndü ve sükûnet buluncaya kadar onu sıvazladı. Sonra (tekrar) minbere döndü. (Übeyy) dedi ki; (Hz. Peygamber) namazlarını onun yanında kılardı. Mescid yıkıldığında bu kütüğü Übeyy b. Ka'b aldı. Eskiyip ağaç kurdu onu yiyinceye ve un-ufak hale gelinceye kadar onun yanında kaldı.[124]

124- Ahmed b. Hanbel, 5/137-139; İbn Mâce, İkâmet, 199 (1/454). Bu hadisi İbn Sa'd, Ebû Ya'la, Ebû Nuaym, el-Beyhekî ve eş-Şâfiî de rivâyet etmişlerdir (Şemâ'ilu'r-Resûl, 239 Hasâ'is, 2/76).

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in Mescidi, zamanında kerpiçle bina edilmiş, üstü hurma dalları ile örtülü, direkleri de hurma ağacı kütüklerinden idi. Hz. Ebû Bekr, halifeliğinde buna bir şey ilâve etmemişti. Hz. Ömer ise direklerini değiştirerek kerpiç ve hurma dallarıyla eski hali üzere yeniden inşa edip genişletmişti. O bu genişletme esnasında mescidin, namaz kılanları meşgul edecek, dikkatlerini dağıtacak süslerle bezenmemesine özen göstermişti. Hz. Osman ise, halifeliğinde mescidi hem genişletmiş, hem de duvarlarını nakışlı taşlarla ve kireçle yeniden inşa etmişti. O, mescidin direklerini de nakışlı taşlardan yaptırmıştı. Tavanını ise sac (zac) ağacından (Hind çınarı, Hind ardıcı da denir.) kapatmıştı. Fakat bu restorasyonda da, mescidler için mekrûh sayılan yaldızlı süslemelerden kaçınılmıştı. Mescidleri ilk olarak süsleyenin Velîd b. Abdilmelik b. Mervan olduğu söylenir. Zamanla, evlerini süse, yaldıza boğanlar çoğalınca, camilerin de, aksi, horlanılmalarına, hakir görülmelerine sebep olur endişesiyle, süslenilmelerinin mendûb olduğu söylenmiştir. Ancak bu durumda da, bunun sırf camilere saygıdan dolayı yapılması, masrafların beytü'l-malden (devlet hazinesinden) yapılmaması gerekmektedir.[125]

٣٧ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ أَبِي الْوَدَّاكِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يَخْطُبُ إِلَى لِزْقِ جِذْعٍ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ رُومِيٌّ فَقَالَ: أَصْنَعُ لَكَ مِنْبَراً تَخْطُبُ عَلَيْهِ، فَصَنَعَ لَهُ مِنْبَراً، هَذَا الَّذِي تَرَوْنَ، قَالَ: فَلَمَّا قَامَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ - ﷺ - يَخْطُبُ، حَنَّ الْجِذْعُ حَنِينَ النَّاقَةِ إِلَى وَلَدِهَا، فَنَزَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - فَضَمَّهُ إِلَيْهِ، فَسَكَنَ، فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُحْفَرَ لَهُ وَيُدْفَنَ[1].

37. Bize Ubeydullah b. Sa'îd rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Üsâme, Mucalid'den, (o) Ebu'l-Veddâk'dan, (o da) Ebû Sa'îd'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Sa'îd) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bir (hurma) kütüğünün yanında (ona dayanarak) hutbe okurdu. Rûmî bir adam kendisine gelip

125- Umde, 4/207 Fethu'l-Bâri, 3/109; Tecrîd, 3/388-389.

şöyle dedi: "Sana, üzerinde hutbe okuyacağın bir minber yapayım mı?". (Hz. Peygamber'in muvâfakatı üzerine) de ona bir minber, yani gördüğünüz şu (minberi) yaptı. (Ebû Sa'îd) dedi ki; Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- hutbe okumak üzere onun üzerinde dikilince o kütük, devenin yavrusuna (iştiyakla) inildemesi gibi inledi. Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- yanına inip onu kucakladı, o da sükûnet buldu. Daha sonra (Resûlullah), onun için bir yer kazılıp gömülmesini emretti.(126)

٣٨ - أَخْبَرَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا الصَّعْقُ(٣) قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: لَمَّا أَنْ قَدِمَ النَّبِيُّ - ﷺ - الْمَدِينَةَ، جَعَلَ يُسْنِدُ ظَهْرَهُ إِلَى خَشَبَةٍ، وَيُحَدِّثُ النَّاسَ، فَكَثُرُوا حَوْلَهُ، فَأَرَادَ النَّبِيُّ - ﷺ - أَنْ يُسْمِعَهُمْ، فَقَالَ: ابْنُوا لِي شَيْئاً أَرْتَفِعُ عَلَيْهِ، قَالُوا: كَيْفَ يَا نَبِيَّ اللهِ؟ قَالَ: عَرِيشٌ كَعَرِيشِ مُوسَى، فَلَمَّا أَنْ بَنَوْا لَهُ، قَالَ الْحَسَنُ: حَنَّتْ وَاللهِ الْخَشَبَةُ، قَالَ الْحَسَنُ: سُبْحَانَ اللهِ هَلْ تَبْتَغِي قُلُوبُ قَوْمٍ سَمِعُوا.

قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: يَعْنِي هَذَا(٤).

38. Bize Muslim b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize es-Sa'k rivâyet edip dedi ki; ben el-Hasan'ı şöyle derken işittim: Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- Medine'ye gelince, insanlara konuşurken sırtını bir ağaç parçasına dayarmış. Sonra (dinleyenler) etrafında çoğalmış. Bu sebeple Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara (sesini) işittirmek istemiş ve; *"Bana, üzerine çıkacağım bir şey yapın!"* buyurmuş. (Sahâbe-i kirâm); "Nasıl (bir şey), ya Resûlallah?" demişler. *"Mûsa'nın çardağı gibi bir çardak!"* buyurmuş. el-Hasan dedi ki; (bunu) kendisine yaptıklarında, vallahi, o ağaç parçası inlemiş. el-Hasan, (sözünün devamında) şöyle dedi: "Sübhanellah! İşitmiş olan bir topluluğun kalbleri (başka bir delil) ister mi?". Ebû Muhammed (ed-Dârimî) dedi ki; "O (yani el-Hasan, "işitmiş olan" sözüyle) bu (iniltiyi işitmeyi) kasdediyor"(127)

126- Bu hadisi İbn Ebi Şeybe, Ebû Ya'la (ziyâdeli olarak) ve Ebû Nuaym da rivâyet etmişlerdir. Hadisin el-Bezzâr ve Abd b. Humeyd'de de şâhidleri vardır (Mecme'u'z-Zevâ'id, 2/180-181; Şemâ'ilu'r-Resûl, 248-249; el-Hasâ'is, 2/76). Seneddeki Mucalid za'if bir râvidir.

127- Bu hadis mürseldir. el-Hasanu'l-Basrî tâbiûndandır. Seneddeki es-Sa'k da za'if bir râvidir. Bu sebeblerden dolayı bu hadis za'ifdir.

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem-, "Mûsa'nın çardağı gibi bir çardak buyurmasından maksadı, mütevazi bir şeyin yapılmasıdır. Rivâyete göre Hz. Mûsa, tevâzuundan ve dünyevî şeylere karşı isteksizliğinden dolayı ayağa kalktığında başının tavana değdiği bir çardakta gölgelenir, otururmuş.[128] Ancak bu ifadenin "minber" hakkında nakledilmesi garibtir. İbn Sa'd'ın bir haberinde Hz. Peygamber'in bu cümleyi, mescide tavan yapılmasının istenmesi üzerine buyurmuş olduğu nakledliyor.[129]

٣٩ - أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي عَمَّارٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ - ﷺ - كَانَ يَخْطُبُ إِلَى جِذْعٍ قَبْلَ أَنْ يَتَّخِذَ الْمِنْبَرَ، فَلَمَّا اتَّخَذَ الْمِنْبَرَ وَتَحَوَّلَ إِلَيْهِ، حَنَّ الْجِذْعُ فَاحْتَضَنَهُ فَسَكَنَ، وَقَالَ: لَوْ لَمْ احْتَضِنْهُ لَحَنَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ[1].

39. Bize el-Haccâc b. Minhâl haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Seleme, Ammâr b. Ebî Ammâr'dan, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti ki Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, minber edinmeden önce bir (hurma) kütüğünün yanında (ona dayanarak) hutbe okurdu. Daha sonra minber edinip ona geçince bu kütük inledi. Bunun üzerine (Resûlullah) onu kucakladı da (ancak) sükûnet buldu. (Müteakiben Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: "Şayet onu kucaklamamış olsaydım, kıyamet gününe kadar inleyecekdi!"[130]

٤٠ - أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، ثنا حَمَّادٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ، بِمِثْلِهِ[1].

40. Bize el-haccâc b. Minhâl haber verip (dedi ki) bize Hammâd, Sâbit'den, (o da) Enes'den (naklen) onun (yani bir önceki hadisin) aynısını rivâyet etti.[131]

128- el-Kâmil fi't-Târih, 1/199; Musannaf, 3/154.

129- İbn Sa'd, 1/240. Bkz. Firdevs, 3/52; Feyzu'l-Kadir, 4/311.

130- Ahmed b. Hanbel, 1/249, 267, 363; İbn Mâce, İkamet, 199 (1/454-455). Bkz 1571. hadis.

131- Ahmed b. Hanbel, 1/267; İbn Mâce, İkâmet, 199 (1/454-455). Bkz. 1572. hadis.

٤١ ـ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، ثنا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: حَنَّتِ الْخَشَبَةُ الَّتِي كَانَ يَقُومُ عِنْدَهَا، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ ـ ﷺ ـ إِلَيْهَا، وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيْهَا فَسَكَنَتْ[٢].

41. Bize Abdullah b. Yezîd haber verip (dedi ki) bize el-Mes'ûdî, Ebû Hâzim'den, (o da) Sehl b. Sa'd'dan (naklen rivâyet etti (ki Sehl) şöyle dedi: (Hz. Peygamber'in, önceleri) yanında ayakta durduğu ağaç parçası inledi. Bunun üzerine Resûlullâh -sallallahu aleyhi ve sellem- onun yanına kalkıp (gitti) ve elini üzerine koydu da sükûnet buldu.[132]

٤٢ ـ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، ثنا عُمَرُ بْنُ يُونُسَ، ثنا عِكْرِمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ أَبِي طَلْحَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ ـ ﷺ ـ كَانَ يَقُومُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَيُسْنِدُ ظَهْرَهُ إِلَى جِذْعٍ مَنْصُوبٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَيَخْطُبُ النَّاسَ، فَجَاءَهُ رُومِيٌّ فَقَالَ: أَلَا أَصْنَعُ لَكَ شَيْئاً تَقْعُدُ عَلَيْهِ وَكَأَنَّكَ قَائِمٌ، فَصَنَعَ لَهُ مِنْبَراً لَهُ دَرَجَتَانِ، وَيَقْعُدُ عَلَى الثَّالِثَةِ، فَلَمَّا قَعَدَ نَبِيُّ اللهِ ـ ﷺ ـ عَلَى ذَلِكَ الْمِنْبَرِ، خَارَ الْجِذْعُ كَخُوَارِ الثَّوْرِ حَتَّى ارْتَجَّ الْمَسْجِدُ حُزْناً عَلَى رَسُولِ اللهِ ـ ﷺ ـ، فَنَزَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ ـ ﷺ ـ مِنَ الْمِنْبَرِ فَالْتَزَمَهُ وَهُوَ يَخُورُ، فَلَمَّا الْتَزَمَهُ رَسُولُ اللهِ ـ ﷺ ـ، سَكَنَ، ثُمَّ قَالَ: أَمَا وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ لَمْ أَلْتَزِمْهُ لَمَا زَالَ هَكَذَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، حُزْناً عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَدُفِنَ[٣].

42. Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef haber verip (dedi ki) bize Ömer b. Yûnus rivâyet edip (dedi ki) bize İkrime b. Ammâr rivâyet edip (dedi ki) bize İshak b. Ebî Talha rivâyet edip (dedi ki) bize Enes b. Mâlik rivâyet etti ki; Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- cuma günü ayağa kalkar, mescide dikilmiş bir (hurma) kütüğüne sırtını dayar ve cemaate (öylece) hutbe

132- Bu hadisi İbn Sa'd, İshak b. Râhû'ye, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve el-Beyhekî de rivâyet etmişlerdir. Hadisin senedi sahîhdir (Şemâ'ilu'r-Resûl, 246; el-Hasâ'is, 2/76), Bkz. 1573. hadis.

okurdu. Sonra ona bir rûmî geldi ve; "Sana, ayaktaymışsın gibi üzerinde oturacağın bir şey yapayım mı?" dedi ve (Hz. Peygamber'in muvâfakatını alınca) ona, iki basamağı olan ve üçüncüsünün üzerine oturacağı (veya oturulan) bir minber yaptı. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bu minberin üzerine oturunca, o (hurma) kütüğü, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- (ayrılmasına) üzüldüğü için öküz böğürür gibi böğürdü. Öyleki mescid sallandı. Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- minberden inip yanına gitti ve, böğürürken ona sarıldı. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ona sarılınca sükûnet buldu. O zaman (Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: *"Muhammed'in canını elinde tutan (Allah'a) yemin olsun ki, şayet ben ona sarılmamış olsaydım, o, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- (ayrılmasına) üzüldüğünden, kıyamet gününe kadar bu şekilde (böğürmeye) devam edecekdi!"*. Daha sonra Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- emretti de (o kütük) gömüldü.[132-2]

AÇIKLAMA

Bu bölümde nakledilen haberlerde, bir hurma kütüğünün, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- ayrılığına dayanamayarak üzüntüsünü belirten bir ses çıkardığı görülmektedir. Bu vaka bir cuma günü Hz. Peygamber'in Mescidi'nde ve cemaatın huzurunda meydana gelmişti. Cenab-ı Hakk'ın, peygamberine bir lütfu ve onun peygamberliğine bir işareti (delîli) olarak imkân bahşettiği bu olay, ilgili âlimler nazarında matevâtiren[133] sâbit bir hakikâttır.[134]

Bu bölümde sekiz sahâbiden yani Abdullah b. Ömer, Bureyde b. Husayb, Câbir b. Abdillah, Ubeyy b. Ka'b, Ebû Sa'îd el-Hudri, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik ve Sehl b. Sa'd'dan (Allah hepsinden razı olsun.) gelen haberleri görmüş olduk. ayrıca Hz. A'işe,[135] Hz. Ümmü

132-2- Bu hadısi Ebû Ya'la da rivâyet etmiştir (Şemâ'ilu'r-Resûl, 240). Hadisin Tirmizi'de (Menâkıb, 6 (5/594), Ahmed b. Hanbel'de (3/226), el-Bezzâr. Ebû Nuaym ve el-Beyhekî'de (Şemâilu'r-Resûl, 240-241; el-Hasâ'is,) şâhidleri vardır.

133- İbn Hacer, tevâtürden aşağı bir derece olan "istifâda" yoluyla (mustefidan) nakledildiğini söyler. Ancak ona göre bu da katiyet ifade eder (Fethu'l-Bâri, 14/82).

134- Bkz. eş-Şifâ', 1/581, 587; Fethu'l-Bâri, 14/82; Nazmu'l-Mutenâsir, 134-135; Tecrîd, 3/76-7

135- et-Taberânî, el-Evsat'ında rivâyet etmiş (Mecme'u'z-Zevâ'id 2/182).

Seleme[136] ve el-Muttalib b. ebi Vedâ'a'nın,[137] "kütüğün inlemesi"ne dair haberleri bize ulaşmıştır. Rivayetlerden anlaşılacağı üzere her sahâbi duyduğunu gördüğünü kendi anlayışına ve zevkine göre ifadelendirmiştir. Bunlarda ortak olan husûs, söz konusu kütükden, arzu ve iştiyak belirtisi olan alışılmadık bir sesin çıktığıdır. Bu ses, kuru bir kütüğün Peygamber Efendimiz'e olan iştiyakının bir beirtisiydi. Gözlerin-gönüllerin "açılma"sıyla, dünya şartlarının dışına bir an çıkarılmakla, orada hazır bulunanlar onu işitmişlerdi. "Ehl-i dil hâssın haiz olanlarca mahsusdu". Hidayet Nuru Efendimiz'e kuru bir ağaç parçasının gösterdiği arzu böyle olursa, bir insanın, bir müslümanın, onun sünnetlerine bağlanarak göstermesi gereken iştiyak nasıl olacaktır, düşünmeye değer!

Minberin tarihçesine gelince; onun ilk yapılış tarihi hakkında değişik seneler gösterilmektedir. İbn Sa'd tarih olarak h. 7. yılı, İbnu'n-Neccâr h. 8. yılı vermektedirler. Ancak, minberin yapılışı ile ilgili haberlerde Abbâs ve Temîm'in isimleri geçmektedir. Abbas'ın Medîne'ye gelişi h. 8. yılın sonuna Temim'n gelişi h. 9. yıla rastlar. Bu durumda ibn Sad ve ibnu'n-Neccâr'ın tarihlerini kabul etmek mümkün görünmüyor. Diğer taraftan Hz. Aişe'nin, ifk hâdisesinden sonra Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- "minber"e çıkıp bir konuşma yaptığını bildiren ve Sahîhân'da yer alan[138] bir rivâyeti bulunmaktadır. Bu haberdeki "minber" kelimesini asıl mânâsında kullanılmış kabul edersek, bu haber diğerlerinden daha sahih olduğu için, minberin yapılış tarihini h. 4.-6. yıllara götürmek gerekecektir.

Hz. Peygamber'in bu minberi, Medine'den Şam'a doğru giden yol üzerindeki Ğâbe denilen yerden getirilen ve sert bir ağaç olan ılgın ağacından yapılmıştı. Minberi yapan kimse olarak birden fazla şahsın ismi verilmektedir. Rivâyetlerden ise, o dönemde Medine'de sadece bir marangozun bulunduğunu öğrenmekteyiz. Buna göre, minberi yapanlar olarak zikredilen sekiz kadar şahıstan, muhtemelen, biri usta diğerleri onun yardımcıları idiler. Diğer taraftan en makbûl rivâyete göre bu usta Meymûn isimli bir sahâbi idi.

136- et-Taberâni (Mecmeu'z-Zevâ'id, 2/182-183) el-Beyhekî ve Ebû Nuaym rivâyet etmiş (el-Hasâ'is, 2/76).

137- ez-Zübeyr b. Bekkâr rivâyet etmiş (el-Hasâ'is, 2/76).

138- Bkz. Buhâri, Tefsir 24 (6/7); Müslim, Tevbe, 56 (4/2133).

Söz konusu minber iki basamak ve bir oturma yerinden yani toplam üç basamakdan ibaretti ve, duvarla arasında bir koyun geçecek kadar boşluk bırakılmıştı. Minberin alt tarafına, Hz. Muaviye zamanında Medine valisi Mervan tarafından 6 basamak ilâve edilmiş, Resûlullah'ın oturduğu yerin üstüne bir kubbe yaptırılmış ve yeri değiştirilmişti. el-Hâkim'in nakline göre ilâve kısmın daha sonraları yanmış, minberde ilk yerine iade edilmişti. Minber, yapılan bazı tamiratlar dışında, h. 654 yılına kadar bu haliyle kalmıştı. Bu senede, Medine Mescidiyle beraber minber de yanmıştı. Bunun üzerine Yemen hükümdarı el-Muzaffer 656 yılında Mescid'e yeni bir minber yaptırmıştı. Ancak on sene sonra ez-Zâhir Baybars bir minber yaptırıp gönderince, el-Muzafferinki kaldırılarak yerine o konmuş, 820 yılında ise Melik el-Mueyyed yeni bir minber yapıp göndermişti.[139]

«٧»

باب ما أكرم به النبي ﷺ في بركة طعامه

7. BÂB
HZ. PEYGAMBER'E -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- YEMEĞİNİN BEREKETLENİP ARTMASI KONUSUNDA İKRAM EDİLEN ŞEYLER

٤٣ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ إِبَانٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيُّ، عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ أَيْمَنَ الْمَكِّيِّ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُلْتُ لِجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ: حَدِّثْنِي بِحَدِيثٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - سَمِعْتَهُ مِنْهُ، أَرْوِيهِ عَنْكَ، فَقَالَ جَابِرٌ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - يَوْمَ الْخَنْدَقِ نَحْفِرُهُ، فَلَبِثْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ لَا نَطْعَمُ طَعَاماً، وَلَا نَقْدِرُ عَلَيْهِ، فَعَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ كُدْيَةٌ[1]، فَجِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ هَذِهِ كُدْيَةٌ قَدْ عَرَضَتْ فِي الْخَنْدَقِ فَرَشْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ، فَقَامَ النَّبِيُّ - ﷺ - وَبَطْنُهُ مَعْصُوبٌ بِحَجَرٍ، فَأَخَذَ الْمِعْوَلَ أَوِ الْمِسْحَاةَ ثُمَّ سَمَّى ثَلَاثاً، ثُمَّ ضَرَبَ، فَعَادَتْ كَثِيباً أَهْيَلَ[2]، فَلَمَّا رَأَيْتُ ذَلِكَ مِنْ رَسُولِ اللهِ -

139-Bkz. Umde, 4/104, 6/215-216; Fethu'l-Bâri, 5/60. Krş. Müslümanlıkta İbadet Tarihi, 58

ﷺ -، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِئْذَنْ لِي، قَالَ: فَأَذِنَ لِي، فَجِئْتُ امْرَأَتِي فَقُلْتُ: ثَكِلَتْكِ أُمُّكِ، فَقُلْتُ: قَدْ رَأَيْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - شَيْئاً لاَ صَبْرَ لِي عَلَيْهِ، فَهَلْ عِنْدَكِ مِنْ شَيْءٍ؟ فَقَالَتْ: عِنْدِي صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَعَنَاقٌ[3].

قَالَ: فَطَحَنَّا الشَّعِيرَ، وَذَبَحْنَا الْعَنَاقَ، وَسَلَخْتُهَا وَجَعَلْتُهَا فِي الْبُرْمَةِ[1]، وَعَجَنَتِ الشَّعِيرَ، ثُمَّ رَجَعْتُ إِلَى النَّبِيِّ - ﷺ - فَلَبِثْتُ سَاعَةً، ثُمَّ اسْتَأْذَنْتُهُ الثَّانِيَةَ، فَأَذِنَ لِي، فَجِئْتُ فَإِذَا الْعَجِينُ قَدْ أَمْكَنَ، فَأَمَرْتُهَا بِالْخُبْزِ وَجَعَلْتُ الْقِدْرَ عَلَى الْأَثَافِيِّ[2] -. قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ: إِنَّمَا هِيَ الْأَثَافِيُّ وَلَكِنْ هَكَذَا قَالَ -. ثُمَّ جِئْتُ النَّبِيَّ - ﷺ - فَقُلْتُ: إِنَّ عِنْدَنَا طُعَيِّماً لَنَا، فَإِنْ رَأَيْتَ أَنْ تَقُومَ مَعِي أَنْتَ وَرَجُلٌ أَوْ رَجُلاَنِ مَعَكَ، فَقَالَ: وَكَمْ هُوَ؟ قُلْتُ: صَاعٌ مِنْ شَعِيرٍ وَعَنَاقٌ، فَقَالَ: ارْجِعْ إِلَى أَهْلِكَ، وَقُلْ لَهَا: لاَ تَنْزِعِ الْقِدْرَ مِنَ الْأَثَافِيِّ، وَلاَ تُخْرِجِ الْخُبْزَ مِنَ التَّنُّورِ، حَتَّى آتِيَ، ثُمَّ قَالَ لِلنَّاسِ: قُومُوا إِلَى بَيْتِ جَابِرٍ.

قَالَ: فَاسْتَحْيَيْتُ حَيَاءً لاَ يَعْلَمُهُ إِلاَّ اللهُ، فَقُلْتُ لِامْرَأَتِي: ثَكِلَتْكِ أُمُّكِ قَدْ جَاءَكِ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - بِأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ، فَقَالَتْ: أَكَانَ النَّبِيُّ - ﷺ - سَأَلَكَ كَمِ الطَّعَامُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَقَالَتِ: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَدْ أَخْبَرْتَهُ بِمَا كَانَ عِنْدَنَا، قَالَ: فَذَهَبَ عَنِّي بَعْضُ مَا كُنْتُ أَجِدُ، وَقُلْتُ: لَقَدْ صَدَقَتْ، فَجَاءَ النَّبِيُّ - ﷺ - فَدَخَلَ ثُمَّ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: لاَ تَضَاغَطُوا[1]، ثُمَّ بَرَّكَ عَلَى التَّنُّورِ وَعَلَى الْبُرْمَةِ.

قَالَ: فَجَعَلْنَا نَأْخُذُ مِنَ التَّنُّورِ الْخُبْزَ، وَنَأْخُذُ اللَّحْمَ مِنَ الْبُرْمَةِ، فَنَثْرُدُ وَنَغْرِفُ لَهُمْ، وَقَالَ النَّبِيُّ - ﷺ -: لِيَجْلِسْ عَلَى الصَّحْفَةِ سَبْعَةٌ أَوْ ثَمَانِيَةٌ، فَإِذَا أَكَلُوا كَشَفْنَا عَنِ التَّنُّورِ وَكَشَفْنَا عَنِ الْبُرْمَةِ فَإِذَا هُمَا أَمْلأُ مِمَّا كَانَا، فَلَمْ نَزَلْ نَفْعَلُ ذَلِكَ كُلَّمَا فَتَحْنَا التَّنُّورَ وَكَشَفْنَا عَنِ الْبُرْمَةِ وَجَدْنَاهُمَا أَمْلأَ مِمَّا كَانَا، حَتَّى شَبِعَ الْمُسْلِمُونَ كُلُّهُمْ، وَبَقِيَ طَائِفَةٌ مِنَ الطَّعَامِ، فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: إِنَّ النَّاسَ قَدْ أَصَابَهُمْ مَخْمَصَةٌ فَكُلُوا وَأَطْعِمُوا، فَلَمْ نَزَلْ يَوْمَنَا ذَلِكَ نَأْكُلُ وَنُطْعِمُ[2]. قَالَ: وَأَخْبَرَنِي أَنَّهُمْ كَانُوا ثَمَانَ مِائَةٍ - أَوْ قَالَ: ثَلاَثَ مِائَةٍ. قَالَ أَيْمَنُ: لاَ أَدْرِي أَيَّهُمَا قَالَ.

43. Bize Abdullah b. Amr b. Ebân haber verip (dedi ki) bize Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Abdulvâhid b. Eymen el-Mekki'den, (o da) babasından (naklen) rivâyet etti (ki Eymen) şöyle dedi: Câbir b. Abdillah'a; "Bana, Reshulullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- bizzat kendisinden duymuş olduğun bir haberini naklet (ki) ben (de) onu senden (naklen) rivâyet edeyim!" dedim. Bunun üzerine o şöyle dedi: Biz Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem ile beraber Hendek Günü'nde (hendek) kazıyorduk. Neyse, hiçbir yemek yememiş, (zaten) buna imkân ve güç (de) bulamamış bir halde üç gün kaldık. Derken hendekde (kazmanın işlemediği) sert bir yer ortaya çıkdı. Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- yanına gelip: "Ya Resûlallah, dedim, hendekde sert bir yer ortaya çıkdı (bir bakıverseniz!)". (Bu arada) biz üzerine su serpdik. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, karnına (açlıkdan) bir taş sarılmış olduğu halde kalktı, kazmayı veya küreği aldı. Ardından üç defa besmele çekip (sert yere) vurdu. Bunun üzerine (o yer) akıp dağılan bir kum yığını haline geldi. Bunu (yani açlıkdan karnına taş bağlamış olmasını) Resûlullah'da görünce; "Ya Resûlallah, bana izin verin!" dedim. O da bana izin verdi. Hanımımın yanına gelip, "Annen seni kaybedesice!" dedim ve şöyle devam ettim: "Resûlullah'da -sallallahu aleyhi ve sellem- tahammül edemeyeceğim bir şey gördüm. Yanında bir şey (bir yiyecek) var mı?". "Yanımda bir sâ' (üç kilo kadar) arpa ile bir oğlak var!" dedi. (Câbir) dedi ki, arpayı öğüttük, oğlağı kesdik.Ben (oğlağı) soyup çömleğe koydum. O arpa (ununu) hamur yaptı. Sonra ben Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- yanına döndüm ve bir müddet kaldım. Sonra (tekrar) ikinci defa izin istedim. O da bana izin verdi. (Eve) geldim, bakdım ki hamur hazır (kabarmış). Hemen ona (yani hanıma) ekmek (yapmasını) emrettim. Ben de çömleği, (sacayağı gibi kullanılan) ocak taşlarının üzerine koydum. -(ed-Dârimî'nin hocası Abdullah b. Amr b. Ebân) Ebû Abdirrahman; "O (yani metinde geçen el-Esâfi kelimesi) el-Esâfiyyu olmalıdır.[140] Fakat böyle (yazılmış, böyle rivâyet ediliyor.)" dedi.- Câbir dedi ki, sonra Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- yanına

140- ed-Darimi'nin hocası burada "el-Esâfiyyu" kelimesinin okunuşundaki bir rivâyet farkına işaret etmektedir. Bu farkın ne olduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır. Bunun, yukarıda verdiğimiz şekilde, veya el-Usâfiyyu-el-Esâfiyyu şeklinde yahut başka şekillerde olması muhtemeldir.

geldim ve; "Bizde birazcık yemek var. Sen ve seninle beraber bir veya iki adam benimle gelir misiniz?" dedim. *"O ne kadardır?"* buyurdu. "Bir sâ' arpa ve bir oğlak!" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Ailene dön ve ona de ki, ben gelinceye kadar çömleği ocak taşlarından çekip (indirmesin), ekmeği fırından çıkarmasın!"*. Ardından da (orada bulunan) insanlara; *"Kalkın, Câbir'in evine (gidiyoruz.)"* buyurdu. Câbir dedi ki, bu (söz) üzerine öyle utandım ki ancak Allah bilir! Hemen (evime gelerek) hanımıma; "Annen seni kaybedesice! Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bütün ashâbıyla sana geliyor!" dedim. O, "Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- sana, yemek ne kadardır" diye sordu muydu?" dedi. "Evet" dedim. Bunun üzerine o, Allah ve Resûlü daha iyi bilir! Sen kendisine, yanımızda olanları haber verdin (artık mesele yok!)" dedi. O zaman endişe ettiğim şeylerin bir kısmı benden zâil oldu ve (hanımım için kendi kendime) "Gerçekten o doğru söyledi." dedim. Derken Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- gelip içeri girdi. Sonra da ashabına; "Birbinizi sıkıştırıp (izdihama sebebiyet vermeyiniz!)" buyurdu. Ardından, fırın ve çömleğe, bereketlenip artmaları hayır duasında bulundu. Câbir dedi ki, biz fırından ekmek almaya, çömlekten de et almaya ve, tirid yapıp avuçlayarak onlara vermeğe başladık. (Bu esnada) Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-; "Tabağın başına yedi veya sekiz kişi otursun!" buyurdu. Onlar yiyip (bitirdiklerinde) fırını ve çömleği açtık. Gördük ki, onlar olduklarından daha dolular. Biz böyle yapmaya devam ettik. Her ne zaman fırını açıp çömleğin (kapağını) kaldırdığımızda onları, (önceden) olduklarından daha dolu bulduk. Nihayet bütün müslümanlar doydular. Yemeğin bir kısmı da geriye kalmıştı. Sonra Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bize; *"Halka açlık isabet etmiştir. Binaenaleyh yiyin, onlara da yedirin!"* buyurdu. Biz de o gün (günboyu) yiyip-yedirmeye devam ettik.

(Eymen) dedi ki, o (yani Câbir) bana onların sekizyüz veya üçyüz kişi olduklarını haber vermişti. Eymen, "(Ama) bu (rakamların) hangisini söylemişdi, bilemiyorum!" diye (ilâve etti).[141]

AÇIKLAMA

Câbir b. Abdillah'ın -Allah ondan razı olsun- anlattığı bu "yeme-

141- Buhâri, Meğazî, 29 (5/45-46), Cihâd, 188 (4/36 muhtasaran); Müslim, Eşribe, 141, (3/1610-1611); Ahmed b. Hanbel, 3/377, 300 (muhtasaran).

ğin bereketlenip artması" olayı, haberin başında işaret edildiği gibi, Hendek savaşına hazırlık esnasında vukubulmuştu. Bu savaş, i'timâda şâyân görülen görüşe göre h. 5. yılın Şevval ayında meydana gelmişti.[142] Harb, yahûdi Nadroğullarının Hayber'e sürgün edilmeleri üzerine, bunların müşrik kabileleri kışkırtmaları sonucu patlak vermişti. Başta Kureyş müşrikleri olmak üzere bir çok müşrik kabilenin savaş için hazırlanmakta olduğu haberi üzerine Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- savunma savaşı yapmayı uygun görmüş ve, Selmân-ı Fârisi'nin işaretiyle Medine'nin etrafına hendek kazdırmıştı. Hz. Peygamber'in kendisi de bu kazı işlerine fiilen katılmıştı. Düşmanın muhasarası 20 gün kadar sürdü. Bu esnada sadece bir müddet ok ve taş atışmaları olmuştu. Savaşta müşriklerin on bin, müslümanların üç bin kişi oldukları nakledilir. Müşriklerin dört bin, müslümanların bin kadar olduklarını söyleyenler de vardır. Nihayet Hz. Peygamber'in müsaadesiyle, bu savaş esnasında müslüman olan Nuaym b. Mesûd el-Eşcaî, müşriklerin arasına fitne atmış, bu sebeple onlar da ihtilâfa düşmüşler, bu esnada Allah'ın gönderdiği bir rüzgârın etkisiyle dağılıp gitmişlerdi.

Bu savaşta müslümanlar çok büyük yokluk ve sıkıntı çekmişler, bölgedeki bütün müşriklerin aleyhlerine birleşmeleri sonucu büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmışlardı. Kur'an-ı Kerim'de bu sıkıntı ve şiddet anları şöyle anlatılır: *"O vakit onlar üstünüzden, altınızdan size gelmişledi. O zaman gözler yılmış, yürekler gırtlaklara dayanmıştı ve siz Allah'a karşı türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler imtihana uğratılmışlardı. Şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı."*[143]

Muhtemelen, bu şiddet ve korku anlarında müslümanların, daha ziyade mânevî güçlerini takviye için, Hz. Peygamber'in sayesinde ye-

142- Hicrî 4. yılın Şevval ayında meydana geldiğini söyleyenler de vardır. İlk dönemlerdeki olayların tarihleri hakkında çoğu kere böyle değişik tarihlerle karşılaşmaktayız. Bunun bir sebebi şudur: Bazı selef tarihçileri, hicrî tarihi, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- Medine'ye hicretinden sonraki Muharrem ayından başlatır ve, hicretin vukubulduğu ay olan Rebiulevvel ile bu aradaki ayları nazar-ı i'tibara almaz, tarihlemeyi de buna göre yaparlar. Diğerleri ise -ki bunlar çoğunluktadır.- hicrî tarihi hicret yılının Muharrem ayından başlatırlar. Neticede tarihler arasında değişiklikler görülmektedir (Fethu'l-Bâri, 15/276).

143- Ahzâb sûresi, 10-11.

meğin bereketlenmesi imkânı bahşedilmişti.

Câbir'in, haberde mubhem olarak zikredilmiş olan hanımının ismi Süheyme bint Mes'ûd el-Ensâriyye'dir.(144)

٤٤ - قال: أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، ثنا عُبَيْدُ اللهِ - هُوَ ابْنُ عَمْرٍو - عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: أَمَرَ أَبُو طَلْحَةَ أُمَّ سُلَيْمٍ أَنْ تَجْعَلَ لِرَسُولِ اللهِ - ﷺ - طَعَاماً يَأْكُلُ مِنْهُ، قَالَ: ثُمَّ بَعَثَنِي أَبُو طَلْحَةَ إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فَأَتَيْتُهُ، فَقُلْتُ: بَعَثَنِي إِلَيْكَ أَبُو طَلْحَةَ، فَقَالَ لِلْقَوْمِ: قُومُوا، فَانْطَلَقَ، وَانْطَلَقَ الْقَوْمُ مَعَهُ، فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّمَا صَنَعْتُ طَعَاماً لِنَفْسِكَ خَاصَّةً، فَقَالَ: لَا عَلَيْكَ إِنْطَلِقْ، قَالَ: فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقَ الْقَوْمُ، قَالَ: فَجِيءَ بِالطَّعَامِ فَوَضَعَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يَدَهُ وَسَمَّى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِئْذَنْ لِعَشَرَةٍ، قَالَ: فَأَذِنَ لَهُمْ، فَقَالَ: كُلُوا بِاسْمِ اللهِ، فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا، ثُمَّ قَامُوا، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ كَمَا صَنَعَ فِي الْمَرَّةِ الْأُولَى وَسَمَّى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِئْذَنْ لِعَشَرَةٍ، فَأَذِنَ لَهُمْ، فَقَالَ: كُلُوا بِاسْمِ اللهِ، فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا، ثُمَّ قَامُوا، حَتَّى فَعَلَ ذَلِكَ بِثَمَانِينَ رَجُلًا. قَالَ: وَأَكَلَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - وَأَهْلُ الْبَيْتِ وَتَرَكُوا سُوراً(1).

44. Bize Zekeriyya b. Adiyy haber verip (dedi ki) bize Ubeydullah -ki o ibn Amr'dır.-, Abdulmelik b. Umeyr'den, (o) Abdurrahman b. Ebî Leyla'dan, (o da) Enes b. Mâlik'den (naklen) rivâyet etti (ki Enes) şöyle dedi: (Üvey babam) Ebû Talha, (annem) Ümmü Süleym'e, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- için yiyeceği bir şey yapmasını emretti. (Enes) dedi ki, sonra Ebû Talha beni Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- gönderdi. Ben de ona gelip; "Beni Ebû Talha gönderdi. (seni yemeğe dâvet ediyor.)" dedim. Bunun üzerine (Hz. Peygamber orada bulunan) topluluğa; *"Kalkın, (dâvete gidiyoruz!)"* buyurdu. Ardından kendisi yola çıkdı. Topluluk da onunla beraber yola çıkdı. (Yolda onu karşılayan) Ebû Talha; "Ya Resûlallah, dedi, ben gerçekten sadece senin için yemek yaptırmışdım!". (Hz. Peygamber; *"Bunları doyurmak) sana düşmez.*

144- Hendek savaşı hk. bkz. Fethu'l-Bâri, 15/276; Umdetu'l-Kâri, 17/176; Hz. Peygamber'in Savaşları, 94 vd.

Sen git!" buyurdu. (Enes) dedi ki, (Hz. Peygamber) sonra yoluna devam etti. Topluluk da devam etti. (Enes) dedi ki, neyse yemek getirildi. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- elini (yemeğin üzerine) koyup besmele çekdi. Sonra da; *"On kişiye müsaade et (gelsinler.)"* buyurdu. O da onlara müsaade etti, (geldiler). (Hz. Peygamber) onlara; *"Allah'ın adıyla (bismillah) yiyin!"* buyurdu. Onlar da doyuncaya kadar yediler. Sonra kalktılar. (Hz. Peygamber) bunu 80 kişiye yaptı. (Enes) dedi ki; Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ile ev halkı da yedi, (üstelik) geriye yemek bıraktılar.(145)

٤٥ - أَخْبَرَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا إَبَانٌ - هُوَ الْعَطَّارُ -، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ، أَنَّهُ طَبَخَ لِلنَّبِيِّ ﷺ قِدْراً، فَقَالَ لَهُ: نَاوِلْنِي الذِّرَاعَ، وَكَانَ يُعْجِبُهُ الذِّرَاعَ، فَنَاوَلَهُ الذِّرَاعَ، ثُمَّ قَالَ: نَاوِلْنِي الذِّرَاعَ، فَنَاوَلَهُ ذِرَاعاً، ثُمَّ قَالَ: نَاوِلْنِي الذِّرَاعَ، فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ وَكَمْ لِلشَّاةِ مِنْ ذِرَاعٍ؟ فَقَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ أَنْ لَوْ سَكَتَّ لَأَعْطَيْتَ أَذْرُعاً مَا دَعَوْتُ بِهِ(*).

45. Bize Müslim b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Ebân -ki o el-Attâr'dır.- rivâyet edip (dedi ki) bize Katâde, Şehr b. Havşeb'den, (o da) Ebû Ubeyd'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani Ebû Ubeyd), Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- için bir tencere (yemek) pişirdi. (Yemeğe oturulunca Hz. Peygamber) ona; *"Bana kolu ver!"* buyurdu. kol onun hoşuna gider, (yemesini severdi). O da hemen kolu ona verdi. Sonra (tekrar); *"Bana kolu ver!"* buyurdu. O da (yine) hemen kolu ona verdi. Sonra (tekrar); *"Bana kolu ver!"* buyurdu. Bunun üzerine, "Ya Nebiyellah, dedim, koyunun kaç kolu var ki?" (Cevaben) şöyle buyurdu: "Canım elinde olan (Allah'a) yemîn olsun ki, şayet sussaydın, senden istediğim sürece sana kol verilecekdi (veya, sen (bana) kol verecekdin.)"(146)

145- Buhâri, Salât, 43 (1/109), Menâkıb, 25 (4/171), Et'ıme, 6 (6/197), 48 (6/212), Eymân, 22 (7/231); Müslim, Eşribe, 142, 143 (3/1612-1614).

146- Ahmed b. Hanbel, 3/485. Bu hadisi et-Taberâni de rivâyet etmiştir. Hadisin senedindeki râviler, Şehr b. Havşeb hariç, "sahih râvileri"dir. Şehr'i de bir çok kimse sıka kabul etmiştir. (Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/311). Benzeri bir olayın, Ebû Râfi'in başından da geçtiği rivâyet edilir. (Ahmed b. Hanbel, 6/8, 39.

٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَسْوَدِ[٣]، عَنْ نُبَيْحٍ الْعَنَزِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - إِلَى الْمُشْرِكِينَ لِيُقَاتِلَهُمْ، فَقَالَ أَبِي عَبْدُ اللهِ: يَا جَابِرُ لَا عَلَيْكَ أَنْ تَكُونَ فِي نَظَّارِي أَهْلِ الْمَدِينَةِ حَتَّى تَعْلَمَ إِلَى مَا يَصِيرُ أَمْرُنَا، فَإِنِّي وَاللهِ لَوْلَا أَنِّي أَتْرُكُ بَنَاتٍ لِي بَعْدِي، لَأَحْبَبْتُ أَنْ تُقْتَلَ بَيْنَ يَدَيَّ.

قَالَ: فَبَيْنَمَا أَنَا فِي النَّاظِرِينَ إِذْ جَاءَتْ عَمَّتِي بِأَبِي وَخَالِي لِتَدْفِنَهُمَا فِي مَقَابِرِنَا، فَلَحِقَ رَجُلٌ يُنَادِي أَنَّ النَّبِيَّ - ﷺ - يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَرُدُّوا الْقَتْلَى، فَتَدْفِنُوهَا فِي مَضْجَعِهَا حَيْثُ قُتِلَتْ، فَرَدَدْنَاهُمَا فَدَفَنَّاهُمَا فِي مَضْجَعِهِمَا حَيْثُ قُتِلَا. فَبَيْنَا أَنَا فِي خِلَافَةِ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، إِذْ جَاءَنِي رَجُلٌ فَقَالَ: يَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ لَقَدْ أَثَارَ[١] أَبَاكَ عُمَّالُ مُعَاوِيَةَ، فَبَدَأَ فَخَرَّجَ طَائِفَةً مِنْهُمْ، فَانْطَلَقْتُ إِلَيْهِ فَوَجَدْتُهُ عَلَى النَّحْوِ الَّذِي دَفَنْتُهُ، لَمْ يَتَغَيَّرْ إِلَّا مَا لَمْ يَدَعِ الْقَتِيلَ، قَالَ: فَوَارَيْتُهُ.

وَتَرَكَ أَبِي عَلَيْهِ دَيْناً مِنَ التَّمْرِ، فَاشْتَدَّ عَلَيَّ بَعْضُ غُرَمَائِهِ فِي التَّقَاضِي، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَبِي أُصِيبَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا، وَإِنَّهُ تَرَكَ عَلَيْهِ دَيْناً مِنَ التَّمْرِ، وَإِنَّهُ قَدْ اشْتَدَّ عَلَيَّ بَعْضُ غُرَمَائِهِ فِي الطَّلَبِ، فَأُحِبُّ أَنْ تُعِينَنِي عَلَيْهِ لَعَلَّهُ أَنْ يُنْظِرَنِي طَائِفَةً مِنْ تَمْرِهِ إِلَى هَذَا الصِّرَامِ الْمُقْبِلِ، قَالَ: نَعَمْ آتِيكَ إِنْ شَاءَ اللهُ قَرِيباً مِنْ وَسَطِ النَّهَارِ. قَالَ: فَجَاءَ وَمَعَهُ حَوَارِيُّوهُ، قَالَ: فَجَلَسُوا فِي الظِّلِّ وَسَلَّمَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - وَاسْتَأْذَنَ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْنَا.

قَالَ: وَقَدْ قُلْتُ لِامْرَأَتِي: إِنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - جَاءَنِي الْيَوْمَ وَسَطَ النَّهَارِ، فَلَا يَرَيَنَّكِ، وَلَا تُؤْذِي رَسُولَ اللهِ - ﷺ - فِي شَيْءٍ، وَلَا تُكَلِّمِيهِ، فَفَرَشْتُ فِرَاشاً وَوِسَادَةً، فَوَضَعَ رَأْسَهُ فَنَامَ، فَقُلْتُ لِمَوْلًى لِي: إِذْبَحْ هَذِهِ الْعَنَاقَ، وَهِيَ دَاجِنٌ سَمِينَةٌ فَالْوَحَا[٢]، وَالْعَجَلَ أَفْرَغْ مِنْهَا قَبْلَ أَنْ يَسْتَيْقِظَ رَسُولَ اللهِ - ﷺ -، وَأَنَا مَعَكَ، فَلَمْ نَزَلْ فِيهَا حَتَّى فَرَغْنَا مِنْهَا وَهُوَ نَائِمٌ، فَقُلْتُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - حِينَ يَسْتَيْقِظُ يَدْعُو بِطَهُورِهِ، وَأَنَا أَخَافُ إِذَا فَرَغَ أَنْ يَقُومَ. فَلَا يَفْرَغُ مِنْ طَهُورِهِ حَتَّى يُوضَعَ الْعَنَاقُ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ قَالَ: يَا جَابِرُ إِيتِنِي بِطَهُورٍ، قَالَ: نَعَمْ، فَلَمْ يَفْرَغْ مِنْ وُضُوئِهِ حَتَّى وُضِعَتِ الْعَنَاقُ بَيْنَ يَدَيْهِ،

قَالَ: فَنَظَرَ إِلَيَّ، فَقَالَ: كَأَنَّكَ قَدْ عَلِمْتَ حُبَّنَا اللَّحْمَ، اُدْعُ أَبَا بَكْرٍ، ثُمَّ دَعَا حَوَارِيِّيهِ.

قَالَ: فَجِيءَ بِالطَّعَامِ فَوُضِعَ، قَالَ: فَوَضَعَ يَدَهُ، وَقَالَ: بِسْمِ اللهِ كُلُوا، فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا، وَفَضَلَ مِنْهَا لَحْمٌ كَثِيرٌ وَقَالَ[1]: وَاللهِ إِنَّ مَجْلِسَ بَنِي سَلِمَةَ لَيَنْظُرُونَ إِلَيْهِ هُوَ أَحَبُّ إِلَيْهِمْ مِنْ أَعْيُنِهِمْ مَا يَقْرَبُونَهُ مَخَافَةَ أَنْ يُؤْذُوهُ، ثُمَّ قَامَ وَقَامَ أَصْحَابُهُ فَخَرَجُوا بَيْنَ يَدَيْهِ، وَكَانَ يَقُولُ: خَلُّوا ظَهْرِي لِلْمَلَائِكَةِ، قَالَ: فَاتَّبَعْتُهُمْ حَتَّى بَلَغْتُ سُفْفَةَ الْبَابِ، فَأَخْرَجَتِ امْرَأَتِي صَدْرَهَا وَكَانَتْ سِتِّيرَةً[2]، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ صَلِّ عَلَيَّ وَعَلَى زَوْجِي، قَالَ: صَلَّى اللهُ عَلَيْكِ وَعَلَى زَوْجِكِ، ثُمَّ قَالَ: ادْعُوا لِي فُلَانًا - لِلْغَرِيمِ الَّذِي اشْتَدَّ عَلَيَّ فِي الطَّلَبِ -، فَقَالَ: أَنَسٌ[3] جَابِراً طَائِفَةً مِنْ دَيْنِكَ الَّذِي عَلَى أَبِيهِ إِلَى هَذَا الصِّرَامِ الْمُقْبِلِ[4]، قَالَ: مَا أَنَا بِفَاعِلٍ، قَالَ: وَاعْتَلَّ، وَقَالَ: إِنَّمَا هُوَ مَالُ يَتَامَى، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: أَيْنَ جَابِرٌ؟ قَالَ: قُلْتُ: أَنَا ذَا يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: كِلْ لَهُ مِنَ الْعَجْوَةِ، فَإِنَّ اللهَ - تَعَالَى - سَوْفَ يُوَفِّيهِ.

فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَإِذَا الشَّمْسُ قَدْ دَلَكَتْ، قَالَ: الصَّلَاةُ يَا أَبَا بَكْرٍ، قَالَ: فَانْدَفَعُوا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَقُلْتُ لِغَرِيمِي: قَرِّبْ أَوْعِيَتَكَ، فَكِلْتُ لَهُ مِنَ الْعَجْوَةِ فَوَفَّاهُ اللهُ، وَفَضَلَ لَنَا مِنَ التَّمْرِ كَذَا وَكَذَا، قَالَ: فَجِئْتُ أَسْعَى إِلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فِي مَسْجِدِهِ كَأَنِّي شَرَارَةٌ، فَوَجَدْتُ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - قَدْ صَلَّى، فَقُلْتُ لَهُ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي قَدْ كِلْتُ لِغَرِيمِي تَمْرَهُ فَوَفَّاهُ اللهُ، وَفَضَلَ لَنَا مِنَ التَّمْرِ كَذَا وَكَذَا.

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: أَيْنَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ؟ قَالَ: فَجَاءَ يَهْرُولُ، قَالَ: سَلْ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللهِ عَنْ غَرِيمِهِ وَتَمْرِهِ، قَالَ: مَا أَنَا بِسَائِلِهِ، قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ اللهَ سَوْفَ يُوَفِّيهِ، إِذْ أَخْبَرْتَ أَنَّ اللهَ سَوْفَ يُوَفِّيهِ. فَرَدَّدَ عَلَيْهِ[5]، وَرَدَّدَ عَلَيْهِ[6] هَذِهِ الْكَلِمَةَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، كُلَّ ذَلِكَ يَقُولُ مَا أَنَا بِسَائِلِهِ، وَكَانَ لَا يُرَاجِعُ

بَعْدَ الْمَرَّةِ الثَّالِثَةِ، فَقَالَ: مَا فَعَلَ غَرِيمُكَ وَتَمْرُكَ؟ قَالَ: قُلْتُ وَفَاهُ اللهُ، وَفَضَلَ لَنَا مِنَ التَّمْرِ كَذَا وَكَذَا .

فَرَجَعْتُ إِلَى امْرَأَتِي فَقُلْتُ: أَلَمْ أَكُنْ نَهَيْتُكِ أَنْ تُكَلِّمِي رَسُولَ اللهِ - ﷺ - فِي بَيْتِي، فَقَالَتْ: تَظُنُّ أَنَّ اللهَ تَعَالَى يُورِدُ نَبِيَّهُ فِي بَيْتِي ثُمَّ يَخْرُجُ، وَلَا أَسْأَلُهُ الصَّلَاةَ عَلَيَّ وَعَلَى زَوْجِي؟!(1)

46. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, el-Esved'den, (o) Nubeyh el-Anezi'den, (o da) Câbir b. Abdillah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Câbir) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, kendileriyle savaşmak için müşriklere müteveccihen yola çıkdı. O zaman babam Abdullah (bana) şöyle dedi: "Câbir! Hayır, Senin, Medinelilerin gözcüleri arasında olman lâzım. Tâki işimizin neye varacağını bilesin! Zira, vallahi, ben ardımda kızlarımı bırakmasaydım senin önünde öldürülmeni arzu ederdim!" (Câbir) dedi ki, derken ben gözcülerin arasındayken halam babamı ve dayımı onları mezarlığımızda defnetmek için getiriverdi. Peşinden; "Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- size, ölüleri geri götürüp, öldürüldükleri yerde mezarlarına gömmenizi emrediyor!" diye bağıran bir adam ulaştı. Bunun üzerine onları geri götürüp öldürüldükleri yerlerde mezarlarına defnettik. Daha sonraları bir ara ben Muâviye b. Ebî Sufyân'ın halîfeliği dönemindeyken bir adam çıkageldi ve; "Câbir b. Abdillah! Muâviye'nin görevlileri babanın toprağını kaptırdı (mezarını açtı)lar. O, (bu mezar açma işini) başlattı ve onlardan bir kısmını çıkardı." dedi. Hemen onun (yani babamın kabrinin) yanına gittim. Onu, ölüden ayrılmayan bazı şeyler, (ölüde görülebilecek bazı değişiklikler) hariç, değişmemiş bir halde, gömdüğüm gibi buldum. (Câbir) dedi ki, sonra onu örttüm. Babam (öldüğünde geriye) bir miktar hurma borcu bırakmıştı. Borçlu olduğu kimselerden biri, alacağını alma hususunda bana zorluk çıkardı. Ben de, Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- gelip şöyle dedim: "Ya Resûlallah! Babam şu şu günde isâbet almış, (şehid olmuştu). O (geriye) bir miktar hurma borcu bırakmıştı. Borçlu olduğu kimselerden biri (borcunu) isteme hususunda bana güçlük çıkardı. Bu sebeple bana, bu şahıs nezdinde yardım etmeni arzu ediyorum. Belki şu önümüzdeki hurma hasadına kadar (alacaklı olduğu) hurmasının bir kısmında bana mühlet verir!" "Peki, buyurdu, inşallah gün ortasına ya-

kın sana gelirim." Sonra beraberinde yakın arkadaşları olduğu halde geldi ve gölgede oturdular. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- selam verip giriş izni istedi. Ardından (izin verilince) yanıma (evime) girdi. (Câbir) dedi ki, ben hanımıma önceden; "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bugün gün ortasında bana gelecek. sakın seni (ortalıkta) görmesin! (Evimde) hiçbir şey hususunda Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- incitme, ona söz söyleme!" demiştim. Neyse bir yaygı yaydım, bir yastık koydum. O da başını koydu, uyudu. Ben bir köleme dedim ki; "Şu oğlağı kes! O evde beslenmiş, etli-yağlıdır. Ama çabuk ol, acele et! Reshulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- uyanmadan önce onu bitir. Ben de seninle beraberim, (sana yardım edeceğim.)" Onun (işini halletmeye) devam ettik. Nihayet o (yani Hz. Peygamber) uyurken (işini) bitirdik. Sonra; "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- uyandığı zaman (abdest) suyunu ister. (Abdest almasını) bitirince kalkıp (gitmesinden) endişe ediyorum. Binaenaleyh abdestini bitirmeden, (pişmiş) oğlak önüne konulmuş olsun!" dedim. O uyanınca; *"Câbir, buyurdu, bana (abdest) suyu getir"*. "Peki" dedi(m). Müteakiben, abdestini bitirmeden, (pişmiş) oğlak önüne kondu. (Câbir) dedi ki, o zaman bana bakıp şöyle buyurdu: *"Eti sevdiğimizi sanki bilmişsin gibi! Ebû Bekr'i çağır!"*. Sonra (dışardaki diğer) yakın arkadaşlarını çağır(t)tı. (Câbir) dedi ki, daha sonra yemek getirilip (ortaya) kondu. (Câbir) dedi ki, bunun üzerine o, elini koyup; *"Bismillah! Yiyiniz!"* buyurdu. Doyuncaya kadar yediler. (Geriye) çokca da et arttı. (Câbir) dedi ki; "Vallahi Selimeoğullarının (yani kendi kabilesinin) insanları ona (yani Hz. Peygamber'e iştiyakla) bakmaktadırlar. O, onlara gözlerinden daha sevgilidir. (Ama) incitme korkusuyla ona yaklaşmıyorlar!". Sonra (Hz. Peygamber) kalktı. Ashabı da kalkdı ve, onun önünde dışarı çıktılar. (Hz. Peygamber) şöyle buyururdu: "Sırtımı (arkamı) meleklere bırakın." (Câbir) dedi ki, kapının eşiğine varıncaya kadar peşlerinden gittim. (Bu esnada) hanımım (buunduğu yerden) başını çıkardı, -halbuki o gizlenmeyi seven birisi idi.- ve; "Ya Resûlallah, dedi, bana ve kocama dua buyurun!. (Hz. Peygamber) bunun üzerine; *"Allah sana ve kocana merhamet etsin."* buyurdu. Sonra, (alacağını) isteme hususunda bana zorluk çıkaran alacaklı için; *"Bana falanı çağırın."* buyurdu. (O çağrıldı ve geldi. Hz. Peygamber) de; *"Câbir'e, babasından kalan borcunun bir kısmını şu önümüzdeki hasada kadar te'hir ediver."* buyurdu. (Alacaklı adam); Yapamam!" dedi. (Câbir) dedi ki, (alacaklı adam); "O ye-

timlerin malıdır." diyerek mâzeret ileri sürdü. Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Câbir nerede?"* buyurdu. "Ben buradayım, ya Resûlallah!" dedim. *"Acve hurmasından ona ölç, (ver),* buyurdu, *zira Allah Teâlâ ona hakkını tam verecektir."* Sonra başını göğe kaldırdı. Güneşin batıya yöneldiğini gördü, şöyle buyurdu: *"Ebû Bekr, namaz!"*. (Câbir) dedi ki, bundan sonra mescide geri döndüler. Ben de borçluma; "Kaplarını yaklaştır." dedim ve acve hurmasından ona ölçüp (verdim). Allah da ona hakkını tam verdi. (Üstelik) bize hurmadan şu kadar da arttı. Ardından ben bir kıvılcım gibi, koşarak, mescidinde iken Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- geldim ve Reshulullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem-, namazını kılmış olduğu bir halde buldum. Kendisine dedim ki; "Ya Resûlallah! Ben borçluma hurmasını ölçüp (verdim). Allah da ona hakkını tam verdi. (Üstelik) bize şu kadar da hurma arttı." Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Ömer İbnu'l-Hattâb nerede?"* buyurdu. (Câbir) dedi ki, Ömer hemen koşarak geldi. (Hz. Peygamber); *"Câbir'e borçlusunu ve hurmasını sor bakalım!"* buyurdu. O şöyle cevap verdi: "Ona soracak değilim. Sen, Allah'ın ona hakkını tam vereceğini haber verdiğin zaman yakînen bilmiştim ki Allah ona hakkını tam verecektir." (Hz. Peygamber aynı sözü) ona tekrar söyledi. O da bu cevabını ona tekrar söyledi. Üç defa böyle yaptılar. Her defasında (Hz. Ömer) "Ona soracak değilim." diyordu. (Hz. Peygamber böyle durumlarda) üçüncü defadan sonra tekrar etmezdi. Bu sebeble (Hz. Ömer); "Borçlunla hurman ne yapdı?" dedi. (Câbir) dedi ki; "Allah ona hakkını tam verdi. (Üstelik) bize şu kadar da hurma arttı." dedim. Daha sonra hanımımın yanına döndüm ve; "Evimde Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- söz söylemekden seni menetmemiş miydim?" dedim. O da şöyle cevap verdi: "Allah Teâlâ'nın, peygamberin evime getireceğini, sonra da, kendim ve kocam için ondan dua taleb etmeden çıkacağını mı zannedersin!"[147]

147- Ahmed b. Hanbel, 3/397-398; Bu haber şu kaynaklarda muhtasaran rivâyet edilmiştir: Buhâri, Hibe, 21 (3/137-138), Menâkıb, 25 (4/172)...; Ebû Dâvûd, Cenâ'iz, 38 (3/202); Nesâ'î, Cenâ'iz, 83 (4/65), Vesâyâ, 4 (6/206); İbn Mâce, Sadakât, 20 (2/813-814); Ahmed b. Hanbel, 3/313, 365, 391, 399 Bkz. İbn sa'd, 3/562, 563.

AÇIKLAMA

Câbir'in, haberin başında zikri geçen babası Abdullah b. Amr b. Harâm, Uhud savaşında şehîd düşmüş ve geriye altı kız evlâd bırakmıştı. Haberden öğreniyoruz ki Abdullah, ölüm halinde kızlarının perişan olmamaları için oğlunun savaşa katılmasını istememişti. Nitekim o bu savaşta şehid olmuş, Câbir de sonraları, sırf küçük kız kardeşlerine bakması için dul bir hanımla evlenmişti. Câbir'in babasının kabri sel akıntı yolunun kenarında bulunuyordu. Kabir, sel sularının veya açılan kanallardan gelen suların etkisiyle, Hendek savaşından 46 yıl sonra kısmen açılmıştı. Bunun üzerine, yeri değiştirilmek üzere kabir tamamen açılarak cesed çıkarılmıştı. Yukarıda söz konusu edilen, bu hâdise olmalıdır. Kabir açıldığında cesedin, bir önceki gömülmüş gibi bozulmamış olduğu görülmüşdü.[148]

Câbir'in babası geriye, muhtelif kimselere yapmış olduğu bir kısım borçlar da bırakmıştı. Alacaklılardan biri bir yahûdi idi. Yukarıdaki haberde Hz. Peygamber'in borcu erteleme istediğini kabul etmeyen, bu yahûdi alacaklıdır.

Bu haberde sahâbenin Hz. Peygamber'e karşı besledikleri sevgi ve hürmet duyguları ile ensâr kadınlarının medeni cearetlerinin bir nümunesini de görmekteyiz.

Bu bölümde, Hz. Peygamber'in bereketi sayesinde bazı yiyeceklerin artmasına dair bir kısım haberler zikredilmiştir. Bu konuda ondan fazla sahâbiden rivayetler gelmiştir. Bunların, yekûnları itibarıyle mânevî mutevâtir derecesine ulaştıkları nakledilmektedir[149] Söz konusu olaylarda görülen ortak bir özellik bunların zorluk, ihtiyaç ve sıkıntı anlarında vukubulmuş olmaları ve, behemehal az da olsa bir mikdar yiyeceğin bulunmasıdır. Bütün mahlûkatı yaratan ve onlara rızık veren Allah Teâlâ bu hallerde sevgili kulu ve elçisine ikrâmlarda bulunmuş, bu arada mü'minlerin, maddî kuvvetleri yanında kuvve-i mâneviyyeleri güçlenmiş, imanlarına iman katılmıştı.

148- Muvatta', Cihâd, 49 (2/470); İbn Sa'd, 3/562, 563; Usdu'l-Ğâbe, 3/348.

149- Nazmu'l-Mutenâsir, 136. Bu konudaki haberleri toplu olarak görmek için bkz. eş-Şifâ, 1/561-572; Mecme'u'z-Zevâ'id, 8/302 vd.; Şemâ'ilu'r-Resûl, 192 vd.

«٨»

باب ما اعطي النبي ﷺ من الفضل

8. BÂB
HZ. PEYGAMBER'E -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- VERİLEN BAZI ÜSTÜNLÜKLER

٤٧ - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أنا يَزِيدُ بْنُ أَبِي حَكِيمٍ، حَدَّثَنِي الْحَكَمُ بْنُ أَبَانٍ(١)، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ اللهَ فَضَّلَ مُحَمَّداً - ﷺ - عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَعَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ، فَقَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، بِمَ فَضَّلَهُ عَلَى أَهْلِ السَّمَاءِ؟. قَالَ: إِنَّ اللهَ قَالَ لِأَهْلِ السَّمَاءِ: ﴿وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾(٢) الآية، وَقَالَ اللهُ لِمُحَمَّدٍ - ﷺ -: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً، لِيَغْفِرَ لَكَ اللهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾(٣).

قَالُوا: فَمَا فَضَّلَهُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ؟ قَالَ: قَالَ اللهُ - عَزَّ وَجَلَّ -: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾(٤) الآية، وَقَالَ اللهُ - عَزَّ وَجَلَّ - لِمُحَمَّدٍ - ﷺ -: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ﴾(١) فَأَرْسَلَهُ إِلَى الْجِنِّ وَالْإِنْسِ(٢).

47. Bize İshak b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Yezid b. Ebî Hakim haber verip (dedi ki) bana el-Hakem b. Ebân, İkrime'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: Allah, Muhammed'i -sallallahu aleyhi ve sellem- (diğer) peygamberlere ve gök ehline üstün kılmıştır. (Orada bulunanlar) dediler ki, "İbn Abbâs! Onu gök ehline ne ile üstün kılmıştır?" Şöyle cevap verdi; "Allah gök ehli için şöyle buyurmuşdur: *"Onlardan kim, 'Tanrı o değil, benim.' derse onu Cehennemle cezalandırırız. Biz o zalimleri de böylece cezalandıracağız...."*(150) Halbuki Muhammed'e -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: *"Biz hakıykat sana apâşikâr bir feth -u zafer yolu) açdık. (Bu), geçmiş ve gelecek günâhını Allah'ın sana bağışlaması içindir."*(151) (Orada bulu-

150- Enbiyâ sûresi, 29.
151- Feth sûresi, 1-2.

nanlar) dediler ki; "Peki onu (diğer) peygamberlere ne üstün kılmıştır?". Şöyle dedi: *"Allah -azze ve celle- şöyle buyurmuşdur: "Biz hiçbir peygamberi kendi kavminin dilinden başkasıyla göndermedik ki (emrolunduklarını) onlara apaçık anlatsın."*[152] Halbuki Allah -azze ve celle- Muhammed'e -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: *"Seni başka değil ancak bütün insanlara gönderdik."*[153] Öyle ise onu cinlere ve insanlara (onların hepsine peygamber) göndermiştir.[154]

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, bazı peygamberleri diğerlerinden üstün kıldığını beyan etmekde ve şöyle buyurmaktadır: *"(Bu surede zikredilen) o peygamberlerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah onlardan kimiyle konuştu, kimini de derecelerle yükseltti."*[155] Buradaki, "derecelerle yükseltilen" peygamberden maksad, Peygamber Efendimiz'dir. Allah Teâlâ onu "bir çok derecelerle daha yükseklere çıkarmış, sidre-i muntehadan geçirip *"iki yay kadar, yahud daha yakın"*[156] sırrı ile makam-ı kurb-ı mutlakta, *"âlemlere rahmet, bütün mahlûkata peygamber, Allah'ın habîbi, peygamberlerin sonuncusu yaparak makam-ı mahmuda yükseltmiştir."*[157] Aslında bütün peygamberler, "peygamberlik" noktasından birdirler. Bu mânâda Kur'an'da şöyle buyrulur. *"Onun (Allah'ın) peygamberlerinden hiç birini diğerlerinin arasından ayırmayız."*[158] Ancak her peygamberin değişik meziyetleri, diğerlerinden olmayan bazı üstünlükleri de vardır. Adem safiyyullahdır. İbrahim, halîlurrahman'dır. Mûsa, kelimullahdır. İsa, rûhullah'dır. Hz. Peygamber ise, bunlardan fazla olarak bazı ilâhi lûtuflara mazhar kılınmıştır. Bu lûtuflar, meziyetler, üstünlükler Allah vergisidir. Onların asaleten sahip oldukları hasletler değildirler. Ayet ve hadiste; "...üstün kıldık.", "Allah üstün kıldı.' ifadeleriyle bu hususa işaret edilmektedir. İşte Hz. Peygamber, aşağıda bir kısmı zikredilecek olan hadislerinde mazhar olduğu bazı üstünlükleri bize açıklayacaktır.

152- İbrahim sûresi, 4.
153- Sebe' sûresi, 28.
154- Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/254-255 (Taberâni ve Ebû Ya'lâ'dan).
155- Bakara sûresi, 253.
156- Bkz. Necm sûresi, 9.
157- Hak Dini, 2/840-841.
158- Bakara sûresi, 285.

٤٨ ـ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ[٣]، ثنا زَمْعَةُ[٤]، عَنْ سَلَمَةَ[٥]، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: جَلَسَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - ﷺ - يَنْتَظِرُونَهُ، فَخَرَجَ حَتَّى إِذَا دَنَا مِنْهُمْ سَمِعَهُمْ يَتَذَاكَرُونَهُ، فَتَسَمَّعَ حَدِيثَهُمْ، فَإِذَا بَعْضُهُمْ يَقُولُ: عَجَباً إِنَّ اللهَ اتَّخَذَ مِنْ خَلْقِهِ خَلِيلاً، فَإِبْرَاهِيمُ خَلِيلُهُ، وَقَالَ آخَرُ: مَاذَا بِأَعْجَبَ مِنْ: ﴿وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيماً﴾[٦]، وَقَالَ آخَرُ: فَعِيسَى كَلِمَةُ اللهِ وَرُوحُهُ، وَقَالَ آخَرُ: وَآدَمُ اصْطَفَاهُ اللهُ، فَخَرَجَ عَلَيْهِمْ فَسَلَّمَ، وَقَالَ: قَدْ سَمِعْتُ كَلَامَكُمْ، وَعَجَبَكُمْ أَنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللهِ وَهُوَ كَذَلِكَ، وَمُوسَى نَجِيُّهُ وَهُوَ كَذَلِكَ، وَعِيسَى رُوحُهُ وَكَلِمَتُهُ وَهُوَ كَذَلِكَ، وَآدَمُ اصْطَفَاهُ اللهُ - تَعَالَى - وَهُوَ كَذَلِكَ، أَلَا وَأَنَا حَبِيبُ اللهِ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا حَامِلُ لِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَحْتَهُ آدَمُ فَمَنْ دُونَهُ وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يُحَرِّكُ بِحَلَقِ الْجَنَّةِ وَلَا فَخْرَ، فَيَفْتَحُ اللهُ فَيُدْخِلُنِيهَا وَمَعِيَ فُقَرَاءُ الْمُؤْمِنِينَ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا أَكْرَمُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ عَلَى اللهِ وَلَا فَخْرَ[٧].

48. Bize Ubeydullah b. Abdilmecîd haber verip (dedi ki) bize Zem'a, İkrime'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabından bazı insanlar oturmuş, onu bekliyorlardı. Derken (Hz. Peygamber) dışarı çıktı. Onlara yaklaşınca, aralarında bir meseleyi görüştüklerini işitti. Onların sözüne kulak verdi. Bir de ne görsün! Bazısı şöyle diyor: "Şaşılacak şey! Allah mahlûkatından dost edinmiş. İbrahim onun dostudur." Diğeri şöyle dedi: "Bu, "Allah Mûsa'ya da hitab ile konuştu"[159] (meselesinden) daha şaşılacak bir şey değildir!" Bir diğeri; "İsa da Allah'ın kelimesi ve rûhudur." dedi. Bir öteki; "Allah, Ademi de seçmiş (seçkin kılmış)tır" dedi. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) onların yanına çıkagelip selâm verdi ve şöyle buyurdu: *"İbrâhim, Allah'ın dostdur -ki o böyledir-, Mûsa, sırdaşıdır -ki o böyledir-, İsa, rûhudur -ki o böyledir-, Allah Ademi de seçmiş (seçkin kılmış)tır -ki o böyledir-, şeklindeki sözlerinizi ve hayretini işittim. İyi bilin ki ben de Allah'ın habîbiyim. Bunu övünmek için söylemiyorum. Kıyamet gününde, altında Adem ve ondan sonrakilerin bulunacağı, hamd sancağını ben taşıyacağım. Bunu övünmek için söylemiyorum. Cennetin kapı halkalarını ilk hareket ettirecek*

159- Nisâ sûresi, 164.

olan benim. Bunu övünmek için söylemiyorum. Bunun sonucu Allah (kapıyı) açacak ve beni içeri girdirecektir. Beraberimde de müminlerin fakirleri bulunacaktır. Bunu övünmek için söylemiyorum. Allah katında, öncekilerin ve sonrakilerin en kıymetli olanı benim. Bunu da övünmek için söylemiyorum."[160]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber, bazı üstünlüklerini açıkladığı bu hadisinde, bu açıklamanın övünmek maksadı taşımadığını özellikle belirtmektedir. Çünkü bunlar sırf Allah'ın lütfu ihsanları ve nimetleridirler. Allah da Kur'an-ı Kerim'de; *"Rabbinin nimetini söyle (anlat)"*[161] buyurmaktadır. Buna göre kendisine bahşedilen nimetleri anlatması ilâhî emir gereğidir. Bu şekilde ümmeti de "güzel örnek"leri peygamberlerini bütün yönleriyle tanıma ve yüce kadrini öğrenme imkânı bulmuşlardır.

Hadiste söz konusu edilen diğer peygamberlerin bu hususiyetleri Kur'an-ı Kerim'de açıklanmaktadır. İlgili âyet meâlleri şöyledir: *"İyilik yapan (bir insan) olarak, (tam bir ihlasla kendisini Allah'a teslim eden, İbrahim'in Allah'ı bir tanıyıcı dinine tabi olan kimseden daha güzel dinli kimdir? Allah İbrahim'i bir dost edinmişdir."*[162] *"Daha önce sana anlattığımız elçilere ve sana anlatmadığımız elçilere de (vahyetmiştik). Ve Allah Mûsa ile de konuşmuştu."*[163] *"Meryem oğlu Mesih, sadece Allah'ın elçisi ve, onun Meryem'e attığı kelimesi ve ondan bir rûhtur."*[164] *"O ırzını korumuş olan (Meryem'e) de (lûtfettik) ve ona kendi rûhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere (gücümüzü gösteren) bir işaret yaptık."*[165] Hz. Adem'in seçilmesine gelince; Kur'an'da sadece onun "seçilmişliğini" belirten bir âyet yoktur. Aksine, Hz. Meryem gibi peygamber olmayan insanlarla,[166] peygamber olarak gönderilen insanların seçilmesinden bahsedilmektedir.[167] Bu durumda her peygamber "seçilmiş kişi" (mustafa)dır. Ancak Hz. Âdem'in ilk seçilmiş kul olması onun için bir meziyet olmaktadır.

160- Tirmizi, Menâkıb, 1 (5/587-588).

161- Duha sûresi, 11.

162- Nisâ sûresi, 125.

163- Nisâ sûresi, 164.

164- Nisâ sûresi, 171.

165- Enbiyâ sûresi, 91.

166- Alu imrân sûresi, 42.

167- Alu imrân sûresi, 33; Fâtır, sûresi, 32; Hacc sûresi, 75.

Muhtemelen bu sebeple "safıyyullah" ünvanı ile meşhûr olmuştur.(168)

٤٩ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ أَبِي الْأَسْوَدِ، عَنْ لَيْثٍ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: أَنَا أَوَّلُهُمْ خُرُوجاً، وَأَنَا قَائِدُهُمْ إِذَا وَفَدُوا، وَأَنَا خَطِيبُهُمْ إِذَا أُنْصِتُوا، وَأَنَا مُشَفَّعُهُمْ إِذَا حُبِسُوا، وَأَنَا مُبَشِّرُهُمْ إِذَا أَيِسُوا، اَلْكَرَامَةُ وَالْمَفَاتِيحُ يَوْمَئِذٍ بِيَدِي، وَأَنَا أَكْرَمُ وَلَدِ آدَمَ عَلَى رَبِّي، يَطُوفُ عَلَيَّ أَلْفُ خَادِمٍ كَأَنَّهُمْ بَيْضٌ مَكْنُونٌ أَوْ لُؤْلُؤٌ مَنْثُورٌ(١).

49. Bize Sa'îd b. Sufyân, Mansûr b. Ebi'l-Esved'den, (o) Leys'den, (o) er-Rebî' b. Enes'den, (o da) Enes'den (naklen) rivâyet etti (ki Enes) şöyle demiş: Resûlullah şöyle buyurdu: *"(İnsanların kabirden) ilk çıkacak olanı benim. (Rablerinin huzuruna) geldikleri zaman komutanları ben (olacağım). Susturuldukları zaman (onlar adına konuşacak, dertlerini anlatacak) hatibleri ben (olacağım). Tutuklandıkları zaman (kurtulmaları için) şefâatı kabul edilecek olan da ben (olacağım). (Allah'ın lûtfundan) ümitsizliğe düştükleri zaman (kendileri için yaptığım şefâatin kabul edildiğine dair) onları müjdeliyecek olan da ben (olacağım). İzzet, şerefi ve anahtarlar o gün benim elimde olacakdır. Rabbim katında âdemoğulunun en kıymetlisi de benim. (O gün) etrafımda, örtülüp saklanmış yumurtalar,(169) saçılmış inciler(170) gibi olan bin hizmetçi dolaşacak."(171)*

٥٠ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْحَكَمِ الْمِصْرِيُّ، ثنا بَكْرُ بْنُ مُضَرَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ، عَنْ صَالِحٍ - هُوَ ابْنُ عَطَاءِ بْنِ خَبَّابٍ مَوْلَى بَنِي الدُّئَلِ - عَنْ عَطَاءِ بْنِ رَبَاحٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ النَّبِيَّ - ﷺ - قَالَ: أَنَا قَائِدُ الْمُرْسَلِينَ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفَّعٍ وَلَا فَخْرَ(٢).

168- Bkz. 55. hadisin "açıklama"sız.

169- Bkz. Sâffât sûresi, 49.

170- Bkz. İnsan sûresi, 19.

171- Tirmizi, Menâkıb, 1 (5/585, muhtasaran); Firdevs, 1/47.

50. Bize Abdullah b. Abdilhakem el-Mısrî haber verip (dedi ki) bize Bekr b. Mudar, Ca'fer b. Rebi'a'dan, (o) Sâlih'den -ki o, Düeloğullarının âzâdlısı, ibn Atâ b. Habbâb'dır.-, (o) Atâ' b. Rebâhdan, (o da) Câbir b. Abdillah'dan (naklen) rivayet etti ki Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Ben peygamberlerin komutanıyım. Bunu övünmek için söylemiyorum. Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Övünmek yok! Ben ilk şefâat edecek ve şefâati ilk kabul edilecek olanım. Övünmek yok!*[172]

٥١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ، ثنا سُفْيَانُ - هُوَ ابْنُ عُيَيْنَةَ - عَنِ ابْنِ جُدْعَانَ، عَنْ أَنَسٍ أَنَّ النَّبِيَّ - ﷺ - قَالَ: أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَأْخُذُ بِحَلْقَةِ بَابِ الْجَنَّةِ فَأَقْعَقِعُهَا. قَالَ أَنَسٌ: كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى يَدِ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - يُحَرِّكُهَا، وَصَفَ لَنَا سُفْيَانُ كَذَا، وَجَمَعَ أَبُو عَبْدِ اللهِ أَصَابِعَهُ وَحَرَّكَهَا. قَالَ وَقَالَ لَهُ ثَابِتٌ: مَسَسْتَ يَدَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - بِيَدِكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَأَعْطِنِيهَا أُقَبِّلْهَا[173].

51. Bize Muhammed b. Abbâd rivâyet edip (dedi ki) bize Sufyân -ki o İbn Uyeyne'dir-, ibn Cud'ân'dan, (o da) Enes'den (naklen) rivâyet etti ki Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Ben, Cennet kapısının halkasını tutup (açılması için) onu tıklayacak olanların ilkiyim. Enes demiş ki;* (şu anda) sanki ben, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem-, hareket ettirildiği haldeki eline bakar gibiyim. Ebû Abdillah (Muhammed b. Abbâd), parmaklarını birleştirip hareket ettirerek; "Sufyân da bize (bunu) böyle tarif etti." (dedi). (Sufyân) dedi ki, Sâbit ona (yani Enes'e); "Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- eline elinle dokundun mu?" dedi. "Evet" dedi. "O halde onu bana ver de öpeyim!" dedi.[173]

٥٢ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، ثنا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ فُلْفُلٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: أَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ فِي الْجَنَّةِ[1].

172- Hadisin senedindeki bütün ravilerin cumhûr tarafından sika kabul edildiği nakledilmektedir. Suyûti d bu hadis için "hasen" işareti koymuştur. (Feyzu'l-Kadir, 3/43) Ancak biz elimizdeki ricâl kitaplarında Salih b. Atâ b. Habbab Hakkında bir bilgi bulamadık.

173- Tirmizi, Tefsir, 18 (5/308,309) Krş. Ahmed b. Hanbel, 3/144,248. Sâbit, büyük bir ihtimalle, Enes'in talebesinden olan Sâbit el-Bunânî'dir.

52. Bize Ahmed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Huseyn b. Ali, Zâ'ide'den, (o) el-Muhtâr b. Fulful'den, (o da) Enes'den (naklen) rivâyet etti (ki Enes) şöle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Ben Cennette ilk şefâat edecek olan (kimsey)im "* buyurdu.(174)

٥٣ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ(١)، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ - هُوَ ابْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْهَادِ -(٢)، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو(٣)، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - يَقُولُ: إِنِّي لَأَوَّلُ النَّاسِ، تَنْشَقُّ الْأَرْضُ عَنْ جُمْجُمَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ، وَأُعْطَى لِوَاءَ الْحَمْدِ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ، وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ، وَآتِي بَابَ الْجَنَّةِ فَآخُذُ بِحَلْقَتِهَا، فَيَقُولُونَ: مَنْ هَذَا؟ فَأَقُولُ: أَنَا مُحَمَّدٌ، فَيَفْتَحُونَ لِي فَأَدْخُلُ، فَأَجِدُ الْجَبَّارَ مُسْتَقْبِلِيَّ فَأَسْجُدُ لَهُ، فَيَقُولُ: إِرْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ، وَتَكَلَّمْ يُسْمَعْ مِنْكَ، وَقُلْ يُقْبَلْ مِنْكَ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ، فَأَرْفَعُ رَأْسِي فَأَقُولُ: أُمَّتِي أُمَّتِي يَا رَبِّ.

فَيَقُولُ: اذْهَبْ إِلَى أُمَّتِكَ فَمَنْ وَجَدْتَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ شَعِيرٍ مِنَ الْإِيمَانِ فَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ، فَأَذْهَبُ فَمَنْ وَجَدْتُ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَلِكَ أَدْخَلْتُهُمُ الْجَنَّةَ، فَأَجِدُ الْجَبَّارَ مُسْتَقْبِلِيَّ فَأَسْجُدُ لَهُ، فَيَقُولُ: ارْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُحَمَّدُ، وَتَكَلَّمْ يُسْمَعْ مِنْكَ، وَقُلْ يُقْبَلْ مِنْكَ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ، فَأَرْفَعُ رَأْسِي فَأَقُولُ: أُمَّتِي أُمَّتِي يَا رَبِّ، فَيَقُولُ: إِذْهَبْ إِلَى أُمَّتِكَ فَمَنْ وَجَدْتَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنَ الْإِيمَانِ فَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ.

فَأَذْهَبُ فَمَنْ وَجَدْتُ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالَ ذَلِكَ أَدْخَلْتُهُمُ الْجَنَّةَ. وَفُرِغَ مِنْ حِسَابِ النَّاسِ، وَأُدْخِلَ مَنْ بَقِيَ مِنْ أُمَّتِي فِي النَّارِ مَعَ أَهْلِ النَّارِ، فَيَقُولُ أَهْلُ النَّارِ: مَا أَغْنَى عَنْكُمْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ اللهَ وَلَا تُشْرِكُونَ بِهِ شَيْئًا، فَيَقُولُ الْجَبَّارُ: فَبِعِزَّتِي لَأُعْتِقَنَّهُمْ مِنَ النَّارِ، فَيُرْسِلُ إِلَيْهِمْ فَيُخْرَجُونَ مِنَ النَّارِ وَقَدْ امْتَحَشُوا، فَيُدْخَلُونَ فِي نَهْرِ الْحَيَاةِ فَيَنْبُتُونَ فِيهِ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِي غُثَاءِ السَّيْلِ، وَيُكْتَبُ بَيْنَ أَعْيُنِهِمْ هَؤُلَاءِ عُتَقَاءُ اللهِ، فَيُذْهَبُ بِهِمْ فَيُدْخَلُونَ الْجَنَّةَ، فَيَقُولُ لَهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ: هَؤُلَاءِ الْجَهَنَّمِيُّونَ، فَيَقُولُ الْجَبَّارُ: بَلْ هَؤُلَاءِ عُتَقَاءُ الْجَبَّارِ(١).

174- Müslim, İman, 330 (1/188)

53. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki) bana Yezîd -ki o İbn Abdillah İbni'l-Hâdi'dir.-, Amr b. Ebî Amr'dan, (o da) Enes b. Mâlik'den (naklen) rivâyet etti (ki Enes) şöyle dedi: Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- **şöyle buyururken işittim:** *Kıyamet gününde insanlar içinde ilk olarak benim başımdan yer yarılıp açılacak. (İlk olarak ben diriltileceğim). Bunu övünmek için söylemiyorum. Bana Hamd Sancağı verilecek. Övünmek yok! Ben kıyamet gününde insanların efendisi, (sığınacakları kimse olacağım). Övünmek yok! Ben kıyamet gününde Cennete girecek olanların ilki (olacağım). Övünmek yok! Cennetin kapısına gelip halkasını tutacağım. Bunun üzerine (görevli melekler); "Kim o?" diyecekler. Ben de; "Ben Muhammed'im." diyeceğim. Bana hemen (kapıyı) açacaklar. Ben de gireceğim. Cebbâr (olan Allah'ı) beni karşılar bulacağım. Hem ona secde edeceğim. O da; "Başını kaldır, ya Muhammed! buyuracak. Konuş, (konuşmaların) senden dinlenecek. Söyle, (dediklerin) senden kabul edilecek. Şefaat et, şefaatın makbul olacak." O zaman başımı kaldırıp; "Ümmetim! Ümmetim, ya Rabbi!" diyeceğim. O da şöyle buyuracak: "Ümmetine git, kimin kalbinde bir arpa tanesi ağırlığında iman bulursan onu Cennete girdir." Ben de gidip, kalbinde bu kadar (iman) bulunan kimseleri Cennete girdireceğim. Daha sonra Cebbâr (olan Allah'ı yine) beni karşılar bulacak ve ona hemen secde edeceğim. O da; "Başını kaldır, ya Muhammed! buyuracak. Konuş, (konuşmaların) senden dinlenecek. Söyle, (söylediklerin) senden kabul edilecek. Şefâat et, şefâatın makbul olacak." Ben bunun üzerine başımı kaldırıp; "Ümmetim! Ümmetim, ya Rabbi!" diyeceğim. O zaman o şöyle buyuracak, "Ümmetine git, kimin kalbinde hardal tanesi ağırlığında iman bulursan onu Cennete girdir." Ben de gidip kalbinde bu kadar (iman) bulunan kimseleri Cennete girdireceğim. (Artık) insanların hesabı bitirilmiş ve, ümmetimden geri kalanlar, Cehennem ehli ile beraber Cehenneme sokulmuştur. O zaman Cehennem ehli; "Alah'a hiçbir şeyi ortak koşmayarak ona ibadet etmiş olmanızın size faydası olmadı!" diyecekler. Bunun üzerine Cebbâr (olan Allah) öyle buyuracak: "Azametime yemin olsun ki onları ateşten mutlaka kurtaracağım." Ardından onlara (görevli ya haber) gönderilecek ve ateşten, yanmış olarak çıkarılacak, hayat nehrine atılacaklar. Orada, yabani ot tohumunun selin çerçöpü içinde bitmesi gibi bitecek ve gözlerinin arasına; "Bunlar Allah'ın âzâdlılarıdır." yazılacak, sonra da götürü-*

lüp Cennete sokulacaklar. Cenned ehli onlara; "Bunlar Cehennemlilerdir" diyecekler. Bunun üzerine Cebbâr (olan Allah); "Hayır, bilâkis onlar Cebbâr'ın âzâdlılarıdır" buyuracak.[175]

AÇIKLAMA

Şefâat, kıyamet gününde, kendilerine müsâade edilecek olan kimselerin, bazı şahıslar hakkında Allah'a niyazda ve onlar için yardım talebinde bulunmaları demektir. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde kıyamet gününde şefâatın olacağını belirten bir çok açıklama vardır. İlgili bir kaç âyet meâli şöyledir: *"Onun izni olmadıkça nezdinde şefâat edecek kim imiş?"*[176] *"Onlar (Allah'ın) râzı olduğundan başkasına şefaat etmezler."*[177] *"Onun izni olmadan hiç kimse şefâat edemez."*[178] *"Zâlimlerin ne bir dostu, ne de sözü tutulur bir şefâatçıları yoktur."*[179] Bu konudaki hadisler de çoktur: *"Her peygamberin (yaptığı ve kabul edilmiş olan) bir duası vardır. Ben ise - inşaallah- duâmı kıyamet gününde ümmetime şefâat etmem için saklamayı istedim."*[180] Bu konuda yukarıda da bir-iki, hadis nakledilmişti. Şefâatle ilgili âyet ve hadîslere göre, başta Hz. Peygamber olmak üzere Allah'ın has kulları, onun izniyle, hesabların âcilen görülmesi, cezaların hafifletilmesi veya tamamen kaldırılması ve derecelerin yükseltilmesi için Allah'a yalvaracak, dilekte bulunacaklardır. Diğer bir ifadeyle, burada, kara günde bir dostun dostunu hatırlaması, ona el uzatması gibi, lâyık olana sâhip çıkma, ona destek ve yardımcı olma söz konusudur. Bu sâhiplenme, destek ve yardıma kavuşma şartları bu dünyada elde edilmektedir. Bunun için, bir hadiste açıklandığı gibi,[181] Hz. Peygamber'in şefâatı sayesinde en mesûd olacak olan insan, kalbinden samimi olarak Lâ İlâhe İllallah diyen insandır. Şefâatı sadece Allah'ın izin vereceği kimseler, yine şefâat edilmesine razı olacağı kimselere yapabilecektir. O halde bunun dışındaki durum ve kişiler için şefaat imkanı olmayacaktır.

175- Ahmed b. Hanbel, 3/144.

176- Bakara sûresi, 255.

177- Enbiyâ sûresi, 28.

178- Yûnus sûresi, 3.

179- Câfir sûresi, 18.

180- Müslim, İman, 335 (1/189).

181- Bkz. Buhâri, İlim, 33 (1/33).

Şefâat imkânının, bütün insanları içine alacak en büyüğü, bir ayrıcalık olarak Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- verilecek[182] ve o, bu imtiyazla, mahşerin korku ve dehşetinden kurtarılmaları için bütün insanlara şefâat edecek ve bu şefâati makbul olacaktır. Bu şefâate "şefâat-ı uzma" denmektedir. Hz. Peygamber bu şefâatından başka; bazı insanların hesaba çekilmeksizin Cennete girdirilmeleri, Cehennemi hak etmiş bazı insanların oraya sokulmamaları, Cehenneme girmiş olan bazı günâhkârların oradan çıkarılmaları ve, Cennettekilerin derecelerinin yükseltilmesi için şefâatte bulunacakdır.[183]

٥٤ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ يُونُسَ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنِ ابْنِ غَنْمٍ(؟) قَالَ: نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فَشَقَّ بَطْنَهُ، ثُمَّ قَالَ جِبْرِيلُ: قَلْبٌ وَكِيعٌ فِيهِ أُذُنَانِ سَمِيعَتَانِ، وَعَيْنَانِ بَصِيرَتَانِ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ الْمُقَفِّي الْحَاشِرُ، خُلُقُكَ قَيِّمٌ، وَلِسَانُكَ صَادِقٌ، وَنَفْسُكَ مُطْمَئِنَّةٌ.

قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: وَكِيعٌ: يَعْنِي شَدِيداً.

54. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana Muâviye, Yûnus b. Meysere'den, (o) Ebu İdris el-Havlanî'den, (o da) İbn Ğanm'dan (naklen) rivâyet etti (ki ibn Ğanm) şöyle dedi: Cebrâîl, Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- inip karnını yarmış, sonra şöyle demiş: "Metanetli bir kalb! İçinde hakkıyla işiten iki kulak, hakkıyla gören (basîretli) iki göz var. (Sen) Allah'ın elçisi, el-Mukaffî, el-Hâşir Muhammed(sin). Ahlâkın düzgün, dilin doğru sözlü, nefsin itminan bulmuş, (sükûna ermiştir)".

Ebû Muhammed (ed-Dârimî) dedi ki; "(Bu haberin metninde geçen) vekî' kelmesi "sağlam, kuvvetli" demektir.

182- "... belki (böylece) Rabb'ın seni, övülmüş bir makama (makam-ı mahmûda) ulaştırır." (İsrâ sûresi, 79) meâlindeki âyette bu imtiyazın söz konusu olduğu söylenir.

183- Bu konuda bkz. Nevevî, 3/35; Umdetu'l-Kârî, 2/127; İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet, 4/1905 vd.; Hak Dini, 2/850-851; İhyâu Ulûmi'd-Din, 4/509 vd.

AÇIKLAMA

Burada Cebrâil'in Hz. Peygamber hakkında kullandığı bazı vasıfları bizzat Hz. Peygamber de kendisi hakkında kullanmıştır. Müslim'in bir rivâyeti şöyledir: *"Ben Muhammed'im, Ahmed'im, el-Mukaffî'yim, el-Hâşir'im, tövbe peygamberiyim, rahmet peygamberiyim."*(184)

el-Mukaffî, peygamberlerin peşinden gelen son peygamber veya önceki peygamberlerin izince giden peygamber demektir. el-Hâşir ise, ilk olarak haşrolunacak olan, ardından diğer insanların haşrolacağı kimse demektir.(185)

Hz.Peygamber'in karnının yarılması meselesi hakkında 13. hadisin açıklamasına bakınız.

٥٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ رُوَيْمٍ(٣)، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - قَالَ: إِنَّ اللهَ أَدْرَكَ بِيَ الْأَجَلَ الْمَرْحُومَ(٤) وَاخْتَصَرَ لِيَ اخْتِصَاراً، فَنَحْنُ الْآخِرُونَ وَنَحْنُ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِنِّي قَائِلٌ قَوْلاً غَيْرَ فَخْرٍ، إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ اللهِ، وَمُوسَى صَفِيُّ اللهِ، وَأَنَا حَبِيبُ اللهِ، وَمَعِيَ لِوَاءُ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِنَّ اللهَ - عَزَّ وَجَلَّ - وَعَدَنِي فِي أُمَّتِي وَأَجَارَهُمْ مِنْ ثَلَاثٍ: لَا يَعُمُّهُمْ بِسَنَةٍ، وَلَا يَسْتَأْصِلُهُمْ عَدُوٌّ، وَلَا يَجْمَعُهُمْ عَلَى ضَلَالَةٍ.

55. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana Muâviye, Urve b. Ruveym'den, (o da) Amr b. Kays'dan (naklen) rivâyet etti ki: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: *Allah beni rahmetli vakte ulaştırmış ve benim için (konuşma kabiliyetimle veya tamamen kısa yolu tutmuştur. Bu sebeple biz (dünyada) sonuncularız. (Ama) kıyamet gününde öne geçen (birincileriz). Ben, övünmeksizin bir söz söyleyeceğim: İbrahim. Allah'ın dostu (Halilullah), Mûsa, Allah'ın seçkin kulu (Safiyyullah), ben ise Allah'ın sevdiği-seveni (Habîbullah)'ım. Kıyamet gününde Hamd Sancağı benim beraberimdedir. Allah -azze ve celle- ümmetim hakkında bana bir söz vermiş ve onları üç şeyden muhafaza etmiştir:*

184- Müslim, 126 (4/1829).

185- Bkz. 2778. hadis.

Onları kıtlıkla toptan mahvetmeyecek, düşman onların kökünü kazıyıp (tamamen imha etmeyecek), onları sapıklık üzerinde birleştirmeyecek.

AÇIKLAMA

En hayırlı ve kıyamete çok yakın bir dönemde yaşamış olan Hz. Peygamber bu hadisinde bize ümmeti, iki büyük peygamber ve kendisi hakkında açıklamada bulunmaktadır.

Hz. İbrahim ve Hz. Mûsa'nın, burada mevzû-i bahs edilen özelliklerine Kur'an-ı Kerîm'de de temas edilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Allah, İbrâhim'i dost edinmiştir."*(186) *"Ey Mûsa, ben elçiliklerimle ve konuşmamla seni insanların başına seçtim."*(187) *"Allah Mûsa ile de konuşmuştu."*(188) Bu âyetlerde belirtilen "seçme" ve "konuşma"dan dolayı, her halde, Hz. Mûsa'ya "safıyullah: Allah'ın samimi dostu" lâkabı verilmiştir. Ancak, Hz. Mûsa'nın "kelimullah: Allah'ın konuştuğu, Allah'la konuşan" lâkabıyla meşhûr olmasına mukâbil, "safıyullah" lâkabı ile daha ziyade Hz. Adem meşhur olmuştur.(189)

Hz. Peygamber, bu ve daha önce geçen hadislerinde olduğu gibi, kendisini muhtelif yönleriyle tanıtmıştır. "Tahdis-i ni'met" olarak değerlendirilen bu tür açıklamalarında o, özellikle, kendisinin açıklamaması halinde bilinemeyecek husûsiyetlerine açıklık getirmiştir.

Yukarıdaki hadiste zikri geçen Livâu'l-Hamd = Hamd Sancağı'nın mahiyeti hakkında iki görüş serdedilmektedir. Bunun mânevî bir sancak olacağını söyleyenlere göre bununla Hz. Peygamber'in kıyamette bütün insanlar içinde "hamd" etmesiyle meşhûr olacağı anlatılmak istenmiştir. Nitekim "sancak" da aslında ordu komutanının yerini belli etmek için kullanılır. Hamd Sancağı'nın hakiki bir sancak olacağı görüşünde olanlar da vardır. Buna göre kıyamette herkes, Makam-ı Mahmûd'da olacak olan(190) Hz. Peygamber'e başvurarak, Onun sancağının altına sığınacaktır. İşte, mahlukatın en çok hamdedeni (ahmed) olan Hz. Peygamber'in bulunacağı makam hamd makamı olacağı için, orada kendisini tanıtacak sancağına da Hamd Sancağı denmiş olmalıdır.(191) Her halde ahiret ahvalinin gerçek mahiyetini ancak Allah ve O'nun bildirdikleri bilebilir.

186- Nisâ sûresi, 125.

187- Arâf sûresi,144.

188- Nisâ sûresi, 164.

189- Bkz. 48. Hadisin "Açıklama"sı.

190- Bkz. İsrâ sûresi, 79.

191- Bkz. Feyzu'l-Kadir, 3/40.

Allah Teâlâ'nın, ümmet-i Muhammed'i muhafaza etmiş olduğu üç durum hakkında başka hadisler de vardır. Müslim'in rivâyet ettiği bir hadiste, Allah'ın şöyle buyurduğu nakledilir: *"Şüphe yok ki ben sana, ümmetinin lehine, onları umûmi kıtlıkla helâk etmemeyi, onlara, kendilerinden başka hiçbir düşmanı musallat etmemeyi (söz) verdim."*[192] Tirmizi'nin bir rivâyetinde ise, "dalâlet üzerinde" toplamama konusunda şöyle buyurulur: "Şüphe yok ki Allah ümmetimi -veya ümmet-i Muhammed'i -sallallahu aleyhi ve sellem-sapıklık üzerinde birleştirmez. Allah'ın eli cemâatle beraberdir. Toplulukdan ayrılan, Cehenneme ayrılır."[193] Bu son madde. İslâm Dini'nde müctehid alimlerin bir konuda ittifaklarının (icmâ'larının), uyulması gereken bir delil olacağına işaret sayılmıştır.

«٩»

باب ما أكرم النبي ﷺ بنزول الطعام من السماء

9. BÂB
HZ. PEYGAMBER'E -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- GÖKTEN YEMEK İNMESİ ŞEKLİNDE İKRAM EDİLEN ŞEYLER

٥٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ(١)، . ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ يَحْيَى(٢)، ثنا أَرْطَأَةُ ابْنُ الْمُنْذِرِ(٣)، عَنْ ضَمْرَةَ بْنِ حَبِيبٍ قَالَ: سَمِعْتُ مَسْلَمَةَ السَّكُونِيَّ - وَقَالَ غَيْرُ مُحَمَّدٍ: سَلَمَةَ السَّكُونِيَّ(٤) - قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - إِذْ قَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ هَلْ أُتِيتَ بِطَعَامٍ مِنَ السَّمَاءِ؟ قَالَ: نَعَمْ، أُتِيتُ بِطَعَامٍ، قَالَ: يَا نَبِيَّ اللهِ هَلْ كَانَ فِيهِ مِنْ فَضْلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَمَا فُعِلَ بِهِ، قَالَ: رُفِعَ إِلَى السَّمَاءِ، وَقَدْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنِّي غَيْرُ لَابِثٍ فِيكُمْ إِلَّا قَلِيلًا، ثُمَّ تَلْبَثُونَ حَتَّى تَقُولُوا: مَتَى مَتَى؟ ثُمَّ تَأْتُونِي أَفْنَاداً(٥)، يُفْنِي بَعْضُكُمْ بَعْضاً بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مُوتَانٌ(٦) شَدِيدٌ، وَبَعْدَهُ سَنَوَاتُ الزَّلَازِلِ(٧).

56. Bize Muhammed İbnu'l-Mübârek rivâyet edip (dedi ki)

192- Müslim, Fiten, 19 (4/2215).

193- Tirmizi, Fiten, 7 (4/466). Bkz. Ebû Dâvûd, Fiten, 1 (4/98).

bana Muâviye b. Yahya rivâyet edip (dedi ki) bize Ertât İbnu'l-Munzir, Damra b. Habib'den rivâyet etti ki, o şöyle demiş: Ben Mesleme es-Sekhuni'nin -Muhammed'den başkası, Seleme es-Sekûni demiş.- şöyle dediğini işittim. Bir ara biz Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- yanındaydık. Derken bir adam; "Ya Resûlallah, dedi, sana gökten yemek verildi mi?" *"Evet, buyurdu, bana yemek verildi."* (Soran adam devamla) "Ya Nebiyallah! Ondan artan oldu mu?" dedi. *"Evet"* buyurdu. "Peki o ne yapıldı?" dedi. Buyurdu ki: *"Göğe kaldırıldı. Bana muhakkak vahyedilmiştir ki ben içinizden başka değil, ancak az (bir zaman) kalacağım. Sonra siz; (kıyamet) ne zaman, ne zaman?" deyinceye kadar kalacaksınız. Ardından, kiminiz kiminizi yok ettiğiniz dağınık topluluklar halinde (kıyamette) bana geleceksiniz. Kıyametin kopmasından, önce şiddetli çokca ölüm (ölet, kıran) olacak, bundan sonra da zelzele yılları (gelecek)tir."*[194]

AÇIKLAMA

Gökten gelen yemek hakkında akla ilk gelen, bunun maddi bir yemek olduğudur. Ancak âdetin dışında olan böyle bir hâdisede, "yemek" ve "doymak" konularında da hârikulâde bir durumun olması ihtimal dahilindedir. O zaman "mânevî" bir yemeğin söz konusu olduğu düşünülebilir. Zaten maddî bir yemeğin olması halinde Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, ihtiyaç içindeki sahabilerini kendisine tercih ederdi. Onun sahâbîleri bile böyle yapıyorlardı. Kur'an-ı Kerim onların bir örnek davranışlarını şöyle ebedîleştirmiştir: *"Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, imana sarılanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler."*[195] Her halükârda bu harikulâdeliklerin sahibi de fânidir. Az bir zaman sonra içlerinden ayrılacaktır. Bunun için müslümanlar dikkatlerini ebedî olana çevirmeli, İslâm'ın gösterdiği dosdoğru yoldan saparak birbirini imha etmek için uğraşan gruplar haline gelme-

194- Ahmed b. Hanbel, 4/104. Zehebî, bu haberin Sahih Garib olduğunu kaydeder (el-Hasâ'is, 2/56).

195- Haşr sûresi, 9.

meliler. Aksi takdirde hayat çekilmez olur ve ölümü bile iştiyakla ararlar. Neticede kıyametin kopması muhakkak olur.

Hadiste kıyamet öncesi vukua gelecek iki olaya işaret edilmektedir. Kıran, kırgın, fazla ve sık ölüm (=mûtan) tabir edilen birincisinden tâûnun kasdedildiği ve bununla, binlerce kişinin ölümüne sebep olan amavâs Tâûnunun önceden haber verildiği söylenmiştir. Bu tâûn h. 17. yılda Hz. Ömer'in halifeliği zamanında vukubulmuş; Suriye, Mısır ve Irak'ı kırıp geçirmişti. Bu felâketin şiddetli olduğu üç günde yetmiş bin kişinin öldüğü kaydedilmektedir. Sahâbenin ileri gelenlerinden Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh ve Muâz b. Cebel de bu salgında vefat etmişlerdi. Hz. Ömer bu salgın esnasında Suriye hududuna kadar gelmiş, salgın haberini alınca ashabla istişare etmiş ve Hz. Peygamber'in; *"O (tâunun) bir yerde (çıktığını) işittiğinizde oraya gelmeyiniz. İçinde olduğunuz halde bir yerde meydana geldiğinde ise, ondan kaçmak için (oradan) çıkmayınız."*[196] hadisini hatırlatmaları üzerine geri dönmüştü.[197] Bu hadise, sebep olduğu ölümler sebebiyle gerçek bir "mûtan" olarak değerlendirilebilir. Fakat hadiste söz konusu edilen mûtanı, çeşitli zamanlarda meydana gelmiş veya gelecek her türlü sık ve fazla ölüm olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Kıyametten önce vukûu haber verilen ikinci hâdise zelzeledir. Bunlar için, nükleer denemelerden petrol ve diğer madenlerin çıkarımına kadar bir çok maddî sebebin hızla hazırlanmakta olduğunu her gün müşahede etmekteyiz. Bunlar kıyametten önce herhangi bir zamanda mutlaka olacak hadiselerdir. Ama bunların ardından hemen kıyametin kopup kopmayacağını bilemiyoruz. Onun bilgisi Allah katındadır.

٥٧ - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - أُتِيَ بِقَصْعَةٍ مِنْ ثَرِيدٍ، فَوُضِعَتْ بَيْنَ يَدَيِ الْقَوْمِ، فَتَعَاقَبُوهَا إِلَى الظُّهْرِ مِنْ غُدْوَةٍ، يَقُومُ قَوْمٌ وَيَجْلِسُ آخَرُونَ، فَقَالَ رَجُلٌ لِسَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ: أَمَا كَانَتْ تُمَدُّ؟ فَقَالَ سَمُرَةُ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ تَعْجَبُ؟ مَا كَانَتْ تُمَدُّ إِلَّا مِنْ هَهُنَا، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى

196- Müslim, Selâm, 98 (4/1741).

197- Bkz.Tecrîd, 8/473.

السَّمَاءِ.

57. Bize Osman b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Yezîd b. Harûn rivâyet edip (dedi ki) bize Süleyman et-Teymi, Ebu'l-Alâ'dan, (o da) Semure b. Cundeb'den (naklen) haber verdi ki, (bir gün) Resûlullaha -sallallahu aleyhi ve sellem- bir çanak tirit getirilmişti. (Bu çanak) topluluğun önüne kondu. Onlar da sabahdan öğleye kadar peş peşe ona gidip-geldiler, (yediler). Bir grup kalkıyor, diğerleri oturuyordu. Bu söz üzerine bir adam Semure b. Cundeb'e: "(Çanağa) ilâve yapılmıyor muydu?" dedi. O şöyle cevap verdi. "Neden şaşıyorsun ki! Başka yerden değil, ancak -eliyle göğe işaret ederek- şuradan ilâve yapılıyordu."[198]

«١٠»

باب في حسن النبي ﷺ

10. BÂB
HZ. PEYGAMBER'İN -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- GÜZELLİĞİ HAKKINDA

٥٨ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سَوَّارٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - فِي لَيْلَةٍ إِضْحِيَانٍ، وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ حَمْرَاءُ، فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَيْهِ وَإِلَى الْقَمَرِ، قَالَ: فَلَهُوَ كَانَ أَحْسَنَ فِي عَيْنِي مِنَ الْقَمَرِ[1].

58. Bize Muhammed b. Sa'îd rivâyet edip (dedi ki) bize Abdurrahman b. Muhammed, Eş'as b. Sevvâr'dan, (o) Ebû İshak'dan, (o da) Câbir b. Semure'den (naklen) haber verdi (ki Câbir) şöyle dedi: Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- mehtaplı bir gecede görmüştüm. Üzerinde kırmızı bir takım (elbise) vardı. (Bir) ona (bir) aya bakmaya koyuldum. (Câbir devamla) dedi ki;

198 Tirmizi, Menâkıb, 5 (5/593). Bkz. 43.-46. hadisler.

"Vallahi o, benim gözüme aydan daha güzel (görün)"dü."[199]

٥٩ - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي الثَّابِتِ الزُّهْرِيّ، حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَخِي مُوسَى، عَنْ عَمِّهِ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - أَفْلَجَ الثَّنِيَّتَيْنِ، إِذَا تَكَلَّمَ رُئِيَ كَالنُّورِ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ ثَنَايَاهُ.

59. Bize İbrahim İbnu'l-Munzir haber verip (dedi ki) bize Abdulaziz b. Ebi's-Sâbit ez-Zührî rivâyet edip (dedi ki) bana İsmail b. İbrahim b. Ahî Musa, amcası Musâ b. Ukbe'den, (o) Küreyb'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki ibn Abbâs) şöyle dedi: Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- ön dişleri seyrekti. Konuştuğu zaman, ön dişlerinin arasından nûr gibi (bir şeyin) çıktığı görülürdü.[200]

٦٠ - أَخْبَرَنَا مَحْمُودُ بْنُ غَيْلَانَ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا مِسْعَرٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ: قَالَ ابْنُ عُمَرَ: مَا رَأَيْتُ أَحَداً أَنْجَدَ وَلَا أَجْوَدَ وَلَا أَشْجَعَ وَلَا أَضْوَأَ وَأَوْضَأَ مِنْ رَسُولِ اللهِ - ﷺ -.

60. Bize Mahmûd b. Ğaylân haber verip (dedi ki) bize Yezîd b. Harun rivâyet edip (dedi ki) bize Mis'ar, Abdülmelik b. Umeyr'den haber verdi (ki o) şöyle demiş: İbn Ömer dedi ki; Reshulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- kadar bahadır, onun kadar cömert, onun kadar yiğit (ve cesur), onun kadar parlak, onun kadar güzel hiç kimse görmedim.

199- Tirmizi, Edeb, 47 (5/118).

200- Bu hadisi Tirmizi, eş-Şemâ'il'de; Taberâni, el-Evsat'ta; Beyhekî, ed-Delâ'il'de rivâyet etmişlerdir. Hadisin senedindeki Abdulaziz çok za'if bir râvidir (Feyzu'l-Kadir, 5/72; Mecme'u'z-Zevâ'id, 8/279).

٦١ - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، ثنا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِلرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذِ[1] بْنِ عَفْرَاءَ: صِفِي لَنَا رَسُولَ اللهِ - ﷺ -، قَالَتْ: يَا بُنَيَّ لَوْ رَأَيْتَهُ رَأَيْتَ الشَّمْسَ طَالِعَةً[2].

61. Bize İbrâhim İbnu'l-Munzir el-Hızâmî haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. Mûsa rivâyet edip (dedi ki) bize Usâme b. Zeyd, Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'den rivâyet etti. (ki o şöyle demiş: Ben er-Rubeyyi' bnt. Muavviz b. Afrâ'ya; "Bize Reshulullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- tavsif edin!" dedim.

O da şöyle cevap verdi: "Yavrucuğum! Onu görseydin güneşi doğarken görmüş (gibi) olurdun."[201]

٦٢ - أَخْبَرَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أنا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - أَزْهَرَ اللَّوْنِ، كَأَنَّ عَرَقَهُ اللُّؤْلُؤُ، إِذَا مَشَى تَكَفَّأَ، وَمَا مَسَسْتُ حَرِيرَةً وَلَا دِيبَاجَةً أَلْيَنَ مِنْ كَفِّهِ، وَلَا شَمِمْتُ رَائِحَةً قَطُّ أَطْيَبَ مِنْ رَائِحَتِهِ مِسْكَةً وَلَا غَيْرَهَا[1].

62. Bize Haccâc b. Minhâl haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Seleme rivâyet edip (dedi ki) bize Sâbit, Enes'den haber verdi (ki o) şöyle demiş: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- parlak beyaz tenli idi. Teri sanki inci gibiydi. Yürüdüğü zaman biraz öne doğru meyilli yürürdü. Onun eli kadar yumuşak ne bir ipeğe ne de bir atlasa dokunmamışımdır. Onun kokusu kadar güzel, ister misk olsun ister başkası, hiç bir koku da koklamamışımdır.[202]

201- Bu haberi Taberâni, el-Kebîr ve el-Evsat'ında rivâyet etmiştir. Taberâni'nin râvileri sıka kabul edilmişlerdir (Mecmeu'z-Zevâ'id, 8/280).

202- Müslim, Fedâ'il, 82 (4/1815); Ahmed b. Hanbel, 3/228, 270. Bkz. Buhâri, Menâkıb, 23 (4/164).

٦٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، أنا حَمَّادُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - فَمَا قَالَ لِي أُفٍّ قَطُّ، وَلَا قَالَ لِي لِشَيْءٍ صَنَعْتُهُ: لِمَ صَنَعْتَ كَذَا وَكَذَا؟ أَوْ: هَلَّا صَنَعْتَ كَذَا وَكَذَا، وَقَالَ: لَا وَاللهِ مَا مَسَسْتُ بِيَدِيَّ دِيبَاجاً وَلَا حَرِيراً أَلْيَنَ مِنْ يَدِ رَسُولِ اللهِ - ﷺ -، وَلَا وَجَدْتُ رِيحاً قَطُّ وَعَرْفاً كَانَ أَطْيَبَ مِنْ عَرْفِ أَوْ رِيحِ رَسُولِ اللهِ - ﷺ[٢].

63. Bize Ebu'n-Numân haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Yezid, Sâbit'den, (o da) Enes b. Mâlik'den (naklen) haber verdi (ki Enes) şöyle dedi: Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- (uzun bir müddet) hizmette bulunmuştum. (Bu hizmetim müddetince) bana hiç "of!" (bile) dememişti. Yaptığım bir şey için de bana; "Niçin şöyle şöyle yaptın?" veya; "Şöyle şöyle yapsaydın ya!" dememişti. (Enes sözünün devamında) şöyle dedi: "Hayır, vallahi! Ellerimle Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- kadar yumuşak ne bir atlasa ne de bir ipeğe dokunmamışımdır. Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- güzel kokusu -veya kokusu- kadar güzel bir koku ve güzel koku da hiç bulmamış, (koklamamışım)dır."(203)

٦٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الرِّفَاعِيُّ، ثنا أَبُو بَكْرٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ خُدْرَةَ، حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي حَرِيشٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ أَبِي حِينَ رَجَمَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - مَاعِزَ بْنَ مَالِكٍ، فَلَمَّا أَخَذَتْهُ الْحِجَارَةُ أُرْعِبْتُ، فَضَمَّنِي إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - فَسَالَ عَلَيَّ مِنْ عَرَقِ إِبْطِهِ مِثْلُ رِيحِ الْمِسْكِ.

64. Bize Muhammed b. Yezîd er-Rifâ'î haber verip (dedi ki) bize Ebû Bekr, Habîb b. Hudre'den rivâyet etti (ki o, şöyle demiş): Bana Harişoğullarından bir adam rivâyet edip şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- Mâ'iz b. Mâlik'i recm ettiği zaman, babamla beraber, Hz. Peygamber'in yanındaydım. (Mâ'iz'e)

203- Tirmizi, Birr, 69 (4/368); Buhârî, Menâkıb, 23 (4/167, muhtasaran); Müslim, Fedâ'il, 81 (4/1814, muhtasaran); Ebû Dâvûd, Edeb, 1 (4/247, muhtasaran). Bkz. Buhârî, Vesâyâ, 25 (3/195).

taş isabet edince (korkudan) beni bir titreme aldı. Bu sebeple Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- beni kucaklayıp sardı da koltuk altının terinden, misk kokusuna benzer (teri) üzerime aktı.(204)

AÇIKLAMA

Mâ'iz b. Mâlik el-Eslemî bir sahâbidir. Bir kadınla zina yapmış, sonra pişmanlık duyarak Hz. Peygamber'e gelmiş ve zina yaptığını itiraf etmiş, ısrarla cezasının verilmesini istemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onun recmedilmesi (taşlanarak öldürülmesini) emretmiş ve recmedilmişti. Recminden sonra Hz. Peygamber'in onun hakkında şöyle buyurduğu rivâyet edilir: "O öyle bir tövbe etti ki, şayet o bir ümmet arasında taksim edilseydi onların hepsine yeterdi."(205)

٦٥ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ: أَرَأَيْتَ كَانَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - مِثْلَ السَّيْفِ؟ قَالَ: لَا مِثْلَ الْقَمَرِ(٣).

65. Bize Ebû Nuaym rivâyet edip (dedi ki) bize Züheyr, Ebû İshak'dan, (o da) el-Berâ'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Berâ) şöyle dedi: Bir adam kendisine; "Ne dersin, (acaba) Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- yüzü kılıç gibi (yani uzun ve parlak) mı idi?" diye sordu. O da şöyle cevap verdi: "Hayır, ay gibi (değirmi ve parlakdı)."(206)

٦٦ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا شَرِيكٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يُعْرَفُ بِاللَّيْلِ بِرِيحِ الطِّيبِ.

204- Habîb mechûl bir râvîdir. Habîb ve bu haberi hk. bkz. Mizânu'l-İ'tidâl, 1/454.

205- Müslim, Hudûd, 22 (3/1322).

206- Buhâri, Menâkıb, 23 (4/165); Tirmizi, Menâkıb, 8 (5/598); Ahmed b. Hanbel, 4/281.

66. Bize Yezîd b. Harûn haber verip (dedi ki) bize Şerik, el-A'meş'den, (o da) İbrahim'den (naklen) haber verdi (ki İbrahim) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, geceleyin, güzel koku(sun)dan tanınırdı.(207)

٦٧ - أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ الْفَضْلِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْهَاشِمِيُّ، أنا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ - ﷺ - لَمْ يَسْلُكْ طَرِيقاً، أَوْ لاَ يَسْلُكُ طَرِيقاً فَيَتْبَعُهُ أَحَدٌ إِلاَّ عَرَفَ أَنَّهُ قَدْ سَلَكَهُ، مِنْ طِيبِ عَرْفِهِ، أَوْ قَالَ: مِن رِيحِ عَرَقِهِ.

67. Bize Mâlik b. İsmaîl haber verip (dedi ki) bize İshak İbnu'l-Fadl b. Abdirrahman el-Hâşimî rivayet edip (dedi ki) bize el-Muğire b. Atıyye, Ebu'z-Zübeyr'den (o da) Câbir'den (naklen) haber verdi ki; Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, bir yola girip de sonra ardından birisi gitmemiştir -veya ardından birisi gitmez- ki, kokusunun güzelliğinden, veya terinin (güzel) kokusundan- dolayı onun (yani Hz. Peygamber'in) o yola kesinlikle girmiş olduğunu anlamış olmasın.(208)

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber, ahlâkta olduğu gibi yaradılışta da çok güzeldi. Sahâbe-i Kirâm onun bu güzelliklerini en ince ayrıntılarına kadar anlatmışlardır. Onların bu türden haberlerini, genel hadis külliyatları yanında Şemâil, Hılye vb. kitaplarda bulmak mümkündür. Biz burada, on yıla yakın bir müddet Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunan Enes b. Mâlik'in bir haberini kaydetmekle yetineceğiz; "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ne aşırı derecede uzun boylu idi, ne de kısa boylu idi. O ne (kireç gibi) sâfi beyazdı, ne de karayağızdı. O ne kısa kıvırcık saçlı, ne de düz uzun saçlı idi. Kırk yaşının sonunda Allah

207- Bu haber murseldir. İbrahim tâbiûndandır.

208-Bu hadisi el-Beyhekî ve Ebû Nuaym da rivâyet etmişlerdir (Bkz. el-Hasâ'is, 1/67) Hadisin, Ebû Ya'la, el-Bezzâr ve et-Taberânî'de şâhidleri vardır (Bkz. Mecmeu'z-Zevâid, 8/282).

onu peygamber gönderdi ve, on sene Mekke'de, on sene Medine'de ikâmet etti. Başında ve sakalında yirmi tel ak saç bulunmadığı bir halde Allah onu altmışıncı senenin sonunda vefât ettirdi."[209] Sahâbenin Hz. peygamber'e gösterdikleri alâka ve sevginin boyutlarını, onun başındaki ak saçları bile tesbit eden bu haber ne güzel teşhir etmektedir! Bu durum tarihte başka hiçbir insana müyesser olmamıştır.

Hz. Peygamber, tabiî güzelliğinin yanında, te.i de güzel kokmakla beraber, temiz ve güzel giyinir, güzel koku da kullanırdı. O, dünyadan kendisine sevdirilen şeylerden birinin güzel koku olduğunu açıklamıştır.[210] Bunun için, başkasını rahatsız etmeyecek ağırlık ve türde olmak, içinde haram bir madde bulunmamak kaydıyla güzel koku kullanmak sünnettir. Güzel kokuyu erkekler saç ve sakallarına sürer, yüzlerine sürmezler. Kadınlar da, evden dışarı çıktıklarında etrafa yayılıcı güzel koku sürünemezler.

«١١»

باب ما أكرم النبي ﷺ من كلام الموتى

11. BÂB
HZ. PEYGAMBER'E -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- ÖLÜLERİN KONUŞMASI NEV'İNDEN İKRAM EDİLEN ŞEYLER

٦٨ - أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، أنا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو اللَّيْثِيُّ[1]، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يَأْكُلُ الْهَدِيَّةَ، وَلَا يَقْبَلُ الصَّدَقَةَ، فَأَهْدَتْ لَهُ امْرَأَةٌ مِنْ يَهُودِ خَيْبَرَ شَاةً مَصْلِيَّةً[2]، فَتَنَاوَلَ مِنْهَا وَتَنَاوَلَ مِنْهَا بِشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ، ثُمَّ رَفَعَ النَّبِيُّ - ﷺ - يَدَهُ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ هَذِهِ تُخْبِرُنِي أَنَّهَا مَسْمُومَةٌ، فَمَاتَ بِشْرُ ابْنُ الْبَرَاءِ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا النَّبِيُّ - ﷺ - مَا حَمَلَكِ عَلَى مَا صَنَعْتِ؟ فَقَالَتْ: إِنْ كُنْتَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّكَ شَيْءٌ، وَإِنْ كُنْتَ مَلِكًا أَرَحْتُ النَّاسَ مِنْكَ، فَقَالَ فِي

209- Müslim, Fedâ'il, 113 (4/1824).

210- Bkz. Nesâ'î, İşretu'n-Nisâ', 1 (7/58).

مَرَضِهِ: مَا زِلْتُ مِنَ الْأَكْلَةِ الَّتِي أَكَلْتُ بِخَيْبَرَ، فَهَذَا أَوَانُ انْقِطَاعِ أَبْهَرِي[٣].

68. Bize Ca'fer b. Avn haber verip (dedi ki) bize Muhammed b. Amr el-Leysî, Ebû Seleme'den haber verdi (ki o) **şöyle demiş:** Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, zekat (malını) kabul etmediği halde hediyeyi (alır, kabul eder,) yerdi. (Bir gün) Hayber yahûdîlerinden bir kadın kendisine kızartılmış bir koyun hediye etti. O da ondan (bir lokma) aldı. Bişr İbnu'l-Berâ'da aldı. Sonra Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- elini (kızartılmış koyundan) kaldırdı ve, "Bu (kızartılmış koyun) bana kendisinin zehirli olduğunu haber veriyor." buyurdu. Neticede Bişr İbnu'l-Berâ' öldü. Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- o (kadına); *"Seni yaptığın şeye ne sevketti?"* diye haber saldı. O da şöyle dedi: "Şayet peygamber isen sana hiçbir şey zarar vermez. Eğer kıral isen insanları senden (kurtarır,), rahata kavuşturmuş (olurum)". (Hz. Peygamber ölüm) hastalığında şöyle buyuracakdı: *"Hayber'de yediğim bir yemekden (şimdiye kadar ıztırab çekmeye) devam ettim. İşte şimdi de (bu yemeğin zehirinden) yürek damarlarımın kesilme zamanları(ndayım)."*[211]

٦٩ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أنا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: كَانَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللهِ يُحَدِّثُ: أَنَّ يَهُودِيَّةً مِنْ أَهْلِ خَيْبَرَ سَمَّتْ شَاةً مَصْلِيَّةً، ثُمَّ أَهْدَتْهَا إِلَى النَّبِيِّ - ﷺ -، فَأَخَذَ النَّبِيُّ - ﷺ - مِنْهَا الذِّرَاعَ فَأَكَلَ مِنْهَا، وَأَكَلَ الرَّهْطُ مِنْ أَصْحَابِهِ مَعَهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ - ﷺ -: ارْفَعُوا أَيْدِيَكُمْ، وَأَرْسَلَ النَّبِيُّ - ﷺ - إِلَى الْيَهُودِيَّةِ فَدَعَاهَا، فَقَالَ لَهَا: أَسَمَمْتِ هٰذِهِ الشَّاةَ؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، وَمَنْ أَخْبَرَكَ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ - ﷺ -: أَخْبَرَتْنِي هٰذِهِ فِي يَدِي - الذِّرَاعُ -، فَقَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: فَمَاذَا أَرَدْتِ إِلَى ذَلِكَ؟ قَالَتْ: قُلْتُ إِنْ كَانَ نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّهُ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ نَبِيًّا اسْتَرَحْنَا مِنْهُ، فَعَفَا عَنْهَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ - وَلَمْ يُعَاقِبْهَا، وَتُوُفِّيَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ الَّذِينَ أَكَلُوا مِنَ الشَّاةِ، وَاحْتَجَمَ النَّبِيُّ - ﷺ - عَلَى كَاهِلِهِ مِنْ أَجْلِ الَّذِي أَكَلَ مِنَ الشَّاةِ. حَجَمَهُ أَبُو هِنْدٍ مَوْلَى بَنِي بَيَاضَةَ

211- Ebû Dâvûd, Diyât, 6 (4/174-175). Bkz. Buhârî, Meğazî, 83 (5/137); Hibe, 28 (3/141); Ahmed b. Hanbel, 1/305, 3/218.

بِالْقَرْنِ وَالشَّفْرَةِ، وَهُوَ مِنْ بَنِي ثُمَامَةَ، وَهُمْ حَيٌّ مِنَ الْأَنْصَارِ[1].

69. Bize el-Hakem b. Nâfi' haber verip (dedi ki) bize Şuayb b. Ebî Hamza, ez-Zührî'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Câbir b. Abdillah anlatırdı ki; Hayberlilerden yahûdî bir kadın, kızartılmış bir koyunu zehirleyip Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- hediye etti. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- de ondan bir kol aldı ve bir miktar yedi. Ashabından beraberinde bulunan bir topluluk da yedi. Sonra Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara; "Ellerinizi (yemekden) kaldırın!" buyurdu. (Daha sonra) Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- yahûdî kadına (haber) salıp çağırttı. (Gelince) ona; *"Bu koyunu zehirledin mi?"* buyurdu. O da; "Evet, (onu zehirledim), dedi. (Bunu) sana kim haber verdi?". Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Elimdeki şu kol bana haber verdi,"* buyurdu. (Kadın tekrar "Evet (öyle. Onu zehirlemişdim.)" dedi. O zaman (Hz. Peygamber) (ona); *"Peki bundan maksadın neydi?"* buyurdu. (Kadın) şöyle cevap verdi. "Kendi kendime, eğer o peygamber ise (bu) ona zarar vermez, peygamber değilse ondan (kurtulur), rahata kavuşuruz, dedim (ve bunun için yaptım.)". Bu söz üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onu bağışlayıp cezalandırmadı. (Sonradan), koyundan yemiş olan bir sahâbisi vefat etti. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- ise, koyundan yemiş olması sebebiyle omuzundan hacamat yaptırmış, (kan aldırmıştı). Hacamatı, boynuz ve keskin bıçak (ustura) ile, Beyâzaoğullarının mevlâsı Ebû Hind yapmıştı. (Ebû Hind) ise Sümameoğullarındandır. Bunlar, Ensâr'dan bir boydur.[212]

٧٠ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا فَتَحْنَا خَيْبَرَ أُهْدِيَتْ لِرَسُولِ اللهِ - ﷺ - شَاةٌ فِيهَا سَمٌّ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: اجْمَعُوا لِي مَنْ كَانَ هَهُنَا مِنَ الْيَهُودِ، فَجُمِعُوا لَهُ، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: إِنِّي سَائِلُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَهَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ يَا أَبَا الْقَاسِمِ، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: مَنْ أَبُوكُمْ؟ قَالُوا: أَبُونَا فُلَانٌ، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: كَذَبْتُمْ، بَلْ أَبُوكُمْ فُلَانٌ، قَالُوا: صَدَقْتَ وَبَرَرْتَ، فَقَالَ لَهُمْ: هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ

212- Ebû Dâvûd, Diyât, 6 (4/174).

سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ وَإِنْ كَذَبْنَاكَ عَرَفْتَ كَذِبَنَا كَمَا عَرَفْتَ فِي آبَائِنَا، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: فَمَنْ أَهْلُ النَّارِ؟ فَقَالُوا: نَكُونُ فِيهَا يَسِيراً ثُمَّ تَخْلُفُونَا فِيهَا، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: إِخْسَئُوا فِيهَا، وَاللهِ لَا نَخْلُفُكُمْ فِيهَا أَبَداً، ثُمَّ قَالَ لَهُمْ: هَلْ أَنْتُمْ صَادِقِيَّ عَنْ شَيْءٍ إِنْ سَأَلْتُكُمْ عَنْهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: هَلْ جَعَلْتُمْ فِي هَذِهِ الشَّاةِ سَمّاً؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: مَا حَمَلَكُمْ عَلَى ذَلِكَ؟ قَالُوا: أَرَدْنَا إِنْ كُنْتَ كَاذِباً أَنْ نَسْتَرِيحَ مِنْكَ، وَإِنْ كُنْتَ نَبِيّاً لَمْ يَضُرَّكَ[1].

70. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki) bana Sa'îd b. Ebi Sa'îd el-Makburî, Ebû Hureyre'den rivâyet etti (ki o) şöyle demiş: Hayber'i fethettiğimiz zaman Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem-, içinde zehir bulunan, (kızartılmış) bir koyun hediye edildi. Ardından Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-: "Orada bulunan yahûdîleri bana toplayın!" buyurdu. Onlar da onun için (huzuruna) toplanıldılar. Sonra Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara; *"Size bir şey soracağım. Bu konuda bana doğruyu söyler misiniz?"* buyurdu. Onlar da; "Evet, ya Ebe'l-Kâsım (doğruyu söyleriz!)" dediler. Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara; *"Atanız kimdir?"* buyurdu. "Atamız falandır." dediler. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara; *"Yalan söylediniz. Hayır, babanız falandır."* buyurdu. Onlar (bu sefer); "Doğru söyledin, gerçeği konuştun." dediler. Bundan sonra, (Hz. Peygamber) onlara; *"Size bir şey (daha) sorsam o konuda bana doğruyu söyler misiniz?"* buyurdu. "Evet, dediler. (Zaten) biz sana yalan söylesek, sen, atamız hakkındaki (yalanımızı) bildiğin gibi, yalan söylediğimizi bilirsin." Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara; *"Peki, Cehennem ehli kimlerdir?"* buyurdu. Dediler ki; "Biz orada az (bir müddet) kalacağız. Sonra orada bize siz halef olacak, (bizim yerimize siz geleceksiniz.)." Bu söz üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara; *"yıkılıp (kalın) orada! Vallahi orada size ebediyyen halef olmayacağız"* buyurdu. Sonra onlara (tekrar); *"Size bir şey sorsam, o konuda bana doğruyu söyler mesiniz?"* buyurdu. "Evet" dediler. Buyurdu ki; *"Şu (kızartılmış) koyuna zehir koydunuz mu?"*. "Evet" dediler. *"Buna sizi ne sevk etti?"* buyurdu. Dediler ki; "Yalancı isen senden (kurtulup) rahata kavuşmayı istedik. (Hak) Pegamber isen (zaten) o sana zarar

veremezdi."[213]

AÇIKLAMA

Hayber, yahûdîlerin toplanmış oldukları bir bölgeydi. Hz. Peygamber, müslümanlar için büyük bir tehlike arzetmeye başlayan bu yere, Hudeybiye anlaşmasından sonra bir sefer düzenlemiş ve, neticede bölgeyi İslâm topraklarına katmıştı (h. 7. yıl). Fetihten sonra, savaşta en yakınlarını kaybetmiş olan Zeyneb bintu'l-Hâris isimli bir kadın, zehirli yemekle Hz. Peygamber'in canına kasdetmiş ama Allah onu bu kadının şerrinden korumuştu. Dârimi ve diğer bazı alimler, bu konudaki haberlerde yer alan, "Elimdeki şu kol bana haber verdi." ve benzeri cümlelerden hareketle bu olayda, "ölünün mucizevi bir şekilde konuşması"nın söz konusu olduğunu söylemişlerdir. Ancak burada, zehirli kızarmış ette meydana gelen değişikliğin farkedilmesi de ihtimal dahilindedir. Adı geçen kadının akibeti hakkında değişik rivâyetler vardır. Biz bunları şu şekilde te'lif edebiliriz: Kadın olaydan sonra müslüman olmuş, bundan dolayı Hz. Peygamber onu cezalandırmamıştı. Fakat, zehirli etten yemiş olan Bişr'in vefatı üzerine kadın öldürülmüştü. Son haberden anlaşılıyor ki diğer yahûdîler de bu öldürme teşebbüsünden haberdar idiler.

Hz. Peygamber'in yahûdîlere sorduğu sorulardan, onların atalarıyla ilgili olanı hakkında bir açıklamaya rastlanmamıştır. Muhtemelen bu, onların, Hz. İsmail ile Hz. İshak'dan hangisinin soyundan geldikleriyle alâkalı bir soruydu. Yahûdîlerin, Cehennemde kalış müddetleriyle ilgili inançlarına, Kur'an-ı Kerim'de de işaret edilir: *"Bir de dediler ki; "Sayılı bir kaç gün dışında bize aslâ ateş dokunmayacaktır." De ki; "Allah'dan (bu hususta) bir söz mü aldınız. Şâyet öyle ise Allah verdiği sözden dönmez. Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz."*[214]

213- Buhâri, Cizye, 7 (4/66), Tıbb, 55 (7/32); Ahmed b. Hanbel 2/451.

214- Bakara sûresi, 80. Hayber'deki zehirleme hâdisesi hakkında bkz. Fethu'l-Bâri, 15/81-82 21/380-382; Umdetu'l-Kâri, 15/91-92; Tecrid, 8/467.

«١٢»

باب في سخاء النبي ﷺ

12. BÂB
HZ. PEYGAMBER'İN -SALLAHU VE SELLEM- CÖMERTLİĞİ HAKKINDA

٧١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: مَا سُئِلَ النَّبِيُّ - ﷺ - شَيْئاً قَطُّ فَقَالَ: لاَ. قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: إِذَا لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ وَعَدَ[1].

71. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) İbnu'l-Munkedir'den, (o da) Câbir'den (naklen) haber verdi (ki Câbir) şöyle dedi: Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- bir şey istenilip de onun; "Hayır!" dediği hiç vâki olmamıştır[215] Ebû Muhammed (ed-Dârimî) dedi ki; (Sufyân) İbn Uyeyne şöyle demiştir: Onun yanında (istenilen, vereceği bir şey) olmadığı zaman, (olduğunda vereceğine dair) va'dde bulunurdu.

٧٢ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرَانَ، ثنا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، عَنْ زَمْعَةَ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - حَيِيّاً، لاَ يُسْأَلُ شَيْئاً إِلاَّ أَعْطَاهُ[1].

72. Bize Abdullah b. İmrân haber verip (dedi ki) bize Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Zem'a'dân, (o) Ebû Hâzim'den, (o da) Sehl b. Sa'd'dan (naklen) rivâyet etti (ki Sehl) şöyle dedi: Resûlullah

215- Müslim, Fedâ'il, 56 (4/1805); Buhâri, Edeb, 39 (7/82).

-sallallahu aleyhi ve sellem- çok utangaç idi. Kendisinden hiçbir şey istenmezdi ki onu (isteyene) vermiş olmasın![216]

٧٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْعَرَبِ قَالَ: زَحَمْتُ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - يَوْمَ حُنَيْنٍ وَفِي رِجْلِي نَعْلٌ كَثِيفَةٌ، فَوَطِئْتُ عَلَى رِجْلِ رَسُولِ اللهِ - صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَنَفَحَنِي نَفْحَةً[٢] بِسَوْطٍ فِي يَدِهِ، وَقَالَ: بِسْمِ اللهِ أَوْجَعْتَنِي، قَالَ: فَبِتُّ لِنَفْسِي لَائِمًا أَقُولُ: أَوْجَعْتُ رَسُولَ اللهِ - ﷺ -، فَبِتُّ بِلَيْلَةٍ كَمَا يَعْلَمُ اللهُ، فَلَمَّا أَصْبَحْنَا إِذَا رَجُلٌ يَقُولُ: أَيْنَ فُلَانٌ؟ قَالَ: قُلْتُ: هٰذَا وَاللهِ الَّذِي كَانَ مِنِّي بِالْأَمْسِ، قَالَ: فَانْطَلَقْتُ وَأَنَا مُتَخَوِّفٌ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ - صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: إِنَّكَ وَطِئْتَ بِنَعْلِكَ عَلَى رِجْلِي بِالْأَمْسِ فَأَوْجَعْتَنِي، فَنَفَحْتُكَ نَفْحَةً بِالسَّوْطِ، فَهٰذِهِ ثَمَانُونَ نَعْجَةً فَخُذْهَا بِهَا[٤].

73. Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef haber verip (dedi ki) bize Abdurrahman b. Muhammed, Muhammed b. İshak'dan rivâyet etti (ki, o şöyle demiş): Bana Abdullah b. Ebî Bekr, arap bir adamdan (naklen) rivâyet etti (ki bu adam) şöyle demiş: Huneyn savaşında, ayağımda kalın bir papuç var iken Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ile sıkıştım ve Resûlullah'ın -sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem- ayağına bastım. Bunun üzerine o; *"Bismillah! Acıttın beni!"* buyurarak, elindeki bir kırbaç ile bana şöyle hafifçe vurdu. (Adam) dedi ki bundan dolayı; "Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- acıttım!" deyip kendi kendimi kınayarak geceyi geçirdim. Bu şekilde, Allah'ın bildiği gibi, (zor) bir gece geçirdim. Sabahladığımızda bir de ne göreyim! Bir adam; "Falan nerede?" diye (beni araştırıyor). (Adam) dedi ki, (o zaman) kendi kendime şöyle dedim: "Bu, vallahi, dün benim yüzümden olan şey (meselesi!)". (Adam) dedi ki; "Neyse, korka korka gittim. Resûlullah -sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem- bana şöyle buyurdu:

216- Bu hadisin şâhidleri için bkz. Buhâri, Rikâk, 20 (7/183); Ahmed b. Hanbel, 6/314.

"Sen dün papucunla ayağıma basmış, beni acıtmıştın. Ben de kırbaçla sana şöyle hafifce vurmuştum. İşte şu 80 koyun. Onları ona karşılık alın."

٧٤ - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ ابْنِ أَخِي الزُّهْرِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: إِنَّ جِبْرِيلَ قَالَ: مَا فِي الْأَرْضِ أَهْلُ عَشَرَةِ أَبْيَاتٍ إِلَّا قَلَّبْتُهُمْ، فَمَا وَجَدْتُ أَحَداً أَشَدَّ إِنْفَاقاً لِهَذَا الْمَالِ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

74. Bize Ya'kub b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Abdulazîz b. Muhammed ibn Ahi'z-Zühri'den, (o da) ez-Zühri'den (naklen) rivâyet etti (ki ez-Zührî) şöyle dedi. Muhakkak ki Cebrail şöyle dedi: "Yer yüzünde on ev halkı yoktur ki onları deneyip incelemiş olmayayım. Neticede, şu malı, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- kadar çok infâk eden hiç kimse bulmadım."

AÇIKLAMA

Bu bölümde zikredilen haberler, hiç şüphe yok ki, Hz. Peygamber'in cömertliğini anlatmaya kâfi değildirler. Hz. Peygamber'in, yüzlerce deve, altın, gümüş dağıtmasına, her isteyene isteğini, gayr-ı meşrû olmaması[217] ve elinde bulunması halinde, vermesine dair pek çok haber vardır.[218] Ama onun cömertliğini İbn Abbâs'ın şu sözleri çok veciz bir şekilde anlatmaktadır: "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- insanların en cömerdi idi. En çok da, Cebrail'in -aleyhisselâm- kendisiyle karşılaştığı zaman Ramazan'da cömertlik yapardı... İşte Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- mal (dağıtmada) salıverilmiş rüzgârdan daha cömerttir."[219] Bir rüzgâr gibi o, önüne gelen herkese cömertlik yapmaktan geri kalmamıştı. Zaman zaman bu durum, rahmet yağmurları taşıyan bulutları sürükleyen bir rüzgârın ölü araziyi hayata kavuşturması gibi, cömertlik yaptığı insanların hidâyetlerine de sebeb olmuştu.

217- Bkz. Ahmed b. Hanbel, 6/130.

218- Bunların bir kısmı için bkz. Mecmeu'z-Zevâ'id, 9/13; eş-Şifâ, 1/230.

219- Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 5 (1/4).

«١٣»

باب في تواضع رسول الله ﷺ

13. BÂB
RESÛLULLAH'IN -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- ALÇAKGÖNÜLLÜĞÜ HAKKINDA

٧٥ ـ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ وَاقِدٍ[1]، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُقَيْلٍ[2]، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ـ ﷺ ـ يُكْثِرُ الذِّكْرَ، وَيُقِلُّ اللَّغْوَ، وَيُطِيلُ الصَّلَاةَ، وَيُقَصِّرُ الْخُطْبَةَ، وَلَا يَأْنَفُ، وَلَا يَسْتَنْكِفُ أَنْ يَمْشِيَ مَعَ الْأَرْمَلَةِ وَالْمِسْكِينِ فَيَقْضِيَ لَهُمَا حَاجَتَهُمَا[3].

75. Bize Muhammed b. Humeyd rivâyet edip (dedi ki) bize el-Fadl b. Mûsa rivâyet edip (dedi ki) bize el-Huseyn b. Vâkıd, Yahya b. Ukayl'dan, (o da) Abdullah b. Ebî Evfa'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi: Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- (Allah'ı) zikretmeyi çoğaltır, yararsız sözü azaltır, namazı uzatır, hutbeyi kısa tutar, beğenmemezlik etmez, muhtaçlarla ve fakirle beraber yürüyüp onların ihtiyaçlarını görmekten kaçınmazdı.[220]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in tüm hayatı serâpâ zikirden ibaretti. O her beşeri faaliyeti aksırmaya, kişinin eşiyle cinsi münâsebetine varıncaya kadar her işi Allah'ı anmaya bir vesile kılmış ve bunu ümmetine de tavsiye edip öğretmişti. Bu sebeple mümin insanın hayatının, âdeta dualarla, zikirlerle örülmüş olduğunu söyleyebiliriz.

220- Nesâî, Cum'a, 31 (3/89).

Hadiste geçen "...yararsız sözü azaltır"dan maksad, "hiç yararsız söz söylemezdi," demektir. Aynı kelimeyle alâkalı benzer bir kullanımı Kur'an-ı Kerim'de de görmekteyiz. Şöyleki, Alah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'e inanmayanlara hitaben şöyle buyurur: *"O bir şâirin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz!"*[221] Bunun mânâsı, *"inanmıyorsunuz,"* demektir.

Hz. Peygamber'in Cum'a namazı da, hutbesi de mu'tedil uzunlukta idi. Ama Cuma namazı, hutbesine oranla daha uzundu. Bu uzunluk fazla değildi. Zaten kendileri de, cemaatle kılınan namazlarda imamın namazı kısa tutmasını emretmişlerdi.

Hz. Peygamber'in tevazuu ise, kendisine muhtaç olan bir cariyenin bile, kendisini alıp istediği yere kadar götürebileceği ölçüde idi. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bu şekilde, bir devlet başkanı -peygamber olarak toplumun her ferdiyle yakından ilgilenip onların dertleriyle hem-dert olmanın, sevinçlerine katılmanın en güzel nümûnelerini göstermişti.

«١٤»

باب في وفاة النبي ﷺ

14. BÂB
HZ. PEYGAMBER'İN -SALLAHU VE SELLEM- VEFÂTI HAKKINDA

٧٦ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، أنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: قَالَ الْعَبَّاسُ - رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ: لَأَعْلَمَنَّ مَا بَقَاءُ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - فِينَا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي رَأَيْتُهُمْ قَدْ آذَوْكَ وَآذَاكَ غُبَارُهُمْ، فَلَوْ اتَّخَذْتَ عُرَيْشاً تُكَلِّمُهُمْ مِنْهُ؟ فَقَالَ: لَا أَزَالُ بَيْنَ أَظْهُرِهِمْ يَطَؤُونَ عَقِبِي، وَيُنَازِعُونِي رِدَائِي، حَتَّى يَكُونَ اللهُ هُوَ الَّذِي يُرِيحُنِي مِنْهُمْ. قَالَ: فَعَلِمْتُ أَنَّ بَقَاءَهُ فِينَا قَلِيلٌ.

76. Bize Süleyman b. Harb rivâyet edip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, (o da) İkrime'den (naklen) haber verdi (ki İkrime) şöyle dedi: (Bir gün) el-Abbâs -Allah Teâlâ

221- Hâkka sûresi, 41.

ondan razı olsun- demiş ki; "Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- içimizde kalışının ne (zamana kadar olacağını) kesinlikle anlayacağım." Bu gayeyle; "Ya Resûlallah, demiş, ben onların sana eziyet verdiklerini, tozlarının seni rahatsız ettiğini gördüm. Kendine, onlara üzerinden konuşacağın küçük bir kürsü edinsen!". Bunun üzerine (Hz. Peygamber) şöyle buyurmuş: *"Beni onlardan bizzat Allah kurtarıncaya kadar, (peşimden gelip) topuğuma bastıkları, kaftanımı çekiştirdikleri bir halde onların arasında olmaya devam edeceğim!"*. (el-Abbâs) demişki, "Bu söz üzerine anladım ki onun içimizde kalışı az olacaktır".

٧٧ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ مُوسَى، ثنا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ أَلَا نَحْجُبُكَ؟ فَقَالَ: لَا دَعُوهُمْ يَطَؤُونَ عَقِبِي، وَأَطَأُ أَعْقَابَهُمْ، حَتَّى يُرِيحَنِي اللهُ مِنْهُمْ.

77. Bize el-Hakem b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Hamza, el-Evzâ'î'den, (o da) Dâvûd b. Alî'den (naklen) rivâyet etti(ki Dâvûd) şöyle dedi: "Ya Reshulellah, denmiş, sana kapıcılık yapıp (halkın senin yanına girmelerine mani olalım mı?)". *"Hayır, buyurmuş, onları bırakın! Allah beni onlardan (kurtarıp) rahata kavuşturana kadar onlar benim topuğuma basar, ben onların topuklarına basarım."*[222]

٧٨ - أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ[1]، ثنا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ[2]، عَنْ أُنَيْسِ ابْنِ أَبِي يَحْيَى[3]، عَنْ أَبِيهِ[4]، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ - فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ - وَنَحْنُ فِي الْمَسْجِدِ - عَاصِبًا رَأْسَهُ بِخِرْقَةٍ، حَتَّى أَهْوَى نَحْوَ الْمِنْبَرِ فَاسْتَوَى عَلَيْهِ، وَاتَّبَعْنَاهُ، قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لَأَنْظُرُ إِلَى الْحَوْضِ مِنْ مَقَامِي هَذَا، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ عَبْدًا عُرِضَتْ عَلَيْهِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا، فَاخْتَارَ الْآخِرَةَ. قَالَ: فَلَمْ يَفْطِنْ لَهَا أَحَدٌ غَيْرُ أَبِي بَكْرٍ، فَذَرَفَتْ عَيْنَاهُ فَبَكَى، ثُمَّ قَالَ: بَلْ نَفْدِيكَ بِآبَائِنَا وَأُمَّهَاتِنَا وَأَنْفُسِنَا وَأَمْوَالِنَا يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: ثُمَّ هَبَطَ فَمَا قَامَ عَلَيْهِ حَتَّى السَّاعَةِ.

78. Bize Zekeriyya b. Adiyy haber verip (dedi ki) bize Hâtim b. İsmaîl, Uneys b. Ebî Yahya'dan, (o) babasından, (o

222- Dâvûd b. Ali, etbâu't-tâbiindendir. Dolayısıyla bu hadis mu'daldır.

da) Ebû Saîd el-Hudri'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Saîd) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, sonunda vefat ettiği hastalığında (bir gün) biz mesciddeyken, başına bir bez parçası sarmış olduğu bir halde yanımıza çıkageldi ve minbere doğru yönelip üzerine çıktı. Biz de onu izledik. buyurdu ki; *"Canım elinde olan (Allah'a) yemîn olsun ki, muhakkak ki ben şu yerimden Havz'a gayet iyi bakıyor, (onu görüyorum)."* Sonra şöyle buyurdu: *"Bir kula dünya ve onun süsü teklif edildi de o ahireti seçti."* (Ebû Sa'îd) dedi ki; bunu(n mânâsını) Ebû Bekr'den başka hiç kimse anlamadı. O, gözlerinden yaş boşaltıp ağladı, sonra şöyle dedi: "Hayır! Ya Reshulallah, babalarımız, annelerimiz, canlarımız, mallarımız sana feda olsun!" Sonra (Hz. Peygamber minberden) aşağı indi ve artık (vefatı) zamanına kadar onun üzerine (çıkıp) dikilmedi.[223]

AÇIKLAMA

"Havz", hadîs-i şeriflerde Kıyamet günü Hz. Peygamber'e verileceği bildirilen bir havuzdur. Bu konuda hadisler, mütevâtir hadis derecesine yaklaşan meşhûr hadislerdir. el-Kadî Iyâz onların mutevâtir olduğunu söyler.[224] Her iki halde de bu havzın varlığına iman, ehl-i sünnet âlimlerince vâciptir.

Hadislerde bu havzın tanıtımı ile ilgili bir çok mâlumat vardır. Bunlara göre, elân yaratılmış olan bu havzın suyu sütten daha beyaz, kokusu miskten daha hoş, bardakları gökyzünün yıldızları gibi çoktur. Ondan içen kimse ebediyyen susamaz.[225] Hadislerde havzın genişliği hakkında da, bu dünyada beşer aklının kavrayabileceği dünya ölçüleriyle bilgiler verilmekte ve onun kare biçiminde olduğu açıklanmaktadır.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Kevser'in verildiği bildirilmektedir. Bu Kevser'le, hadislerde bahsi geçen Havz'ın aynı şey olup olmadığı, Havz'ın, bir tefsîre göre nehir olduğu söylenen Kevser'in kaynağı veya döküldüğü yer olup olmadığı ihtilâf konusudur. Kadî Zekeriyya, sahih olan görüşe göre Havz'ın sırattan

223- Ahmed b. Hanbel, 3/91; Buhâri, Menâkıbu'l-Ensâr, 45 (4/253 muhtasaran); Tirmizi, Menâkıb, 15 (5/608).

224- eş-Şifâ, 1/406; Nevevî, 15/53.

225- Bkz. Buhâri, Rikâk, 53 (7/207); Müslim, Fedâ'il, 26, 30 (4/1793, 1795).

sonra, Kevser'in Cennette olduğunu, ve onun döküldüğü yer olduğu için havza da Kevser denildiğini söylemiştir.(226)

٧٩ - أَخْبَرَنَا خَلِيفَةُ بْنُ خَيَّاطٍ، ثنا بَكْرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا ابْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَلِيِّ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ عُبَيْدٍ مَوْلَى الْحَكَمِ بْنِ أَبِي الْعَاصِي، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي مُوَيْهِبَةَ(1) مَوْلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: إِنِّي قَدْ أُمِرْتُ أَنْ أَسْتَغْفِرَ لِأَهْلِ الْبَقِيعِ، فَانْطَلِقْ مَعِي. فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ، فَلَمَّا وَقَفَ عَلَيْهِمْ قَالَ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْمَقَابِرِ، لِيَهْنِكُمْ مَا أَصْبَحْتُمْ فِيهِ مِمَّا أَصْبَحَ فِيهِ النَّاسُ، أَقْبَلَتِ الْفِتَنُ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يَتْبَعُ آخِرُهَا أَوَّلَهَا، اَلْآخِرَةُ أَشَدُّ مِنَ الْأُولَى، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيَّ فَقَالَ: يَا أَبَا مُوَيْهِبَةَ إِنِّي قَدْ أُوتِيتُ بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الدُّنْيَا وَالْخُلْدِ فِيهَا، ثُمَّ الْجَنَّةِ، فَخُيِّرْتُ بَيْنَ ذَلِكَ وَبَيْنَ لِقَاءِ رَبِّي. قُلْتُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي خُذْ مَفَاتِيحَ خَزَائِنَ الدُّنْيَا وَالْخُلْدِ فِيهَا ثُمَّ الْجَنَّةَ. قَالَ: لَا وَاللهِ يَا أَبَا مُوَيْهِبَةَ لَقَدْ اخْتَرْتُ لِقَاءَ رَبِّي، ثُمَّ اسْتَغْفَرَ لِأَهْلِ الْبَقِيعِ، ثُمَّ انْصَرَفَ. فَبُدِئَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - فِي وَجَعِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ(2).

79. Bize Halife b. Hayyât haber verip (dedi ki) bize Bekr b. Süleyman rivâyet edip (dedi ki) bize İbn İshak rivâyet edip (dedi ki) bana Abdullah b. Ömer b. Ali b. Adiyy, el-Hakem b. Ebi'l-As'ın âzâdlısı Ubeyd'den, (o) Abdullah b. Amr'dan, (o da), Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- âzadlısı Ebû Muveyhibe'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Muveyhibe) şöyle dedi: Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- (bir gün) bana buyurdu ki; *"Ben Bakî' (Mezarlığın)dakilere mağfiret dilemekle emrolundum. Binanenaleyh benimle gel, (oraya gidiyoruz)".*, Ben de gecenin ortasında onunla beraber gittim. O onların ortasında durduğu zaman; *"es-Selâmu Aleykum, ey kabir ehli,* buyurdu. *İnsanların içinde bulunduğu (durum)dansa sizin içinde bulunduğunuz (durum) sizi sevindirsin! Karanlık gece parçaları gibi fitneler gelmiş demektir. Bun-*

226- Hak Dini, 9/6182 Havz hk. bkz. Fethu'l-Bâri, 24/287; Tecrid, 12/218-219; Nevevî, 15/53 vd.; Hak Dini, 9/6181.

ların sonu başını takib edecek, (biri bitince diğeri başlayacaktır). Sonraki (fitneler de ilk (fitnelerden) daha ağır (ve sert olacaktır)." (Hz. Peygamber) sonra bana yönelip şöyle buyurdu: *"Ebû Muveyhibe! Şüphe yok ki bana dünya hazinelerinin anahtarları ile (dünyada) ebedi kalma (imkânı), sonra da Cennet verildi ve ben, bunlarla Rabbim'e kavuşma arasında muhayyer bırakıldım."* (Ebû Muveyhibe dedi ki, o zaman) ben şöyle dedim: *"Babam-anam sana kurban olsun! Dünya hazinelerinin anahtarları ile orada ebedi kalmayı, sonra Cenneti alın!."* Şöyle buyurdu: *"'Hayır, vallahi, Ebû Muveyhibe, Rabbime kavuşmayı seçtim."* Ardından Bakî'deki (ölülere) mağfiret diledi. Sonra ayrılıp (evine döndü). Bundan sonra Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem-, sonunda vefât edeceği hastalık ve ağrıları başladı.(227)

AÇIKLAMA

Bakî', Medine mezarlığının ismidir. Bu mezarlığın asıl ismi Bakîu'l-Ğarkad idi ki "Ğarkad Ağaçları Koruluğu" demektir. Anlaşılan bu mezarlık önceleri ağaçlıkdı. Hz. Peygamber, hicri 11. yılın 18 veya 19 Safer ayında gece yarısı Bakî Mezarlığına son olarak bir ziyaret yapmıştı.(228) Burada muhtemelen bu ziyaret söz konusu edilmektedir.

٨٠ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَبَّادِ بْنِ الْعَوَّامِ، عَنْ هِلَالِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ﴾[1] دَعَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ - فَاطِمَةَ فَقَالَ: قَدْ نُعِيَتْ إِلَيَّ نَفْسِي، فَبَكَتْ، فَقَالَ: لَا تَبْكِي، فَإِنَّكِ أَوَّلُ أَهْلِي لِحَاقاً بِي، فَضَحِكَتْ. فَرَآهَا بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ - ﷺ - فَقُلْنَ: يَا فَاطِمَةُ رَأَيْنَاكِ بَكَيْتِ ثُمَّ ضَحِكْتِ، قَالَتْ: إِنَّهُ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ قَدْ نُعِيَتْ إِلَيْهِ نَفْسُهُ، فَبَكَيْتُ، فَقَالَ لِي: لَا تَبْكِي فَإِنَّكِ أَوَّلُ أَهْلِي لِحَاقاً بِي، فَضَحِكْتُ. وَقَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ، وَجَاءَ أَهْلُ الْيَمَنِ. هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً، وَالْإِيمَانُ يَمَانٍ، وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَةٌ[1].

227- Ahmed b. Hanbel, 3/489, 488 Mustedrek, 3/56. Bkz. Usdu'l-Ğâbe, 6/309.

228- İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet, 2/752.

80. Bize Sa'îd b. Süleyman, Abbâd İbnu'l-Avvâm'dan, (o) Hilâl b. Habbâb'dan, (o) İkrime'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) haber verdi (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: "İzâ Câ'e Nasrullahi ve'l-Feth" sûresi indiği zaman, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- Fâtıma'yı çağırdı ve; *"Bana kendimin ölüm haberi verildi."* buyurdu. Bunun üzerine (Fâtıma) ağladı. (Hz. Peygamber); *"Ağlama,* buyurdu. *Çünkü ailemden bana ilk kavuşacak olan sensin."* Bunun üzerine de (Fâtıma) güldü. Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- hanımlarından bazısı bunu gördü ve; "Fâtıma, dediler, senin (önce) ağladığını, sonra güldüğünü gördük (bunun sebebi neydi?)". Şöyle cevap verdi: "O (yani Hz. Peygamber) bana, kendisine ölüm haberinin verildiğini bildirdi. Bu sebeple ağladım. Sonra bana; "Ağlama! Çünkü ailemden bana ilk kavuşacak olan sensin!" buyurdu: Bu sebeple de güldüm". Reshulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- (ayrıca) şöyle buyurmuştu: *"Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman, Yemenliler -ki onlar daha yumuşak kalblidir. İman da Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir.- geldiği zaman (... hemen Rubbini hamd ile tesbih et!)."*[229]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, Yemenlilerle ilgili hadisi, Yemen'deki Eş'ari Kabilesi'ne mensûb ellidört kişilik bir heyetin, h. 7. yılda Medine'ye gelip müslüman olduklarında söylemişti. Heyetin kendi istekleriyle gelip müslüman olmaları, onların, Hakk'ı kabûle müsait ince bir kalbe sahip olduklarını gösterir. Çünkü katı kalbler hakkı kabul etmezler. Böylesi kalbler, Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle *"taş gibi hatta daha da katıdır"*[230]lar.

İman ve hikmetin Yemenli olduğunun söylenmesi bura halkının, îman ve hikmeti kabûl etmeye kabiliyetli, hak-şinas insanlar olmalarındandır.[231]

229- Burada iki ayrı hadis vardır. Birincisinin şâhidleri için bkz. Ahmed b. Hanbel, 1/217 Buhâri, Menâkıb, 25 (4/183); Müslim, Fedâ'ilu's-Sahâbe, 99 (4/1905). İkincisinin şâhidleri için bkz. Müslim, İman, 82, 84, 89, 90 (1/71-73); Buhâri, Megazî, 74 (5/122).

230- Bakara sûresi, 74.

231- Bu konuda bkz. Feyzu'l-Kadir, 1/93; İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet, 2/599, 613; Tecrid, 7/423-424.

٨١ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: رَجَعَ إِلَيَّ النَّبِيُّ - ﷺ - ذَاتَ يَوْمٍ مِنْ جَنَازَةٍ مِنَ الْبَقِيعِ، فَوَجَدَنِي وَأَنَا أَجِدُ صُدَاعاً، وَأَنَا أَقُولُ: وَارَأْسَاهُ، قَالَ: بَلْ أَنَا يَا عَائِشَةُ وَارَأْسَاهُ، قَالَ: وَمَا ضَرَّكِ لَوْ مُتِّ قَبْلِي فَغَسَّلْتُكِ وَكَفَّنْتُكِ وَصَلَّيْتُ عَلَيْكِ وَدَفَنْتُكِ. فَقُلْتُ: لَكَأَنِّي بِكَ وَاللهِ لَوْ فَعَلْتَ ذَلِكَ لَرَجَعْتَ إِلَى بَيْتِي فَعَرَّسْتَ فِيهِ بِبَعْضِ نِسَائِكَ. قَالَتْ: فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - ثُمَّ بُدِيءَ فِي وَجَعِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ[٣].

81. Bize el-Hakem İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize Muhammed b. Seleme, İbn İshâk'dan, (o) Yakûb b. Utbe'den, (o) İbn Şihâb'dan, (o) Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'den, (o da) Aişe'den (naklen) rivâyet etti (ki Aişe) şöyle dedi: Bir gün Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- Bakî' (mezarlığına gömülen) bir cenâzeden yanıma döndü ve beni, başımın ağrısından dolayı; "Vay başım!" derken buldu. (Bunun üzerine) şöyle buyurdu:*"Bilâkis, ya Aişe, benim vay başıma!"*. (Devamında) şöyle buyurdu: *"Sen benden önce ölsen, ben de seni iyice yıkayıp kefenlesem, (sonra da) defnetsem sana ne zarar verir?"*. (Hz. Aişe dedi ki) bunun üzerine ben şöyle dedim: "Vallahi ben öyle zannediyorum ki şayet sen bunu yapsan, evime döner ve orada hanımlarından biri ile gerdek yapardın!". (Hz. Aişe) dedi ki; bu sözüm üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- tebessüm etti. Sonra, sonunda vefat ettiği hastalık ve ağrıları başladı.(232)

٨٢ - أَخْبَرَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُخْتَارٍ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ - ﷺ - فِي مَرَضِهِ: صُبُّوا عَلَيَّ سَبْعَ قِرَبٍ مِن سَبْعِ آبَارٍ شَتَّى، حَتَّى أَخْرُجَ إِلَى النَّاسِ فَأَعْهَدَ إِلَيْهِمْ. قَالَتْ فَأَقْعَدْنَاهُ فِي مِخْضَبٍ[٤] لِحَفْصَةَ، فَصَبَبْنَا عَلَيْهِ الْمَاءَ

232- Ahmed b. Hanbel, 6/228; Buhâri, Merda, 16 (7/8, şahid), Ahkâm, 51 (8/126, şâhid), İbn Mâce, 9/66 Cenâ'iz, 9 (1/470, muhtasaran).

صَبّاً، أَوْ شَنّاً عَلَيْهِ شَنّاً. - اَلشَّكُّ مِنْ قِبَلِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ - فَوَجَدَ رَاحَةً، فَخَرَجَ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ، فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، وَاسْتَغْفَرَ لِلشُّهَدَاءِ مِنْ أَصْحَابِ أُحُدٍ وَدَعَا لَهُمْ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ الْأَنْصَارَ عَيْبَتِي[1] الَّتِي أَوَيْتُ إِلَيْهَا، فَأَكْرِمُوا كَرِيمَهُمْ، وَتَجَاوَزُوا عَنْ مُسِيئِهِمْ إِلَّا فِي حَدٍّ، أَلَا إِنَّ عَبْداً مِن عِبَادِ اللهِ قَدْ خُيِّرَ بَيْنَ الدُّنْيَا وَبَيْنَ مَا عِنْدَ اللهِ فَاخْتَارَ مَا عِنْدَ اللهِ. فَبَكَى أَبُو بَكْرٍ وَظَنَّ أَنَّهُ يَعْنِي نَفْسَهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ - ﷺ -: عَلَى رِسْلِكَ يَا أَبَا بَكْرٍ، سُدُّوا هٰذِهِ الْأَبْوَابَ الشَّوَارِعَ إِلَى الْمَسْجِدِ، إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ، فَإِنِّي لَا أَعْلَمُ أَمْرَأً أَفْضَلَ عِنْدِي يَداً فِي الصُّحْبَةِ مِنْ أَبِي بَكْرٍ.

82. Bize Ferve b. Ebi'l-Mağrâ' haber verip (dedi ki) bize İbrahîm b. Muhtâr, Muhammed b. İshak'dan, (o) Muhammed b. Ka'b'dan, (o) Urve'den, (o da) Hz. Aişe'den (naklen) rivâyet etti ki, o şöyle dedi: Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- hastalığında şöyle buyurdu: "Üzerime yedi değişik kuyudan (getirilmiş) yedi kırba (su) dökün de halkın yanına çıkıp onlara vasiyette bulunayım." (Hz. Aişe) dedi ki; bunun üzerine onu, Hafsa'ya ait bir çamaşır teknesinin içine oturttuk ve üzerine bol bol su döktük -veya üzerine bol bol (su) akıttık- (Bu tereddüt, Muhammed b. İshak tarafından gelmektedir). Bunun sonucu (Hz. Peygamber) biraz rahatladı ve (mescide) geçip minbere çıktı. Allah'a hamdü senâda bulundu, Uhud (savaşı) şehidlerine mağfiret diledi ve hayır dua etti. Sonra şöyle buyurdu: *"İmdi, Ensâr, benim kendilerine sığındığım has dostlarımdır. Binaenaleyh onların iyi ve ahlâklı olanlarına saygı gösterip ikramda bulunun. Kötülerine, had (yani mikdarı belli olan şer'î ceza) dışında, göz yumun. Dikkat edin! Allah'ın kullarından bir kul, dünya ile Allah katındakiler arasında muhayyer bırakılmış, o da Allah katındakileri seçmiştir."* Bunun üzerine Ebû Bekr, onun (yani Hz. Peygamber'in) kendisini kasdettiğini kesinlikle anlayarak ağladı. O zaman Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Yavaş ol, Ebû Bekr! Ebû Bekr'in kapısı hariç, Mescid'e açılan şu kapıları kapayınız. Zira ben, arkadaşlıktaki iyilik bakımından, naza-*

rımda, Ebû Bekr'den daha fazîletli hiç kimse bilmiyorum."[233]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in hastalığı humma idi. Bunun için kendisini soğuk su ile tedâvi ederdi. Bu hastalığın tedâvisi bugün de böyle yapılmaktadır.[234] Değişik kuyulardan yedi tulum su döktürülmesi, muhtemelen, bu kuyu sularının şifâlı sular olması ile alâkalıdır. Kuyu sayısının "yedi" ile sınırlandırılması ise, "yedi" sayısının sırrîliği ile açıklanmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de pek çok olayda "yedi" rakamı geçmektedir. Gök yedi göktür, yer yedi yerdir. Hz. Peygamber'e, "ikişerlerden yedi" verilmiştir. Cehennemin yedi kapısı vardır. Ashab-ı Kehf'in yedi kişi olduğu söylenmekte, yedi denizden bahsedilmektedir...

Hz. Peygamber'in bu son hutbelerinde övgüyle bahsettiği ensâr, Hz. Peygamber ile, Medine'ye hicret etmiş olan müslümanları bağırlarına basmış, onlar için hiçbir fedâkârlıkdan kaçınmamış Medine'li müslümanlardır. Ensâr (tekili: nasîr, ensârî) kelimesinin sözlük mânâsı "yardımcılar" demektir. Enes b. Mâlik, Tevbe sûresinin 100. âyetine işâretle, bu ismin kendilerine Allah Teâlâ tarafından verildiğini ifade eder. Bu âyette şöyle buyrulmaktadır: *"Muhâcirlerden ve ensârdan (İslâm'a girmekte) ilk önce geçenler ile bunlara güzelce tâbi olanlar... Allah onlardan razı olmuştur, onlar da ondan razı olmuşlardır. (Allah) onlara, altlarından ırmakları akan, içinde ebedî kalacakları Cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur.* Ensar'dan bahseden şu âyette de onların eşsiz fedâkarlıkları anlatılmaktadır: *"Onlardan (yani muhacirlerin hicretinden) önce (Medine'yi) yurd ve îman (evi) edinmiş olan kimseler (yani Ensâr), kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bir ihtiyaç (meyli) bulmazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa bile (muhacirleri) öz canlarından daha üstün tutarlar..."*[235] Hz.

233- Ahmed b. Hanbel, 6/151, 228 (muhtasaran); Buhâri, Vudû, 45 (1/57, muhtasaan), Meğazi, 83 (5/139-140, muhtasaran), Tıbb, 22 (7/18, muhtasaran). Bu hadisin şâhidleri için bkz. Buhâri, Fedâ'ilu'l-Ashâb, 3 (4/190); Müslim, Fedâi'lu's-Sahâbe, 176 (4/1949); Delâilu'n-Nubuvve, 7/177.

234- Tecrid, 11/24.

235- Haşr sûresi, 9.

Peygamber de, Ensâr'ın gösterdiği eşsiz ahde vefâ, komşuluk ve akrabalık haklarına riâyet, fedâkarlık numûneleri sebebiyle onları takdir ve taltif etmiş, *"Hicret olmasaydı Ensâr'dan bir kişi olurdum."*[236] buyurmuştur. Bu konudaki hadisler çoktur. Bir kaçını kaydedebiliriz: *"Ensârı ancak mümin olan sever, onlara ancak münafık olan buğz eder.* (Binaenaleyh) *onları seveni Allah da sever, onlara buğz edene Allah da buğz eder."*[237] *"Ya Allah! Ensar'a, Ensâr'ın çocuklarına, Ensâr'ın çocuklarının çocuklarına mağfiret et."*[238] *"Siz Ensâr cemâatı bana insanların en sevimlilerindensiniz."*[239] *"İmanın alâmeti Ensâr'ı sevmek, münâfıklığın alâmeti Ensâr'a buğzetmektir."*[240]

Bu mübârek cemâatın müslümanlıkla ilk teması, peygamberliğin 10. yılında vukubulmuştu. Bu sene, Ensâr'ın Hazrec kabilesine mensûb 6 kişi Akabe'de müslüman olmuştu. Ertesi sene Medine'den 12 kişi gelmiş. Akabe'de müslüman olup biat etmişlerdi (1. Akabe biatı). Bu zevâtın, kendilerine İslâm'ı öğretecek birinin gönderilmesi istekleri üzerine Mus'ab b. Umeyr Medine'ye gönderilmişti. Mus'ab'ın da gayretleriyle ertesi yıl Akabe'ye 72 kişi gelmiş, biat etmişlerdi (2. Akabe biatı). Bu karşılaşmada Medine'ye hicret de kararlaştırılmıştı. Sonra da büyük hicret hadisesi gerçekleşmişti. Hicretten sonra Ensâr, kendi istekleriyle Hz. Peygamber'i bütün Medine hurmalıklarına ortak etmişlerdi. Medine Peygamber Mescidi'nin inşasından sonra da Hz. Peygamber, Enes b. Mâliklerin evinde doksan sahabi arasında, ikişer ikişer kardeşlik (muâhât) te'sis etmişti. Ezcümle Hz. Ebû Bekr ile Hz. Hârice b. Zeyd, Hz. Ömer ile Hz. Utban b. Mâlik, Hz. Ebû Ubeyde ile Hz. Sa'd b. Muâz, Hz. Osman ile Hz.Evs, Hz. Ammâr ile Hz. Huzeyfe İbnu'l-Yemân arasında kardeşlik bağı kurulmuştu. Hz. Peygamber, kardeşlikleri gelişi güzel tesis etmemişti. Hicretten itibaren onları iyiden iyiye incelemiş ve birbirleriyle imtizâc edebilecekleri; mizâc, zevk, duygu itibarıyle ortak vasıfları olanları kardeş yapmıştı. Bu şekilde kurulan kardeşlik müessesesinde kardeşler birbirinin mirascısı da oluyorlardı. Ancak Bedir sava-

236- Buhâri, Menâkıbu'l-Ensâr, 2 (4/222).

237- Müslim, İman, 129 (1/85); Buhâri, Menâkıbu'l-Ensâr, 4 (4/223).

238- Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 172 (4/1948).

239- Buhâri, Menâkıbu'l-Ensâr, 5 (4/223).

240- Buhâri, Iman, 10 (1/10).

şından sonra kardeşliğin, mirascı olma maddesi kaldırılmıştı. Bu kardeşliğin hem ferdi hem de ictimâî bir çok faydası hemen görülmüştü. Bu sayede muhâcirler kısa zamanda ekonomik durumlarını düzeltmişler. Medine İslâm toplumu da güçlü bir dayanışmaya kavuşmuştu.

Ensâr, genellikle ziraat işleriyle uğraşan insanlardı. Fakat müslümanlığın eğitim-öğetim işlerine verdiği ehemmiyet sonucu, zamanla bu konulara da büyük alâka duymuşlardı. Hz. Peygamber zamanında Kur'an'ı tamamen ezberlemiş olan ashâbdan dördünün Ensârî olduğuna işâret edilmektedir.(241) Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Ensârı, idâri görevlerden ziyâde, ticaret, eğitim-öğretim (hadis rivâyeti) işleriyle meşgûl görmekteyiz.(242) İşte Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- sanki bu vakıaya işâret buyurarak, kendisinden sonra idareci olacaklara ensâr vasiyet etmiş, onların haklarına riayet edilmesini, gözetilmelerini emir buyurmuştu.

Hadîste temas edilen diğer bir mesele Hz. Ebû Bekr'in fazîleti ile alâkalıdır. Hz. Ebû Bekr (Allah ondan razı olsun), İslâm'ın başlangıcından itibaren Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşı ve yardımcısı olmuştu. Hz. Peygamber'in en zor zamanlarında, yanı başında Hz. Ebû Bekr vardı. Hz. Ebû Bekr, malıyla, canıyla kendisini Hz. Peygamber'in yoluna koymuş, hamisiz, fakir müslümanları korumuş, müşrik sahiplerinin elinde eziyet çeken müslüman köleleri satın alıp âzâd etmiş, kızı Hz. Aişe'yi de Hz. Peygamberle evlendirmişti. O, Hz. Peygamber'in her söylediğini hiç düşünmeden, tereddüt etmeden tasdik etmiş, bu sebeble de "sıddîk" lakabını almış yüce bir şahsiyettir. Sahâbiliği Kur'an nassıyla sâbit olanlardan biri odur.(243) Hz. Peygamber'den sonra ümmetin en faziletli insanı da Hz. Ebû Bekr'dir. Bu faziletinden dolayı, bir kısım sahâbenin Mescid'in bitişiğinde bulunan ve hem Mescid'e hem de dışarıya açılan kapıları olan evlerinin Mescid'e açılan kapılarının kapatılması emredildiğinde Hz. Ebû Bekr'inki istisna edilmişti. Hz. Peygamber bu uygulamayı kendiliğinden yapmadığını açıklamıştır. Bazı haberlerde Hz. Ali'nin evinin de Mescid'e açılan kapısının kapatılmadığını görmekteyiz. Bunun sebe-

241- Buhâri, Menâkıbu'l-Ensâr, 17 (4/229).

242- Ensâr hakkında bkz. Buhâri, Menâkıbu'l-Ensâr, 1 vd. (4/221 vd.); Tecrid, 7/73 vd, 148 10/3 vd.; Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, 59.

243- Bkz. Tevbe sûresi, 40.

bi, değişik izahlar yapılmakla beraber,[244] herhalde onun evinin sadece Mescid'e açılan bir kapısının olması, dışarıya açılan bir kapısının bulunmamasıydı.[245]

٨٣ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: أُذِنَ رَسُولُ اللهِ - صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بِالصَّلَاةِ فِي مَرَضِهِ، فَقَالَ: مُرُوا أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ، ثُمَّ أُغْمِيَ عَلَيْهِ، فَلَمَّا سُرِّيَ عَنْهُ قَالَ: هَلْ أَمَرْتُنَّ أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ؟ فَقُلْتُ: إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ رَقِيقٌ، فَلَوْ أَمَرْتَ عُمَرَ؟ فَقَالَ: أَنْتُنَّ صَوَاحِبُ يُوسُفَ، مُرُوا أَبَا بَكْرٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ، فَرُبَّ قَائِلٍ مُتَمَنٍّ، وَيَأْبَى اللهُ وَالْمُؤْمِنُونَ[1].

83. Bize Sa'id b. Mansûr haber verip (dedi ki) bize Fuleyh b. Süleyman b. Abdirrahman, el-Kâsım b. Muhammed'den, (o da) Aişe'den (naklen), şöyle dediğini rivâyet etti: Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- hastalığında namaz (vaktinin geldiği) bildirilmişti. Bunun üzerine, *"Ebû Bekr'e, cemaate namazı kıldırmasını söyleyin"* buyurdu. Ardından bayıldı. Ayıldığında; *"Ebû Bekr'e, cemaate namazı kıldırmasını söylediniz mi?"* buyurdu. Ben; "Ebû Bekr yufka (yürekli) bir adamdır. Ömer'e emretseydin!" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Sizler, (içinizdeki gerçek niyeti saklamakta) Yûsuf'un yanındaki kadınlar (gibi)siniz. Ebû Bekr'e, cemaate namazı kıldırmasını söyleyin. Nice söz söyleyen (insan) vardır ki (imam ve halife) olmayı arzu etmektedir. Halbuki Allah ve mü'minler (onların bu arzularına) razı olmazlar."*[246]

AÇIKLAMA

Bu bayılma hâdisesi Hz. Peygamber'in vefatından önceki son perşembe günü yatsı namazı vaktinde olmuştu. Bundan sonra Hz. Pey-

244- Bkz. Fethu'l-Bâri, 149-150.

245- Hz. Ebû Bekr hk. bkz. Tecrid, 2/414 vd.

246- Buhâri, Ezân, 46 (1/165), Enbiyâ, 19 (4/122); Muvatta', Sefer, 83 (1/170-171); Tirmizi, Menâkıb, 16 (5/613); Ahmed b. Hanbel, 6/34, 144, 229.

gamber'in yerine, pazartesi günü sabah namazına kadarki onyedi vakitte Hz. Ebû Bekr imamlık yapmıştı. Buna göre Hz.Peygamber'in tam olarak en son kıldırdığı namaz perşembe günkü akşam namazı idi. Hz. Ebû Bekr'in imamlık yaptığı üç günlük müddet esnasında Hz. Peygamber'in iki defa Mescid'e çıkmış oldukları rivâyet edilmektedir. Bunlardan birinde namazda Hz. Ebû Bekr'e uymuş, diğerinde ise, başlanmış olan namazın imamlığına Hz. Ebû Bekr'in kaldığı yerden devam etmişti. Bu namaz bir öğle namazıydı. Bu durumda Hz. Peygamber'in kısmen imamlık yaptığı en son namaz bu öğle namazıydı.(247)

Hz. Peygamber, *"'sizler Yûsuf'un yanındaki kadınlar (gibi)siniz."* buyurmakla; Hz. Aişe'nin, babasının imamlığa tayin edilmesine itirazında asıl sebebin, söylediğinden başka bir sebeb olduğunu anlatmak istemişti. Hz. Yûsuf'a âşık olan Züleyha da bu aşkının mâzeretini göstermek gayesiyle Mısır'ın ileri gelen kadınlarına bir ziyafet vererek Hz. Yûsuf'u onlara göstermişti. Züleyha'nın asıl gayesi ziyafet vermek değil, bunu vesile yaparak, Hz. Yûsuf'u onlara göstermek ve, onun güzelliği sebebiyle aşkında mâzûr olduğunu anlatmaktı. Hz. Aişe'nin itirazındaki asıl sebeb de, kendisinden nakledildiğine göre, halkın bundan dolayı babasını sevmeyecekleri, onu uğursuz sayacakları endişesi idi. "Hz. Yûsuf'un kadın arkadaşı" yerine "...kadın arkadaşları" buyrulmuş olması, bir ifade özelliği olarak cinslik ifade etmek içindir. Yani; "sizler Yûsuf'un yanındaki kadınlar cinsindensiniz" demektir.(248)

٨٤ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ، فَحُبِسَ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ وَلَيْلَتِهِ وَالْغَدَ حَتَّى دُفِنَ لَيْلَةَ الْأَرْبِعَاءِ. وَقَالُوا: إِنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنْ عُرِجَ بِرُوحِهِ كَمَا عُرِجَ بِرُوحِ مُوسَى(٢)، فَقَامَ عُمَرُ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - لَمْ يَمُتْ، وَلَكِنْ عُرِجَ بِرُوحِهِ كَمَا عُرِجَ بِرُوحِ مُوسَى، وَاللهِ لَا يَمُوتُ رَسُولُ اللهِ - ﷺ - حَتَّى يَقْطَعَ أَيْدِيَ أَقْوَامٍ وَأَلْسِنَتَهُمْ. فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يَتَكَلَّمُ حَتَّى أَزْبَدَ

247- Umdetu'l-Kârî, 5/187 vd.; Fethu'l-Bâri, 4/36 vd.; Asr-ı Saâdet, 2/757, 758; Tecrid, 2/630 vd.

248- Fethu'l-Bâri, 4/36; Tecrid, 2/633.

شِدْقَاهُ مِمَّا يُوعِدُ وَيَقُولُ. فَقَامَ الْعَبَّاسُ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ - صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَدْ مَاتَ، وَإِنَّهُ لَبَشَرٌ، وَإِنَّهُ يَأْسِنُ[1] كَمَا يَأْسِنُ الْبَشَرُ، أَيْ قَوْمُ فَادْفِنُوا صَاحِبَكُمْ فَإِنَّهُ أَكْرَمُ عَلَى اللهِ مِنْ أَنْ يُمِيتَهُ إِمَاتَتَيْنِ، أَيُمِيتُ أَحَدَكُمْ إِمَاتَةً وَيُمِيتُهُ إِمَاتَتَيْنِ؟ وَهُوَ أَكْرَمُ عَلَى اللهِ مِنْ ذَلِكَ، أَيْ قَوْمُ فَادْفِنُوا صَاحِبَكُمْ، فَإِنْ يَكُ كَمَا تَقُولُونَ: فَلَيْسَ بِعَزِيزٍ عَلَى اللهِ أَنْ يَبْحَثَ عَنْهُ التُّرَابَ. إِنَّ رَسُولَ اللهِ - ﷺ - وَاللهِ مَا مَاتَ حَتَّى تَرَكَ السَّبِيلَ نَهْجاً وَاضِحاً، فَأَحَلَّ الْحَلَالَ، وَحَرَّمَ الْحَرَامَ، وَنَكَحَ وَطَلَّقَ، وَحَارَبَ وَسَالَمَ. مَا كَانَ رَاعِي غَنَمٍ يَتَّبِعُ بِهَا صَاحِبُهَا رُؤُوسَ الْجِبَالِ، يَخْبِطُ عَلَيْهَا الْعِضَاهَ[2] بِمِخْبَطِهِ، وَيَمْدُرُ[3] حَوْضَهَا بِيَدِهِ، بِأَنْصَبَ وَلَا أَدْأَبَ مِنْ رَسُولِ اللهِ - ﷺ - كَانَ فِيكُمْ، أَيْ قَوْمُ فَادْفِنُوا صَاحِبَكُمْ. قَالَ: وَجَعَلَتْ أُمُّ أَيْمَنَ تَبْكِي، فَقِيلَ لَهَا: يَا أُمَّ أَيْمَنَ تَبْكِي عَلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ -؟ قَالَتْ: إِنِّي وَاللهِ مَا أَبْكِي عَلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - إِلَّا أَنْ أَكُونَ أَعْلَمُ أَنَّهُ قَدْ ذَهَبَ إِلَى مَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ مِنَ الدُّنْيَا، وَلَكِنِّي أَبْكِي عَلَى خَبَرِ السَّمَاءِ انْقَطَعَ. قَالَ حَمَّادٌ: خَنَقَتِ الْعَبْرَةُ أَيُّوبَ حِينَ بَلَغَ هٰهُنَا.

84. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, (o da) İkrime'den (naklen) rivâyet etti (ki İkrime) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- pazartesi günü vefat etti. Bu günün geri kalanında, gecesinde ve ertesi günü bekletildi. Nihayet çarşamba gecesi defnedildi. (Sahâbe'den bazısı); "Reshulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- vefat etmemiştir. Fakat, Hz. Mûsa'nın ruhu göğe kaldırıldığı gibi onun ruhu da (göğe) kaldırıldı" dediler. Derken Ömer ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- vefat etmemiştir. Fakat, Hz. Mûsa'nın ruhu (göğe) kaldırıldığı gibi onun ruhu da (göğe) kaldırıldı. Vallahi Reshulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bazı toplulukların el ve dillerini kesmedikçe, (onları ortadan kaldırmadıkça) vefat etmeyecekdir". Sonra Ömer konuşmaya devam etti. Öyleki, konuşarak tehditler savurmasından avurtları köpüklendi. Bunun üzerine el-Abbâs ayağa kalkıp şöyle dedi: "Şüphe yok ki Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- vefat etmiştir. O, muhakkakki bir beşerdir. Ey topluluk! (Her) beşerin değişime uğraması gibi o da değişime uğ-

rar. Binaenaleyh arkadaşınızı (yani Hz. Peygamber'i) defnediniz. Çünkü o, Allah katında, kendisini iki defa öldürmekden daha kıymetlidir. (Allah) sizi bir defa öldürür de onu iki defa öldürür mü? O, Allah katında bundan daha kıymetlidir. Ey topluluk! O halde onu defnediniz. Şayet dediğiniz gibi ise, onu toprakdan araştırıp (ortaya çıkarması) Allah'a güç gelmez. Vallahi Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- yolu, açık, dosdoğru bir yol haline getirip helâlı helâl, haramı haram kılıncaya, evlenip boşayıncaya, savaşıp sulh yapıncaya kadar vefat etmemişti. Koyun sürüsünün, üzerlerine sopayla dikenli bitkileri dökerek ve (su içtikleri) havuzlarının taş aralarını eliyle sıvayarak peşinde giden çobanı bile, içinizde bulunmuş olan Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- kadar gayretli ve fedâkâr değildir. Ey topluluk! Artık arkadaşınızı defnediniz." (Râ-î) dedi ki, (bu söz üzerine) Ümmü Eymen ağlamaya başladı. Ona; "Ümmü Eymen! Reshulullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- mı ağlıyorsun?" dendi. Şöyle cevap verdi: "Vallahi ben Reshulullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- ağlamıyorum. Çünkü ben onun, kendisi için bu dünyadan daha hayırlı bir yere gitmiş olduğunu gayet iyi bilmekteyim. Fakat ben gökden gelen haberin kesildiğine ağlıyorum." (Hadîsin râvîlerinden olan) Hammâd dedi ki; (hadîsi rivâyet ederken) buraya ulaştığında göz yaşı Eyyûb'u (hıçkırığa) boğdu.[249]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in vefatı ashabda çok büyük bir üzüntüye sebeb olmuş, onları âdeta şaşkına çevirmişti. Bu durumda onları metânete dâvet eden, teskin etmeye çalışanlardan biri Hz. Abbâs idi. Hz. Ebû Bekr de, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce izin alıp gittiği evinden, vefat haberi üzerine dönünce müslümanları itidalli olmaya çağırmış ve, irad ettiği bir hutbeyle onları teskin etmişti.[250]

Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, son sekiz gününü Hz. Aişe'nin odasında geçirdiği 13 günlük bir hastalıkdan sonra hicrî 11. yılın Rebî'u'l-Evvel ayının 1. günü Pazartesi, öğle üzeri, güneşin

249- Bu haber murseldir. İkrime tâbiûndandır.

250- Buhâri, Cenâ'iz, 3 (2/70), Meğazi, 83 (5/143); İbn Mâce, Cenâ'iz, 65 (1/520).

batıya dönmesinden sonra ebedî âleme göçmüştü.(251) Vefatı dolayısıyla duyulan şaşkınlık, gasl ve tekfin işlerinin gecikmesi, tek başına kılınan cenaze namazının, yer darlığı sebebiyle uzaması ve benzeri sebepler defin işini geciktirmiş ve ancak çarşamba günü gece yarısı mümkün olmuştu.(252) Hz. Peygamber, vefat ettiği yere yani Hz. Aişe'nin odasına defnedildi. Allah Teâlâ bu dünyada bizi onun nurlu ve mübârek izinden, âhirette de şefâatinden ayırmasın!

Hadiste, "Hz. Mûsa'nın rûhu göğe kaldırıldığı gibi..." ifadesiyle, Hz. Mûsa'nın Tûr'da, Allah'ı görme talebi üzerine Allah dağa tecelli edince bayılmasına işaret edilmektedir.

Ümmü Eymen, Hz. Peygamber'in gaza için hazırladığı son ordunun komutanı olan Üsâme'nin annesidir.(253) Bu ordu, Hz. Peygamber'in vefatı üzerine yola çıkmamış, daha sonra Hz. Ebû Bekr'in halife seçilmesinden sonra sefere çıkmıştı.

٨٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ سَعِيدٍ الدِّمَشْقِيُّ، ثنا شُعَيْبٌ - هُوَ ابْنُ إِسْحَاقَ -، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي يَعِيشُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنِي مَكْحُولٌ أَنَّ النَّبِيَّ - ﷺ - قَالَ: إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ، فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي، فَإِنَّهَا مِنْ أَعْظَمِ الْمَصَائِبِ(1).

85. Bize Abdulvehhab b. Sa'îd ed-Dımeşkî haber verip (dedi ki) bize Şu'ayb -ki o İbn İshak'dır - rivâyet edip (dedi ki) bize el-Evzâ'î rivayet edip (dedi ki) bana Ye'îş İbnu'l-Velîd rivâyet edip (dedi ki) bana Mekhûl rivâyet etti ki Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş: "Sizden birinize bir musîbet ulaştığında o benden dolayı (yani vefatım ve vahyin kesilmesi sebebiyle) kendisine ulaşan musîbeti hatırlasın (ve teselli bulsun). Çünkü bu, en büyük musîbetlerdendir."(254)

251- Asr-ı Saâdet, 2/753-756-766.

252- İbn Mâce, Cenâ'iz, 65 (1/521); Tecrid, 11/31. Krş. Asr-ı Saâdet, 2/768.

253- Kendisiyle ilgili haber için bkz. İbn Mâce, Cenâ'iz, 65 (1/524); Ahmed b. Hanbel, 3/212.

254- Bu hadis murseldir. Mekhûl tâbiîndendir. Hadisi Beyhekî İbn Adiyy ve Taberânî de rivayet etmişlerdir. Bunlar da zaiftir. (Feyzul-Kadir, 1/286) Ancak hadisin şahitleri vardır.

٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا فِطْرٌ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ، فَلْيَذْكُرْ مُصَابَهُ بِي، فَإِنَّهَا مِنْ أَعْظَمِ الْمَصَائِبِ[٥].

86. Bize Ebu'n-Nu'man haber verip (dedi ki) bize Fıtr, Atâdan rivâyet etti ki, o şöyle demiş: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, şöyle buyurmuş: *"Sizden birinize bir musibet ulaştığında o, benden dolayı kendisine ulaşan musîbeti hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musîbetlerdendir."*[255]

٨٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: مَا سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَذْكُرُ النَّبِيَّ - ﷺ - قَطُّ إِلَّا بَكَى.

87. Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebi Halef rivâyet edip (dedi ki) bize Sufyân, Amr b. Muhammed'den, (o da) babasından (naklen) rivâyet etti (ki babası) şöyle dedi: İbn Ömer'in, Hz. Peygamber'i hiç andığını işitmedim ki ağlamış olmasın.

٨٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ فَاطِمَةَ قَالَتْ: يَا أَنَسُ كَيْفَ طَابَتْ أَنْفُسُكُمْ أَنْ تَحْثُوا عَلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ - التُّرَابَ؟ وَقَالَتْ: يَا أَبَتَاهْ مِنْ رَبِّهِ مَا أَدْنَاهُ، وَاأَبَتَاهْ جَنَّةُ الْفِرْدَوْسِ مَأْوَاهُ، وَاأَبَتَاهْ إِلَى جِبْرِيلَ نَنْعَاهُ، وَاأَبَتَاهْ أَجَابَ رَبًّا دَعَاهُ. قَالَ حَمَّادٌ: حِينَ حَدَّثَ ثَابِتٌ بَكَى؟ وَقَالَ ثَابِتٌ: حِينَ حَدَّثَ بِهِ أَنَسٌ بَكَى[١].

88. Bize Ebu'n-Nu'man haber verip (dedi ki) bize Hammad b. Zeyd, Sâbit'den (o da) Enes b. Mâlik'den (naklen)

255- Bu hadis murseldir. Atâ b. Ebî Rebâh tâbiûndandır. Bir önceki hadise bkz.

rivâyet etti ki Fâtıma şöyle dedi: "Enes! Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem-, üzerine toprak atmaya gönlünüz nasıl razı oldu?". (Yine o) şöyle demişti:

Rabbine ne de yakın olan babacığım!

Ah, barınağı Firdevs cenneti olan babacağım!

Ah, ölüm haberini Cebrâil'e vereceğimiz babacığım!

Ah, kendisini çağıran Rabb'e icâbet eden babacağım!

Hammâd dedi ki, Sâbit (bunu) rivâyet ettiğinde ağlamıştı. Sâbit de dedi ki, Enes bunu rivâyet ettiğinde ağlamıştı.[256]

AÇIKLAMA

Hz. Fâtıma'nın bu sözleri, bütün mümin gönülleri sızlatan derin bir üzüntünün ifadeleriydi. O, bu teessür içinde, Hz. Peygamber'den sonra altı ay yaşamıştı. Onun bu altı aylık ayrılıktaki ruh halini, kendisine ait şu beyt dile getirmekdedir.

Subbet aleyye mesâ'ibun lev ennehâ

Subbet ale'l-eyyâmi sırne leyâliyâ

(Üzerime öyle musîbetler döküldü ki şayet bunlar

Gündüzler üzerine dökülseydi, gece olurlardı.)

٨٩ - حَدَّثَنَا عَفَّانُ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ ذَكَرَ النَّبِيَّ - ﷺ - قَالَ: شَهِدْتُهُ يَوْمَ دَخَلَ الْمَدِينَةَ، فَمَا رَأَيْتَ يَوْماً قَطُّ كَانَ أَحْسَنَ وَلَا أَضْوَأَ مِنْ يَوْمٍ دَخَلَ عَلَيْنَا فِيهِ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -، وَشَهِدْتُهُ يَوْمَ مَوْتِهِ، فَمَا رَأَيْتُ يَوْماً كَانَ أَقْبَحَ وَلَا أَظْلَمَ مِنْ يَوْمٍ مَاتَ فِيهِ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -[1].

89. Bize Affân rivâyet edip (dedi ki) bize Hammâd b. Seleme, Sâbit'den, (o da) Enes'den (naklen) rivâyet etti (ki Enes),

256- Buhâri, Meğazi, 83 (5/144); Nesâ'î, Cenâ'iz, 13 (4/11); İbn Mâce, Cenâ'iz, 65 (1/522); Ahmed b. Hanbel, 3/197.

Hz. Peygamber'i -sallallahu aleyhi ve sellem-, **anarak şöyle dedi:** Medîne'ye girdiği gün onu görmüştüm. Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem-, yanımıza (yani şehrimize) geldiği bu günden ne daha güzel, ne de daha aydınlık olan hiçbir gün aslâ görmedim. Vefat ettiği gün de onu görmüştüm. Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem-, vefat ettiği bu günden ne daha kötü ne de daha zulmetli olan hiçbir gün görmedim.(257)

٩٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُطِيعٍ، ثنا هُشَيْمٌ عَنْ أَبِي عَبْدِ الْجَلِيلِ، عَنْ أَبِي حَرِيزٍ الْأَزْدِيِّ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلَامٍ لِلنَّبِيِّ - ﷺ -: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا نَجِدُكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَائِماً عِنْدَ رَبِّكَ، وَأَنْتَ مُحْمَارَّةٌ وَجْنَتَاكَ مُسْتَحْيٍ مِنْ رَبِّكَ مِمَّا أَحْدَثَتْ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ.

90. Bize Abdullah b. Muti' rivâyet edip (dedi ki) bize Huşeym, Ebû Abdilcelîl'den, (o da) Ebû Harîz el-Ezdî'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Harîz) şöyle dedi: Abdullah b. Selâm, Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- dedi ki: "Ya Resûlallah! Biz seni kıyamet gününde, senden sonra ümmetinin ortaya çıkardığı şeylerden dolayı, yanakların kızarmış, Rabbinden utanmış olduğun bir halde Rabbinin yanında ayakta bulacağız (değil mi?)."(258)

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber, bazı hadîslerinde, ümmetinin kendisinden sonra ihdâs edeceği şeylere, bu arada vefatını müteakip görülen mevzîî irtidât (dinden dönme) hareketlerine işaret etmişti. Bu hadislerin birinde şöyle buyrulur: *"Bilin ki (kıyamet gününde) ümmetimden bazı insanlar getirilecek ve, onlar tutulup sol tarafa (Cehennem tarafına) götürülecekler. O zaman ben; "Ya Rabbi! (Onlar) benim sahabilerimdir." diyeceğim. Bunun üzerine denilecek ki; "Sen onların senden sonra neler ihdâs ettiklerini (ne bidatlar ortaya çıkardıklarını) bilmez-*

257- Tirmizi, Menâkıb, 1 (5/588); İbn Mâce, Cenâ'iz, 65 (1/522); Ahmed b. Hanbel, 3/122, 221, 240, 268, 287.

258- Bu haber munkatıdır. Ebu Hariz el-Ezdî etbaut-Tabiindendir.

sin." Ben de Sâlih Kul (Hz. İsa'nın) dediği gibi diyeceğim; "Ben içlerinde bulunduğum müddetce üzerlerinde bir murâkıb idim. Fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız) sen oldun. Zaten sen herşeye hakkıyle şâhidsin. Eğer onlara azab edersen, onlar senin kullarındır, (dilediğini yaparsın), eğer onları bağışlarsan, şüphesiz sen daima üstünsün, hikmet sahibisin."[259] *Bunun üzerine bana "Şüphe yok ki sen onlardan ayrıldığından beri onlar ökçelerine basarak (geri dönmüş) mürtedler olmakta devam etmişlerdi." denilecek."*[260]. Eğer kendisinden gelen haber sahîh ise Abdullah b. Selâm, önceden Hz. Peygamber'den öğrendiği veya önceki din kitaplarından istinbat ettiği bu gibi durumlara, her halde, işaret etmek istemişti.

٩١ - أَخْبَرَنَا الْقَاسِمُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ شُرَيْحٍ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الْقُرَشِيِّ، عَنْ أَبِي فَرْوَةَ مَوْلَى أَبِي جَهْلٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ - ﷺ - إِنَّ هٰذِهِ السُّورَةَ لَمَّا أُنْزِلَتْ عَلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ -: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللهِ وَالْفَتْحُ، وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللهِ أَفْوَاجاً﴾، قَالَ رَسُولُ اللهِ - ﷺ -: لَيَخْرُجُنَّ مِنْهُ أَفْوَاجاً كَمَا دَخَلُوهُ أَفْوَاجاً.

91. Bize el-Kâsım b. Kesîr haber verip dedi ki ben Abdurrahman b. Şureyh'i, Ebu'l-Esved el-Kureşî'den, (o) Ebu Cehl'in âzâdlısı Ebû Ferve'den, (o) -Ebû Hureyre'den, (o da) Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) şöyle rivâyet ederken işittim: Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- şu sûre yani; *"Allah'ın yardımı ve fetih gelince, sen de insanları bölük bölük Allah'ın dinine girerlerken görünce..."*[261] sûresi indirildiği zaman Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Ona bölük bölük girdikleri gibi, muhakkakki ondan bölük bölük de çıkacaklardır."*[262]

259- Mâide sûresi, 117-118.

260- Müslim, Cennet, 58 (4/2195).

261- Nasr sûresi, 1-2.

262- Bu hadisin şâhidi için bkz. Ahmed b. Hanbel, 3/343.

٩٢ - أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرٍ الْمِصْرِيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ أَبِي أَيُّوبَ الْخُزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأُمَوِيِّ، عَنْ مَعْرُوفِ بْنِ خَرَّبُوذَ الْمَكِّيِّ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ قَالَ: دَخَلَ عَبْدُ اللهِ بْنُ الْأَهْتَمِ عَلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ مَعَ الْعَامَّةِ، فَلَمْ يَفْجَأْ عُمَرَ إِلَّا وَهُوَ بَيْنَ يَدَيْهِ يَتَكَلَّمُ، فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ اللهَ خَلَقَ الْخَلْقَ غَنِيًّا عَنْ طَاعَتِهِمْ، آمِنًا لِمَعْصِيَتِهِمْ، وَالنَّاسُ يَوْمَئِذٍ فِي الْمَنَازِلِ وَالرَّأْيِ مُخْتَلِفُونَ، فَالْعَرَبُ بِشَرِّ تِلْكَ الْمَنَازِلِ، أَهْلُ الْحَجَرِ وَأَهْلُ الْوَبَرِ وَأَهْلُ الدَّبَرِ تَجْتَازُ دُونَهُمْ طَيِّبَاتُ الدُّنْيَا وَرَخَاءُ عَيْشِهَا، لَا يَسْأَلُونَ اللهَ جَمَاعَةً، وَلَا يَتْلُونَ لَهُ كِتَاباً، مَيِّتُهُمْ فِي النَّارِ وَحَيُّهُمْ أَعْمَى نَجِسٌ مَعَ مَا لَا يُحْصَى مِنَ الْمَرْغُوبِ عَنْهُ، وَالْمَزْهُودِ فِيهِ. فَلَمَّا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَنْشُرَ عَلَيْهِمْ رَحْمَةً، بَعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولاً مِنْ أَنْفُسِهِمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ، صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ، وَعَلَيْهِ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، فَلَمْ يَمْنَعْهُمْ ذَلِكَ أَنْ جَرَّحُوهُ فِي جِسْمِهِ، وَلَقَّبُوهُ فِي اسْمِهِ، وَمَعَهُ كِتَابٌ مِنَ اللهِ نَاطِقٌ، لَا يَقُومُ إِلَّا بِأَمْرِهِ، وَلَا يَرْحَلُ إِلَّا بِإِذْنِهِ، فَلَمَّا أَمَرَ بِالْعَزْمَةِ، وَحُمِلَ عَلَى الْجِهَادِ، انْبَسَطَ لِأَمْرِ اللهِ لَوْنُهُ، فَأَفْلَجَ اللهُ حُجَّتَهُ، وَأَجَازَ كَلِمَتَهُ، وَأَظْهَرَ دَعْوَتَهُ، وَفَارَقَ الدُّنْيَا تَقِيًّا نَقِيًّا.

ثُمَّ قَامَ بَعْدَهُ أَبُو بَكْرٍ فَسَلَكَ سُنَّتَهُ، وَأَخَذَ سَبِيلَهُ، وَارْتَدَّتِ الْعَرَبُ أَوْ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ مِنْهُمْ، فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُمْ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ - صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِلَّا الَّذِي كَانَ قَابِلاً، انْتَزَعَ السُّيُوفَ مِنْ أَغْمَادِهَا، وَأَوْقَدَ النِّيرَانَ فِي شُعَلِهَا، ثُمَّ نَكَّبَ بِأَهْلِ الْحَقِّ أَهْلَ الْبَاطِلِ، فَلَمْ يَبْرَحْ يَقْطَعُ أَوْصَالَهُمْ، وَيَسْقِي الْأَرْضَ دِمَاءَهُمْ، حَتَّى أَدْخَلَهُمْ فِي الَّذِي خَرَجُوا مِنْهُ، وَقَرَّرَهُمْ بِالَّذِي نَفَرُوا عَنْهُ، وَقَدْ كَانَ أَصَابَ مِنْ مَالِ اللهِ بَكْراً يَرْتَوِي عَلَيْهِ وَحَبَشِيَّةً أَرْضَعَتْ وَلَداً لَهُ، فَرَأَى ذَلِكَ عِنْدَ مَوْتِهِ غُصَّةً فِي حَلْقِهِ، فَأَدَّى ذَلِكَ إِلَى الْخَلِيفَةِ مِنْ بَعْدِهِ، وَفَارَقَ الدُّنْيَا تَقِيًّا نَقِيًّا عَلَى مِنْهَاجِ صَاحِبِهِ.

ثُمَّ قَامَ بَعْدَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَمَصَّرَ الْأَمْصَارَ، وَخَلَطَ الشِّدَّةَ بِاللِّينِ، وَحَسَرَ عَنْ ذِرَاعَيْهِ، وَشَمَّرَ عَنْ سَاقَيْهِ، وَأَعَدَّ لِلْأُمُورِ أَقْرَانَهَا، وَلِلْحَرْبِ آلَتَهَا، فَلَمَّا أَصَابَهُ فَتَى الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ أَمَرَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَسْأَلُ النَّاسَ: هَلْ يُثْبِتُونَ

قَاتِلَهُ؟ فَلَمَّا قِيلَ: فَتَى الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ اسْتَهَلَّ يَحْمَدُ رَبَّهُ أَنْ لَا يَكُونَ أَصَابَهُ ذُو حَقٍّ فِي الْفَيْءِ فَيَحْتَجَّ عَلَيْهِ بِأَنَّهُ إِنَّمَا اسْتَحَلَّ دَمَهُ بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْ حَقِّهِ، وَقَدْ كَانَ أَصَابَ مِنْ مَالِ اللهِ بِضْعَةً وَثَمَانِينَ أَلْفاً، فَكَسَرَ لَهَا رِبَاعَهُ[1]، وَكَرِهَ بِهَا كَفَالَةَ أَوْلَادِهِ، فَأَدَّاهَا إِلَى الْخَلِيفَةِ مِنْ بَعْدِهِ، وَفَارَقَ الدُّنْيَا نَقِيّاً نَقِيّاً عَلَى مِنْهَاجِ صَاحِبَيْهِ.

ثُمَّ يَا عُمَرُ بُنَيَّ الدُّنْيَا وَلَدَتْكَ مُلُوكُهَا، وَأَلْقَمَتْكَ ثَدْيَيْهَا، وَنَبَتَّ فِيهَا تَلْتَمِسُهَا مَظَانَّهَا، فَلَمَّا وُلِّيتَهَا أَلْقَيْتَهَا حَيْثُ أَلْقَاهَا اللهُ، هَجَرْتَهَا وَجَفَوْتَهَا، وَقَذِرْتَهَا إِلَّا مَا تَزَوَّدْتَ مِنْهَا، فَالْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي جَلَا بِكَ حَوْبَتَنَا، وَكَشَفَ بِكَ كُرْبَتَنَا، فَامْضِ وَلَا تَلْتَفِتْ فَإِنَّهُ لَا يَعِزُّ عَلَى الْحَقِّ شَيْءٌ، وَلَا يَذِلُّ عَلَى الْبَاطِلِ شَيْءٌ، أَقُولُ قَوْلِي هَذَا وَأَسْتَغْفِرُ اللهَ لِي وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ. قَالَ أَبُو أَيُّوبَ: فَكَانَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَقُولُ فِي الشَّيْءِ: قَالَ لِي ابْنُ الْأَهْتَمِ: امْضِ وَلَا تَلْتَفِتْ.

92. Bize Ebû Bekr el-Mısrî, Süleyman Ebû Eyyûb el-Huzâ'i'den, (o) Yahya b. Sa'îd el-Umevi'den, (o) Ma'rûf b. Harrabûz (veya) (Harbûz) el-Mekkî'den, (o da) Hâlid b. Ma'dân'dan (naklen) haber verdi (ki Hâlid) şöyle dedi: Abdullah İbnu'l-Ehtem, herkesle beraber Ömer b. Abdilaziz'in huzuruna girmişti. Ömer'i görür görmez huzurunda konuşmaya başladı. (Önce) Allah'a hamdü senâda bulundu sonra şöyle dedi: "İmdi, şüphe yok ki Allah mahlûkatı, itaatlerine muhtaç olmayarak, isyanlarından korkmayarak yaratmıştır. insanlar o zaman mevki (hal) ve görüşlerinde değişik durumdaydılar. Araplar ise, ister taşlık-dağlık yerlerde yaşayanlar olsun, ister çadırlarda yaşayanlar olsun, isterse de mal sahipleri olsun, bu durumların en kötüsünde idiler. Önlerinden dünyanın iyi ve temiz nimetleri, maişet bolluğu geçiyordu (ama) ne topluca Allah'dan bir şey istiyorlar ne de onun rızası için bir kitab okuyorlardı. Ölüleri Cehennemde idi, dirileri ise kör ve pis. Bunun yanında istenmeyen, yüz çevrilen daha sayılmayacak kadar çok şeyler! Ne zaman ki Allah onların üzerine bir rahmet yaymayı murad etti, onlara kendilerinden öyle bir peygamber gönderdi ki, *"sizin sıkıntıya uğrama-*

nız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür, müminleri cidden esirgeyici, bağışlayıcıdır o."[263]. Allah ona rahmet etsin! Selâm, Allah'ın rahmet ve bereketi üzerine olsun! (Fakat) bu onların onun vücûdunu yaralamalarına, ona (sihirbaz, şâir, kâhin gibi (layık olmadığı) lakablar takmalarına mani olmadı. Halbuki beraberinde Allah'dan (gelen, Hakk'ı) söyleyen bir kitap vardı. Başkası ile değil sadece onun emri ile kalkar, (işlerini yürütür), yalnız onun izni ile göçerdi. Sonra geciktirilmemesi gereken görevle emredilip cihada teşvik edildiği zaman güç ve kuvveti Allah'ın emri için yayıldı, (ona icabet etti). Allah da delilini üstün, sözünü geçerli kıldı, dâvetini ortaya çıkardı. (Sonunda) o dünyadan muttakî ve tertemiz olarak ayrıldı. Sonra ardından Ebû Bekr kalktı, onun sünnetine uyup yolunu tuttu. (Derken) Araplar veya onlardan bunu yapanlar dinden çıktı da o, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- sonra yalnız onun kabul etmiş olduğu şeyleri onlardan kabule yanaşdı. (Neticede) kılıçları kınlarından çekti, ateşi meşalelerinde yaktı. Sonra da batıl taraftarlarını hak taraftarları ile bertaraf etti ve, mafsallarını kesmekden, toprağı kanlarıyla sulamakdan geri durmadı. Sonunda onları, içinden çıkmış oldukları yere (yani toprağa) soktu, karşı durdukları şeyi kabul edip boyun eğmeye zorladı. O, Allah'ın malından, (sütüyle) susuzluğunu giderdiği bir genç erkek deve ile, bir çocuğunu emziren Habeşli bir cariye almıştı. Vefatı esnasında bunları, boğazında duran bir şey olarak gördü de bunları kendisinden sonraki halifeye verdi. (Böylece) arkadaşının yolu üzere muttakî ve pâk olarak dünyadan ayrıldı. Sonra ardından Ömer İbnu'l-Hattâb kalktı, şehirler kurdu, (idâresinde) sertlikle yumuşaklığı birleştirdi. Kollarını sıvadı, çabaladı, gayret gösterdi. İşler için, onlara denk (adamları), savaş için techizatını hazırladı: el-Muğîre b. Şu'be'nin hizmetçisi onu vurduğu zaman İbn Abbâs'a, halka katili tanıyıp tanımadıklarını sormasını emretti. (Katilin), el-Mugire b. Şu'be'nin hizmetçisi olduğu söylenince Rabbine yüksek sesle hamdetti. (Çünkü) kendisini, ganimet malında (fey'de) hakkı olan bir (müslüman) vurmamıştı. (Böyle olsaydı vuran kimse), hakkını tam vermemesi sebebiyle kanını helâl sayıp (vurduğu) şeklinde delil getirir, (iddiada bulunabilirdi). (Hz. Ömer de) Allah'ın malından seksen bin küsûr (dirhem) almıştı. Bu sebeple, çocuklarının, (almış olduğu bu parayı ödeme) taahhüdüne razı olmaya-

263- Tevbe sûresi, 128.

rak, (onu ödemek için) evlerini sattı[264] ve (parayı), kendisinden sonraki halîfeye ödenmek (üzere verdi). (Neticede) iki arkadaşının yolu üzere muttaki ve pâk olarak dünyadan ayrıldı. Sonra, ey dünyanın süsü püsü içinde yetişen Ömer!, seni dünyanın hükümdarları doğurdu, memelerini sana yudumlattılar. (Sen de) o (dünyayı) kendi kaynaklarında arayarak içinde büyüdün. Ama ne zaman ki (dünyanın) idaresi sana verildi, onu, Allah'ın atmış olduğu yere attın. Azıklandığın (az bir miktar) hariç, onu terkedip (kendinden) uzaklaştırdın, pis buldun onu. Bundan dolayı, seninle kederimizi kaldıran, seninle üzüntümüzü gideren Allah'a hamdolsun. Artık, sağına-soluna bakmadan (hak bildiğin yolda) yürümeğe devam et. Çünkü hakka hiçbir şey güç gelmez, batıla da hiçbir şey kolay gelmez. Bu sözümü böylece söyler ve Allah'dan kendim için, erkek ve kadın mü'minler için mağfiret dilerim!" (Râvî) Ebû Eyyûb dedi ki; daha sonra Ömer b. Abdlazîz (herhangi) bir şey hakkında "İbnu'l-Ehtem bana, sağına-soluna bakmadan yürümeğe devam et!" dedi, derdi.[265]

«١٥»

باب ما أكرم الله تعالى نبيه ﷺ بعد موته

15. BÂB
ALLAH TEÂLÂ'NIN PEYGAMBER'İNE -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- VEFATINDAN SONRA İKRAM ETTİĞİ ŞEYLER

٩٣ - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا سَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، ثنا عَمْرُو بْنُ مَالِكٍ النُّكْرِيُّ(١)، حَدَّثَنَا أَبُو الْجَوْزَاءِ أَوْسُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: قُحِطَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ قَحْطاً شَدِيداً، فَشَكَوْا إِلَى عَائِشَةَ. فَقَالَتْ: أُنْظُرُوا قَبْرَ النَّبِيِّ - ﷺ - فَاجْعَلُوا

264- Hz. Ömer'in, borçlarını ödemek için satmış olduğu bu ev; "Dâru'l-Kazâ': Borç Ödeme Evi" diye meşhûr olmuştu. Bkz. Fethu'l-Bâri, 5/189.

265- El-Ikdu'l-Ferid, 4/93-94; el-Beyân ve't-Tebyîn, 2/59.

مِنْهُ كُوًّا إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى لَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ سَقْفٌ، قَالَ: فَفَعَلُوا فَمُطِرْنَا مَطَراً، حَتَّى نَبَتَ الْعُشْبُ وَسَمِنَتِ الْإِبِلُ، حَتَّى تَفَتَّقَتْ مِنَ الشَّحْمِ فَسُمِّيَ عَامَ الْفَتْقِ.

93. Bize Ebu'n-Nu'mân rivâyet edip (dedi ki) bize Sa'îd b. Zeyd rivâyet edip (dedi ki) bize Amr b. Mâlik en-Nukri rivâyet edip (dedi ki) bize Ebu'l-Cevzâ' Evs b. Abdillah rivâyet edip şöyle dedi: Medinelelire çok şiddetli bir kuraklık isabet etmişti de Aişe'ye dert yanmışlardı. Bunun üzerine o şöyle demişti: "Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- kabrine bakın ve ondan göğe (doğru) bir delik açın. Öyle ki onunla gök arasında hiçbir tavan kalmasın!" (Râvi) dedi ki, onlar bu (söyleneni) yaptılar. Bunun sonucu öyle bir yağmur yağdı ki nihayet otlar bitti, develer etlenip yağlandılar. Hatta iç yağından (çatlayıp) yarıldılar. Bundan dolayı (bu yıla) "yarık yılı" adı verildi.

٩٤ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَ: لَمَّا كَانَ أَيَّامَ الْحَرَّةِ لَمْ يُؤَذَّنْ فِي مَسْجِدِ النَّبِيِّ - ﷺ - ثَلَاثاً، وَلَمْ يُقَمْ، وَلَمْ يَبْرَحْ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَكَانَ لَا يَعْرِفُ وَقْتَ الصَّلَاةِ إِلَّا بِهَمْهَمَةٍ يَسْمَعُهَا مِنْ قَبْرِ النَّبِيِّ - ﷺ - فَذَكَرَ مَعْنَاهُ.

94. Bize Mervân b. Muhammed, Sa'îd b. Abdilazîz'den haber verdi (ki) o şöyle demiş: Harre günleri çattığı zaman, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- Mescidi'nde üç (gün) ezan okunmadı, kamet getirilip (namaz kılınmadı) Saîd İbnu'l-Musayyeb Mescid'den ayrılmamıştı. O namazın vaktini, başka bir şeyle değil sadece Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- kabrinden duyduğu bir fısıltı ile anlıyordu[266]... (Mervân b. Muhammed)

266- Bu haberin şahidleri için bkz. el-Hasâ'is, 2/280-281.

bundan sonra (önceki 93. hadisin) mânâsında (bir haber) zikretti.

AÇIKLAMA

"Harre günleri" ile, Medîne civarındaki Harre mevkinde h. 63 yılında meydana gelen ve binlerce müslümanın ölümüne sebeb olan kanlı olay kasdedilmektedir. Bu olay şöyle olmuştu: Yezîd b. Muâviye halife olunca Medîne'den Abdullah b. Hanzala ile bir grup heyet halinde onun yanına gitmiş ve onda gayr-ı meşru işler görmüşler. Bu hey'et Medîne'ye dönünce Yezîd'e bîattan vazgeçip Abdullah İbnu'z-Zübeyr'e biat etmişler. Bunun üzerine Yezîd Medîne'ye, Musrif b. Ukbe denilen Müslim b. Ukbe komutasında bir ordu göndermişti. Bu ordu Medine'de büyük bir katliâm yapmış, ileri gelenlerden 1700 kişi, sair halktan da kadın ve çocukların dışında onbinlerce kişi öldürmüştü. Üstelik, süvarileri hayvanlarını Hz. Peygamber'in Mescidi'ne bağlamak gibi bir çok alçaklıklar da yapmışlardı[267].

٩٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي خَالِدٌ - وَهُوَ ابْنُ يَزِيدَ -، عَنْ سَعِيدٍ - هُوَ ابْنُ أَبِي هِلَالٍ -، عَنْ نَبِيهِ بْنِ وَهْبٍ، أَنَّ كَعْبًا دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ، فَذَكَرُوا رَسُولَ اللهِ - ﷺ - فَقَالَ كَعْبٌ: مَا مِنْ يَوْمٍ يَطْلُعُ إِلَّا نَزَلَ سَبْعُونَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ حَتَّى يَحِفُّوا بِقَبْرِ النَّبِيِّ - ﷺ -، يَضْرِبُونَ بِأَجْنِحَتِهِمْ، وَيُصَلُّونَ عَلَى رَسُولِ اللهِ - ﷺ -، حَتَّى إِذَا أَمْسَوْا عَرَجُوا وَهَبَطَ مِثْلُهُمْ، فَصَنَعُوا مِثْلَ ذَلِكَ، حَتَّى إِذَا انْشَقَّتْ عَنْهُ الْأَرْضُ خَرَجَ فِي سَبْعِينَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ يُزِفُّونَهُ.

95. Bize Abdullah b. Sâlih rivâyet edip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki) bana Hâlid -ki o ibn Yezîd'dir.-, Sa'îd'den -ki o İbn ebî Hilâl'dir. (o da) Nebîh b. Vehb'den (naklen) rivâyet etti ki Ka'b, Aişe'nin huzuruna girmişti. Derken (orada bulunanlar) Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- andılar. Bunun üzerine Ka'b şöyle dedi: Doğan hiçbir gün yoktur ki, yetmiş-bin melek; Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- kabrinin etrafını, kanat çırparak, Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem-

267- Umde, 14/224; Tecrid, 8/351.

salât getirerek çevirmek için yere inmiş olmasın. Nihayet akşam olunca (bunlar göğe) yükselir, onlar kadar (başka melekler) iner ve aynısını yaparlar. Sonunda yer, kendisinin (çıkması için) yarıldığı zaman (Hz. Peygamber) kendisini göçürmekte olan yetmiş bin meleğin içinde dışarı çıkacak.

«١٦»
باب اتباع السنة

16. BÂB
SÜNNETE UYMA

٩٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، أنا ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ مَعْدَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ، قَالَ: صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللهِ - ﷺ - صَلَاةَ الْفَجْرِ، ثُمَّ وَعَظَنَا مَوْعِظَةً بَلِيغَةً ذَرَفَتْ مِنهَا الْعُيُونُ، وَوَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، فَقَالَ قَائِلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ كَأَنَّهَا مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَأَوْصِنَا، فَقَالَ: أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ كَانَ عَبْداً حَبَشِيّاً، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافاً كَثِيراً، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْمُحْدَثَاتِ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ. وَقَالَ أَبُو عَاصِمٍ مَرَّةً: وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ[1].

96. Bize Ebû Asım haber verip (dedi ki) bize Sevr b. Yezîd haber verip (dedi ki) bana Hâlid b. Ma'dân, Abdurrahman b. Amr'dan, (o da) Irbâd b. Sâriye'den (naklen) rivâyet etti (ki İrbâd) şöyle dedi: (Bir gün) Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bize sabah namazını kıldırdı. Sonra bize öyle güzel, fasîh bir va'z verdi ki (cemaatin) gözlerinden yaş boşandı, kalpler ürperdi. Bunun üzerine birisi şöyle dedi: "Ya Resûlallah! Sanki bu veda va'zı-

dır. O halde bize tavsiyede bulunun!". Şöyle buyurdu: *"Size Allah'dan korkmayı, Habeşli bir köle de olsa (başkanınızı) dinleyip itaat etmeyi tavsiye ederim. Çünkü durum şu ki sizden, benden sonra yaşayacak olan kimseler, yakında çok ihtilâf görecekler. Binaenaleyh benim sünnetime; doğru yolu bulan, hidayete erdirilmiş halifelerin sünnetine sarılın. Bunlara azı dişlerinizle (yapışır gibi sımsıkı) yapışın. Sonradan çıkarılmış şeylerden sakının. Çünkü sonradan çıkarılmış her şey bid'attır." (Râvi) Ebû Asım, bir defa da (hadisin bu kısmını) şöyle nakletmişti:* "İşlerin sonradan çıkarılmışlarından sakının. Çünkü her bid'at sapıklıktır."(268)

٩٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: كَانَ مَنْ مَضَى مِنْ عُلَمَائِنَا يَقُولُونَ: الْاِعْتِصَامُ بِالسُّنَّةِ نَجَاةٌ، وَالْعِلْمُ يُقْبَضُ قَبْضاً سَرِيعاً، فَنَعْشُ الْعِلْمِ ثَبَاتُ الدِّينِ وَالدُّنْيَا، وَفِي ذَهَابِ الْعِلْمِ ذَهَابُ ذَلِكَ كُلِّهِ.

97. Bize Ebu'l-Muğîre haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, Yûnus b. Yezîd'den, (o da) ez-Zührî'den (naklen) rivâyet etti (ki ez-Zührî) şöyle dedi: "Geçmiş ulemamız derlerdi ki; sünnete sarılmak kurtuluş (vesilesi)dir. İlim, süratlı bir şekilde alınıp yok edilir. Bu sebeble ilmin ayakta tutulması, din ve dünyanın devamı (demektir). İlmin (yok olup) gitmesinde ise bütün bunların (yok olup) gitmesi (söz konusudur.)"(269)

AÇIKLAMA

Özel oarak Kur'an ve Hadiste, genel olarak ilk müslümanlar arasında övülen, takdir edilen "ilm"in ne ifade ettiği câlib-i dikkat bir konudur. Kısaca denilebilir ki bu ilimle, insanı, Allah'ı hakkıyla tanıyıp ona lâyıkıyla kulluk yapmaya götüren her türlü bilgi kasdedilmektedir. Asr-ı saadetle ve takib eden ilk dönemlerde bu bilgiler, öz

268- Tirmizi, İlim, 16 (5/44); Ebû Dâvûd, Sünnet, 5 (4/201); İbn Mâce, Mukaddime, 6 (1/15); Ahmed b. Hanbel, 4/126, 127; Mustedrek, 1/95-96.

269- Kitâbu'z-Zühd, Abdullah İbnu'l-Mübârek, 281.

halinde de olsa, sadece Kur'an ve hadiste bulunmaktaydılar. Bu sebeple hadislerde ve ilk müslümanların sözlerinde övgüyle geçen ilimle, gayesine hizmet ettiği sürece, Kur'an ve Hadis İlimleri kasdedilmektedir. Ancak hadislerde ilim bazan bir vasıta olarak değerlendirilirken bazan da gayesi itibariyle ele alınmaktadır. İslâm'a göre ilmin gayesi, nihahi hedefi, insanın Allah'ı hakkıyla tanıyıp ona lâyık kul olmaya çalışması şeklinde özetlenebilir. Bu hususu açıklamak için şu hadisi zikredebiliriz: *"Kıyamet öncesinde öyle günler olacak ki onlar ilim (ortadan) kalkacak, cehâlet inecek, (etrafı saracak) öldürmeler de çoğalacaktır."*[270] Bu hadiste geçen "cehlin inmesi" ile "cahiliye devri" mefhûmu[271] arasında kurulabilecek münâsebetle beraber bir âyete işâret edebiliriz. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Kulları içinde Allah'dan ancak alimler korkar (haşyet eder)."*[272] Diğer bir âyette ise; *"Bu (Cennetler) Rabb'inden haşyet eden içindir."*[273] buyurulmaktadır. Buna göre Cennete sadece "haşyet edenler" girecektir. "Haşyet edenler" de sadece "alimler"dir. Şu halde, bütün mü'minler Cennete gireceklerine göre birinci âyetteki "alimler"den kasıd, "Allah'ı tanıyıp birleyenler, muvahhidler"dir.[274] İşte burada alimlerin vasıfları olan "ilim" gayesiyle söz konusudur.

ez-Zühri de, Dârimî'nin sözünü "Sünnete uyma" bölümünde nakletmesinin ihsas ettiği gibi, ilim sözüyle, insanın dünya ve ahiret saadetine yani Allah'ı hakkıyla tanıyıp ona kulluk yapmaya götürecek her türlü bilgiyi ihtiva eden (ve tabiatıyle kendisiyle amel edilen) hadis ilmini kasdetmiş olmalıdır. Nitekim Muhammed İbnu'l-Munkedir'in (v. 130) şölye dediği nakledilmektedir: "Râviye (rivâyetci) şiir rivâyet edene diyorduk, hadis rivâyet edene alim diyorduk."[275] el-Hatîbu'l-Bağdâdî de, hadislerin yazılması meselesine tahsis ettiği kitabına "Takyîdu'l-İlm" ismini vermişti.[276]

270- İbn Mâce, Fiten, 26 (2/1345).

271- Bkz. 2. ve 3. hadislerin "Açıklama"ları.

272- Fâtır sûresi, 28.

273- Beyyine sûresi, 8

274- Umdetu'l-Kâri, 2/41.

275- Edebu'l-İmlâ, 137.

276- Bkz. Takyîdu'l-İlm, et-Tasdîr, 5.

٩٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الدَّيْلَمِيِّ قَالَ: بَلَغَنِي: أَنَّ أَوَّلَ ذَهَابِ الدِّينِ تَرْكُ السُّنَّةِ، يَذْهَبُ الدِّينُ سُنَّةً سُنَّةً، كَمَا يَذْهَبُ الْحَبْلُ قُوَّةً قُوَّةً.

98. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, Yahya b. Ebî Amr eş-Şeybânî'den, (o da) Abdullah İbnu'd-Deylemi'den (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi: Bana ulaştı ki dinin (yok olup) gitmesinin başlangıcı sünnetin terkedilmesi (ile olacakdır). İpin bir büklüm bir büklüm (daha çözülerek yok olup) gitmesi gibi din de bir sünnet bir sünnet (derken yok olup) gider.[277]

٩٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ حَسَّانَ[1] قَالَ: مَا ابْتَدَعَ قَوْمٌ بِدْعَةً فِي دِينِهِمْ إِلَّا نَزَعَ اللهُ مِنْ سُنَّتِهِمْ مِثْلَهَا، ثُمَّ لَا يُعِيدُهَا إِلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ[2].

99. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, Hassân'dan, şöyle dediğini rivâyet etti: Hiçbir topluluk dinlerinde bir bidat işlememiştir ki Allah da sünnetlerinden onun benzerini çekip çıkarmış olmasın.

١٠٠ - أَخْبَرَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا وُهَيْبٌ، ثنا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ قَالَ: مَا ابْتَدَعَ رَجُلٌ بِدْعَةً إِلَّا اسْتَحَلَّ السَّيْفَ.

100. Bize Müslim b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Vuheyb rivâyet edip (dedi ki) bize Eyyûb, Ebû Kılâbe'den, şöyle dediğini rivâyet etti: Hiç bir adam bir bidat işlememiştir ki kılıcı

277- el-Bide', 66.

(yani öldürülmesini) helâl saymış olmasın.

AÇIKLAMA

Bid'at, sonradan meydana gelen şey demektir. Istılahî mânâsıyla bid'at ise, Kur'an ve Hadis'te bir dayanağı olmadığı halde sonradan çıkarılarak dindenmiş gibi gösterilen, kabul edilen şeydir. Bu bir iş de olabilir, bir inanç, kanaat da olabilir. Bid'atler hadislerde şiddetle kınanır ve müslümanlara, onlardan sakınmaları, emredilir. Kınanan bu bid'atlerde temel belirleyici nokta, doğrudan veya dolaylı olarak dini bir nassa dayanmamış olmaları, diğer bir ifadeyle İslâm'ın ruhuna aykırı olmalarıdır. Ancak bid'at kelimesi, Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan, iyi olsun, kötü olsun, her şey için de kullanılmıştır. Bu durumda bu tür bid'atlerden dinin rûhuna aykırı olmayanlara bid'at-ı hasene, diğerlerine (ve asıl bid'at denilmesi gerekenlere) bid'at-ı seyyie denilmektedir. Kınanan bid'atler, dinin ruhuna aykırılıkları ölçüsünde insânı günâha sokar (fâsık yapar) ve hatta dinden çıkarır. (kâfir yaparlar). İ'tikadla ilgili olan (namazı, haccı, Hz. Peyfamber'in peygamberliğini, ona itaatın farzlığını inkâr etmek gibi) kişiyi dinden çıkaran bid'at sahipleri, dinden çıktıkları için ölümle cezalandırılırlar. Ebû Kılabe de,yukarıdaki sözünde, insanı küfre götüren bu tür bid'atleri kasdetmiş veya, bidat sahiplerinin akıbetlerinin çok kötü olacağını belirtmek için mübalağalı bir ifade kullanmış olmalıdır.(278)

١٠١ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْأَهْوَاءِ أَهْلُ الضَّلَالَةِ، وَلَا أَرَى مَصِيرَهُمْ إِلَّا النَّارَ، فَجَرِّبْهُمْ فَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْهُمْ يَنْتَحِلُ قَوْلًا أَوْ قَالَ حَدِيثًا فَيَتَنَاهَى بِهِ الْأَمْرُ دُونَ السَّيْفِ، وَإِنَّ النِّفَاقَ كَانَ ضُرُوبًا، ثُمَّ تَلَا: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللهَ﴾(٢)، ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ﴾(١)، ﴿وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ﴾(٥)، فَاخْتَلَفَ قَوْلُهُمْ وَاجْتَمَعُوا فِي الشَّكِّ وَالتَّكْذِيبِ، وَإِنَّ هَؤُلَاءِ اخْتَلَفَ قَوْلُهُمْ

278- Bid'atler hakkında bkz. el-Bide' ve'n-Nehyu Anha, Muhammed b. Vaddâh el-Kurtubi, tah.: M. Ahmed Dehmân, Dımeşk, 1400/1980; el-İ'tisâm, Ebû İshak İbrahim eş-Şâtıbî, Mısır, I-II; el-Bid'a, Dr. İzzet Ali Atıyye, Kahire, 1973.

وَاجْتَمَعُوا فِي السَّيْفِ، وَلَا أَرَى مَصِيرَهُمْ إِلَّا النَّارَ. قَالَ حَمَّادٌ: ثُمَّ قَالَ أَيُّوبُ عِنْدَ ذَا الْحَدِيثِ أَوْ عِنْدَ الْأَوَّلِ: وَكَانَ وَاللهِ مِنَ الْفُقَهَاءِ ذَوِي الْأَلْبَابِ، يَعْنِي أَبَا قِلَابَةَ.

101. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, (o da) Ebû Kılâbe'den (naklen), şöyle dediğini rivâyet etti: Bid'atın taraftarları sapıklığın taraftarlarıdır. Onların varacağı yeri de, başka değil, ancak Cehennem görüyorum. Onları şöyle bir dene (bak! Göreceksin ki), onlardan, bir görüş benimseyip veya bir söz söyleyip de durumu kılıçdan (yani öldürülme cezasından) başka bir sonuca varan hiç kimse yoktur. (Ebû Kılâbe) sonra (şu âyetleri) okudu; *"İçlerinden kimi de Allah'a (şöyle) söz vermişdi..."*(279) *"İçlerinden sadakalar (ın taksimi) hususunda seni ayıplayacaklar da var."*(280) *"İçlerinde öyle kimseler vardır ki peygambere ezâ eder, (onu incitirler.)"*(281) İşte onların görüşleri (birbiriyle) uyuşmadı, (ama) onlar kararsızlık ve yalanlamada birleştiler. Bunların da görüşleri uyuşmadı, (ama) kılıçta (yani öldürülmeyi hakketmede) birleştiler. Bunların varacağı yeri cehennemden başka görmüyorum.

Hammâd dedi ki; Eyyûb bu hadisi (rivâyet) sırasında veya önceki (hadisi rivâyet) sırasında Ebâ Kılabe'yi kasdederek şöyle demişti: "Vallahi, o, akıl sahibi, derin kavrayışlı alimlerdendi."

AÇIKLAMA

Ebû Kılâbe'nin okumuş olduğu âyetler münâfıklarla alâkalıdır. Bundan anlaşılıyor ki Ebû Kılâbe bu sözlerindeki bid'atla, küfre götüren bid'atı kasdetmektedir.

279- Tevbe sûresi, 75.

280- Tevbe sûresi, 58.

281- Tevbe sûresi, 61.

«١٧»

باب التورع عن الجواب فيما ليس فيه كتاب ولا سنة

17. BÂB

KİTAP VE SÜNNETTE OLMAYAN ŞEY HAKKINDA CEVAP VERMEKTEN SAKINMAK

١٠٢ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَحُذَيْفَةَ: أَنَّهُمَا كَانَا جَالِسَيْنِ فَجَاءَ رَجُلٌ فَسَأَلَهُمَا عَنْ شَيْءٍ فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ لِحُذَيْفَةَ: لِأَيِّ شَيْءٍ تُرَى يَسْأَلُونِي عَنْ هَذَا؟ قَالَ: يَعْلَمُونَهُ ثُمَّ يَتْرُكُونَهُ. فَأَقْبَلَ إِلَيْهِ ابْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ: مَا سَأَلْتُمُونَا عَنْ شَيْءٍ مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى نَعْلَمُهُ أَخْبَرْنَاكُمْ بِهِ أَوْ سُنَّةٍ مِنْ نَبِيِّ اللهِ - ﷺ - أَخْبَرْنَاكُمْ بِهِ، وَلَا طَاقَةَ لَنَا بِمَا أَحْدَثْتُمْ.

102. Bize Amr b. Avn, Hâlid b. Abdillah'dan, (o) Atâ'dan, (o) Amir'den, (o da) İbn Mes'ûd ve Huzeyfe'den (naklen) haber verdi ki, o ikisi (yani ibn Mes'ûd ve Huzeyfe) oturuyorlardı. Derken bir adam geldi ve onlara bir şey sordu. Bunun üzerine İbn Mes'ûd, Huzeyfe'ye; "Bana bunu hangi şey için soruyorlar, dersin?" diye sordu. Şöyle cevap verdi: "Onu bilecek, sonra da terkedip (yapmayacaklar!)". O zaman İbn Mes'ûd (soran adama) dönüp şöyle dedi: "Bize Allah'ın Kitabı (Kur'an-ı Kerim'den) bildiğimiz bir şey veya Allah'ın Peygamberi'nden (gelen bildiğimiz) bir sünnet sorarsanız bunu size bildiririz. (Ama) sizin, sonradan çıkardığınız şeylere (cevap vermeye) bizim gücümüz yetmez.

١٠٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ قَالَ: مَا خَطَبَ عَبْدُ اللهِ خُطْبَةً بِالْكُوفَةِ إِلَّا شَهِدْتُهَا، فَسَمِعْتُهُ يَوْمًا وَسُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ ثَمَانِيَةً وَأَشْبَاهِ ذَلِكَ، قَالَ: هُوَ كَمَا قَالَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللهَ أَنْزَلَ كِتَابَهُ وَبَيَّنَ بَيَانَهُ، فَمَنْ أَتَى الْأَمْرَ مِنْ قِبَلِ وَجْهِهِ فَقَدْ بُيِّنَ لَهُ، وَمَنْ خَالَفَ فَوَاللهِ مَا نُطِيقُ خِلَافَكُمْ.

103. Bize Ebu Nuaym haber verip (dedi ki) bize el-Mes'ûdi, Abdulmelik b. Meysere'den, (o da) en-Nezzâl b. Sebre'den (naklen) haber verdi (ki en-Nezzâl) şöyle dedi: Abdullah Kûfe'de hiçbir konuşma yapmamıştır ki onda hazır bulunmuş olmayayım. Bir gün kendisine, hanımını sekiz talâkla boşayan bir adam(ın durumu) ve buna benzer şeyler sorulduğunda şöyle dediğini işittim. "O, dediği gibidir." ardından şöyle dedi: "Şüphe yok ki Allah Kitâb'ını indirmiş, açıklamasını yapmıştır. Binaenaleyh kim işi (açıklamaya uygun) tarafından yaparsa zaten o (işin hükmü) kendisine açıklanmıştır. Kim de (açıklamaya) aykırı hareket ederse, vallahi biz sizin aykırı hareket(lerinize cevap vermeye) güç yetiremeyiz.[282]

AÇIKLAMA

Dinimiz gerektiğinde boşanmaya imkân verir. Diğer taratan herhangi bir sebeple hanımlarını usûlüne uygun olarak boşayanlara, pişmanlıkları halinde hanımlarıyla iki defa daha evlenme imkânı tanır. Bunun için gerektiğinde boşamanın, özetle şöyle yapılmasını tavsiye eder: Boşama (talâk), kadının hayız ve nifâs halinde olmadığı, cinsel münâsebetin yapılmadığı bir temizlik (tuhr) zamanında yapılmalı ve, kadının iddeti içinde yeni bir evlenme akdi yapmaksızın ona dönmeye imkân veren tek ric'î talâkla yetinilmelidir.[283] Böylece ciddi bir müessese olan aile yuvasının, bu arada eşlerin zarar görmemesi, pişmanlıkların telâfisi sağlanmak istenmiştir. Erkeğin hanımını üçüncü kez boşaması halinde, kadın bir başkasıyla evlenip sonra da ondan boşanmadıkça, onunla yeniden evlenmesi mümkün değildir. Erkeğe verilen üç boşama hakkını erkek bir defada da kullanabilir. Üçden fazla yapılan boşamalarla da üç boşama meydana gelir, geri kalanları boş söz sayılır.[284] İşte kişinin, aile yuvasını ve eşleri korumaya yönelik boşama usûlerine riâyet etmeyerek, boşadığı hanımıyla tekrar evlenme imkânını birden bertaraf edecek, çok zor, hatta belki de imkânsız hale getirecek bir şekilde bütün boşama haklarını birden kullanması hoş karşılanmamış, mekrûh sayılmıştır. Bu davranış, Kur'an ve Hadis'te tavsiye edilen usûllere uymama, onlara aykırı

282- Musannaf, 6/394.

283- Teferruâtı için bkz. Istılahat, 2/211.

284- Bkz. a.g.e., 2/202 vd.

davranmadan dolayı da kınamayı gerektirir. Re'y ekolünün kurucularından Abdullah b. Mesûd'un burada dikkat çekmek istediği husus budur. Onun cevabından ayrıca, Kur'an ve hadiste hükmü bulunmayan meselelere cevap vermekden çekindiği, bundan âdetâ rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

١٠٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، ثنا شُعْبَةُ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ مَيْسَرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّزَّالَ بْنَ سَبْرَةَ قَالَ: شَهِدْتُ عَبْدَ اللهِ وَأَتَاهُ رَجُلٌ وَامْرَأَةٌ فِي تَحْرِيمٍ، فَقَالَ: إِنَّ اللهَ قَدْ بَيَّنَ، فَمَنْ أَتَى الْأَمْرَ مِنْ قِبَلِ وَجْهِهِ فَقَدْ بُيِّنَ، وَمَنْ خَالَفَ فَوَاللهِ مَا نُطِيقُ خِلَافَكُمْ.

104. Bize Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî haber verip (dedi ki) bize Şu'be rivâyet edip (dedi ki) bana Abdulmelik b. Meysere haber verip şöyle dedi: Ben en-Nezzâl b.Sebre'nin şöyle dediğini işittim: Abdullah'ın yanında bulunuyordum. Bir haram kılma konusunda ona bir erkekle bir kadın geldi. Neticede (onlara) şöyle dedi: "Allah (dinini) açıklamıştır. Binaenaleyh kim işi (açıklamaya uygun) tarafından yaparsa zaten o (işin hükmü) açıklanmıştır. Kim de (açıklamaya) aykırı hareket ederse, valahi biz sizin aykırı hareketinize güç yetiremeyiz.

AÇIKLAMA

Bu haberde söz konusu edilen "haram kılma" meselesi, erkeğin hanımına, "Sen bana haramsın," demesi olmalıdır. Bu sözle erkek karısını boşamayı niyet etmiş ise bir ric'î talâkla karısı boş olmuş olur. Boşama niyet edilmemiş ise bu söz yemin sayılır ve söyleyenine yemin keffâreti düşer.[285] Abdullah b. Mesûd burada boşamanın usûlüne uygun olarak ve kinayeli lafızlar kullanmaksızın yapılmasını, tereddütlere yol açabilecek yollara başvurulmamasını tavsiye etmekte ve aksi durumlardan rahatsız olduğunu belirtmektedir.

258- Musannaf, 6/401. Krş. Istılahat, 2/190.

١٠٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا حَفْصٌ، عَنْ أَشْعَثَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، أَنَّهُ كَانَ لَا يَقُولُ بِرَأْيِهِ إِلَّا شَيْئاً سَمِعَهُ.

105. Bize Abdullah b. Saîd haber verip (dedi ki) bize Hafs, Eş'as'dan (o da) İbn Sirin'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani ibn Sirin) kendi görüşüyle hüküm vermez, sadece duymuş olduğu şeyi söylerdi.

١٠٦ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا عُثَّامٌ - وَالِدُ عَلِيِّ بْنِ عُثَّامٍ - عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: مَا سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ بِرَأْيِهِ فِي شَيْءٍ قَطُّ.

106. Bize Abdullah b. Sa'îd haber verip (dedi ki) bize Ali b. Assâm'ın babası Assâm, el-A'meş'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbrahim'i, bir şey hakkında kendi görüşüyle hüküm verirken hiç duymadım.

١٠٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: مَا قُلْتُ بِرَأْيِي مُنْذُ ثَلَاثُونَ سَنَةً. قَالَ أَبُو هِلَالٍ: مُنْذُ أَرْبَعُونَ سَنَةً.

107. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, Katâde'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: "Otuz seneden beri kendi görüşümle hüküm vermedim." Ebû Hilâl demiş ki; (o) "Kırk seneden beri..." (demişti).

١٠٨ - حَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ، ثنا حَكَّامُ بْنُ سَلْمٍ، عَنْ أَبِي خَيْثَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رَفِيعٍ، قَالَ: سُئِلَ عَطَاءٌ عَنْ شَيْءٍ، قَالَ: لَا أَدْرِي، قَالَ: قِيلَ لَهُ: أَلَا تَقُولُ فِيهَا بِرَأْيِكَ؟ قَالَ: إِنِّي أَسْتَحْيِي مِنَ اللهِ أَنْ يُدَانَ فِي الْأَرْضِ

بِرَأْيِي .

108. Bize Mahled b. Mâlik rivâyet edip (dedi ki) bize Hakkâm b. Selm, Ebû Hayseme'den, (o da) Abdulaziz b. Refî'den (naklen) rivâyet etti (ki Abdulaziz) şöyle dedi: Atâ'ya bir şey sorulmuş, o (da) "Bilmiyorum" demişti. Ona; "O konuda kendi görüşünü söylemez misin?" dendi. (Bunun üzerine) o şöyle cevap verdi: "Yer yüzünde benim görüşümün din edinilmesinden, Allah'dan hayâ ederim."

١٠٩ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبَانٍ، أَخْبَرَنِي حَاتِمٌ - وَهُوَ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ -، عَنْ عِيسَى، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: جَاءَهُ رَجُلٌ فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ، فَقَالَ: كَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَقُولُ فِيهِ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: أَخْبِرْنِي أَنْتَ بِرَأْيِكَ، فَقَالَ: أَلَا تَعْجَبُونَ مِنْ هَذَا، أَخْبَرْتُهُ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَيَسْأَلُنِي عَنْ رَأْيِي، وَدِينِي عِنْدِي آثَرُ مِنْ ذَلِكَ، وَاللهِ لَأَنْ أَتَغَنَّى أُغْنِيَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُخْبِرَكَ بِرَأْيِي .

109. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bana Hâtim - ki o İbn İsmâil'dir - İsa'dan, (o da) eş-Şa'bî'den (naklen) haber verdi (ki eş-Şa'bî) şöyle dedi. Kendisine bir adam gelip bir şey sormuş, o da; "O konuda İbn Mes'ûd şöyle şöyle derdi" demiş. (Soran adam) "Sen kendi görüşünü bana bildir" demiş. Bunun üzerine (eş-Şa'bî) şöyle demiş: "Şuna şaşmaz mısınız? Ona İbn Mesûd'dan haber verdim. O ise bana kendi görüşümü soruyor! Benim dinim, nazarımda bundan (yani onun hakkında kendi görüşümle bir şey söylemekden) daha üstün ve değerlidir. Vallahi, bir şarkı söylemem, bana, sana görüşümü haber vermemden daha sevimli gelir.

AÇIKLAMA

"Görüş" olarak tercüme ettiğimiz re'y kelimesi, sözlük mânâsıyla, "görmek, belirtiler birbirine zıd olan şeylerden doğru olanını bilmek için düşünme ve araştırma sonucu varılan görüş" demektir.[286] Bu kelime ıstılah olarak sahabe ve tâbiûn arasında; "Kitap ve sünnetin

286- İ'lâm, 1/66.

açıkça temas etmediği mesâili, nassların ışığı altında hükme bağlamak için tutulan yol" mânâsında kabul edilip kullanılmıştır. Tâbiûn devrinin sonlarına doğru ise, buna ilâveten i'tikadi sahada bid'at inançlar, fıkıh sahasında kıyası ifade etmek için kullanılmıştır.(287) İbnu'l-Kayyım re'yin; sahîh, bâtıl ve şüpheli olmak üzere üç çeşit olduğunu, bunlardan sahîh re'yi sahâbe ve tabiûnun kullandığını, bununla amel edip fetva verdiklerini; bâtıl re'yi ise kullanmadıklarını, onunla amel etmeyi, fetva ve hüküm vermeyi menettiklerini, hatta bu tür re'yi kınamak için iyi-kötü ayrımı yapmaksızın mutlak olarak re'y ve taraftarlarını kınadıklarını, şüpheli re'y ile de ihtiyaç halinde amel edip fetva ve hüküm verdiklerini kaydeder. Bâtıl re'y, Kitap ve Sünnet'e (nassa) muhalif olan, dinde tahmin ve zanla ileri sürülen, Allah'ın isim, sıfat ve fiillerini ihmâl (ta'tîl) etmeyi ihtiva eden ve, kendisiyle bir bid'atın icâd edildiği, sünnetlerin değiştirildiği re'ydir.(288) Dârimî'nin yukarıda naklettiği haberlerde kınanan, hoş karşılanmayan re'y, batıl re'ydir.(289) Bunun böyle oldğunu, bu konuda sözleri nakledilen Abdullah b. Mes'ûd ve İbrahim en-Neha'i'nin re'y taraftarları olmaları da göstrmektedir. Re'y taraftarları olarak Kûfeli ve Irak'lı fakihler meşhûr olmuştur. Bu fakihlere, şer'î delillerden hüküm çıkarıp görüş beyân etmede, diğerlerine oranla daha serbest, hadis kabûlünde de daha sıkı davrandıkları için bu isim verilmişti. Bu grubun sahabe ve sonraki nesillerdeki temsilcileri arasında Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ali, Alkame, İbrahim en-Neha'i, Ebû Hanife, Ebû Yûsuf, Muhammed İbnu'l-Hasan eş-Şeybânî'yi zikredebiliriz. Re'y taraftarlarının mukabili olan Ehlu'l-Hadîs veya Ehlu'l-Eser ise genel olarak re'y ve ictihaddan hoşlanmayan, meseleleri mümkün olduğunca menkûl haberlere dayandırmaya ve mecbûr olmadıkca fetva vermekten kaçınmaya çalışan kimseler idiler. Bunların temsilcileri arasında Abdullah İbn Ömer, Abdullah İbn Abbâs, Hz. Ömer, Hz. Osman, Zeyd b. Sâbit, Saîd İbnu'l-Museyyeb, **eş-Şa'bi,** Şu'be, Ma'mer b. Râşid Sufyân b. Uyeyne, Abdullah İbnu'l-Mübârek ve ed-Darimi'yi zikredebiliriz.(290) Burada ilâve etmeli-

287- Bkz. İslâm Hukukunda İctihad, 108.

288- İ'lâm, 1/67 vd.

289- Bkz. Fıkıh... Usûlü, 298; Câmiu Beyâni'l-İlm, 423.

290- Bkz. Huccetullahi'l-Bâliğa, 1/311 vd; İslâm Hukukunda İctihad, 107 vd; İslâm Fıkhında Re'y Taraftarları, 28 vd.

yiz ki bu iki grub arasında Hz. Peygamber'in sünnetine az bağlılık - çok bağlılık diye bir şey asla söz konusu değildir. Her iki grup da sünnete bağlılığa azami ihtimamı göstermişlerdir. Aralarındaki fark sadece meselelere yaklaşım ve metod farkından ibarettir. Yine de bu farkdan dolayı birbirlerini tenkid etmemiş değillerdir.

١١٠ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبَانٍ، ثنا حَاتِمٌ - هُوَ ابْنُ إِسْمَاعِيلَ -، عَنْ عِيسَى، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: إِيَّاكُمْ وَالْمُقَايَسَةَ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَئِنْ أَخَذْتُمْ بِالْمُقَايَسَةِ لَتُحِلُّنَّ الْحَرَامَ وَلَتُحَرِّمُنَّ الْحَلَالَ، وَلَكِنْ مَا بَلَغَكُمْ عَمَّنْ حَفِظَ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ - ﷺ - فَاعْمَلُوا بِهِ.

110. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bize Hâtim - ki o İbn İsmaîl'dir.- İsa'dan, (o da) eş-Şa'bî'den (naklen) rivâyet etti (ki eş-Şa'bî) şöyle dedi: "Kıyas yapmakdan sakının! Nefsim elinde olan (Allah'a) yemîn olsun ki şayet siz kıyas yapmayı kabul ederseniz kesinlikle haramı helâl, helâlı haram yaparsınız. Fakat (en iyisi), Muhammed'in -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabından, (ilmi) tesbit edip korumuş olan kimselerden size ulaşan şeylerle amel ediniz."

AÇIKLAMA

Kıyas, Kur'an ve Sünnet'ten hüküm çıkarmada kullanılan bir usûldür ve re'ye dayanır. Bunun için re'yin aleyhinde söz söyleyenlerin, kıyasın aleyhinde de söz söylemeleri tabiidir. Re'yde batıl re'ye mani olmak için her türlü re'yi, ayırım yapmaksızın kötüleme gibi ihtiyatlı görülen bir yol tutulmuş olduğu gibi[291] kıyas konusunda da aynı şey yapılmış olmalıdır. Fıkıh Usûlü alimlerince; "hükmün illetinde müşterek oluşlarından dolayı, hükmü hakkında şer'î nass bulunmayan meseleyi, hükmü hakkında şer'î nass bulunan meseleye ilhâk etmek, (ilk meselenin hükmünü ikinci meseleye vermek)tir." şeklinde tarif edilen kıyasın[292] bir çok şartları ve incelikleri vardır.

291- İ'lâm, 1/67.

292- Fıkıh (Islâm Hukûku) Usûlü, 251.

Binaenaleyh bunları taşımayan bir kısım kıyaslamaların fâsid (bozuk, geçersiz) olduğu, bunların makbul olamayacağı, kıyası bir delil olarak kabul eden alimlerce de benimsenmiş bir hususturdur[293]. Kıyası kötüleyen bir kısım haberler, bu tür fâsid kıyaslarla alâkalıdır. Bununla beraber İslâm Hukuk tarihine baktığımızda kıyasın şiddetli tartışmalara sebeb olduğunu görürüz. Bu meselede ifrât ve tefritlere sapıldığı, kıyası tamamen inkar edenlerin yanında onu ölçüsüz ve sınırsız bir şekilde kullananların ortaya çıktığı tarihî bir vakıadır. Bir diğer vakıa, bu konudaki bazı tartışmaların özde değil kelimeler üzerinde meydana gelmiş olduğudur. Netice olarak şartlarına uyuarak yapılan kıyasın dini bir delil olduğu, İslâm alimlerinin tamamına yakını tarafından kabul edilmiştir.[294]

١١١ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عَبْدِ اللهِ فَقَالَ: إِنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ الْبَارِحَةَ ثَمَانِيًا، قَالَ: بِكَلَامٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ: بِكَلَامٍ وَاحِدٍ، قَالَ: فَيُرِيدُونَ أَنْ يُبِينُوا مِنْكَ امْرَأَتَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: وَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ مِائَةَ طَلْقَةٍ، قَالَ: بِكَلَامٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ: بِكَلَامٍ وَاحِدٍ، قَالَ: فَيُرِيدُونَ أَنْ يُبِينُوا مِنْكَ امْرَأَتَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ عَبْدُ اللهِ: مَنْ طَلَّقَ كَمَا أَمَرَهُ اللهُ فَقَدْ بَيَّنَ اللهُ الطَّلَاقَ، وَمَنْ لَبَسَ عَلَى نَفْسِهِ وَكَلْنَا بِهِ لَبْسَهُ، وَاللهِ لَا تَلْبِسُونَ عَلَى أَنْفُسِكُمْ وَنَتَحَمَّلُهُ نَحْنُ هُوَ كَمَا تَقُولُونَ.

111. Bize Saîd b. Amir, İbn Avn'dan, (o) Muhammed b. Sîrîn'den, (o da) Alkame'den (naklen) haber verdi (ki Alkame) şöyle dedi: Bir adam Abdullah'a gelip, önceki gece karısını sekiz talakla boşadığını söyledi. (Abdullah) "Tek sözle mi?" dedi. (Adam)

293- Bkz. a.g.e., 298.

294- Kıyas ve tartışmaları hakkında bkz. İ'lâm, 1/203 vd.; Fıkıh (İslâm Hukûku) Usûlü, 251 vd.; İslâm Hukukunda İctihad, 17, 117 vd; Mulahhasu İbtâli'l-Kıyâs ve'r-Re'y..., İbn Hazm el-Endelüsî, tah.: Sa'îdu'l-Afğani, Beyrût, 1389/1969; Istılahat, 1/171; Kıyas İstihsan Istıslah. A. Şener.

"Tek sözle" dedi. (Abdullah) "Bundan dolayı, (daha önce danıştığın kimseler) karını senden (bâin talâkla) ayırmak istiyorlar (değil mi?)" dedi. (Adam) "Evet" dedi. (Alkame) dedi ki; yine ona bir adam gelip karısını yüz talâkla boşadığını söyledi. (Abdullah) "Tek sözle mi?" dedi. (Adam) "Tek sözle" dedi. (Abdullah) "Bundan dolayı (daha önce danıştığın kimseler) karını senden (bâin talâkla ayırmak istiyorlar (değil mi?)" dedi. (Adam) "Evet" dedi. Bunun üzerine Abdullah şöyle dedi: "Kim Allah'ın emrettiği gibi boşarsa şüphe yok ki Allah talâkı (boşamayı) açıklamıştır. Kim de kendisine karşı (işini) karıştırırsa biz de karıştırmasını ona havale ederiz. Vallahi (işi) kendinize karşı karıştırıp da (karıştırmanızın mesûliyetini) biz yüklenecek değiliz. O (boşama işi) dediğiniz gibidir."[295]

AÇIKLAMA

Talâkla ilgili iki âyetin meâli şöyledir: *"Boşama iki defadır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmakdır."*[296] *"Ey peygamber, kadınları boşayacağınız vakit iddetlerine doğru boşayın."*[297] Bu iki âyette en uygun boşama usûlü (sünnî talâk) kısaca anlatılmaktadır[298]. Abdullah b. Mes'ûd son âyetden bunun, cinsi münâ-sebetin olmadığı temizlik halinde olması gerektiğini anlar[299] ve müslümanın hayatını bu ve benzeri emirlere göre düzenlemesine, üç talâk hakkının hikmetine uymayan üç talâk'ın birden verilmesi gibi mekruh yollara girilmemesine dikkat çekmek ister. Haber'in bu bölümde zikredilişi, Abdullah b. Mes'ûd'un, Kur'an ve Sünnet'te hükmü açıklanmamış olan bu gibi meselelere cevap vermekden duyduğu rahatsızlığı ifade etmiş olması sebebiyledir.

١١٢ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ قَالَ: لَأَنْ يَعِيشَ الرَّجُلُ جَاهِلًا بَعْدَ أَنْ يَعْلَمَ حَقَّ اللهِ عَلَيْهِ

295- el-Musannaf, 6/394; es-Sünenu'l-Kübra, 7/335; Muvatta; Talâk, 2 (2/550).

296- Bakara sûresi, 229.

297- Talâk sûresi, 1.

298- Bkz. 103. hadisin "Açıklama"sı.

299- el-Musannaf, 6/303; es-Sünenu'l-Kübra, 7/325.

خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَقُولَ مَا لَا يَعْلَمُ.

112. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Yahya b. Sa'îd'den, (o da) el-Kâsım'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Kâsım) şöyle dedi: "Kişinin, Allah'ın üzerindeki hakkını bildikten sonra cahil olarak yaşaması, kendisi için, bilmediği şeyi söylemesinden daha hayırlıdır.

١١٣ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ سُئِلَ، قَالَ: إِنَّا وَاللهِ مَا نَعْلَمُ كُلَّ مَا تَسْأَلُونَ عَنْهُ، وَلَوْ عَلِمْنَا مَا كَتَمْنَاكُمْ، وَلَا حَلَّ لَنَا أَنْ نَكْتُمَكُمْ.

113. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: el-Kâsım'a (bir şey) sorulduğunu işitmiştim (de) o şöyle cevap vermişti: "Biz, vallahi, sorduğunuz her şeyi bilmiyoruz. Bilseydik ne (bunu) sizden saklardık, ne de (bunu) sizden saklamamız bize helâl olurdu."(300)

١١٤ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، قَالَ: سُئِلَ الْقَاسِمُ عَنْ شَيْءٍ قَدْ سَمَّاهُ، فَقَالَ: مَا أَضْطَرُّ إِلَى مَشْوَرَةٍ، وَمَا أَنَا مِنْ ذِي فِي شَيْءٍ.

114. Bize Sa'îd b. Amir, İbn Avn'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: el-Kâsım'a, ismini verdiği bir şey sorulmuştu da o şöyle demişti: "Ben meşverete mecbur değilim. (Zaten) ben bundan anlamam, (bu konuda yetkili değilim)."

١١٥ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ يَحْيَى قَالَ:

300- Câmiu Beyâni'l-İlm, 309.

قُلْتُ لِلْقَاسِمِ: مَا أَشَدَّ عَلَيَّ أَنْ تُسْأَلَ عَنِ الشَّيْءِ لَا يَكُونُ عِنْدَكَ، وَقَدْ كَانَ أَبُوكَ إِمَاماً: قَالَ: إِنَّ أَشَدَّ مِنْ ذَلِكَ عِنْدَ اللهِ وَعِنْدَ مَنْ عَقَلَ عَنِ اللهِ أَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ، أَوْ أَرْوِيَ عَنْ غَيْرِ ثِقَةٍ.

115. Bize Muhammed b. Kesîr, Sufyân b. Uyeyne'den, (o da) Yahya'dan (naklen) haber verdi (ki Yahya) şöyle dedi: el-Kâsım'a dedim ki; "Sana, (hakkında) sende (bilgi) bulunmayan şeyin sorulması bana ne zor gelir! Halbuki deden bir devlet başkanı -önder bir alim idi." Şöyle cevap verdi: "Allah katında ve Allah'dan gerçeği kavrayanların katında bundan daha zoru, ilimsiz fetva vermem veya sıka (güvenilir) olmayan kimseden rivâyette bulunmamdır."

AÇIKLAMA

el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr, Hz. Ebû Bekr'in torunu ve tâbiûnun meşhûr yedi fakîhinden biridir. Bu haberlerde onun, mesuliyetinin farkında olan alim kişiliğini görmekteyiz.

İnsanın, sahip olduğu ilmi başkasına öğretmesi, ona düşen bir görev olduğu gibi söylediklerinin mesuliyetini müdrik olması da bir mecburiyettir. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, bildiklerini söylemeyip kendisine saklayan kimseyi şiddetle kınar: *"Kime bir ilim sorulur da o saklarsa Allah kıyamet gününde ona ateşten bir gem takacaktır."*[301] Bir âyet meâli de şöyledir: *"İndirdiğimiz açık delîlleri ve hidâyeti -biz Kitâb'da insanlara açıkça belirttikden sonra- gizleyenler (var ya), işte onlara hem Allah lânet eder, hem bütün lânet edebilenler lânet eder."*[302] Bunun yanında mesûliyetin sınırları da çok geniştir. İyi veya kötü bir çığır açma amel defterini, lehde veya aleyhde kıyamete kadar açık tutabilmektedir.[303] Bu durumda alim neyi, kime, nasıl öğreteceğinin hesabını yapacaktır. İşte bir taraftan kesin olarak bilinen, faydalı şeyleri öğretme mükellefiyeti, diğer taraftan mesûliyet duygusu, müslüman alimi dengeleyen unsur-

301- Ebû Dâvûd, İlim, 9 (3/321).

302- Bakara sûresi, 159.

303- Müslim, İlim, 15 (4/2059).

lar olmaktadır.

١١٦ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أنا هُشَيْمٌ، عَنِ الْعَوَّامِ، عَنِ الْمُسَيَّبِ ابْنِ رَافِعٍ قَالَ: كَانُوا إِذَا نَزَلَتْ بِهِمْ قَضِيَّةٌ لَيْسَ فِيهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَثَرٌ، اجْتَمَعُوا لَهَا وَأَجْمَعُوا فَالْحَقُّ فِيمَا رَؤَوْا، فَالْحَقُّ فِيمَا رَؤَوْا. أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ، أنا يَزِيدُ، عَنِ الْعَوَّامِ، بِهَذَا.

116. Bize Amr b. Avn haber verip (dedi ki) bize Hüşeym, el-Avvâm'dan, (o da) el-Museyyeb b. Râfi'den (naklen) haber verdi (ki el-Museyyeb) şöyle dedi: "(Sâhabe-i Kirâm), başlarına, hakkında, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- nakledilen bir haberin bulunmadığı bir mesele geldiğinde, bunun için toplanır ve ortak görüşe varırlardı. Artık hak onların vardıkları görüştedir. Artık hak onların vardıkları görüştedir.

AÇIKLAMA

Bu haberde sahâbenin icmâ'ı söz konusu edilmektedir. Istılahî mânâsıyla icmâ', "Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- vefatından sonra, asırların (zamanların) birinde, bir şer'i hüküm hakkında İslâm Milleti muctehidlerinin ittifakı" demektir.[304] Sahabe-i kiram zamanında, onların ortaya çıkan meselelerde istişareleri ile bazı icmaları fiilen vuku bulmuştu. Bu konuda onların; müslüman hanımın müslüman olmayan erkekle evlenmesinin batıl oluşundaki, mehir tayin edilmemiş olsa da nikâh akdinin sahih olduğu hususundaki, fethedilen toprakların gâzîlere taksim edilmemesi hususundaki icmâları ve benzerleri örnek verilmektedir.[305] Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in, meseleleri istişareyle çözmeye büyük önem atfettikleri bilinmektedir. Onlar ortaya çıkan hemen hemen her yeni mesele için ashabı toplar ve istişare ile bir hükme varırlardı. Hatta onların sırf

304- Fıkıh (İslâm Hukuku) Usûlü, 232.

305- Fıkıh (İslâm Hukuku) Usûlü, 247.

istişare için Medine'den ayırmadıkları birer istişare heyetlerinin olduğu nakledilmektedir.(306)

١١٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ انا يَزِيدُ عَنِ الْعَوَّامِ بِهَذَا.

117. Bize Abdullah haber verip (dedi ki) bize Yezîd, el-Avvâm'dan (naklen) bunu (yani bir önceki hadisi) haber verdi.

١١٨ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: ثنا يَحْيَى ابْنُ حَمْزَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْحِمْصِيُّ: أَنَّ وَهْبَ بْنَ عَمْرٍو الْجُمَحِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: لَا تَعْجَلُوا بِالْبَلِيَّةِ قَبْلَ نُزُولِهَا، فَإِنَّكُمْ إِنْ لَا تَعْجَلُوهَا قَبْلَ نُزُولِهَا لَا يَنْفَكُّ الْمُسْلِمُونَ وَفِيهِمْ - إِذَا هِيَ نَزَلَتْ - مَنْ إِذَا قَالَ وُفِّقَ وَسُدِّدَ، وَإِنَّكُمْ إِنْ تَعْجَلُوهَا تَخْتَلِفْ بِكُمُ الْأَهْوَاءُ فَتَأْخُذُوا هَكَذَا وَهَكَذَا، وَأَشَارَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ.

118. Bize Yahya b. Hassân ve Muhammed İbnu'l-Mübârek haber verip dedi ki, bize Yahya b. Hamza rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Seleme el-Hımsî rivâyet etti ki, ona Vehb b. Amr el-Cumehî rivâyet etmiş ki Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş: *""Belânın (hükmünde), başınıza gelmesinden önce acele etmeyiniz. Çünkü şayet siz onun (hükmünde), başınıza gelmesinden önce acele etmezseniz, başlarına bu geldiğinde, müslümanların içinde, konuştuğu zaman doğruya ulaştırılacak ve (sözü) isabetli kılınacak olanlar devamlı bulunacaktır. Şayet siz onun (hükmünde) acele ederseniz, arzularınız sizi ihtilâfa düşürür de sonra, -önüne, sağına, soluna işaret ederek- şöyle şöyle (yollar) tutarsınız."*(307)

306- İslâm Hukukunda İctihad, 58.

307- Bu hadis mursel ve zaifdir. Tâbiûndan olması gereken Vehb hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Bkz. 155. hadis. Bir şâhıd için bkz. Câmiu Beyâni'l-İlm, 428; el-Metâlib, 3/106.

١١٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ، ثنا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سُئِلَ عَنِ الْأَمْرِ يَحْدُثُ لَيْسَ فِي كِتَابٍ وَلَا سُنَّةٍ، فَقَالَ: يَنْظُرُ فِيهِ الْعَابِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

119. Bize Muhammed İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Hamza rivâyet edip (dedi ki) bana Ebû Seleme rivâyet etti ki; Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- **ilerde ortaya çıkacak, ne Kur'an ve ne de Sünnet'te (hükmü) bulunmayan işler (konusunda ne yapılacağı) sorulmuş, o da şöyle buyurmuş:** *"'O konuda müminlerin âbitleri düşünüp (karar verir)."*(308)

١٢٠ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، ثنا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ قَالَ: قَالَ الْقَاسِمُ: إِنَّكُمْ تَسْأَلُونَ عَنْ أَشْيَاءَ مَا كُنَّا نَسْأَلُ عَنْهَا، وَتُنَقِّرُونَ عَنْ أَشْيَاءَ مَا كُنَّا نُنَقِّرُ عَنْهَا، وَتَسْأَلُونَ عَنْ أَشْيَاءَ مَا أَدْرِي مَا هِيَ، وَلَوْ عَلِمْنَاهَا مَا حَلَّ لَنَا أَنْ نَكْتُمَكُوهَا.

120. Bize Ahmed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Muâz b. Muâz, İbn Avn'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: el-Kâsım dedi ki; "Şüphe yok ki siz, bizim (önceden) sormadığımız şeyleri soruyor, (önceden) araştırmadığımız şeyleri araştırıyorsunuz. (Hatta) ne olduklarını bilmediğim şeyler soruyorsunuz. Şayet bilseydik, onları sizden saklamamız bile helâl olmazdı.(309)

١٢١ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ - هُوَ ابْنُ أَبِي حَبِيبٍ -، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْأَشْجَعِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ: إِنَّهُ سَيَأْتِي نَاسٌ يُجَادِلُونَكُمْ بِشُبُهَاتِ الْقُرْآنِ فَخُذُوهُمْ بِالسُّنَنِ، فَإِنَّ أَصْحَابَ السُّنَنِ أَعْلَمُ بِكِتَابِ اللهِ.

308- Bu hadis mu'daldır. Ebû Seleme (v. 147) etbâu't-Tâbiîndendir.

309- Câmiu Beyâni'l-İlm, 309.

121. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki) bana Yezîd -ki o İbn Ebî Habîb'dir-, Amr İbnu'l-Eşca'dan (naklen) rivâyet etti ki Ömer İbnu'l-Hattâb şöyle dedi: Durum şu ki bazı insanlar çıkacak, size karşı Kur'an'ı (değişik şekillerde anlaşılabilecek olan) "benzer âyetler"i (şubuhâtı) ile mücâdele edecekler. O halde onların yakasına sünnetlerle sarılın. Çünkü sünnetleri bilenler Allah'ın Kitâbı'nı daha iyi bilirler.(310)

AÇIKLAMA

Hz. Ömer'in -radıyallahu anh- sözünde geçen "şubuhât" kelimesi "şubhe"nin çoğuludur. "Şubhe" de, "benzer, gibi, iki şeyin birbirine karışacak şekilde benzemesi, şüphe demektir. Hz. Ömer bununla, lafız ve mânâ cihetinden başkasına benzemeleri sebebiyle tefsirleri güç ve değişik şekillerde anlaşılmaya müsâit olan âyetleri kasdetmiş olmalıdır. Bu mefhûmun içine kısa, özlü (mucmel), anlaşılması güç (muşkil), umûmî ifadeli (âmm), kayıdsız ve, özel mânâsıyla müteşâbih(311) vb. âyetler girer. Bu âyetleri Allah'ın muradına uygun bir şekilde anlamak için Hz. Peygamber'in açıklamalarına mutlaka ihtiyaç vardır. Onları ancak bu açıklamalarla en iyi anlayabiliriz. Zaten Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e, Kur'an-ı Kerim'i açıklama görevi de vermiştir: *"...Sana da bu Zikr'i (Kur'an'ı) indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın."*(312) Binaenaleyh değişik şekillerde anlaşılabilecek olan âyetleri veya tüm Kur'an'ı, murâd-ı ilâhiye uygun olarak anlamak için ilk başvurulacak merci Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- olacakdır. Kur'an'ı en iyi anlayan ve uygulayan Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber bir taraftan Kur'an'ı tebliğ etmiş, diğer taraftan söz ve uygulamalarıyla onun en iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Bu hususa Mutarrif b. Abdillah şöyle işaret et-

310- a.g.e., 402.

311- Kur'an'daki bir kısım âyetler "müteşâbih"dir. "Müteşâbih"in sözlük mânâsı "birbirine benzeyen" demektir. "Müteşâbih âyet" ise, lafzan veya mânen başkasına benzemesinden dolayı açıklanması zor olan, hatta bazan, beşer aklıyla imkânsız olan âyet demektir. Bazı, mucmel, mutlak, âmm, hâss, nesh ve sebeb-i nüzûl konuları da "müteşâbih" mefhûmuna dahildir (Kâmûs Tercümesi, Ş.B.H. maddesi). Bkz. 147. hadisin "Açıklama"sı.

312- Nahl sûresi, 44.

mişti: Ona: "Bize sadece Kur'an'dan bahsediniz!" dendiğinde o şöyle cevap vermişti: Vallahi, biz Kur'an'a mukabil bir bedel, (onun yerine geçecek bir şey) istemiyoruz. Fakat Kur'an'ı bizden daha iyi bileni (yani Hz. Peygamber'i) istiyoruz."[313] Bundan dolayı Kur'an'ı kendi düşünce ve emellerine uygun şekillerde anlamaya kalkışanlara en büyük engel sünnet olmuş bu yüzden de sünnet onların hedefi haline gelmiştir. Anlaşılan o ki, Hz. Ömer, zamanında bu tip insanların emârelerini farketmiş ve müslümanları onlara karşı uyarmıştı.

١٢٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، ثنا عَلِيٌّ - هُوَ ابْنُ مُسْهِرٍ -، عَنْ هِشَامٍ - هُوَ ابْنُ عُرْوَةَ -، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: مَا زَالَ أَمْرُ بَنِي إِسْرَائِيلَ مُعْتَدِلاً لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ حَتَّى نَشَأَ فِيهِمُ الْمُوَلَّدُونَ أَبْنَاءُ سَبَايَا الْأُمَمِ، أَبْنَاءُ النِّسَاءِ الَّتِي سَبَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ مِنْ غَيْرِهِمْ، فَقَالُوا فِيهِمْ بِالرَّأْيِ فَأَضَلُّوهُمْ.

122. Bize Muhammed b. Uyeyne haber verip (dedi ki) bize Ali -ki o İbn Mushir'dir-, Hişâm'dan -ki o İbn Urve'dir-, (o) Muhammed b. Abdirrahman b. Nevfel'den, (o da) Urve İbnu'z-Zübeyr'den (naklen) rivâyet etti (ki Urve) şöyle dedi: İsrailoğullarının durumu, bir şey olmaksızın mutedil olmaya (normal seyrine) devam etti. Nihayet içlerinde, (muhtelif) milletlerin esirlerinin çocukları yani İsrailoğullarının başkalarından esir aldığı kadınların çocukları olan melezler büyüdü ve onların içinde, (kendi) görüşleriyle hüküm verdiler. Böylece onları sapıttılar."[314]

«١٨»

باب كراهية الفتيا

18. BÂB

FETVA VERMEKDEN HOŞLANMAMA

313- Miftâhu's-Sünne, 12.

214- Câmiu Beyâni'l-İlm, 422. Za'if merfû' bir şâhidi için bk. İbn Mâce, Mukad. 8 (1/21)

١٢٣ - أَخْبَرَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ الْمَنْقِرِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ يَوْماً إِلَى ابْنِ عُمَرَ فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ لَا أَدْرِي مَا هُوَ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عُمَرَ: لَا تَسْأَلْ عَمَّا لَمْ يَكُنْ، فَإِنِّي سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَلْعَنُ مَنْ سَأَلَ عَمَّا لَمْ يَكُنْ.

123. Bize Müslim b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd el-Mankırî rivâyet edip (dedi ki) bana babam rivâyet edip şöyle dedi: Bir gün bir adam İbn Ömer'e geldi ve ona, ne olduğunu anlamadığım bir şey sordu. Bunun üzerine İbn Ömer ona şöyle dedi: (Henüz) meydana gelmemiş olan şeyi sorma. Çünkü ben, Ömer İbnu'l-Hattâb'ı, meydana gelmemiş olan şeyin (hükmünü) soranlara lânet ederken işitmiştim."[315]

١٢٤ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أنا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ كَانَ يَقُولُ إِذَا سُئِلَ عَنِ الْأَمْرِ: أَكَانَ هَذَا؟ فَإِنْ قَالُوا: نَعَمْ قَدْ كَانَ، حَدَّثَ فِيهِ بِالَّذِي يَعْلَمُ وَالَّذِي يَرَى، وَإِنْ قَالُوا: لَمْ يَكُنْ، قَالَ: فَذَرُوهُ حَتَّى يَكُونَ.

124. Bize el-Hakem b. Nâfi' haber verip (dedi ki) bize Şuayb, ez-Zührî'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Bize ulaştı ki, Zeyd b. Sâbit el-Ensârî'ye, bir işin (hükmü) sorulduğunda o; "Bu, meydana geldi mi?" dermiş. (Soranlar) "Evet" derlerse, o konuda bildiği ve rivâyet ettiği şeyi anlatırmış. Şayet: "Meydana gelmedi " derlerse; "O halde meydana gelinceye kadar onu bırakınız!" dermiş.[316]

١٢٥ - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أنا أَبُو الْهَاشِمِ الْمَخْزُومِيُّ، ثنا وُهَيْبٌ، ثنا دَاوُدُ عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: سُئِلَ عَمَّارُ بْنُ يَاسِرٍ عَنْ مَسْأَلَةٍ فَقَالَ: هَلْ كَانَ هَذَا بَعْدُ؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: دَعُونَا حَتَّى تَكُونَ، فَإِذَا كَانَتْ تَجَشَّمْنَاهَا لَكُمْ.

315- Câmiu Beyâni'l-İlm, 430; Kitâbu'l-İlm, 147.

316- a.g.e., 429.

125. Bize İshak b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Ebu'l-Hâşim el-Mahzûmî haber verip (dedi ki) bize Vuheyb rivâyet edip (dedi ki) bize Dâvûd, Amirden, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ammâr b. Yâsir'e bir mesele soruldu. O da; "Bu henüz meydana geldi mi?" diye sordu. (Soranlar) "Hayır" dediler. (Ammâr o zaman) şöyle dedi: "(O halde) meydana gelinceye kadar bizi (rahat) bırakın! Sonra meydana geldiğinde sizin için onu (halletme) zahmetine gireriz."

١٢٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ عَلَى الْمِنْبَرِ: أُحَرِّجُ بِاللهِ عَلَى رَجُلٍ سَأَلَ عَمَّا لَمْ يَكُنْ، فَإِنَّ اللهَ قَدْ بَيَّنَ مَا هُوَ كَائِنٌ.

126. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Amr'dan, (o da) Tâvûs'dan (naklen) rivâyet etti (ki Tâvûs) şöyle dedi: Ömer, minberin üzerinde şöyle demişti: "(Henüz) meydana gelmemiş olan şeyi soran adamı (vallahi) Allah adına sıkıştıracağım. Zira Allah meydana gelmiş olan şeyi açıklamıştır."

AÇIKLAMA

Fetva, bir meselenin dini hükmünün açıklamasıdır. Fetva veren kimse (müfti), Allah ve Resûlü'nün bir meseledeki hükmünü açıklamaktadır. Bu hem zor, hem de mesûliyetli bir iştir. ilmi liyâkat, bilgi ve inceleme ister. Aksi halde pek büyük bir mesûliyetin altına girilmiş olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Bilmediğin şeyin ardına düşme. Doğrusu kulak, göz ve kalb, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur."*[317] Bu zorluk ve mesûliyete ameli bir kıymeti olmayan, öğrenme ve uygulama gayesine mâtûf bulunmayan şeylerin sorulması eklenince bazı sahabe ve sonraki müslümanların fetva vermeyi hoş karşılamamalarını ifade eden sözlerini takdir ederiz. Bu sözlerde, dinde dayanağı olmayan "re'y"e karşı takınılan tavrın da etkisi vardır.[318]

317- İsrâ sûresi, 36.

318- Bkz. Istılahat, 1/249, 251.

١٢٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا أَبُو فُضَيْلٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مَا رَأَيْتُ قَوْماً كَانُوا خَيْراً مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، مَا سَأَلُوهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثَ عَشْرَةَ مَسْأَلَةً حَتَّى قُبِضَ، كُلُّهُنَّ فِي الْقُرْآنِ مِنْهُنَّ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾(١)، وَ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ﴾(٢)، قَالَ: مَا كَانُوا يَسْأَلُونَ إِلَّا عَمَّا يَنْفَعُهُمْ.

127. Bize Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe haber verip (dedi ki) bize Ebû Fudayl, Atâ'dan (o) Sa'îd'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- ashâbı kadar hayırlı olan hiçbir topluluk görmedim. (Hz. Peygamber vefat edinceye kadar ona, hepsi Kur'an'da bulunan sadece onüç mesele sormuşlardı. *"Sana haram olan o ayı sorarlar"*(319) ve *"Sana kadınların ay halini de sorarlar"*(320) âyetleri bunlardandır. (İbn Abbâs, sözünün devamında) şöyle dedi: "Onlar, başkasını değil, sadece kendilerine fayda verecek şeyleri sorarlardı."(321)

AÇIKLAMA

Sahâbe-i Kirâm, bütün müşkillerinde Hz. Peygamber'e müracaat etmiş, cevabını aradıkları birçok soruyu ona sormuşlardı. Bundan dolayı ona sordukları soruların sayısı onüçden çok daha fazladır. Hadis kitaplarında bunlara dair pek çok haber mevcuttur. Ancak ashabın sorduğu sorulardan Kur'an-ı Kerim'de sarahaten yer alanlar on kadardır. Gerçi Kur'an'da "yes'elûneke = sana sorarlar" şeklinde onüç sualden bahsedilir.(322) Fakat tefsirlerde bunların bazısını Mekkeli müşriklerle yahûdîlerin sorduğu açıklanmaktadır. Bu durumda İbn Abbâs'ın, sözkonusu soruların hepsini sahâbe'nin sormuş olduğu kanaatini taşıdığını düşünebiliriz.

319- Bakara sûresi, 217.

320- Bakara sûresi, 222.

321- Câmiu Beyâni'l-İlm, 427; Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/158; İ'lâmu'l-Muvakkîn, 4/266.

322- Bakara sûresi, , 189, 215, 217 219, 220, 222; Mâ'ide sûresi, 4; A'râf sûresi, 87; Enfâl sûresi, 1; İsrâ' sûresi, 85; Kehf sûresi, 83; Tâhâ sûresi, 105; Ahzâb sûresi, 63; Nâzi'ât sûresi, 42.

١٢٨ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أنا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ عُمَيْرِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: لَمَنْ أَدْرَكْتُ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَكْثَرُ مِمَّا سَبَقَنِي مِنْهُمْ، فَمَا رَأَيْتُ قَوْماً أَيْسَرَ سِيرَةً وَلَا أَقَلَّ تَشْدِيداً مِنْهُمْ.

128. Bize Osman b. Ömer rivâyet edip (dedi ki) bize İbn Avn, Umeyr b. İshak'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Muhakkak ki Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabından kavuştuklarım, kavuşamadıklarımdan daha çoktur. Ne davranış bakımından onlar kadar yumuşak, (kolaylaştırıcı), ne de onlar kadar az sert (az katı) hiçbir topluluk görmedim.

١٢٩ - أَخْبَرَنِي الْعَبَّاسُ بْنُ سُفْيَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ حُبَابٍ، أَخْبَرَنِي رَجَاءُ ابْنُ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ عُبَادَةَ بْنَ نُسَيٍّ الْكِنْدِيَّ وَسُئِلَ: عَنِ الْمَرْأَةِ مَاتَتْ مَعَ قَوْمٍ لَيْسَ لَهَا وَلِيٌّ؟ فَقَالَ: أَدْرَكْتُ أَقْوَاماً مَا كَانُوا يُشَدِّدُونَ تَشْدِيدَكُمْ، وَلَا يَسْأَلُونَ مَسَائِلَكُمْ.

129. Bana el-Abbâs b. Sufyan, Zeyd b. Hubâb'dan haber verdi (ki, o şöyle dedi:) Bana Recâ' b. Ebî Seleme haber verip (dedi ki, Ubâde b. Nusey el-Kindî'den duydum, ona; kendisinin akrabaları (mahremleri) olmayan bir toplulukla beraberken ölen kadının (durumu) soruldu, o da şöyle cevap verdi: Ben öyle topluluklara ulaştım ki onlar ne sizin gösterdiğiniz aşırılığı (katılığı) gösteriyor, ne de sizin meseleleriniz (gibilerini) soruyorlardı.

١٣٠ - أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ سُفْيَانَ، أنا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، أَخْبَرَنِي رَجَاءُ ابْنُ أَبِي سَلَمَةَ، حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ مُسْلِمٍ الْقُرَشِيِّ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ مُحَيْرِيزَ بِمَرْجِ الدِّيبَاجِ فَرَأَيْتُ مِنْهُ خَلْوَةً فَسَأَلْتُهُ عَنْ مَسْأَلَةٍ، فَقَالَ لِي: مَا تَصْنَعُ بِالْمَسَائِلِ؟ قُلْتُ: لَوْلَا الْمَسَائِلُ لَذَهَبَ الْعِلْمُ، قَالَ: لَا تَقُلْ ذَهَبَ الْعِلْمُ، إِنَّهُ لَا يَذْهَبُ الْعِلْمُ مَا قُرِئَ الْقُرْآنُ، وَلَكِنْ لَوْ قُلْتَ: يَذْهَبُ الْفِقْهُ.

130. Bize el-Abbâs b. Sufyân haber verip (dedi ki) bize Zeyd b. Hubâb haber verip (dedi ki) bana Recâ' b. Ebî Seleme haber verip (dedi ki) bana Hâlid b. Hâzım, Hişâm b. Müslim el,Kureşî'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Mercu'd-Dibâc'da[323] İbn Muhayriz'le beraberdim. Derken (bir ara) onun yalnız (kaldığını) gördüm ve kendisine bir mesele sordum. Bunun üzerine o bana şöyle dedi: "Bu meseleleri ne yapacaksın?" Dedim ki; "Bu meseleler olmasaydı, şüphe yok ki ilim (yok olup) giderdi." Şöyle karşılık verdi: "İlim giderdi, deme. Muhakkakki Kur'an okunduğu sürece ilim (yok olup) gitmeyecekdir. Fakat sen, "Fıkıh gider" deseydin (bu, belki daha isabetli olurdu)."

١٣١ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ دَاوُدَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ: أَنَّ عُمَرَ، قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا لَا نَدْرِي لَعَلَّنَا نَأْمُرُكُمْ بِأَشْيَاءَ لَا تَحِلُّ لَكُمْ، وَلَعَلَّنَا نُحَرِّمُ عَلَيْكُمْ أَشْيَاءَ هِيَ لَكُمْ حَلَالٌ، إِنَّ آخِرَ مَا نُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ آيَةُ الرِّبَا(١)، وَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يُبَيِّنْهَا لَنَا حَتَّى مَاتَ، فَدَعُوا مَا يَرِيبُكُمْ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكُمْ.

131. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki bize Hammâd b. Seleme, Dâvûd'dan, (o da) eş-Şa'bî'den (naklen) rivâyet etti ki, Ömer şöyle dedi: "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz bilmiyoruz, belki biz size, sizin için helâl olmayan bazı şeyler emrediyoruz, belki de biz size, sizin için helâl olan bazı şeyleri haram kılıyoruz. Muhakkakki Kur'an'ın son indirilen âyeti faiz (ribâ) âyetidir. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onu bize açıklamadan vefat etmişti. Binaenaleyh sizi şüpheye düşüren şeyleri bırakıp şüpheye düşürmeyen şeylere bakın."[324]

323- Mercu'd-Dibâc, Mıssîsa (bugünkü Yakapınar/Ceyhan/Adana) yakınlarındaki güzel bir vâdinin adıydı.

324- Bu haber munkatı'dır. Çünkü eş-Şa'bî, Hz. Ömer'e mulakî olmamıştır. Bu haberin muttasıl muhtasar bir şâhidi için bkz. İbn Mâce, Ticârât, 58 (2/764).

AÇIKLAMA

Beş konuda Kur'an'ın kendisine muvâfakat ettiği, önceden açıkladığı görüşlerine uygun âyetlerin indiği Hz. Ömer'in bu sözleri büyük bir hakikatin ifadesidir. O bu sözleri ile, ne kadar yetkili de olsa bir alimin yapacağı ictihadın, Kur'an ve Sünnet'e getireceği bir yorumun izafi olacağını, Kur'an ve Sünnet nassı gibi kesin olamayacağını işin aslında, açıklanan görüşün değil de tam aksinin doğru olabileceğini ifade etmek istemişti ki fevkalâde mühim, objektif ve hakşinas bir tesbittir. Aynı tesbite hadis usûlcüleri şöyle katılırlar: Senedine bakılarak sahîh denmiş olan bir hadis metni, gerçekte zaîf olabilir. Aynı şekilde senedi zaif olan bir hadis metni, hakikatte sahih olabilir. Bunun için, mutlak olarak, bu hadis sahihtir, zaifdir demek yerine, bu hadis bu senede göre sahihtir veya zaiftir şeklinde ihtiyatlı ifadeler kullanmak gerekir.[325] İlâve etmek lâzımdır ki bütün sosyal ilimlerde hatta müsbet ilimlerde bile- söylenecek son söz budur, yani beşer bilgisinin izafiliğidir.

En son inen Kuran âyeti hakkında değişik rivâyetler vardır. Bu rivâyetlerde Nisâ sûresinin 176; Bakara sûresinin 275 ve devamı ile 282; Tevbe sûresinin 129. âyetlerinin ayrı ayrı en son inen âyetler oldukları bildirilmektedir. Bunlardan her birinde bir bakımdan en son inme söz konusu olmalıdır: Miras konusunda en son inen âyet, hüküm ihtiva eden en son inen âyet, falan sûrenin en son inen âyeti gibi. Bunun yanında Bakara sûresinin 275 ve devamındaki ribâ (faiz) âyetleri ile Nisa sûresinin 176. âyetlerinin aynı zamanda indirildiğine, bundan dolayı her ikisi için de en son inen âyet denilebileceğine işaret edilmektedir. İbn Hacer, faizi (ribâyı) kesin olarak yasaklayan âyetlerin inişi her ne kadar gecikmiş ise de, faiz yasağının bundan çok daha önce konmuş olduğunu kaydeder.[326] Nitekim faiz (ribâ) âyetindeki; *"Bu onların, "Alışveriş de faiz gibidir. Oysa Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır "*[327] ifadelerinden, yasağın daha önce konmuş olduğuna işaretler çıkarılabilir.

325- Câmiu'l-Usûl, 1/152; Tedrîb, 1/75, 76, 148; Tevcîhu'n-Nazar, 83-84.

326- Fethu'l-Bâri, 17/63, Bkz. Umde, 18/132-133.

327- Bakara Sûresi, 275.

«١٩»

باب من هاب الفتيا وكره التنطع والتبدع

19. BÂB

FETVA VERMEKDEN KORKAN, AŞIRILIĞA GİTMEYİ, BİD'AT İŞLEMEYİ KERİH GÖREN KİMSELER

١٣٢ - أَخْبَرَنَا سَلْمُ بْنُ جِنَادَةَ[٢]، حَدَّثَنَا إِدْرِيسُ، عَنْ عَمِّهِ، قَالَ: خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِ إِبْرَاهِيمَ فَاسْتَقْبَلَنِي حَمَّادٌ فَحَمَلَنِي ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ مَسَائِلَ، فَسَأَلْتُهُ، فَأَجَابَنِي عَنْ أَرْبَعٍ وَتَرَكَ أَرْبَعاً.

132. Bize Selm b. Cinâde haber verip (dedi ki) bize İdrîs, amcasından, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbrahim'in yanından çıkmıştım. Karşıma Hammâd çıktı ve bana sekiz mesele konusu verdi. Ben de (bunları) ona, (yani İbrahim'e gidip) sordum. O da dördüne cevap verdi, dördünü cevapsız bıraktı.

١٣٣ - أَخْبَرَنَا قَبِيصَةُ، أنا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبْجَرَ، عَنْ زُبَيْدٍ قَالَ: مَا سَأَلْتُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ شَيْءٍ إِلَّا عَرَفْتُ الْكَرَاهِيَةَ فِي وَجْهِهِ.

133. Bize Kabîsa haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Abdulmelik b. Ebcer'den, (o da) Zübeyd'den (naklen) haber verdi (ki Zübeyd) şöyle dedi: İbrahim'e hiç bir şey sormamışımdır ki (bundan dolayı) yüzünde hoşnutsuzluk görmüş olmayayım.

١٣٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، قَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَداً أَكْثَرَ أَنْ يَقُولَ إِذَا سُئِلَ عَنْ شَيْءٍ: لَا عِلْمَ لِي بِهِ، مِنَ الشَّعْبِيِّ.

134. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize İshak b. Mansûr, Ömer b. Zâ'ide'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: "Kendisine bir şey sorulduğu zaman eş-Şa'bî'den daha çok; "Bu konuda bilgim yok" diyen hiç kimse görmedim".

١٣٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ قَالَ: سَمِعْتُهُ يَذْكُرُ قَالَ: كَانَ الشَّعْبِيُّ إِذَا جَاءَهُ شَيْءٌ اتَّقَى، وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ يَقُولُ وَيَقُولُ وَيَقُولُ. قَالَ أَبُو عَاصِمٍ: كَانَ الشَّعْبِيُّ فِي هَذَا أَحْسَنَ حَالاً عِنْدَ ابْنِ عَوْنٍ مِنْ إِبْرَاهِيمَ.

135. Bize Ebû Asım İbn Avn'dan haber verip dedi ki; Ben onu (yani İbn Avn'ı), şöyle diyerek anlatırken işittim: "eş-Şa'bî'ye bir şey (bir mesele) geldiği zaman çekinir, İbrâhim ise söyler, söyler, söylerdi."

Ebû Asım dedi ki; bu konuda eş-Şa'bî, İbn Avn'ın nazarında, İbrahim'den daha iyi bir durumdaydı.

١٣٦ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، أنا أَحْمَدُ بْنُ بَشِيرٍ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ إِيَاسٍ، قَالَ: قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ: مَا لَكَ لَا تَقُولُ فِي الطَّلَاقِ شَيْئاً؟ قَالَ: مَا مِنْهُ شَيْءٌ إِلَّا قَدْ سَأَلْتُ عَنْهُ، وَلَكِنِّي أَكْرَهُ أَنْ أُحِلَّ حَرَاماً أَوْ أُحَرِّمَ حَلَالاً.

136. Bize Abdullah b. Saîd haber verip (dedi ki) bize Ahmed b. Beşîr haber verip (dedi ki) bize Şu'be, Ca'fer b.

İyâs'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti; Sa'îd b. Cübeyr'e dedim ki; "Sana ne oluyor da talâk konusunda hiçbir şey söylemiyorsun?". Şöyle cevap verdi: "Ondan hiçbir şey yoktur ki onu (benden öncekilere) sormuş olmayayım. Fakat (yine de) bir haramı helâl veya bir helalı haram yapmayı kerîh görüyor, (bundan korkuyorum)".

١٣٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى يَقُولُ: لَقَدْ أَدْرَكْتُ فِي هٰذَا الْمَسْجِدِ عِشْرِينَ وَمِائَةً مِنَ الْأَنْصَارِ، وَمَا مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ يُحَدِّثُ بِحَدِيثٍ إِلَّا وَدَّ أَنَّ أَخَاهُ كَفَاهُ الْحَدِيثَ، وَلَا يُسْأَلُ عَنْ فُتْيَا إِلَّا وَدَّ أَنَّ أَخَاهُ كَفَاهُ الْفُتْيَا.

137. Bize Ebû Nuaym haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Atâ İbnu's-Sâ'ib'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Abdurrahman b. Ebî Leyla'yı, şöyle derken işittim: "Şu camide yüzyirmi ensara kavuştum. Onlardan hadis rivâyet eden hiç kimse yoktu ki, bu rivâyet (görevini) (din) kardeşinin kendisinden almasını arzu etmiş olmasın. (Onlardan birine de) bir fetva sorulmazdı ki, fetva verme (görev ve mesuliyetini), (din) kardeşinin kendisinden almasını arzu etmiş olmasın!"[328]

١٣٨ - حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ الصَّفَّارُ، ثنا أَبُو بَكْرٍ، عَنْ دَاوُدَ، قَالَ: سَأَلْتُ الشَّعْبِيَّ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَصْنَعُونَ إِذَا سُئِلْتُمْ؟ قَالَ: عَلَى الْخَبِيرِ وَقَعْتَ، كَانَ إِذَا سُئِلَ الرَّجُلُ قَالَ لِصَاحِبِهِ: أَفْتِهِمْ، فَلَا يَزَالُ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى الْأَوَّلِ.

138. Bize Yûsuf b. Ya'kûb es-Saffâr rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Bekr, Dâvûd'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: eş-Şa'bî'ye; "Size bir şey sorulduğunda nasıl yapardınız?" diye sordum.

328- Zühd, İbnu'l-Mübârek, 19.

Şöyle cevap verdi: "Tam bilene düştün! (Şöyle yapılırdı). Adama (bir şey) sorulduğu zaman, o arkadaşına; "Şunlara fetva ver!" derdi. Bu durum, (her sorulan kimse, meseleyi yanındakine havâle ederek) ilk (sorulan kimseye) dönünceye kadar devam ederdi."

AÇIKLAMA

Fetva vermek aslında yetkili alimin ictihadda bulunması, yani "zanni (fer'i) olan şer'i bir hükmü delilinden çıkarmak için olanca gayretini sarfetmesi" demektir. Buna fetva veren (müfti) kimse de müctehiddir. Müctehid olmayan, ilimde bu yüksek mertebeye ulaşmamış olan kimselere müftü denmesi mecazîdir. Müctehid olmayan müftüler, müctehidlerin en kabûle şayan, en üstün görüşlerini mu'teber kitaplardan usûlüne uygun olarak naklederler. Bunun da incelikleri vardır.

Bir ictihad faaliyeti olarak fetva vermek zor ve mesûliyetli bir iştir. İctihad yapacak kimsenin (müctehidin) Kur'an ve hadislerden hüküm çıkarma gücüne sahip, kabiliyetli; dini ilimlerin, sosyal olayların, örf ve âdetin, umûmun menfaatlerinin özüne ve bunların işleyiş tarzına vakıf olması gerekir. Müctehidde ayrıca büyük bir dindarlık ve yüce ahlak vasıfları aranmaktadır.[329]

Şartların mevcûd olması halinde ictihad etmek müctehid için, ictihadî mesele derhal hükme bağlanmaya muhtaç ise farz-ı ayn, zaman geniş veya hâdisenin götürülebileceği başka müctehidler var ise farz-ı kifâye- hâdise vukubulmadan farz ve tasavvur edilerek ortaya konmuşsa mendûb our. Kasıtlı olarak nassa aykırı ictihad etmek ise haramdır.[330] Meseleye bu noktalardan baktığımızda yukarıdaki haberleri daha iyi değerlendirebiliriz. Ehl-i hadîs ve ehl-i re'y'e has tavırların rolünü de eklemek lâzımdır.

١٣٩ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَجَّاجِ، قَالَ سَمِعْتُ سُفْيَانَ، عَنِ ابْنِ

329- Istılahat, 1/246 vd. Bkz. Fıkıh (İslâm Hukuku) Usûlü. 521 vd.

330- Müsellemu's-Sübût, 2/363'den naklen: Islâm Hukukunda Ictihad, 29-30.

الْمُنْكَدِرِ، قَالَ: إِنَّ الْعَالِمَ يَدْخُلُ فِيمَا بَيْنَ اللهِ وَبَيْنَ عِبَادِهِ، فَلْيَظْلُبْ لِنَفْسِهِ الْمَخْرَجَ.

139. Bize Ahmed İbnu'l-Haccac haber verip (dedi ki; Sufyân'ı, İbnu'l-Munkedir'den, onun şöyle dediğini (rivâyet ederken) işittim: "Şüphe yok ki alim Allah ile kulları arasına girer. Bianenaleyh o kendisine çıkış yolu arasın!"

AÇIKLAMA

Bir meselede fetva veren alim (müctehid, müftü), o konuda Allah'ın hükmünü açıklamış ve, âdetâ Allah ile kulu arasına girmiş olur. Bunun için sorulan bir meseleye o hususdaki hükümleri bilmeden cevap vermek, verilen cevap doğru olsa bile din adına büyük bir cür'ettir, şer'î hükümlere karşı lâübaliyane bir hareket ve mukaddes değerlerimize karşı bir saygısızlıktır. O halde kişi yetkiliyse fetva vermeye girişmeli, bunun içinde tüm gücünü ortaya koymalıdır. Bu şekilde üzerine düşen görevi yaparsa mesûliyetten ve kötü akıbetten kurtulabilir.[331]

١٤٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُدَامَةَ، ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ قَالَ: أَخْرَجَ إِلَيَّ مَعْنُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ كِتَاباً فَحَلَفَ لِي بِاللهِ أَنَّهُ خَطُّ أَبِيهِ، فَإِذَا فِيهِ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: وَالَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ مَا رَأَيْتُ أَحَداً كَانَ أَشَدَّ عَلَى الْمُتَنَطِّعِينَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَمَا رَأَيْتُ أَحَداً كَانَ أَشَدَّ عَلَيْهِمْ مِنْ أَبِي بَكْرٍ، وَإِنِّي لَأَرَى عُمَرَ كَانَ أَشَدَّ خَوْفاً عَلَيْهِمْ أَوْ لَهُمْ.

140. Bize Muhammed b. Kudame haber verip (dedi ki) bize Ebû Usâme, Mis'ar'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ma'n b. Abdirrahman bana bir kitap çıkardı ve, benim için Allah'a yemin

331- Bkz. Istılahat, 1/249, 250.

etti ki o, babasının (el) yazısıyla (yazıl)mıştır. Bir de gördük ki içinde şöyle yazılı: "Abdullah şöyle dedi: Kendisinden başka hiçbir tanrı olmayan (Allah'a) yemin olsun ki, aşırılığa kaçanlara karşı Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- kadar çetin (sert) hiç kimse görmedim. (Ondan sonra) onlara karşı Ebû Bekir kadar çetin hiç kimse görmedim. Ben Ömer'in ise, hiç şüphe yok ki, onlara karşı veya onları daha çok korkutucu olduğunu görüyorum."

AÇIKLAMA

Müslümanlık, insanlar için en hayırlı hayat yolunu çizmiştir. Bu, "sırat-ı mustakîm = dosdoğru yol"dur. Her gün beş vakit namazda fatihayı okurken defalarca, bizi bu sırat-ı mustakîme iletmesini Allah'dan istemekteyiz. Bu yol ferdin her türlü ihtiyaçlarını görmesine, ferdi, ictimai her türlü görevlerini yapmasına imkan veren i'tidallı yoldur. Bu yolda olan müslümanlar, orta yolu tutan adil bir ümmet,[332] insanlar içinden çıkarılmış en hayırlı bir ümet[333] olmuşlardır. Bu yoldan yani Kur'an ve Sünnetin çizdiği büyük hayat caddesinden sapıp her çeşit aşırılığa kaçış, dinin özüyle bağdaşmaz, neticede dinin fert ve toplum hayatından zayıflamasına hatta zamanla ondan çıkmasına veya yanlış uygulanmasına sebep olur. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- aşırılıklara kaçmayı önlemeye önem verdiğini görmekteyiz. Buna dair birkaç misal vermekle yetinelim. Hz. Aişe anlatıyor: "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- onlara (yani ashabına) emrettiği zaman güç yetirebilecekleri işleri emrederdi. (Ashab) dedi ki; "Biz senin durumunda değiliz, ya Resûlallah! Şüphe yok ki Allah senin geçmiş ve gelecek günâhlarını bağışlamıştır." Bunun üzerine (Hz. Peygamber), kızgınlığı yüzünde belirecek kadar kızar, sonra şöyle buyurur: *"Muhakkakki sizin en muttakiniz ve Allah'ı en iyi bileniniz benim!"*[334]

Yine Hz. Aişe anlatıyor; Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- Osman b. Maz'ûn'a adam gönderip çağırttı. O da geldi.

332- Bakara sûresi, 143.

333- Alu İmrân sûresi, 110.

334- Buhâri, İman, 13 (1/10). Bkz. Buhâri, Nikâh, 1 (6/116).

Resûlullah; *"Osman! Sünnetimi terk mi ettin?"* buyurdu. Osman: "Hayır, vallahi, ya Resûlallah! Fakat (bilâkis) senin sünnetini istiyor, taleb ediyorum." dedi. *"Öyleyse, buyurdu, ben uyurum, namaz kılarım, oruç tutarım, iftar ederim, kadınlarla evlenir, onlarla cima ederim. Artık Allah'dan kork, Osman! Çünkü ailenin senin üzerinde hakkı vardır, misafirinin senin üzerinde hakkı vardır, nefsinin senin üzerinde hakkı vardır. Binaenaleyh oruç tut, iftar et (yani bazan da tutma), namaz kıl ve uyu!"*[335] Yine Hz. Aişe'yi dinleyelim: Bir gün, yanımda bir kadın var iken Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- yanına gelmiş ve, *"Kim bu?"* buyurmuş. "Namazından bahseden (veya bahsedilen) falanca!" demiş. (O zaman Hz. Peygamber) şöyle buyurmuş: *"(Bu sözü) bırak! Güç yetirebileceğiniz şeyleri yapmalısınız. (Yoksa) Allah'a yemin olsun ki siz usanmadıkca Allah usanmayacaktır. Onun en sevdiği din (ibadet) ise, sahibinin devamlı olarak yaptığıdır."*[336] Bu son hadiste, dar mânâsıyla, nâfile ibâdetler için bir ölçü de verilmektedir: İnsanın bıkmayacağı ve sürekli olarak yapabileceği miktar.

Hz. Peygamber'in şu sözleri de aşırılığa kaçmayı önlemeye müteveccihtir: *"Allah bazı farzlar koymuştur, bunları zayi etmeyiniz, (yerine getiriniz), bazı şeylerden de menetmiştir, bunların sınırını çiğnemeyeniz, (onları yapmayınız), bazı sınırlar çizmiştir, bunları aşmayınız, bazı şeyleri de unutmaksızın ihmal etmiştir, bunları da araştırmayınız."*[337]

Aşırılıklara karşı durmada Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer de aynı titizlği göstermişlerdir. Fakat aşırılığa kaçanları korkutmada Hz. Ömer'in daha etkili olduğu görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- de, cin ve ins şeytanlarının bile ondan kaçtıklarını açıklamıştı.[338]

335- Ebû Dâvûd, Tetavvu', 28 (2/48). Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, Osman'ın ölümü esnasında onun yanına girmiş ve, öpmek üzere eğilip şöyle demişti: "Osman Allah sana rahmet etsin! Ne sen dünyadan bir şey elde ettin, ne dünya senden bir şey elde etti." (Zühd, İbn Hanbel, 17).

336- Buhâri, İman, 32 (1/16).

337- et-Taberânî'den: Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/171. Hadisin râvileri "ricâlu's-sahîh"dir.

338- Tirmizi, Menakıb, 18 (5/622).

١٤١ - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا زَمْعَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ حَاضِرٍ الْأَزْدِيِّ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ: أَوْصِنِي، فَقَالَ: نَعَمْ، عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللهِ وَالْإِسْتِقَامَةِ، إِتَّبِعْ وَلَا تَبْتَدِعْ.

141. Bize Ebû Nuaym haber verip (dedi ki) bize Zem'a b. Sâlih, Osman b. Hâzır el-Ezdî'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Abbâs'ın huzuruna girip; "Bana tavsiyede bulunun" dedim. Şöyle karşılık verdi: "Peki! Allah'dan korkmalı, doğru yol (istikâmet) üzere olmalısın. (Sünnete) uy, bid'at işleme!"

١٤٢ - أَخْبَرَنَا مَخْلَدُ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَالِكٍ، أنا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ: كَانُوا يَرَوْنَ أَنَّهُ عَلَى الطَّرِيقِ مَا كَانَ عَلَى الْأَثَرِ.

142. Bize Mahled b. Hâlid b. Mâlik haber verip (dedi ki) bize en-Nadr b. Şumeyyil, İbn Avn'dan, (o da) İbn Sîrin'den (naklen) haber verdi (ki İbn Sîrin) şöyle dedi: (Sahâbe ve diğer ilk müslümanlar) sünnet üzere olanın (doğru) yol üzere olduğu görüşünde idiler.

١٤٣ - أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، ثنا أَزْهَرُ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: مَا دَامَ عَلَى الْأَثَرِ فَهُوَ عَلَى الطَّرِيقِ.

143. Bize Yûsuf b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Ezher, İbn Avn'dan, (o da) İbn Sîrin'den (naklen) rivâyet etti (ki İbn Sîrin) şöyle dedi: (Kişi) sünnet üzere olduğu sürece (doğru) yol üzerindedir.

١٤٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ، وَقَبْضُهُ أَنْ يَذْهَبَ أَهْلُهُ، أَلَا وَإِيَّاكُمْ وَالتَّنَطُّعَ وَالتَّعَمُّقَ وَالْبِدَعَ، وَعَلَيْكُمْ بِالْعَتِيقِ.

144. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, Yahya b. Ebî Kesîr'den, (o da) Ebu Kılâbe'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Kılâbe) şöyle dedi: Abdullah b. Mes'ûd dedi ki: Dürülüp ortadan kaldırılmadan önce ilmi öğreniniz. Onun dürülüp ortadan kaldırılması, ehlinin (ölüp) gitmesidir. Dikkat edin! Aşırılığa kaçmaktan, didik didik etmekten, bidatlardan sakının! "Eski"ye (yani Kur'an'a) yapışın!.

١٤٥ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ وَأَبُو النُّعْمَانِ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: عَلَيْكُمْ بِالْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ، وَقَبْضُهُ أَنْ يُذْهَبَ بِأَصْحَابِهِ، عَلَيْكُمْ بِالْعِلْمِ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَا يَدْرِي مَتَى يَفْتَقِرُ إِلَيْهِ أَوْ يُفْتَقَرُ إِلَى مَا عِنْدَهُ، إِنَّكُمْ سَتَجِدُونَ أَقْوَامًا يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ يَدْعُونَكُمْ إِلَى كِتَابِ اللهِ وَقَدْ نَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ، فَعَلَيْكُمْ بِالْعِلْمِ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّبَدُّعَ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّنَطُّعَ، وَإِيَّاكُمْ وَالتَّعَمُّقَ، وَعَلَيْكُمْ بِالْعَتِيقِ.

145. Bize Süleyman b. Harb ve Ebu'n-Nu'man, Hammâd b. Zeyd'den, (o da) Eyyûb'dan, (o da) Ebû Kılâbe'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebu Kılâbe) şöyle dedi: Abdullah b. Mes'ûd dedi ki; "Dürülüp ortadan kaldırılmadan önce ilme yapışın. Onun dürülüp ortadan kaldırılması, ona sahip olanların giderilip (yok edilmeleridir). İlme yapışın! Çünkü hiçbiriniz ona ne zaman ihtiyaç duyacağını -veya yanındaki (ilme ne zaman) ihtiyaç duyacağını, (duyulacağını)- bilemez. Siz yakında, sizi Allah'ın Kitabı'na (uymaya, ona başvurmaya) dâvet ettiklerini iddia edecek olan bazı topluluklar bulacaksınız. Halbuki kendileri onu sırtlarının arkasına atmışlardır, (onu

uygulamamaktadırlar). Binaenaleyh ilme yapışın. Bid'at işlemekden sakının, aşırılığa kaçmaktan sakının, didik didik etmekten sakının. "Eski"ye (yani Kur'an'a) yapışın.(339)

AÇIKLAMA

Övülen, takdîr edilen ilim, insanı hakka, dolayısıyla Ebedî kurtuluşa götüren her çeşit ilimdir. Bu, aynı zamanda, kendisiyle amel edilen, uygulamaya konulan ilimdir. Hakka götüren ilmin bilinmesi, yaşaması ve uygulanması da ancak onunla amel eden alimlerin varlığıyla mümkündür. Onlar ilmi uygulayacak, öğretecek ve yayacaklardır. Burada ilimde geleneğin önemini de düşünmek lâzımdır.(340)

١٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، ثنا يَزِيدُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ: أَنَّ رَجُلاً يُقَالُ لَهُ صَبِيغٌ قَدِمَ الْمَدِينَةَ فَجَعَلَ يَسْأَلُ عَنْ مُتَشَابِهِ الْقُرْآنِ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ عُمَرُ وَقَدْ أَعَدَّ لَهُ عَرَاجِينَ النَّخْلِ، فَقَالَ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا عَبْدُ اللهِ صَبِيغٌ، فَأَخَذَ عُمَرُ عُرْجُوناً مِنْ تِلْكَ الْعَرَاجِينِ فَضَرَبَهُ وَقَالَ: أَنَا عَبْدُ اللهِ عُمَرُ، فَجَعَلَ لَهُ ضَرْباً حَتَّى دَمِيَ رَأْسُهُ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ حَسْبُكَ قَدْ ذَهَبَ الَّذِي كُنْتُ أَجِدُ فِي رَأْسِي.

146. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd rivâyet edip (dedi ki) bize Yezîd b. Hâzim, Süleyman b. Yesâr'dan (naklen) rivâyet etti ki, Sabîğ isminde bir adam Medine'ye geldi ve, Kur'an'ın müteşâbih (âyetlerini) sormaya başladı. Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh) ona, (yanına gelmesi için haber) gönderdi. Onun için de hurma sapları hazırlamıştı. (Gelince ona) "Kimsin?" dedi. "Ben, Allah'ın kulu Sabîğ'im." dedi. O zaman Hz. Ömer, o saplardan bir sap aldı ve, "Ben, Allah'ın kulu Ömer'im!" diyerek onu dövdü. Başı kanayıncaya kadar ona darbeler vurdu. So-

339- el-Musannaf, 11/252.

340- Bkz. 97. hadisin "Açıklama"sı.

nunda (adam) şöyle dedi: "Ya Emîrelmü'minîn! Yeter! Önceleri kafamda bulmakta olduğum (kötü düşünceler) yok olup gitti."(341)

١٤٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ وَيَزِيدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: تَلَا رَسُولُ اللهِ ﷺ: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ﴾(1) فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَاحْذَرُوهُمْ(1).

147. Bize Ebu'l-Velîd et-Tayâlisi haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Seleme ve Yezîd b. İbrahim, Abdullah b. Ebî Muleyke'den, (o) el-Kâsım'dan, (o da) Hz. Aişe'den (naklen) rivâyet etti (ki Hz. Aişe) şöyle dedi: "(Bir gün) Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Sana Kitab'ı indiren odur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar Kitab'ın anası (temeli)dir. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir"*(342) âyetini okudu sonra Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Onun müteşâbih olanına uyanları gördüğünüz zaman onlardan sakının!"*(343)

AÇIKLAMA

Muhkemler, delâlet ettikleri mânâları açık olan, anlaşılmaları güçlük ve tereddütlere yol açmayan âyetlerdir. Müteşabihler ise böyle olmayan, yani anlaşılmaları zor veya imkânsız olan, yahut birden fazla şekilde anlaşılabilecek olan âyetlerdi. Müteşabih âyetlerden, bazı sûre başlarındaki kesik harfler (hurûf-i mukatta'a) gibi, bilgileri Allah katında olanların dışındakilerin doğru olarak anlaşılabilmesinde, muhkem âletler esastır. Bir kısım müteşabih âyetler, muhkem

341- Bkz. 150. hadis.

342- Alu Imrân sûresi, 7.

343- Buhârî, Tefsir, 3/1 (5/166); Müslim, İlim, 1 (4/2053); Ebû Dâvûd, Sünnet, 2 (4/198); Tirmizi, Tefsir, 4 (5/223); İbn Mâce, Mukaddime, 7 (1/18-19); Ahmed b. Hanbel, 6/48.

âyetler esas alınarak, anlaşılabilir. Müteşâbih âyetlerin yoruma açık, bir çok mânâya çekilebilir olmaları sebebiyle, hakîkatın peşinde olmayan "bid'at"cılar, onlara tutunarak, muhkem âyetlere aykırı görüşlerini savunmak istemişlerdir. Meselenin anlaşılması için bir misâl olarak, mezkûr âyetin iniş sebebi olarak da rivâyet edilen şu olayı zikredebiliriz: Necran'lı bir kısım hıristiyan din alimi, tartışma üzere Hz. Peygamber'e gelmiş ve; "Sen, Asa'nın Allah'ın kelimesi ve ondan bir rûh olduğunu söylemiyor musun?" demişler. Hz. Peygamber, "Evet (Kur'an'da böyle buyuruluyor.)" deyince, hıristiyanlar; "Bu bize yeter!" demişler. Bunun üzerine mezkûr âyet nazil olmuş.(344) Bu olayda Hıristiyanlar Kur'an'ın bir müteşabih âyetine(345) sarılarak, Kur'an'da Allah hakkındaki; *"O doğurmamış ve doğrulmamıştır."*(346) vb. muhkem âyetler nazar-ı i'tibara almaksızın, Allah'a, doğurma, çocuk isnâdı şeklindeki bâtıl inançlarına delil bulmak istemişlerdi. Halbuki müteşabih âyetleri doğru anlayabilmek için onlara muhkem âyetler muvacehesinde bakmak lâzımdır. Ve esas, muhkem âyetler olmalıdır. İslâm tarihinin çeşitli devrelerinde bazı bidatcılar da, âdeta hıristyanların yukarıdaki tavrına benzer bir yol takip ederek, Allah'ın sıfatları gibi bir kısım i'tikadî konuda sadece müteşâbih âyetlere bakmış, onları kendi arzu ve düşüncelerine göre yorumlamış veya onları esas alarak muhkem âyetleri yorumlamış, neticede hak yoldan sapmışlardı. Bu da fitneye sebep olmuştur. Binaenaleyh Kur'an-ı Kerîm'e böyle tek yönlü yaklaşımlardan kaçınmak, bu şekilde yaklaşımlarda bulunanlara karşı dikkatli olmak gerekir.(347)

١٤٨ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا حَفْصٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ قَالَ: سُئِلَ عَبْدُ اللهِ عَنْ شَيْءٍ فَقَالَ: إِنِّي لَأَكْرَهُ أَنْ أُحِلَّ لَكَ شَيْئًا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَيْكَ، وَأُحَرِّمَ مَا أَحَلَّهُ اللهُ لَكَ.

344- Câmiu'l-Beyân, 3/177.

345- Bkz. Nisâ sûresi, 171.

346- İhlâs sûresi, 3.

347- Müteşâbih hakkında bkz. Hal. Dini, 2/1036 vd.; Kur'an-ı Kerim Işığında Tefekkürün Boyutları, S. Kılıç, İlim ve Sanat, 11/62 vd.; "Müteşabihat" Kavramı..., M. H. Kırbaşoğlu, İlim ve Sanat, 15/72, 121. hadisin "Açıklama"sı.

148. Bize Abdullah b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Hafs, el-A'meş'den, (o da) Şakîk'den (naklen) rivâyet etti (ki Şakîk) şöyle dedi: Abdullah'a bir şey sorulmuştu da o şöyle karşılık vermişti: Şüphe yok ki ben, Allah'ın sana haram kıldığı bir şeyi sana helâl kılmayı veya, Allah'ın helâl kıldığını sana haram kılmayı muhakkak kerih görürüm, (bundan endişe ederim).

١٤٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحٰقَ الْفَزَارِيِّ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، قَالَ: لَأَنْ أَرُدَّهُ بِعَيِّهِ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَكَلَّفَ لَهُ مَا لَا أَعْلَمُ.

149. Bize Muhammed b. Uyeyne, Ebû İshak el-Fezârî'den, (o) İbn Avn'dan, (o) İbn Sîrin'den, (o da) Humeyd b. Abdirrahman'dan (naklen) haber verdi (ki Humeyd) şöyle dedi: "(Bilmediği bir şeyi bana soran kimseyi) cehâleti ile geri çevirmem, bana, bilmediğim şeyi onun için zorla yapmaya kalkışmamdan daha sevimlidir.

١٥٠ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، أَخْبَرَنِي ابْنُ عَجْلَانَ، عَنْ نَافِعٍ مَوْلَى عَبْدِ اللهِ: أَنَّ صَبِيغَ الْعِرَاقِيَّ جَعَلَ يَسْأَلُ عَنْ أَشْيَاءَ مِنَ الْقُرْآنِ فِي أَجْنَادِ الْمُسْلِمِينَ، حَتَّى قَدِمَ مِصْرَ، فَبَعَثَ بِهِ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَلَمَّا أَتَاهُ الرَّسُولُ بِالْكِتَابِ فَقَرَأَهُ فَقَالَ: أَيْنَ الرَّجُلُ؟ فَقَالَ: فِي الرَّحْلِ، قَالَ عُمَرُ: أَبْصِرْ أَنْ يَكُونَ ذَهَبَ فَتُصِيبَكَ مِنِّي بِهِ الْعُقُوبَةُ الْمُوجِعَةُ؛ فَأَتَاهُ بِهِ، فَقَالَ عُمَرُ: تَسْأَلُ مُحْدَثَةً، فَأَرْسَلَ عُمَرُ إِلَى رَطَائِبَ مِنْ جَرِيدٍ فَضَرَبَهُ بِهَا حَتَّى تَرَكَ ظَهْرَهُ دَبِرَةً، ثُمَّ تَرَكَهُ حَتَّى بَرَأَ، ثُمَّ عَادَ لَهُ، ثُمَّ تَرَكَهُ حَتَّى بَرَأَ، فَدَعَا بِهِ لِيَعُودَ لَهُ.

قَالَ: فَقَالَ صَبِيغٌ: إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ، قَتْلِي فَاقْتُلْنِي قَتْلًا جَمِيلًا، وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تُدَاوِيَنِي فَقَدْ وَاللهِ بَرِئْتُ. فَأَذِنَ لَهُ إِلَى أَرْضِهِ وَكَتَبَ إِلَى أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ أَنْ لَا يُجَالِسَهُ أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَاشْتَدَّ ذٰلِكَ عَلَى الرَّجُلِ، فَكَتَبَ أَبُو مُوسَى إِلَى عُمَرَ أَنْ قَدْ حَسُنَتْ تَوْبَتُهُ، فَكَتَبَ عُمَرُ أَنْ يَأْذَنَ لِلنَّاسِ

بِمُجَالَسَتِهِ.

150. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki) bana İbn Aclân, Abdullah'ın âzâdlısı Nâfi'den (naklen) haber verdi ki Sabîğ el-Irâkî, müslüman şehir ve grupların içinde Kur'an'dan bazı şeyler sormağa başlamış ve nihayet Mısır'a gelmişti. Bunun üzerine Amr İbnu'l-As onu, Ömer İbnu'l-Hattâb'a gönderdi. (Amr'ın, beraberinde Sabîğ'i göndermiş olduğu) elçi, mektubu kendisine getirdiğinde onu okuyunca (Hz. Ömer); "Nerede bu adam?" dedi. (Elçi) "Kaldığım yerde!" dedi. Ömer; "İyi bak, gitmiş (kaçmış) olmasın. Yoksa onun yüzünden benden, canını yakıcı ceza yersin!" dedi. Sonra (elçi) onu ona (yani Hz. Ömer'e) getirdi.

Ömer de şöyle dedi: "Bidat arıyorsun ha!" Ömer, yaş hurma dalları (getirmeye adam) salmıştı. (Hurma dalları getirilince) bunlarla onu öyle dövdü ki sırtını yara-bere içinde bıraktı. Sonra onu serbest bıraktı. Nihayet iyileşti. Bunun üzerine ona aynısını yaptı, sonra serbest bıraktı. Sonunda (yine) iyileşti. O da, (tekrar) aynısını yapmak için onu çağırdı. (Nâfi') dedi ki; bunun üzerine Sabîğ; "Eğer beni öldürmek istiyorsan beni güzelce öldür. (Yok) eğer beni, (kötü düşüncelerimden kurtarıp) tedâvî etmeyi istiyorsan, vallahi ben iyileştim" dedi. (Ömer) de, onun memleketine gitmesine müsâade etti. Ebû Mûsa el-Eş'arî'ye de; "Müslümanlardan hiç kimse onunla oturup konuşmasın!" diye yazdı. Bu, adama zor geldi (ve halini düzeltti). Sonunda Ebû Mûsa, Ömer'e; "O, güzelce tövbe etti." diye yazdı. Ömer de (ona), onunla oturup konuşmaları için halka izin vermesini yazdı.[348]

١٥١ـ أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ، ثنا زُهَيْرٌ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَامِراً يَقُولُ: إِسْتَفْتَى رَجُلٌ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ فَقَالَ: يَا أَبَا الْمُنْذِرِ مَا تَقُولُ فِي كَذَا وَكَذَا؟ قَالَ: يَا بُنَيَّ أَكَانَ الَّذِي سَأَلْتَنِي عَنْهُ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: إِمَّا لَا فَأَجِّلْنِي حَتَّى يَكُونَ فَنُعَالِجَ أَنْفُسَنَا حَتَّى نُخْبِرَكَ.

348- Kenzu'l-Umâl, 2/331. Bkz. 146. hadis.

151. Bize Ahmed b. Abdillah b. Yûnus haber verip (dedi ki) bize Züheyr rivâyet edip (dedi ki) bize İsmail b. Ebû Hâlit rivâyet edip şöyle dedi: Ben Amir'i, şöyle derken işittim: Bir adam Übeyy b. Ka'b'dan fetva sorup şöyle dedi: "Ebu'l-Munzir! Şu, şu konuda ne dersin?" (Übeyy) şöyle karşılık verdi: "Yavrum, sorduğun şey meydana gelmiş mi?" "Hayır, (gelmemiş)" dedi. (Bunun üzerine Übeyy); "Mademki hayır, o halde o meydana gelinceye kadar bana mühlet ver. O zaman, biz, sana (hükmü) bildirmek için nefislerimizle boğuşur, (olanca gayretimizi sarfederiz)" dedi.

١٥٢ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، أُخْبِرْنَا عَنْ فِرَاسٍ، عَنِ ابْنِ عَامِرٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: كُنْتُ أَمْشِي مَعَ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فَقَالَ فَتًى: مَا تَقُولُ يَا عَمَّاهْ فِي كَذَا وَكَذَا؟ قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي أَكَانَ هَذَا؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَأَعْفِنَا حَتَّى يَكُونَ.

152. Bize Yahya b. Hammâd haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne haber verip (dedi ki) bize, Firâs'dan, (o) İbn Amir'den, (o da) Mesrûk'dan (naklen) haber verildi (ki Mesrûk) şöyle demiş: Übeyy b. Ka'b ile beraber yürüyordum. Derken bir genç şöyle dedi: "Amcacığım! Şuna şuna (ne dersin?)." (Übeyy) şöyle karşılık verdi: "Kardeşimin oğlu, bu meydana gelmiş mi?" "Hayır" dedi. (O zaman Übeyy); "O halde meydana gelinceye kadar bizi bağışla!" karşılığını verdi.

١٥٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ: كَانَ إِبْرَاهِيمُ إِذَا سُئِلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُجِبْ فِيهِ إِلَّا جَوَابَ الَّذِي سُئِلَ عَنْهُ.

153. Bize Abdullah b. Sa'îd rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Usâme, el-A'meş'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: "İbrahim, kendisine bir şey sorulduğu zaman, başka değil, sadece sorulan şeyin cevabını verirdi.

١٥٤ - أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ الْوَلِيدِ، عَنْ وُهَيْبٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ: أَنَّهُ كَانَ لَا يُفْتِي فِي الْفَرَجِ بِشَيْءٍ فِيهِ اخْتِلَافٌ.

154. Bize el-Hüseyn b. Mansûr haber verip (dedi ki) bize el-Hüseyn İbnu'l-Velîd, Vuheyb'den, (o) Hişâm'dan, (o da) Muhammed b. Sîrin'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani İbn Sîrin), genişlik halinde (sıkıntının olmadığı normal zamanlarda), hakkında ihtilaf bulunan hiç bir şeyle fetva vermezdi.

١٥٥ - أَخْبَرَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا الصَّلْتُ ابْنُ رَاشِدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ طَاوُسًا عَنْ مَسْأَلَةٍ، فَقَالَ لِي: كَانَ هَذَا؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: آللهِ؟ قُلْتُ: آللهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ أَصْحَابَنَا أَخْبَرُونَا عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّهُ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ لَا تَعْجَلُوا بِالْبَلَاءِ قَبْلَ نُزُولِهِ فَيَذْهَبَ بِكُمْ هُنَا وَهُنَا، فَإِنَّكُمْ إِنْ لَمْ تَعْجَلُوا بِالْبَلَاءِ قَبْلَ نُزُولِهِ لَمْ يَنْفَكَّ الْمُسْلِمُونَ أَنْ يَكُونَ فِيهِمْ مَنْ إِذَا سُئِلَ سُدِّدَ، وَإِذَا قَالَ وُفِّقَ.

155. Bize Müslim b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd rivâyet edip (dedi ki) bize es-Salt b. Râşid rivâyet edip şöyle dedi: Ben Tâvûs'a bir mesele sordum. Bana; "Bu, meydana gelmiş mi?" dedi. "Evet" dedim. "Vallahi mi?" dedi. "Vallahi" dedim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Arkadaşlarımız Muâz b. Cebel'den bize haber verdiler ki, o şöyle demiş: "Ey insanlar! Belânın (hükmünde), başınıza gelmesinden önce acele etmeyiniz. Çünkü siz şayet onun (hükmünde), başınıza gelmesinden önce acele etmezseniz, müslümanların içinde (kendilerine bir şey) sorulduğu zaman (cevabı) isabetli kılınacak, söz söylediği zaman doğruya ulaştırılacak kimseler bulunmaya devam edecektir."[349]

349- el-Metâlibu'l-Aliye, 3/106. Bkz. 118. hadis ve Kenzu'l-Ummâl, 3/46.

١٥٦ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ رَجُلٍ أَدْرَكَهُ رَمَضَانَانِ، فَقَالَ: أَكَانَ أَوْ لَمْ يَكُنْ؟ قَالَ: لَمْ يَكُنْ بَعْدُ، قَالَ: أُتْرُكُ بَلِيَّةً حَتَّى تَنْزِلَ. قَالَ: فَدَلَّسْنَا لَهُ رَجُلاً فَقَالَ: قَدْ كَانَ. فَقَالَ: يُطْعِمُ مِنَ الْأَوَّلِ مِنْهُمَا ثَلَاثِينَ مِسْكِيناً، لِكُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينٌ.

156. Bize Bişr İbnu'l-Hakem rivâyet edip (dedi ki) bize Abdülazîz b. Muhammed, Amr b. Meymûn'dan, (o) babasından (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti. (Meymûn) dedi ki; ona (yani İbn Abbâs'a), kendisine iki ramazan (orucu) ulaşan adamın (durumunu) sordum da o şöyle dedi: "(Bu) meydana gelmiş mi, yoksa meydana gelmemiş mi?" "Henüz meydana gelmemiş" dedi(m). (O zaman) şöyle dedi: "Bela(nın hükmünü), başa gelinceye kadar terket, (araştırma)." (Meymûn) dedi ki; biz bunun üzerine, hile yaparak ona bir adam gönderip (aynı meseleyi tekrar sordurduk. Adam da); "Meydana gelmiştir" dedi. O zaman şöyle cevap verdi; "Onların birincisinden dolayı, her bir güne bir yoksul olmak üzere otuz yoksul yedirir."(350)

AÇIKLAMA

Haberleri geçen zatların, meydana gelmemiş, nazarî meselelere dair halka hüküm açıklamadan kaçınmaları, müslümanları, ameli faydası olmayan şeylerle uğraşmaktan alıkoyma gayesine yöneliktir.

İbn Abbas'a sorulan mesele, kendisine farz olan ramazan orucunu tutmayan ve, ertesi yılın ramazan ayına kadar da bunu kaza etmeyen kimsenin durumudur. Bu meselede ibn Abbâs,tutulmamış olan geçmiş ramazan orucunun kaza edilmesi ve, her bir güne bir fakir olmak üzere, oruç tutulmayan günler sayısınca fakire yemek yedirilmesi görüşündedir. İmam Şâfiî de bu görüşte idi. Fakat, söz konusu

350- es-Sünenu'l-Kübra, 4/253. Burada "...ve kazâ eder." ziyâdesi vardır.

durumda, tutulmamış orucun kazasından ayrı olarak fakirlere yemek yedirilmesi gerektiğine dair ne Kur'an'da, ne sünnette, ne de icmada hiçbir hükmün olmadığı belirtilmektedir.(351) Abdullah b. Mesûd ve Ebû Hanife ise, söz konusu durumda sadece kazânın gerektiği görüşündedirler. Bu durumda önce yeni ramazan orucu tutulur, daha sonra geçmiş ramazan orucu borcu kazâ edilir.(352)

١٥٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرَانَ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا الْعُمَرِيُّ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: كُنْتُ أَجْلِسُ بِمَكَّةَ إِلَى ابْنِ عُمَرَ يَوْماً، وَإِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ يَوْماً، فَمَا يَقُولُ ابْنُ عُمَرَ فِيمَا يُسْأَلُ لاَ عِلْمَ لِي أَكْثَرُ مِمَّا يُفْتِي بِهِ.

157. Bize Abdullah b. İmrân haber verip (dedi ki) bize İshak b. Süleyman rivâyet edip (dedi ki) bize el-Ömerî, Ubeyd b. Cureyc'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ben Mekke'de bir gün İbn Ömer'in yanında, bir gün İbn Abbâs'ın yanında otururdum. İbn Ömer'in, (kendisine) sorulan şeylerde; "(Bu konuda) bilgim yok!" dedikleri, haklarında fetva verdiklerinden daha çoktur.

١٥٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: تَعَلَّمُوا فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لاَ يَدْرِي مَتَى يُخْتَلَفُ إِلَيْهِ.

158. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) el-A'meş'den, (o da) Ebû Vâ'il'den (naklen) haber verdi (ki Ebû Vâ'il) şöyle dedi: Abdullah dedi ki; "Öğreniniz! Çünkü hiçbirinizi, kendisine ne zaman, (ihtiyaç duyularak) gidip-gelineceğini bilemez."(353)

351- el-Cevheru'n-Nakiyy, 4/252; el-Muhalla, 6/394.

352- Bkz. el-Muhalla, 6/394-395; Reddu'l-Muhtâr, 2/117.

353- Kitâbu'l-İlm, 80.

«٢٠»

باب الفتيا وما فيه من الشدة

20. BÂB

FETVA VERME VE ONDAKİ ZORLUKLAR

١٥٩ - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، ثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَجْرَأُكُمْ عَلَى الْفُتْيَا أَجْرَأُكُمْ عَلَى النَّارِ[1].

159. Bize İbrahim b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize İbnu'l-Mübârek, Sa'îd b. Ebi Eyyüb'dan, (o da) Ubeydullah b. Ebî Ca'fer'den (naklen) rivâyet etti (ki Ubeydullah) şöyle dedi: Resûlullah -salallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş: *"Fetva vermeye en cüret'kâr olanınız, Cehenneme (girmeye) en cür'etkâr olanınızdır."*(354)

١٦٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَبْدَةَ بْنِ أَبِي لُبَابَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَنْ أَحْدَثَ رَأْيًا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ وَلَمْ تَمْضِ بِهِ سُنَّةٌ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ لَمْ يُدْرَ عَلَى مَا هُوَ مِنْهُ إِذَا لَقِيَ اللهَ - عزَّ وجلَّ -.

160. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î,

354- Bu hadis murseldir. Ubeydullah, tâbiûndandır.

Abde b. Ebî Lübâbe'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti ki (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: Kim, (hükmü) ne Allah'ın Kitabı'nda bulunan, ne de hakkında Resûlullah'ın -salallahu aleyhi ve sellem- bir uygulaması (sünneti) geçmemiş olan bir görüş ortaya atarsa, Allah'a -azze ve celle- kovuştuğunda, bundan dolayı ne olacağı bilinmez.

١٦١ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، ثنا سَعِيدُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، حَدَّثَنِي بَكْرُ ابْنُ عَمْرٍو الْمَعَافِرِيُّ[1]، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: مَنْ أُفْتِيَ بِفُتْيَا مِنْ غَيْرِ ثَبَتٍ، فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ[2].

161. Bize Abdullah b. Yezîd haber verip (dedi ki) bize Sa'îd b. Ebî Eyyûb rivâyet edip (dedi ki) bana Bekr b. Amr el-Me'âfirî, Ebû Osman Müslim b. Yesâr'dan, (o) Ebû Hureyre'den, (o da) Hz. Peygamber'den -salallahu aleyhi ve sellem- (naklen) şöyle rivâyet etti: *Kime delilsiz- dayanaksız bir fetva verilirse, onun (bu fetva ile amel etme sonucu elde edeceği) günâhı, ancak kendisine fetva verene düşer."*[355]

AÇIKLAMA

Fetva vermenin zorluklarından birisi, bu hadîste işaret edilen sorumluluktur. Binaenaleyh müfti, bu sorumluluğunu bilerek, dinen makbûl sayılan bir delile dayanmaksızın hüküm vermekden sakınmalıdır. Fetva vermek aslında bir ictihad işidir. Buna göre müctehid olan müfti, meseleleri delilleri karşısında iyi değerlendirmek durumundadır. Müfti müctehid değil ise kaynaklarına iyi vakıf olmalı, usûlüne uygun olarak mu'teber kitablardan en makbûl görüşleri nakletmelidir.[356] Müfti deliline veya muteber kaynağına dayanarak bütün ihtimamını gösterip fetva verirse mesûliyetten kurtulmuş

355- Ebû Dâvûd, İlim, 8 (3/321); İbn Mâce, Mukaddime, 8 (1/20); Ahmed b. Hanbel, 2 (321, 365; el-Müstedrek, 1/126; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 323.

356- Bkz. Reddu'l-Muhtâr, 1/47; Istılahat, 1/246 vd.

olur. Hadisteki "delilsiz" kaydıyla, delîle dayanılarak verilen fetva (ictihâd)lardan, isâbetli olmasalarda, mesûl olunmayacağı anlaşılmaktadır. Fetva soracak kimse de, yetkili-ehliyetli alimleri araştırıp onlara fetva sormak zorundadır. Aksi halde mesûliyetten kurtulamaz.

١٦٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَنْ أَفْتَى بِفُتْيَا يُعْمَى عَلَيْهَا فَإِثْمُهَا عَلَيْهِ.

162. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyan b. Uyeyne, Ebû Sinan'dan, (o) Sa'îd b. Cübeyr'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: "Kim insanın kendisiyle yolunu sapıtacağı bir fetva verirse, bu (fetvanın) günâhı ona düşer"(357)

١٦٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ، ثنا زُهَيْرٌ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ، قَالَ: كَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا وَرَدَ عَلَيْهِ الْخَصْمُ نَظَرَ فِي كِتَابِ اللهِ، فَإِنْ وَجَدَ فِيهِ مَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ قَضَى بِهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِتَابِ، وعَلِمَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ سُنَّةً قَضَى بِهِ، فَإِنْ أَعْيَاهُ خَرَجَ فَسَأَلَ الْمُسْلِمِينَ، وَقَالَ: أَتَانِي كَذَا وَكَذَا فَهَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى فِي ذَلِكَ بِقَضَاءٍ؟ فَرُبَّمَا اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّفَرُ كُلُّهُمْ يَذْكُرُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِيهِ قَضَاءً، فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ: الْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي جَعَلَ فِينَا مَنْ يَحْفَظُ عَلَى نَبِيِّنَا، فَإِنْ أَعْيَاهُ أَنْ يَجِدَ فِيهِ سُنَّةً مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ جَمَعَ رُؤُوسَ النَّاسِ وَخِيَارَهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ، فَإِذَا اجْتَمَعَ رَأْيُهُمْ عَلَى أَمْرٍ قَضَى بِهِ.

163. Bize Muhammed İbnu's-Salt haber verip (dedi ki) bize

357- Câmiu Beyâni'l-İlm, 324.

Züheyr, Ca'fer b. Burkân'dan rivâyet etti (ki, o şöyle demiş:) Bize Meymûn b. Mihrân rivâyet edip dedi ki; Ebû Bekr, kendisine dâvacılar geldiği zaman, (meselelerinin halli için) Allah'ın Kitâbı'na bakardı.

Şayet onda, (dâvacıların) aralarında hükmedeceği şeyi bulursa bununla hüküm verirdi. Eğer (meselenin hükmü) Kitab'da olmaz ve bu işte Resûlullah'dan -salallahu aleyhi ve sellem- bir sünnet bilirse bundan hüküm verirdi. Eğer (bu iş) onu çaresiz bırakırsa çıkar, müslümanlara sorar ve derdi ki; "Bana şöyle şöyle (bir mesele) geldi. Biliyor musunuz, Resûlullah -salallahu aleyhi ve sellem- bu konuda bir hüküm vermiş mi?". Çoğu kere bütün topluluk yanına toplanır, o konuda Resûlullah'dan -salallahu aleyhi ve sellem-bir hüküm zikrederdi.

Bunun üzerine Ebû Bekr şöyle derdi: "İçimize, peygamberimizden (gelen bilgileri) muhafaza eden kimseleri koyan Allah'a hamdolsun!". Şayet o konuda, Resulullah'dan -salallahu aleyhi ve sellem- (gelen) bir sünnet bulmak da onu çaresiz bırakırsa, halkın ileri gelenlerini ve seçkinlerini toplar, onlarla istişâre ederdi. Bunların görüşleri bir işte birleşince bununla hüküm verirdi.

AÇIKLAMA

Sahâbe-i Kirâm (Allah onlardan razı olsun) bir meselenin hallinde önce Kur'an-ı Kerim'e, sonra sünnet'e, sonra da ictihada başvurma yolunu takip etmişlerdi. İctihâdda da, Kur'an ve sünnetin emirlerine uygun olarak daha isabetli bir karara varabilmek için, "toplu ictihad" denilebilecek, istişare yoluyla ictihad tercîh edilmekteydi. Bilhassa Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer, son durumda istişare ile hüküm vermeye büyük önem vermişlerdi. Onların, sırf istişare için Medîne'den ayırmadıkları bir istişare hey'etleri vardı.[358]

١٦٤ - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى وَعَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ ابْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي سُهَيْلٍ، قَالَ: كَانَ عَلَى امْرَأَتِي اعْتِكَافُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي

358- İ'lâm, 1/61 vd.; İslâm Hukukunda İctihad, 58.

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَسَأَلْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَعِنْدَهُ ابْنُ شِهَابٍ قَالَ: قُلْتُ: عَلَيْهَا صِيَامٌ؟ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: لَا يَكُونُ اعْتِكَافٌ إِلَّا بِصِيَامٍ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَعَنْ أَبِي بَكْرٍ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَعَنْ عُمَرَ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَعَنْ عُثْمَانَ؟ قَالَ: لَا. قَالَ عُمَرُ: مَا أَرَى عَلَيْهَا صِيَاماً. فَخَرَجْتُ فَوَجَدْتُ طَاوُساً وَعَطَاءَ بْنَ أَبِي رَبَاحٍ، فَسَأَلْتُهُمَا فَقَالَ طَاوُسٌ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا يَرَى عَلَيْهَا صِيَاماً إِلَّا أَنْ تَجْعَلَهُ عَلَى نَفْسِهَا. قَالَ: وَقَالَ عَطَاءٌ: ذَلِكَ رَأْيِي.

164. Bize İbrahim b. Mûsa ve Amr b. Zürâre, Abdülaziz b. Muhammed'den, (o da) Ebû Süheyl'den (naklen) haber verdi. (ki Ebû Süheyl) şöyle dedi: Karımın, Mescid-i Harâm'da üç gün i'tikâfta kalma (adağı) vardı. Bunun için, (meseleyi) Ömer b. Abdilaziz'e yanında İbn Şihâb var iken, sordum. (Ebû Süheyl) dedi ki; (ona) şöyle dedim: "ona bir oruç gerekir mi?", İbn Şihâb; "İ'tikâf ancak oruçla olur. " dedi. Bunun üzerine Ömer b. Abdilaziz ona, "(Bu hüküm) Hz. Peygamber'den -salallahu aleyhi ve sellem- mi?" dedi. "Hayır" dedi. "Peki, Ebu Bekir'den mi?" dedi. "Yok" dedi. "Peki Ömer'den mi?" dedi. "Yok" dedi. "Peki Osman'dan mı?" dedi. "Hayır" dedi. (O zaman) Ömer şöyle dedi: "Ona oruç gerekmez görüşündeyim!". (Ebû Süheyl dedi ki) Sonra ben çıktım, Tâvûs ve Atâ' b. Ebî Rebâh'ı buldum ve onlara sordum. Tâvûs dedi ki; İbn Abbâs kadının orucu kendisine gerekli kılması hariç, ona bunun gerekmeyeceği görüşündeydi. (Ebû Süheyl) dedi ki; Atâ da; "Benim görüşüm de budur" dedi.

AÇIKLAMA

Bu haberde yeni bir mesele söz konusudur. Bu da sahâbî'nin görüşü meselesidir. Ömer b. Abdilazîz'in, sahâbî görüşünü nazar-ı i'tibâra aldığı görülmektedir. Kitâb, sünnet ve icmâda hükmü bulunmayan bir meselede sahabi görüşünün, kabul edilip bağlı kalınması gereken bir delil olup olmadığı hakkında değişik görüşler vardır. Konuyu şöylece özetlemek mümkündür: 1) İctihâd ve re'y (fikir) ile idrak edile-

meyecek hususdaki sahâbi sözü, âlimlerce huccettir. Çünkü bu söz Hz. Peygamber'den -salallahu aleyhi ve sellem- duyulmuş olmakla izah edilir ve böylece sünnet kabilinden olur. 2) Hakkında ittifak hasıl olan sahâbi sözü şer'î bir huccet sayılır. Çünkü bu icmâ' olmaktadır. 3) Sahâbi'nin görüşü, kendisi gibi başka bir sahâbi hakkında ilzam edici (bağlayıcı) bir huccet sayılmaz. 4) Sahâbinin re'y ve ictihada dayanan söz ve görüşünde ihtilaf vardır. Bazı âlimlerce bu görüş ve söz, şer'î bir huccettir. Müctehid Kitâb, sünnet ve icmâ'da meselenin hükmünü bulamazsa sahâbinin görüşünü benimsemek zorundadır. Sahâbe ihtilaf etmiş ise, sahâbenin görüşleri arasından birini seçmek mecburîyetindedir. Bazı âlimlerce ise bu, şer'î bir huccet değildir, ve müctehidin sahâbi görüşünü benimseme mecburiyeti yoktur, şer'î delilin icabı neyse onu benimsemesi lâzımdır. Her iki grup alimin de bu görüşlerini savunmada ileri sürdükleri bazı gerekçeleri vardır. Prof. Dr. Abdülkerim Zeydan kendi görüşünü şöyle açıklar: "Tercîh ettiğimiz görüş, sahâbî görüş ve sözünün ilzâmî bir huccet olmadığıdır. Fakat (bununla beraber) Kitab, sünnet ve icmâda mesele hakkında bir nass bulunmadığı, başka muteber bir delil de olmadığı zaman sahâbi görüşünün hüccet olarak alınması tarafdârıyız. Bu durumda sahâbî görüşünün benimsenmesinin en isabetli davranış olduğu kanaatindeyiz."[359]

Yukarıdaki haberde ele alınan i'tikaf meselesine gelince; i'tikaf, Allah'a ibadet kasdıyla mescidde veya o hükümdeki bir yerde, şartlarına uyarak, kalmaktır. Üç çeşit i'tikaf vardır: Vâcib, sünnet-i müekkede ve müstehab i'tikaf. Dil ile adanan i'tikaf vâcibtir. Ramazan ayının son on gününde i'tikaf, kifâye yoluyla sünnet-i müekkededir. Bunların dışındakiler ise mustehabdır. İ'tikafda orucun şart olup olmadığı hakkında ihtilaf vardır. Hanefi alimlere göre oruç, vâcib i'tikaflarda şarttır. Onların bu konudaki delîlleri, Ebû Dâvûd'un rivâyet ettiği *"i'tikaf ancak oruçla olur"*[360] hadisi ile diğer bazı haberlerdir. Hz. Alî, Hz. Aişe, İbn Ömer, eş-Şa'bî, en-Neha'î ve ez-Zühri'nin bu konudaki görüşleri de Hanefi alimlerinkiyle aynıydı. eş-Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ise, vâcip i'tikafta orucun şart olmadığı göüşünde idiler. Bu görüşte olanlar da, İbn Abbâs'ın yukarıda geçen sözüyle ve, Hz. Peygamber'in, Hz. Ömer'e, geceleyin i'tikâf yapacağına dair nezrini yeri-

359- Fıkıh (islâm Hukûku) Usûlü, 341-343.

360- Umde, 11/140; Fethu'l-Bâri, 9/117; Reddu'l-Muhtâr, 2/129-130.

ne getirmesini emreden bir hadisiyle istidlâl etmişlerdir. Çünkü gece oruç zamanı değildir. Abdullah b. Mesûd, Tâvûs, Ömer b. Abdilaziz ve Dâvûd da bu görüşteydiler.(361)

١٦٥ - حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا أَبُو عَقِيلٍ، ثنا سَعِيدُ الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ أَبُو سَلَمَةَ الْبَصْرَةَ أَتَيْتُهُ(1) أَنَا وَالْحَسَنُ، فَقَالَ لِلْحَسَنِ: أَنْتَ الْحَسَنُ، مَا كَانَ أَحَدٌ بِالْبَصْرَةِ أَحَبَّ إِلَيَّ لِقَاءً مِنْكَ، وَذَلِكَ أَنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّكَ تُفْتِي بِرَأْيِكَ، فَلَا تُفْتِ بِرَأْيِكَ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ سُنَّةً عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَوْ كِتَابٌ مُنَزَّلٌ.

165. Bize Müslim b. İbrahim rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Akîl rivâyet edip (dedi ki) bize Sa'îd el-Cüreyrî, Ebû Nadra'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ebû Seleme Basra'ya geldiği zaman ben ve el-Hasan onun yanına gittik. O da Hasan'a şöyle dedi: "Sen Hasan'sın (demek!). Basra'da senden daha çok kendisiyle karşılaşmayı arzu ettiğim hiç kimse yoktu. Şunun için ki, bana ulaştı ki sen kendi görüşünle fetva veriyormuşsun. Artık, Resûlullah'dan -salallahu aleyhi ve sellem- gelen bir sünnetini veya indirilmiş bir kitabın (Kur'an hükmünün) olması dışında, kendi görüşünle fetva verme!"

١٦٦ - أَخْبَرَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، ثنا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عُقْبَةَ، ثنا الضَّحَّاكُ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ لَقِيَهُ فِي الطَّوَافِ، فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا الشَّعْثَاءِ، إِنَّكَ مِنْ فُقَهَاءِ الْبَصْرَةِ، فَلَا تُفْتِ إِلَّا بِقُرْآنٍ نَاطِقٍ، أَوْ سُنَّةٍ مَاضِيَةٍ، فَإِنَّكَ إِنْ فَعَلْتَ غَيْرَ ذَلِكَ هَلَكْتَ وَأَهْلَكْتَ.

166. Bize İsmet İbnu'l-Fadl haber verip (dedi ki) bize Zeyd İbnu'l-Hubâb, Yezîd b. Ukbe'den rivâyet etti (ki, o şöyle demiş:) Bize ed-Dahhâk, Câbir b. Zeyd'den (naklen) rivâyet etti ki, İbn Ömer, tavafta kendisiyle karşılaştı ve kendisine şöyle dedi: "Ebu'ş-Şa'sâ! Sen Basra'nın fakîhlerindensin. Binaenaleyh, başkasıyla değil sadece, (hakkı) söyleyen bir Kur'an (âyeti) veya geçmiş, (uygulanmış olan, herkesce bilinen, meşhûr) bir sünnetle fetva ver. Çün-

361- A.g.e.

kü sen bundan başkasını yaparsan (kendin de) helâk olursun, (başkasını da) helâk edersin."

١٦٧ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ حُرَيْثِ بْنِ ظُهَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: أَتَى عَلَيْنَا زَمَانٌ لَسْنَا نَقْضِي، وَلَسْنَا هُنَالِكَ، وَإِنَّ اللهَ قَدْ قَدَّرَ مِنَ الْأَمْرِ أَنْ قَدْ بَلَغْنَا مَا تَرَوْنَ، فَمَنْ عَرَضَ لَهُ قَضَاءٌ بَعْدَ الْيَوْمِ فَلْيَقْضِ فِيهِ بِمَا فِي كِتَابِ اللهِ - عزَّ وجلَّ -، فَإِنْ جَاءَهُ مَا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ فَلْيَقْضِ بِمَا قَضَى بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَإِنْ جَاءَهُ مَا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ وَلَمْ يَقْضِ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَلْيَقْضِ بِمَا قَضَى بِهِ الصَّالِحُونَ، وَلَا يَقُلْ: إِنِّي أَخَافُ وَأَنِّي أَرَى، فَإِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ وَالْحَلَالَ بَيِّنٌ وَبَيْنَ ذَلِكَ أُمُورٌ مُشْتَبِهَةٌ، فَدَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ.

167. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) el-A'meş'den, (o) Umâre b. Umeyr'den, (o) Hureys b. Zuheyr'den, (o da) Abdullah b. Mesûd'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Daha önce, esnasında hüküm vermediğimiz, o mevkide de (hüküm verecek durumda da) olmadığımız bir zaman (başımızdan) geçti. Allah ise, gördüğünüz duruma ulaşmamızı takdîr etmiştir. Şu halde bu günden sonra kime bir muhakeme işi çıkarsa, o, onun hakkında, Allah'ın Kitabı'ndaki (hükmüyle) hüküm versin. Şayet kendisine, (hükmü) Allah'ın Kitabı'nda olmayan (bir mesele) gelirse, Reshulullah'ın -salallahu aleyhi ve sellem- hükmettiğiyle hüküm versin.

Şayet kendisine, (hükmü) Allah'ın Kitabı'nda olmayan, (hakkında) Resûlullah -salallahu aleyhi ve sellemi- de hüküm vermemiş olduğu (bir mesele) gelirse (o zaman onun hakkında) iyilerin (sâlihlerin) verdiği hükümle hüküm versin, "Ben korkarım, ben nasıl görüş beyan ederim?" demesin. Çünkü haram bellidir, helâl de bellidir. Bu ikisinin arasında ise şüpheli işler vardır. Bunun için seni şüpheye düşürmeyeni değil, seni şüpheye düşüreni bırak![362]

362- Nesâî, Kudât, 11 (8/203); es-Sünenu'l-Kübra, 10/115. Bkz. 171. hadis.

١٦٨ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَزِيدَ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِذَا سُئِلَ عَنِ الْأَمْرِ فَكَانَ فِي الْقُرْآنِ أَخْبَرَ بِهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْقُرْآنِ وَكَانَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَخْبَرَ بِهِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَنْ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ قَالَ فِيهِ بِرَأْيِهِ.

168. Bize Abdullah b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Uyeyne, Abdullah b. Ebî Yezîd'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: "İbn Abbâs'a bir hâdise sorulup da (hükmü) Kur'an'da bulunduğunda onu haber verirdi. Şayet (hâdisenin hükmü) Kur'an'da bulunmaz, (hükmü) Resûlullah'ın -salallahu aleyhi ve sellem- (rivâyet edilen bir hâdise) olur idiyse bunu haber verirdi. Eğer (hâdise hakkında Resûlullah'dan gelen bir hüküm de yok idiyse, onun hakkında) Ebû Bekir ve Ömer'den (nakledilen hükmü bildirirdi). Eğer (onlardan gelen bir hüküm de yok idiyse, o zaman) o konuda kendi görüşüyle hüküm verirdi.

١٦٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُسْهِرٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ شُرَيْحٍ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَتَبَ إِلَيْهِ: إِنْ جَاءَكَ شَيْءٌ فِي كِتَابِ اللهِ فَاقْضِ بِهِ، وَلَا يَلْتَفِتْكَ عَنْهُ الرِّجَالُ، فَإِنْ جَاءَكَ مَا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ فَانْظُرْ سُنَّةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَاقْضِ بِهَا، فَإِنْ جَاءَكَ مَا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ وَلَمْ يَكُنْ فِيهِ سُنَّةٌ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَانْظُرْ مَا اجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ فَخُذْ بِهِ، فَإِنْ جَاءَكَ مَا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللهِ وَلَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهِ أَحَدٌ قَبْلَكَ، فَاخْتَرْ أَيَّ الْأَمْرَيْنِ شِئْتَ: إِنْ شِئْتَ أَنْ تَجْتَهِدَ بِرَأْيِكَ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَتَقَدَّمْ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَتَأَخَّرَ فَتَأَخَّرْ، وَلَا أَرَى التَّأَخُّرَ إِلَّا خَيْرًا لَكَ.

169. Bize Muhammed b. Uyeyne, Ali b. Mushir'den, (o) Ebû İshak'dan, (o) eş-Şa'bî'den, (o da) Şureyh'den (naklen) haber verdi ki Ömer İbnu'l-Hattâb kendisine (yani Şureyh'e) şöyle

yazdı: "Şayet sana Allah'ın Kitabı'nda (hükmü bulunan) bir şey gelirse onunla hüküm ver. Adamlar seni ondan çevirmesin! Eğer sana, (hükmü) Allah'ın Kitâbı'nda olmayan bir şey gelirse, Resulullah'ın -salallahu aleyhi ve sellem- sünnetine bak ve onunla hüküm ver. Eğer sana, (hükmü Allah'ın Kitâbı'nda olmayan, hakkında Resûlullah -salallahu aleyhi ve sellem-'den de bir sünnet bulunmayan bir şey gelirse, halkın üzerinde görüş birliğine vardıkları şeye bak ve onu uygula. Şayet sana, (hükmü) Allah'ın kitabı'nda olmayan, Resûlullah'ın -salallahu aleyhi ve sellem- sünnetinde bulunmayan, hakkında, senden önce de hiç kimsenin söz söylemediği bir şey gelirse şu iki durumdan hangisini istersen seç: Eğer kendi görüşünle ictihad edip sonra (bununla) öne çıkmayı (hüküm vermeyi) istersen (bununla) öne çık, (hüküm ver!) Geri kalmayı, (hüküm vermek için beklemeyi) istersen, geri kal, (bekle!). Ben de senin için ancak geri kalmayı (beklemeyi) hayırlı görürüm."[363]

AÇIKLAMA

Zikredilen haberlerde, şer'î delillerin sırasını görmekteyiz. Buna göre Allah'ın Kitabı yani Kur'an-ı Kerim ilk başvurulacak kaynaktır. O, bütün delillerin dayanağı, kaynakların kaynağıdır. Meselenin hükmü Kur'an'da bulunmazsa, ikinci sırada sünnete müracaat edilir. Kur'an'dan sonra sünnete müracaat edilmesi gerektiği konusunda sahâbe-i kirâm görüşbirliği içindeydi. Meselenin hükmü sünnette de yoksa üçüncü sırada icmâ'ya yani bir asırda yaşamış olan müctehid alimlerin ortak görüşüne başvurulur. Zira icmâ da Kur'an ve sünnetten bir nassa dayanmaktadır. İcmâ'da da hüküm bulunmazsa, re'y ile bir ictihad çeşidi olan kıyasa başvurulur. Kıyasın, fıkıh usûlcüleri tarafından yapılan bir tarifi şöyledir: "Kıyas, hükmün illetinde müşterek oluşlarından dolayı, hükmü hakkında şer'î nass bulunmayan meseleyi, hükmü hakkında şer'î nass bulunan meseleye ilhâk etmektir." Kur'an ve sünnete ilâveten icma ve kıyasın, şer'î hükümlerin iki kaynağı olduğunda, bunları delil kabul eden fakîhlerin ekserisi ittifak halindedirler.[364]

363- Nesâî, Kudât, 11 (8/204); Câmi'u Beyâni'l-İlm. 314.

364- Fıkıh (İslûm Hukuku) Usûlü, 193.

١٧٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، ثنا شُعْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ الثَّقَفِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، ابْنِ أَخِي الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنْ نَاسٍ مِنْ أَهْلِ حِمْصَ مِنْ أَصْحَابِ مُعَاذٍ، عَنْ مُعَاذٍ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا بَعَثَهُ إِلَى الْيَمَنِ قَالَ: أَرَأَيْتَ إِنْ عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ كَيْفَ تَقْضِي؟ قَالَ: أَقْضِي بِكِتَابِ اللهِ. قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللهِ؟ قَالَ: فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ؟ قَالَ: أَجْتَهِدُ رَأْيِي وَلَا آلُو. قَالَ فَضَرَبَ صَدْرَهُ ثُمَّ قَالَ: اَلْحَمْدُ لِلهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللهِ(١).

170. Bize Yahya b. Hammâd rivâyet edip (dedi ki) bize Şu'be Muhammed b. Ubeydillah es-Sekafî'den, (o) el-Muğire b. Şu'be'nin kardeşinin oğlu Amr İbnu'l-Hâris'den,(365) (o) Muâz'ın talebe-arkadaşlarından olan Hıms (Humus)'lu bazı insanlardan, (onlar da) Muâz'dan (naklen) rivâyet etti ki Hz. Peygamber -salallahu aleyhi ve sellem- onu Yemen'e gönderdiğinde şöyle buyurmuştu: *"Söyle bakayım, sana bir muhâkeme işi çıkarsa nasıl hüküm vereceksin?* (Muâz) dedi ki; "Allah'ın Kitâbı'yla hüküm veririm" (dedim). Buyurdu ki; *"Peki, Allah'ın Kitabı'nda yoksa?"* (Muâz) dedi ki; "O zaman Resûlullah'ın -salallahu aleyhi ve sellem- sünnetiyle" (dedim). Buyurdu ki; *"Peki Resûlullah'ın sünnetinde de yoksa?"* (Muâz) dedi ki; "Elimden geleni yaparak kendi görüşümle ictihad eder, (hüküm veririm)" (dedim). (Muâz) dedi ki; bunun üzerine (Hz. Peygamber) göğsüne vurdu, sonra şöyle buyurdu:

"Resû-lullah'ın elçisini, Reshulullah'ı hoşnud edecek şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun."(366)

365- Sünenu'd-Darimi'nin elimizdeki dört matbû nüshasında da bu râvinin ismi böyle geçmektedir. Doğrusu el-Hâris b. Amr'dır. Haberin verilecek kaynaklarından ayrı olarak bkz. Mîzânu'l-İ'tidâl, 1/439; Tehzîb, 2/152.

366- Ebû Dâvûd, Akdıye, 11 (3/303); Tirmizi, Ahkâm, 3 (3/616); Ahmed b. Hanbel, 5/230-236-242; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 313.

AÇIKLAMA

Bu hadîs kıyasın (ictihâdın) meşruluğunu savunan alimlerin mühim naklî delillerinden biridir. "İctihad hadisi" diye de meşhûrdur.(367) Ancak bu hadis, İbn Hazm'a göre sahîh değildir. Çünkü ona göre hadisin râvilerinden el-Hâris meçhûl bir kimsedir. Muâz'ın ashâbının kimler oldukları da tasrîh edilmemiştir.(368) Buhâri de el-Hâris'in hadisinin sahih olmadığı görüşündedir.(369) Tirmizî ise hadisin muttasıl olmadığını kaydeder.(370) İslâm alimlerinin, bu arada muhaddislerin büyük çoğunluğu ise bu hadisin sahih olduğunu kabul etmişlerdir. el-Hâris, İbn Hıbbân'ın nakline göre sıka bir râvidir. Muâz'ın ashâbı da fazîletleri, dindarlıkları, doğrulukları ve ilimleriyle meşhûr olmuş kimselerdir. Onların arasında mecrûh hiç kimse yoktur. Hadisin, onların birinden değil, bir çoğundan rivâyet edilmiş olması, onun meşhûrluğunu gösterir. Ayrıca senedde, hadis ilminin büyük alimlerinden Şu'be'nin yer alışı hadisin sahihliğini gösterir. el-Hatîbu'l-Bağdâdî ise, Ubâde b. Nuseyy'in bu hadisi Muâz'dan naklettiğinin söylendiğini, bunun da muttasıl bir sened olduğunu bildirir. Kaldı ki hadisin her nesilde kabûle mazhar olmuş olması, senedini araştırmakdan müstağni kılar.(371)

١٧١ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عُمَارَةَ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ حُرَيْثِ بْنِ ظُهَيْرٍ، قَالَ: أَحْسِبُهُ أَنَّ عَبْدَ اللهِ قَالَ: قَدْ أَتَى عَلَيْنَا زَمَانٌ، وَمَا نُسْأَلُ، وَمَا نَحْنُ هُنَاكَ، وَإِنَّ اللهَ قَدَّرَ أَنْ بَلَغْتُ مَا تَرَوْنَ، فَإِذَا سُئِلْتُمْ عَنْ شَيْءٍ فَانْظُرُوا فِي كِتَابِ اللهِ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوهُ فِي كِتَابِ اللهِ فَفِي سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوهُ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ فَمَا أَجْمَعَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيمَا اجْتَمَعَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ فَاجْتَهِدْ رَأْيَكَ وَلَا تَقُلْ: إِنِّي أَخَافُ وَأَخْشَى، فَإِنَّ

367- Bkz. Mizânu'l-İ'tidâl, 1/439.

368- Mubahhasu İbtâli'l-Kıyâs, 14.

369- Mîzânu'l-İ'tidâl, 1/439.

370- Tirmizî, Ahkâm, 3 (3/617).

371- İ'lâm, 1/202, 203; İslâm Hukukunda İctihâd, 121.

الْحَلَالَ بَيِّنٌ وَالْحَرَامَ بَيِّنٌ، وَبَيْنَ ذَلِكَ أُمُورٌ مُشْتَبِهَةٌ، فَدَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلَى مَا لَا يَرِيبُكَ.

171. Bize Yahya b. Hammâd haber verip (dedi ki) bize Şu'be, Süleyman'dan (o) Umâre b. Umeyr'den, (o da) Hureys b. Zuheyr'den (naklen) rivâyet etti (ki Zuheyr) şöyle dedi: Zannediyorum ki Abdullah şöyle demişti: Bize (bir meselenin) sorulmadığı, bizim de o mevkide olmadığımız bir halde (başımızdan) bir zaman geçti. Allah ise, gördüğünüz duruma ulaşmamı takdir etti. Şu halde size bir şey sorulduğu zaman Allah'ın Kitabı'nda (ki hükmüne) bakınız. Şayet onun (hükmünü) Allah'ın Kitabı'nda bulamazsanız Resûlullah'ın sünnetinde (hükmünü arayınız)? Eğer Resûlullah'ın sünnetinde de onun (hükmünü) bulamazsanız, müslümanların görüşbirliğine vardıkları şeylere (bakın). Şayet o, müslümanların görüşbirliğine vardıkları, (üzerinde icmâ ettikleri) şeylerde de yoksa artık kendi görüşünle ictihad et, ve, "Ben çekinirim, ben korkarım!" deme! Çünkü helâl bellidir, haram da bellidir. Bunların arasında ise şüpheli işler vardır. Bunun için seni şüpheye düşüreni bırak, şüpheye düşürmeyene bak![372]

١٧٢ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، عَنْ أَبِي عَوَانَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ.. نحوه.

172. Bize Yahya b. Hammâd, Ebû Avâne'den, (o) Süleyman'dan, (o) Umâre b. Umeyr'den, (o) Abdurrahman b. Yezîd'den, (o da) Abdullah'dan (naklen bir önceki hadisin) benzerini rivâyet etti.

١٧٣ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ: ثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ

372- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 315. Bkz. 167. Hadis ve kaynakları.

الْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِاللهِ. . بِنَحْوِهِ.

173. Bize Abdullah b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Cerîr, el-A'meş'den, (o) el-Kâsım b. Abdirrahman'dan, (o) babasından, (o da) Abdullah'dan (naklen önceki hadisin) benzerini haber verdi.

١٧٤ - حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّكُمْ سَتُحْدِثُونَ، وَيُحْدَثُ لَكُمْ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ مُحْدَثَةً فَعَلَيْكُمْ بِالْأَمْرِ الْأَوَّلِ. قَالَ حَفْصٌ: كُنْتُ أُسْنِدُ عَنْ حَبِيبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، ثُمَّ دَخَلَنِي مِنْهُ شَكٌّ.

174. Bize Harûn b. Muâviye, Hafs b. Gıyâs'dan rivâyet etti. (ki, o şöyle demiş:) Bize el-A'meş rivâyet edip dedi ki, Abdullah şöyle dedi: "Ey insanlar! Muhakkakki yakında siz rivâyette bulunacaksınız, size de rivâyette bulunulacaktır. Binaenaleyh, sonradan ortaya çıkarılmış bir şey (bir bid'at) gördüğünüz zaman ilk duruma (yani Hz. Peygamber'in -salallahu aleyhi ve sellem- sünneti ile sahâbe-i kirâmın tatbikatına) yapışınız."

Hafs dedi ki; (önceleri bu hadisi), "Habîb'den, (o da) Ebû Abdirrahman'dan (yani Abdullah b. Me'sûd'dan)" şeklinde senedli rivâyet ediyordum. Sonra bundan içime şüphe girdi (ve artık öyle rivâyet etmedim).

١٧٥ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ، ثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ لِابْنِ مَسْعُودٍ: أَلَمْ أُنَبَّأْ - أَوْ أُنْبِئْتُ - أَنَّكَ تُفْتِي وَلَسْتَ بِأَمِيرٍ. وَلَّ حَارَّهَا مَنْ تَوَلَّى قَارَّهَا[1].

175. Bize Muhammed İbnu's-Salt haber verip (dedi ki) bize

İbnu'l-Mübârek, İbn Avn'dan, (o da) Muhammed'den (naklen) rivâyet etti (ki Muhammed) şöyle dedi: Ömer, İbn Mes'ûd'a şöyle demişti: "Fetva vermekte olduğun haberi bana iletilmedi mi, yani? - veya; "...haberi bana iletildi." Halbuki sen emîr değilsin! İşin ağırlığını, ni'metinden istifade edene bırak!"(373)

AÇIKLAMA

Fetva vermek, bu konuda yetkili olan alime farz-ı kifâyedir.(374) Fakat bu iş en başta, görevleri arasında kadılık ve müftilik de olan(375) halifeye veya onun görevlendireceği vali, kadı, müfti gibi görevlilere düşer. Binaenaleyh, liyâkatlı bir görevlinin bulunduğu bir durumda, mesûliyeti büyük olan fetva verme işini ona bırakmak daha uygundur. Çünkü görevli olan kimse, işine mukabil devletten ücret almaktadır. O halde üzerine düşen görevin külfetini de yüklenmelidir.

Hz. Peygamber -salallahu aleyhi ve sellem- ile ilk dört halife dönemlerinde, görevi sadece fetva vermek olan resmi bir teşkilât yoktu. Bu işi, halife, vali ve kadıların yanında, fahri olarak beldenin alimleri yapmaktaydılar. İlk olarak Ömer b. Abdilaziz'in, Cafer b. Rabîa, Yezîd b. Ebî Habîb ve Ubeydullah b. Ebî Ca'fer'i resmen müfti tayin ettiği nakledilmektedir. Böylece iftâ makamı resmî bir devlet müessesesi haline gelmiş oldu.(376)

373- Hz. Ömer'in, bu sözü Abdullah'a söylediği, Vekî'in Ahbâru'l-Kudât'ında da nakledilmektedir. Ancak Hz. Ömer'in, bu sözü Ebû Mûsa'ya (Musannaf, 8/301) ve Ebû Mes'ûd Ukbe b. Amr'a (Câmi'u Beyâni'l-İlm, 461; en-Nihâye, 4/38; Mecme'u'l-Emsâl, 3/436) söylediği de nakledilmektedir.

374- Sıfatu'l-Fetva, 6.

375- el-İhkâm fî Temyîzi'l-Fetâva ani'l-Ahkâm, 42.

376- en-Nücûmu'z-Zâhire, 1/238'den: İslâm Adliye Teşkilâtı, 118.

«٢١»

باب في الذي يفتي الناس في كل ما يستفتى

21. BÂB

HALKA, KENDİSİNDEN FETVASI SORULAN HER MESELEDE FETVA VEREN KİMSE HAKKINDA

١٧٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: إِنَّ الَّذِي يُفْتِي النَّاسَ فِي كُلِّ مَا يُسْتَفْتَى لَمَجْنُونٌ.

176. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) el-A'meş'den, (o) Ebû Vâ'il'den, (o da) İbn Mes'ûd'dan naklen haber verdi (ki ibn Mes'ûd) şöyle dedi: "Şüphe yok ki, halka, kendisinden fetvası sorulan her meselede fetva veren kimse mutlaka delidir."(377)

١٧٧ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ، قَالَ: إِنَّمَا يُفْتِي النَّاسَ ثَلَاثَةٌ: رَجُلٌ إِمَامٌ أَوْ وَالٍ، وَرَجُلٌ يَعْلَمُ نَاسِخَ الْقُرْآنِ مِنَ الْمَنْسُوخِ. قَالُوا: يَا حُذَيْفَةُ وَمَنْ ذَاكَ؟ قَالَ: عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، أَوْ أَحْمَقُ مُتَكَلِّفٌ.

177. Bize Sa'îd b. Amir, Hişâm'dan, (o) Muhammed'den, (o da) Huzeyfe'den (naklen) haber verdi (ki Huzeyfe) şöyle dedi: İnsanlara ancak şu üç (grup insan) fetva verir: Devlet başkanı (imam) veya belde yöneticisi (vâli) olan kimse, Kur'an'ın nâsıhını mensûhundan (ayırdede)bilen kimse, -(Orada bulunanlar); "Huzeyfe, dediler, bu(nu yapabilen) kimdir?". "Ömer İbnu'l-Hattâb!" dedi.-, veya yapmacık yapan (kendinde olmayan şeyi varmış gibi göstermek is-

377- Kitâbu'l-İlm, 81; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 459, 460, Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/183.

teyen, gösteriş budalası) ahmak![378]

١٧٨ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، أنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ حُذَيْفَةَ، قَالَ: قَالَ حُذَيْفَةُ: إِنَّمَا يُفْتِي النَّاسَ أَحَدُ ثَلَاثَةٍ: رَجُلٌ عَلِمَ نَاسِخَ الْقُرْآنِ مِنْ مَنْسُوخِهِ قَالُوا: وَمَنْ ذَاكَ؟ قَالَ: عُمَرُ ابْنُ الْخَطَّابِ. قَالَ: وَأَمِيرٌ لَا يَخَافُ، أَوْ أَحْمَقُ مُتَكَلِّفٌ. ثُمَّ قَالَ مُحَمَّدٌ: فَلَسْتُ بِوَاحِدٍ مِنْ هٰذَيْنِ، وَأَرْجُو أَنْ لَا أَكُونَ الثَّالِثَ.

178. Bize Abdullah b. Sa'îd haber verip (dedi ki) bize Ebû Usâme, Hişâm b. Hassân'dan, (o) Muhammed'den, (o da) Ebu Ubeyde b. Huzeyfe'den (naklen) haber verdi. (Ebû Ubeyde) dedi ki Huzeyfe şöyle dedi: Halka, ancak (şu) üç (kimseden) biri fetva verir: Kur'an'ın nâsıhını mensûhundan (ayırdede)bilen kimse, -(Orada bulunanlar) dediler ki; "Bu(nu yapabilen) kim?". "Ömer İbnu'l-Hattâb!" dedi.-, korkmayan buyruk sahibi (emîr), veya yapmacık yapan (kendinde olmayan şeyi varmış gibi göstermek isteyen, gösteriş budalası,) ahmak!

Muhammed sonra şöyle dedi: Bu ikisinden biri hiç değilim. Üçüncüsü olmamayı da ümid ederim.

AÇIKLAMA

Fetvayı ya devletin liyâkatlı resmi görevlisi veya, fahri olarak, liyâkatlı alim verir. Bunların dışında, ehil olmadığı halde fetva vermeye cür'et eden kimse, yüklendiği sorumluluğun farkında olmayan ahmak insandır.

Huzeyfe'nin sözünde nâsıh ve mensûhdan bahsedilmektedir. Meşhûr tarife göre nâsıh, önceki şer'î bir hükmü (önceki bir âyet veya hadis hükmünü) kaldıran sonraki şer'î hüküm, (sonraki âyet veya hadis hükmüdür). Bu durumda, hüküm kaldırılan önceki şer'î hüküm mensûh ismini alır. Önceki şer'î bir hükmü sonraki şer'î bir hükümle kaldırmaya da nesh adı verilir. Fakat ilk dönem alimleri nesh

378- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 461.

kelimesini; mutlakı takyîd, âmmı tahsîs, zâhiri te'vîl gibi meseleleri de içine alacak şekilde geniş mânâda kullanmışlardır. Bunun için, "Kur'an'ın nâsıhını mensûhundan ayırdedebilen" ifadesinden, Kur'an-ı Kerim'in ilâhî maksada muvafık anlaşılabilmesini sağlayan, "beyân"ın bazı inceliklerini bilmeyi de anlamak lâzımdır.

١٧٩ - أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: مَنْ عَلِمَ مِنْكُمْ عِلْماً فَلْيَقُلْ بِهِ، وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلْ لِمَا لَا يَعْلَمُ: اللهُ أَعْلَمُ، قَالَ: اَلْعَالِمُ إِذَا سُئِلَ عَمَّا لَا يَعْلَمُ، قَالَ: اللهُ أَعْلَمُ، وَقَدْ قَالَ اللهُ لِرَسُولِهِ قُلْ: ﴿مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ، وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾[1].

179. Bize Ca'fer b. Avn, el-A'meş'den, (o) Müslim'den, (o) Mesrûk'dan, (o da) Abdullah'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Sizden kim bir bilgi biliyorsa onu söylesin. Bilmeyen de, bilmediği şey için; "Allah bilir!" desin. (Abdullah sözünün devamında şöyle dedi: Alim olan, kendisine bilmediği bir şey sorulduğunda; "Allah bilir!" der. Nitekim Allah, Resûlüne şöyle buyurmuştur: *"De ki; ben buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben yapmacık yapanlardan, (yaptığı uydurmalarla peygamberlik taslayanlardan) değilim."*[379]

١٨٠ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، ثنا حُمَيْدٌ، عَنْ أَبِي رَجَاءٍ، عَنْ أَبِي الْمُهَلَّبِ: أَنَّ أَبَا مُوسَى قَالَ فِي خُطْبَتِهِ: مَنْ عَلِمَ عِلْماً فَلْيُعَلِّمِ النَّاسَ، وَإِيَّاهُ أَنْ يَقُولَ مَا لَا عِلْمَ لَهُ بِهِ فَيَمْرُقَ مِنَ الدِّينِ وَيَكُونَ مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ.

180. Bize Yezid b. Hârun haber verip (dedi ki) bize Humeyd, Ebû Recâ'dan, (o da) Ebu'l-Muhelleb'den (naklen)

379- Ayet: Sâd sûresi, 86. Hadis: Buhâri, Tefsir, 30 (6/19), 38/3 (6/32), 44/3 (6/40) Müslim, Kıyâmet, 39 (4/2156); Tirmizi, Tefsir, 46 (5/379); Ahmed b. Hanbel, 1/431.

rivâyet etti ki, Ebû Mûsa hutbesinde şöyle dedi: Kim bir bilgi biliyorsa, insanlara öğretsin. Hakkında bilgisi olmadığı şeyi söylemekten de sakınsın. Yoksa dinden çıkan ve, yapmacık yapanlardan, (kendisinde olmayan şeyi varmış gibi göstermek isteyen gösteriş budalalarından) olur.

١٨١ - أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ وَزَاذَانَ، قَالَا: قَالَ عَلِيٌّ: وَابَرْدَهَا عَلَى الْكَبِدِ إِذَا سُئِلْتُ عَمَّا لَا أَعْلَمُ أَنْ أَقُولَ: اللهُ أَعْلَمُ.

181. Bize Ömer b. Avn, Hâlid b. Abdillah'dan, (o) Atâ İbnu's-Sâ'ib'den, (o da) Ebu'l-Bahterî ve Zâzân'dan (naklen) haber verdi ki onlar şöyle demişler: Ali şöyle dedi: Bana, bilmediğim bir şey sorulduğunda, "Allah bilir!" diye cevap vermem, gönle ne hoş gelir![380]

١٨٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا شَرِيكٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: يَا بَرْدَهَا عَلَى الْكَبِدِ أَنْ تَقُولَ لِمَا لَا تَعْلَمُ: اللهُ أَعْلَمُ.

182. Bize Ebû Nuaym haber verip (dedi ki) bize Şerik, Ata İbnu's-Sâ'ib'den, (o) Ebu'l-Bahteri'den, (o da) Hz. Alî'den (naklen) haber verdi (ki, Hz. Ali) şöyle dedi: Bilmediğin şeye, "Allah bilir!" diye cevap vermen, gönle ne hoş gelir!

١٨٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، ثنا عُمَيْرُ بْنُ عَرْفَجَةَ، ثنا رَزِينٌ أَبُو النُّعْمَانِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: إِذَا سُئِلْتُمْ عَمَّا لَا تَعْلَمُونَ فَاهْرُبُوا

380- Kenzu'l-Ummâl, 10/302

قَالَ: وَكَيْفَ الْهَرَبُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَ: تَقُولُونَ: اَللهُ أَعْلَمُ.

183. Bize Muhammed b. Yûsuf haber verip (dedi ki) bize Umeyr b. Arfece rivâyet edip (dedi ki) bize Rezin Ebu'n-Nu'man, Ali b. Ebî Tâlib'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: "Size, bilmediğiniz bir şey sorulduğu zaman, (ondan) kaçınız! (Rezîn) dedi ki; "Nasıl kaçılır, ya Emîre'l-mü'minin?" Şöyle cevap verdi: "Allah bilir! dersiniz."

١٨٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُسْلِمٍ الْبَطِينِ، عَنْ عَزْرَةَ التَّمِيمِيِّ، قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: وَابَرْدَهَا عَلَى الْكَبِدِ: ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. قَالُوا: وَمَا ذَلِكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَ: أَنْ يُسْأَلَ الرَّجُلُ عَمَّا لَا يَعْلَمُ فَيَقُولَ: اَللهُ أَعْلَمُ.

184. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Cerîr, Mansûr'dan, (o) Müslim el-Batîn'den, (o da) Azra et-Temîmi'den (naklen) rivâyet etti (ki Azra) şöyle dedi: Ali, üç defa, "Gönle ne hoş gelir!" dedi. (Orada bulunanlar dediler ki; "Bu nedir, ya Emîre'l-Mü'minîn?" Şöyle cevap verdi: "Adama bilmediği bir şey sorulup da, onun, "Allah bilir!" demesi.[381]

١٨٥ - أَخْبَرَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ، أنا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ[1] عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ عَنْ مَسْأَلَةٍ فَقَالَ: لَا عِلْمَ لِي بِهَا، فَلَمَّا أَدْبَرَ الرَّجُلُ قَالَ ابْنُ عُمَرَ: نِعْمَ مَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ، سُئِلَ عَمَّا لَا يَعْلَمُ فَقَالَ: لَا عِلْمَ لِي بِهِ.

185. Bize Ferve b. Ebi'l-Mağrâ haber verip (dedi ki) bize Ali b. Mushir, Hişâm b. Urve'den, (o) babasından, (o da) İbn

381- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 309.

Ömer'den (naklen) haber verdi ki, bir adam ona yani İbn Ömer'e bir mesele sordu, o da; "O konuda hiç bir bilgim yok" dedi. Adam geri dönüp gidince İbn Ömer şöyle dedi: "İbn Ömer'in söylediği şey ne güzel! Ona bilmediği bir şey soruldu da o, "Bu konuda hiçbir bilgim yok" dedi."

١٨٦ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: لَا أَدْرِي نِصْفُ الْعِلْمِ.

186. Bize Yahya b. Hammâd rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Avâne, Muğire'den, (o da) eş-Şa'bî'den (naklen) rivâyet etti (ki eş-Şa'bî) şöyle dedi: "Bilmiyorum" (demek) ilmin yarısıdır.

١٨٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْلَمَةَ[1]، ثنا عَبْدُ اللهِ الْعُمَرِيُّ، عَنْ نَافِعٍ: أَنَّ رَجُلًا أَتَى ابْنَ عُمَرَ يَسْأَلُهُ عَنْ شَيْءٍ، فَقَالَ: لَا عِلْمَ لِي. ثُمَّ الْتَفَتَ بَعْدَ أَنْ قَفَّا الرَّجُلَ فَقَالَ: نِعْمَ مَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ، يُسْأَلُ عَمَّا لَا يَعْلَمُ فَقَالَ: لَا عِلْمَ لِي، يَعْنِي: ابْنُ عُمَرَ نَفْسَهُ.

187. Bize Abdullah b. Mesleme haber verip (dedi ki) bize Abdullah el-Ömeri, Nâfi'den (naklen) rivâyet etti ki, bir adam, bir şey sormak için İbn Ömer'e geldi. O da; "(O konuda) hiçbir bilgim yok" dedi. Ardından, adamı uğurladıkdan sonra, yüzünü çevirdi ve şöyle dedi: "İbn Ömer'in söylediği şey ne güzel! -İbn Ömer, kendisini kasdederek-, ona bilmediği bir şey soruluyor. O da; "(O konuda) hiçbir bilgim yok" dedi.[382]

١٨٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا جَرِيرٌ، عَنْ مُغِيرَةَ، قَالَ: كَانَ عَامِرٌ إِذَا سُئِلَ عَنْ شَيْءٍ يَقُولُ: لَا أَدْرِي، فَإِنْ رَدُّوا عَلَيْهِ قَالَ: إِنْ شِئْتَ كُنْتُ

382- Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 17.

حَلَفْتُ لَكَ بِاللهِ إِنْ كَانَ لِي بِهِ عِلْمٌ.

188. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Cerir, Muğire'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Amir'e bir şey sorulduğu zaman, "Bilmiyorum" derdi. Şayet ona tekrar başvurup (ısrar ederler idiyse) şöyle derdi: "İstersen, eğer o konuda bir bilgim varsa, (yani olmadığına dair) senin için Allah'a yemin ederim!"

١٨٩ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ(١)، عَنْ حَفْصٍ، عَنْ أَشْعَثَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: مَا أُبَالِي سُئِلْتُ عَمَّا أَعْلَمُ أَوْ مَا لَا أَعْلَمُ، لِأَنِّي إِذَا سُئِلْتُ عَمَّا أَعْلَمُ قُلْتُ مَا أَعْلَمُ، وَإِذَا سُئِلْتُ عَمَّا لَا أَعْلَمُ قُلْتُ: لَا أَعْلَمُ.

189. Bize Hârûn b. Muâviye, Hafs'dan, (o) Eş'as'dan, (o da) İbn Sirin'den (naklen) haber verdi (ki İbn Sirin) şöyle dedi: Bana, bildiğim bir şeyin veya bilmediğim bir şeyin sorulmasına aldırmam. Çünkü ben, bana bildiğim bir şey sorulduğu zaman bildiğim şeyi söylerim, bilmediğim bir şey sorulduğu zaman ise, "Bilmiyorum" derim.

١٩٠ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ، عَنْ حَفْصٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: مَا سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ قَطُّ: حَلَالٌ وَلَا حَرَامٌ إِنَّمَا كَانَ يَقُولُ: كَانُوا يَتَكَرَّهُونَ، وَكَانُوا يَسْتَحِبُّونَ.

190. Bize Hârûn, Hafs'dan, (o da) el-A'meş'den (naklen) haber verdi (ki el-A'meş) şöyle dedi: İbrahîm'in hiç, ne "Şu helâldır", ne "Şu haramdır" dediğini duymadım. O sadece şöyle derdi: "(Bunu) mekrûh görüyorlardı, (bunu) müstehab görüyorlardı."

«٢٢»
باب تغيّر الزمان وما يحدث فيه

22. BÂB
ZAMANIN DEĞİŞMESİ VE ZAMAN İÇİNDE SONRADAN OLACAK ŞEYLER

١٩١- أَخْبَرَنَا يَعْلَى، ثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ شَقِيقٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا لَبِسَتْكُمْ فِتْنَةٌ يَهْرَمُ فِيهَا الْكَبِيرُ، وَيَرْبُو فِيهَا الصَّغِيرُ، وَيَتَّخِذُهَا النَّاسُ سُنَّةً، فَإِذَا غُيِّرَتْ قَالُوا: غُيِّرَتِ السُّنَّةُ. قَالُوا: وَمَتَى ذَلِكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ؟ قَالَ: إِذَا كَثُرَتْ قُرَّاؤُكُمْ، وَقَلَّتْ فُقَهَاؤُكُمْ، وَكَثُرَتْ أُمَرَاؤُكُمْ، وَقَلَّتْ أُمَنَاؤُكُمْ، وَالْتُمِسَتِ الدُّنْيَا بِعَمَلِ الْآخِرَةِ.

191. Bize Ya'la haber verip (dedi ki) bize el-A'meş, Şakik'den, onun şöyle dedğini rivâyet etti: Abdullah dedi ki; İçinde büyüğün kuvvetten düşeceği, küçüğün yükseleceği, halkın da onu sünnet edinecekleri, sonra da değiştirildiğinde, "Sünnet değiştirildi!" diyecekleri bir fitne sizi kapladığı zaman haliniz ne olacak? (Orada bulunanlar); "Bu ne zaman (olacak), Ebû Abdirrahman!" dediler. Şöyle karşılık verdi: (İbadetlerin zahiri şekilleriyle yetinip öze varmayan; mânasını anlamadan, anladıklarını uygulamadan Kur'an okuyan) "kurrâ"nız çoğaldığı, fakihleriniz azaldığı, buyruk edicileriniz (emirleriniz, âmirleriniz) çoğaldığı, güvenilir kişileriniz azaldığı ve ahiret ameli karşılığında dünya(lık şeyler)in peşine düşüldüğü zaman![383]

383- el-Mustedrek, 4/514.

AÇIKLAMA

Bu haberde müslümanların istikbaldeki durumları ile ilgili bilgiler verilmektedir. İstikbale ait bu gibi meselelerdeki sahâbi açıklamaları, bu meseleler ancak vahiyle bilinebileceği için, hükmen merfû sayılmaktadır. Yani onun bu bilgileri, açıkça söylemese de, Hz. Peygamber'den duyup öğrendiği kabul edilmektedir. Ancak bu durumda sahâbinin ehl-i kitaptan rivâyette bulunan biri olmaması gerekir.

Haberde müslümanların uğrayacakları büyük bozulmaya işaret edilmiştir. İlerde vukubulacak bu bozulma çok köklü olacak ve müslümanlar öz kültürlerine öyle yabancılaşacaklar ki bütün değerleri altüst hale gelecektir. Bu halde bütün güzel ve iyi hasletler yerlerini bunların zıtlarına bırakacaktır. Müslümanların idâri birliği bozulacak, din istismar konusu olacaktır. Bu çarpık durumun değiştirilip yerlerine İslâmî değerlerin yeniden getirilmek istenmesine, "sünnet" yani "İslâmi düzen" değiştirilmek isteniyor, nazarıyla bakılacağının haber verilmesi, meydana gelecek değerler kargaşası ve yabancılaşmanın vahîm boyutlarını göstermektedir. Fakat, haberden, öze dönüşün tahakkuk edeceği de anlaşılmaktadır. Çünkü, "sünnet değiştirildi!" dense de "fitne" değiştirilecektir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: *"İslâm garîb olarak başladı ve, başladığı gibi, garîb olarak tekrar gelecektir. Ne mutlu garîblere!"*[384] Burada garîblere mutluluk dilenmesi de neticenin müsbet ve hayırlı olacağına işarettir. İslâm, başta, görülmedik garîb bir gelişme seyri gösterdiği gibi sonda da benzer bir gelişme gösterecektir. Bu gelişmeye katkısı olanlara ne mutlu!

Haberde işaret olunan bozulma sebepleri ve bunların sıralanışı dikkat çekicidir: İlim ve ibadet hayatı bozulacak, bunlara dayanmayan idare sarsılacak, parçalanacak ve toplumda değerler-değerlendirmeler kargaşası başlayacak.

"Kurrâ'" aslında âbid, zâhid, salih kimseler demektir. Bu isim önceleri âlim ve zahidleri içine alacak şekilde, dindâr ve ilim sahibi kimselere verilirken, sûfîler arasında, Kur'an okusun veya okumasın

384- Müslim, İman, 232 (1/130).

çokca ibadette bulunanlara alem olmuştu. Bazılarına göre kurra', zahidlerin bilinen en eski isimleridir. Fakat bu isim, zamanla, ibadetin daha çok zahirî şekilleriyle yetinip meselenin özüne intikal edemeyen kimseler için kullanılır olmuştur. Bunun için pek çok sufînin, kurrâ'yı tenkid *eden sözleri vardır.*(385) Abdullah'ın (radıyallahu anh) haberinde de bu çeşit kurrâ' söz konusudur. Kurrâ'nın mukabilinde kullanılan fakîh (c-fukahâ) ise, derin kavrayışlı, meseleleri gereği gibi anlayan alim kimse demektir. Bir ıstılah olarak da İslâm hukuku alimine fakîh denmiştir.

١٩٢ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا لَبِسَتْكُمْ فِتْنَةٌ يَهْرَمُ فِيهَا الْكَبِيرُ وَيَرْبُو فِيهَا الصَّغِيرُ، إِذَا تُرِكَ مِنْهَا شَيْءٌ قِيلَ: تُرِكَتِ السُّنَّةُ. قَالُوا: وَمَتَى ذَاكَ؟ قَالَ: إِذَا ذَهَبَتْ عُلَمَاؤُكُمْ وَكَثُرَتْ جُهَلَاؤُكُمْ، وَكَثُرَتْ قُرَّاؤُكُمْ وَقَلَّتْ فُقَهَاؤُكُمْ، وَكَثُرَتْ أُمَرَاؤُكُمْ وَقَلَّتْ أُمَنَاؤُكُمْ، وَالْتُمِسَتِ الدُّنْيَا بِعَمَلِ الْآخِرَةِ وَتُفُقِّهَ لِغَيْرِ الدِّينِ.

192. Bize Amr b. Avn, Hâlid b. Abdillah'dan, (o) Yezîd b. Ebî Ziyâd'dan, (o) İbrâhim'den, (o) Alkame'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: İçinde büyüğün kuvvetten düşeceği, küçüğün(386) yükseleceği, kendisinden bir şey terkedilince de; "Sünnet terkedildi!" denileceği bir fitne sizi kapladığı zaman haliniz ne olacak?". (Orada bulunanlar): "Bu ne zaman (olacak?)" dediler. Şöyle cevap verdi: Alimleriniz ölüp gittiği, cahilleriniz çoğaldığı, kurranız arttığı, fakîhleriniz azaldığı, buyruk edicileriniz (emîrleriniz, âmirleriniz) çoğaldığı, güvenilir kişileriniz azaldığı, ahiret ameli karşılığında dünyalık şeylerin peşine düşüldüğü ve dinden başka şey için ilim (fıkıh) tahsil edildiği zaman.

١٩٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: أُنْبِئْتُ أَنَّهُ كَانَ يُقَالُ:

385- Bkz. Doğuş Devinde Tasavvuf ve Hadis, 31-32.

386- "küçük" kelimesi "bidatcı" mânâsına da kullanılmıştır.

وَيْلٌ لِلْمُتَفَقِّهِينَ بِغَيْرِ الْعِبَادَةِ، وَالْمُسْتَحِلِّينَ لِلْحُرُمَاتِ بِالشُّبُهَاتِ.

193. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î rivâyet edip şöyle dedi: Bana haber verildi ki (önceleri) şöyle deniyordu: İbadetten başka bir şey sebebiyle ilim (fıkıh) tahsil edenlerle, şüpheler sebebiyle haramları helal sayanların vay haline!

١٩٤ - أَخْبَرَنَا صَالِحُ بْنُ سُهَيْلٍ مَوْلَى يَحْيَى بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، ثنا يَحْيَى، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: لَا يَأْتِي عَلَيْكُمْ عَامٌ إِلَّا وَهُوَ شَرٌّ مِنَ الَّذِي كَانَ قَبْلَهُ، أَمَا إِنِّي لَسْتُ أَعْنِي عَامًا أَخْصَبَ مِنْ عَامٍ، وَلَا أَمِيرًا خَيْرًا مِنْ أَمِيرٍ، وَلَكِنَّ عُلَمَاءَكُمْ وَخِيَارَكُمْ وَفُقَهَاءَكُمْ يَذْهَبُونَ ثُمَّ لَا تَجِدُونَ مِنْهُمْ خَلَفًا وَتَجِيءُ قَوْمٌ يَقِيسُونَ الْأَمْرَ بِرَأْيِهِمْ.

194. Bize Yahya b. Ebî Zâ'ide'nin âzâdlısı Sâlih b. Süheyl haber verip (dedi ki) bize Yahya, Mucâlid'den, (o) eş-Şa'bî'den, (o) Mesrûk'dan, (o da) Abdullah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi: Size hiçbir sene gelmeyecektir ki o, kendisinden önceki (seneden) daha şerli olmasın. Şunu bilki ben, bir seneden daha bereketli-bol bir sene, bir emîrden daha hayırlı bir emîr demek istemiyorum. Fakat (şunu demek istiyorum): Alimleriniz, hayırlılarınız ve fakîhleriniz ölüp gidecek, sonra onların yerini tutacak birini bulamayacaksınız. (Nihayet) işleri kendi görüşleriyle mukayese edip (hüküm verecek) bir topluluk gelecek.[387]

١٩٥ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ دَاوُدَ بْنَ أَبِي هِنْدٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: أَوَّلُ مَنْ قَاسَ إِبْلِيسُ، وَمَا عُبِدَتِ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ إِلَّا بِالْمَقَايِيسِ.

387- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 419.

195. Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef haber verdi. (O dedi ki) bize Yahya b. Süleyman rivâyet etti. O dedi ki: Dâvûd b. Ebî Hind'i, İbn Sirin'den, onun şöyle dediğini (naklederken) işittim: Kıyas yapanların ilki İblîs'dir. Güneş ve aya da, başka yolla değil, ancak kıyas aletleri ile (kıyaslamalar sebebiyle) tapılmıştır.(388)

١٩٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ ابْنِ شَوْذَبَ، عَنْ مَطَرٍ، عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّهُ تَلاَ هَذِهِ الآيَةَ ﴿خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾[1] قَالَ: قَاسَ إِبْلِيسُ، وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ قَاسَ.

196. Bize Muhammed b. Kesîr, İbn Şevzeb'den, (o) Matar'dan, (o da) el-Hasan'dan (naklen) haber verdi ki o (yani Hasan) şu ayeti: *"Beni ateşden yarattın, onu ise çamurdan yaratdın"*(389) âyetini okudu, (sonra) şöyle dedi: İblîs kıyas yaptı. O, kıyas yapanların ilkidir.(390)

AÇIKLAMA

Allah Teâlâ Hz. Adem'i yaratıp, meleklere ve bu arada İblîs'e ona secde etmelerini emredince İblîs bu emre uymamış ve hissiyatına uyup kibirlenerek, üstelik buna bir de ilim süsü vererek; "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşden yaratdın, onu ise çamurdan yaratdın" demişti. O böylece, yaratılışları ile ilgili doğru önermelerden hayırlı olmak gibi yanlış neticeler çıkarmak istemiş, doğru ile yanlışı karıştırmış ve âlemde şeytanlık ve karıştırmanın ilk örneğini vermiştir. İblîs bu sözüyle bir çok hatalar yaptırmıştır.(391) Konumuzu ilgilendiren tarafıyla o, nassın (burada, Hz. Adem'in üstünlüğünü belirten âyetlerle secde etme emrinin) bulunduğu yerde kıyas yapmıştır. Nassın bulunduğu yerde kıyas yapılamaz. Binaenaeyh, İblîs'in kıyası, di-

388- Mulahhas, 70; Tefsîru't-Taberî, 12/328.

389- A'râf sûresi, 12; Sâd sûresi, 76.

390- Tefsiru't-Taberî, 12/328.

391- Bkz. Hak Dini, 3/2132.

ğer kıyas hataları bir tarafa, bu yüzden fasid kıyastır. Böyle bir kıyas, kıyası bir delîl olarak kabul edenlerce de merdûddur. Netice olarak mahlukattan ilk kıyas yapanın İblîs olduğu doğru ise de, kıyası fâsid olduğu için her türlü kıyası kötülemeye delil olamaz.

١٩٧ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، أَنَّهُ قَالَ: إِنِّي أَخَافُ وَأَخْشَى أَنْ أَقِيسَ، فَتَزِلَّ قَدَمِي.

197. Bize Amr b. Avn haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, İsmail b. Ebî Hâlid'den, (o) eş-Şa'bi'den, (o da) Mesrûk'dan naklen haber verdi ki o (yani Mesrûk) şöyle dedi: Doğrusu ben kıyas yapıp da ayağımın (hak yoldan) kaymasından korkuyor, ürperiyorum.(392)

١٩٨ - أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، ثنا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: وَاللهِ لَئِنْ أَخَذْتُمْ بِالْمَقَايِيسِ لَتُحَرِّمُنَّ الْحَلَالَ وَلَتُحِلُّنَّ الْحَرَامَ.

198. Bize Sadaka İbnu'l-Fadl haber verip (dedi ki) bize Ebû Hâlid el-Ahmer, İsmail'den, (o da) eş-Şa'bî'den (naklen) rivâyet etti (ki eş-Şa'bî) şöyle dedi: Vallahi, şüphe yok ki siz kıyas aletlerini (kıyaslamaları) alır-kabul ederseniz muhakkak helâlı haram, haramı helâl yaparsınız.(393)

١٩٩ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرٍ، ثنا أَبِي، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَامِرٍ: أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا أَبْغَضَ إِلَيَّ أَرَأَيْتَ أَرَأَيْتَ، يَسْأَلُ الرَّجُلُ صَاحِبَهُ فَيَقُولُ: أَرَأَيْتَ، وَكَانَ لَا يُقَايِسُ.

392- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 421.

393- Te'vil, 58; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 420.

199. el-Hasan b. Bişr haber verip (dedi ki) bize babam, İsmail'den (o da) Amir'den (naklen) haber verdi ki o (yani Amir) şöyle derdi: "Ne dersin (görüşün nedir?)", "Ne dersin (görüşün nedir?)" (sözleri) bana ne sevimsiz gelir! Adam arkadaşına (bir şey) soruyor ve, "Ne dersin?" diyor!

(Amir) kıyas da yapmazdı.

٢٠٠ - أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ الزِّبْرِقَانِ، قَالَ: نَهَانِي أَبُو وَائِلٍ أَنْ أُجَالِسَ أَصْحَابَ: أَرَأَيْتَ.

200. Bize Sadaka İbnu'l-Fadl haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Sa'îd, ez-Zibrikân'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ebû Vâ'il bana, "ere'eyte: Ne dersin?" diyen (ehl-i re'y ile) oturmamı yasakladı.(394)

٢٠١ - أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، أنا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: لَوْ أَنَّ هَؤُلَاءِ كَانُوا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ ﷺ لَنَزَلَتْ عَامَّةُ الْقُرْآنِ: يَسْأَلُونَكَ يَسْأَلُونَكَ.

201. Bize Sadaka İbnu'l-Fadl haber verip (dedi ki) bize İbn Uyeyne, İsmail'den, (o da) eş-Şa'bî'den (naklen) haber verdi (ki eş-Şa'bî) şöyle dedi: Şayet şunlar Hz. Peygamber'in -salallahu aleyhi ve sellem- zamanında olsalardı, Kur'an'ın tamamı, "Sana sorarlar, sana sorarlar" (diye başlayan âyetler şeklinde) inerdi.(395)

٢٠٢ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدٌ - هُوَ ابْنُ طَلْحَةَ -، عَنْ مَيْمُونٍ أَبِي حَمْزَةَ، قَالَ: قَالَ لِي إِبْرَاهِيمُ: يَا أَبَا حَمْزَةَ، وَاللهِ لَقَدْ

394- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 434.

395- Bkz. 127. hadis ve "Açıklama"sı.

تَكَلَّمْتُ وَلَوْ وَجَدْتُ بُدّاً مَا تَكَلَّمْتُ، وَإِنَّ زَمَاناً أَكُونُ فِيهِ فَقِيهَ أَهْلِ الْكُوفَةِ زَمَانُ سَوْءٍ.

202. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bana Muhammed -ki o İbn Talha'dır.-, Meymûn Ebû Hamza'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Bana İbrahim dedi ki; "Ebû Hamza, vallahi ben muhakkakki (bazı meseleler hakkında) konuşmuşumdur. Eğer bir kaçış yolu bulsaydım konuşmazdım. Doğrusu, içinde benim, Kûfelilerin fakîhi olduğum bir zaman kötü bir zamandır!

AÇIKLAMA

İbrahim b. Yezîd b. Kays (v. 96), büyük alimler yetiştirmiş olan Nehaî ailesine mensub büyük bir alimdir. O re'y ekolünün yani hanefi mezhebinin tâbiûn nesli içindeki en mühim dayanaklarından biridir. İbrahim en-Neha'î, amcası Alkame'den, Alkame de Abdullah b. Mesûd'dan ilim almıştı. İbrahim'den de Hammâd b. Süleyman, Hammâd'dan ise Ebû Hanife tahsil-i ilim etmişlerdi. Ebû Hanife onun hakkında; "İbrahîm en-Neha'î hiç şüphesiz fıkıhta Sâlim b. Abdillah'dan daha kuvvetlidir" demişti.[396] Bunun için İbrahim'in yukarıdaki sözü onun büyük tevâzuunun bir ifadesidir.

٢٠٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: إِيَّاكَ وَالْمُكَايَلَةَ. يَعْنِي فِي الْكَلَامِ.

203. Bize Ebû Nuaym haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Leys'den, (o da mücâhid'den (naklen) haber verdi (ki Mücahid) şöyle dedi: Ömer, -sözdekini kasdederek- "Ölçüştürmekden (yani kıyas yapmaktan) sakın!" demişti.

396- Tecrîd, 7/152.

٢٠٤ - أَخْبَرَنَا حَجَّاجٌ الْبَصْرِيُّ، ثنا أَبُو بَكْرٍ الْهُذَلِيُّ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: شَهِدْتُ شُرَيْحاً وَجَاءَهُ رَجُلٌ مِنْ مُرَادٍ فَقَالَ: يَا أَبَا أُمَيَّةَ مَا دِيَةُ الأَصَابِعِ؟ قَالَ: عَشْرٌ عَشْرٌ قَالَ: يَا سُبْحَانَ اللهِ أَسَوَاءٌ هَاتَانِ؟ جَمَعَ بَيْنَ الْخِنْصَرِ وَالإِبْهَامِ. فَقَالَ شُرَيْحٌ: يَا سُبْحَانَ اللهِ أَسَوَاءٌ أُذُنُكَ وَيَدُكَ؟؟! فَإِنَّ الأُذُنَ يُوَارِيهَا الشَّعْرُ وَالْكُمَّةُ(١) وَالْعِمَامَةُ، فِيهَا نِصْفُ الدِّيَةِ، وَفِي الْيَدِ نِصْفُ الدِّيَةِ، وَيْحَكَ إِنَّ السُّنَّةَ سَبَقَتْ قِيَاسَكُمْ، فَاتَّبِعْ وَلاَ تَبْتَدِعْ، فَإِنَّكَ لَنْ تَضِلَّ مَا أَخَذْتَ بِالأَثَرِ. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: فَقَالَ لِيَ الشَّعْبِيُّ: يَا هُذَلِيُّ لَوْ أَنَّ أَحْنَفَكُمْ قُتِلَ وَهَذَا الصَّبِيَّ فِي مَهْدِهِ أَكَانَ دِيَتُهُمَا سَوَاءً؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَيْنَ الْقِيَاسُ.

204. Bize Haccâc el-Basrî haber verip (dedi ki) bize Ebû Bekr el-Huzelî, eş-Şa'bî'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Şureyh'ın yanında idim, ona Murâd'lı bir adam geldi ve şöyle dedi: "Ebû Umeyye! Parmakların diyeti nedir?" "(Her parmak için) onar, onar (deve)" karşılığını verdi. (Adam); "Allah Allah! Şu ikisi -serçe parmağıyla baş parmağını birleştirmişti- bir mi?" dedi. Bunun üzerine Şureyh şöyle dedi: "Allah Allah! Kulağınla elin bir mi? Çünkü kulağı saç, yuvarlak başlık ve sarık örter. Onda da yarım diyet, elde de yarım diyet vardır. Yazıklar olsun sana! Muhakkak ki sünnet sizin kıyasınızı geçmiştir. Binaenaleyh (sünnete) uy, bid'at işleme! Zira sen "eser"e (yani Hz. Peygamber -salallahu aleyhi ve sellem- ve sahâbeden -radıyallahu anhum- gelen esaslara) tutunduğun sürece sapıtmazsın."

Ebû Bekr dedi ki; sonra eş-Şa'bî bana şöyle dedi: "Hüzelî! Şayet sizin Ahnef'iniz (yanı en akıllı adamınız) ve beşiğindeki şu bebek öldürülse, bunların diyeti bir olur mu?", "Evet" dedim. "Peki kıyas nerede?" dedi.

AÇIKLAMA

Bu haberden açıkça anlaşılmaktadır ki zemmedilen kıyas, hakkında nass bulunan meselelerde yapılanı gibi, fâsid kıyastır. Hz. Pey-

gamber parmakların[397], elin[398] ve kulağın[399] diyetlerini[400] açıklamıştır. Artık onlar hakkında fikir yürütmeye mahal yoktur.

٢٠٥ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا سَعِيدٌ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: قَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: يُفْتَحُ الْقُرْآنُ عَلَى النَّاسِ حَتَّى يَقْرَأَهُ الْمَرْأَةُ وَالصَّبِيُّ وَالرَّجُلُ، فَيَقُولُ الرَّجُلُ: قَدْ قَرَأْتُ الْقُرْآنَ فَلَمْ أُتْبَعْ وَاللهِ لَأَقُومَنَّ[1] بِهِ فِيهِمْ لَعَلِّي أُتْبَعُ فَيَقُومُ بِهِ فِيهِمْ فَلَا يُتْبَعُ، فَيَقُولُ: قَدْ قَرَأْتُ الْقُرْآنَ فَلَمْ أُتْبَعْ، وَقَدْ قُمْتُ بِهِ فِيهِمْ فَلَمْ أُتْبَعْ لَأَحْتَظِرَنَّ فِي بَيْتِي مَسْجِداً لَعَلِّي أُتْبَعُ فَيَحْتَظِرُ فِي بَيْتِهِ مَسْجِداً فَلَا يُتْبَعُ فَيَقُولُ قَدْ قَرَأْتُ الْقُرْآنَ فَلَمْ أُتْبَعْ وَقُمْتُ بِهِ فِيهِمْ فَلَمْ أُتْبَعْ وَقَدْ احْتَظَرْتُ فِي بَيْتِي مَسْجِداً فَلَمْ أُتْبَعْ وَاللهِ لَآتِيَنَّهُمْ بِحَدِيثٍ لَا يَجِدُونَهُ فِي كِتَابِ اللهِ وَلَمْ يَسْمَعُوهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ لَعَلِّي أُتْبَعُ. قَالَ مُعَاذٌ: فَإِيَّاكُمْ وَمَا جَاءَ بِهِ فَإِنَّ مَا جَاءَ بِهِ ضَلَالَةٌ.

205. Bize Mervân b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Sa'îd, Rabî'a b. Yezîd'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Muâz b. Cebel dedi ki; "(Zaman gelecek,) Kur'an insanlara açılacak. Öyleki onu kadın, çocuk, erkek (herkes) okuyacak Derken adam diyecek ki, Kur'an'ı okudum ama bana uyan olmadı. Vallahi onu, onların içinde uygulayacağım (veya "ona okuyarak içlerinde namaz kılacağım.") Belki bana uyan olur. Bunun üzerine onu onları içinde tatbik eder. Ama (yine) kendisine uyan olmaz. O zaman der ki; Kur'an'ı okudum, bana uyan olmadı. Onu içlerinde uyguladım, bana uyan olmadı. Vallahi evimde bir mescid (yeri) çevireceğim. Belki bana uyarlar. Bu sebeple evinde bir mescid (yeri) çevirir. Ama (yine) kendisine uyulmaz. O zaman der ki; Kur'an'ı okudum, bana uyan olmadı, onu içlerinde uyguladım, bana uyan olmadı, evimde bir mescid (yeri) çevirdim, (yine) bana uyan olmadı. Vallahi onlara, mutlaka, ne Allah'ın Kitâbı'nda bulamayacakları, ne de Resûlullah'dan (-salalla-

397- Bkz. 2374-2376. hadisler.

398- Nesâ'ï, Kasâme, 44 (8/53).

399- Nasbu'r-Râye, 4/371.

400- Diyet hakkında bkz. bu kitabın 15. Kitâbu'd-Diyât bölümü.

hu aleyhi ve sellem-) duymadıkları bir haber getireceğim. Belki bana uyulur. Muâz dedi ki; işte onun getirdiğinden sakının. Çünkü onun getirdiği şey sapıklıktır.

«٢٣»
باب في كراهية أخذ الرأي

23. BÂB
(DAYANAKSIZ) GÖRÜŞLERİ KABUL ETMENİN MEKRÛHLUĞU

٢٠٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ - هُوَ ابْنُ مِغْوَلٍ - قَالَ: قَالَ لِيَ الشَّعْبِيُّ: قَالَ: مَا حَدَّثُوكَ هَؤُلَاءِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَخُذْ بِهِ، وَمَا قَالُوهُ بِرَأْيِهِمْ فَاَلْقِهِ فِي الْحَشِّ.

206. Bize Muhammed b. Yûsuf haber verip (dedi ki) bize Mâlik -ki o ibn Miğvel'dir.- rivâyet edip dedi ki; eş-Şa'bî bana şöyle dedi: "Şunların sana Resûlullah'dan -salallahu aleyhi ve sellem- rivâyet ettiklerini al, kabul et. Kendi görüşleriyle söylediklerini ise helâya at!"(401)

٢٠٧ - أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ حُبَابٍ، أَخْبَرَنِي رَجَاءُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَةَ بْنَ أَبِي لُبَابَةَ، يَقُولُ: قَدْ رَضِيتُ مِنْ أَهْلِ زَمَانِي هَؤُلَاءِ أَنْ لَا يَسْأَلُونِي وَلَا أَسْأَلَهُمْ، إِنَّمَا يَقُولُ أَحَدُهُمْ: أَرَأَيْتَ، أَرَأَيْتَ.

401- Te'vîl, 58; el-Câmi' li-Ahlâk, 2/190.

207. Bize el-Abbâs, Sufyân'dan, (o da) Zeyd b. Hubâb'dan (naklen) haber verdi (ki, o şöyle demiş:) Bana Recâ' b. Ebî Seleme haber verip (dedi ki; Abde b. Ebî Lubâ'be'yi, şöyle derken duydum: Zamanımın şu insanlarından, onların bana (bir şey) sormamalarını, benim de onlara (bir şey) sormamamı yeğledim. Onların her biri sadece; "Ne dersin? Ne dersin?" diyor.

٢٠٨ - أَخْبَرَنَا عَفَّانُ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، ثنا عَاصِمُ بْنُ بَهْدَلَةَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: خَطَّ لَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْماً خَطّاً ثُمَّ قَالَ: هَذَا سَبِيلُ اللهِ، ثُمَّ خَطَّ خُطُوطاً عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، ثُمَّ قَالَ: هَـذِهِ سُبُلٌ، عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ، ثُمَّ تَلَا: ﴿وَأَنَّ هَـذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيماً فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ﴾[1].

208. Bize Affân haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd rivâyet edip (dedi ki) bize Asım b. Behdele, Ebû Vâ'il'den, (o da) Abdullah b. Mes'ûd'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi: Resûlullah -salallahu aleyhi ve sellem- bir gün bize bir çizgi çizdi. Sonra, *"Bu, Allah'ın yoludur"* buyurdu. Ardından bunun sağından solundan bazı çizgiler çizdi. Sonra, *"Bunlar (bir takım) yollardır. Onlardan her yolun başında, ona çağıran bir şeytan vardır."* buyurdu. Sonra da şu âyet-i okudu: *"Şüphesiz ki (emretdiğim) bu (yol) benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. (Başka aykırı) yollara tâbi olmayın. Sonra sizi onun (yani Allah'ın) yolundan ayırır."*[402]

٢٠٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، ثنا وَرْقَاءُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ﴾ قَالَ: اَلْبِدَعَ وَالشُّبُهَاتِ[1].

209. Bize Muhammed b. Yûsuf haber verip (dedi ki) bize Verkâ, İbn Ebî Necîh'den, (o da) Mücâhid'den (naklen) rivâyet

402- Ayet: En'am sûresi, 153. Hadis: Ahmed b. Hanbel, 1/435- 465; el-Mustedrek, 2/318. Bu hadisi el-Bezzâr da rivâyet etmiştir (Mecmeu'z-Zevâ'id, 7/22).

etti (ki Mücâhid, âyette geçen) "(Başka aykırı) yollara tâbi oma!"yı, "Bid'atlara ve şübheli şeylere (tâbi olma!") diye tefsîr etmiştir.

٢١٠ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ، أنا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا نَجْلِسُ عَلَى بَابِ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَبْلَ صَلَاةِ الْغَدَاةِ، فَإِذَا خَرَجَ مَشَيْنَا مَعَهُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَجَاءَنَا أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ فَقَالَ: أَخَرَجَ إِلَيْكُمْ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بَعْدُ؟ قُلْنَا: لَا، فَجَلَسَ مَعَنَا حَتَّى خَرَجَ، فَلَمَّا خَرَجَ قُمْنَا إِلَيْهِ جَمِيعاً فَقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ إِنِّي رَأَيْتُ فِي الْمَسْجِدِ آنِفاً أَمْراً أَنْكَرْتُهُ وَلَمْ أَرَ وَالْحَمْدُ لِلهِ إِلَّا خَيْراً. قَالَ: فَمَا هُوَ؟ فَقَالَ: إِنْ عِشْتَ فَسَتَرَاهُ. قَالَ: رَأَيْتُ فِي الْمَسْجِدِ قَوْماً حِلَقاً جُلُوساً يَنْتَظِرُونَ الصَّلَاةَ فِي كُلِّ حَلْقَةٍ رَجُلٌ وَفِي أَيْدِيهِمْ حَصًى فَيَقُولُ: كَبِّرُوا مِائَةً، فَيُكَبِّرُونَ مِائَةً، فَيَقُولُ: هَلِّلُوا مِائَةً، فَيُهَلِّلُونَ مِائَةً، وَيَقُولُ: سَبِّحُوا مِائَةً، فَيُسَبِّحُونَ مِائَةً.

قَالَ: فَمَاذَا قُلْتَ لَهُمْ؟ قَالَ: مَا قُلْتُ لَهُمْ شَيْئاً انْتِظَارَ رَأْيِكَ أَوِ انْتِظَارَ أَمْرِكَ. قَالَ: أَفَلَا أَمَرْتَهُمْ أَنْ يَعُدُّوا سَيِّئَاتِهِمْ، وَضَمِنْتَ لَهُمْ أَنْ لَا يُضَيِّعَ مِنْ حَسَنَاتِهِمْ، ثُمَّ مَضَى وَمَضَيْنَا مَعَهُ حَتَّى أَتَى حَلْقَةً مِنْ تِلْكَ الْحِلَقِ، فَوَقَفَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَاكُمْ تَصْنَعُونَ؟ قَالُوا: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ حَصًى نَعُدُّ بِهِ التَّكْبِيرَ وَالتَّهْلِيلَ وَالتَّسْبِيحَ.

قَالَ: فَعُدُّوا سَيِّئَاتِكُمْ، فَأَنَا ضَامِنٌ أَنْ لَا يُضَيَّعَ مِنْ حَسَنَاتِكُمْ شَيْءٌ، وَيْحَكُمْ يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ مَا أَسْرَعَ هَلَكَتَكُمْ، هٰؤُلَاءِ صَحَابَةُ نَبِيِّكُمْ ﷺ مُتَوَافِرُونَ، وَهٰذِهِ ثِيَابُهُ لَمْ تَبْلَ، وَآنِيَتُهُ لَمْ تُكْسَرْ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّكُمْ لَعَلَى مِلَّةٍ هِيَ أَهْدَى مِنْ مِلَّةِ مُحَمَّدٍ؟ أَوْ مُفْتَتِحُوا بَابَ ضَلَالَةٍ؟ قَالُوا: وَاللهِ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، مَا أَرَدْنَا إِلَّا الْخَيْرَ؟ قَالَ: وَكَمْ مِنْ مُرِيدٍ لِلْخَيْرِ لَنْ يُصِيبَهُ، إِنَّ رَسُولَ اللهِ حَدَّثَنَا: أَنَّ قَوْماً يَقْرَؤُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، وَأَيْمُ اللهِ مَا أَدْرِي لَعَلَّ أَكْثَرَهُمْ مِنْكُمْ، ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ. فَقَالَ عَمْرُو بْنُ سَلِمَةَ: رَأَيْنَا عَامَّةَ أُولَئِكَ الْحِلَقِ يُطَاعِنُونَا يَوْمَ النَّهْرَوَانِ مَعَ الْخَوَارِجِ.

210. Bize el-Hakem İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize Amr b. Yahya haber verip dedi ki; babamı, babasından (naklen) şöyle rivâyet ederken duydum: (Babam) dedi ki sabah namazından önce Abdullah b. Mes'ûd'un kapısının önünde otururduk. Çıktığında, onunla beraber mescide giderdik. Neyse (bir gün) Ebû Mûsa el-Eş'arî yanımıza geldi ve; "Ebû Abdirrahman (yani Abdullah b. Mesûd) şimdiye kadar yanınıza çıktı mı?" dedi. "Hayır" dedik. O da bizimle beraber oturdu. Nihayet (Abdullah) çıktı. Çıkınca toptan ona ayağa kalktık. Sonra Ebû Mûsa ona şöyle dedi: "Ebû Abdirrahman! Biraz önce mescidde yadırgadığım bir durum gördüm. Ama yine de, Allah'a şükür, hayırdan başka bir şey görmüş değilim. (Abdullah) "Nedir o?" diye sordu. O da; "Yaşarsan birazdan göreceksin" dedi (ve) şöyle devam etti: "Mescidde halkalar halinde, oturmuş, namazı bekleyen bir topluluk gördüm. Her halkada (İdareci) bir adam, (halkadakilerin) ellerinde de çakıl taşları var. (idareci): "Yüz defa Allahu ekber deyin" diyor, onlar da yüz defa Allahu Ekber diyorlar. Sonra, yüz defa Lâ İlahe İllallah, deyin diyor, onlar da yüz defa Lâ ilahe İllallah diyorlar. Yüz defa Sübhanallah deyin diyor, onlar da yüz defa Sübhanallah diyorlar." (Abdullah b. Mes'ûd); "Peki onlara ne dedin?" dedi. "Senin görüşünü bekleyerek -veya "senin emrini bekleyerek" -onlara bir şey söylemedim." dedi. Dedi ki; "onlara kötülüklerini sayıp (hesab etmelerini) emretseydin ve, (bununla) iyiliklerinden hiçbir şeyin zayi edilmeyeceğine dair onlara güvence verseydin ya!" dedi. Sonra gitti, biz de onunla beraber gittik Nihayet o, bu halkalardan birine geldi, başlarında durdu ve şöyle dedi: "Bu, yaptığınızı gördüğüm nedir?" Dediler ki; "Ebû Abdirrahman! (Bunlar) çakıl taşları. Onlarla Ellahu Ekber, Lâ ilâhe İllallah ve Sübhanallah deyişleri sayıyoruz." (Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ûd) dedi ki; "artık kötülüklerinizi sayıp (hesab edin)! Ben, iyiliklerinizden hiç bir şeyin zayi edilmeyeceğine kefilim. Yazıklar olsun size! Ey Ümmet-i Muhammed, ne çabuk helak oldunuz! Peygamberinizin -salallahu aleyhi ve sellem- şu sahâbesi (içinizde hâlâ) bolca bulunmakta. İşte onun elbiseleri, (henüz) eskimemiş; kabları, (henüz) kırılmamış. Canım elinde olan (Allah'a) yemin olsun ki, sizler kesinlikle (ya) Muhammed'in dininden daha doğru yolda olan bir din üzerindesiniz (-ki bu imkânsızdır.) veya bir sapıklık kapısı açmaktasınız." Onlar; "Vallahi, Ebû Abdirrahman, biz, başka bir şey değil, sadece hayrı (elde etmeyi) istedik" dediler. (O da) şöyle karşılık verdi; "Hayrı (elde et-

mek) isteyen niceleri vardır ki onu hiç elde edemeyeceklerdir. Resûlullah -salallahu aleyhi ve sellem- bize haber vermişdi ki; Kur'an'ı okuyacak olan bir topluluğun (bu okuyuşları sadece dilde kalacak), onların köprücük kemiklerini ileriye geçmeyecek. Vallahi, bilmiyorum, belki onların çoğu sizdendir." Sonra (Abdullah) onlardan yüz çevirdi.

(Amr b. Yahya'nın dedesi) Amr b. Selime, bundan sonra şöyle dedi: Bu halkalardaki (insanların) tamamını, en-Nehrevân olayında, haricîlerin yanında bize karşı vuruşurken gördük.[403]

AÇIKLAMA

Belirli kelime veya cümleleri tek veya toplu olarak okumaya, tekrar etmeye "zikr" denilmektedir. Yukarıdaki haberde böyle bir zikr söz konusudur. Dünya ve ahiret mutluluğunu isteme (dua), Kur'an okuma, ilimle meşgul olma, nafile namaz kılma gibi amellere de zikr dendiği vakidir. Zikr dil, kalb veya vücut organlarıyla olabilmektedir. Allah'ı tesbihle, ona hamdetmeyle, onu ululamayla, yüceltmeyle alâkalı kelime veya cümleleri söylemek dilin zikridir. Cenab-ı Hakk'ın zat ve sıfatlarının delillerini, ahkâmına muttali olmak için ilâhi emirlerin hikmet ve delillerini, mahlûkatın sırlarını düşünmek kalbin zikridir. Allah'a ve Resûlüne itaat etmeye garkolmak da vücud organlarının zikridir.[404] Zikre teşvik eden bir çok âyet ve hadis vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Öyle ise beni anın (zikredin) ki ben de sizi anayım."*[405] *"Ey insanlar, Allah'ı çok anın ve onu sabah-akşam tesbih edin."*[406] Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-de; *"Dilin daima Allah'ı zikirle ıslak olsun"* buyurmuştur.[407] Hz. Peygamber'in, bazı kelime ve cümlelerin tekrar edilerek okunmasını tavsiye eden, zikir meclislerini öven hadisleri de vardır. Örnek olarak şunları kaydedebiliriz: *"Allah'ı -azze ve celle- zikretmek üzere*

403- Bu hadisi muhtasaran Taberâni de rivâyet etmiştir (Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/181). Hadisin merfû kısmı için bkz. Müslim, Müsâfirin, 275 (1/563); İbn Mâce, Mukaddime, 12 (1/59); Ahmed b. Hanbel, 1/380, 404.

404- Bkz. Fethu'l-Bâri, 23/245.

405- Bakara sûresi, 152.

406- Ahzâb sûresi, 41-42.

407- Tirmizi, Da'avat, 4 (5/458).

oturan her topluluğu melekler çepeçevre kuşatır, onları rahmet kaplar, üzerlerine sekinet (huzûr) iner ve Allah onları, katındakilerin içinde zikreder."[408] *"Allah'ın, zikredenleri araştırmak üzere yollarda dolaşan bir kısım melekleri vardır. Bunlar, Allah'ı zikreden bir topluluk bulunca, "Muhtaç olduğunuz şeye gelin!" diye birbirlerine seslenirler..."*[409] *"Kim günde yüz defa "Sübhanellahi ve bi-hamdihi" derse, hataları, deniz köpüğü gibi (çok) da olsalar, ondan atılır."*[410] *"Allah'ın en sevdiği sözler dört (tanedir): Sübhanallah, el-Hamdulillah, Lâ İlâhe İllallah, Allahu Ekber. Bunların hangisiyle başlasan sana zarar vermez"*[411]... Bu bilgiler ışığında yukarıdaki habere baktığımızda Abdullah b. Mes'ûd'un (radıyallahu anh), mescidde zikir yapanlara i'tiraz etmesinin, zikrin kendisinden kaynaklanmadığını anlarız. İtirazın sebebi zikrin yeri ve şeklidir. Mescidde yapılan böyle bir zikir, zamanla bütün müslümanlarca dinin gereği olarak anlaşılıp yapılacak bir ibadet halini alabilirdi. Bu ise, kınanan bidatlardan biri olurdu. Bir kişinin başkanlığında, onun komutlarıyla yapılan şekli bir "zikr"de tenkid konusu yapılmış olabilir. Zikredilen merfû hadiste ve, söz konusu "zikir meclisi"ne katılmış olanların ilerde, şekli mutaassıb dindarlıklarıyla bilinen haricilerin saflarında görülmüş olmalarında da bu son hususa işaret vardır.

Nehrevân, Bağdâd ile Vâsıt arasında bir yerin adıdır. Burası, Hz. Ali ile Hariciler arasında h. 37 (veya 38) yılında vukubulan ve Hz. Ali'nin zaferi ile sonuçlanan savaş dolayısıyla meşhûr olmuştur.

٢١١ - أَخْبَرَنَا يَعْلَى، ثنا الْأَعْمَشُ، عَنْ حَبِيبٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: اِتَّبِعُوا وَلَا تَبْتَدِعُوا فَقَدْ كُفِيتُمْ.

211. Bize Ya'lâ haber verip (dedi ki) bize el-A'meş, Habîb'den, (o da) Ebû Abdirrahman'dan (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Abdirrahman) şöyle dedi: Abdullah dedi ki; "(Sünnete)

408- Müslim, Zikr, 39 (4/2074).

409- Buhâri, Da'avat, 66 (7/168).

410- Buhâri, Da'avat, 65 (7/168).

411- Müslim, Adâb, 12 (3/1685).

uyunuz, bid'at işlemeyiniz. Zira (uyulması gereken şeylerin tesbiti sizin yerinize yapılmıştır."(412)

٢١٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمٍ، حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ أَفْضَلَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ(١).

212. Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebû Halef haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Süleym rivâyet edip (dedi ki) bana Ca'fer b. Muhammed, babasından, (o da) Câbir b. Abdillah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Câbir) şöyle dedi: (Bir gün) Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bize bir hutbe irad etti de Allah'a hamd ü senâdan sonra şöyle buyurdu: "En üstün yol Muhammed'in -sallallahu aleyhi ve sellem- yoludur. İşlerin en kötüleri, sonradan ortaya çıkarılanlardır. Her bid'at da delâlettir."(413)

٢١٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ أَسْلَمَ الْمِنْقَرِيِّ، عَنْ بِلَالِ بْنِ عِصْمَةَ(٢)، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ - وَكَانَ إِذَا كَانَ عَشِيَّةَ لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ قَامَ -، فَقَالَ: إِنَّ أَصْدَقَ الْقَوْلِ قَوْلُ اللهِ، وَإِنَّ أَحْسَنَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ، وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَإِنَّ شَرَّ الرَّوَايَا رَوَايَا الْكِذْبِ، وَشَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ مَا هُوَ آتٍ قَرِيبٌ(٣).

213. Bize Muhammed b. Uyeyne, Ebû İshak el-Fezâri'den, (o) Eslem el-Minkari'den, (o da) Bilâz b. İsmet'den (naklen) haber verdi (ki Bilâz) şöyle dedi: Abdullah b. Mes'ûd'un, cuma gecesinin akşamı olduğu zaman kalkmış konuşurken, şöyle dediğini

412- Hadisi et-Taberâni de rivâyet etmiştir. (Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/181); Kitâbu'l-İlm, 103.

413- Nesâ'i, İydeyn, 22 (3/153); İbn Mâce, Mukaddime, 7 (1/17); Müslim, Cumu'a, 43 (2/592) Ahmed b. Hanbel, 3/310, 319, 371.

işitmiştim: "Şüphe yok ki en doğru söz Allah'ın sözü ve (yine) şüphe yok ki en güzel yol, Muhammed'in yoludur. Bedbaht, annesinin karnında bedbaht olan kimsedir. Râvîlerin en kötüleri, yalan (söz ve haberler) rivâyet edenlerdir. İşlerin en kötüleri, sonradan ortaya çıkarılanlardır. Gelecek olan herşey ise yakındır."(414)

٢١٤ - أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: مَا أَخَذَ رَجُلٌ بِبِدْعَةٍ فَرَاجَعَ سُنَّةً.

214. Bana Muhammed b. Uyeyne, Ebû İshak el-Fezârî'den, (o) Leys'den, (o) Eyyûb'dan, (o da) İbn Sirin'den (naklen) haber verdi (ki İbn Sirin) şöyle dedi: Hiç bir kimse bir bid'ata tutunup da ondan sonra (tekrar) sünnete dönmüş, mürâcaat etmiş değildir.

٢١٥ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ، عَنْ ثَوْبَانَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّمَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الْأَئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ(١).

215. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) biz Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, (o) Ebû Kılâbe'den, (o) Ebû Esmâ'dan, (o) Sevbân'dan, (o da) Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) rivayet etti ki, o (yani Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: Ben ümmetim hakkında sadece saptırıcı önderleden endişe ediyorum."(415)

٢١٦ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ أَبُو الْوَلِيدِ الْهَرَوِيُّ، ثنا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ حَيَّةَ بِنْتِ أَبِي حَيَّةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيْنَا رَجُلٌ بِالظَّهِيرَةِ فَقُلْتُ: يَا عَبْدَ اللهِ مِنْ أَيْنَ أَقْبَلْتَ؟ قَالَ: أَقْبَلْتُ أَنَا وَصَاحِبٌ لِي فِي بُغَاءٍ(٢) لَنَا، فَانْطَلَقَ

414- el-Metâlibu'l-Aliye, 3/144.

415- Ebû Dâvûd, Fiten, 1 (4/98); Tirmizi, Fiten, 51 (4/504) İbn Mâce, Fiten, 9 (2/1304); Musned, 5/278, 284; Mecmeu'z-Zevâ'id, 5/239; Darimi, Rikâk, 39 (2755. hadis).

صَاحِبِي يَبْغِي وَدَخَلْتُ أَنَا أَسْتَظِلُّ بِالظِّلِّ، وَأَشْرَبُ مِنَ الشَّرَابِ، فَقُمْتُ إِلَى لُبَيْنَةٍ حَامِضَةٍ - وَرُبَمَا قَالَتْ: فَقُمْتُ إِلَى ضَيْحَةٍ(2) حَامِضَةٍ - فَسَقَيْتُهُ مِنْهَا فَشَرِبَ وَشَرِبْتُ.

قَالَتْ: وَتَوَسَّمْتُهُ فَقُلْتُ: يَا عَبْدَ اللهِ مَنْ أَنْتَ؟ فَقَالَ: أَنَا أَبُو بَكْرٍ قُلْتُ: أَنْتَ أَبُو بَكْرٍ، صَاحِبُ رَسُولِ اللهِ ﷺ الَّذِي سَمِعْتُ بِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَتْ: فَذَكَرْتُ غَزْوَنَا خَثْعَماً وَغَزْوَةَ بَعْضِنَا بَعْضاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَمَا جَاءَ اللهُ بِهِ مِنَ الْإِلْفَةِ وَأَطْنَابِ الْفَسَاطِيطِ(1). وَشَبَّكَ ابْنُ عَوْنٍ أَصَابِعَهُ وَوَصَفَهُ لَنَا مُعَاذٌ، وَشَبَّكَ أَحْمَدُ فَقُلْتُ: يَا عَبْدَ اللهِ حَتَّى مَتَى تُرَى أَمْرَ النَّاسِ هَذَا؟ قَالَ: مَا اسْتَقَامَتِ الْأَئِمَّةُ. قُلْتُ: مَا الْأَئِمَّةُ؟ قَالَ: أَمَا رَأَيْتِ السَّيِّدَ يَكُونُ فِي الْحَوَاءِ(3) فَيَتَّبِعُونَهُ وَيُطِيعُونَهُ، فَمَا اسْتَقَامَ أُولَئِكَ.

216. Bize Ahmed b. Abdillah Ebu'l-Velîd el-Herevî haber verip (dedi ki) bize Mu'âz b. Muâz, İbn Avn'dan, (o) Amr b. Sa'îd'den, (o) Ebû Zur'a b. Amr b. Cerir'den, (o da) Hayye bint Ebî Hayye'den (naklen) rivâyet etti (ki Hayye) şöyle dedi: Öğlenin tam sıcağında bir adam yanımıza girdi. Ben de, "Allah'ın kulu! Nereden geldin?" dedim. Şöyle karşılık verdi: "Ben ve bir arkadaşım, aradığımız bir şey için geldik. Arkadaşım, aradığımız şeyin peşine gitti. Ben de gölgelenmek ve içecek bir şey içmek için (buraya) girdim. Bunun üzerine ben kalkdım, biraz ekşi süt aldım, -Belki, "Bunun üzerine ben kalkdım, ekşi ayran aldım" demişti.- ve bundan ona ikram ettim. O da içti, ben de içtim. (Hayye) dedi ki; "Onu kuvvetli bir tahminle tanıdım. Bunun için; "Allah'ın kulu, sen kimsin?" dedim. O da; "Ben Ebû Bekr'im" dedi. "Sen, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem-, (namını) duymuş olduğum sahâbisi Ebû Bekr misin?" dedim "Evet" dedi. (Hayye) dedi ki; o zaman ben, Has'am'la yaptığımız savaşı, cahiliye döneminde birbirimizle yaptığımız savaşı, Allah'ın getirdiği dostluk ve anlaşmayı, çadırların iplerini (bağlamasını, yani cemiyette birliği sağlamasını) zikrettim, -(Ahmed dedi ki; rivâyetin bu yerinde) İbn Avn parmaklarını birbirine kenetlemişti, Muâz da onu bize tavsif etmişti. (Dârimi dedi ki;) Ahmed de (parmaklarını) kenetlemişti.-, sonra şöyle dedim: "Allah'ın kulu! İnsanların bu durumunun ne zamana kadar (devam edeceğini) sanıyor-

sun?". "Önderler dosdoğru yolda oldukları sürece!" dedi. "Önderler ne (demek?)" dedim. Şöyle cevap verdi: "Seyyid görmedin mi? Hani oba-da olur da, (oba halkı) ona uyup itaat ederler. İşte bunlar dosdoğru yolda oldukları sürece."(416)

٢١٧ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَخٍ لِعَدِيِّ بْنِ أَرْطَأَةَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الْأَئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ(١).

217. Bize Muhammed İbnu's-Salt haber verip (dedi ki) bize İbrahim b. Sa'd, babasından, (o) Adiyy b. Ertât'ın bir kardeşinden, (o da) Ebu'd-Derdâ'dan (naklen) haber verdi (ki Ebu'd-Derdâ') şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Şöphe yok ki sizin için korktuğum şeylerin en korkutucusu saptırıcı önderlerdir."(417)

٢١٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ بَيَانٍ أَبِي بِشْرٍ، عَنْ قَيْسِ ابْنِ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ يُقَالُ لَهَا: زَيْنَبُ. قَالَ: فَرَآهَا لَا تَتَكَلَّمُ، فَقَالَ: مَا لَهَا لَا تَتَكَلَّمُ؟ قَالُوا: نَوَتْ حَجَّةً مُصْمِتَةً. فَقَالَ لَهَا: تَكَلَّمِي فَإِنَّ هَذَا لَا يَحِلُّ، هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ.

قَالَ فَتَكَلَّمَتْ، فَقَالَتْ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا امْرُؤٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ. قَالَتْ: مِنْ أَيِّ الْمُهَاجِرِينَ؟ قَالَ: مِنْ قُرَيْشٍ. قَالَتْ: فَمِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ أَنْتَ؟ قَالَ: إِنَّكِ لَسَؤُولٌ، أَنَا أَبُو بَكْرٍ. قَالَتْ: مَا بَقَاؤُنَا عَلَى هَذَا الْأَمْرِ الصَّالِحِ الَّذِي جَاءَ اللهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ، فَقَالَ: بَقَاؤُكُمْ عَلَيْهِ مَا اسْتَقَامَتْ بِكُمْ أَئِمَّتُكُمْ. قَالَتْ: وَأَيُّ الْأَئِمَّةِ؟ قَالَ: أَمَا كَانَ لِقَوْمِكِ رُؤَسَاءُ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ؟ قَالَتْ: بَلَى. قَالَ: فَهُمْ مِثْلُ أُولَئِكَ عَلَى النَّاسِ.

218. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, Beyân Ebû Bişr'den, (o da) Kays b. Ebû Hâzim'den

416- el-Metâlibu'l-Aliye, 2/221.

417- Ahmed b. Hanbel 6/441; Mecmeu'z-Zevá4id, 5/239. Bu kaynaklarda Adiyy'in kardeşi ile Ebu'd-Derdâ' arasında, ismi verilmeyen bir râvi daha vardır. Buna göre bu hadis mu'daldır.

(naklen) rivâyet etti (ki Kays) şöyle dedi: Ebû Bekr (radıyallahu anh), Ahmes (kabilesin)den Zeyneb isimli bir kadının yanına girdi. (Kays) dedi ki; (Ebû Bekr), onun konuşmadığını gördü. Bunun üzerine; "Nesi var, konuşmuyor?" diye sordu. "Susarak hac yapmaya niyet etmiş" dediler. O zaman ona; "Konuş, dedi, çünkü bu helâl değildir. Bu, câhiliyye işi bir harekettir." (Kays) dedi ki, o da konuştu ve, "Sen kimsin?" dedi. (Hz. Ebû Bekr); "Muhâcirlerden bir kişiyim" dedi. "Muhacirlerin hangisinden?" dedi. "Kureyş'den" diye cevap verdi. "Kureyş'in hangisinden?" dedi. (Hz. Ebû Bekr); "Doğrusu sen çok soran birisin. Ben Ebû Bekr'im" dedi. (Bunun üzerine Zeyneb); "Allah'ın, câhiliyye (döneminden) sonra getirdiği bu iyi halde ne kadar kalacağız?" diye sordu. Ebû Bekr (radıyallahu anh) buna şöyle cevap verdi: "Önderleriniz sizinle dosdoğru oldukları (veya size karşı dosdoğru hareket ettikleri) sürece bu (hal) üzere kalacaksınız." (Zeyneb); "Önderler de ne?" dedi. (Hz. Ebû Bekr); "Kavminin başkanları ve ileri gelenleri yok mu, (hani) onlara emrediyorlar, onlarda onlara itaat ediyorlar?" dedi. "Evet" diye karşılık verdi. (Hz. Ebû Bekr de); "İşte onlar halkınız karşısındaki bunlar gibidir" dedi.[418]

AÇIKLAMA

Son bir kaç hadiste "önder" diye tercüme ettiğimiz imam (c. eimme) kelimesi; kendisine uyulan kimse, halife, başkan, devlet başkanı, rehber... gibi mânâlarda kullanılmaktadır. Bu hadislerde öncelikle devlet başkanları söz konusudur. Devlet başkanları büyük yetkilere sahiptirler. İslâm nizamında, gayr-ı meşrû olmayan emirlerinde müslüman devlet başkanlarına itaat mecburiyeti vardır. Bu sebeple toplum hayatında, bu arada toplumun kültürel hayatında onların oynayabileceği rol çok mühimdir. Devlet başkanlarını da, tabiatiyle, devlet erkânıyla birlikte düşünmek lâzımdır. İşte toplumun iyi ve kötü hali, devlet başkanında bütünleşen üst düzey devlet idarecileriyle çok yakından alakâdardır. Toplumun bozulmasına sebeb olabilecek en endişe verici husus da, bunun için, halkı hak yoldan saptıracak idarecilerdir. Meşrû itaat imkânından da istifadeyle onların girişecekleri saptırma faaliyetleri fazlasıyla etkili olur. Bu etkinin gücü; "İnsanlar devlet başkanlarının dini üzeredirler" diyecek kadar kuvvetlidir. Nitekim Hz. Peygamber de, Bizans İparatoruna gönderdiği

418- Buhâri, Menâkıbu'l-Ensâr, 26 (4/234); Tabakât, 8/470.

İslâm'a davet mektubunda şöyle buyurmuştu: **"Müslüman ol, kurtul! Allah da sana sevabını iki kat versin. Şayet yüz çevirirsen, şüphe yok ki çiftçilerin** (tebaanın) **günâhı senin boynunadır** (Buhâri, Bedu'l-Vahy, 6 (1/6).

Bundan dolayı devlet başkanlarının iyi haline özel i'tina gösterildiğini müşahede etmekteyiz. Onların iyiliğini, hayrını istemek dinin ta kendisi sayılmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Din, Allah'ın, Resûlünün, müslümanların önderlerinin ve bütün (müslümanların) hayrını istemekten ibarettir."*[419] "Önderlere kötü söz söylemeyiniz. Allah'dan onların iyilik ve doğruluğuna dua ediniz. Zira onların iyilik ve doğrulukları sizin için iyilik ve doğrulukdur."[420] Fudayl b. İyâd da şöyle demiştir: Şayet kabul edilecek bir duam olsa bunu ancak önder (devlet başkanı) için yaparım. Çünkü bunu kendime yapsam, (faydası) beni aşmaz. Ama ona yapsam, önderin iyi hali, insanların ve memleketlerin iyi hali(ne sebeb) olur."[421]

٢١٩ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ وَاصِلٍ، عَنِ امْرَأَةٍ يُقَالُ لَهَا: عَائِذَةُ، قَالَتْ: رَأَيْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يُوصِي الرِّجَالَ وَالنِّسَاءَ وَيَقُولُ: مَنْ أَدْرَكَ مِنْكُنَّ مِنِ امْرَأَةٍ أَوْ رَجُلٍ فَالسَّمْتَ الْأَوَّلَ السَّمْتَ الْأَوَّلَ، فَإِنَّا عَلَى الْفِطْرَةِ.

قَالَ عَبْدُ اللهِ: السَّمْتُ: الطَّرِيقُ.

219. Bize Abdullah b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Abdurrahman b. Mehdi, Sufyân'dan, (o) Vâsıl'dan, (o da) Âize isimli bir kadından (naklen) rivâyet etti (ki Âize) şöyle dedi: İbn Mesûd'u erkek ve kadınlara tavsiyede bulunurken gördüm, o şöyle diyordu: Kadın, erkek, sizden kim (fitne zamanına) kavuşursa ilk yola (ilk duruma uymağa) baksın, ilk yola, (ilk duruma uymağa) baksın! Çünkü biz fıtrat üzereyiz.

Abdullah (ed-Dârimî) dedi ki, (Arapça metinde geçen) "es-semt" kelimesi "yol" demektir.

419- Buhâri, İman, 42 (1/20).

420- Mecmeu'z-Zevâ'id, 5/248. Bu hadis za'ifdir.

421- Feyzu'l-Kadir, 6/399.

AÇIKLAMA

"Fıtrat"; yaradılış, ilk yaradılış, tıynet, din, millet gibi mânâlara gelmektedir. Abdullah b. Mes'ûd (radıyallahu anh) kendilerinin yani sahâbe-i kiramın, insanların tasarruflarıyla bozulmamış olan ilk yaratılışa uygun bir hayat tarzı, bir din üzerinde olduklarına işaret etmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, Hz. peygamber'in şahsında onlara ve bütün müslümanlara böyle olmalarını emretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"O halde sen yüzünü bir muvahhid olarak dine, Allah'ın o fıtratına çevir ki, o, insanları bunun üzerine yaratmışdır. Allah'ın yaratışına (hiçbir şey) bedel olmaz. Bu, dimdik ayakda duran bir dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler."*[422] İnsanın içinde, dış etkilenmelerden azâde olduğunda hak dine karşı tabî bir temâyül vardır. Bu fıtrattır. İnsanlar bu fitrat üzere yani hakkı anlayıp kabul etmeye kabiliyetli olarak yaratılmışlardır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Her doğan çocuk, başka değil, ancak fıtrat üzere doğar..."*[423] İnsanın maddi ve mânevi varlığına en uygun bir şekilde düzenlenmiş olan fıtrat dini, uzun asırlar boyu insanlar tarafından değiştirilmeye çalışılmış, fakat peygamberler vasıtasıyla sapmalar önlenmiş ve en son olarak Hz. Peygamber vasıtasıyla fıtrat dini, artık değiştirilmemek üzere ilk haline insanın yaradılışına uygun olan din haline döndürülmüştür. Hz. Peygamber'in bir hadisi şöyledir: *"(Allah) zamanı, gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekline döndürmüştür..."*[424] Binaenaleyh Hz. Peygamber ve sahâbenin sünneti, din uygulamaları örnek alınmalıdır.

٢٢٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، أنا عَلِيٌّ - هُوَ ابْنُ مُسْهِرٍ -، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ، قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ: هَلْ تَعْرِفُ مَا يَهْدِمُ الْإِسْلَامَ؟ قَالَ: قُلْتُ: لَا. قَالَ: يَهْدِمُهُ زَلَّةُ الْعَالِمِ، وَجِدَالُ الْمُنَافِقِ

422- Rûm sûresi, 30.

423- Müslim, Kader, 22 (4/2047).

424- Buhâri, Bed'u'l-Halk, 2 (4/74).

بِالْكِتَابِ، وَحُكْمُ الْأَئِمَّةِ الْمُضِلِّينَ[1].

220. Bize Muhammed b. Uyeyne haber verip (dedi ki) bize Ali -ki o İbn Mushir'dir.-, Ebû İshak'dan, (o) eş-Şa'bî'den, (o da) Ziyâd b. Hudeyr'den (naklen) haber verdi (ki Ziyâd) şöyle dedi: Bana Ömer (radıyallahu anh); "Biliyor musun, İslâm'ı ne yıkar?" diye sordu. "Hayır" dedim. Şöyle açıkladı: "Onu alimin hatası (sürçmesi), münafıkın Kur'an vasıtasıyla mücâdelesi, saptırıcı önderlerin hükmü!"

٢٢١ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ، عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: لَا تُجَالِسْ أَصْحَابَ الْخُصُومَاتِ، فَإِنَّهُمْ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِ اللهِ.

221. Bize Harûn, Hafs b. Gıyâs'dan, (o) Leys'den, (o) el-Hakem'den, (o da) Muhammed b. Ali'den (naklen) haber verdi (ki Muhammed b. Ali) şöyle dedi: İşi-gücü çekişme olan mücâdele erbâbıyla bir arada oturma, (konuşma!). Çünkü onlar Allah'ın âyetleri hakkında (yersiz, delilsiz sözlere) dalarlar.[425]

٢٢٢ - أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنِ الْمُبَارَكِ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: سُنَنُكُمْ وَاللهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَيْنَهُمَا بَيْنَ الْغَالِي وَالْجَافِي، فَاصْبِرُوا عَلَيْهَا رَحِمَكُمُ اللهُ، فَإِنَّ أَهْلَ السُّنَّةِ كَانُوا أَقَلَّ النَّاسِ فِيمَا مَضَى، وَهُمْ أَقَلُّ النَّاسِ فِيمَا بَقِيَ، الَّذِينَ لَمْ يَذْهَبُوا مَعَ أَهْلِ الْإِتْرَافِ فِي إِتْرَافِهِمْ، وَلَا مَعَ أَهْلِ الْبِدَعِ فِي بِدَعِهِمْ، وَصَبَرُوا عَلَى سُنَّتِهِمْ حَتَّى لَقُوا رَبَّهُمْ، فَكَذَلِكَ إِنْ شَاءَ اللهُ فَكُونُوا.

222. Bize el-Hüseyn b. Mansûr haber verip (dedi ki) bize

425- Bkz. 406. haber.

Ebû Usâme, Şerîk'den, (o) el-Mubârek'den, (o da) el-Hasan'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Hasan) şöyle dedi: Kendisinden başka hiçbir tanrı olmayan Allah'a yemin olsun ki, sünnetleriniz ikisinin arasında, yani haddi aşanla (Hak'dan) uzak kalan arasında (kalmıştır). Binaenaleyh o (sünnetlere uymada) sabrediniz. Çünkü sünnet ehli, eskiden insanların en azı idiler. Onlar gelecekte de insanların en azı olacaklardır. (Sünnet ehli) ne haddi aşanlarla azgınlıklarına, ne de bidatçıarla bidatlerine gitmemiş, Rabb'lerine kavuşuncaya kadar sünnetlerine (uymada) sabretmiş olan kimselerdir. O halde, inşaallah, siz de böyle olunuz.

٢٢٣ - أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ خَالِدٍ، ثنا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ وَمَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: اَلْقَصْدُ فِي السُّنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الْاِجْتِهَادِ فِي الْبِدْعَةِ.

223. Bize Mûsa b. Hâlid haber verip (dedi ki) bize İsa b. Yûnus, el-A'meş'den, (o) Umâre ve Mâlik İbnu'l-Hâris'den, (onlar) Abdurrahman b. Yezîd'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Sünnet dahilinde orta yolla çalışmak, bidat içinde var gücüyle çalışmakdan daha hayırlıdır.

«٢٤»

باب الاقتداء بالعلماء

24. BÂB

ALİMLERE UYMA

٢٢٤ - أَخْبَرَنَا مَنْصُورُ بْنُ سَلَمَةَ الْخُزَاعِيُّ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ أَبِي

حَمْزَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: لَقَدْ أَدْرَكْتُ أَقْوَاماً لَوْ لَمْ يُجَاوِزْ أَحَدُهُمْ ظُفْراً لَمَا جَاوَزْتُهُ، كَفَى إِزْرَاءً عَلَى قَوْمٍ أَنْ تُخَالِفَ أَفْعَالَهُمْ.

224. Bize Mansûr b. Seleme el-Huzâ'î, Şerîk'den, (o) Ebû Hamza'dan, (o da) İbrahim'den (naklen) haber verdi (ki İbrahim) şöyle dedi: Ben öyle topluluklara kavuşdum ki şayet onlardan biri bir tırnak(lık yeri bile) aşmamış olsaydı ben de onu aşmazdım. Bir topluluğu önemsememek bakımından, onların fiillerine aykırı hareket etmen kâfidir.

٢٢٥ - أَخْبَرَنَا يَعْلَى، ثنا عَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ: ﴿أَطِيعُوا اللهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾[1] قَالَ: أُولُوا[2] الْعِلْمِ وَالْفِقْهِ، وَطَاعَةُ الرَّسُولِ: اِتِّبَاعُ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ.

225. Bize Ya'la haber verip (dedi ki) bize Abdulmelik, Atâ'dan rivâyet etti (ki o); *"Allah'a itaat ediniz, peygambere ve sizden olan buyruk sahiplerine de itaat ediniz"*[426] (âyetinin tefsirinde) şöyle dedi: (Ayette geçen "buyruk sahipleri") ilim ve derin anlayış (fıkıh) sahipleridir. Peygambere itaat de Kur'an ve sünnete uymakdır.

AÇIKLAMA

Atâ' ile beraber başka müfessirler de mezkûr âyetteki "buyruk sahipleri"nden, alimlerin kasdedildiğini söylerler. Ancak, âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilen olaylar da göz önüne alındığında, itaat edilmesi emredilen buyruk sahiplerinin içine, komutan, âmir, alim her buyruk sahibinin girdiği anlaşılmaktadır. Yeter ki buyruk sahibi müslüman ve emrettiği şey meşrû olsun. Çünkü Allah'a isyan olan emirde kula itaat edilmez. Müslüman olmayan buyruk sahiplerine de itaat vâcip değildir. Gayr-ı müslim buyruk sahipleri hakkında itâat değil de, varsa anlaşmaya riâyet söz konusudur. Burada âyetteki bir hususa işaret etmek lâzımdır. Ayette, Allah'a ve peygambere itaat

426- Nisâ' sûresi, 59.

ayrı ayrı "itaat ediniz" şeklinde emredilmişken buyruk sahiplerine itaat emri peygambere itaate atfedilmiştir. Bundan, Peygamber'in müstakıl emretme ve itaat edilme yetkisi olduğu, buyruk sahiplerinin böyle bir yetkileri olmadığı, onların, verecekleri emirlerde Kur'an ve sünnet ahkâmına uymak zorunda oldukları mânâsı çıkar.

Atâ', "ilim" ile, herhangi bir mesele hakkında Kur'an ve sünnette bulunan sarîh bilgiyi," derin anlayış (fıkıh)" ile de bu iki kaynaktan ictihâd yoluyla çıkarılan bilgiyi veya bu şekilde bilgi çıkarmayı kasdetmiş olmalıdır.

٢٢٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَدْهَمَ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ شُبْرُمَةَ عَنْ شَيْءٍ، وَكَانَتْ عِنْدِي مَسْأَلَةٌ شَدِيدَةٌ فَقُلْتُ: رَحِمَكَ اللهُ أَنْظُرْ فِيهَا. قَالَ: إِذَا وَضَحَ لِيَ الطَّرِيقُ وَوَجَدْتُ الْأَثَرَ لَمْ أَحْبِسْ.

226. Bize Muhammed b. Yûsuf haber verip (dedi ki) bize İbrahim b. Edhem rivâyet edip dedi ki; Ben İbn Şübrüme'ye bir şey sordum, -zor bir meselem vardı - ve, "Allah sana merhamet etsin, ona bir bakın!" dedim. Cevabı şu oldu: "(Mesele hakkında) yol bana açıldığı ve izi (yani mesele hakkındaki haberi) bulduğum zaman (onu yanımda) hapsetmem, (söylerim!)."

٢٢٧ - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ، ثنا عَوْفٌ[٣]، عَنْ رَجُلٍ يُقَالُ لَهُ: سُلَيْمَانُ بْنُ جَابِرٍ مِنْ أَهْلِ هَجَرَ، قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَعَلِّمُوهُ النَّاسَ، تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِّمُوهُ النَّاسَ، تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَعَلِّمُوهُ النَّاسَ، فَإِنِّي امْرُؤٌ مَقْبُوضٌ، وَالْعِلْمُ سَيُقْبَضُ، وَتَظْهَرُ الْفِتَنُ حَتَّى يَخْتَلِفَ اثْنَانِ فِي فَرِيضَةٍ لَا يَجِدَانِ أَحَداً يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا[١].

227. Bize Osman İbnu'l-Heysem haber verip (dedi ki) bize Avn, Hecer'li Süleyman b. Câbir isimli bir adamdan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Mes'ûd dedi ki, Resûlullah bana

şöyle buyurmuştu: *İlmi öğreniniz ve onu insanlara da öğretiniz. Ferâ'izi öğreniniz, onu insanlara da öğretiniz. (Hülâsa) Kur'an'ı öğreniniz, onu insanlara da öğretiniz. Çünkü ben ölümlü bir kimseyim. İlim de yakında alınıp yok edilecek ve fitneler ortaya çıkacak. Nihayet iki kişi Allah'ın, miras ile ilgili bir emri (bir farizası) konusunda ihtilâfa düşecek de aralarını hükme bağlayacak hiç kimse bulamayacaklar."*[427]

٢٢٨ - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ[1]، ثنا عُمَرُ بْنُ أَبِي خَلِيفَةَ[2]، قَالَ: سَمِعْتُ زِيَادَ بْنَ مِخْرَاقٍ[3]، ذَكَرَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: أَرْسَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ وَأَبَا مُوسَى إِلَى الْيَمَنِ قَالَ: تَسَانَدَا وَتَطَاوَعَا وَيَسِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا. فَقَدِمَا الْيَمَنَ فَخَطَبَ النَّاسَ مُعَاذٌ فَحَضَّهُمْ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَأَمَرَهُمْ بِالتَّفَقُّهِ فِي الْقُرْآنِ، وَقَالَ: إِذَا فَعَلْتُمْ ذَلِكَ فَاسْأَلُونِي أُخْبِرْكُمْ عَنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَمَكَثُوا مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَمْكُثُوا فَقَالُوا لِمُعَاذٍ: قَدْ كُنْتَ أَمَرْتَنَا إِذَا نَحْنُ تَفَقَّهْنَا وَقَرَأْنَا أَنْ نَسْأَلَكَ فَتُخْبِرَنَا بِأَهْلِ الْجَنَّةِ مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَقَالَ لَهُمْ مُعَاذٌ: إِذَا ذُكِرَ الرَّجُلُ بِخَيْرٍ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَإِذَا ذُكِرَ بِشَرٍّ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ[5].

228. Bize Ya'kûb b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Ömer b. Ebi Halife rivâyet edip dedi ki, ben Ziyâd b. Mihrâk'dan, onun, Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini zikrettiğini duydum: Resûlullah Muâz b. Cebel ile Ebû Mûsa'yı Yemen'e gönderdi(ğinde onlara) şöyle buyurmuştu: *Dayanışma içinde ve uyum halinde olunuz Kolaylaştırınız, nefret ettirmeyiniz."* Sonra onlar Yemen'e geldiler. Muâz halka bir konuşma yaptı ve onları müslüman olmaya teşvik etti, onlara Kur'an'ı iyi anlamaya çalışmalarını emretti ve, (ardından) şöyle dedi: Bunu yapınca, bana sorun, size Cennet ehlini Cehennem ehlinden (ayıran şeyleri, farklarını) haber vereyim" Bunun üzerine onlar, Allah'ın, beklemelerini dilediği kadar bir süre beklediler. Sonra (gelip) Muâz'a dediler ki; "Sen bize

427- Dârekutni, 4/81, 82. Bu hadisi Ebû Ya'la ve el-Bezzâr da rivâyet etmişlerdir. el-Heysemi, senedinde tanımadığı (mechûl) bir râvi olduğunu kaydeder (Mecmeu'z-Zevâ'id, 4/223); el-Mustedrek, 4/333. "Ferâiz" hakkında bu kitabın "Kitâbu'l-Ferâ'iz" (2853. hadis vd.) böl. bkz.

(Kur'an'ı) iyice anlayıp okuyunca, cennet ehlini Cehennem ehlinden (ayıran şeyleri) haber vermen için sana sormamızı emretmiştin!." O zaman Muâz onlara şöyle dedi: Kişi iyilikle anıldığı zaman (bilin ki) o, Cennet ehlindendir, kötülükle anıldığı zaman ise Cehennem ehlindendir."[428]

AÇIKLAMA

Muaz b. Cebel -radıyallahu anh- Yemen'in Cendel bölgesine, Ebû Mûsa el-Eşari -radıyallahu anh- ise Yemen'in Zebîd, Aden ve sahil bölgesine görevlendirilmişlerdi. Buhâri Muâz'ın Yemen'e gönderilişinin h. 10. yılda olduğunu, tarihçiler ise h. 9. yılda olduğunu söylemişlerdir. Bir görüşe göre de bu gönderme hâdisesi h. 8. yılda vukubulmuştu. Bu iki zatın vali olarak mı, kadı olarak mı gönderildikleri hakkında da değişik görüşler vardır. Ancak o dönem valilerinin idâre, kadılık ve fetva işlerinin tamamını yaptıkları düşünülürse vali veya kadı ayrımı yapmak o kadar mühim olmaz.

Hz. Peygamber bu sahâbileri gönderirken onlara mühim tavsiyelerde bulunmuş, mühim talimat vermiştir. Dayanışma içinde olmaları onların görevlerini kolaylaştıracak, uyuşmaları, halk üzerindeki güvenilirliklerini pekiştirecekti. Kolaylaştırma ve sevdirme yöntemleri, bu hâdise ile ilgili diğer rivâyetlerde belirtilen[429] tedrici öğretim ve uygulama ile, tebliğ edilen, emredilen şeylerin kabûlünü ve tatbikini kolaylaştıracaktı.

Muâz b. Cebel, merfû hükmünde olan ve Hz. Peygamber'in bir sözünden[430] mülhem olduğu anlaşılan son açıklamasıyla, müslümanların birbirleriyle iyi geçinmeleri gereğini vurgulamıştı. Çünkü Allah onların birbirleri hakkındaki açıklamalarına göre muamele yapacaktır. Şöyleki; bir kişi hakkında ölümünden sonra, adil hakşinâs insanlar lehine şehâdette bulunurlarsa, bu kişinin muttali olamadıkları, kul hakkı dışında günâhları olsa bile, bu şehâdet onun ebedî kurtulu-

428- Bu hadisi Taberâni de, râvileri sıka kabul edilen bir senedle rivâyet etmiştir. (Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/165-166).

429- Bkz. 1622. hadis.

430- Bkz. Müslim, Cenâ'iz, 60 (2/655); Buhâri, Cenâ'iz, 86 (2/100).

şuna vesile sayılmıştır. Aleyhde şehâdet durumunda ise kişi cehennem azabına dûçar olacaktır. Burada şahitlerin, gördüklerini açıklamaktan başka yapacakları bir şey yoktur. Sadece Allah, onların, kul hakları dışında görmedikleri bazı günâhları affedecektir. Her halde bu, İslâm toplumunun düzeninin sağlanmasına katkıda bulunanlara Cenab-ı Hakk'ın bir lütfudur.

٢٢٩ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ أَبِي سَعِيدٍ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُّ النَّاسِ أَكْرَمُ؟ قَالَ: أَتْقَاهُمْ. قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ؟ قَالَ: فَيُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ نَبِيِّ اللهِ ابْنِ نَبِيِّ اللهِ ابْنِ خَلِيلِ اللهِ. قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ؟ قَالَ: فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِي؟ خِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا[1].

229. Bize Ya'kûb b. İbrahim rivâyet edip (dedi ki) bize Yahya b. Sa'îd el-Kattân, Ubeydullah'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Sa'îd b. Ebî Sa'îd'i, babasından, (o da) Ebu Hureyreden (naklen) şöyle rivâyet ederken duydum: (Ebû Hureyre) demiş ki: "Ya Resûlallah, dendi, insanların hangisi, en üstün (insandır?)" *"En takvâlıları"* buyurdu. "Bunu sormak istemedik!" dediler. *"O halde Allah'ın dostunun oğlu Allah'ın Peygamber'inin oğlu Allah'ın Peygamberi olan Ya'kûb oğlu Yûsuf!"* buyurdu. "Bunu da sormak istemedik" dediler. *"Şu halde, buyurdu, bana arapların asıllarını soruyorsunuz: Onların cahiliye döneminde hayırlı olanları, iyi anladıkları fakih oldukları) zaman müslümanlıkta da hayırlıdırlar."*[431]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber, sorulan soruya, en mükemmel, en üstün olan duruma işaretle başlayarak cevap vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de de açıklandığı gibi[432] insanların en şereflisi, en üstünü, onların en muttaki

431- Buhârî, Enbiyâ, 8 (4/111), 14 (4/119-120); Tefsir, 12/2 (5/216); Müslim, Fedâ'il, 168 (4/1846); Ahmed b. Hanbel, 2/431.

432- Hucurât sûresi, 13.

olanıdır. Fakat sorulmak istenen bu cihet değildi. O zaman neseb bakımından üstünlük akla gelir ki, Hz. Yûsuf'dan başka, kendisiyle beraber üç atası peygamber olan hiç kimse yoktur. Hz. Yûsuf'la beraber ataları Hz. Ya'kûb, Hz. İshak ve Hz. İbrahim peygamber idiler. Bu yönden de Hz. Yûsuf üstünlüğe sahiptir. Dikkat edilirse burada da sırf soy değil, peygamber oluş üstünlük sebebidir. Son olarak daha dar çerçevede bir üstünlük söz konusu olabilir. Bu kabilelerin, ailelerin birbirine üstünlüğüdür. Bu durumda da belirleyici unsur dinde derinleşme, iyi anlamadır.

٢٣٠ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ - هُوَ ابْنُ صَالِحٍ - حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أُسَامَةَ بْنِ الْهَادِي، عَنْ عَبْدِ الْوَهَّابِ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ(١).

230. Bize Abdullah -ki o İbn Sâlih'dir - haber verip (dedi ki) bana el-Leys, Yezid b. Abdillah b. Usâme İbni'l-Hâdî'den, (o) Abdulvehhâb'dan, (o) İbn Şihâb'dan, (o) Humeyd b. Abdirrahman'dan, (o da) Muâviye'den (naklen) rivâyet etti (ki Muâviye) şöyle dedi: Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyururken işittim: *"Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih (derin kavrayışlı) kılar."*(433)

AÇIKLAMA

Bu hadisten, Allah'ın hayır dilediği kimselere yardımda bulunacağı anlaşılmaktadır. Mutlak güç sahibi fail-i hakiki odur. Kul, müslümanlığını istediği gibi yaşayarak hayrı istenecek biri olmaya çalışmalıdır. Böylece hem kendine hem de müslümanlara ve dolayısıyla bütün insanlara yararlı bir kimse olması müyesser olur. Din, netice itibarıyle kâinat hakkında tevhid esasına dayalı bir bakış açısı ka-

433- Buhâri, İlm, 13 (1/25-26); Humus, 7 (4/49); İ'tisâm, 10 (8/149); Müslim, İmâret, 175 (3/1524); Zekât, 98 (2/718), 100 (2/719); İbn Mâce, Mukaddime, 17 (1/80); Muvatta', Kader, 8 (2/900); Ahmed b. Hanbel, 4/93, 95, 97, 98, 99, 101. Bkz. 232. hadis.

zandırır. Kişi müslümanlığın ahkâmını, hikmetlerini iyi anlamak ve gerekenleri yapmakla sağlıklı bir kâinat görüşüne varır, bu da onu hayra ve ebedi kurtuluşa götürür. Allah bu yolda samimi olarak çaba sarfedenlere yardım etmektedir. Diğer taraftan "dinde fakih" olmadan hayra ulaşılamayacağı da, bu hadisten anlaşılmaktadır.

٢٣١ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ[٣].

231. Bize Said b. Süleyman, İsmail b. Ca'fer'den, (o) Abdullah b. Said b. Ebî Hind'den, (o) babasından, (o da) İbn Abbâs'dan (nakien) haber verdi (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih (derin kavrayışlı) kılar."*(434)

٢٣٢ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حَبَلَةَ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنِ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ.

232. Bize Yezid b. Hârûn haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Seleme, Cebele b. Atıyye'den, (o) İbn Muhayriz'den, (o da) Muâviye'den (naklen) haber verdi (ki Muâviye) şöyle dedi: Resûlullah'ı -salallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyururken işittim: *"Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar."*(435)

434- Tirmizi, İlim, 1 (5/28); Ahmed b. Hanbel, 1/306; Dârimi, Rikâk, 1 (2709). hadis).

435- Ahmed b. Hanbel, 4/92, 96. Bkz. 230. hadis.

٢٣٣ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الزَّهْرَانِيُّ، أنا إِسْمَاعِيلُ - هُوَ ابْنُ جَعْفَرٍ -، ثنا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ شَهِدَ خُطْبَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي وَاللهِ لَا أَدْرِي لَعَلِّي لَا أَلْقَاكُمْ بَعْدَ يَوْمِي هَذَا، بِمَكَانِي هَذَا، فَرَحِمَ اللهُ مَنْ سَمِعَ مَقَالَتِي الْيَوْمَ فَوَعَاهَا، فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ وَلَا فِقْهَ لَهُ، وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، وَاعْلَمُوا أَنَّ أَمْوَالَكُمْ وَدِمَاءَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ، كَحُرْمَةِ هَذَا الْيَوْمِ فِي هَذَا الشَّهْرِ فِي هَذَا الْبَلَدِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْقُلُوبَ لَا تَغِلُّ عَلَى ثَلَاثٍ: إِخْلَاصِ الْعَمَلِ لِلهِ، وَمُنَاصَحَةِ أُولِي الْأَمْرِ، وَعَلَى لُزُومِ جَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ[1].

233. Bize Süleyman b. Dâvud ez-Zehrâni haber verip (dedi ki) bize İsmail -ki o İbn Ca'fer'dir - haber verip (dedi ki) bize Amr b. Ebî Amr, Abdurrahman İbnu'l-Huveyris'den, (o) Muhammed b. Cübeyr b. Mut'ım'den, (o da) babasından (naklen) rivâyet etti ki o (yani Cübeyr) Veda haccında, arefe günü Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- irad buyurduğu hutbede hazır bulunmuştu. (Resûlullah bu hutbesinde şöyle buyurmuştu). *Ey insanlar! Vallahi, bilmiyorum, bu günümden sonra bu yerde sizinle belki (bir daha) karşılaşmayacağım. Binaenaleyh, bugün sözümü işitip onu ezberleyene, (muhafaza eden) Allah merhamet etsin! Zira nice, iyi anlayışı olmadığı halde bilgi taşıyan kimse vardır. Bilgiyi, kendisinden daha iyi anlayana taşıyan nice kimse de vardır. Şunu iyi biliniz ki bu ayda, bu şehirde bu günün hurmeti, (ihlâl edilmesinin haram olması) gibi, (birbirinizin) mallarınıza, kanlarınıza (tecâvüz etmeniz) de size haram kılınmıştır. Ve (yine) bilin ki (mü'min) kalbler şu üç şeyde hainlik yapmaz, (onları tam olarak yerine getirir)[436]: Ameli sırf Allah için yapmak, buyruk sahiplerinin (âmirlerin, idarecilerin) hayrını istemek, müslümanların cemaatine bağlı kalmak. Zira o (müslümanların) duası, (onları) arkalarından kuşatır.*[437]

436- Veya; "(mü'min) kalbler şu üç vasfı taşımaları halinde hainlik, kindarlık yapmaz... (yapmamalıdır...)".

437- Kaynakları için bir sonraki hadise bakınız.

٢٣٤ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ، ثنا مُحَمَّدٌ - هُوَ ابْنُ إِسْحَاقَ -، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْخَيْفِ مِنْ مِنًى فَقَالَ: نَضَّرَ اللهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَوَعَاهَا، ثُمَّ أَدَّاهَا إِلَى مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا، فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ لَا فِقْهَ لَهُ، وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، ثَلَاثٌ لَا يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلهِ، وَطَاعَةُ ذَوِي الْأَمْرِ، وَلُزُومُ الْجَمَاعَةِ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ مِنْ وَرَائِهِمْ[1].

234. Bize Ahmed b. Hâlid haber verip (dedi ki) bize Muhammed -ki o ibn İshak'dır -, ez-Zühri'den, (o) Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den, (o da) babasından (naklen) rivâyet etti (ki Cübeyr) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- **Mina (tepesinin) eteğinde ayağa kalktı ve şöyle buyurdu:** *Allah, sözümü duyup ezberleyen, (muhafaza eden), sonra da onu duymamış olana nakleden kulun yüzünü ağartsın! Zira nice bilgi taşıyıcısı vardır ki iyi anlayışı yoktur. Kendisinden daha anlayışlı olan kimseye bilgi taşıyan nice kimse de vardır. Üç şey vardır ki, onlarda (mü'minin) kalbi hainlik yapmaz[438]: Ameli sadece Allah için yapmak, buyruk sahibi (idarecilere, âmirlere) itaat etmek, cemaate bağlı kalmak. Çünkü onların duası peşlerinden (onları kuşatır).[439]*

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber bu hutbesini h. 10. yılda yaptığı ve "Vedâ' haccı" denilen ilk ve son haccında arefe günü Mina tepesinin eteğinde irad buyurmuştu.

٢٣٥ - أَخْبَرَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، ثنا حَرَمِيُّ بْنُ عُمَارَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ:

438- Veya: "...(mü'minin) kalbi şu üç vasfı taşıması halinde hainlik, kindarlık, düşmanlık yapamaz."

439- İbn Mâce, Mukaddime, 18 (1/85, muhtasaran), Menâsik, 76 (2/1015-1016); Ahmed b. Hanbel, 4/80, 82; Mustedrek, 1/87; Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/139.

خَرَجَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ مِنْ عِنْدِ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ بِنِصْفِ النَّهَارِ. قَالَ: فَقُلْتُ: مَا خَرَجَ هَذِهِ السَّاعَةَ مِنْ عِنْدِ مَرْوَانَ إِلَّا وَقَدْ سَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ، فَأَتَيْتُهُ فَسَأَلْتُهُ؟ قَالَ: نَعَمْ سَأَلَنِي عَنْ حَدِيثٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ - [سمعت رسول الله ﷺ -] قَالَ: نَضَّرَ اللهُ امْرَءاً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثاً فَحَفِظَهُ فَأَدَّاهُ إِلَى مَنْ هُوَ أَحْفَظُ مِنْهُ، فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ لَيْسَ بِفَقِيهٍ، وَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ، لَا يَعْتَقِدُ قَلْبُ مُسْلِمٍ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ.

قَالَ: قُلْتُ: مَا هِيَ؟ قَالَ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ، وَالنَّصِيحَةُ لِوُلَاةِ الْأَمْرِ، وَلُزُومُ الْجَمَاعَةِ، فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ. وَمَنْ كَانَتِ الْآخِرَةُ نِيَّتَهُ جَعَلَ اللهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ، وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ، وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ، وَمَنْ كَانَتِ الدُّنْيَا نِيَّتَهُ فَرَّقَ اللهُ عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَجَعَلَ فَرَقَهُ[1] بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا، إِلَّا مَا قُدِّرَ لَهُ. قَالَ: وَسَأَلْتُهُ عَنْ صَلَاةِ الْوُسْطَى؟ قَالَ: هِيَ الظُّهْرُ[2].

235. Bize İsmet İbnu'l-Fadl haber verip (dedi ki) bize Haremî b. Umâre, Şu'be'den, (o) Amr b. Süleyman'dan, (o) Abdurrahman b. Ebân b. Osman'dan, (o da) babasından (naklen) rivâyet etti (ki Ebân) şöyle dedi: (Bir gün) Zeyd b. Sâbit, gün ortasında Mervân İbnu'l-Hakem'in yanından çıktı. (Ebân) dedi ki, ben de (kendi kendime) "Bu saatte Mervân'ın yanından çıktığına göre muhakkak kendisine bir şey sormuştur." dedim ve, gelip (bunu ona) sordum. "Evet, dedi, bana Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem-, buyurmuş olduğunu işittiğim bir hadis sordu. (o da şu hadistir): *Allah, bizden bir hadis işitip de onu ezberleyen, (muhafaza eden), sonra da onu kendisinden daha iyi ezberleyip muhafaza edecek olana nakleden kişinin yüzünü ağartsın. Zira nice bilgi taşıyıcısı vardır ki iyi anlayışlı (fakih) değildir. Bilgiyi, kendisinden daha iyi anlayışlı olana taşıyan niceleri de vardır! Bir müslümanın kalbi üç haslet üzerinde sebat etmez ki (sonunda) Cennete girmesin.* (Ebân) dedi ki; "Bunlar nedir?" dedim. Şöyle devam etti: *Amelde ihlâslı olmak, buyruk sahiplerinin, (idarecilerin, âmirlerin) iyiliğini istemek, cemaate bağlı kalmak. Çünkü onların duası, (onları) arkalarından kuşatır. Kimin niyyeti âhiret olursa Allah zenginliğini kalbine kor, (ona gönül zenginliği verir), dağınıklığını toplar, (işlerini düzene kor) ve*

dünya, boyun eğerek ona gelir. Kimin de niyyeti bu dünya olursa, Allah onun topluluğunu dağıtır, (düzenini bozar), korkusunu iki gözünün arasına kor, dünyadan da kendisine, başkası değil sadece takdir edilmiş olan (mikdar) gelir. (Ebân dedi ki, ona "orta namazı"nı da sordum, *"O, öğledir"* dedi.[440]

٢٣٦ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى، ثنا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ الْقُرَشِيُّ، أنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ زُبَيْدٍ الْيَامِيِّ، عَنِ ابْنِ الْعَجْلَانِ[٣]، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: نَضَّرَ اللهُ امْرَءاً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثاً فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ، فَرُبَّ مُبَلَّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ، ثَلَاثٌ لَا يُغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ: إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلهِ، وَالنَّصِيحَةُ لِكُلِّ مُسْلِمٍ، وَلُزُومُ جَمَاعَةِ الْمُسْلِمِينَ، فَإِنَّ دُعَاءَهُمْ مُحِيطٌ مِنْ وَرَائِهِمْ[٤].

236. Bize Yahya b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Amr b. Muhammed el-Kureşî rivâyet edip (dedi ki) bize İsrâil, Abdurrahman b. Zübeyd el-Yâmî'den, (o) İbn Aclân'dan, (o da) Ebu'd-Derdâ'dan (naklen) rivâyet etti (ki Ebu'd-Derdâ) şöyle dedi. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bize bir hutbe irad etti ve şöyle buyurdu: *Allah bizden bir hadis işitip de onu işittiği gibi nakleden kişinin yüzünü ağartsın! Zira nice (kendisine hadis) nakledilen kimse vardır ki işitenden daha iyi anlayıp muhafaza eder. Üç şey vardır ki onlarda müslüman kişinin kalbi hainlik yapmaz[441]: Ameli sırf Allah için yapmak, her müslümanın iyiliğini istemek, müslümanların cemaatine bağlı kalmak. Çünkü o (müslümanların) duası (onları) arkalarından kuşatıcıdır.*[442]

440- Ahmed b. Hanbel, 5/183. Hadisin muhtasar rivâyetleri için bkz. Ebû Dâvûd, İlm, 10 (3/322); Tirmizi, İlm, 7 (5/33-34); İbn Mâce, Mukaddime, 18 (1/84), Zühd, 2 (2/1375). Orta namazı hakkında bkz. Tirmizi, Salât, 133 (1/342), Muvatta', Cemâat, 27 (1/139).

441- Veya: "Müslüman kişinin kalbi şu üç vasfı taşıması halinde hainlik, kindarlık, düşmanlık yapmaz."

442- Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/137.

«٢٥»

باب اتقاء الحديث عن النبي ﷺ والتثبت فيه

25. BÂB
HZ. PEYGAMBER'DEN -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- HADİS RİVÂYETİNDEN KORKMA VE BUNDA İHTİYATLI DAVRANMA

AÇIKLAMA

Hadis (c. ahâdîs) kelimesi, tahdis mastarından yapılmış bir isimdir. Bu kelimenin sözlük mânâsı, "rivâyet etme", "haber verme", "haber"dir. Bir ıstılah olarak hadis, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- sözleri, fiilleri ve takrirleriyle ilgili haber demektir. Burada "sünnet"le hadis arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Şöyleki, Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirleri sünnet olmakta, bunları bildiren haber ise hadis adını almaktadır. Ancak muteahhırûn hadis alimleri bu iki kelimeyi eşanlamlı olarak kullanmışlardır. Hadis kelimesinin, Resûlullah'ın sadece sözleri için kullanılması da yaygındır.

Hadis kelimesinin, hayırla yâdedilen ilk üç neslin, sahâbe, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn'in söz, fiil ve takrirlerini de içine alacak şekilde daha geniş bir kullanılışı da vardır. Bu durumda Resûlullah'ın hadisi, "merfû hadis", sahâbeninki "mevkûf hadis" tâbiûn ve etbâu't-tâbiîninki de "maktû hadis" adlarını alırlar. Fakat mutlak olarak hadis denince akla Hz. Pegamber'in merfû hadisi gelir. Dâriminin Sünen'inin bu bölümünde de söz konusu olan merfû hadistir.

Hadis, Hz. Peygamber'den bir şey haber verdiğine göre üzerinde titizlik gösterilmesi gereken bir meseledir. Çünkü Hz. Peygamber'in söz ve işleri, İslâm Dini'nin, Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağını teşkil ederler. Ayrıca hadisler, Hz. Peygamber'in Kur'an'ı tatbik edişini de bize bildirmektedirler. Bunun için Muhammed b. Sirin şöyle demiştir: "Bu ilim (hadis) dindir. Binaenaleyh dininizi kimden al-

dığınıza dikkat ediniz."[443] Mâlik b. Enes'in de şöyle dediği nakledilir: "Bu ilim (hadis) senin etin -kemiğindir. Kıyamet gününde ondan hesaba çekileceksin. Kimden aldığına dikkat et."[444] Hadisin dindeki bu ehemmiyetinden[445] dolayı onun alınması ve rivâyet edilmesinde ihtiyatlı davranılması, titizlik gösterilmesi dini bir görev olmaktadır. "Tesebbüt" dediğimiz bu ihtiyat ve titizliğin ilk nümûnelerini sahâbe-i kirâm vermiş ve sonraki müslümanlara örnek olmuşlardır. ez-Zehebî, Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anh) hakkında; "Haberlerin kabûlünde ilk ihtiyatlı davranan odur."[446] Hz. Ömer (radıyallahu anh) hakkında ise; "Nakil konusunda muhaddislere tesebbüt yolunu açan odur"[447] der ve, sırf ihtiyat ve titizliğin bir ifadesi olarak, kendilerine hadis nakleden kimselerden bu nakillerine şâhid getirmelerini istediklerine dair misâller nakleder.[448] Hz. Ali (kerremellahu vecheh) ise bu hususlaki ihtiyatlılığını, kendisine hadis rivâyet edenlere, doğru söylediklerine dair yemin ettirmekle göstermişti.[449]

Hadis rivâyetinde gösterilmesi gereken bu ihtiyat bazı sahabileri, hata yapma endişesiyle hadis rivâyetini azaltmaya hatta hemen hemen hiç rivâyet etmemeye sevketmiştir. Meselâ aşere-i mübeşşere'den olan Sa'îd b. Zeyd'in sadece birkaç hadis rivâyet ettiği nakledilmektedir. Yine aşere-i mübeşşere'den olan ez-Zübeyr İbnu'l-Avvâm'a, oğlu Abdullah, niçin çok hadis rivâyet etmediğini sorduğunda o şöyle cevap vermişti: "Elbetteki ben, müslüman olduğumdan beri ondan (yani Hz. Peygamber'den) ayrılmamıştım. Fakat ben onu şöyle buyururken işitmiştim: *Kim bile bile bana isnâd ederek yalan*

443- Müslim, Mukaddime, 5 (1/14).

444- el-Muhaddisu'l-Fâsıl, 416'dan: Mürsel Hadisler, 24.

445- Bkz. Hadis Istılahları Sözlüğü, 13 vd. ve orada verilen kaynaklar.

446- Tezkiretu'l-Huffâz, 1/2.

447- a.g.e., 1/6.

448- Burada işaret etmeliyiz ki Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in, rivâyette şâhid istemeleri, hadis rivâyetinde ihtiyatlılığı, titizliği sağlamak, gelişigüzel rivâyetleri önlemek içindi. Hz. Ömer bir hadis rivâyetinde şâhid isteyip de şâhid getirilince şöyle demişti: "Şunu bil ki ben seni (yalancılıkla) ittiham etmedim. Fakat ihtiyatlı davranmak (tesebbüt) istedim. "(Tezkiretu'l-Huffâz, 1/8; Bkz. Müslim, Adâb, 36 (3/1697). Şu halde onlar hadisin kabul edilmesi için onu en az iki kişinin rivâyet etmesini şart koşmuyorlardı. Nitekim onlar, şâhid istemeksizin tek kişinin rivâyetlerini de kabul etmişlerdi (Bkz. es-Sunne Kable't-Tedvîn, 117).

449- Ahmed b. Hanbel, 1/2, 10.

söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın!"(450)

٢٣٧ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، ثنا هُشَيْمٌ(٥)، أنا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ(١).

237. Bize Muhammed b. İsa haber verip (dedi ki) bize Huşeym rivâyet edip (dedi ki) bize Ebu'z-Zübeyr, Câbir'den onun şöyle dediğini haber verdi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Kim bile bile bana isnad ederek yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın."*(451)

٢٣٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ(٢).

238. Bize Muhammed b. İsa haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, Abdula'lâ'dan, (o) Sa'id b. Cübeyr'den, (o) İbn Abbâs'dan, (o da) Hz. Peygamberden -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) rivâyet etti (ki Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: *Kim bile bile bana isnâd ederek yalan söylerse Cehennemdeki yerine hazırlansın.*(452

٢٣٩ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: مَنْ حَدَّثَ عَنِّي كَذِباً فَلْيَتَبَوَّأْ

450- İbn Mâce, Mukaddime, 4 (1/14).

451- İbn Mâce, Mukaddime, 4 (1/13); Ahmed b. Hanbel, 3/303.

452- Tirmizi, Tefsir, 1 (5/199); Ahmed b. Hanbel, 1/293.

مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[٣].

239. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki) bana Yezîd b. Abdillah, Âmir b. Abdillah b. Urve'den, (o) Abdullah b. Urve'den, (o) Abdullah İbnu'z-Zübeyr'den, (o da) ez-Zübeyr'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani ez-Zübeyr) Hz. Peygamber'i -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyururken işitti: *Kim benden yalan rivâyet ederse Cehennemdeki yerine hazırlansın.*(453)

٢٤٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنِي الصَّبَّاحُ بْنُ مُحَارِبٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَعْلَى بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[٤].

240. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bana es-Sabbâh b. Muhârib, Ömer b. Abdillah b. Ya'la b. Murre'den, (o) babasından, (o da) dedesinden (naklen) rivâyet etti ki Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Kim bile bile bana isnâd ederek yalan söylerse Cehennemdeki yerine hazırlanssın.*(454)

٢٤١ - أَخْبَرَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، ثنا شُعْبَةَ، عَنْ عَتَّابٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: لَوْلَا أَنِّي أَخْشَى أَنْ أُخْطِئَ لَحَدَّثْتُكُمْ بِأَشْيَاءَ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ - أَوْ قَالَهَا رَسُولُ اللهِ - وَذَاكَ أَنِّي سَمِعْتُهُ ﷺ يَقُولُ: مَنْ كَذَبَ

453- Şâhidleri için bkz. Buhâri, İlm, 38 (1/35); Ebû Dâvûd, İlm, 4 (3/319); İbn Mâce, Mukaddime, 5 (1/14); Ahmed b. Hanbel, 1/165.

454- Bu hadisi Taberâni'de el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde rivâyet etmiştir. Hadisin senedindeki Ömer b. Abdillah b. Ya'la metrûku'l-hadis, yani rivâyet ettiği hadis hiç alınmayacak biridir. (Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/147).

عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

241. Bize Esed b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Şu'be, Attâb'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ben Enes b. Mâlik'i şöyle derken işittim: Hata yapacağımdan korkmasam size, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- duymuş olduğum -veya Resûlullah'ın buyurmuş olduğu- bazı şeyleri muhakkakki rivâyet ederdim. Bu (korkumun sebebi) şudur: Ben onu -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyururken işitmiştim: *Kim bile bile bana isnâd ederek yalan söylerse Cehennemdeki yerine hazırlansın.*(455)

٢٤٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أنا أَبُو دَاوُدَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَعَنْ حَمَّادِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ وَعَنِ التَّيْمِيِّ وَعَنْ عَتَّابٍ مَوْلَى بْنِ هُرْمُزَ، سَمِعُوا أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ، ﷺ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ(٥).

242. Bize Muhammed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Ebû Dâvûd, Şu'be'den, (o da) Abdülaziz, Hammâd b. Ebî Süleyman, et-Teymî ve, İbn Hürmüz'ün âzâdlısı Attâb'dan (naklen) haber verdi (ki onlar) Enes b. Mâlik'i, Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğunu (naklederken) işittiler: *Kim bile bile bana isnâd ederek yalan söylerse Cehennemdeki yerine hazırlansın.*(456)

٢٤٣ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ، ثنا مُحَمَّدٌ - هُوَ ابْنُ إِسْحَاقَ -، عَنْ مَعْبَدِ بْنِ كَعْبٍ. عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ عَلَى

455- Müslim, Mukaddime, 2 (1/10); Buhâri, İlim, 38 (1/35); Tirmizi, İlim, 7 (5/36); İbn Mâce, Mukaddime, 4 (1/13).

456- Ahmed b. Hanbel, 3/98, 116, 176, 203, 209, 278. Bir önceki 241. hadisin kaynaklarına da bkz.

الْمِنْبَرِ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَكَثْرَةَ الْحَدِيثِ عَنِّي، فَمَنْ قَالَ عَلَيَّ فَلَا يَقُلْ إِلَّا حَقًّا - أَوْ إِلَّا صِدْقًا - وَمَنْ قَالَ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ[1].

243. Bize Ahmed b. Hâlid haber verip (dedi ki) bize Muhammed -ki o İbn İshak'dır.-, Ma'be'd b. Kâ'b'dan, (o da) Ebû Katâde'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Katâde) şöyle dedi: Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- minber üzerinde şöyle buyururken işittim: *Ey insanlar! Sakın, benden çok hadis rivâyet etmeyin! Kim bana isnâd ederek konuşursa sadece gerçeği -veya sadece doğruyu- söylesin. Kim de söylemediğim şeyi bile bile bana isnâd ederek iftira edip söylerse Cehennemdeki yerine hazırlansın.*[457]

٢٤٤ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بِشْرٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّداً فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

244. Bize Harûn b. Muâviye, İbrahim b. Süleyman'dan, (o) Asımu'l-Ahvel'den, (o) Muhammed b. Bişr'den, (o da)Enes'den (naklen) haber verdi (ki Enes) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Kim bile bile bana isnâd ederek yalan söylerse Cehennemdeki yerine hazırlansın.*[458]

AÇIKLAMA

Burada bir kaç senedi verilen bu hadis lafzan mutevâtir hadislerden biridir. Bu hadisi, içlerinde aşere-i mübeşşere de bulunan 60'dan fazla Sahâbînin rivâyet ettiği nakledilmektedir. İbnu'l-Cevzî, el-Mevzû'ât'ının başında bu hadisin senedlerini toplamış ve bunlar 90'ı aşmıştır.[459]

457- İbn Mâce, Mukaddime, 4 (1/14); Ahmed b. Hanbel, 5/297; Mustedrek, 1/111, 112.

458- Ahmed b. Hanbel, 5/113. 241 ve 242. hadislere de bkz.

459- Nazmu'l-Mutenâsir, 20 vd.; Kavâ'idu't-Tahdîs, 172-173; Krş. el-Esrâr, 4 vd.

Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- söylemediği bir sözü, yapmadığı bir işi nisbet etmek yani hadis uydurmak (vaz') en büyük günâhlardandır. Hatta Ebû Muhammed el-Cüveynî eş-Şâfiî (438) ve Nâsıruddîn İbnu'l-Muneyyir el-Mâlikî (683) gibi bazı alimler bunun, hadis uyduran kişiyi dinden çıkaracağını söylemişlerdir.[460] es-Suyûtî de demiştir ki; hiçbir ehl-i sünnet aliminin, bundan başka, işleyenini dinden çıkaran bir büyük günâhın olduğunu söylediğini bilmiyorum.[461]

Hz. Peygamber'e iftira etmenin bu ağır hükmü, Hz. Peygamber'in dindeki yerinden kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in söz ve işleri dinin ikinci kaynağını teşkil ederler. Binaenaleyh Hz. Peygamber'e iftirada bulunan, dine iftirada bulunmakta, dini tahrib etmektedir. Buna Hz. Peygamber şöyle işaret buyurmuştur: *"Bana iftira etmek, herhangi birine iftira etmek gibi değildir."*[462] Bunun için, konusu ne olursa olsun ve hangi gayeyle yapılırsa yapılsın Hz. Peygamber'e söylemediği bir sözü, yapmadığı bir işi isnâd etmek haramdır ve bu isnâdı yapanın akıbeti Cehenneme girmektir. Bazı cahil ve bid'at ehli kimselerin, insanları iyiliğe teşvik, kötülükden sakındırma gayesiyle veya Hz. Peygamber'in lehine hadis uydurma gibi düşünceleri mesnedsiz ve hakikat dışıdır. Sahih hadisler, uydurmalara ihtiyaç bırakmayacak kadar çoktur.

Hz. Peygamber'e iftira edip hadis uydurmanın bu ağır hükmüne rağmen yine de çeşitli maksat ve mülâhazalarla bir çok hadis uydurulmuş ve Hz. Peygamber'e nisbet edilmiştir. Bu işin Hz. Peygamber hayattayken de yapıldığını gösteren bir-iki örnek vardır.[463] Fakat Hz. Peygamber, aldığı sert maddi ve mânevi tedbirlerle bunun önüne geçmiş, yayılmasına mâni olmuştur. Bu bölümdeki hadisin bir benzerinin söylenmesine sebeb olarak gösterilen bir olayda Hz. Peygamber, kendisine iftirada bulunan kişinin öldürülüp yakılmasını, ölü bulunması halinde de yakılmasını emrettiği nakledilmektedir.[464] İlgili haberler doğruysa, bu maddi cezalandırmanın yanında ebedi ceza haberi, hadis uydurma işinin Hz. Peygamber devrinde bir-iki olayla

460- el-Esrâr, 36-37; Kavâ'idu't-Tahdis, 173.

461- el-Esrâr, 36.

462- Müslim, Mukaddime, 4 (1/10).

463- el-Esrâr, 14, 15, 16, 24, 25.

464- el-Esrâr, 14 vd.

kapanmasını sağlamıştır. Diğer taraftan devam etmekte olan vahy de, münâfık ve gayr-ı müslimlerin bu işe tevessül etmelerine mani olmuş olmalıdır. Zira Hz. Peygamber, vahy yoluyla onların böyle bir teşebbüslerinden haberdâr edilebilirdi. Ayrıca münâfık ve gayr-ı müslimlerin haberleri müslümanlarca nazar-ı itibara da alınmazdı.

Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in halîfelikleri ile Hz. Osman'ın halifeliği zamanlarında hadis uydurulduğuna dair hiçbir habere rastlanmamıştır. Bu büyük halifelerin aldığı, şâhid isteme, rivâyetleri azalttırma gibi ihtiyat tedbirlerinin yanında sahabe-i kirâmın büyük çoğunlukla hayatta olması bu dönemlerde hadis uydurma hareketine mani olmuştur. Fakat daha sonraları başlayan fitne hareketleri ve ortaya çıkan siyasi gruplar, hadis uydurmak için müsait bir zemin oluşturmuşlardı. İslâm aleminin genişlemesiyle menfaatleri haleldâr olan fakat en uygun yolu zahiren müslüman olmakta gören kimselerle bazı cahil, tarafgir müslümanlar, maksatlarına ulaşmak, kendi görüş ve taraflarını desteklemek, muhaliflerini yermek için hadise başvurmuşlardır. Çünkü müslümanlar için, Kur'an'dan sonra müracaat edilecek, kulak verilecek ikinci kaynak hadislerdi. Kur'an, onlar için o kadar elverişli değildi. Zira Kur'an bir kitap içinde toplanmıştı. Ona ilâve yapmak mümkün değildi. Sadece bazı âyetleri kendi maksatlarına uygun bir şekilde yorumlama imkânı vardı ki bu da yeterli olmuyordu. Bu durumda kısmen çeşitli yazı malzemelerine kaydedilmiş olsalar da, henüz bir kitap içinde toplanmamış olan hadislere başvurmak, gayelerine uygun olanları almak, buna uygun olanları bulamayınca da uydurmak yoluna başvuruldu. Böylece hadis uydurulmaya başlandı. Tabii olarak, sünnet ve hadisin muhafızları alimler hemen gerekli önlemleri almaya başlamış ve, kullanılan şekliyle müslümanlara has olan isnâd usûlünü geliştirmişlerdir. Bu şekilde onlar, sahih hadislerin uydurma olanlarıyla karışmamasını sağlamışlardır. Muhammed b. Sirin bu gelişmeye şu meşhûr sözüyle işaret etmiştir: "(Önceleri) isnâdı sormazlardı. Sonra fitne ortaya çıkınca, "Bize ravîlerinizin isimlerini söyleyin!" dediler. Bunun üzerine sünnet ehline bakılıyor ve hadisleri alınıyordu, bidat ehline bakılıyor, hadisleri alınmıyordu."[465] Çok menfi bir hareket olan hadis uydurma işi böylece müsbet bir işin, isnad usülünün ve dolayısıyla hadis usûlünün hızla gelişmesine katkıda bulunmuştur. *"Allahım! sen*

465- Müslim, Mukaddime, 7 (1/15). Bkz. 422. Hadisin "Açıklama"sı.

ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın."[466]

Siyasi gayelerle başlamış olan hadis uydurma işi zamanla itikadi, ahlâkî, maddi ve tarafgirâne gayelerle de yapılmaya başlanmıştır. Fakat bu çirkin işe tevessül edenler karşılarında devamlı olarak dikkatli, muteyakkız hadis alimlerini bulmuşlardır.

Hadis uydurma ve uydurulan hadislerin zararını bertaraf etmek için, tesbit edilen hadis usûlü kaideleri ve hadis bilgi kolları yanında, sadece, hadis uyduran (vâzı', vazzâ') kimselerle uydurma (mevzû') hadisleri konu alan kitaplar yazılmıştır.[467]

Hadis uydurma haram olduğu gibi uydurulan bir hadisi rivâyet etmek de haramdır. Uydurma bir hadis, ancak uydurma olduğunu söylemek için zikredilebilir.[468] Başka hiçbir gayeyle hadis olarak onu zikretmek câiz değildir.

«ك»

باب في ذهاب العلم

26. BÂB

İLMİN YOK OLUP GİTMESİ HAKKINDA

٢٤٥ - أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، أنا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ لاَ يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعاً يَنْتَزِعُهُ مِنَ النَّاسِ، وَلَكِنَّ قَبْضَ الْعِلْمِ قَبْضُ الْعُلَمَاءِ، فَإِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِماً اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤَسَاءَ جُهَّالاً، فَسُئِلُوا، فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا[1].

466- Alu İmrân sûresi, 26-27.

467- Bu konuda bkz. Mevzû Hadisler, M. Yaşar Kandemir, Ankara, 1975; Hadis Istılahları Sözlüğü, "Mevzû" maddesi.

468- Kavâidu't-Tahdîs, 150; el-Esrâr, 40.

245. Bize Ca'fer b. Avn haber verip (dedi ki) bize Hişâm, babasından, (o da) Abdullah b. Amr'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Allah ilmi, onu insanların (kafa ve göğüslerinden) çekip sökmek (silmek) suretiyle alıp yok etmez. Fakat ilmin yok edilmesi alimlerin yok edilmesi, (ölmesi ile olacakdır). Neticede (Allah) hiçbir alim bırakmayınca halk câhil başkanlar edinir ve (meseleler) onlara sorulur. Onlar da ilimsiz fetva verirler. Böylece hem kendileri sapıtır, hem de (halkı) saptırırlar."* (469)

٢٤٦ - أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ خَالِدٍ، أنا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ مَوْلَى عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: خُذُوا الْعِلْمَ قَبْلَ أَنْ يُذْهَبَ. قَالُوا: وَكَيْفَ يَذْهَبُ الْعِلْمُ يَا نَبِيَّ اللهِ وَفِينَا كِتَابُ اللهِ؟؟ قَالَ: فَغَضِبَ لَا يُغْضِبُهُ اللهُ ثُمَّ قَالَ: ثَكِلَتْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ أَوَلَمْ تَكُنِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمْ شَيْئًا، إِنَّ ذَهَابَ الْعِلْمِ أَنْ يَذْهَبَ حَمَلَتُهُ، إِنَّ ذَهَابَ الْعِلْمِ أَنْ يَذْهَبَ حَمَلَتُهُ[1].

246. Bize Mûsa b. Hâlid haber verip (dedi ki) bize Mu'temir b. Süleyman, el-Haccâc'dan, (o) Avf b. Mâlik'den, (o) Abdurrahman b. Yezîd'in âzâdlısı el-Kâsım Ebû Abdirrahman'dan, (o) Ebû Umâme'den, (o da) Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) haber verdi ki o (yani Resûlullah) şöyle buyurdu: *"İlmi, yok olup gitmesinden önce alınız!". (Orada bulunan bazı sahâbiler); "Ey Allah'ın Peygamberi, bizde Allah'ın Kitabı olduğu halde ilim nasıl yok olup gider?" dediler. (Ebû Umâme) dedi ki; bu söz üzerine, -Allah kızdırmasın!- o, kızdı ve şöyle buyurdu: "Analarınız sizi kaybedesiceler! Tevrat ve İncil, İsrailoğullarının elinde ve, onlara (buna rağmen) hiçbir fayda vermemiş değil miydi? Şüphe yok ki ilmin yok olup gitmesi, onun (hükümlerini*

469- Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 281; Buhâri, Ilm, 34 (1/33-34); İ'tisâm, 7 (8/148) Müslim, İlm, 13, 14 (4/2058- 2059); Tirmizi, İlm, 5 (5/31); İbn Mâce, Mukaddime, 8 (1/20); Ahmed b. Hanbel, 2/162, 190, 203. Bkz. 97. ve 145. hadislerin "Açıklama"ları.

uygulayan) taşıyıcılarının yok olup gitmesidir. Şüphesiz ilmin yok olup gitmesi, onun (hükümlerini uygulayan) taşıyıcıların yok olup gitmesidir."(470)

٢٤٧ - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا ثَابِتُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا هِلَالٌ - هُوَ ابْنُ خَبَّابٍ -، قَالَ: سَأَلْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، قُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ اللهِ، مَا عَلَامَةُ هَلَاكِ النَّاسِ؟ قَالَ: إِذَا هَلَكَ عُلَمَاؤُهُمْ.

247. Bize Ebu'n-Nu'mân rivâyet edip (dedi ki) bize Sâbit b. Yezid rivâyet edip (dedi ki) bize Hilâl -ki o, İbn Habbâb'dır.- rivâyet edip dedi ki; ben Sa'id b. Cübeyr'e; "Ebû Abdillah! İnsanların helâk olmasının belirtisi nedir?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Alimleri helâk olduğu zaman (onlar da helâk olmuş demektir).(471)

٢٤٨ - أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا مَسْعُودُ بْنُ سَعْدٍ الْجُعْفِيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رُبَيِّعَةَ، عَنْ سَلْمَانَ، قَالَ: لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا بَقِيَ الْأَوَّلُ حَتَّى يَتَعَلَّمَ أَوْ يُعَلَّمَ الْآخِرُ، فَإِنْ هَلَكَ الْأَوَّلُ قَبْلَ أَنْ يُعَلَّمَ أَوْ يَتَعَلَّمَ الْآخِرُ هَلَكَ النَّاسُ.

248. Bize Mâlik b. İsmail haber verip (dedi ki) bize Mes'ûd b. Sa'd el-Cu'fi, Atâ' İbnu's-Sâ'ib'den, (o) Abdullah b. Rubeyyia'dan, (o da) Selmân'dan (naklen) rivâyet etti (ki Selmân) şöyle dedi: İnsanlar, sonraki (nesil) öğreninceye veya öğretilinceye kadar önceki (nesil) hayatta kaldığı sürece hayırda devam edeceklerdir. Şayet sonraki (neslin) öğretilmesinden veya öğrenmesinden önce, önceki (nesil) helâk olursa (bütün) insanlar

470- Ahmed b.Hanbel 5/266; Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/199-200; İbn Mâce, Mukaddime, 17 (1/83)

471- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 204.

da helâk olur.[472]

AÇIKLAMA

Selmân -radıyallahu anh- bu sözüyle ilimde geleneğin ehemmiyetini vurgulamaktadır. Türkiye'de yaşayanlar, ilimdeki geleneğin kopmasının ne denli güçlüklere, perişanlıklara, kargaşaya yol açtığını gayet iyi bilmekte ve halen de bunun sıkıntılarını yaşamaktadırlar. Bu arada helâk olan nesiller, Selmân'ın sözünü te'yid etmektedir.

٢٤٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ، ثنا أَبُو كُدَيْنَةَ، عَنْ قَابُوسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مَا ذَهَابُ الْعِلْمِ؟ قُلْنَا: لَا. قَالَ: ذَهَابُ الْعُلَمَاءِ.

249. Bize Muhammed İbnu's-Salt haber verip (dedi ki bize Ebû Küdeyne, Kabûs'dan, (o) babasından, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: "İlmin yok olup gitmesi nedir, biliyor musunuz?" "Hayır!" dedik. "Alimlerin yok olup gitmesidir" dedi.

٢٥٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَسْعَدَ، ثنا أَبُو بَكْرٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: قَالَ حُذَيْفَةُ: أَتَدْرِي كَيْفَ يَنْقُصُ الْعِلْمُ؟ قَالَ: قُلْتُ: كَمَا يَنْقُصُ الثَّوْبُ، وَكَمَا يَنْقُصُ الدِّرْهَمُ، قَالَ: لَا، وَإِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْهُ، قَبْضُ الْعِلْمِ قَبْضُ الْعُلَمَاءِ.

250. Bize Muhammed b. Es'ad haber verip (dedi ki) bize Ebû Bekr, Asım'dan, (o da) Ebû Vâ'il'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Vâ'il) şöyle dedi: "Huzeyfe dedi ki; "Biliyor musun, ilim nasıl eksilir?" (Ebû Vâ'il) dedi ki; "Elbisenin eksilmesi gibi, paranın

472- Bkz. 255. hadis.

eksilmesi gibi" dedim. "Şüphesiz bu da ondan olduğu halde (öyle) değil!.. İlmin yok edilmesi alimlerin yok edilmesi, (ölmesi ile olacak)dır.

٢٥١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: مَا لِي أَرَى عُلَمَاءَكُمْ يَذْهَبُونَ، وَجُهَّالُكُمْ لَا يَتَعَلَّمُونَ، فَتَعَلَّمُوا قَبْلَ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ، فَإِنَّ رَفْعَ الْعِلْمِ ذَهَابُ الْعُلَمَاءِ.

251. Bize Muhammed İbnu's-Salt, Mansûr'dan, (o) Ebu'l-Esved'den, (o) Husayn'dan (o) Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'dan, (o da) Ebu'd-Derdâ'dan (naklen) haber verdi (ki Ebu'd-Derdâ') şöyle dedi: "Ne oluyor bana? Alimlerinizin ölüp gittiklerini görüyorum. Halbuki cahilleriniz (onlardan bir şey) öğrenmiyorlar! Artık ilim (ortadan) kaldırılmadan önce öğreniniz. Zira ilmin (ortadan) kaldırılması, alimlerin ölüp gitmesi (ile olacak)dır.(473)

٢٥٢ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَسَدٍ أَبُو عَاصِمٍ، ثنا عَبْثَرٌ، عَنْ بُرْدٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: النَّاسُ عَالِمٌ وَمُتَعَلِّمٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَا بَعْدَ ذَلِكَ.

252. Bize Ahmed b. Esed Ebû Asım haber verip (dedi ki) bize Abser, Bürd'den, (o) Süleyman b. Mûsa'dan, (o da) Ebu'd-Derdâ'dan (naklen) rivâyet etti (ki Ebu'd-Derdâ') şöyle dedi: İnsanlar âlim ve öğrenci(den ibaret)dir. Bunun ötesinde hiçbir hayır yoktur.(474)

AÇIKLAMA

İnsana en yararlı olan şey gerçek ilimdir. Gerek ilim insanı amel yapmaya, Allah'a hakiki kul olmaya teşvik eder, insana dünya ve

473- Bkz. 333. hadis; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 207.

474- Bkz. 253. hadis.

ahiret mutluluğunun yollarını gösterir, onu her türlü hayra götürür. Binaenaleyh bu ilimle meşgul olan alim ve öğrencilerin dışındaki insanlar, hayırdan mahrûm kalırlar.

٢٥٣ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَسَدٍ أَبُو عَاصِمٍ، ثنا عَبْثَرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: مُعَلِّمُ الْخَيْرِ وَالْمُتَعَلِّمُ فِي الْأَجْرِ سَوَاءٌ، وَلَيْسَ لِسَائِرِ النَّاسِ بَعْدُ خَيْرٌ.

253. Bize Ahmed b. Esed Ebû Asım haber verip (dedi ki) bize Abser, el-A'meş'den, (o) Sâlim'den, (o) Ebu'd-Derdâ'dan (naklen) rivâyet etti (ki Ebu'd-Derdâ') şöyle dedi. Hayrı öğretenle (bunu) öğrenen sevapta birdir, (aynı sevâbı alırlar). Bunun ötesinde diğer insanların hayrı yoktur.[475]

٢٥٤ - أَخْبَرَنَا قَبِيصَةُ، أنا سُفْيَانُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: أُغْدُ عَالِماً أَوْ مُتَعَلِّماً أَوْ مُسْتَمِعاً وَلَا تَكُنِ الرَّابِعَ فَتَهْلِكَ.

254. Bize Kabisa haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Atâ' İbnu's-Sâ'ib'den, (o) el-Hasan'dan, (o da) Abdullah b. Mes'ûd'dan (naklen) haber verdi(ki Abdullah) şöyle dedi: Ya alim ol, ya öğrenci veya dinleyici. Dördüncü olma, sonra helâk olursun![476]

٢٥٥ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أنا خَالِدٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رُبَيِّعَةَ، قَالَ: قَالَ سَلْمَانُ: لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا بَقِيَ الْأَوَّلُ حَتَّى يَتَعَلَّمَ الْآخِرُ، فَإِذَا هَلَكَ الْأَوَّلُ قَبْلَ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْآخِرُ هَلَكَ النَّاسُ.

475- Kitâbu'l-İlm, 101; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 29, 30. Bkz. 252., 333. hadisler.

476- Kitâbu'l-İlm, 133; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 31. Bkz. 344. hadis.

255. Bize Amr b. Avn haber verip (dedi ki) bize Hâlid, Atâ' İbnu's-Sâ'ib'den, (o da) Abdullah b. Rubeyyia'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Selmân dedi ki: "İnsanlar, sonraki (nesil) öğrenciye kadar önceki (nesil) hayatta kaldığı sürece hayırda devam edeceklerdir. Sonraki (nesil) öğrenmeden önce, önceki (nesil) helâk olduğu zaman insanlar da helâk olur.(477)

٢٥٦ - أَخْبَرَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ وَعُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، قَالَا: أنا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْأَحْنَفِ، قَالَ عُمَرُ: تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا(١).

256. Bize Vehb b. Cerir ve Osman b. Ömer haber verip dediler ki bize İbn Avn, Muhammed'den, (O da) el-Ahnef'den (naklen) haber verdi (ki el-Ahnef) şöyle dedi: Ömer (radıyallahu anh) dedi ki: "İlmi, başkan yapılmadan, (bir göreve atanmadan) önce öğrenin!"(478)

AÇIKLAMA

İlim öğrenmenin yaşı yoktur. Ne var ki başkanlık, ev reisliği, memuriyet gibi işlerin kendilerine has meşgaleleri vardır ve bunlar, ilimle uğraşmaya mani olurlar. Bunun için ilmi, bu işlerden önce öğrenmek gerekir. Diğer taraftan yaşları ilerlemiş veya bir makama getirilmiş olan kimseler, genellikle, utanma, büyüklenme gibi sebeplerle ilim öğrenmeyi terkederler. Bu durumda, insan, daha önce ilim öğrenmemişse cahil kalır. Bundan dolayı da ilim, yaş ilerlemeden veya bir makama getirilmeden önce öğrenilmelidir. Yine de gerçekte utanma büyüklenme gibi sebeplerle ilim öğreniminden uzak kalmak makûl görülemez. el-Buhâri'nin, Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) bu sözünü naklettikden sonra dediği gibi,(479) insan, başkan oldukdan, yaş ilerledikten veya bir görev aldıktan sonra da ilim öğrenmelidir. Sahâbe-i Kirâm da ilmi ileri yaşlarda öğrenmişlerdi.

477- Bkz. 248. hadis.

478- Buhâri, İlm, 15 (1/26, muallak olarak); Kitâbu'l-İlm, 81; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 112; el-İlmâ', 244.

479- Umdetu'l-Kâri, 2/56. Bkz. Fethu'l-Bâri, 1/260. vd.

٢٥٧ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا بَقِيَّةُ، حَدَّثَنِي صَفْوَانُ بْنُ رُسْتَمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ، قَالَ: تَطَاوَلَ النَّاسُ فِي الْبِنَاءِ فِي زَمَنِ عُمَرَ، فَقَالَ عُمَرُ: يَا مَعْشَرَ الْعُرَيْبِ، اَلْأَرْضَ اَلْأَرْضَ، إِنَّهُ لَا إِسْلَامَ إِلَّا بِجَمَاعَةٍ، وَلَا جَمَاعَةَ إِلَّا بِإِمَارَةٍ، وَلَا إِمَارَةَ إِلَّا بِطَاعَةٍ، فَمَنْ سَوَّدَهُ قَوْمُهُ عَلَى الْفِقْهِ كَانَ حَيَاةً لَهُ وَلَهُمْ، وَمَنْ سَوَّدَهُ قَوْمُهُ عَلَى غَيْرِ فِقْهٍ كَانَ هَلَاكًا لَهُ وَلَهُمْ.

257. Bize Yezîd b. Harûn haber verip (dedi ki) bize Bakıyye haber verip (dedi ki) bana Safvân b. Rüstem, Abdurrahman b. Meysere'den, (o da) Temim ed-Dâri'den (naklen) rivâyet etti (ki Temim) şöyle dedi: Ömer (radıyallahu anh) zamanında halk bina yapımında (âdeta) yarışa girmişti. Bunun üzerine Ömer şöyle demişti: "Ey Küçük Arap Topluluğu! Dünyadan sakının! Dünyadan sakının! Durum şu ki müslümanlık, başkasıyla değil, ancak cemâatle olur. Cemâat de, başkasıyla değil, ancak devletle olur. Devlet de, başkasıyla değil, ancak itâatle olur. Kimi, toplumu bilgi ile başkan yaparsa bu hem o, hem de onlar için dirlik (vesilesi) olur. Kimi de toplumu bilgisiz başkan yaparsa bu hem o, hem de onlar için helâk (sebebi) olur.

«٢٧»

باب العمل بالعلم وحسن النية فيه

27. BÂB

İLMİ UYGULAMA VE ONDA İYİ NİYETLİ OLMA

٢٥٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ، أنا بَقِيَّةُ، ثنا صَدَقَةُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ صُهَيْبٍ، أَنَّ الْمُهَاجِرَ بْنَ حَبِيبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ

اللهُ تَعَالَى : إِنِّي لَسْتُ كُلَّ كَلَامِ الْحَكِيمِ أَقْبَلُ، وَلٰكِنِّي أَتَقَبَّلُ هَمَّهُ وَهَوَاهُ، فَإِنْ كَانَ هَمُّهُ وَهَوَاهُ فِي طَاعَتِي جَعَلْتُ صَمْتَهُ حَمْداً لِي وَوَقَاراً، وَإِنْ لَمْ يَتَكَلَّمْ.

258. Bize Muhammed İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize Bakıyye haber verip (dedi ki) bize Sadaka b. Abdillah İbni'l-Muhâcir b. Suheyb rivâyet etti ki el-Muhâcir b. Habîb şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- buyurdu ki; *Allah-teâlâ- şöyle buyurdu: "Ben hikmetli söz söyleyenin her sözünü kabul etmem. Fakat ben onun tasa ve arzusunu kabul ederim, (bunlara bakarım). Bunun için şayet onun tasa ve arzusu bana itaat etmede ise, konuşmasa da, ben onun susmasını bana şükür ve saygı yapar, (böyle kabul ederim).*[480]

٢٥٩ - أَخْبَرَنَا مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ لَيْثِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ أَبِي الزَّاهِرِيَّةِ[1]، يَرْفَعُ الْحَدِيثَ: إِنَّ اللهَ قَالَ: أَبُثُّ الْعِلْمَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ حَتَّى يَعْلَمَهُ الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ وَالْعَبْدُ وَالْحُرُّ وَالصَّغِيرُ وَالْكَبِيرُ، فَإِذَا فَعَلْتُ ذٰلِكَ بِهِمْ أَخَذْتُهُمْ بِحَقِّي عَلَيْهِمْ.

259. Bize Mahled b. Mâlik, Haccâc b. Muhammed'den, (o) Leys b. Sa'd'dan, (o da) Muâviye b. Salih'den, (o da) Ebu'z-Zâhiriyye'den (naklen) haber verdi (ki Ebu'z-Zâhiriyye) sözü Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- nisbet ederek (şöyle dedi:) Allah şöyle buyurdu: *Ahir zamanda ilmi saçacağım, öyle ki erkek, kadın köle, hür, küçük, büyük (herkes) onu bilecek. Bunu onlara yaptığım zaman da, üzerlerindeki hakkımdan dolayı onları hesaba çekeceğim0.*[481]

480- Bkz. 655. haber. Bu hadis mu'daldır. el-Muhâcir b. Habîb hakkında hiçbir bilgiye rastlayamadık.

481- Bu hadis murseldir. Ebu'z-Zâhriyye, tâbiûndandır.

٢٦٠ - أَخْبَرَنَا مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ، ثنا مَخْلَدُ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: مَنْ طَلَبَ شَيْئاً مِنْ هَذَا الْعِلْمِ فَأَرَادَ بِهِ مَا عِنْدَ اللهِ يُدْرِكُ إِنْ شَاءَ اللهُ، وَمَنْ أَرَادَ بِهِ الدُّنْيَا فَذَاكَ وَاللهِ حَظُّهُ مِنْهُ.

260. Bize Mahled b. Mâlik haber verip (dedi ki) bize Mahled b. Hüseyn, Hişâm'dan, (o da) el-Hasan'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Hasan) şöyle dedi: Bu ilimden bir şeyin peşine düşüp de onunla Allah katında olanı isteyen kimse, inşallah, (isteğine) kavuşur. Kim de onunla dünya(lık) isterse, işte, vallahi, onun bundan nasibi (sadece) budur.

٢٦١ - أَخْبَرَنَا يَعْلَى، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عِيسَى، قَالَ: قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: لَا تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِثَلَاثٍ: لِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَتُجَادِلُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَلِتَصْرِفُوا بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ، وَابْتَغُوا بِقَوْلِكُمْ مَا عِنْدَ اللهِ، فَإِنَّهُ يَدُومُ وَيَبْقَى وَيَنْفَدُ مَا سِوَاهُ.

261. Bize Ya'la haber verip (dedi ki) bize Muhammed b. Avn, İbrahim b. İsa'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Mes'ûd dedi ki; "İlmi şu üç şey için öğrenmeyiniz: Cahillerle çekişmeniz için, alimlerle mücâdele ve münâkaşa etmeniz için ve insanların alakalarını kendinize çekmeniz için. Sözünüzle Allah katında olanı isteyiniz. Çünkü o devam eder, baki kalır. Onun dışındakiler ise geçip gider.(482)

٢٦٢ - وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ: كُونُوا يَنَابِيعَ الْعِلْمِ، مَصَابِيحَ الْهُدَى، أَحْلَاسَ[1] الْبُيُوتِ، سُرُجَ اللَّيْلِ، جُدُدَ الْقُلُوبِ، خُلْقَانَ الثِّيَابِ، تُعْرَفُونَ فِي

482- Bkz. 373., 379., 380. hadisler.

أَهْلِ السَّمَاءِ وَتَخْفُوْنَ عَلَى أَهْلِ الْأَرْضِ.

262. (Yine) bu senedle (rivâyet edildi ki İbn Mes'ûd) şöyle dedi: Gök ehli arasında tanınan, dünya ehline gizli kalan ilim kaynakları, hidayet lambaları, ev bağlıları, gece kandilleri, yeni kalbli, eski elbiseli kimseler olunuz.

٢٦٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ حَزْمٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَا يَطْلُبُ هٰذَا الْعِلْمَ أَحَدٌ لَا يُرِيدُ بِهِ إِلَّا الدُّنْيَا إِلَّا حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِ عَرْفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ(٣).

263. Bize Ebû Asım haber verip (dedi ki) bize Muhammed b. Umâre b. Hazm rivâyet edip (dedi ki) bana Abdullah b. Abdirrahman rivâyet edip dedi ki Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Sadece dünya(lık şeyler) isteyerek bu ilmin peşine düşen, (öğrenen) hiç kimse yoktur ki kıyamet gününde Allah ona Cennet rayihasını yasaklamış olmasın.*[483]

AÇIKLAMA

Ameller, kişinin niyetine göre değer kazanır. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-; *"Ameller ancak niyetlere göre değerlendirilir. Her kişiye de ancak niyet ettiği şey vardır"*[484] buyurmuştur. Müslüman ise her işinde Allah rızasını gözetmelidir, onu elde etmeye bakmalıdır. Aksi halde amelleri sonuçsuz kalır, hatta felâketine sebep olabilir. Bilhassa Allah'a ibadete hasredilmiş, onun rızasını kazanmaya matuf amellerde bu gayeye uygun hareket etmek lâzımdır. Burada namaz ibadetini örnek verebiliriz: Namaz, Allah'a teslimiyetin, ona kulluğun büyük bir nişânesi olmak üzere emredilmiş bir ibadettir. Buna rağmen kişi onu riyâ ile, maddi menfaat elde etmek için

483- Şâhidleri için bkz. Ebû Dâvûd, İlm, 12 (3/323); İbn Mâce, Mukaddime, 23 (1/93); Ahmed b. Hanbel, 2/338.

484- Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 1 (1/2).

kılarsa büyük günah işlemiş olur. Böylece yüce bir ibadet büyük bir günah haline dönüşür. Hatta namazı gösteriş için kılmak, "gizli şirk" sayılmıştır.[485]

İlim de benzer bir özelliğe sahiptir. İlmin, insanı, lâyıkıyla Allah'a kul olmaya, onun rızasını kazanmaya götürmesi gerekir. İlmin gayesi budur. Onu bu ulvi gayesinden saptırıp geçici menfaatlere alet etmek büyük bir cürüm olur. Bu cürmün büyüklüğü bu hadiste, ilmi hedefinden saptıranın "Cennet rayihasını" koklamayacağı şeklinde ifade edilmiştir. Bu ifadeden, böyle bir kimsenin Cennete giremeyeceği anlaşılabilirse de, diğer nasslar, nazar-ı i'tibara aldığımızda bunun, işlenen günahın büyüklüğünü, onun kâfire yaraşır bir iş olduğunu ifade etmek için söylenmiş olduğunu anlamak mümkündür. Veya bu ifade ile, böyle bir kimsenin kıyamet günü, haşir esnasında, kokusu çok uzaklardan duyulabilen Cennetin rayihasını duyamayacağı anlatılmak istenmiştir. Diğer bir ihtimal de şudur: Böyle bir kimse Cennete girse de onun bazı nimetlerinden istifade edemeyecektir.

٢٦٤ - أَخْبَرَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ مِغْوَلٍ، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلشَّعْبِيِّ: أَفْتِنِي أَيُّهَا الْعَالِمُ. فَقَالَ: اَلْعَالِمُ مَنْ يَخَافُ اللهَ.

264. Bize Mücâhid b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. Numeyr, Mâlik b. Miğvel'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Bir adam eş-Şa'bi'ye "Ey Alim, bana fetva ver!" demişti de o şöyle mukabele etmişti: "Alim dediğin Allah'dan (hakkıyla) korkandır."

٢٦٥ - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، ثنا عُمَرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ أَوْفَى بْنِ دِلْهَمٍ، أَنَّهُ بَلَغَهُ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ تُعْرَفُوا بِهِ، وَاعْمَلُوا بِهِ تَكُونُوا مِنْ أَهْلِهِ، فَإِنَّهُ سَيَأْتِي بَعْدَ هَذَا زَمَانٌ لَا يَعْرِفُ فِيهِ تِسْعَةُ أَعْشَارِهِمِ الْمَعْرُوفَ، وَلَا يَنْجُو مِنْهُ

485- İbn Mâce, Zühd, 21 (2/1406).

إِلاَّ كُلُّ نُومَةٍ(١) فَأُولَئِكَ أَئِمَّةُ الْهُدَى وَمَصَابِيحُ الْعِلْمِ لَيْسُوا الْمَسَايِيحَ وَلاَ الْمَذَايِيعَ الْبُذُرَ. قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: نُومَةٌ: غَافِلٌ عَنِ الشَّرِّ. الْمَذَايِيعُ: الْبُذُرُ، كَثِيرُ الْكَلاَمِ(٢).

265. Bize Osman b. Ömer haber verip (dedi ki) bize Ömer b. Yezid, Evfa b. Dilhem'den rivâyet etti ki ona (yani Evfa'ya), Ali'den (kerremellahu vecheh), onun şöyle dediği ulaşmış: "İlmi öğreniniz ki onunla tanınasınız. Onu uygulayınız ki ehlinden olasınız. Zira vaziyet şu ki bundan sonra yakında, (içinde yaşayanlarının) onda dokuzunun ma'rûfu (iyiliği) tanımayacağı bir zaman gelecek. Bu (zamanda yaşayanlar)dan, sadece kötülükden ve kötülerden habersiz, pek önemsenmeyen kimseler kurtuluşa erecek. İşte bunlar; kötlükleri dolaştırmayan, fena-yüz kızartıcı şeyler yapmayan, lâfı bol, dedikoducu olmayan hidâyet önderleri ve ilim kandilleridirler.(486)

Ebû Muhammed (ed-Dârimi) dedi ki; (Arapça metinde geçen) "nuveme" kelimesi, "kötülükden habersiz", "el-mezâyû'l-buzur" ise "sözü çok" demektir.

٢٦٦ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ: إِعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ بَعْدَ أَنْ تَعْلَمُوا، فَلَنْ يَأْجُرَكُمُ اللهُ بِالْعِلْمِ حَتَّى تَعْمَلُوا.

266. Bize Mervân b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Sa'id b. Abdilaziz, Yezîd b. Câbir'den rivâyet etti. (ki, o) şöyle dedi: Muâz b. Cebel şöyle dedi: Bildikden, (öğrendikden) sonra dilediğinizi uygulayınız. Zira Allah, ilimden dolayı, (onu) uygulamadıkça size sevap vermeyecektir.(487)

486- Kitâbu'z-Zühd, Vekî', 2/531; Kitâbu'z-Zühd, İbn Hanbel, 162; el-Bide', 62. Benzer bir söz Abdullah b. Mesûd'dan nakledilir. Bkz. Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 504.

487- Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 21; Hılye, 1/236.

٢٦٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ خَالِدِ بْنِ حَازِمٍ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مَزْيَدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، يُحَدِّثُ عَنْ سَعْدٍ، أَنَّهُ أَتَى ابْنَ مُنَبِّهٍ فَسَأَلَهُ عَنِ الْحَسَنِ وَقَالَ لَهُ: كَيْفَ عَقْلُهُ؟ فَأَخْبَرَهُ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّا لَنَتَحَدَّثُ أَوْ نَجِدُ فِي الْكُتُبِ: أَنَّهُ مَا آتَى اللهُ عَبْداً عِلْماً فَعَمِلَ بِهِ عَلَى سَبِيلِ الْهُدَى فَيَسْلُبُهُ عَقْلَهُ حَتَّى يَقْبِضَهُ اللهُ إِلَيْهِ.

267. Bize Abdullah b. Hâlid b. Hâzim haber verip (dedi ki) bize el-Velid b. Mezyed rivâyet edip dedi ki ben Abdurrahman b. Yezid b. Câbir'i Sa'd'dan şöyle rivâyet ederken işittim: O (yani Sa'd) İbn Münebbih'e gelip ona, el-Hasan'ı sormuş ve, "Aklı nasıl?" demiş. O da ona (el-Hasanu'l-Basri'nin aklı, anlayışı hakkında bildiklerini) haber vermiş, sonra şöyle demiş: Bizler şunu konuşur - veya (eski) kitaplarda şunu bulur- duk: Allah bir kula ilim versin, o da bunu doğru yol (hidâyet yolu) üzere uygulasın, sonra da, Allah onu kendi katına çekmedikçe (yani öldürmedikçe) aklını başından almış olsun, bu vaki değildir.

٢٦٨ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، عَنِ ابْنِ الْقَاسِمِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ يُوسُفَ الْحِمْصِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو كَبْشَةَ السَّلُولِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ يَقُولُ: إِنَّ مِنْ أَشَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَا يُنْتَفَعُ بِعِلْمِهِ[1].

268. Bize İsmail b. Ebân, İbnu'l-Kâsım b. Kays'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Bana Yûnus b. Yûsuf el-Hımsî rivâyet edip (dedi ki) bana Ebû Kebşe es-Selûli rivâyet edip dedi ki, Ebu'd-Derdâ'yı şöyle derken işittim: Kıyamet gününde Allah katında mevki bakımından insanların en kötüsü, ilminden faydalanılmayan alimdir.(488)

488- Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 14; Hılye, 1/223.

٢٦٩ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أنا أَبُو قُدَامَةَ، عَنْ مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: مَنْ يَزْدَدْ عِلْماً يَزْدَدْ وَجَعاً. وَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: مَا أَخَافُ عَلَى نَفْسِي أَنْ يُقَالَ لِي: مَا عَلِمْتَ؟ وَلَكِنْ أَخَافُ أَنْ يُقَالَ لِي: مَاذَا عَمِلْتَ؟.

269. Bize Amr b. Avn haber edip (dedi ki) bize Ebû Kudâme, Mâlik b. Dinâr'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Ebu'd-Derdâ' dedi ki: "Kimin ilmi artarsa ağrısı, (korkusu) artar. Yine Ebu'd-Derdâ' şöyle dedi: Bana (hesap gününde) "Ne bildin?" denilmesinden dolayı nefsime karşı endişe etmiyorum. Fakat bana, "Ne amel ettin?" denilmesinden endişe ediyorum.

٢٧٠ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ جُرَيْجٍ يَذْكُرُ عَمَّنْ حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: تَدَارُسُ الْعِلْمِ سَاعَةً مِنَ اللَّيْلِ خَيْرٌ مِنْ إِحْيَائِهَا(١) وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: إِنِّي لَأُجَزِّيءُ اللَّيْلَ ثَلَاثَةَ أَجْزَاءٍ: فَثُلُثٌ أَنَامُ، وَثُلُثٌ أَقُومُ، وَثُلُثٌ أَتَذَكَّرُ أَحَادِيثَ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

270. Bize Harûn b. Muâviye, Hafs b. Ğıyâs'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: İbn Cureyc'i, kendisine İbn Abbâs'dan rivâyet eden kimseden şöyle naklederken işittim: (İbn Abbâs) demiş ki; "Gece bir saat ilim çalışması, onu (nâfile ibâdetlerle) ihya etmekden daha hayırlıdır."

Ebû Hureyre de söyle demiş: Ben geceyi üç parçaya ayırırım: Üçte birinde uyur, üçte birinde geceyi ibâdetle ihyâ eder, (namaz kılar) üçte birinde de Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- hadislerini mütâlâa eder-ezberlerim.

٢٧١ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، ثنا جَرِيرٌ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: مَنِ ابْتَغَى شَيْئاً مِنَ الْعِلْمِ يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ آتَاهُ اللهُ مِنْهُ مَا

يَكْفِيهِ.

271. Bize el-Hasan b. Arafe haber verip (dedi ki) bize Cerîr, el-Hasan b. Amr'dan, (o da) İbrâhim'den (naklen) rivâyet etti (ki İbrâhim) şöyle dedi: Kim, onunla Allah'ın rızasını taleb ederek ilimden bir şey isterse Allah ona o (ilimden) kendisine yetecek olanı verir.

«٢٨»

باب من هاب الفتيا مخافة السقط

28. BÂB
HATA YAPMA ENDİŞESİYLE FETVA VERMEKDEN KORKAN KİMSE

٢٧٢- أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا ثَابِتُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، قَالَ: سَأَلْتُ الشَّعْبِيَّ عَنْ حَدِيثٍ فَحَدَّثَنِيهِ، فَقُلْتُ: إِنَّهُ يُرْفَعُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ؟ فَقَالَ: لَا، عَلَى مَنْ دُونَ النَّبِيِّ ﷺ أَحَبُّ إِلَيْنَا، فَإِنْ كَانَ فِيهِ زِيَادَةٌ أَوْ نُقْصَانٌ كَانَ عَلَى مَنْ دُونَ النَّبِيِّ ﷺ.

272. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Sâbit b. Yezid rivâyet edip (dedi ki) bize Asım rivâyet edip (dedi ki); eş-Şa'bî'ye bir hadis sordum, o da onu bana rivâyet etti. Bunun üzerine ben ona; "Bu (hadis) Hz. Peygambere mi -sallallahu aleyhi ve sellem- nisbet ediliyor?" dedim. "Hayır, dedi, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- berisinde olan kimseye (nisbet etmeyi) daha çok severiz. Çünkü onda bir fazlalık veya noksanlık olursa, bu, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- berisinde olan kimseye (ait) olmuş olur.

AÇIKLAMA

Bir hadisin bazan Hz. Peygamber'e, bazan da bir sahâbiye veya tâbiûndan birine ait gösterilmesi, hadis rivâyetlerinde zaman zaman karşılaşılan bir durumdur. Râvilerin ve rivâyetlerinin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan bazı hatalı nisbetler dışında bu farklı rivâyetin sebebi şudur: Sahabe ve sonraki müslümanlar, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- sözlerini iktibas ederek konuşma ve fetvalarında sıkca kullanmaktaydılar. İktibas edilen bu sözleri onlardan duyan kimseler de bunları, onların kendi sözleri olarak anlıyor ve öylece rivâyet ediyorlardı. Bu bir bakıma rivâyette sadâkatın bir göstergesidir. Râvî nasıl duymuşsa o şekilde rivâyet etmiştir. Bir hadisin aynı sahâbiden bazan peygamber sözü (merfû') olarak, bazan da kendi sözü (mevkûf) olarak nakledilmesi de, bu sahâbinin sözkonusu hadisi, bazan hadis olarak rivâyet etmesi bazan da onu bir fetva, bir görüş olarak zikretmesi vakıasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı alimler, râvilerin sıka olması, halinde, merfû ve mevkûf olarak rivâyet edilen bir haberde, sahih olan görüşün, bunun merfû kabul edilmesi olduğunu açıklamışlardır. Çünkü burada sıka bir râvinin ilâvesi (ziyâdetu's-sıka) vardır. Sıka râvinin ilâvesi de makbûldur. Bununla beraber el-Hatibu'l-Bağdâdi, muhaddislerin çoğunun, mevkûf rivâyetin alınması gerekeceği görüşünde olduklarını nakleder. Bazı alimler ise ekseri râvilerin veya daha güvenilir olanlarının rivâyetinin alınması gerekeceği görüşündedir. Genel bir kaide ile değil de duruma göre bir karar verilmesi gerekeceği görüşünde olan alimler de vardır.[489]

Bu durumda, ortaya çıkan farklı nisbetlerde Hz. Peygamber'e nisbet yerine, sözün bir sahâbi veya tâbiîye nisbet edilmesi, muhaddislerin çoğuna, bu arada eş-Şa'bi'ye ihtiyatlı bir yol görülmüştür, denilebilir. Çünkü Hz. Peygamber'in sözü dindir. Ona yapılacak yanlış bir nisbet, dinde yanlışlığa ve ahirette hüsrana sebeb olacaktır.

٢٧٣ - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ عِيسَى، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ،

489- Ulûmu'l-Hadis, 65; Fethu'l-Muğîs, 1/167-168; Tedrîbu'r-Râvi, 1/222-223. Tavzîhu'l-Efkâr, 1/343 vd.; el-Kifâye, 587.

عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْمُحَاقَلَةِ وَالْمُزَابَنَةِ[3] فَقِيلَ لَهُ: أَمَا تَحْفَظُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَدِيثاً غَيْرَ هَذَا؟ قَالَ: بَلَى وَلٰكِنْ أَقُولُ: قَالَ عَبْدُ اللهِ، قَالَ عَلْقَمَةُ، أَحَبُّ إِلَيَّ[1].

273. Bize İshak b. İsa haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Ebû Hâşim'den, (o da) İbrâhim'den (naklen) rivâyet etti (ki İbrâhim) şöyle dedi: "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- muhâkala ve muzâbene'den menetmiştir." Bunun üzerine ona (yani İbrâhim'e), "Ezberinde, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- gelen, bundan başka bir hadis yok mu?" dendi. "Var, dedi, ama ben, "Abdullah şöyle dedi", "Alkame şöyle dedi" demeyi daha çok seviyorum."[490]

٢٧٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، قَالَ: كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِذَا حَدَّثَ بِحَدِيثٍ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: هَذَا وَنَحْوَهُ أَوْ شِبْهَهُ أَوْ شَكْلَهُ[1].

274. Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzâ'i'den, (o da) İsmail b. Ubeydillah'dan (naklen) haber verdi (ki İsmail) şöyle dedi: Ebu'd-Derdâ, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadis rivâyet ettiği zaman (rivâyetinin sonunda); "Bunu, bunun gibisini, veya benzerini yahut bunun eşini, (mislini buyurdu)" derdi.[491]

AÇIKLAMA

Sahâbe-i Kirâm, Hz. Peygamber'i -sallallahu aleyhi ve sellem- hakkıyle takdir etmiş ve, sünnet ve hadisinin müslümanlık için taşıdığı ehemmiyeti çok iyi kavramışlardı. Hadis ve sünnet olmadan Kur'an-ı Kerîm'i, ilâhi maksada uygun olarak anlamak, müslümanlığı uygulamak mümkün değildi. Bundan dolayı hadis ve sünnetin as-

490- Mukâkala ve muzâbene için bkz. 2560. hadisin "Açıklama"sı.

491- el,Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 2/35; el-Kifâye, 310.

lına uygun, sıhhatli bir şekilde sonraki nesillere intikalini sağlamak için gerekli usûllere başvurmuşlar, hadis öğrenim ve öğretiminde (tahammül ve edâsında) büyük titizlik göstermişlerdi. Bu cümleden olarak hadis tahammül ve edâsında ihtiyatlı davranmış, hataya düşme endişesiyle hadis rivâyetini azaltmış, rivâyet edilen hadisleri Kur'an'ın ve, bilinen meşhûr hadislerin verileri doğrultusunda incelemeye tabi tutmuşlardı. Onlar böylece sonraki asırlar için hadis tahammül ve edâsında titizlik gösterme çığırını da açmış oldular. Allah hepsinden râzı olsun!

Sahâbe-i Kirâm'ın hadis rivâyetinde sıkı davranışlarının, gösterdikleri titizliğin, bunun sorumluluğundan duydukları korkunun bir belirtisi olarak hadis rivâyet ederken renklerinin değiştiği, kendilerini bir ürpertinin kapladığı, rivâyetin sonunda da, aynen rivâyet edememiş olma endişesiyle bazı ihtiyat ifadeleri kullandıkları nakledilmektedir. Bu ve bundan sonraki bölümlerde bunlardan bir kaç örnek zikredilmektedir.

٢٧٥ - أَخْبَرَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، ثنا مُعَاوِيَةُ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِذَا حَدَّثَ حَدِيثاً قَالَ: اَللَّهُمَّ إِلَّا هٰكَذَا فَكَشَكْلِهِ[1].

275. Bize Esed b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Muâviye, Rebî'a b. Yezîd'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ebu'd-Derdâ' bir hadis rivâyet ettiği zaman (sonunda) şöyle derdi: "Allahım (şâid ol!). Eğer böyle değilse bunun aynısı gibidir.[492]

٢٧٦ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أنا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُسْلِمٍ أَبِي عَبْدِ اللهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: كُنْتُ لاَ تَفُوتُنِي عَشِيَّةٌ خَمِيسٍ إِلَّا آتِي فِيهَا عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ فَمَا سَمِعْتُهُ يَقُولُ لِشَيْءٍ قَطُّ: قَالَ رَسُولُ اللهِ، حَتَّى كَانَتْ ذَاتُ عَشِيَّةٍ فَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، قَالَ: فَاغْرَوْرَقَتَا عَيْنَاهُ، وَانْتَفَخَتْ أَوْدَاجُهُ، فَأَنَا رَأَيْتُهُ مَحْلُولَةً إِزْرَارُهُ، وَقَالَ: أَوْ مِثْلُهُ،

492- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 102; el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 2/35; el-Kifâye, 310; el-İlmâ', 177.

أَوْ نَحْوُهُ، أَوْ شَبِيهٌ بِهِ[٣].

276. Bize Osman b. Ömer rivâyet edip (dedi ki) bize İbn Avn, Müslim Ebû Abdillah'dan, (o) İbrâhim et-Teymi'den, (o) babasından, (o da) Amr b. Meymûn'dan (naklen) haber verdi(ki Amr) şöyle dedi: Hiçbir perşembe akşamını kaçırmaz, Abdullah b. Mes'ûd'un yanına gelirdim. Onu bir şey için hiç, "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu" derken duymamıştım. Nihayet bir akşam oldu ve, "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu..." dedi. (Amr) dedi ki, bunun üzerine onun gözleri yaşla doldu, damarları kabardı. Derken ben onu, (rahatlamak için elbisesinin) düğmelerini çözmüş bir halde gördüm. (Rivâyetinin sonunda da) o şöyle dedi: "(Hz. Peygamber'in sözü böyledir,) veya bunun aynısıdır, yahut bunun gibidir, ya da bunun benzeridir."[493]

٢٧٧ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا أَشْعَثُ، عَنِ الشَّعْبِيِّ وَابْنِ سِيرِينَ: أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ كَانَ إِذَا حَدَّثَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي الْأَيَّامِ تَرَبَّدَ وَجْهُهُ، وَقَالَ: هٰكَذَا أَوْ نَحْوُهُ، هٰكَذَا أَوْ نَحْوُهُ.

277. Bize Yezid b. Harûn haber verip (dedi ki) bize Eş'as, eş-Şa'bî ve İbn Sirin'den (naklen) haber verdi ki İbn Mes'ûd, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- (Allah'ın) belâ ve cezaları hakkında[494] rivâyette bulunduğu zaman yüzü kızarır-bozarır ve, "Böyle veya bunun gibidir, böyle veya bunun gibidir" derdi.

٢٧٨ - أَخْبَرَنَا سَهْلُ بْنُ حَمَّادٍ، ثنا شُعْبَةُ، ثنا تَوْبَةُ الْعَنْبَرِيُّ، قَالَ: قَالَ لِيَ الشَّعْبِيُّ: أَرَأَيْتَ فُلَانًا الَّذِي يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ؟ قَعَدْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ سَنَتَيْنِ أَوْ سَنَةً وَنِصْفًا، فَمَا سَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ شَيْئًا

493- İbn Mâce, Mukaddime, 3 (1/10-11); Ahmed b. Hanbel, 1/452; Mustedrek, 1/111; el-Câmi' li-Ahlâk er-Râvi, 2/9. Bkz. el-İlmâ', 177; Ulûmu'l-Hadis, 191-192 Fethu'l-Muğis, 2/219; Mecme; 1/141.

494- Veya "büyük vak'alar hakkında", "belli günlerde".

إِلاَّ هَذَا الْحَدِيثِ.

278. Bize Sehl b. Hammâd haber verip (dedi ki) bize Şu'be rivâyet edip (dedi ki) bize Tevbe el-Anberi rivâyet edip dedi ki, bana eş-Şa'bî şöyle dedi: "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu.." diyerek (rivâyette bulunan) falanı gördün mü? Ben İbn Ömer'le iki yıl veya birbuçuk yıl kaldım da, şu hadis hariç, onu Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- bir şey rivâyet ederken işitmedim."

٢٧٩ - أَخْبَرَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، ثنا شُعْبَةُ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي السَّفَرِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: جَالَسْتُ ابْنَ عُمَرَ سَنَةً فَلَمْ أَسْمَعْهُ يَذْكُرُ حَدِيثاً عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ.

279. Bize Esed b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Şu'be rivâyet edip (dedi ki) bize Abdullah b. Ebi's-Sefer, eş-Şa'bî'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: "İbn Ömer'in yanında bir yıl durdum da onu, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadis zikrederken işitmedim."(495)

٢٨٠ - أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ يُوسُفَ، ثنا أَبُو بَكْرٍ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ قُطْبَةَ الأَنْصَارِيِّ، قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللهِ يُحَدِّثُنَا فِي الشَّهْرِ بِالْحَدِيثَيْنِ أَوِ الثَّلاَثَةِ.

280. Bize Asım b. Yûsuf haber verip (dedi ki) bize Ebû Bekr, Ebû Hasîn'den (o) eş-Şa'bî'den, (o da) Sâbit b. Kutbe el-Ensârî'den (naklen) rivâyet etti (ki Sâbit) şöyle dedi: "Abdullah

495- İbn Mâce, Mukaddime, 3 (1/11).

bize ayda iki veya üç hadis rivâyet ederdi."

٢٨١ - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أنا يُونُسُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: مَرَّ بِنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ فَقُلْنَا: حَدِّثْنَا بِبَعْضِ مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: وَأَتَحَمَّلُ.

281. Bize Osman b. Ömer haber verip (dedi ki) bize Yûnus, Abdülmelik b. Ubeyd'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Enes b. Mâlik bize uğramıştı. Biz de, "Bize, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- duymuş olduğun bazı şeyler rivâyet edin!" demiştik. Bunun üzerine o; "(Peki), demişti, ben de (rivâyet eder ve) "İnşallah böyledir" derim."

٢٨٢ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، قال: ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، قَالَ: كَانَ أَنَسٌ قَلِيلَ الْحَدِيثِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَكَانَ إِذَا حَدَّثَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: أَوْ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ[1].

282. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki bize Hammâd b. Zeyd, İbn Avn'dan, (o da) Muhammed'den (naklen) rivâyet etti (ki Muhammed) şöyle dedi: "Enes, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- az hadis rivâyet ederdi. Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- hadis rivâyet ettiği zaman ise (rivâyetin sonunda), "Veya Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- buyurduğu gibi" derdi."[496]

٢٨٣ - أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ: كَانَ أَنَسٌ إِذَا حَدَّثَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَدِيثاً قَالَ: أَوْكَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ

496- İbn Mâce, Mukaddime, 3 (1/11); el-Câi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 2/35.

ﷺ[1].

283. Bize Osman b. Muhammed haber verdi. (O dedi ki) bize İsmail, Eyyûb'dan, (o da) Muhammed'den (naklen) rivâyet etti (ki Muhammed) şöyle dedi: "Enes, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadis rivâyet ettiği zaman (rivâyetin sonunda), "Veya Resûlullah'ın buyurduğu gibi" derdi."[497]

٢٨٤ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، حَدَّثَنِي السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ سَعْدٍ إِلَى مَكَّةَ فَمَا سَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ حَدِيثاً عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَتَّى رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ[1].

284. Bize Süleyman b. Harb rivâyet etti. (O dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Yahya b. Sa'îd'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Bana es-Sâ'ib b. Yezîd rivâyet edip şöyle dedi: Sa'd ile beraber Mekke'ye (doğru yola) çıkmıştım da Medine'ye dönünceye kadar, onu, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadis rivâyet ederken işitmemiştim.[498]

٢٨٥ - أَخْبَرَنَا سَهْلُ بْنُ حَمَّادٍ، ثنا شُعْبَةُ، ثنا بَيَانٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ قَرَظَةَ بْنِ كَعْبٍ: أَنَّ عُمَرَ شَيَّعَ الْأَنْصَارَ حِينَ خَرَجُوا مِنَ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: أَتَدْرُونَ لِمَ شَيَّعْتُكُمْ؟ قُلْنَا: لِحَقِّ الْأَنْصَارِ. قَالَ: إِنَّكُمْ تَأْتُونَ قَوْماً تَهْتَزُّ أَلْسِنَتُهُمْ بِالْقُرْآنِ اهْتِزَازَ النَّخْلِ، فَلَا تَصُدُّوهُمْ بِالْحَدِيثِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَأَنَا شَرِيكُكُمْ. قَالَ: فَمَا حَدَّثْتُ بِشَيْءٍ وَقَدْ سَمِعْتُ كَمَا سَمِعَ أَصْحَابِي.

285. Bize Sehl b. Hammâd haber verdi. (O dedi ki) bize Şu'be rivâyet etti. (O dedi ki) bize Beyân, eş-Şa'bi'den, (o da)

497- el-Kifâye, 311.

498- İbn Mâce, Mukaddime, 3 (1/12).

Karaza b. Ka'b'dan (naklen) rivâyet etti ki; Ömer (radıyallahu anh), (bir grup) ensârı, Medine'den (Kûfe'ye müteveccihen) yola çıktıklarında uğurladı ve şöyle dedi: "Biliyor musunuz, sizi niçin uğurladım?". Dedik ki; "Ensâr'a hürmetten dolayı." (Hz. Ömer sözüne) şöyle devam etti: "Siz, Kur'an'ı okurken dilleri, hurma ağaçlarının titremesi gibi titreyen, (Kur'an'ı doğru-dürüst okuyamayan) bir topluluğa gidiyorsunuz. Binaenaleyh, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem-hadis rivâyeti ile onları (Kur'an'dan) yüz çevirtmeyin. (Bu az rivâyet hususunda, bu hayırlı işte) ben sizin ortağınızım, (ben de böyle yapacağım).

(Karaza) dedi ki, artık hiçbir şey rivâyet etmedim. Halbuki ben de arkadaşlarımın duymuş oldukları gibi, (Resûlullah'dan hadisler) duymuştum.[499]

AÇIKLAMA

Hz. Ömer'in (radıyallahu anh), Kûfe'ye uğurladığı bir kısım ashaba yaptığı bu tavsiye, bir taratfan Kur'anın iyi öğrenilip gereği ile amel edilmesini sağlamaya, diğer taraftan hadisleri tahrif ve tağyîrden korumaya yönelik mühim bir tavsiyedir. Bir müslüman için öncelikle öğrenilmesi gereken şeyin Kur'an-ı Kerim olduğunda şüphe yoktur. Kur'an iyice öğrenilirken onun açıklaması (beyânı) ve uygulaması mahiyetinde olan hadislerin de öğrenilmesi gerekeceği açık bir hakikattır. Bu husus Kur'an'ın yeni yeni yayıldığı dönemler için daha bir ehemmiyeti haizdir. Hz. Ömer yeni kurulmuş ve, belki de halkının çoğu İslâma yeni girmiş olan Kûfe'ye gönderdiği irşâd ve öğretim ekibine bunun için öncelikle Kur'an'ın iyi öğretilmesini, halkı bundan alıkoyacak, bilhassa ahkâmla ilgili olmayan hadislerin rivâyetini azaltmalarını tavsiye etmişti. Hz. Ömer bu usûlü, yukarıda söylediği gibi, kendisi de uygulamış ve, ileri gelen bazı sahabeyi bile fazla hadis rivâyetinden (mutlak olarak hadis rivâyetinden değil!) menetmişti. Bu demekti ki ihtiyaç miktarı hadis rivâyet edilmeli, Kur'an'la beraber hadislerin iyi anlaşılıp uygulanmalarına ehemmiyet verilmelidir. Nitekim İslâm alimleri de, mânasını anlamadan, gereğiyle amel etmeden çokca hadis rivâyetini hoş karşılamamış, kı-

499- İbn Mâce, Mukaddime, 3 (1/12); el-Mustedrek, 1/102; Şerefu Ashâbi'l-Hadis, 88; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 398.

namışlardır. Bu şekilde çokca rivâyette bulunan kimse, bu arzuyla olur-olmaz herkesden duymuş olduğu hadisleri rivâyete yeltenebilir ve neticede, -bilmeyerek de olsa- Hz. Peygamber'e, onun söylemediği ve yapmadığı bir şeyi nisbet etme tehlikesine düşebilir. Bu yüzden iyice bellenen, sahih olduklarından emin olunan hadislerin rivâyet edilmesi gerekir. Böyle olan hadis rivâyetine Hz. Ömer'in mani olacağı düşünülemez. Zira o, bu meseleyle ilgili diğer sözleri meyânında, bir konuşmasında şöyle demişti: "Bu sözümü kim iyi anlar, bilir ve ezberlerse, devesinin varacağı yerde onu rivâyet etsin. Kim de onu iyi anlamamış ve ezberlememiş olmakdan korkarsa ben, bana isnâd edilerek yalan söylenmesini helâl kılmam."[500] İşte Hz. Ömer bir yönden bunun için yani hataya düşme endişesiyle hadis rivâyetinin azaltılmasını istemişti. Şayet o mutlak olarak hadis rivâyetini hoş karşılamasaydı, onun az rivâyetine de muvâfakat etmezdi. Çünkü kötünün çoğu da azı da birdir.

Diğer taraftan Hz. Ömer'in, ileri gelen bazı sahâbilere bile bu titizliği göstermesi, sahâbe dışındaki bazı art niyetlilerin hadise bir şey karıştırmalarına mâni olmak için onlara bir uyarı, Türkçedeki ifadesiyle "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla!" kabilinden bir harekettir.[501]

٢٨٦ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا أَشْعَثُ بْنُ سَوَّارٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ قَرَظَةَ بْنِ كَعْبٍ، قَالَ: بَعَثَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَهْطاً مِنَ الأَنْصَارِ إِلَى الْكُوفَةِ، فَبَعَثَنِي مَعَهُمْ، فَجَعَلَ يَمْشِي مَعَنَا حَتَّى أَتَى صِرَارً - وَصِرَارٌ: مَاءٌ فِي طَرِيقِ الْمَدِينَةِ - فَجَعَلَ يَنْفُضُ الْغُبَارَ عَنْ رِجْلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: إِنَّكُمْ تَأْتُونَ الْكُوفَةَ فَتَأْتُونَ قَوْماً لَهُمْ أَزِيزٌ بِالْقُرْآنِ، فَيَأْتُونَكُمْ فَيَقُولُونَ: قَدِمَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ، قَدِمَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ، فَيَأْتُونَكُمْ فَيَسْأَلُونَكُمْ عَنِ الْحَدِيثِ، فَاعْلَمُوا أَنَّ أَسْبَغَ الْوُضُوءِ ثَلاثٌ، وَثِنْتَانِ تَجْزِيَانِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّكُمْ تَأْتُونَ الْكُوفَةَ فَتَأْتُونَ قَوْماً لَهُمْ أَزِيزٌ بِالْقُرْآنِ فَيَقُولُونَ: قَدِمَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ، قَدِمَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ، فَيَأْتُونَكُمْ

500- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 400.

501- Bkz. Câmi'u Beyâni'l-İlm, 398-403; Şerefu Ashâbi'l-Hadis, 88-89; es-Sünne Kable't-Tedvîn, 96 vd.

فَيَسْأَلُونَكُمْ عَنِ الْحَدِيثِ، فَأَقِلُّوا الرِّوَايَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَأَنَا شَرِيكُكُمْ فِيهِ. قَالَ قَرَظَةُ: وَإِنْ كُنْتُ لَأَجْلِسُ فِي الْقَوْمِ فَيَذْكُرُونَ الْحَدِيثَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَإِنِّي لَمِنْ أَحْفَظِهِمْ لَهُ، فَإِذَا ذَكَرْتُ وَصِيَّةَ عُمَرَ سَكَتُّ. قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ، مَعْنَاهُ عِنْدِي: اَلْحَدِيثُ عَنْ أَيَّامِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، لَيْسَ السُّنَنَ وَالْفَرَائِضَ.

286. Bize Yezîd b. Harûn haber verip (dedi ki) bize Eş'as b. Sevvâr, eş-Şa'bî'den, (o da) Karaza b. Ka'b'dan (naklen) haber verdi (ki Karaza) şöyle dedi: Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallaha anh), Ensâr'dan bir grubu Kûfe'ye gönderdi. Beni de onlarla beraber gönderdi. (Yola çıktığımızda) o da bizimle beraber yürümeye başladı. Nihayet Sırâr (denilen yere) -Sırâr Medine yolunda bir su (başıdır).- geldi ve ayaklarından tozu silkmeye başladı. Sonra şöyle dedi: "Siz Kûfe'ye gidiyorsunuz. Siz Kur'an'ı, fıkırdatarak (okuyan) bir topluluğa gidiyorsunuz. Onlar size gelecek ve "Muhammed'in sahâbileri geldi, Muhammed'in sahâbileri geldi!" diyecekler. Onlar size gelecek ve sizden hadis soracaklar. Binaenaleyh bildiriniz ki abdestin en tam olanı, (âzâları) üçer (defa yıkamakla) olur. İki (yıkama da) kâfi gelir." Sonra şöyle devam etti: "Siz Kûfe'ye gidiyorsunuz Siz Kur'an'ı fıkırdatarak (okuyan) bir topluluğa gidiyorsunuz. (onlar sizin varışınızı görünce-duyunca); "Muhammed'in sahâbileri geldi, Muhammed'in sahâbileri geldi!" deyip yanınıza gelecek ve size hadis soracaklar. Binaenaleyh Resûlullah'dan -sallallahu aleyli ve sellem- rivâyeti azaltınız. Bu hususta ben sizin ortağınızım, (ben de az rivâyet edeceğim).

Karaza dedi ki: "Ben topluluğun içinde otururdum da onlar Resûlullah'dan -sallallahu aleyli ve sellem- (nakledilen) hadisleri zikrederlerdi. Halbuki ben o (hadisleri) onların en iyi belleyenlerinden idim. Ama Ömer'in tavsiyesini hatırlayınca susardım.."[502]

Ebû Muhammed (ed-Dârimi) dedi ki; Bana göre burada kasdedilen, Resûlullah'ın -sallallahu aleyli ve sellem- (zamanındaki) hâdiselerle ilgili hadislerdir, sünnetler ve farizalar (ferâiz) değil."

٢٨٧ - أَخْبَرَنَا مُجَاهِدُ بْنُ مُوسَى، ثنا ابْنُ نُمَيْرٍ(٢)، عَنْ مَالِكِ بْنِ

502- Kaynakları için bir önceki haberin kaynaklarına bkz.

مِغْوَلٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، ثُمَّ ارْتَعَدَ، ثُمَّ قَالَ: نَحْوُ ذٰلِكَ أَوْ فَوْقَ ذَاكَ[3].

287. Bize Mücâhid b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize İbn Numeyr, Mâlik b. Miğvel'den, (o) eş-Şa'bî'den, (o da) Alkame'den (naklen) rivâyet etti (ki Alkame) şöyle dedi: Abdullah; "Resûlullah -sallallahu aleyli ve sellem-şöyle buyurdu..." dedi, sonra kendisini bir titreme aldı, akabinde de; "Bunun gibidir veya bundan üstündür" dedi.(503)

٢٨٨ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثنا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نُجَيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: صَحِبْتُ ابْنَ عُمَرَ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلَمْ أَسْمَعْهُ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِحَدِيثٍ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَأُتِيَ بِجُمَّارٍ فَقَالَ: إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَراً مِثْلَ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ، فَأَرَدْتُ أَنْ أَقُولَ: هِيَ النَّخْلَةُ، فَنَظَرْتُ فَإِذَا أَنَا أَصْغَرُ الْقَوْمِ، فَسَكَتُّ. قَالَ عُمَرُ: وَدِدْتُ أَنَّكَ قُلْتَ وَعَلَيَّ كَذَا[1].

288. Bize Bişr İbnu'l-Hakem haber verip (dedi ki) bize Sufyân, İbn Ebî Necih'den, (o da) Mücâhid'den (naklen) rivâyet etti (ki Mücâhid) şöyle dedi: İbn Ömer'e (Mekke'den) Medine'ye kadar arkadaşlık yaptım da, onu, Resûlullah'dan -sallallahu aleyli ve sellem- bir hadis rivâyet ederken işitmedim. Ancak o (bir yerde) şöyle dedi: "Hz. Peygamber'le -sallallahu aleyli ve sellem- beraberdim. Kendisine hurma göbeği getirildi. Bunun üzerine o şöyle buyurdu: *"Ağaçlardan bir ağaç var ki müslüman adam gibidir, (hangisidir o?)"* Ben, "O, hurma ağacıdır!" demek istedim. Ama baktım, gördüm ki ben topluluğun en küçüğüyüm. Bundan dolayı sustum. (Sonra bunu babam Ömer'e anlattığımda) o; "isterdim ki bunu söyleseydin de şu kadar borcum olaydı!" dedi."(504)

503- Bkz. 276. ve 277. hadisler.

504- Buhâri, İlim 14 (1/26), 4,5 (1/22); Buyû', 94 (3/36); Et'ime, 42 (6/211); Edeb, 79 (7/100); Müslim, Münâfikîn, 63, 64 (4/2164-2165); Tirmizi, Emsâl, 4 (5/151); Ahmed b. Hanbel, 2/12, 31, 61, 157. Bkz. 279. Hadis.

AÇIKLAMA

Abdullah b. Ömer 2630 hadis (Ahmed b. Hanbel'in müsnedinde 2019 hadisi var.) rivâyet etmekle çok hadis rivâyet etmiş olan (muksirûn) sahâbe arasına girmiş bir zattır. Bu haberden anlıyoruz ki o, gerektiğinde veya sorulduğunda hadis rivâyet etmekteydi.

Bu haberde Hz. Peygamber -sallallahu aleyli ve sellem- bilmece yoluyla bir darb-ı mesel vermektedir. Darb-ı meseller (misâlle açıklamalar), hakikatleri, mânâları müşahhaslaştırarak onların kısa yoldan ve daha iyi anlaşılmalarına yardımcı olurlar. Hz. Peygamber bu açıklama usûlünü çokca kullanmıştır. Ondan nakledilen bir kısım darb-ı meselleri, Ebû Muhammed el-Hasan b. Abdirrahman er-Râmehurmuzî (v. 360) "Kitâbu Emsâli' Hadis" (İstanbul, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Emetu'l-Kerim el-Kureşiyye tahkikıyle) isimli kitabında Ebu'ş-Şeyh ise "Kitâbu'l-Emsâl fi'l-Hadisi'n-Nebevî" (Bombay, 1982/1402) isimli kitabında toplamışlardır.

Sözkonusu darb-ı meselde müslüman, hurma ağacına benzetilmiştir. Çünkü her ikisinin de hayrı çok ve süreklidir. Hurma ağacı yaprak dökmez, yaz-kış gölge yapar, kuruyuncaya kadar meyvesinden, meyvesinin çekirdeğinden istifade edilir, kuruyunca da kereste ve odunu muhtelif yerlerde kullanılır. Bunlara hurma ağacının tabiî güzelliği ile meyvesinin tatlılığı da eklenmelidir. Aynı şekilde olgun müslüman da ibâdet ve taatı ile, güzel ahlâkı ile, bütün canlılara şefkat ve merhameti ile, bunlara yardımseverliği ile serâpâ hayırdır.[505]

٢٨٩ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثنا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ الْهَدَادِيُّ، حَدَّثَنَا صَالِحُ الدَّهَّانُ، قَالَ: [مَا] سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ يَقُولُ قَطُّ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِعْظَاماً وَاتِّقَاءَ أَنْ يُكْذَبَ عَلَيْهِ.

289. Bize Bişr İbnu'l-Hakem haber verip (dedi ki) bize

505- Şerhu Müslim, 17/154; Umdetu'l-Kâri, 2/14.

Hâlid b. Yezîd el-Hedâdi rivâyet edip (dedi ki) bize Sâlih ed-Dehhân rivâyet edip dedi ki; Câbir b. Zeyd'i, (hadis rivâyetini) mühim ve büyük bir iş görmesinden, (Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyli ve sellem- isnâd ederek yalan söylemekden korkmasında dolayı hiç, "Resûlullah -sallallahu aleyli ve sellem- şöyle buyurdu..." derken işitmedim.

٢٩٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، أنا رَوْحٌ، عَنْ كَهْمَسِ بْنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ شَقِيقٍ، قَالَ: جَاءَ أَبُو هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - إِلَى كَعْبٍ يَسْأَلُ عَنْهُ، وَكَعْبٌ فِي الْقَوْمِ، فَقَالَ كَعْبٌ: مَا تُرِيدُ مِنْهُ؟ فَقَالَ: أَمَا إِنِّي لَا أَعْرِفُ لِأَحَدٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَنْ يَكُونَ أَحْفَظَ لِحَدِيثِهِ مِنِّي، فَقَالَ كَعْبٌ: أَمَا إِنَّكَ لَنْ تَجِدَ طَالِبَ شَيْءٍ إِلَّا سَيَشْبَعُ مِنْهُ يَوْماً مِنَ الدَّهْرِ، إِلَّا طَالِبَ عِلْمٍ أَوْ طَالِبَ دُنْيَا. فَقَالَ: أَنْتَ كَعْبٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: لِمِثْلِ هَذَا جِئْتُ.

290. Bize Muhammed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Revh, Kehmes İbnu'l-Hasan'dan, (o da) Abdullah b. Şakîk'den (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: (Bir gün) Ebû Hureyre, Ka'b bir topluluğun içindeyken, (o topluluğa) Ka'b'ı sormaya geldi. Ka'b da (henüz kendisini tanımayan Ebû Hureyre'ye), "Ondan ne istiyorsun?" dedi. (Ebû Hureyre) de şöyle mukabele etti: "Bilmiş ol ki ben, Resûlullah'ın sahâbîlerinden hiç kimsenin, onun hadisini benden daha iyi bellemiş olacağını kabul etmem. (Ama yine de Ka'b'a bazı şeyler sormak istiyorum)." Bunun üzerine Ka'b şöyle dedi: "Bilki sen, asla, herhangi bir şeyin peşine düşen bir kimse bulamazsın ki o, günün birinde ondan doyacak olmasın. İlmin peşine düşen kimse veya dünyanın peşine düşen kimse hariç!" O zaman (Ebû Hureyre "Sen Ka'b mısın?" dedi. "Evet" dedi. (Ebû Hureyre de)" (İşte) bunun gibi (şeyler) için geldim" dedi.

٢٩١ - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، نا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، نا شَيْبَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ، أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ؟ قَالَ: مَنْ جَمَعَ عِلْمَ النَّاسِ إِلَى عِلْمِهِ، وَكُلُّ طَالِبِ عِلْمٍ غَرْثَانُ إِلَى

عِلْمِ[٢].

291. Bize Ya'kûb b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Ebî Bukeyr haber verip (dedi ki) bize Şibl, Amr b. Dinâr'dan, (o da) Tâvûs'dan (naklen) haber verdi (ki Tâvûs) şöyle dedi: "Ya Resûlallah -sallallahu aleyli ve sellem-, demiş, insanların hangisi daha bilgindir?". Buyurmuş ki; *"İnsanların ilmini, kendi ilmine katan! (Ayrıca) ilmin peşinde olan herkes, (her ilim talebesi) ilme açtır."*[506]

٢٩٢ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنِ الْخَلِيلِ بْنِ مُرَّةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، قَالَ: كُنْتُ فِي حَلْقَةٍ فِيهَا الْمَشْيَخَةُ وَهُمْ يَتَرَاجَعُونَ فِيهِمْ عَابِدُ بْنُ عَمْرٍو، فَقَالَ شَابٌّ فِي نَاحِيَةِ الْقَوْمِ: أَفِيضُوا فِي ذِكْرِ اللهِ بَارَكَ اللهُ فِيكُمْ، فَنَظَرَ الْقَوْمُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ فِي أَيِّ شَيْءٍ رَآنَا، ثُمَّ قَالَ بَعْضُهُمْ: مَنْ أَمَرَكَ بِهَذَا فَمُرْ لَئِنْ عُدْتَ لَنَفْعَلَنَّ وَلَنَفْعَلَنَّ.

292. Bize Sa'îd b. Amir, el-Halil b. Murre'den, (o da) Muâviye b. Kurre'den (naklen) haber verdi (ki Muâviye) şöyle dedi: İçinde, birbirleriyle konuşan büyüklerin bulunduğu bir (ilim ve sohbet) halkasında idim. Aralarında Abid b. Amr da vardı. Derken topluluğun kenarındaki bir genç; "Allah'ı zikretmeye dalın. Allah size hayır ve bereket versin!" dedi. Bunun üzerine topluluk, "Bizi hangi şeyde, (ne durumda) gördü?" diye biri birine baktı. Sonra onlardan biri şöyle dedi: "Bunu sana kim emrettiyse sen (bunu ona) emret! Vallahi (sözünü) tekrar edersen kesinlikle (sana) yaparız da yaparız!

AÇIKLAMA

Vâzıh olmayan bu metinden öyle anlaşılıyor ki, halkada bulunanlar, ilmî meselelerde sohbette bulunuyorlardı. Hakikatı bulmak, öğ-

506- Bu hadis, murseldir. Tâvûs, tâbiûndandır.

renmek için ilimle uğraşmak da bir ibâdettir. Bu ibâdet, diğer nâfile ibâdetlerden daha üstündür.[507] Bunun için halkadakiler, gencin, muhtemelen üçüncü bir şahsın tahrikiyle yaptığı müdâheleyi yadırgamışlardı.

٢٩٣ - أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، أنا أَبُو عَامِرٍ، نا قُرَّةُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: نِعْمَ الْمَجْلِسُ مَجْلِسٌ يُنْشَرُ فِيهِ الْحِكْمَةُ، وَتُرْجَى فِيهِ الرَّحْمَةُ.

293. Bize Yûsuf b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Ebû Amir haber verip (dedi ki) bize Kurre b. Hâlid, Avn b. Abdillah'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: İçinde hikmet dağıtılan ve rahmet umulan meclis, (toplantı yeri) ne güzel meclisdir!

AÇIKLAMA

Bir çok mânaya gelen "hikmet"in buraya uygun olan bir kaç mânası şöyledir: Eşyayı hakikatıyle bilmek ve gerektiği gibi amel etmek; iyiliğe götüren, kötülükden meneden söz; derin ve yararlı bilgi; sadece sözde kalmayıp fiile çıkan, uygulanan, yararlı etkisi görülen bilgi...

«٢٩»

باب من قال: العلم: الخشية وتقوى الله

29. BÂB

"İLİM, HAŞYETTEN, ALLAH KORKUSU VE SAYGISINDAN İBARETTİR " DİYEN KİMSE

507- Bkz. Câmi'u Beyâni'l-İlm, 20 vd.

٢٩٤ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ابْنِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَشَخَصَ بِبَصَرِهِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ قَالَ: هٰذَا أَوَانُ يُخْتَلَسُ الْعِلْمُ مِنَ النَّاسِ حَتَّى لَا يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ.

فَقَالَ زِيَادُ بْنُ لَبِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَكَيْفَ يُخْتَلَسُ مِنَّا، وَقَدْ قَرَأْنَا الْقُرْآنَ فَوَاللهِ لَنَقْرَأَنَّهُ وَلَنُقْرِئَنَّهُ نِسَاءَنَا وَأَبْنَاءَنَا. فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا زِيَادُ، إِنْ كُنْتُ لَأَعُدُّكَ مِنْ فُقَهَاءِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ، هٰذِهِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ عِنْدَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى فَمَاذَا يُغْنِي عَنْهُمْ؟ قَالَ جُبَيْرٌ: فَلَقِيتُ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ، قَالَ: قُلْتُ: أَلَا تَسْمَعُ مَا يَقُولُ أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ؟ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي قَالَ. قَالَ: صَدَقَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِنْ شِئْتَ لَأُحَدِّثَنَّكَ بِأَوَّلِ عِلْمٍ يُرْفَعُ مِنَ النَّاسِ: الْخُشُوعُ. يُوشِكُ أَنْ تَدْخُلَ مَسْجِدَ الْجَمَاعَةِ، فَلَا تَرَى فِيهِ رَجُلًا خَاشِعًا[1].

294. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana Muâviye, Abdurrahman b. Cübeyr b. Nufeyr'den, (o) babası Cübeyr b. Nufeyr'den, (o da) Ebu'd-Derdâ'dan (naklen) rivâyet etti (ki Ebu'd-Derdâ') şöyle dedi: (Bir gün) Resûlullah -sallallahu aleyli ve sellem- ile beraberdik. Derken dehşetle göğe bakakaldı. Sonra şöyle buyurdu: *"İşte insanlardan ilmin kapıp alınacağı anlar! Öyleki onlar o (ilimden) hiçbir şey elde edemeyecekler."* O zaman Ziyâd b. Lebîd el-Ensâri şöyle dedi: "Ya Resûlallah! Kur'an'ı okumuş olduğumuz halde o (ilim) bizden nasıl kapıp alınır? Bundan sonra da, vallahi, onu okuyacağız, kadınlarımıza ve çocuklarımıza da okutacağız." Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyli ve sellem- şöyle buyurdu: *"Annen seni kaybedesice! Ziyâd, ben seni hakikaten, Medinelilerin fakihlerinden (derin kavrayışlı alimlerinden) sayardım. İşte şu Tevrat ve İncil, yahûdî ve hırıstiyanların yanında (mevcut bulunuyor). Peki, onlara ne faydası oluyor?"*. Cübeyr dedi ki, "Daha sonra Ubâde İbnu's-Sâmit'le karşılaştım." (Cübeyr) sözüne şöyle devam etti." (Ona), kardeşin Ebu'd-Derdâ'nın ne söylediğini duymu-

yor musun, dedim ve sölediği şeyi ona haber verdim." Şöyle mukabele etti: "Ebu'd-Derdâ' doğru söyledi. İstersen, insanlardan (alınıp) kaldırılacak ilk ilmi sana muhakkak ki haber veririm: Huşû'. Yakında cuma mescidine, (câmiye) gireceksin de orada huşû' sahibi hiç kimse görmeyeceksin."(508)

AÇIKLAMA

Hadislerde ilmin yani kendisiyle amel edilmesi gereken, Kur'an ve hadis bilgisinin, hakikat bilgisinin insanlardan alınacağına dair bir çok malûmât bulunmaktadır. Bunlara göre ilmin bir kaç merhalede alınacağı söylenebilir. Şöyleki, birinci merhalede ilmin etkisi kaldırılacak, ilimle amel edilmeyecek ve ilim sözden, nazariyâtdan ibaret kalacaktır. Kaldırılacak ilk ilmin "huşû'" olacağı ifadesiyle buna işaret edilmiş olmalıdır. Huşû' insanın Cenab-ı Hakk'a karşı duyduğu saygı, korku boyun eğiş, insanın kendisini Allah'a verişidir. Bunu insanın iç ve dış dünyasında hasıl eden ilimdir. Burada ilmin îman ile büyük alâkası ortaya çıkmaktadır. İşte huşû'un kaldırılması ilmin, amel edilmeyen ve neticede etkisi olmayan nazari bilgiler yığını haline geleceğini gösterir.

İkinci merhalede alimlerin vefatıyla "ilim", kitaplarda yazılı olarak bulunsa bile, insanlardan alınıp tamamen ortadan kaldırılacaktır. Son merhalede ise insanların kafa ve gönüllerinde (sudûrunda) kalmış olan ilim çekilip alınacak ve dünya tamamen zulmete garkolacaktır. Bu zaman, kıyametin kopmasına yakın bir zamandır. Allahu alem.

٢٩٥ - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ جَمِيلٍ الْكَتَّانِيُّ، ثنا مَكْحُولٌ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الآيَةَ: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ

508- Tirmizi, ilm, 5 (5/31-32); İbn Mâce, Fiten, 26 (2/1344). Bkz. Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/200-201; Kitâbu'z Zühd, İbnu'l-Mübârek, 56; Mustedrek, 1/100, 3/590; Bkz. 97., 144., 145., 245., 246. 249., 251. Hadisler.

الْعُلَمَاءُ﴾[1] إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ سَمَاوَاتِهِ وَأَرَضِيهِ وَالنُّونَ فِي الْبَحْرِ يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ الْخَيْرَ[2].

295. Bize Ya'kûb b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Yezîd b. Hârûn rivâyet edip (dedi ki) bize el-Velîd b. Cemîl el-Kettâni rivâyet edip (dedi ki) bize Mekhûl rivâyet edip dedi ki, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş: *"Alimin âbide (ibâdet yapana, bilgisiz ibâdetle meşgûl olana) üstünlüğü benim, sizin, (mertebece) en aşağıda olanınıza üstünlüğüm gibidir."* Sonra şu ayeti okudu: *"Allah'dan, kulları içinde ancak âlimler korkar."*[509] *Şüphe yok ki insanlara hayrı öğreten kimselere Allah merhamet eder, onun melekleri, göklerin ve yerlerin ahalisi ile denizdeki balıklar da hayır dua ederler."*[510]

AÇIKLAMA

İlimsiz ibâdet mümkün olmadığı gibi ibâdetsiz, amelsiz ilmin de kıymeti yoktur. Fakat ilim amelden önce gelir. İnsan önce bilecek, sonra ona göre amel edecektir. İlmin bu önceliğinin yanında getirdiği mükellefiyetler de çoktur. İlim sahibi (alim); bildiğiyle amel edecek, bundan dolayı ilmi öğretip yaymaya, hakkı ayakta tutmaya, insanları doğru yola irşâd etmeye gayret gibi pek çok ferdi ve ictimâi görev ifa edecektir.

İbadet aslında müslümanın bütün hayatını ve faaliyetlerini kucaklayan geniş bir mânaya sahiptir. Müslümanlık, yoldan, gelip-geçenlere eziyet verici şeyleri kaldırmayı bile ibadet sayan bir anlayış getirmiştir. Binaenaleyh ilim de ibadetin içine dahildir. Fakat yukarıdaki hadiste ibâdet, dar mânâsıyla yani namaz, oruç gibi ilk plânda ferdi özellikleri ağır basan ve nâfile olarak yapılan ibâdet olarak söz konusudur. Meseleyi bu şekilde değerlendirirsek alimin âbide büyük

509- Fâtır süresi, 28.

510- Bu hadis mursel, hatta büyük ihtimalle mu'daldır. Çünkü Mekhûl, rivâyetlerinin çoğu tâbiûnun büyüklerinden olan küçük tâbiûndandır. Ancak şâhideri vardır. Bkz. Tirmizi, İlm, 19 (5/50); el-Metâlibu'l-Aliye, 3/132; el-Fırdevs, 3/129. Bkz. 347. hadis.

üstünlüğü anlaşılabilir.

Diğer taraftan hayrı öğreten kimse, böylelikle Allah'ın dinine hizmet ettiği, neticede bütün mahlûkatın yararına olan şeyler öğrettiği için, mezkûr duaya mazhar olur.

٢٩٦ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَسَدٍ أَبُو عَاصِمٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ رَجُلٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: لَا يَكُونُ الرَّجُلُ عَالِمًا حَتَّى لَا يَحْسُدَ مَنْ فَوْقَهُ، وَلَا يَحْقِرَ مَنْ دُونَهُ، وَلَا يَبْتَغِيَ بِعِلْمِهِ ثَمَنًا[1].

296. Bize Ahmed b. Esed Ebû Asım haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Yemân, Sufyân'dan, (o) Leys'den, (o) bir adamdan, (o da) İbn Ömer'den (naklen) rivâyet etti (ki ibn Ömer) şöyle demiş: Kişi (mertebece) kendinden üstte olana hased etmeyinceye, kendinden altta olanı küçümsemeyinceye ve, ilmin karşılığında bir bedel istemeyinceye kadar alim olmuş olmaz.

AÇIKLAMA

İlim insanın iç ve dış dünyasına müsbet etkiler yapmalı ve ona iyi değerler kazandırmalıdır. Böyle bir ilme sahip olan kimse gerçek alimdir. Bu meyânda ilim sahibi, ilim öğretiminden maddi kazanç sağlama düşüncesinden uzak bulunmalıdır. Maddi kazançlar geçicidir. Allah'ın rızası ise bakidir. Diğer taraftan ilim öğretimiyle maddi kazanç sağlama düşüncesinin, sahibini, kazanç sağlamak için yalan söylemeye götürme gibi tehlikeleri de vardır. Bu sebeple bazı alimler ilim öğretiminden, hadis rivâyetinden ücret alınmasını kerih görmüş, menetmişlerdi. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim er-Râzî, hadis rivâyetinden ücret alan bir kimseden hadis alınamayacağını söylemişlerdi. Bununla beraber pek çok alim de zarûretten dolayı bunun caiz olduğunu söylemiştir.(511)

Burada dini ilimlerin, bu arada Kur'an'ın öğretiminden ücret alınıp alınmayacağına dair bazı imamların görüşlerini de kaydedelim:

511- el-Kifâye, 241, 243. Bkz. Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahuh, 63 vd.

İmâm Mâlik, İmâm Şâfiî ve İmâm Ahmed bundan ücret almanın câiz olduğunu, İmâm Ebû Hanife ve ashâbı da, diğer delillerinin yanında bunun bir ibadet ve tâat olduğunu söyleyerek câiz olmadığını söylemişlerdir. Ancak sonraları hanefi alimler de bundan ücret almanın câiz olduğuna, zarûrete mebnî fetva vermişlerdir.(512)

٢٩٧ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ، عَنْ مِسْعَرٍ، قَالَ: قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الْأَعْلَى التَّيْمِيَّ يَقُولُ: مَنْ أُوتِيَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَا يُبْكِيهِ لَخَلِيقٌ أَنْ لَا يَكُونَ أُوتِيَ عِلْماً يَنْفَعُهُ، لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى نَعَتَ الْعُلَمَاءَ. ثُمَّ قَرَأَ الْقُرْآنَ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿يَبْكُونَ﴾[1].

297. Bize Sa'id b. Süleyman, Ebû Usâme'den, (o da) Mis'ar'dan (naklen) haber verdi (ki Mis'ar) şöyle dedi: Abdula'la et-Teymi'yi şöyle derken işittim: Kendisine ilimden, kendisini ağlatmayan şeyler verilmiş olan kimse, kendisine fayda verecek ilim verilen kimse olmamaya lâyıkdır, (böyle bir kimse olmamalıdır). Çünkü Allah Teâlâ alimleri (Kur'an'da) tavsif etmiştir. (Abdula'la) sonra şu Kur'an'ı, (yani) "Çünkü ilim verilmiş olanlar..." (âyetini) "...ağlayarak..."(513) âyetine kadar okudu.(214)

٢٩٨ - أَخْبَرَنَا عِصْمَةُ بْنُ الْفَضْلِ، ثنا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، عَنْ مُبَارَكِ بْنِ فُضَالَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ الْعُمَرِيِّ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: لَا تَكُونُ عَالِماً حَتَّى يَكُونَ فِيكَ ثَلَاثُ خِصَالٍ: لَا تَبْغِي عَلَى مَنْ فَوْقَكَ، وَلَا تَحْتَقِرُ مَنْ

512- el-Hidâye, 3/240; Umdetu'l-Kâri, 11/95; Fethu'l-Bâri, 19/256.

513- İsrâ sûresi, 107-109. Ayetlerin tam meâli şöyledir: *"De ki; "Ona ister iman edin ister iman etmeyin. Çünkü bundan önce ilim verilmiş olanlar bile kendilerine karşı o tilâvet olununca çenelerinin üstüne (yüzü koyun) kapanarak secde ediyorlar. Ve; "Rabbimizi tenzih ederiz. Gerçekten rabbimizin va'di yerine getirilmiş bulunuyor"* diyorlar. Hem ağlayarak çeneleri üstüne (yüzü koyun) kapanıyorlar ve bu onların huşûunu (derin saygılarını) artırıyor."

514- Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 41; Hılye, 5/88.

دُونَكَ، وَلَا تَأْخُذْ عَلَى عِلْمِكَ دُنْيَا.

298. Bize İsmet İbnu'l-Fadl haber verip (dedi ki) bize Zeyd b. Hubâb, Mübârek b. Fudâle'den, (o) Ubeydullah b. Ömer el-Ömeri'den, (o da) Ebû Hâzim'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Hâzim) şöyle dedi: Sende şu üç haslet olmadıkça âlim olmazsın: (Mertebece) senden üstte olana karşı haddi aşmazsın,senden altta olanı küçümsemezsin ve ilmine karşılık dünyalık almazsın.

٢٩٩ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَسَدٍ، ثنا عَبْثَرٌ، عن بُرْدِ بْنِ سِنَانٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى الدِّمَشْقِيِّ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: لَا تَكُونُ عَالِماً حَتَّى تَكُونَ مُتَعَلِّماً، وَلَا تَكُونُ بِالْعِلْمِ عَالِماً حَتَّى تَكُونَ بِهِ عَامِلاً، وَكَفَى بِكَ آثِماً أَنْ لَا تَزَالَ مُخَاصِماً، وَكَفَى بِكَ آثِماً أَنْ لَا تَزَالَ مُمَارِياً، وَكَفَى بِكَ كَاذِباً أَنْ لَا تَزَالَ مُحَدِّثاً فِي غَيْرِ ذَاتِ اللهِ.

299. Bize Ahmed b. Esed haber verip (dedi ki) bize Abser, Burd b. Sinân'dan, (o) Süleyman b. Mûsa ed-Dımeşki'den, (o da) Ebu'd-Derdâ'dan (naklen) rivâyet etti (ki Ebu'd-Derdâ' şöyle dedi: Öğrenci olmadıkça alim olmazsın. Kendisiyle amel etmedikçe ilimden dolayı alim olmazsın. Hep münâkaşacı olman, günahkâr olarak sana yeter. Hep çekişmeci olman, günâhkâr olarak sana yeter. Hep Allah'ın rızası dışında konuşman, yalancı olarak sana yeter.(515)

٣٠٠ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، ثنا الْمُبَارَكُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَخِيهِ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ عِمْرَانَ الْمِنْقَرِيِّ، قَالَ: قُلْتُ لِلْحَسَنِ يَوْماً فِي شَيْءٍ قَالَهُ: يَا أَبَا سَعِيدٍ لَيْسَ هٰكَذَا يَقُولُ الْفُقَهَاءُ؟ فَقَالَ: وَيْحَكَ وَرَأَيْتَ أَنْتَ فَقِيهاً قَطُّ،

515- Kitâbu'z-Zühd, Veki', 2/470 (Muhtasaran).

إِنَّمَا الْفَقِيهُ: الزَّاهِدُ فِي الدُّنْيَا، الرَّاغِبُ فِي الآخِرَةِ، الْبَصِيرُ بِأَمْرِ دِينِهِ، الْمُدَاوِمُ عَلَى عِبَادَةِ رَبِّهِ.

300. Bize el-Hasan b. Arafe haber verdi. (O dedi ki) bize el-Mübârek b. Sa'îd, kardeşi Sufyân es-Sevri'den, (o da) İmrân el-Mınkari'den (naklen) rivâyet etti (ki İmrân) şöyle dedi: Bir gün Hasan (Basri'ye), söylediği bir şey hakkında; "Ebû Sa'îd! Fakihler böyle söylemiyor?" dedim. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Sen, kendin, fakih gördün mü hiç? Fakih dediğin, dünyaya karşı isteksiz, ahirete karşı arzulu, dininin işinde uyanık olan, Rabbine ibadete aralıksız devam eden kimsedir ancak!"[516]

AÇIKLAMA

Fakih (c. Fukahâ) sözlük mânasıyla; "bilen, anlayan, bir şeyi şuurla, fetanetle, gereği gibi anlayıp bilen, bir şeyin künhüne vakıf olan kimse" demektir. Istılahta ise; "ameliyata yani ibâdetler, cezalar ve muamelelerle alakalı şer'i hükümleri mufassal delilleri ile bilen kimse", İslâm hukuku alimi demektir. İmam-ı A'zam Ebû Hanife'nin fıkıh tarifinden hareket ederek fakihi; "Leh ve aleyhine olan şeyleri bilen kimse" diye tarif etmek de mümkündür. Bu durumda i'tikadi ve ahlâki hükümler de fakihin bilgisi dahiline girer. Burada birkaç alimin "fakih" telakkileri nakledilmektedir.

٣٠١ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، ثنا النَّضْرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْبَجَلِيُّ، عَنْ مِسْعَرٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: قِيلَ لَهُ: مَنْ أَفْقَهُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ؟ قَالَ: أَتْقَاهُمْ لِرَبِّهِ.

301. Bize el-Hasan b. Arafe haber verip (dedi ki) bize en-Nadr b. İsmail el-Beceli, Mis'ar'dan, (o da) Sa'd b. İbrahim'den (naklen) rivâyet etti (ki Sa'd) şöyle dedi: Kendisine, "Medinelilerin en fakîhi kimdir?" diye soruldu. O da; "Rabbinden en fazla korkanları, (en muttakileri)" cevabını verdi.

516- Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 564+8; Kitâbu'z-Zühd, İbn Hanbel, 327.

٣٠٢ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ لَيْثِ بْنِ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: إِنَّمَا الْفَقِيهُ: مَنْ يَخَافُ اللهَ.

302. Bize el-Hasan b. Arafe haber verip (dedi ki) bize el-Hüseyn b. Ali, Leys b. Ebi Süleym'den, (o da) Mücâhid'den (neklen) rivâyet etti (ki Mücâhid) şöyle dedi: "Fakîh dediğin, Allah'dan korkandır ancak!'.

٣٠٣ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، عَنْ يَعْقُوبَ الْقُمِّيِّ، حَدَّثَنِي لَيْثُ ابْنُ أَبِي سُلَيْمٍ، عَنْ يَحْيَى - هُوَ ابْنُ عَبَّادٍ -، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: إِنَّ الْفَقِيهَ حَقَّ الْفَقِيهِ: مَنْ لَمْ يُقَنِّطِ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ، وَلَمْ يُرَخِّصْ لَهُمْ فِي مَعَاصِي اللهِ، وَلَمْ يُؤْمِنْهُمْ مِنْ عَذَابِ اللهِ، وَلَمْ يَدَعِ الْقُرْآنَ رَغْبَةً عَنْهُ إِلَى غَيْرِهِ، إِنَّهُ لَا خَيْرَ فِي عِبَادَةٍ لَا عِلْمَ فِيهَا، وَلَا عِلْمٍ لَا فَهْمَ فِيهِ، وَلَا قِرَاءَةٍ لَا تَدَبُّرَ فِيهَا.

303. Bize İsmail b. Ebân, Ya'kûb el-Kummî'den haber verdi (ki, o şöyle demiş). Bana Leys b. Ebi Süleym, Yahya'dan -ki O İbn Abbâd'dır.-, (o da) Ali b. Ebi Tâlib'den (kerremellahu vecheh, naklen) rivâyet etti (ki Hz. Ali) şöyle dedi: "Gerçek fakih, insanları Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşürmeyen; onlara, Allah'a isyan hususlarında kolaylık tanımayan; onları, Allah'ın azabından emin kılmayan; Kur'an'ı, onu istemeyip başkasına meylederek terketmeyen kimsedir. Durum şu ki; kendisinde ilim olmayan ibadette kendisinde anlama olmayan ilimde, kendisinde düşünme olmayan okumada hiçbir hayır yoktur."

٣٠٤ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَرَفَةَ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبَّادٍ، قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: الْفَقِيهُ حَقَّ الْفَقِيهِ: لَا يُقَنِّطُ النَّاسَ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ، وَلَا يُؤْمِنُهُمْ مِنْ عَذَابِ اللهِ، وَلَا يُرَخِّصُ لَهُمْ فِي مَعَاصِي اللهِ، إِنَّهُ

لَا خَيْرَ فِي عِبَادَةٍ لَا عِلْمَ فِيهَا، وَلَا خَيْرَ فِي عِلْمٍ لَا فَهْمَ فِيهِ، وَلَا خَيْرَ فِي قِرَاءَةٍ لَا تَدَبُّرَ فِيهَا.

304. Bize el-Hasan b. Arafe rivâyet edip (dedi ki) bize İsmail b. İbrahim, Leys'den, (o da) Yahya b. Abbâd'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abbâd) şöyle dedi: Ali (kerremellahu vecheh) dedi ki; Gerçek fakîh, insanları ne Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşürür, ne onları Allah'ın azabından emin kılar, ne de onlara Allah'a isyan hususlarında kolaylık tanır, (o bunların hiçbirini yapmaz). Durum şu ki; kendisinde ilim olmayan ibadette hiçbir hayır yoktur, kendisinde anlama olmayan ilimde hiçbir hayır yoktur, kendisinde düşünme olmayan okumada hiçbir hayır yoktur.

٣٠٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ حَازِمٍ، حَدَّثَنِي عَمِّي جَرِيرُ بْنُ زَيْدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ تُبَيْعاً يُحَدِّثُ عَنْ كَعْبٍ، قَالَ: إِنِّي لَأَجِدُ نَعْتَ قَوْمٍ يَتَعَلَّمُونَ بِغَيْرِ الْعَمَلِ، وَيَتَفَقَّهُونَ لِغَيْرِ الْعِبَادَةِ، وَيَطْلُبُونَ الدُّنْيَا بِعَمَلِ الآخِرَةِ، وَيَلْبَسُونَ جُلُودَ الضَّأْنِ، وَقُلُوبُهُمْ أَمَرُّ مِنَ الصَّبِرِ، فَبِي يَغْتَرُّونَ أَوْ إِيَّايَ يُخَادِعُونَ، فَحَلَفْتُ بِي لَأُتِيحَنَّ[1] لَهُمْ فِتْنَةً تَتْرُكُ الْحَلِيمَ فِيهَا حَيْرَانَاً.

305. Bize Ebu'n-Nu'man haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Yezîd b. Hâzim'den rivâyet etti (ki, o şöyle demiş) Bana amcam Cerir b. Zeyd rivâyet etti ki o Tübey'i, Ka'b'dan, şöyle dediğini rivâyet ederken işitti: Şüphe yok ki ben (eski din kitaplarında) bir topluluğun vasıflarını, (tanıtımını) şöyle buluyorum: Onlar uygulamaksızın, (amel etmeksizin) öğrenmeye, ibadet yapmaksızın fakih olmaya çalışırlar. Ahiret ameline mukabil dünyalık peşine düşer, kalbleri sabır özsuyundan[517] daha acı olduğu halde koyun postuna bürünürler. Onlar, şu halde, benim (merhametime) mi aldanıyorlar, yoksa beni aldatmaya mı çalışıyorlar? Ben zatıma yemin ettim ki onlara, kesinlikle, sabırlı-ağırbaşlı insanı bile şaşkın bırakacak bir imtihan hazırlayacağım!"[518]

517- Bir tür acı ağaçdan çıkarılan özsu, usâre.

518- Bu haberin benzeri merfû rivâyetler için bkz. Tirmizi, Zühd, 59 (4/604-605); Kitâbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 17.

٣٠٦ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ الْعَمِّيِّ، ثنا أَبُو عِمْرَانَ الْجَوْنِيُّ، عَنْ هَرِمِ بْنِ حَيَّانٍ، أَنَّهُ قَالَ: إِيَّاكُمْ وَالْعَالِمَ الْفَاسِقَ، فَبَلَغَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ وَأَشْفَقَ مِنْهَا: مَا الْعَالِمُ الْفَاسِقُ؟ قَالَ: فَكَتَبَ إِلَيْهِ هَرِمٌ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَاللهِ مَا أَرَدْتُ بِهِ إِلَّا الْخَيْرَ يَكُونُ إِمَامٌ يَتَكَلَّمُ بِالْعِلْمِ وَيَعْمَلُ بِالْفِسْقِ فَيُشَبِّهُ عَلَى النَّاسِ فَيَضِلُّونَ.

306. Bize Bişr ibnu'l-Hakem haber verip (dedi ki) bize Abdulaziz b. Abdissamed el-Ammi rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû İmrân el-Cevni, Herim b. Hayyân'dan rivâyet etti ki, o (yani Herim); "Fâsık (günâhkar, yoldan çıkmış) alimden sakının!" demiş ve (bu söz) Ömer İbnu'l-Hattab'a (radıyallahu anh) ulaşmıştı. Bunun üzerine at, (o (yani Hz. Ömer), bundan, (böyle olmakdan korkarak) ona; "Fâsık âlim ne (demektir?)" diye yazmış. Herim de ona şöyle cevap yazmış: "Ya Emire'l-Mü'minin! Vallahi ben o (sözle), başka bir şey değil, sadece hayır kasdettim. (Mânâsı da şu): Bir önder-alim olur, ilimle konuşur ama isyan ve itaatsizlik yapar. Böylece halkın karıştırmasına sebep olur. Onlar da sapıtırlar."(519)

٣٠٧ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُطَرِّفٍ، وَعَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ أَبِي الْمُهَاجِرِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: مَنْ أَرَادَ أَنْ يُكْرِمَ دِينَهُ فَلَا يَدْخُلْ عَلَى السُّلْطَانِ، وَلَا يَخْلُوَنَّ بِالنِّسْوَانِ، وَلَا يُخَاصِمَنَّ أَصْحَابَ الْأَهْوَاءِ.

307. Bize Said İbnu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Velid b. Müslim, Muhammed b. Mutarrif ve Abdulaziz b. İsmail b. ubeydillah b. Ebi'l-Muhâcir'den, (o da) Abdullah b. Mesûd'dan (naklen) rivâyet etti (ki, Abdullah) şöyle dedi: "Kim dinini üstün tutmak, dinine saygı göstermek isterse ne hükümdarın huzuruna girsin, ne (nâmahrem) kadınlarla başbaşa kalsın, ne

519- Kenzu'l-Ummâl, 10/269; İbn Sa'd, 7/133.

de arzularına uyan (bidatçılarla) münâkaşa etsin!"

٣٠٨ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ يُونُسَ قَالَ: كَتَبَ إِلَيَّ مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ: إِيَّاكَ وَالْخُصُومَةَ وَالْجِدَالَ فِي الدِّينِ، وَلَا تُجَادِلَنَّ عَالِمًا وَلَا جَاهِلًا، أَمَّا الْعَالِمُ فَإِنَّهُ يَخْزُنُ عَنْكَ عِلْمَهُ، وَلَا يُبَالِي مَا صَنَعْتَ، وَأَمَّا الْجَاهِلُ فَإِنَّهُ يُخْشِنُ بِصَدْرِكَ، وَلَا يُطِيعُكَ.

308. Bize Sa'îd b. Amir, İsmail b. İbrahim'den, (o da) Yûnus'dan (naklen) haber verdi (ki, Yûnus) şöyle dedi: Meymûn b. Mihrân (bir mektubunda) bana şöyle yazdı: "Din konusunda münâkaşa ve tartışmadan sakın! Ne alimle, ne de cahille tartışma! Alime gelince o ilmini senden saklar ve (artık) ne yaptığına aldırış etmez. Cahile gelince o da, sana itaat etmeyerek seni kızdırır, üzer.

٣٠٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - لِابْنِهِ: دَعِ الْمِرَاءَ، فَإِنَّ نَفْعَهُ قَلِيلٌ وَهُوَ يُهَيِّجُ الْعَدَاوَةَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ.

309. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, Yahya b. Ebî Kesîr'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Süleyman b. Dâvûd -aleyhisselâm- oğluna şöyle dedi: Çekişmeyi bırak. Çünkü onun faydası azdır. (Üstelik) o, kardeşler arasında düşmanlığı körükler, tahrik eder.

٣١٠ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانٍ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ ابْنِ أَبِي حَكِيمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ يَقُولُ: مَنْ جَعَلَ دِينَهُ غَرَضًا لِلْخُصُومَاتِ أَكْثَرَ التَّنَقُّلَ.

310. Bize Yahya b. Hassân haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. İdris, İsmail b. Ebî Hakim'den, şöyle dediğini rivâyet etti: Ömer b. Abdilaziz'i, şöyle derken işittim: "Kim dinini münâkaşalara hedef kılarsa çok (kanaat) değiştirir."

٣١١ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ: أَنَّهُ مَنْ تَعَبَّدَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ مَا يُفْسِدُ أَكْثَرَ مِمَّا يُصْلِحُ، وَمَنْ عَدَّ كَلَامَهُ مِنْ عَمَلِهِ قَلَّ كَلَامُهُ إِلَّا فِيمَا يَعْنِيهِ، وَمَنْ جَعَلَ دِينَهُ غَرَضاً لِلْخُصُومَةِ كَثُرَ تَنَقُّلُهُ.

311. Bize Mervân b. Muhammed haber verip (dedi ki) bana Sa'îd b. Abdilaziz rivâyet edip dedi ki, Ömer b. Abdilaziz (bir mektubunda) Medinelilere şöyle yazdı: Vakıa şu ki, kim ilimsiz ibâdet etmeye kalkarsa bozacağı şeyler, düzelteceği şeylerden daha çok olur. Kim de dinini münâkaşaya hedef kılarsa (kanaatlerinin) değişmesi çok olur.

٣١٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، قَالَ: سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الْأَهْوَاءِ؟ فَقَالَ: عَلَيْكَ بِدِينِ الْأَعْرَابِيِّ، وَالْغُلَامِ فِي الْكُتَّابِ، وَإِلَّهُ عَمَّا سِوَى ذَلِكَ. قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: كَثُرَ تَنَقُّلُهُ: أَيْ: يَنْتَقِلُ مِنْ رَأْيٍ إِلَى رَأْيٍ.

312. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) Ca'fer b. Burkân'dan, (o da) Ömer b. Abdilaziz'den (naklen) haber verdi (ki Ca'fer) şöyle dedi: Bir adam ona (yani Ömer'e) bidatlerden bir şey sordu. O da şöyle cevap verdi: "Bedevinin, (köylünün ve, mahalle mektebindeki çocuğun dinine sarıl! Bunun dışındakilerden ise yüz çevir."

Ebû Muhammed (ed-Dârimi, bir önceki haberde geçen); "(Kanaatlerinin) değişmesi çok olur"un mânası, "Bir görüşten (diğer) bir görü-

şe geçer" demektir, dedi.

AÇIKLAMA

Hakikatı, doğruyu ortaya çıkarmak için değil de başkasının kusurunu, cehâletini, acizliğini ortaya çıkarmak, hakkını veya malını gasbetmek, onu küçük düşürmek için veya delilsiz, bilgisiz, batıl yolla yapılan münakaşa, mücâdele ve tartışmalar, fertler arası münasebetleri zedeleyen hareketlerdir. İmam Gazâli bunları dilin belâlarından saymakta ve büyük tehlikelerine işaret etmektedir.[520] Bu hareketler, her tür kötülüğün kaynağıdırlar. Bunlardan dolayı insanlar birbirlerine kin besler, birbirlerinin iyi haline üzülür, kötü haline sevinir, birbirlerine yersiz ve haksız dil uzatırlar. Böylece cemiyet düzeni bozulur, fertler arasında çözülme olur.

Bu tür tartışmalar din hakkında olursa zararı daha büyüktür. İnsanın hakdan yan çizmesine, doğru yoldan sapmasına ve neticede ebedi hayatının harâb olmasına sebep olabilirler. Çünkü bu tür tartışmalara giren kişi hasmını mağlûb etmek, kendini üstün çıkarmak için hak-batıl her yola başvurur, nefsi onu buna zorlar. Bu da dinin kınadığı, doğru bulmadığı bir davranıştır. Diğer taraftan İslâm Allah ve Resûlüne kayıtsız-şartsız teslim olmakdır. Onun hakkında, sırf akıl yürütmelerle görüş beyan etmek mümkün değildir, bu onun özüyle çatışır.

Son haberde Ömer b. Abdilaziz, köylülerin ve mahalle mektebi çocuklarının dini kanaatleri, yabancı kültürlerden, nazari tartışmalardan henüz etkilenmediklerinden dolayı onların din görüşlerinin alınmasını tavsiye etmektedir ki bu, harici etkilenmelerden âzâde kalmaya bir teşvikdir.

520- İhyâu Ulûmi'd-Din, 3/113 vd.

«٣٠»

باب في اجتناب الأهواء

30. BÂB

(NEFSİN) ARZULARINDAN UZAKLAŞMA HAKKINDA

٣١٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، إِذَا رَأَيْتَ قَوْماً يَنْتَجُونَ بِأَمْرٍ دُونَ عَامَّتِهِمْ فَهُمْ عَلَى تَأْسِيسِ الضَّلَالَةِ.

313. Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzâ'î'den, onun şöyle dediğini haber verdi. Ömer b. Abdilaziz şöyle demiş: Bir topluluğun, bir işi, umûmdan ayrı olarak aralarında fısıldaştıklarını gördüğün zaman, (bil ki) onlar sapıklık kurmaktadırlar.

٣١٤ - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: قَالَ إِبْلِيسُ لِأَوْلِيَائِهِ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ تَأْتُونَ بَنِي آدَمَ؟ فَقَالُوا: مِنْ كُلِّ شَيْءٍ. قَالَ: فَهَلْ تَأْتُونَهُمْ مِنْ قِبَلِ الِاسْتِغْفَارِ؟ فَقَالُوا: هَيْهَاتَ، ذَاكَ شَيْءٌ قُرِنَ بِالتَّوْحِيدِ، قَالَ: لَأَبُثَّنَّ فِيهِمْ شَيْئاً لَا يَسْتَغْفِرُونَ اللهَ مِنْهُ. قَالَ: فَبَثَّ فِيهِمُ الْأَهْوَاءَ.

314. Bize İbrâhim b. ishak, İbnu'l-Mübârek'den, (o da) el-Evzâ'î'den (naklen) haber verdi (ki el-Evzâ'î) şöyle demiş: (Şeytanların başkanı olan) İblis dostlarına; "Ademoğullarına hangi şeyden sokulursunuz?" demiş. Onlar da; "Her şeyden!" demişler. Bunun üzerine; "Peki onlara istiğfâr yönünden sokuluyor musunuz?" demiş. "Ne yazık (ki hayır!) Bu, tevhîde birleştirilmiş, (onunla birlikte yapılan) bir şeydir" demişler. O; "(Şu halde) içlerine, kendisinden Allah'a istiğfârda bulunmayacakları bir şey muhakkak yayacağım!" demiş ve içlerine (nefis) heva ve heveslerini (yani bid'atleri) yaymış.

٣١٥ - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ الْمُحَارِبِيِّ، عَنِ الْأَعْمَشِ،

عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: ما أَدْرِي أَيُّ النِّعْمَتَيْنِ عَلَيَّ أَعْظَمُ: أَنْ هَدَانِي لِلْإِسْلَامِ، أَوْ عَافَانِي مِنْ هٰذِهِ الْأَهْوَاءِ.

315. Bize İbrahim b. İshak, el-Muhâribi'den, (o) el-A'meş'den, (o da) Mücâhid'den (naklen) haber verdi (ki Mücâhid) şöyle dedi: (Allah'ın) şu iki ni'metinden hangisi; beni İslâm'a hidayet etmiş olması mı, yoksa beni (nefsin) şu arzularından (yani bidatlerden) korumuş olması mı, (hangisi) benim için daha büyüktür, bilmiyorum!

٣١٦ - أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ خَالِدٍ، ثنا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ الْأَعْوَرِ، عَنْ حَبَّةَ بْنِ جُوَيْنٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيًّا - أَوْ قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ -: لَوْ أَنَّ رَجُلًا صَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ وَقَامَ الدَّهْرَ كُلَّهُ، ثُمَّ قُتِلَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ، لَحَشَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ مَنْ يَرَى أَنَّهُ كَانَ عَلَى هُدًى.

316. Bize Mûsa b. Hâlid haber verip (dedi ki) bize İsa b. Yûnus, el-A'meş'den, (o) Müslim el-Aver'den, (o da) Habbe b. Cuveyn'den (naklen) rivâyet etti(ki Habbe) şöyle dedi: Ali (radıyallahu anh'ı şöyle derken) işittim -veya (Habbe) şöyle dedi: Ali (radıyallahu anh) dedi ki-; "Bir adam bütün ömrünü oruçla geçirse, ömrünün tamamını (namaz vb. ibâdetlerle) ihya etse, sonra da Rükn[521] ile Makam[522] arasında öldürülse şüphe yok ki Allah (yine de) onu kıyamet gününde, hidayet üzere olduklarına kani olduğu kimselerle haşreder.

٣١٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، عَنْ هَارُونَ - هُوَ ابْنُ الْمُغِيرَةِ -، عَنْ

521- Ka'be'nin dört köşesinden her birine "rükn" denilmektedir. Burada Hacer-i Esved'in bulunduğu köşe olan er-Rüknü'l-Esved (doğu köşesi) maksûd olmalıdır.

522- Makam (Makam-ı İbrahim), Kâ'be'nin, kapısının bulunduğu tarafının biraz ilerisinde küçük bir binanın adıdır. Bunun içinde Hz. İbrahim'in, Kâ'be'yi inşa ederken üzerine oturduğu rivâyet edilen bir taş bulunmaktadır.

شُعَيْبٍ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ أَبِي صَادِقٍ، قَالَ: قَالَ سَلْمَانُ: لَوْ وَضَعَ رَجُلٌ رَأْسَهُ عَلَى الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ فَصَامَ النَّهَارَ وَقَامَ اللَّيْلَ، لَبَعَثَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ هَوَاهُ.

317. Bize Abd b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Hârûn - ki o İbnu'l-Muğîre'dir - Şu'ayb'dan, (o) Seleme b. Küheyl'den, (o da) Ebû Sâdık'dan (naklen) haber verdi (ki Ebû Sâdık) şöyle dedi: Selmân dedi ki; "Bir adam başını hacer-i esved'in üzerine koysa ve gündüzünü sâim (oruçla), gecesini kâim (ibâdetle) geçirse (yine de) Allah onu kıyamet gününde heva ve hevesiyle (yani bid'atıyle) birlikte diriltir.[523]

٣١٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ، ثنا مَنْصُورٌ - هُوَ ابْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ -، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ حَصِيرَةَ[1]، عَنْ أَبِي صَادِقٍ الْأَزْدِيِّ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ نَاجِذٍ، قَالَ: قَالَ عَلِيٌّ: كُونُوا فِي النَّاسِ كَالنَّحْلَةِ فِي الطَّيْرِ فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنَ الطَّيْرِ شَيْءٌ إِلَّا وَهُوَ يَسْتَضْعِفُهَا، وَلَوْ يَعْلَمُ الطَّيْرُ مَا فِي أَجْوَافِهَا مِنَ الْبَرَكَةِ لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ بِهَا، خَالِطُوا النَّاسَ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَأَجْسَادِكُمْ، وَزَايِلُوهُمْ بِأَعْمَالِكُمْ وَقُلُوبِكُمْ، فَإِنَّ لِلْمَرْءِ مَا اكْتَسَبَ وَهُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ مَنْ أَحَبَّ.

318. Bize Muhammed İbnu's-Salt haber verip (dedi ki) bize Mansûr-ki o İbnu Ebi'l-Esved'dir -, el-Hâris b. Hasire'den, (o) Ebû Sâdık el-Ezdî'den, (o da) Rebi'a b. Naciz'den (naklen) rivayet etti (ki Rebî'a) şöyle dedi: Ali (kerremellahu vecheh) dedi ki; "İnsanların içinde kuşlar arasındaki arı gibi olunuz. Gerçek şu ki, kuşlardan hiçbiri yoktur ki onu zayıf görmüş, (küçümsemiş) olmasın. Şayet kuşlar onun içindeki bereketi bilselerdi bunu ona yapmazlardı. Halka dilleriniz ve bedenlerinizle karışınız, onlardan amelleriniz ve kalblerinizle ise ayrılınız. Çünkü kişinin eline geçecek olan, kazanmış olduğu şeydir ve o, kıyamet gününde sevdiği kimse(ler) ile beraber olacaktır.

523- Heva (bid'at) hk. bkz. 96. ve 100. hadislerin "Açıklama"ları.

٣١٩ - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ شُجَاعٍ، حَدَّثَنِي بَقِيَّةُ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: نِعْمَ وَزِيرُ الْعَالِمِ الرَّأْيُ الْحَسَنُ[1]

319. Bize el-Velid b. Şucâ' haber verip (dedi ki) bana Bakıyye, el-Evzâ'î'den, (o da) ez-Zührî'den (naklen) rivâyet etti (ki ez-Zührî) şöyle dedi: "Güzel görüş, (kanaat, inanç), alimin ne iyi yardımcısıdır."

٣٢٠ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، ثنا زَائِدَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: كَفَى بِالْمَرْءِ عِلْماً أَنْ يَخْشَى اللهَ، وَكَفَى بِالْمَرْءِ جَهْلاً أَنْ يُعْجَبَ بِعِلْمِهِ. قَالَ: وَقَالَ مَسْرُوقٌ: الْمَرْءُ حَقِيقٌ أَنْ يَكُونَ لَهُ مَجَالِسُ يَخْلُو فِيهَا فَيَذْكُرُ ذُنُوبَهُ فَيَسْتَغْفِرُ اللهَ.

320. Bize Ahmed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Zâ'ide, el-A'meş'den, (o) Müslim'den, (o da) Mesrûk'dan (naklen) rivâyet etti (ki Mesrûk) şöyle dedi: Kişiye ilim olarak, Allah'dan haşyet etmesi (korkması) kâfidir. Kişiye cahillik olarak da ilmini beğenmesi kâfidir."[524] (Müslim) dedi ki, Mesrûk (bir defasında da) şöyle dedi: "Kişiye, tek başına kalıp günâhlarını düşüneceği ve neticede Allah'dan bağış dileyeceği bazı oturum yer ve zamanlarının olması yaraşır."

«٣١»

باب من رخّص في الحديث إذا أصاب المعنى[2]

31. BÂB

(RÂVİ) MÂNÂYI DOĞRU VERDİĞİ ZAMAN (MÂNÂ İLE) HADİS RİVÂYETİNE İZİN VERENLER

524- Kitâbu'l-İlm, 84. Bkz. 389. hadis. Krş. Kitâbu'z-Zühd, ibnu'l-Mübârek, 15.

٣٢١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، حَدَّثَنِي مَعْنٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ، قَالَ: إِذَا حَدَّثْنَاكُمْ بِالْحَدِيثِ عَلَى مَعْنَاهُ فَحَسْبُكُمْ[1].

321. Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebi Halef haber verip (dedi ki) bana Ma'n Mu'âviye b. Sâlih'den, (o) el-Alâ' İbnu'l-Hâris'den, (o) Mekhûl'den, (o da) Vâsile İbnu'l-Eskadan (naklen) rivâyet etti (ki Vâsile) şöyle dedi: "Size hadisi mânâsıyla rivâyet ettiğimiz zaman bu size yeter."(525)

٣٢٢ - أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ يُوسُفَ، ثنا فُضَيْلُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا حَدَّثَ لَمْ يُقَدِّمْ وَلَمْ يُؤَخِّرْ، وَكَانَ الْحَسَنُ إِذَا حَدَّثَ قَدَّمَ وَأَخَّرَ.

322. Bize Asım b. Yûsuf haber verip (dedi ki) bize Fudayl b. Iyâd, Hişâm'dan (o da) İbn Sirin'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani İbn-i Sirin) hadis rivayet ettiği zaman (kelime ve cümlelerde) takdim-tehir yapmazdı. Hasan (Basri) ise hadis rivayet ettiği zaman takdim-tehir yapardı.

٣٢٣ - أَخْبَرَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، قَالَ: كَانَ الْحَسَنُ يُحَدِّثُ بِالْحَدِيثِ: الْأَصْلُ وَاحِدٌ، وَالْكَلَامُ مُخْتَلِفٌ.

323. Bize Müslim b. İbrâhim haber verip (dedi ki) bize Cerir b. Hâzim haber verip dedi ki; Hasan (Basri) hadisi, esası aynı (ama) ifadesi değişik olarak rivayet ederdi.(526)

525- Kitâbu'l-İlm, 127; el-Kifâye, 308-309; el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 2/31.

526- el-Kifâye, 312.

٣٢٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُوقَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، قَالَ: حَدَّثَ عُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَثَلُ الْمُنَافِقِ مَثَلُ الشَّاةِ بَيْنَ الرَّبَضَيْنِ أَوْ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: لَا إِنَّمَا قَالَ كَذَا وَكَذَا. قَالَ: وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ لَمْ يَزِدْ فِيهِ وَلَمْ يَنْقُصْ مِنْهُ، وَلَمْ يُجَاوِزْهُ وَلَمْ يُقَصِّرْ(1) عَنْهُ.

324. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Muhammed b. Sûka'dan, (o da) Muhammed b. Ali İbni'l-Hüseyn'den (naklen) rivâyet etti ki (Muhammed) şöyle dedi: Ubeyd b. Umeyr, Abdullah b. Ömer'e rivâyet edip dedi ki; Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: "Münâfıkın durumu, iki ağıl -veya iki davar sürüsü- arasındaki koyun gibidir." Bunun üzerine İbn Ömer; "Hayır, (öyle değil! Resûlullah) ancak şöyle şöyle buyurdu" dedi.[527] (Muhammed b. Ali) dedi ki; İbn Ömer, Hz. Peygamber'i -sallallahu aleyhi ve sellem- işittiği zaman ne ona ilâve yapar, ne onu noksanlaştırır, ne onu aşar, ne de onu eksik yapardı, (işittiği gibi rivâyet eder ve aynen uygulardı).

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber'in, münâfıkla ilgili hadisinin, Müslim'deki tam bir rivâyeti şöyledir: *"Münâfıkın durumu, iki davar sürüsü arasında şaşkın gidip gelen koyun gibidir. Bir defa şuna gider, bir defa buna gider."*[528] Burada Hz. Peyamber bir temsil (darb-ı mesel)[529] ile münafığın durumunu müşahhas olarak gözler önüne sermektedir. Münâ-fık, kâfirliğini gizleyip zahiren mü'min olduğunu gösteren kimsedir. Bu şekilde münâfık, kâfirliğini açıklama cesaretini bile gösteremeyen, korkak, iki yüzlü, içi harâb, dışı içini tutmayan, kararsız bir insandır. Münâfık, iman ile küfür arasında bocalar, mü'minin yanına gelir, "mü'minim" der, kâfirin yanına gider, *"Biz sizinle*

527- Müslim, Münâfıkîn, 17 (4/2146); Nesâ'î, İmân, 31 (8/108); Ahmed b. Hanbel, 2/32, 68, 82); el-Metâlibu'l-Aliye, 3/121.

528- Müslim, a.g.e.

529- Bkz. 288. hadisin "Açıklama"sı.

beraberiz, biz sadece (onlarla) alay ediyoruz "[530] der, ne mü'mine mal olur, ne de kâfire. et-Tîbi'nin açıkladığı gibi o, kendisini bu hale düşüren bâtıl arzu ve maksatlarıyla iki sürü arasında olan ve, döl hayvanı aramak maksadıyla kâh öbürüne, kâh berikine gidip gelen şaşkın koyun gibidir.[531] Bu halleriyle münâfık, kâfirden daha aşağı mertebededir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Muhakkak ki münâfıklar cehennemin en aşağı tabakasındadırlar."*[532]

Hadisleri, Hz. Peygamber'den duymuş olduğu gibi rivâyet etmeye özen gösteren Abdullah b. Ömer (radıyallahu anhümâ) burada Ubeyd'e, diğer rivâyetlerden anlaşıldığı üzere "iki ağıl" veya "iki davar sürüsü" kelimelerinden dolayı i'tiraz etmişti. Ubeyd rivâyetinde bunlardan birini kullanmış, halbuki Hz. Peygamber, İbn Ömer'in duyuşuna göre diğerini söylemişti. ilgili rivâyetler incelendiğinde Hz. Peygamber'in, "iki davar sürüsü" kelimesini kullanmış olduğu ağırlık kazanmaktadır.

٣٢٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا ابْنُ عُلَيَّةَ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، قَالَ: كَانَ الشَّعْبِيُّ وَالنَّخَعِيُّ وَالْحَسَنُ يُحَدِّثُونَ بِالْحَدِيثِ مَرَّةً هٰكَذَا، وَمَرَّةً هٰكَذَا، فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِمُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ فَقَالَ: أَمَا إِنَّهُمْ لَوْ حَدَّثُوا بِهِ كَمَا سَمِعُوهُ كَانَ خَيْراً لَهُمْ.

325. Bize Abdullah b. Sa'id haber verip (dedi ki) bize İbn Uleyye, İbn Avn'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: eş-Şa'bî, en-Neha'î ve el-Hasan (el-Basri) hadisi bir defa böyle bir defa şöyle rivâyet ederlerdi. Bunu Muhammed b. Sirin'e bildirdim. O da şöyle dedi: "Bil ki onlar şayet onu, işittikleri gibi rivâyet etselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu."[533]

٣٢٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، ثنا هُشَيْمٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ

530- Bakara sûresi, 14.

531- Feyzu'l-Kadir, 5/516.

532- Nisâ' sûresi, 145.

533- el-Kifâye, 311.

عُمَارَةَ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، قَالَ: إِنِّي لَأَسْمَعُ الْحَدِيثَ لَحْناً فَأَلْحَنُ إِتِّبَاعاً لِمَا سَمِعْتُ[1].

326. Bize Muhammed İbnu'l-Alâ' haber verip (dedi ki) bize Assâm, el-A'meşden, (o) Umâre b. Umeyr'den, (o da) Ebû Ma'mer'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Ma'mer) şöyle dedi: Şüphesiz ben hadisi hatalı olarak işitirim de işittiğime uyarak hatalı rivâyet ederim.(534)

AÇIKLAMA

Hadisleri, Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu kelime ve cümleleri hiç değiştirmeksizin aynen nakletmeye "rivâyet bi'l-lafz=lafızla rivâyet"; asli mânâyı bozmadan kelime yahut cümleleri benzerleriyle, eşanlamlılarıyla değiştirerek nakletmeye "rivâyet bi'l-ma'na=mânâ ile rivâyet" denilmektedir. Hadislerin lafızla mı, mânâ ile mi rivâyet edilmesi gerektiği, ilk asırların mühim münâkaşa konularından biri olmuştur. Şüphe yoktur ki hadislerin asıl lafızlarıyla rivâyet edilmeleri en makbul, en tercihe şâyân yoldur. Nitekim, sahâbe-i kirâm başta olmak üzere ilk müslümanlar bu hususa büyük önem atfetmişlerdi. Hz. Ebû Bekr'in (radıyallahu anh), yazmış olduğu 500 kadar hadisi, asıllarına uygun olarak nakledememiş olma korkusuyla yaktığı,(535) bazı sahâbilerin bu yüzden hadis rivâyetini azalttıkları bilinmektedir. Lafızla rivâyete taraftar ve rivâyetlerinde buna özel i'tina gösterenler (ashâbu'l-ahruf) arasında Abdullah b. Ömer, el-Kâsım b. Muhammed, Muhammed b. Sirin, Recâ' b. Hayve gibi bir çok zatın adı geçmektedir. Bunlardan bazıları, râviler tarafından zamanla hadis metninde yapılmış olan hareke hatalarını bile değiştirmemeyi; râvinin hadisi, hatalı da olsa hocasından duymuş olduğu gibi rivâyet etmesini gerekli görmüşlerdir.

Diğer taraftan alimlerin çoğu, aynı dile (Arapçadan arapçaya) bir çeşit tercüme olarak görülen mânâ ile rivâyetin caiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu durumda da bu işi herkesin değil, sadece,

534- el-Kifâye, 285, el-İlmâ', 185.

535- Tezkiretu'l-Huffâz, 1/5.

zarûret halinde, kelime ve terkiblerin delâlet ettikleri mânâları ve, metinde mânâyı bozup bozmayacak şeyleri bilen kimselerin, asıl mânâyı tamamen aktaracak şekilde yapması mümkündür.

Münâkaşası yapılmış olan bu rivayet meselesi, meşhûr hadis kitaplarının te'lifinden öncesi için söz konusudur. Bu kitapların te'lifinden sonra, onlardan hadis rivâyet edecek kimse için mânâ ile rivâyet imkânı yoktur, hadis kitapta nasıl yer almış ise öylece rivâyet etmesi gerekir. Bununla beraber, bâhusûs hadis rivâyet etmek için değil de dini görüşü bildirmek için mânâ ile hadis nakledilebilir. Tabiî olarak bunu yapacak kimsenin asıl mânâyı iyice anlayıp tamamen aktardığına kani olması gerekir. Aksi halde büyük vebâl altına girmiş, hatta Hz. Peygamber'e söylemediği, yapmadığı bir şeyi ona nisbet etme gibi korkunç bir iş yapmış olur.

Burada ilâve etmek gerekir ki, aynı konuda karşılaşılan farklı rivâyetleri behemehâl mânâ ile rivâyete yormamak gerekir. Hz. Peygamber'in aynı mesele üzerinde değişik zamanlarda açıklamalarda bulunmuş ve bu açıklamalarında, zamana ve muhataba göre farklı ifadeler kullanmış olması çok tabiî bir durumdur. Aynı konudaki değişik ifadeli hadislerin varlığının bir sebebi bu hususdur.(536)

«٣٢»

باب في فضل العلم والعالم

32. BÂB

İLMİN VE ALİMİN ÜSTÜNLÜĞÜ HAKKINDA

٣٢٧ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ، قَالَ: رَأَى مُجَاهِدٌ طَاوُساً فِي الْمَنَامِ كَأَنَّهُ فِي الْكَعْبَةِ يُصَلِّي مُتَقَنِّعاً، وَالنَّبِيُّ ﷺ

536- Lafız ve mânâ ile rivâyet konusunda bkz. el-Kifâye, 265 vd.; Fethu'l-Muğis, 2/212 vd.; Tedrib, 2/98; Tecdid Mukaddimesi, 454 vd.; Tevcîhu'n-Nazar, s. 398 vd.

عَلَى بَابِ الْكَعْبَةِ. فَقَالَ لَهُ: يَا عَبْدَ اللهِ إِكْشِفْ قِنَاعَكَ وَأَظْهِرْ قِرَاءَتَكَ. قَالَ: فَكَأَنَّهُ عَبَّرَهُ عَلَى الْعِلْمِ، فَانْبَسَطَ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي الْحَدِيثِ.

327. Bize Bişr İbnu'l-Hakem haber verip (dedi ki) bize Sufyân, İbrâhim b. Meysere'den, (onun) şöyle dediğini rivâyet etti: Mücâhid rü'yada Tâvûs'u şöyle görmüş: Sanki o, Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- Kâbe'nin kapısında iken, Kâbe'nin içinde başına örtü örtmüş bir halde namaz kılıyor. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) ona; "Allah'ın kulu! Baş örtünü aç ve okumanı açığa çıkar," buyurmuş. (İbrâhim) dedi ki; sanki o (yani Tâvûs) bunu ilme yormuş, bu sebeple de hadis rivâyetinde açılmış, (hadis rivâyetini çoğaltmıştı).

AÇIKLAMA

Rü'ya, uyku halinde görülen şeylerdir. Rü'yalardan bir kısmı -ki rü'ya ismine lâyık olanlar da bunlardır.-, muhtevalarında, açık veya kapalı, hakiki bir mânâ bulunan rüyalardır. "Sadık rü'ya" denilen bu tür rü'yalarda, hayali şekillerden, kinâyeli ifadelerden ipuçları bulunarak ve enfüsî (sübjektif) unsurlarla âfâki (objektif) unsurlar ayırdedilerek bunların taşıdıkları veya anlatmak istedikleri gerçeklere ulaşılabilir. Bu işe rü'ya ta'biri adı verilmektedir. Sâdık rü'yaların hakikati dinimizde kabul edilmiştir. bununla beraber rü'yalar, peygamberler dışında, gören kimse ve diğerleri için bağlayıcı, kesin bilgiler ifade etmezler.

Rü'yalardan bir kısmı da boş hayalden ibaret olan görüntülerdir. Bunlar sırf nefsi veya şeytâni birer yalan olduklarından, bazı psikolojik değerlendirmeleri dışında yorumlanmaları, kendilerinden bir hakikat çıkarılması mümkün değildir. Bu tür rü'yalara "ahlâm" veya "kâzib rü'yalar" denilmektedir.

Hz. Peygamber'in rü'yada görülmesinin bir hususiyeti vardır. Şeytan, Hz. Peygamber'in suretine giremez. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'in görüldüğü rü'yaların kâzib olamayacakları söylenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de; *"Beni uykuda (rü'yada) gören muhakkakki beni görmüştür. Çünkü şeytan benim suretime giremez. Mü'minin*

rü'yası da, peygamberliğin kırkaltı cüz'ünden bir cüz'dür"[537] buyurmuştur. Hz. Peygamber'in rü'yada görülmesi yorumlanarak bazı hakikatlere yol bulunabilirse de, onun, birine rü'yada söylemiş olduğu sözlerle dinî bir hüküm sâbit olmaz. Çünkü Hz. Peygamber, "Rü'yada söylediğimi tutun!" buyurmadığı gibi, hadis rivâyetinin kabul edilebilmesi için râvide aranan, "semâ" anındaki zabt şartı da uyku halinde bulunmaz. Ancak rü'yayı gören kimse, Hz. Peygamber'in rü'yada kendisine söylemiş olduğu sözü; bilinen şer'î hükümlerle karşılaştırır ve bunlara aykırı olmadığını görürse, Hz. Peygamber'in rü'yadaki şekli veya "misâl"ine saygıdan dolayı, onunla amel edebilir. Bu kimsenin, rü'yada Hz. Peygamber'den duymuş olduğu bir sözü, rü'yada söylenmiş olduğunu belirtmeksizin, "Hz. Peygamber şöyle buyurdu..." diyerek rivâyet etmesi haramdır. Zaten rü'yada duyulan bir hadisin, rü'yayı görenden başkası için hiçbir hükmü yoktur.[538]

٣٢٨ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا ابْنُ يَمَانٍ، عَنِ ابْنِ ثَوْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ كَعْبٍ، قَالَ: اَلدُّنْيَا مَلْعُونَةٌ مَلْعُونٌ مَا فِيهَا إِلَّا مُتَعَلِّمٌ خَيْراً وَمُعَلِّمُهُ.

328. Bize Abdullah b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize İbn Yemân, İbn Sevbân'dan, (o) babasından, (o) Abdullah b. Damra'dan, (o da) Kâ'b'dan (naklen) rivâyet etti (ki Ka'b) şöyle dedi: Dünya (rahmetten) kovulmuştur. İçindekiler de, bir hayır öğrenen veya öğreten hariç, (rahmetten) kovulmuşlardır.[539]

٣٢٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ بَحِيرٍ، عَنْ خَالِدِ ابْنِ مَعْدَانَ، قَالَ: اَلنَّاسُ عَالِمٌ وَمُتَعَلِّمٌ، وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ هَمَجٌ لَا خَيْرَ فِيهِ.

537- Buhârî, Ta'bîr, 10 (8/71-72).

538- Tafsilât için bkz. Fethu'l-Bârî, 26/233 vd.; Feyzu'l-Bârî, 1/203 vd.; Feyzu'l-Kadir, 6/133; Hak Dini, 4/2863 vd.

539- Benzer merfû bir haber için bkz. Tirmizî, Zühd, 14 (4/561); İbn Mâce, Zühd, 3 (2/1377).

329. Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzâ'î'den, (o) Bahîr'den, (o da) Hâlid b. Madân'dan (naklen) haber verdi (ki Hâlid) şöyle dedi: İnsanlar (ya) alim, (ya) öğrencidir. Bunların arasındakiler, hayırsız ahmaklardır.(540)

٣٣٠ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ رَجَاءَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: كَانُوا يَقُولُونَ: مَوْتُ الْعَالِمِ ثُلْمَةٌ فِي الْإِسْلَامِ لَا يَسُدُّهَا شَيْءٌ مَا اخْتَلَفَ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ(٢).

330. Bize Bişr İbnu'l-Hakem haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. Recâ', Hişâm'dan, (o da) el-Hasan'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Hasan) şöyle dedi: Derlerdi ki; alimin ölümü İslâm'da (açılmış) bir gediktir. Gece ve gündüz birbiri ardınca geldiği sürece onu hiçbir şey kapatamaz.(541)

٣٣١ - أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أنا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ الصَّنْعَانِيُّ، ثنا مُنْذِرٌ - هُوَ ابْنُ النُّعْمَانِ -، عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ، قَالَ: مَجْلِسٌ يُتَنَازَعُ فِيهِ الْعِلْمُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ قَدْرِهِ صَلَاةً، لَعَلَّ أَحَدَهُمْ يَسْمَعُ الْكَلِمَةَ فَيَنْتَفِعَ بِهَا سَنَةً أَوْ مَا بَقِيَ مِنْ عُمْرِهِ.

331. Bize Yûsuf b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize İbrahim b. Mûsa rivâyet edip (dedi ki) bize Muhammed İbnu'l-Hasan es-San'ânî haber verip (dedi ki) bize Münzir -ki o İbnu'n-Nu'mân'dır -, Vehb b. Münebbih'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İçinde ilim tartışılan bir meclis, bana, onun mikdarında (nâfile) namazdan daha sevimlidir. Belki (meclistekilerden) biri bir kelime işitir de ondan, bir yıl veya kalan ömrü boyunca faydalanır.

540- Benzer merfû' haberler için bkz. Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/122.

541- Hasan Basrî'nin naklettiği söz, merfû' olarak da nakledilmektedir: el-Firdevs, 4/149; Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/201.

٣٣٢ - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أنا وَكِيعٌ، قَالَ: قَالَ سُفْيَانُ: مَا أَعْلَمُ عَمَلًا أَفْضَلَ مِنْ طَلَبِ الْعِلْمِ وَحِفْظِهِ، لِمَنْ أَرَادَ اللهُ بِهِ خَيْرًا. قَالَ: قَالَ الْحَسَنُ بْنُ صَالِحٍ: إِنَّ النَّاسَ يَحْتَاجُونَ إِلَى هَذَا الْعِلْمِ فِي دِينِهِمْ، كَمَا يَحْتَاجُونَ إِلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ فِي دُنْيَاهُمْ.

332. Bize Ya'kûb b. İbrâhim haber verip (dedi ki) bize Vekî' haber verip dedi ki Sufyân şöyle dedi: Allah'ın hayır dilediği kimse için ilim öğrenimi ve onun ezberinden, (muhafazasından) daha üstün hiçbir amel bilmiyorum. (Vekî) dedi ki; el-Hasan b. Sâlih de şöyle demişti: İnsanlar, dünyaları konusunda yemeye ve içmeye muhtaç oldukları gibi dinleri konusunda da bu ilme muhtaçdırlar.

٣٣٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ وَجَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، قَالَا: ثنا مِسْعَرٌ، عَنْ عَمْرِو ابْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، قَالَ: قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: تَعَلَّمُوا قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ الْعِلْمُ، فَإِنَّ قَبْضَ الْعِلْمِ قَبْضُ الْعُلَمَاءِ، وَإِنَّ الْعَالِمَ وَالْمُتَعَلِّمَ فِي الْأَجْرِ سَوَاءٌ.

333. Bize Ebû Nu'aym ve Ca'fer b. Avn haber verip (dediler ki) bize Mis'ar, Amr b. Murre'den, (o da) Sâlim b. Ebi'l-Ca'd'dan (naklen) rivâyet etti (ki Sâlim) şöyle dedi: Ebu'd-Derdâ' dedi ki; İlim alınıp yok edilmeden önce (onu) öğreniniz. Zira ilmin yokedilmesi, alimlerin yokedilmesi, (ölmesi ile olacakdır). Alim ve öğrenci de sevâbda eşittirler.(542)

٣٣٤ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللهِ الْخُرَاسَانِيِّ، عَنِ الضَّحَّاكِ: ﴿وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ

542- Bkz. 251, 253. hadisler.

الْكِتَابِ﴾[1] قَالَ: حَقٌّ عَلَى كُلِّ مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ أَنْ يَكُونَ فَقِيهاً.

334. Bize Hârûn b. Muâviye, Hafs b. Ğıyâs'dan, (o) Ebû Abdillah el-Horâsânî'den (o da) ed-Dahhâk'dan (naklen) haber verdi (ki ed-Dahhâk); *"Fakat öğretmekde ve okunup okutmakda olduğunuz kitab sayesinde Rabb'a has kullar olun!"*[543] (meâlindeki âyetin tefsirinde) şöyle dedi: Kur'an'ı okuyan herkese, fakih olması bir borçtur.

٣٣٥ - أَخْبَرَنَا هَارُونُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ حَفْصٍ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سَوَّارٍ، عَنِ الْحَسَنِ: ﴿لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ﴾[1] قَالَ: الْحُكَمَاءُ: الْعُلَمَاءُ.

335. Bize Hârûn b. Muâviye, Hafs'dan, (o) Eş'as b. Sevvâr'dan, (o da) el-Hasan'dan (naklen) haber verdi (ki el-Hasan) "Rabbânîler ve hahamların onları... menetmeleri gerekmez miydi?"[544] (mealindeki âyette geçen "rabbâniler ve hahamları) "Hakimler, alimler" diye tefsir etmiştir.

٣٣٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: ﴿كُونُوا رَبَّانِيِّينَ﴾ قَالَ: عُلَمَاءَ فُقَهَاءَ.

336. Bize Muhammed b. Uyeyne, Ebû İshak el-Fezâri'den, (o) Atâ' İbnu's-Sâib'den, (o da) Sa'îd b. Cübeyr'den (naklen) haber verdi (ki Sa'îd); *"Rabb'a has kullar (rabbâniler) olsun"*[545] (meâlindeki ayette geçen "rabbâniler"i) "Alimler, fakihler" diye tefsir etmiştir.

543- Alu İmrân sûresi, 79.

544- Mâide sûresi, 63.

545- Alu İmrân sûresi, 79.

AÇIKLAMA

Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçen[546] "rabbâni" (c. rabbâniyyûn) kelimesine değişik mânâlar verilmiştir ki bir kısmı şöyledir: Derin alim, ilmiyle Allah'ın rızasını taleb eden kimse, ilmini öğreten ilmiyle amil alim, Allah'a mensûb ilmiyle amil alim, ilim ve amelde kâmil kimse, nefsini ilimle terbiye eden kimse, Allah'a mensûb kimse, öğretici, terbiyeci, yönetici...

٣٣٧ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ، يَقُولُ: يُرَادُ لِلْعِلْمِ الْحِفْظُ وَالْعَمَلُ وَالْإِسْتِمَاعُ وَالْإِنْصَاتُ وَالنَّشْرُ.

قَالَ: وَأَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَبُو عَبْدِ اللهِ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ: أَجْهَلُ النَّاسِ: مَنْ تَرَكَ مَا يَعْلَمُ، وَأَعْلَمُ النَّاسِ: مَنْ عَمِلَ بِمَا يَعْلَمُ، وَأَفْضَلُ النَّاسِ: أَخْشَعُهُمْ لِلهِ.

337. Bize Abdullah b. Sa'îd haber verip dedi ki, Sufyân b. Uyeyne'yi, şöyle derken işittim: "İlim için; ezberleme, uygulama, dinleme, susma ve yayma (faaliyetleri) kasdedilir, (hedef alınır).

(ed-Dârimi) dedi ki; bana Ahmed b. Muhammed Ebû Abdillah da, Sufyân b. Uyeyne'den, onun şöyle dediğini haber verdi: İnsanların en cahili, bildiğini bırakıp (uygulamayan), insanların en alimi de bildiğiyle amel eden, insanların en üstünü ise Allah'a karşı en huşûlu olan kimsedir.

٣٣٨ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ جَعْفَرٍ الرَّقِّيُّ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ زَيْدٍ - هُوَ ابْنُ أَبِي أُنَيْسَةَ -، عَنْ يَسَارٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: مَنْهُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ: مَنْهُومٌ فِي الْعِلْمِ لَا يَشْبَعُ مِنْهُ، وَمَنْهُومٌ فِي الدُّنْيَا لَا يَشْبَعُ مِنْهَا، فَمَنْ تَكُنِ الْآخِرَةُ هَمَّهُ وَبَثَّهُ وَسَدَمَهُ يَكْفِي اللهُ ضَيْعَتَهُ، وَيَجْعَلُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ، وَمَنْ يَكُنِ الدُّنْيَا هَمَّهُ وَبَثَّهُ وَسَدَمَهُ[1] يُفْشِي اللهُ عَلَيْهِ ضَيْعَتَهُ وَيَجْعَلُ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ،

546- Alu İmrân sûresi, 79; Mâide sûresi, 44, 63.

ثُمَّ لَا يُصْبِحُ إِلَّا فَقِيراً، وَلَا يُمْسِي إِلَّا فَقِيراً.

338. Bize Abdullah b. Ca'fer er-Rakkî, Ubeydullah b. Amr'dan, (o) Zeyd'den -ki o İbn Ebi Uneyse'dir.-, (o) Yesâr'dan, (o da) el-Hasan'dan (naklen) haber verdi (ki el-Hasan) şöyle dedi: İki haris doymaz: İlme düşkün olan ondan doymaz, dünyaya düşkün olan ondan doymaz. İşte kaygusu, kederi ve tasası âhiret olan kimsenin, Allah kazancına elverir ve zenginliğini kalbine kor, (ona gönül zenginliği verir). Kaygusu, kederi ve tasası dünya olan kimsenin de, Allah kazancını, (ahiretini akla getiremeyecek şekilde) çoğaltır ve fakirliğini iki gözünün arasına kor, (onu aç gözlü yapar). Artık o ancak fakir olarak sabahlar ve fakir olarak akşamlar.(547)

٣٣٩ - أَخْبَرَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، أنا أَبُو عُمَيْسٍ، عَنْ عَوْنٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ: مَنْهُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ: صَاحِبُ الْعِلْمِ وَصَاحِبُ الدُّنْيَا، وَلَا يَسْتَوِيَانِ أَمَّا صَاحِبُ الْعِلْمِ فَيَزْدَادُ رِضًى لِلرَّحْمٰنِ، وَأَمَّا صَاحِبُ الدُّنْيَا فَيَتَمَادَى فِي الطُّغْيَانِ، ثُمَّ قَرَأَ عَبْدُ اللهِ: ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى﴾(١). قَالَ: وَقَالَ الْآخَرُ: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ(٢)﴾(٣).

339. Bize Ca'fer b. Avn haber verip (dedi ki) bize Ebû Umeys, Avn'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Abdullah dedi ki; "İki haris doymaz: İlim sahibi ve dünya sahibi. Bunlar eşit de olmazlar. (Şöyleki) ilim sahibinin Allah'dan hoşnudluğu artar. Dünya sahibi ise sonuna kadar taşkınlığa devam eder. Abdullah sonra şu âyeti okudu: *"Hayır! İnsan muhakkak azar, Kendini ihtiyaçdan vâreste gördü diye."*(548)

(Dârimi) dedi ki, başkası da (Abdullah'ın şu âyeti okuduğunu) söyledi: *"Allah'dan kulları içinde ancak alimler korkar."*(549)

547- Bkz. 235. hadis.

548- Alak sûresi, 6-7.

549- Fatır sûresi, 28. Haberin, za'if olan muhtasar merfû bir rivâyeti için bkz. Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/135.

٣٤٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُخْتَارٍ، ثنا عَنْبَسَةُ بْنُ الْأَزْهَرِ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ﴾[٥] قَالَ: مَنْ يَخْشَى اللهَ فَهُوَ عَالِمٌ.

340. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize İbrâhim b. Muhtâr rivâyet edip (dedi ki) bize Anbese İbnu'l-Ezher, Simâk b. Harb'den, (o) İkrime'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs); *"Allah'dan, kulları içinde ancak alimler korkar"*[550] (meâlindeki âyetin tefsirinde) şöyle dedi: Kim Allah'dan korkarsa o alimdir!

٣٤١ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَنْهُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ: طَالِبُ عِلْمٍ، وَطَالِبُ دُنْيَا.

341. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. İdris, Leys'den, (o) Tâvûs'dan, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: İki haris doymaz: İlmin peşine düşen, dünyanın peşine düşen![551]

٣٤٢ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا يَزِيدُ بْنُ رَبِيعَةَ الصَّنْعَانِيُّ، حَدَّثَنَا رَبِيعَةُ بْنُ يَزِيدَ، قَالَ: سَمِعْتُ وَاثِلَةَ بْنَ الْأَسْقَعِ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ فَأَدْرَكَهُ كَانَ لَهُ كِفْلَانِ مِنَ الْأَجْرِ، فَإِنْ لَمْ يُدْرِكْهُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنَ الْأَجْرِ[١].

550- Fâtır sûresi, 28.

551- Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/135 (Za'if ve muhtemelen de merfû' olduğuna işaret edilir). Krş. el-Firdevs, 4/165; Mustedrek, 1/92.

342. Bize Mervân b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Yezîd b. Rebî'a es-San'ânî rivâyet edip (dedi ki) bize Rebi'a b. Yezîd rivâyet edip dedi ki, ben Vâsile İbnu'l-Eska'ı şöyle derken işittim: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Kim ilmin peşine düşer ve onu elde ederse, onun iki pay sevabı olur. Şayet onu elde edemezse onun bir sevabı olur."*(552)

٣٤٣ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَوْنٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ الْعَمِّيِّ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ دَاوُدَ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي، تَعَالَيْتَ فَوْقَ عَرْشِكَ، وَجَعَلْتَ خَشْيَتَكَ عَلَى مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، فَأَقْرَبُ خَلْقِكَ مِنْكَ مَنْزِلَةً أَشَدُّهُمْ لَكَ خَشْيَةً، وَمَا عِلْمُ مَنْ لَمْ يَخْشَكَ وَمَا حِكْمَةُ مَنْ لَمْ يُطِعْ أَمْرَكَ.

343. Bize Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe haber verip (dedi ki) bize Mervân b. Muâviye, Avn'dan, (o da) İbn Abbâs el-Ammî'den (naklen) rivâyet etti (ki İbn Abbâs el-Ammî) şöyle dedi: Bana ulaştı ki Peygamber Dâvûd aleyhisselam duasında şöyle dermiş: Seni tenzîh ederim, Allahım! Rabbim sensin. Arşının üstüne yükseldin ve korkunu, göklerde ve yerde olanların üzerine koydun. Bu sebeple, mahlûkatından sana mevki bakımından en yakın olan, onların senden en çok korkanıdır. Senden korkmayanın bilgisi ne? Senin emrine itaat etmeyenin hikmeti ne?

٣٤٤ - أَخْبَرَنَا الْمُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، ثنا سَلَّامٌ - هُوَ ابْنُ أَبِي مُطِيعٍ -، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الْهَزْهَازِ، يُحَدِّثُ عَنِ الضَّحَّاكِ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ: أُغْدُ عَالِماً أَوْ مُتَعَلِّماً، وَلَا خَيْرَ فِيمَا سِوَاهُمَا.

344. Bize el-Mualla b. Esed haber verip (dedi ki) bize

552- Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/123; el-Metâlibu'l-Aliye, 3/130. Bu hadis, râvilerinden Yezîd b. Rebî'a'dan dolayı za'îfdir.

Sellâm b. Ebî Muti' rivâyet edip dedi ki, ben Ebu'l-Hezhâz'ı, ed-Dahhâk'dan, onun şöyle dediğini rivâyet ederken işittim: Abdullah b. Mes'ûd şöyle dedi: Alim yahut öğrenci ol! Bunların dışındakilerde hiçbir hayır yoktur.(553)

٣٤٥ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ، أنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، أنا الْوَلِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: سَتَكُونُ فِتَنٌ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِناً، وَيُمْسِي كَافِراً، إِلَّا مَنْ أَحْيَاهُ اللهُ بِالْعِلْمِ(*).

345. Bize el-Hakem İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize el-Velid b. Müslim haber verip (dedi ki) bize el-Velid b. Süleyman, Ali b. Yezîd'den, (o) el-Kâsım Ebû Abdirrahman'dan, (o) Ebu Umâme'den, (o da) Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) haber verdi (ki Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: *"Yakında öyle fitneler olacak ki, Allah'ın ilimle ihya ettiği, (ilimle diri tuttuğu) kimseler hariç, kişi o (fitnelerde) sabaha mü'min olarak girecek, akşama ise kâfir olarak varacak!"*(554)

AÇIKLAMA

"Fitne"nin (c.fiten); dalâlet, günâh, belâ, dahili karışıklık, insanlar.arasında meydana gelen ayrılık, kavga ve fikir ihtilâfları,(555) bozuk inanç, küfür gibi mânâları vardır. Hadis-i şeriflerde istikbalde meydana gelecek fitnelere dikkat çekilmekte ve müslümanlar uyarılmaktadır. Hadislerden anlaşıldığına göre bu fitneler ictimâî, idârî ve fikrî sahalarda olacaktır. Cehâlet, işlerin ehline verilmemesi, adaletin işlememesi, mecburi ve isteğe bağlı yardımlaşma müesseselerinin zayıflaması veya yokolması gibi sebeplerle ortaya çıkacak bu fitnele-

553- Kitâbu'l-İlm, 77; Kitâbu'z-Zühd, Veki', 3/829; Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/122; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 30. Bkz. 254. hadis.

554- İbn Mâce, Fiten, 9 (2/1305). Bu hadisi et-Taberâni ve Ebû Ya'la da rivâyet etmişlerdir (Feyzu'l-Kadir, 4/101).

555- Kâmûs Tercümesi, "fitne" maddesi.

rin temelinde, asıl cehâlet ve "ilm"in uygulanmaması yatmaktadır. Çünkü "ilim" insanı hakka, adâlete, iyilikseverliğe götürür, onu temelsiz düşüncelerden, bozuk inançlardan, nefsin arzularına uymakdan, kısacası hak yoldan sapmalardan korur. Böylece insanlar fitnele re düşmezler. Sadece nazari ilmin bu neticeyi sağlayamayacağı açıktır. İlmin gereğinin yapılması ve uygulanıp hayata geçirilmesi gerekir.

Sözkonusu fitnelerin bilhassa inançla, düşünceyle ilgili olanlarından kaçınmak ve kurtulmak ancak ilim sayesinde mümkündür. Yukarıdaki hadiste buna bir işaret vardır. Mutlak kudret sahibi Allah'ın "ilim" nasib etmediği cahil kimseler hakkı-bâtılı birbirinden ayıramaz, duydukları, özellikle yaldızlı her söze kanar, bunun için de durmadan kanaat ve inanç değiştirirler. Çünkü bu insanlar yaptıklarını bilerek yapmaz, söylediklerini bilerek söylemezler. Bu durum onların, iç ve dış dünyalarında tutarsız, kararsız ve uyumsuz bir hale gelmelerine ve fitnenin bir unsuru olmalarına sebep olur.[556]

٣٤٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ رِيَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: أُغْدُ عَالِماً أَوْ مُتَعَلِّماً، وَلَا تَغْدُ فِيمَا بَيْنَ ذٰلِكَ، فَإِنَّ مَا بَيْنَ ذٰلِكَ جَاهِلٌ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَبْسُطُ أَجْنِحَتَهَا لِلرَّجُلِ غَدَا يَبْتَغِي الْعِلْمَ مِنَ الرِّضَا بِمَا يَصْنَعُ.

346. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î rivâyet edip (dedi ki), bana Hârûn b. Riyâb, Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet etti ki o (yani Abdullah) şöyle derdi: Alim ya da öğrenci ol! Bunların arasında olma! Çünkü bunların arasında olan cahildir. Melekler ise, sabahleyin ilim aramaya giden kimseye, yapacağı şeyden hoşnud olduklarından,kanatlarını yayarlar.[557]

٣٤٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: سُئِلَ

556- Fitne hakkında bk. Ahir Zaman Fitnesi ve Anarşi, Doç. Dr. İbrahim Cânan, İst., 1982.

557- Bkz. 254. ve 344. hadisler.

رَسولُ اللهِ ﷺ عَنْ رَجُلَيْنِ كَانَا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ أَحَدُهُمَا كَانَ عَالِماً يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ، وَالآخَرُ يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ أَيُّهُمَا أَفْضَلُ؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَضْلُ هَذَا الْعَالِمِ الَّذِي يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ عَلَى الْعَابِدِ الَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ رَجُلاً[1].

347. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, el-Hasan'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Resû-lullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem-, İsrailoğulları içindeki, biri alim olan, farz namazı kıldıkdan sonra oturup halka hayrı öğreten, diğeri gündüzü oruçla, geceyi namazla geçiren iki adamın hangisinin daha üstün olduğu sorulmuş. (Bunun üzerine) Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş: *"Şu, farz namazı kıldıkdan sonra oturup halka hayrı öğreten alimin, gündüzü oruçlu, gecesi namazlı abide üstünlüğü, benim, sizin (mertebece) en aşağıda olan adamınıza üstünlüğüm gibidir."*[558]

٣٤٨ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ ذَكْوَانَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا سُمَيْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَقُصُّ وَحُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ يَذْكُرُ الْعِلْمَ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ فَمِلْتُ[2] إِلَى أَيِّهِمَا أَجْلِسُ، فَنَعَسْتُ فَأَتَانِي آتٍ فَقَالَ: مِلْتَ إِلَى أَيِّهِمَا تَجْلِسُ، إِنْ شِئْتَ أَرَيْتُكَ مَكَانَ جَبْرَائِيلَ مِنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ.

348. Bize el-Hasan İbnu'r-Rebi; Abdullah b. Ubeydillah'dan, (o) el-Hasan b. Zekvân'dan, (o da) İbn Sirin'den (naklen) haber verdi (ki İbn Sirin) şöyle dedi; (Bir gün) camiye girdim. Gördüm ki, caminin bir tarafında Humeyd b. Abdirrahman ilimden bahsederken, (öbür tarafında) Sümeyr b. Abdirrahman (va'z türünden

558- Bu hadis murseldir. Şâhidleri için bkz. 295. hadis ve kaynakları.

bir şeyler) anlatıyor. Hangisinin yanına oturayım, diye tereddüt ettim. Derken beni uyku bastı, (uyukladım). (Rü'yamda) bana biri gelip şöyle dedi: "Hangisinin yanına oturacağında tereddüt mü ettin? Dilersen, Cebrâil'in, Humeyd b. Abdirrahman'ın yanındaki yerini sana gösteririm."

٣٤٩ - أَخْبَرَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ جَمِيلٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: كُنْتُ جَالِساً مَعَ أَبِي الدَّرْدَاءِ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ إِنِّي أَتَيْتُكَ مِنَ الْمَدِينَةِ مَدِينَةِ الرَّسُولِ ﷺ لِحَدِيثٍ بَلَغَنِي عَنْكَ أَنَّكَ تُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، قَالَ فَمَا جَاءَ بِكَ تِجَارَةٌ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: وَلَا بُغَاءَ لَكَ غَيْرُهُ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يَلْتَمِسُ بِهِ عِلْماً سَهَّلَ اللهُ بِهِ طَرِيقاً مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ طَالِبَ الْعِلْمِ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ حَتَّى الْحِيتَانُ فِي الْمَاءِ، وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ النُّجُومِ، إِنَّ الْعُلَمَاءَ هُمْ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَاراً وَلَا دِرْهَماً، وَإِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ، فَمَنْ أَخَذَ بِهِ أَخَذَ بِحَظِّهِ - أَوْ بِحَظٍّ وَافِرٍ -[٣].

349. Bize Nasr b. Ali haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. Dâvûd, Asım b. Recâ' b. Hayve'den, (o) Dâvûd b. Cemîl'den, (o da) Kesîr b. Kays'dan (naklen) rivâyet etti (ki, Kesir) şöyle dedi: (Bir gün) Dımeşk (Şam)'ın camisinde Ebu'd-Derdâ' ile beraber oturuyorduk. Derken ona bir adam gelip şöyle dedi: "Ebu'd-Derdâ'! Ben sana Medine'den, Resûl'ün -sallallahu aleyhi ve sellem- şehrinden, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- rivâyet etmekte olduğunu haber aldığım bir hadis için geldim." (Ebu'd-Derdâ'); "Yani seni buraya bir ticâret işi getirmedi, (öyle mi?)" dedi. "Hayır" dedi. "Ondan başka hiçbir maksadın da yok?" dedi. (O da) "Hayır" dedi. (O zaman Ebu'd-Derdâ') şöyle dedi: Resûlullah'ı -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyururken işitmiştim: "Kim, bir ilim aramak, (öğren-

mek) maksadıyla bir yola girerse, Allah bu sebeple (ona) Cennet yollarından bir yolu kolaylaştırır. Şüphe yok ki melekler de, kanatlarını ilim (öğrenme) peşinde olan kimseden hoşnudlukları sebebiyle, indirirler.(559) İlim (öğrenme) peşinde olan kimse için, gökde ve yerde olanlar, hatta sudaki balıklar bile mağfiret dilerler. Alimin âbide üstünlüğü ise, ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. (aynı zamanda) alimler, işte onlar, peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler ne dinâr (altın para), ne dirhem (gümüş para) miras bırakmamışlardır. Onlar sadece ilmi miras bırakmışlardır. Artık kim bu (ilmi) elde ederse nasibini -veya bol nasib- alır.(560)

AÇIKLAMA

Hadis öğrenmek için yapılan ilmi yolculuklara, "er-Rihle fi Talebi'l-Hadis", "er-Rihle fi Talebi'l-İlm" veya kısaca "er-Rihle" denir. Bu tür ilmi faaliyetin ilk örneklerini Hz. Peygamber'in zamanında görmekteyiz. Medine dışında bulunan müslümanlar, Hz. Peygamber'in açıklamalarını duyup öğrenmek, müşkillerini halletmek için Medine'ye gelmekteydiler. Buna dair bir çok haber hadis kitaplarına geçmiştir.(561) Bu faaliyet, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da devam etmiştir. Bu sefer, genişleyen İslâm âleminin değişik şehirlerine dağılmış olan meşhûr sahâbilerin yanlarına ilmi yolculuklar yapılmıştır. Sahâbilerin ve sonraki diğer ilk müslümanların, o günün zor ulaşım şartlarında gerçekleştirmiş oldukları bu yolculuklar, onların, Hz. Peygamber'in hadisine atfettikleri büyük önemi, gözler önüne serecek mahiyettedir. Şöyle ki, Resûlullah'ın Medine'yi teşriflerinde evinde misafir kaldığı büyük sahâbi Ebû Eyyûb el-Ensâri, sırf Ukbe b. Amir'den bir hadisi duyup tahkik etmek için ta Mısır'a bir yolculuk yapmış ve hadisi duydukdan sonra hemen bineğine binip geri dönmüştü. İlgili haberlerde Ebû Eyyûb'un, söz konusu hadisi önceden bildiğine de işaret edilir. O bu uzun yolculuğu sadece, bildiği bu hadi-

559- Veya: "Şüphe yok ki melekler de, İlim (öğrenme) peşinde olandan razı olarak, kanatlarını indirirler". Ayrıca bkz. 363. hadis.

560- Ebû Dâvûd, İlm, 1 (3/317); Tirmizi, İlim, 19 (5/48-49), İbn Mâce, Mukaddime, 17 (1/81), 20 (1/87, muhtasaran); Ahmed b. Hanbel, 5/196. Bkz. Buhâri, ilm, 10 (1/25); Câmi'u Beyâni'l-İlm, 37.

561- Bir kaç örnek için bkz. Buhâri, İman, 34 (1/17), İlm, 6 (1/23); Müslim, İman, 23 (1/46) Hudûd, 25 (3/1324-1325).

si tahkik, hafızasında doğru kalıp kalmadığını tesbit etmek için yapmıştı. Bu olayın olduğu zamanda ise o hadisi Ukbe'den başka, doğrudan Hz. Peygamber'den duyan hiç kimse hayatta kalmamıştı.[562]

Sahâbe-i kirâm'dan Câbir b. Abdillah'ın ise iki "rihle"sine dair haberler vardır. Bunlardan biri, Abdullah b. Üneys'den bir hadis duymak için, Medine'den o günkü ulaşım imkânlarıyla, bir aylık yol olan Şam'a,[563] diğeri de, Mesleme b. Mahled'in bildiğini haber aldığı bir hadis için, onun bulunduğu Mısır'a[564] yapılmıştı.

Hadis için yapılan yolculuklar ileriki dönemlerde daha da artmıştır. Said İbnu'l-Museyyeb şöyle der: "Gerçekten ben tek hadis için günlerce, gecelerce yol alırdım."[565] Abdullah İbnu'l-Mübârek'in ise, hadis için dünyanın dörtte birini dolaştığı nakledilir.[566] er-Râmehurmuzî, bu ilmî seyahatlere katılanların bir isim listesini verir[567] el-Hatibu'l-Bağdâdi de konuyla ilgili haberlerin bir kısmını "er-Rihle fi Talebi'l-Hadis"[568] isimli kitabında bir araya getirmiştir.

Hadis için yapılan bu yolculukların; Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- en kısa yoldan varan (âlî) senedi, en eski sema'ı el de etmek, hadislerin sıhhatını tahkik etmek, hadis alimleriyle görüşüp onlardan istifade etmek gibi hepsi de hadisi ilgilendiren gayelerle yapıldığı görülmektedir. Bu faydalı ve yoğun faaliyetler sayesinde hadislerin İslâm aleminin her tarafına yayılması, muteaddit senetlerin ortaya çıkması, hadis râvîlerinin güvenilirlik açısından incelenmesi mümkün olmuştur. Ayrıca bu şekilde hadislerin yayılması ve alimlerin fikir teatisi ile, alimler ve bölgeler arasındaki, özellikle ha-

562- er-Rihle, 118 vd.; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 123; Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis, 7-8.

563- er-Rihle, 110 vd.; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 123-124.

564- el-Muhaddisu'l-Fâsıl'dan naklen; Buhûs fî Tarihi's-Sünne, 213. Hatib Bağdâdi de Câbir'in Mısır'a rihlesine dair bir haber nakletmekte fakat bu haberde Mısır'daki sahâbi'nin ismi verilmemektedir. Ancak bu haberlerde Câbir'in, Şam ve Mısır yolculuklarında öğrenmek istediği hadisin aynı hadis olduğu görülmektedir. Bu durumda Mısır'la ilgili haberde bir yanlışlığın yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

565- Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis, 8; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 124.

566- el-Cerh ve't-Ta'dîl, 1/264.

567- Buhûs fî Târîhi's-Sünne, 217.

568- Nûreddin Itr'ın tahkik ve ilâveleriyle 1395/1975 yılında Beyrût'ta basılmıştır.

disden kaynaklanan fıkhî ve fikrî ihtilafların genişlemesi önlenmiştir.(569)

Yukarıdaki haberde Ebu'd-Derdâ'nın yanına gelen zatın kim olduğuna dair bir açıklama yoktur.(570) Alkame b. Kays en-Neha'î'nin, Şam'da bulunan Ebu'd-Derdâ'nın yanına aptığı rihleden bahsedilmektedir.(571) Belki, Ebu'd-Derdâ'nın yanına gelen mechûl zat da Alkame idi?

Ebu'd-Derdâ'nın rivâyet ettiği hadiste; ilmin mutluluğa ve ebedi kurtuluşa ulaşmaya vesîle olacağı, ilim öğrencisinin faaliyetinden Allah'ın ve bütün mahlûkatın razı olacağı açıklanmaktadır. Zira ilmin peşinde olan öğrenci, Allah'ın kurduğu muazzam düzenin inceliklerini, gönderdiği yüce dinin üstün hükümlerini öğrenip öğetecek, bu şekilde Allah'ın emrine uymuş, dinine hizmet etmiş olacaktır. Diğer taraftan ilim öğrencisinin ilmi dar çevresinden başlayarak, canlı alem'den cansız âleme varıncaya kadar her şeye faydalı olacaktır. Günümüzde önemi daha da belirginleşen çevre sağlığı meselesi, bitki ve hayvanlara ilim ehlinin nasıl yardımcı olduğunu canlı bir şekilde göstermektedir. Çevre kirlenmesinden fevkalâde etkilenen bitki ve hayvanların durumu, ilim ehlinin çalışmaları sayesinde iyileşmektedir. Burada şu hususu kaydetmek lâzımdır: Yapılan bu ilmi çalışmalar, ebedi âlemde sahiplerine fayda sağlayacaklardır. Ancak Cennete sadece "İslâm imanı"yla girilebileceği için, bu çalışmalara katılan "iman"sız kimseler, Cehennemde cezalarının hafifletilmesi şeklinde mükâfat bulacaklardır. Allahu a'lem.

Hadiste geçen "Meleklerin kanatlarını indirmesi" ifadesi; onların kanatlarını öğrenciye saygı ve tevâzularının bir göstergesi olarak veya gölgelenmeleri için indirdikleri yahut, öğrencinin ayaklarının altına, üzerinde rahatlıkla yürüyebilecekleri bir şilte gibi serdikleri vb. şekillerde yorumlanmıştır.(572) Bu ifadenin son şekildeki yorumuyla ilgili şöyle bir haber nakledilir: İbn Yahya es-Sâci'nin anlattığına gö-

569- Rihle hakkında bkz. el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 2/223; es-Sünne Kable't-Tedvin, 176; Fethu'l-Muğis, 2/314; Tedrîbu'r-râvi, 2/142. Ayrıca bkz. 568. haber ve devamı.

570- İlgili haberin daha önce zikredilen kaynaklarına ilâveten bkz. el-Cerh ve't-Ta'dîl, 2/12; er-Rihle fî Talebi'l-Hadis, 78.

571- Fıkhu Ehli'l-Irak, 44.

572- en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser, 1/305.

re o arkadaşlarıyla beraber Basra'da yürürken, bir muhaddisin yanına gitmek için koşmaya başlamışlar. Bunun üzerine, dinde samimi olmadığı söylenen edepsiz biri alayla, "Ayaklarınızı meleklerin kanatlarından kaldırın ki onları kırmayasınız!" demiş. Bu söz üzerine hemen adamın ayaklarının bağı çözülmüş, olduğu yere düşmüş.(573)

٣٥٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحٰقَ الْفَزَارِيِّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شِمْرِ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مُعَلِّمُ الْخَيْرِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ حَتَّى الْحُوتُ فِي الْبَحْرِ(١).

350. Bize Muhammed b. Uyeyne, Ebû İshak el-Fezârî'den, (o) el-A'meş'den, (o) Şimr b. Atıyye'den, (o) Sa'îd b. Cübeyr'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) haber verdi (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: "Hayrı öğreten için, denizdeki balığa varıncaya kadar her şey mağfiret diler."

٣٥١ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ، ثنا زَائِدَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ رَجُلٍ يَسْلُكُ طَرِيقاً يَطْلُبُ فِيهِ عِلْماً إِلَّا سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ طَرِيقاً إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ(٢).

351. Bize Ahmed b. Abdillah b. Yûnus haber verip (dedi ki) bize Zâ'ide, el-A'meş'den, (o) Ebû Sâlih'den, (o da) Ebû Hureyre'den (naklen) rivâyet etti (ki Ebû Hureyre) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"İlim öğrenmek üzere bir yola giren hiçbir adam yoktur ki Allah bu sebeple ona, Cennete (giden) bir yol kolaylaştırmış olmasın. (Kıyamette) kimi, amelinin (kötülüğü veya azlığı) geri bırakırsa soyu onu hızlandı-*

573- Tuhfetu'l-Ahvezî, 7/452.

ramaz, (ona fayda veremez)."(574)

٣٥٢ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، عَنْ يَعْقُوبَ - هُوَ الْقُمِّيُّ -، عَنْ هَارُونَ بْنِ عَنْتَرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَا سَلَكَ رَجُلٌ طَرِيقاً يَبْتَغِي فِيهِ الْعِلْمَ إِلاَّ سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهِ طَرِيقاً إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَنْ يُبْطِئْ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ.

352. Bize İsmail b. Ebân, Ya'kûb'dan -ki o el-Kummi'dir.-, (o) Hârûn b. Antere'den, (o) babasından, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) haber verdi (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: "İlim (öğrenmek) maksadıyla bir yola giren hiçbir adam yoktur ki Allah bu sebeple ona, Cennete (giden) bir yol kolaylaştırmış olmasın. (Kıyamette) kimi, amelinin (kötülüğü veya azlığı) geri bırakırsa, soyu onu hızlandıramaz, (ona fayda veremez)."(575)

٣٥٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ ابْنِ شَوْذَبَ، عَنْ مُطَرِّفٍ: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾(٣) قَالَ: هَلْ مِنْ طَالِبِ خَيْرٍ فَيُعَانَ عَلَيْهِ.

وَأَخْبَرَنَا مَرْوَانُ عَنْ ضَمْرَةَ قَالَ: طَالِبِ عِلْمٍ.

353. Bize Muhammed b. Kesir, İbn Şevzeb'den, (o da) Mutarrif'den(576) **(naklen) haber verdi (ki Mutarrıf);** *"Andolsun ki biz Kur'an'ı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde düşünen var mı?"*(577) (âyetinin son cümlesinin tefsirinde) şöyle dedi: "Hayır isteyip de kendisine yardım edilecek kimse var mı?".

Bize Mervân ise, Damra'dan, (onun bu âyetin tefsirinde); "İlim is-

574- Ebû Dâvûd, İlm, 1 (3/317); İbn Mâce, Mukaddime, 17 (1/82); Ahmed b. Hanbel, 2/252, 407; Mustedrek, 1/89.

575- el-Metâlibu'l-Aliye, 3/103, Bkz. 362. hadis.

576- Sünen'in bir nüshasında Mutarrif yerine Matar ismi geçmektedir. Tefsîru İbn Kesîr (4/264) ve Tefsiru't-Taberî'de (27/97) de âyetin bu tefsiri Matar'a nisbet edilmektedir.

577- Kamer sûresi, 17.

teyen (var mı?)" dediğini haber verdi.

٣٥٤ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، ثنا يَعْقُوبُ - هُوَ الْقُمِّيُّ - عَنْ عَامِرِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: كَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِذَا رَأَى طَلَبَةَ الْعِلْمِ قَالَ: مَرْحَبًا بِطَلَبَةِ الْعِلْمِ، وَكَانَ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَوْصَى بِكُمْ.

354. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bize Ya'kûb -ki o el-Kummî'dir-, Âmir b. İbrâhim'den, şöyle dediğini rivâyet etti: Ebu'd-Derdâ' ilim talebesini görünce; "İlim talebesi hoşgeldiniz!" derdi. (Yine) o; "Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- sizi (bizlere) vasiyyet etmişti" derdi.

AÇIKLAMA

Bu habere göre Ebu'd-Derdâ, davanışı ve sözüyle şu ve benzeri hadislere işaret etmiş olmalıdır: Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurduğu rivâyet edildi: *Size ilim öğrenmek üzere bazı topluluklar gelecek. Onları gördüğünüz zaman onlara; "Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- vasıyyet ettikleri! Hoş geldiniz, hoş geldiniz deyin ve onlara (bildiklerinizi) öğretin."*[578] Ancak bu hadis zaiftir. Aynı söz ve davranış, Ebû Sa'îd el-Hudrî'den de nakledilmektedir.[579]

٣٥٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ زِيَادِ بْنِ أَنْعُمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِمَجْلِسَيْنِ فِي مَسْجِدِهِ فَقَالَ: كِلَاهُمَا عَلَى خَيْرٍ، وَأَحَدُهُمَا أَفْضَلُ مِنْ صَاحِبِهِ، أَمَّا هٰؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللهَ وَيَرْغَبُونَ إِلَيْهِ، فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ، وَأَمَّا

578- İbn Mâce, Mukaddime 22 (1/90-91); Şerefu Ashâbı'l-Hadis, 21; el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/348; el-Firdevs, 2/321.

579- İbn Mâce, Mukaddime, 22 (1/91-92).

هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ الْفِقْهَ وَالْعِلْمَ وَيُعَلِّمُونَ الْجَاهِلَ، فَهُمْ أَفْضَلُ، وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّماً. قَالَ: ثُمَّ جَلَسَ فِيهِمْ.

355. Bize Adullah b. Yezid haber verip (dedi ki) bize Abdurrahman b. Ziyâd b. En'um, Abdurrahman b. Râfi'den, (o da) Abdullah b. Amr'dan (naklen) rivâyet etti ki; Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, (bir gün), Mescidindeki iki meclise rasladı da şöyle buyurdu: *"İkisi de hayır üzeredir. (Ama) biri, arkadaşından (yani diğerinden) daha üstündür. Şunlar, Allah'a dua ediyor ve ondan (bir şey) istiyorlar. (Allah) dilerse onlara verir, dilerse onları men'eder. Şunlarsa fıkıh ve ilim öğreniyorlar ve bilmeyene öğretiyorlar. Binaenaleyh bunlar daha üstündür. Ben de ancak öğretmen olarak gönderildim."*

(Abdullah b. Amr) dedi ki; (Hz. Peygamber) sonra onların (yani ilimle uğraşanların) arasına oturdu.[580]

٣٥٦ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، ثنا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ الشِّخِّيرِ، أَنَّهُ قَالَ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ إِنَّ الْعِلْمَ خَيْرٌ مِنَ الْعَمَلِ بِلَا عِلْمٍ.

356. Bize Abdullah b. Yezîd haber verip (dedi ki) bize el-Mes'ûdî, Avn b. Abdillah'dan, (o da) Mutarrif b. Abdillah İbni'ş-Şıhhîr'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani Mutarrif) oğluna şöyle dedi: Yavrum! Şüphe yok ki ilim, ilimsiz amelden daha hayırlıdır.

٣٥٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، ثنا حَيْوَةُ، أَخْبَرَنَا شُرَحْبِيلُ بْنُ شَرِيكٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحُبُلِيَّ يَقُولُ: لَيْسَ هَدِيَّةٌ أَفْضَلَ مِنْ كَلِمَةٍ

580- İbn Mâce, Mukaddime, 17 (1/83); Ki'âbu'z-Zühd, İbnu'l-Mübârek, 488; el-Metâlibu'l-Aliye, 3/132. el-Bûsîrî "Zevâ'id"inde hadisin senedinin za'if olduğunu söyler (İbn Mâce, 1/8).

حِكْمَةٍ تُهْدِيهَا لِأَخِيكَ.

357. Bize Abdullah b. Yezîd haber verip (dedi ki) bize Hayve rivâyet edip (dedi ki) bize Şurahbîl b. Şerik haber verdi ki, o, Ebû Abdirrahman el-Hubulî'yi, şöyle derken işitti: (Din ve kan) kardeşine hediye edeceğin, hikmetli bir sözden daha üstün hiçbir hediye yoktur.

٣٥٨ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرَانَ، ثنا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَانَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْمُجْتَهِدِ[1] مِائَةُ دَرَجَةٍ، مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ خَمْسُ مِائَةِ سَنَةٍ، حُضْرَ[2] الْفَرَسِ الْمُضَمَّرِ السَّرِيعِ.

358. Bize Abdullah b. İmrân haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Yemân rivâyet edip (dedi ki) bize Muhammed b. Aclân, ez-Zührî'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Âlimin, (nâfile ibâdette) gayretli olan kimseye üstünlüğü, iki basamağı arasında, yarışa hazırlanmış süratli atın dörtnala koşuşuyla beşyüz sene(lik mesafe bulunan) yüz basamakdır.

٣٥٩ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، ثنا حَيْوَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي السَّكَنُ بْنُ أَبِي كَرِيمَةَ، عَنْ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: ﴿يَرْفَعِ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾[3] قَالَ: يَرْفَعُ اللهُ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا بِدَرَجَاتٍ.

359. Bize Abdullah b. Yezîd haber verip (dedi ki) bize Hayve rivâyet edip dedi ki, bana es-Seken b. Ebî Kerîme, İbn Abbâs'ın âzâdlısı İkrime'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) haber verdi (ki İbn Abbâs); *"...Allah sizden inananları yükseltsin, kendilerine ilim verilenleri ise derecelerle (yükseltsin)."*[581] (âyetinin

581- Mücâdile sûresi, 11.

tefsîrinde) **şöyle dedi:** "Allah, kendilerine ilim verilenleri, iman edenlere karşı derecelerle yükseltir, (yükseltsin)."

AÇIKLAMA

Mezkûr âyet-i kerimenin tamamının meâli şöyledir: *"Ey iman edenler! Size meclislerde "Yer açın. (Genişletin!)" denildiği zaman yer açın (genişletin) ki Allah da size genişlik versin. "Kalkın!" denildiği zaman da kalkıverin ki Allah sizden inananları yükseltsin, kendilerine ilim verilenleri ise derecelerle (yükseltsin). Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır."*

Bu âyetin yukarıda iktibas edilen kısmının, ibn Abbâs'ın tefsirine uygun olan meâli böyledir. Beydâvi, İbn Kesir, Hamdi Yazır, Ebû's-Suûd gibi birçok müfessir de âyetin bu cümlesini böyle açıklamışlardır. Buna göre âyet, ilim ve alimlerin üstünlüğüne açık bir delil olmaktadır. Bununla beraber âyetin sözkonusu cümlesi şu mânâya da gelebilir: *"Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin"* Bu durumda âyetten, ilim ve alimlerin diğer inananlara üstünlüğü anlaşılmaz.

٣٦٠ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ الْبَزَّارُ، ثنا نَصْرُ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ مُحَمَّدِ ابْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ كَثِيرٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُحْيِيَ بِهِ الْإِسْلَامَ فَبَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّبِيِّينَ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ[1].

360. Bize Bişr b. Sâbit el-Bezzâr haber verip (dedi ki) bize Nasr İbnu'l-Kâsım, Muhammed b. İsmail'den, (o) Amr b. Kesir'den, (o da) el-Hasan'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Hasan) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş: *Kime ölüm İslâm'ı ihya etmek için ilim peşinde iken gelirse Cennette onunla peygamberler arasında tek bir derece vardır.*[582]

582- Bu hadis hem murseldir, hem de râvilerinin çoğu za'ifdir. Bu hadisi İbn Asâkir yine Hasan Basrî'den mursel olarak; İbnu'n-Neccâr, Hasan'ın Enes'den rivâyetiyle muttasıl olarak rivâyet etmişlerdir. (Kenzu'l-Ummâl, 10/160). Bkz. Câmi'u Beyâni'l-İlm, 54.

٣٦١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا مِهْرَانُ، ثنا أَبُو سِنَانٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: ذَهَبَ عُمَرُ بِثُلُثَيِ الْعِلْمِ، فَذُكِرَ لِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ: ذَهَبَ عُمَرُ بِتِسْعَةِ أَعْشَارِ الْعِلْمِ.

361. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Mihrân rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Sinân, ebû İshak'dan, (o da) Amr b. Meymûn'dan (naklen) rivâyet etti (ki Amr) şöyle dedi: "Ömer (radıyallahu anh) ilmin üçte ikisini alıp götürdü." Sonra bu, İbrâhîm'e anlatıldı da o; "(Hayır), Ömer, ilmin onda dokuzunu alıp götürdü" dedi.

٣٦٢ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ، أنا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ هَارُونَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللهِ يَتَذَاكَرُونَ كِتَابَ اللهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا أَظَلَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقاً يَبْتَغِي بِهِ الْعِلْمَ سَهَّلَ اللهُ طَرِيقَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَمَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ.

362. Bize Bişr b. Sâbit haber verip (dedi ki) bize Şu'be, Yezîd b. Ebî Hâlid'den, (o) Hârûn'dan, (o) babasından, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) haber verdi (ki İbn Abbâs) şöyle dedi: Hiçbir topluluk, aralarında, Allah'ın Kitabı'nı müzâkere etmek ve birbirine okumak üzere Allah'ın evlerinden bir evde toplanmamıştır ki melekler kanatlarıyla onları, başka bir söze dalıncaya kadar, gölgelendirmiş olmasın.

Her kim de ilim aramak maksadıyla bir yola girerse Allah onun Cennet yolunu kolaylaştırır.

Kimi de (kıyametde) amelinin (kötülüğü veya azlığı) geri bırakırsa soyu onu hızlandıramaz, (ona fayda veremez).[583]

583- Bkz. 351. ve 352. hadisler.

٣٦٣ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ، ثنا حَمَّادٌ - هُوَ ابْنُ سَلَمَةَ -، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زِرٍّ، قَالَ: غَدَوْتُ عَلَى صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ الْمُرَادِيِّ وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَهُ عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَقَالَ: مَا جَاءَ بِكَ؟ قُلْتُ: ابْتِغَاءُ الْعِلْمِ. قَالَ: أَلَا أُبَشِّرُكَ؟ قُلْتُ: بَلَى. فَقَالَ: رَفَعَ الْحَدِيثَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَقَالَ: إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ رِضًا بِمَا يَطْلُبُ[1].

363. Bize Amr b. Âsım haber verip (dedi ki) bize Hammâd -ki o İbn Seleme'dir.-, Âsım'dan, (o da) Zirr'den (naklen) rivâyet etti (ki Zirr) şöyle dedi: Bir sabah Safvân b. Assâl el-Murâdi'nin yanına, mestler üzerine meshetmeyi sormak maksadıyla gittim de "Seni (buraya) ne getirdi, (Niçin geldin?)" dedi. "İlim isteği!" dedim. "(O halde) seni müjdeleyeyim mi?" dedi. "Evet" dedim. Bunun üzerine, hadisi Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- nisbet edip onun şöyle buyurduğunu söyledi: *Şüphe yok ki melekler kanatlarını, peşinde olduğu şeyden hoşlandıklarından dolayı, ilim talebesi için indirirler.*[584]

AÇIKLAMA

Safvân'ın -radıyallahu anh-, Zirr b. Hubeyş'in, mestler üzerine meshetmek konusundaki sorusuna verdiği cevabı şöyledir: "Bizler Resûlullah'la -sallallahu aleyhi ve sellem- beraber bir yolculukda olduğumuz zaman bize, cünüplükden dolayı değil de büyük abdest bozma, işeme ve uyumadan dolayı üç gün (mestleri) çıkarmamamızı, (abdest alırken üzerlerine meshetmemizi) emrederdi."[585] Mestler üzerine mesh konusunda 719. hadis ve "Açıklama"sına bakınız.

«٣٣»

باب من طلب العلم بغير نية فردّه العلم الى النية

584- Nesâî, Tahâret, 112 (1/82); İbn Mâce, Mukaddime, 17 (1/82); Ahmed b. Hanbel 4/239-241; Tayâlisî, s. 160.

585- Nesâî, Tahâret, 112 (1/82).

33. BÂB
İLİM ÖĞRENMEYE MAKSADSIZ BAŞLAYIP DA İLMİN KENDİSİNİ MUAYYEN BİR MAKSADA YÖNELTTİĞİ KİMSE

٣٦٤ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرَانَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ مُنْذُ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ: مَا كَانَ طَلَبُ الْحَدِيثِ أَفْضَلَ مِنْهُ الْيَوْمَ. قَالُوا لِسُفْيَانَ: إِنَّهُمْ يَطْلُبُونَهُ بِغَيْرِ نِيَّةٍ. قَالَ: طَلَبُهُمْ إِيَّاهُ نِيَّةٌ.

364. Bize Abdullah b. İmrân haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Yemân rivâyet edip dedi ki; kırk senedir Sufyân'ın; "Hadis öğrenme, bugün olduğu kadar faziletli hiç olmadı" dediğini işittim. (Yanında bulunanlar) Sufyân'a dediler ki; "Onlar hadisi, maksadsız öğreniyorlar!". Şöyle cevap verdi: Onların onu öğrenmesi, bir maksaddır."[586]

AÇIKLAMA

Bir hadis-i şerifte buyrulduğu gibi[587] ameller, yapanın niyetine, maksadına göre değer kazanır. İlim öğrenme gibi, ibadet gibi, insanı Allah'a itaate, onun rızasına götürmesi gereken amellerde niyetin ehemmiyeti daha büyüktür. Bunun için ilim talebesinin maksadı, samimi olarak Allah rızasını kazanmak olmalıdır. O, dünyevî menfaatler ve gösteriş gibi hedefler gözetmemelidir.[588]

Gerçek ilim de bunu gerektirir. Böyle olunca, ilim talebinin de başlı başına bir maksad olduğu düşünülmüş olmalıdır. Nitekim aşağıda zikredilecek haberlerde, ilim tahsilinin sahibini neticede hakka götürdüğü bildirilmektedir.

586- Cami'ul-beyân, 68.

587- Buhâri, İman, 41 (1/20).

588- Fethu'l-Muğis, 2/273; Tedribu'r-Râvi, 2/140.

٣٦٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْأَجْلَحِ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: طَلَبْنَا هَذَا الْعِلْمَ وَمَا لَنَا فِيهِ كَبِيرُ نِيَّةٍ، ثُمَّ رَزَقَ اللهُ بَعْدُ فِيهِ نِيَّةً.

365. Bize Abdullah b. Sa'îd haber verip (dedi ki) bize Abdullah İbnu'l-Ecleh rivâyet edip (dedi ki) bana babam, Mücâhid'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Bu ilmi, büyük bir maksadımız olmadığı halde öğrenmeye başladık. Sonra Allah onun hakkında (bize) bir maksad lütfetti.

٣٦٦ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ ثَابِتٍ الْبَزَّارُ، ثنا حَسَّانُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ يُونُسَ ابْنِ عُبَيْدٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: لَقَدْ طَلَبَ أَقْوَامٌ الْعِلْمَ مَا أَرَادُوا بِهِ اللهَ وَلَا مَا عِنْدَهُ، قَالَ: فَمَا زَالَ بِهِمُ الْعِلْمُ حَتَّى أَرَادُوا بِهِ اللهَ وَمَا عِنْدَهُ.

366. Bize Bişr b. Sâbit el-Bezzâr haber verip (dedi ki) bize Hassân b. Sâlih, Yûnus b. Ubeyd'den, (o da) el-Hasan'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Hasan) şöyle dedi: Muhakkak ki bazı kimseler ilmi, onunla ne Allah'ı, ne de onun katındaki şeyleri murad etmeksizin öğrenmeye başladılar. (el-Hasan sözüne devamla) dedi ki; ama ilim onlarda olmaya devam etti, nihayet onunla Allah'ı ve onun katındaki şeyleri murâd ettiler.

«٣٤»

باب التوبيخ

لمن يطلب العلم لغير الله

34. BÂB

İLMİ, ALLAH'DAN BAŞKASI İÇİN ÖĞRENEN KİMSELERİ KINAMA

٣٦٧ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: قَالَ أَبُو مُسْلِمٍ الْخَوْلَانِيُّ: اَلْعُلَمَاءُ ثَلَاثَةٌ: فَرَجُلٌ عَاشَ فِي عِلْمِهِ وَعَاشَ مَعَهُ النَّاسُ فِيهِ، وَرَجُلٌ عَاشَ فِي عِلْمِهِ وَلَمْ يَعِشْ مَعَهُ فِيهِ أَحَدٌ، وَرَجُلٌ عَاشَ النَّاسُ فِي عِلْمِهِ وَكَانَ وَبَالًا عَلَيْهِ.

367. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan (o da) Ebû Kılâbe'den (naklen) rivâyet etti. (Ebû Kılâbe) dedi ki, Ebû Müslim el-Havlânî şöyle dedi: Alimler üç (sınıftır). Şöyle ki; İlmine göre yaşayan, kendisiyle beraber halkın da ona göre yaşadığı adam (bir sınıf); ilmine göre yaşayan, ama kendisiyle beraber ona göre hiç kimsenin yaşamadığı adam (bir sınıf); ilmine göre, (kendisinin değil de) halkın yaşadığı ve, (ilmi), üzerinde vebâl olan adam (bir sınıf).(589)

٣٦٨ - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: قَالَ مُوسَى: يَا رَبِّ أَيُّ عِبَادِكَ أَحْكَمُ؟ قَالَ: اَلَّذِي يَحْكُمُ لِلنَّاسِ كَمَا يَحْكُمُ لِنَفْسِهِ. قَالَ: يَا رَبِّ أَيُّ عِبَادِكَ أَغْنَى؟ قَالَ: أَرْضَاهُمْ بِمَا قَسَمْتُ لَهُ. قَالَ: يَا رَبِّ أَيُّ عِبَادِكَ أَخْشَى لَكَ؟ قَالَ: أَعْلَمُهُمْ بِي.

368. Bize Ubeydullah b. Mûsa, Osman İbnu'l-Esved'den, (o da) Atâ'dan (naklen) haber verdi (ki Atâ') şöyle dedi: Mûsa (aleyhisselâm) demiş ki; "Ya Rabbi! Kullarının hangisi en iyi hüküm verendir?" Buyurmuş ki; "Sâir insanlara, kendisine hüküm verdiği gibi hüküm veren kimse." (Hz. Mûsa) demiş ki; "Ya Rabbi! Kullarının hangisi en zengindir?" Buyurmuş ki; "Kendisine ayırdığım şeye en çok razı olan kimse." (Hz. Mûsa) demiş ki: "Ya Rabbi! Hangi kulun

589- Bkz. el-Firdevs, 3/76; Kenzu'l-Ummâl, 10/181.

senden en fazla korkar?" Buyurmuş ki; "Onların beni en iyi bileni."

٣٦٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: اَلْعُلَمَاءُ ثَلَاثَةٌ: عَالِمٌ بِاللهِ يَخْشَى اللهَ لَيْسَ بِعَالِمٍ بِأَمْرِ اللهِ، وَعَالِمٌ بِاللهِ عَالِمٌ بِأَمْرِ اللهِ يَخْشَى اللهَ فَذَاكَ الْعَالِمُ الْكَامِلُ، وَعَالِمٌ بِأَمْرِ اللهِ لَيْسَ بِعَالِمٍ بِاللهِ لَا يَخْشَى اللهَ، فَذَالِكَ الْعَالِمُ الْفَاجِرُ.

369. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Alimler üç (sınıftır), denirdi: Allah'dan korkan (ama) Allah'ın emrini bilmeyen, Allah'ı bilen kimse Allah'ın emrini bilen, Allah'dan korkan-, Allah'ı bilen kimse- işte olgun âlim budur. Allah'ı hiç bilmeyen, Allah'dan korkmayan, Allah'ın emrini bilen kimse -işte fâcir, günâhkâr âlim de budur.-

٣٧٠ - أَخْبَرَنَا مَكِّيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا هِشَامٌ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ: فَعِلْمٌ فِي الْقَلْبِ فَذَالِكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ، وَعِلْمٌ عَلَى اللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةُ اللهِ عَلَى ابْنِ آدَمَ.

370. Bize Mekki b. İbrahim haber verip (dedi ki) bize Hişâm, el-Hasan'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İlim iki (çeşittir): Kalbde (yer eden ve sahibini iyiliğe götürüp kötülüklerden alıkoyan) ilm -işte faydalı ilim budur;- dil üzerinde (kalan) ilim -işte bu da, Allah'ın, âdemoğluna karşı hüccetidir.-(590)

AÇIKLAMA

Faydalı ilim, sahibinin kendisiyle amel ettiği ve böylece onu, Allah'a karşı sevgi ve saygıya, huşûya, götüren iyi amellere sevkeden, kötülüğün her çeşidinden meneden ilimdir. Bu ilim yukarıdaki ha-

590- Bir sonraki 371. hadis ve kaynaklarına bkz.

berde, "kalbde yer eden ilim" olarak tarif edilmiş ve övülmüştür. Faydasız ilim ise sahibinin kendisine göre amel etmediği, onun sadece dilinde kalan, derûnuna nüfûz etmeyen, rûhunda ve organlarında hiçbir etkisi görülmeyen ilimdir. Bu ilim, sahibinin üzerinde bir vebâldir ve onun sorumluluğunu artırır. Diğer taraftan böyle bir ilme sahip olanlar, onu başkalarına anlatır, gereğinin yapılmasını tavsiye ederler, ama kendileri aksini yaparlar. Bu da onların aleyhine bir durum olur. Allah böyle yapanları kınamaktadır: *"Siz kitâbı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"*(591)

Yukarıdaki haberden, zikredilen mânâlara uygun olarak, ilm-i bâtın (içte olan ilim) ve ilm-i zâhir (dışta olan ilim) şeklinde bir ilim tasnifi çıkarılabilirse de bu iki tâbirin ilim ve tasavvuf tarihinde ifade ettikleri mânâlar çok değişiktir.

٣٧١ - أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ عِيَاضٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. مِثْلَ ذٰلِكَ(١).

371. Bize Âsım b. Yûsuf, Fudâyl b. İyâd'dan, (o) Hişâm'dan, (o) el-Hasan'dan, (o da) Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) bunun (yani bir önceki hadisin) aynısını haber verdi.(592)

٣٧٢ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أنا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي

591- Bakara sûresi, 44.

592- Bir önceki 370. senedle Hasan Basrî'nin sözü (maktû') olarak nakledilmiş olan haber bu senedle, mursel olsa da, merfû' yani Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilmektedir. el-Irâkî; el-Hakîmu't-Tirmizi ve İbn Abdilberrin de bu hadisi, Hasan Basrî'den mursel merfû olarak sahih bir senedle, el-Hatîbu'l-Bağdâdi'nin ise yine Hasan yoluyla Câbir'den merfû' olarak ceyyid bir senedle rivâyet ettiklerini, fakat ibnu'l-Cevzi'nin, bu hadisin muallel olduğunu söylediğini bildirmektedir (İhyâ; 1/58). el-Munzirî, mezkûr rivâyetlerin senedlerinin sahih, es-Semhûdi hasen olduğunu söylemişlerdir (Feyzu'l-Kadir, 4/391). Bkz. Târihu Bağdâd, 4/346 el-Firdevs, 3/68.

زِيَادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: تَعَلَّمُوا تَعَلَّمُوا، فَإِذَا عَلِمْتُمْ فَاعْمَلُوا.

372. Bize Amr b. Avn haber verip (dedi ki) bize Hâlid b. Abdillah, Yezîd b. Ebî Ziyâd'dan, (o) İbrâhim'den, (o) Alkame'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Öğreniniz, öğreniniz! Bilince de uygulayınız, (amel ediniz!).

٣٧٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عُبَيْدٍ الْقَاسِمُ بْنُ سَلَّامٍ، ثنا أَبُو إِسْمَاعِيلَ - هُوَ ابْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سُلَيْمَانَ الْمُؤَدِّبُ -، عَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ، عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِأَرْبَعٍ دَخَلَ النَّارَ - أَوْ نَحْوَ هٰذِهِ الْكَلِمَةِ -: لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيُمَارِيَ بِهَا السُّفَهَاءَ، أَوْ لِيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، أَوْ لِيَأْخُذَ بِهِ مِنَ الْأُمَرَاءِ[1].

373. Bize Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm haber verip (dedi ki) bize Ebû İsmail -ki o İbn İbrahim b. Süleyman el-Müeddib'dir-, Âsımu'l-Ahvel'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi: Kim ilmi şu dört şey için tahsil eder, öğrenirse Cehenneme girer -veya o bu cümlenin benzerini (söyledi.)-: Alimlerle karşılıklı öğünmek için, veya cahillerle çekişmek için, yahut insanların alâkalarını kendisine çekmek için, ya da, onunla idarecilerden (bir şeyler) elde etmek için![593]

٣٧٤ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ هِشَامٍ - صَاحِبِ (الدَّسْتُوَائِيِّ). قَالَ: قَرَأْتُ فِي كِتَابٍ بَلَغَنِي أَنَّهُ مِنْ كَلَامِ عِيسَى: تَعْمَلُونَ لِلدُّنْيَا وَأَنْتُمْ تُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ عَمَلٍ وَلَا تَعْمَلُونَ لِلْآخِرَةِ وَأَنْتُمْ لَا تُرْزَقُونَ فِيهَا إِلَّا بِالْعَمَلِ، وَإِنَّكُمْ عُلَمَاءُ السُّوءِ الْأَجْرَ تَأْخُذُونَ وَالْعَمَلَ تُضَيِّعُونَ، يُوشِكُ رَبُّ الْعَمَلِ أَنْ يَطْلُبَ عَمَلَهُ، وَتُوشِكُونَ أَنْ تَخْرُجُوا مِنَ الدُّنْيَا الْعَرِيضَةِ إِلَى ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَضَيْقِهِ، اللهُ يَنْهَاكُمْ

593- Bkz. 261, 379,., 380. hadisler.

عَنِ الْخَطَايَا كَمَا أَمَرَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ، كَيْفَ يَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مَنْ سَخِطَ رِزْقَهُ وَاحْتَقَرَ مَنْزِلَتَهُ وَقَدْ عَلِمَ أَنَّ ذٰلِكَ مِنْ عِلْمِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ.

كَيْفَ يَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مَنِ اتَّهَمَ اللهَ فِيمَا قَضَى لَهُ، فَلَيْسَ يَرْضَى شَيْئًا أَصَابَهُ؟! كَيْفَ يَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مَنْ دُنْيَاهُ آثَرُ عِنْدَهُ مِنْ آخِرَتِهِ، وَهُوَ فِي الدُّنْيَا أَفْضَلُ رَغْبَةً، كَيْفَ يَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مَنْ مَصِيرُهُ إِلَى آخِرَتِهِ، وَهُوَ مُقْبِلٌ عَلَى دُنْيَاهُ وَمَا يَضُرُّهُ أَشْهَى إِلَيْهِ - أَوْ قَالَ أَحَبُّ إِلَيْهِ - مِمَّا يَنْفَعُهُ؟! كَيْفَ يَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مَنْ يَطْلُبُ الْكَلَامَ لِيُخْبِرَ بِهِ وَلَا يَطْلُبُهُ لِيَعْمَلَ بِهِ.

374. Bize Sa'îd b. Âmir, ed-Destüvâ yapımı mal alıp satan[594] Hişâm'dan, şöyle dediğini haber verdi. Hz. İsa'nın sözlerinden (meydana getirilmiş) olduğunu haber aldığım bir kitabta şöyle okudum; Dünya için amel, (iş) yapıyorsunuz. Halbuki siz burada amelsiz rızıklandırılmaktasınız. Ahiret için ise amel, (iş) yapmıyorsunuz. Halbuki orada sadece amel karşılığında rızıklandırılacaksınız. Şüphe yok ki sizler, yani kötü alimler, (işin) karşlığını alıyorsunuz ama işi, (ameli) ihmal ediyorsunuz. Amel sahibinin amelini istemesi yakındır. Şu geniş rezîl (dünyadan) kabrin karanlığına ve darlığına çıkmanız da yakındır. Allah, size namazı, orucu emrettiği gibi, sizi günâhlar-dan menediyor. Allah'ın ilminden ve kudretinden olduklarını bildiği halde, rızkından hoşlanmayan, mevkiini küçümseyen kimse nasıl ilim ehlinden olur? Allah'ın kendisine hükmettiği şeylerin doğruluğundan şüphe edip de kendisine isabet eden hiçbir şeye razı olmayan kimse nasıl ilim ehlinden olur. Dünyaya daha fazla rağbet ederek, nazarında dünyası âhiretinden daha tercihli olan kimse nasıl ilim ehlinden olur? Dönüş yeri ahiret olan, halbuki dünyasına yönelmiş bulunan ve kendisine zarar veren şeyleri fayda veren şeylerden daha çok arzu eden -veya o, "daha çok seven" dedi.- kimse nasıl ilim ehlinden olur? Sözü, (onu başkasına) haber vermek için öğrenen, ama onunla amel etmek için öğrenmeyen kimse nasıl ilim ehlinden olur?[595]

594- ed-Destüvâ, Tahran'ın kuzey-batısında, Tahran'dan Azerbaycan'a giden yolun üzerinde, Tahran'a 100 mil kadar bir mesafede bulunan mühim bir ticaret merkeziydi. Hişam, oradan gelen malları satardı. Bkz. Şerhu Müslim, 1/60.

595-Kitâbu'z-Zühd, İbn Hanbel, 96.

٣٧٥ - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، ثنا جَرِيرٌ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: كَانَ يُقَالُ: تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَانْتَفِعُوا بِهِ، وَلَا تَعَلَّمُوهُ لِتَتَجَمَّلُوا بِهِ، فَإِنَّهُ يُوشِكُ إِنْ طَالَ بِكُمْ عُمُرٌ أَنْ يَتَجَمَّلَ ذُو الْعِلْمِ بِعِلْمِهِ كَمَا يَتَجَمَّلُ ذُو الْبِزَّةِ بِبِزَّتِهِ.

375. Bize Ubeydullah b. Abdilmecîd haber verip (dedi ki) bize Cerir, Habîb b. Ubeyd'den, şöyle dediğini rivâyet etti (Eskiden) şöyle denirdi: İlmi öğreniniz ve ondan faydalanınız. Onu, güzel görünmek, (fiyaka) için öğrenmeyiniz. Zira, vaziyet şu ki; şayet ömrünüz ererse, yakında, kıyafet sahbinin kıyafetiyle güzel görünmeye çalışması gibi, ilim sahibi de ilmiyle güzel görünmeye çalışacak, (fiyaka satacaktır).

٣٧٦ - أَخْبَرَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، ثنا بَقِيَّةُ، عَنِ الْأَحْوَصِ بْنِ حَكِيمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الشَّرِّ؟ فَقَالَ: لَا تَسْأَلُونِي عَنِ الشَّرِّ وَاسْأَلُونِي عَنِ الْخَيْرِ، يَقُولُهَا ثَلَاثًا، ثُمَّ قَالَ: أَلَا إِنَّ شَرَّ الشَّرِّ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ، وَإِنَّ خَيْرَ الْخَيْرِ خِيَارُ الْعُلَمَاءِ[1].

376. Bize Nuaym b. Hammâd haber verip (dedi ki) bize Bakıyye, el-Ahvas b. Hakim'den, (o da) babasından (naklen) rivâyet etti (ki babası Hakîm) şöyle dedi: Bir adam, Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- şerri, (kötüyü ve kötülüğü) sormuş. bunun üzerine o, üç defa olmak üzere, şöyle buyurmuş: *Bana şerri sormayınız, bana hayrı sorunuz. Sonra da şöyle buyurmuş "İyi bilin ki, kötünün en kötüsü alimlerin kötüleridir. İyinin en iyisi de alimlerin iyileridir."*(596)

596- Bu hadis mursel ve mudellestir. Hadisin sahâbi râvisi zikredilmemiş, ayrıca mudellis birisi olan Bakıyye "an" edâ sigasını kullanmıştır. Bu durumda, Bakıyye'nin de zikretmediği bir râvi var demektir. Diğer taraftan el-Ahvas de hafızası za'if bir râvidir.

٣٧٧ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، أنا بِهِ حُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ، عَنْ عِيسَى، قَالَ: سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ، يَقُولُ: إِنَّمَا كَانَ يَطْلُبُ هَذَا الْعِلْمَ مَنِ اجْتَمَعَتْ فِيهِ خَصْلَتَانِ: الْعَقْلُ وَالنُّسُكُ، فَإِنْ كَانَ نَاسِكاً وَلَمْ يَكُنْ عَاقِلاً قَالَ: هَذَا أَمْرٌ لَا يَنَالُهُ إِلَّا الْعُقَلَاءُ فَلَمْ يَطْلُبْهُ، وَإِنْ كَانَ عَاقِلاً وَلَمْ يَكُنْ نَاسِكاً قَالَ: هَذَا أَمْرٌ لَا يَنَالُهُ، إِلَّا النُّسَّاكُ، فَلَمْ يَطْلُبْهُ. فَقَالَ الشَّعْبِيُّ: وَلَقَدْ رَهِبْتُ أَنْ يَكُونَ يَطْلُبُهُ الْيَوْمَ مَنْ لَيْسَتْ فِيهِ وَاحِدَةٌ مِنْهُمَا: لَا عَقْلٌ وَلَا نُسُكٌ.

377. Bize Sa'îd b. Âmir haber verip (dedi ki) bize onu (yani aşağıdaki haberi) Humeyd İbnu'l-Esved, İsa'dan (naklen) haber verdi. (İsa) demiş ki, eş-Şa'bî'yi şöyle derken işittim: Bu ilmi ancak, kendisinde iki haslet yani akıl ve ibâdet birleşmiş olan kimseler tahsil ederdi. Çünkü, (öğrenci) ibâdetli olup akıllı olmazsa, "Bu, sadece akıllıların ulaşabileceği bir iştir." der ve tahslii bırakır. Şayet (öğrenci) akıllı olup ibadetli olmazsa, "Bu, sadece ibâdetlilerin ulaşabileceği bir iştir" der ve tahsili bırakır.

eş-Şa'bi, sonra şöyle dedi: Yemîn olsun ki ben onu (yani bu ilmi), bugün, kendisinde bunlardan hiçbiri, ne akıl ne ibâdet bulunmayan kimselerin tahsil etmekte, (öğrenmekte) olmasından korkmuşumdur!

٣٧٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، قَالَ: زَعَمَ لِي سُفْيَانُ، قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ لَا يَطْلُبُ الْعِلْمَ حَتَّى يَتَعَبَّدَ قَبْلَ ذَلِكَ أَرْبَعِينَ سَنَةً.

378. Bize Ebû Âsım haber verip dedi ki; Sufyân bana iddia edip şöyle dedi: (Eskiden) adam, (öğrenime başlamadan) önce kırk yıl ibadet yapmadıkça bu ilmin peşine düşmezdi.

AÇIKLAMA

Bu ve bir önceki haberde bahsedilen ilim, hadis rivâyeti ilmidir.

Dini bir vecibe olan hadis rivâyetinin mes'ûliyetini kavramak için mânevi bir donanıma, bir hazırlığa ihtiyaç vardır. Sufyân'ın işaret etmek istediği bu husus olmalıdır. "Kırk yıl" kaydı ise bu hazırlık işinin uzun bir zaman gerektirdiğini anlatan bir mübâlağa ifadesidir. Önceki haberde eş-Şa'bi de, râvide bulunması gereken mânevi vasıflara "ibâdet" kelimesiyle işaret etmişti. "Akıl" ise, maddi vasıfların ifadesidir. Sonradan hadis alimleri bu vasıfları adâlet ve zabt ıstılahları ile formüle edeceklerdir. Adâlet, bir hadis usûlü ıstılahı olarak, râvînin, müslüman, âkıl-bâlığ, kişiliğini zedeleyecek işlerden kaçınan, özü-sözü doğru biri olması demektir. Zabt ise râvinin, hocasından aldığı, öğrendiği bir hadisi, başkasına nakledinceye kadar aynen muhafaza edebilmesi demektir. Buna göre adâlet, râvide bulunması gereken mânevi vasıflar, zabt maddi vasıfları ifade etmektedir. Ayrıca râvinin uyması gereken bazı âdâb vardır. Şöyleki, râvî; öğreniminde Allah'ın rızasını kazanmaya niyet etmeli, gönlünü dünyevi, geçici menfaat kaygularından arındırmalı, hadise lâyık güzel vasıflar kazanmaya çalışmalı, işinin mesûliyetini bilerek bütün dikkât ve ihtimamını ona vermeli ve Allah'a teslimiyetle imkânları en iyi şekilde değerlendirmelidir. İşte kısaca temas edilen bu âdâbla adâlet vasfı içinde mütâlaa edilen vasıfların kazanılıp pekiştirilmesi ibâdetle mümkündür.

Bununla beraber hadis öğeniminde zikredilen bu hazırlık dönemi, kişiyi ilgilendiren, daha çok ferdi bir meseledir. Hadis alimleri bu konuda daha genel-geçer kıstaslar koyma gereğini duymuş ve şu ölçüleri getirmişlerdir: Hadis öğrenimi (tahammülü'l-hadis), temyiz yani söyleneni anlayıp sorulanlara doğru cevap verebilme çağından itibaren başlayabilir. Hadis öğretimi (rivâyet, edâ') ise bulûğ çağından başlayıp, râvinin hafızasının çeşitli sebeplerle bozulması zamanına kadar devam edebilir.(597)

٣٧٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ بُرْدِ بْنِ سِنَانٍ، أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ مَكْحُولٍ، قَالَ: مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ وَلِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ أَوْ لِيَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ فَهُوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ.

597- Tedribu'r-Râvi, 2/6,127-128.

379. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) Burd b. Sinân Ebu'l-Alâ'dan, (o da) Mekûl'den (naklen) haber verdi (ki Mekhûl) şöyle dedi: Kim ilmi, cahillerle çekişmek, alimlerle karşılıklı öğünmek veya insanların alâkalarını kendisine çekmek için tahsil ederse, o Cehennem ateşindedir.(598)

٣٨٠ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ بِسْطَامَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ حَمْزَةَ، حَدَّثَنِي النُّعْمَانُ، عَنْ مَكْحُولٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ يُرِيدُ أَنْ يُقْبِلَ بِوُجُوهِ النَّاسِ إِلَيْهِ، أَدْخَلَهُ اللهُ جَهَنَّمَ(٢).

380. Bize Yahya b. Bistâm, Yahya b. Hamza'dan haber verdi (ki, o şöyle demiş:) Bana en-Nu'mân, Mekhûl'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş: Kim ilmi, alimlerle karşılıklı öğünmek veya cahillerle çekişmek için veya insanların alâkalarını kendisine döndürmek maksadıyla tahsil eder, öğrenirse Allah onu Cehenneme sokar.(599)

٣٨١ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ يَمَانٍ، عَنِ الْمِنْهَالِ بْنِ خَلِيفَةَ، عَنْ مَطَرٍ الْوَرَّاقِ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: إِنَّمَا يُحْفَظُ حَدِيثُ الرَّجُلِ عَلَى قَدْرِ نِيَّتِهِ.

381. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Yemân, el-Minhâl b. Halife'den, (o) Matar el-Verrâk'dan, (o)

598- Bkz. 261., 373. ve 380. hadisler.

599- Bir önceki senedle Mekulu'ün sözü (maktû) olarak nakledilen bu haber, bu senedle merfû' olarak rivâyet edilmektedir. Bu merfû rivâyet de mursel, hatta büyük bir ihtimalle mu'daldır. Çünkü Mekhûl küçük tâbiûn tabakasındandır. Bu hadisin merfû' şâhidleri vardır: İbn Mâce, Mukaddime, 23 (1/93); Tirmizi, İlm, 6 (5/32); Ahmed b. Hanbel, 1/190. Ayrıca bkz. 261., 373., 379. hadisler.

Şehr b. Havşeb'den, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki: İbn Abbâs) şöyle dedi: Kişinin rivâyet ettiği haber, niyyetinin değerine göre (alınır), ezber ve muhafaza edilir.(600)

٣٨٢ - أَخْبَرَنَا يَعْلَى، ثنا الْمَسْعُودِيُّ، عَنِ الْقَاسِمِ، قَالَ: قَالَ لِي عَبْدُ اللهِ: إِنِّي لَأَحْسِبُ الرَّجُلَ يَنْسَى الْعِلْمَ كَانَ يَعْلَمُهُ لِلْخَطِيئَةِ كَانَ يَعْمَلُهَا.

382. Bize Ya'lâ haber verip (dedi ki) bize el-Mes'ûdi, el-kâsım'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Abdullah bana dedi ki; Şüphe yok ki ben kuvvetle zannediyorum ki; insan, bildiği ilmi, yapdığı günâhdan dolayı unutur.(601)

٣٨٣ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أنا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ ابْنِ أَبِي حُسَيْنٍ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ لُقْمَانَ الْحَكِيمَ كَانَ يَقُولُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ لَا تَعَلَّمِ الْعِلْمَ لِتُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِتُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ تُرَائِيَ[بِهِ]فِي الْمَجَالِسِ، وَلَا تَتْرُكِ الْعِلْمَ زُهْداً فِيهِ وَرَغْبَةً فِي الْجَهَالَةِ.

يَا بُنَيَّ اخْتَرِ الْمَجَالِسَ عَلَى عَيْنِكَ، وَإِذَا رَأَيْتَ قَوْماً يَذْكُرُونَ اللهَ فَاجْلِسْ مَعَهُمْ، فَإِنَّكَ إِنْ تَكُنْ عَالِماً يَنْفَعْكَ عِلْمُكَ وَإِنْ تَكُنْ جَاهِلاً يُعَلِّمُوكَ، وَلَعَلَّ اللهَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِمْ بِرَحْمَةٍ فَيُصِيبَكَ بِهَا مَعَهُمْ، وَإِذَا رَأَيْتَ قَوْماً لَا يَذْكُرُونَ اللهَ فَلَا تَجْلِسْ مَعَهُمْ، فَإِنَّكَ إِنْ تَكُنْ عَالِماً لَا يَنْفَعْكَ عِلْمُكَ، وَإِنْ تَكُنْ جَاهِلاً زَادُوكَ غَيّاً - أَوْ عِيّاً -، وَلَعَلَّ اللهَ يَطَّلِعُ عَلَيْهِمْ بِعَذَابٍ فَيُصِيبَكَ مَعَهُمْ.

383. Bize el-Hakem b. Nâfi' haber verip (dedi ki) bize Şuayb b. Ebî Hamza, İbn Ebî Hüseyn'den, (o da) Şehr b. Havşeb'den (naklen) haber verdi (ki Şehr) şöyle dedi: Bana ulaştı

600- Bkz. el-Ezkâr, 6.

601- Kitabu'l-İlm, 141.

ki Lokman Hakim oğluna şöyle dermiş: Yavrum! İlmi, alimlerle karşılıklı övünmek veya cahillerle çekişmek yahut meclislerde gösteriş yapmak için öğrenme! İlmi, onu küçümseyip terkederek, cahilliğe meylederek de bırakma! Yavrum! Meclisleri titizlikle seç! Allah'ı zikretmekte olan bir topluluk gördüğün zaman hemen onların yanına otur. Zira şayet sen alim isen ilmin sana, (onlara bir şeyler öğretip sevap kazanmak suretiyle) fayda verir. Cahil isen onlar sana öğretir. (Ayrıca) belki Allah onlara rahmet nazarıyla bakar, bundan, onlarla beraber sana da isabet eder. Allah'ı zikretmemekte olan bir topluluk gördüğün zaman ise onların yanına oturma! Çünkü sen, şayet alim isen (bu durumda) ilmin sana fayda vermez. Cahil isen onlar senin dalâletini -veya cahilliğini- artırırlar. (Ayrıca) belki Allah onlara azap nazarıyla bakar da, (bundan), onlarla beraber sana da isabet eder.[602]

AÇIKLAMA

"Zikir", anmak, yâd eylemek, hatırlamak demektir. Allah teâlâ; *"Öyle ise siz beni anın ki ben de sizi anayım"*[603] buyurmaktadır. Allah'ı zikir; dil, kalb ve bedenle olmak üzere üç şekilde olur. Dil ile Allah'ı zikretmek; onu güzel isimleriyle anmak, ona hamdetmek, onu tesbîh ve tekbir etmek, onun kitabını yani Kur'an'ı okumak dua etmektir. Kalb ile Allah'ı zikretmek; onun varlığını gösteren delilleri, onun yüce sıfatlarını, emir ve yasaklarını, mükâfat ve cezâlarını, mahlûkatının sırlarını düşünerek onu gönülden anmakdır. Bedenle Allah'ı zikretmek ise, vücûd âzâsının her birinin emredildikleri görevlerle, tâat ve ibâdetle meşgul olması, yasaklandıkları şeylerden de uzak bulunmasıdır.[604] Buna göre zikir, insanın bütün faaliyet alanlarını kapsayan bir genişliğe sahiptir.

٣٨٤ - أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا جَرِيرٌ، عَنْ سَلْمَانَ بْنِ سُمَيْرٍ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ مُرَّةَ، قَالَ: لَا تُحَدِّثِ الْبَاطِلَ لِلْحُكَمَاءِ

602- Bkz. 387. hadis.

603- Bakara sûresi, 152.

604- Hak Dini, 1/540. Bkz. 210. hadisin "Açıklama"sı.

فَيَمْقُتُوكَ، وَلَا تُحَدِّثِ الْحِكْمَةَ لِلسُّفَهَاءِ فَيُكَذِّبُوكَ، وَلَا تَمْنَعِ الْعِلْمَ أَهْلَهُ فَتَأْثَمَ، وَلَا تَضَعْهُ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ فَتُجَهَّلَ، إِنَّ عَلَيْكَ فِي عِلْمِكَ حَقًّا كَمَا إِنَّ عَلَيْكَ فِي مَالِكَ حَقًّا.

384. Bize Yûsuf b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize İshak b. Süleyman rivâyet edip (dedi ki) bize Cerir, Selmân b. Sümeyr'den, (o da) Kesîr b. Mürre'den (naklen) rivâyet etti (ki Kesîr) şöyle dedi: Bâtılı hakîm alimlere anlatma! Sonra sana çok kızarlar! Faydalı derin bilgiyi (hikmeti) cahillere anlatma! Sonra, (onu anlamayıp) seni yalanlarlar. İlmi ehlinden menetme! Sonra günâha girersin. Onu ehli olmayana da verme! Sonra sana, "Cahil" denir. Şüphe yok ki, malında sana düşen bir vazîfe olduğu gibi ilminde de sana terettüb eden bir vazîfe vardır.

٣٨٥ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ، أَنَّ أَبَا فَرْوَةَ حَدَّثَهُ، أَنَّ عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ كَانَ يَقُولُ: لَا تَمْنَعِ الْعِلْمَ مِنْ أَهْلِهِ فَتَأْثَمَ، وَلَا تَنْثُرْهُ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ فَتُجَهَّلَ، وَكُنْ طَبِيباً رَفِيقاً يَضَعُ دَوَاءَهُ حَيْثُ يَعْلَمُ أَنَّهُ يَنْفَعُ.

385. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana Muâviye rivâyet etti ki Ebû Ferve ona rivâyet etmiş ki İsa b. Meryem (aleyhisselâm) şöyle dermiş: İlmi ehlinden menetme! Sonra günâha girersin. Onu, ehli olmayanın yanında da yayma! Sonra sana "cahil" denir. İlâcını, fayda vereceğini bildiği yere koyan iyi doktor ol!

٣٨٦ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا مَهْدِيٌّ، عَنْ غَيْلَانَ، عَنْ مُطَرِّفٍ، قَالَ: لَا تُطْعِمْ طَعَامَكَ مَنْ لَا يَشْتَهِيهِ.

386. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki)bize Mehdî, Ğaylân'dan, (o da) Mutarrif'den (naklen) rivâyet etti (ki Mutarrif) şöyle dedi: Yemeğini, onu arzu etmeyene yedirme! (Yani il-

mini, ona istekli olmayana verme, öğretmeye kalkma!).

٣٨٧ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ شَابُورٍ، سَمِعَ شَهْرَ بْنَ حَوْشَبٍ، يَقُولُ: قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ لَا تَعَلَّمِ الْعِلْمَ لِتُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ تُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، [أَوْ] تُرَائِيَ بِهِ فِي الْمَجْلِسِ، وَلَا تَتْرُكِ الْعِلْمَ زَهَادَةً فِيهِ وَرَغْبَةً فِي الْجَهَالَةِ، وَإِذَا رَأَيْتَ قَوْمًا يَذْكُرُونَ اللهَ فَاجْلِسْ مَعَهُمْ، إِنْ تَكُنْ عَالِماً يَنْفَعْكَ عِلْمُكَ، وَإِنْ تَكُنْ جَاهِلًا عَلَّمُوكَ، وَلَعَلَّ اللهَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِمْ بِرَحْمَتِهِ فَيُصِيبَكَ بِهَا مَعَهُمْ. وَإِذَا رَأَيْتَ قَوْماً لَا يَذْكُرُونَ اللهَ فَلَا تَجْلِسْ مَعَهُمْ، إِنْ تَكُنْ عَالِماً لَمْ يَنْفَعْكَ عِلْمُكَ، وَإِنْ تَكُنْ جَاهِلًا زَادُوكَ غَيّاً -أَوْ عِيّاً-، وَلَعَلَّ اللهَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِمْ بِسَخَطٍ فَيُصِيبَكَ بِهِ مَعَهُمْ.

387. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Dâvûd b. Şâbûr'dan rivâyet etti (ki o) Şehr b. Havşeb'i şöyle derken işitti: Lokman oğluna şöyle dermiş: Yavrum! İlmi, alimlerle karşılıklı övünmek veya cahillerle çekişmek ve meclisde gösteriş yapmak için öğrenme! İlmi, onu küçümseyip terkederek, cahilliğe meylederek de bırakma! Allah'ı zikretmekte olan bir topluluk gördüğün zaman hemen onların yanına otur. Eğer sen alim isen, ilmin sana fayda verir. Cahilsen onlar sana öğretir. (Ayrıca) umulur ki. Allah onlara rahmet nazarıyla bakar da bundan onlarla beraber sana da isâbet eder. Allah'ı zikretmemekte olan bir topluluk gördüğün zaman ise onların yanına oturma! Şayet sen alim isen (bu durumda) ilmin sana fayda vermez. Cahil isen onlar senin dalâletini -veya cahilliğini- artırırlar. (Ayrıca) belki Allah onlara kızgınlıkla bakar da bundan, onlarla beraber sana da isabet eder.(605)

٣٨٨ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ ثُوَيْرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: يَا حَمَلَةَ الْعِلْمِ إِعْمَلُوا بِهِ، فَإِنَّمَا الْعَالِمُ مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَوَافَقَ عِلْمُهُ عَمَلُهُ، وَسَيَكُونُ أَقْوَامٌ يَحْمِلُونَ الْعِلْمَ لَا

605- Bkz. 383. hadis.

يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ يُخَالِفُ عَمَلُهُمْ عِلْمَهُمْ، وَتُخَالِفُ سَرِيرَتُهُمْ عَلَانِيَتَهُمْ، يَجْلِسُونَ حِلَقاً فَيُبَاهِي بَعْضُهُمْ بَعْضاً، حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيَغْضَبُ عَلَى جَلِيسِهِ أَنْ يَجْلِسَ إِلَى غَيْرِهِ وَيَدَعُهُ، أُولَئِكَ لَا تَصْعَدُ أَعْمَالُهُمْ فِي مَجَالِسِهِمْ تِلْكَ إِلَى اللهِ.

388. Bize el-Hasan b. Bişr haber verip dedi ki, bana babam, Sufyân'dan, (o) Süveyr'den, (o) Yahya b. Ca'de'den, (o da) Hz. Alî'den (naklen) rivâyet etti (ki Hz. Ali) şöyle dedi: Ey ilim sahipleri! Onunla amel ediniz. Çünkü alim ancak, bildiğiyle amel eden ve ameli ilmine uygun düşen kimsedir. Yakında, ilim taşıyan bazı topluluklar gelecek, (ama onların ilimleri) köprücük kemiklerini öteye geçmeyecek, amelleri ilimlerine aykırı olacak, gizli (iş ve durumları) açık (iş ve durumlarına) muhâlif olacak, onlar halkalar halinde oturacak ve birbirlerine karşı övünecekler. Üstelik, (bunlardan olan) adam arkadaşına, kendisini bırakarak başkasının yanına gidip oturmasından dolayı kızacaktır. İşte bunların bu meclislerindeki amelleri, Allah'ın katına yükselmeyecektir.(606)

٣٨٩ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ يُونُسَ، ثنا زَائِدَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ: كَفَى بِالْمَرْءِ عِلْماً أَنْ يَخْشَى اللهَ، وَكَفَى بِالْمَرْءِ جَهْلاً أَنْ يُعْجَبَ بِعَمَلِهِ.

389. Bize Ahmed b. Abdillah b. Yûnus haber verip (dedi ki) bize Zâ'ide, el-A'meş'den, (o da) Mesrûk'dan (naklen) rivâ-yet etti (ki Mesrûk) şöyle dedi. Kişiye ilim olarak Allah'dan haşyet etmesi, (korkması) yeter. Kişiye cahillik olarak da amelini beğenmesi kâfidir.(607)

٣٩٠ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ، أنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ، قَالَ: لَوْ أَنَّ أَدْنَى هَذِهِ الْأُمَّةِ عِلْماً أَخَذَتْ أُمَّةٌ

606- Krş. 210. hadis.

607- Bkz. 320. hadis.

مِنَ الْأُمَمِ بِعِلْمِهِ لَرَشَدَتْ تِلْكَ الْأُمَّةُ.

390. Bize el-Hakem İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Sa'îd, Abdullah b. Cübeyr'den, (o da) Muâviye b. Kurre'den (naklen) haber verdi (ki Muâviye) şöyle dedi: Şayet bu ümmetin ilim bakımından en düşüğünün ilmini, ümmetlerden (herhangi bir ümmet alsa, (elde etse), o ümmet muhakkakki doğru yolu bulur.

٣٩١ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، ثنا زَائِدَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: إِنْ كَانَ الرَّجُلُ لَيُصِيبُ الْبَابَ مِنَ الْعِلْمِ فَيَعْمَلُ بِهِ فَيَكُونُ خَيْرًا لَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا لَوْ كَانَتْ لَهُ فَجَعَلَهَا فِي الْآخِرَةِ. قَالَ: قَالَ الْحَسَنُ: كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَبَ الْعِلْمَ لَمْ يَلْبَثْ أَنْ يُرَى ذَلِكَ فِي بَصَرِهِ وَتَخَشُّعِهِ وَلِسَانِهِ وَيَدِهِ وَصَلَاتِهِ وَزُهْدِهِ. قَالَ: وَقَالَ مُحَمَّدٌ: أُنْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ هَذَا الْحَدِيثَ، فَإِنَّمَا هُوَ دِينُكُمْ.

391. Bize Ahmed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Zâ'ide, Hişâm'dan, (o da) el-Hasan'dan (naklen) rivâyet etti (ki el-Hasan) şöyle dedi: Hakikaten kişi, ilimden bir konuyu elde edip onunla amel ederdi de bu onun için, dünya ve içindekilerinin kendisinin olması, sonra da bunları ahiret (yoluna) vermesinden daha hayırlı olurdu.

(Hişâm) dedi ki; (diğer bir sözünde) el-Hasan şöyle demişti: (Önceleri) adam ilim tahsil ettiği zaman bunun (te'sirinin), onun basiretinde, huşû'unda, dilinde, elinde, namazında ve zühdünde görülmesi gecikmezdi.

(Hişâm) dedi ki; Muhammed (b. Sirin) de şöyle demişti: Bu hadisi kimden aldığınıza (iyi) bakın. Çünkü o ancak sizin dininizdir.[608]

608- Müslim, Mukaddime, 5 (1/14); el-İlmâ', 60.

٣٩٢ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، قَالَ: سَمِعْتُ سُفْيَانَ يَقُولُ: مَا ازْدَادَ عَبْدٌ عِلْماً فَازْدَادَ فِي الدُّنْيَا رَغْبَةً، إِلَّا ازْدَادَ مِنَ اللهِ بُعْداً.

392. Bize Bişr İbnu'l-Hakem haber verip dedi ki, ben Sufyân'ı, şöyle derken işittim: Hiçbir kulun ilmi artıp, sonra da dünyaya karşı isteği artmamıştır ki onun Allah'dan uzaklığı artmış olmasın!

AÇIKLAMA

Üzerinde yaşadığımız gezegenin de ismi olan "dünya" kelimesi, ölüm öncesi karşılaşılan durumların, yaşanan bu geçici hayatın adı olarak da kullanılmaktadır. Bu son mânâda kelimenin mukabili, yani ölüm sonrası karşılaşılan durumların ismi "âhiret" olmaktadır. İmam Gazâlî'nin taksimiyle "dünya" denilen şeyler üç kısma ayrılır: 1) Ahirette insanla beraber olacak ve ölümden sonra ona faydası dokunacak olan şeyler. Bunlar sadece ilim ve ameldir Gazâlî'ye göre buradaki ilimden maksad Allah'ı, sıfatlarını, fiillerini, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, yer ve göğünün melekûtunu, peygamberinin şerîatını bilmektir. Amelden de, sırf Allah rızası için yapılan ibadetler kasdedilmektedir. 2) Bu hayatta tadılan zevkleri olan ama ahirette hiçbir faydası olmayacak olan şeyler. Günâhlarla zevklenmek, ihtiyaç ve zarûret mikdarından fazla mübahlardan nimetlenmek gibi... 3) Şu hayatta tadılan zevkleri olmakla beraber ahirette faydalı olacak olan amellere yardımı dokunan şeyler. İnsan hayatı ve neslinin devamı ile sağlığı için gerekli olan yiyecek, içecek, giyecek gibi şeyler. Bunlar, insanın ilim öğrenmesi, amel yapmasına yardımcı olmak düşüncesiyle yapılırlarsa övülen dünya işleri arasına girerler.(609)

Kur'an ve hadisde yerilen, hor görülen "dünya" ile ikinci kısımda yer alan işler kasdedilmektedir. İşte ilim insanı bu tür geçici, yararsız, oyalayıcı, helâk edici işlerden alıkoymalıdır. İlmin görevi budur. İnsanın ilmi arttıkça bu tür dünyalıklara karşı alâkası artarsa ilmi

609- İhya, 3/214 vd.

nin kendisine hiçbir faydası yok demektir. Aksine bu ilim onun mesûliyetini artırmaktadır.

٣٩٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ حَسَّانَ، قَالَ: مَا ازْدَادَ عَبْدٌ بِاللهِ عِلْماً، إِلَّا ازْدَادَ النَّاسُ مِنْهُ قُرْباً مِنْ رَحْمَةِ اللهِ، وَقَالَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ: مَا ازْدَادَ عَبْدٌ عِلْماً إِلَّا ازْدَادَ قَصْداً، وَلَا قَلَّدَ اللهُ عَبْداً قِلَادَةً خَيْراً مِنْ سَكِينَةٍ.

393. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, Hassân'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Hiçbir kulun Allah'ı bilmesi artmamıştır ki, Allah'ın rahmetinden, insanların ona yakınlığı artmış olmasın!

Bir diğer haberde o (yani Hassân) şöyle dedi: Hiçbir kulun ilmi artmamıştır ki, doğruyol üzere oluşu artmış olmasın! Allah hiçbir kula sekîneden, (iç huzurundan) daha hayırlı bir gerdanlık takmamış, (daha büyük bir lütufta bulunmamıştır!).

٣٩٤ - أَخْبَرَنَا الْقَاسِمُ بْنُ كَثِيرٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ شُرَيْحٍ، يُحَدِّثُ عَنْ عَمِيرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِابْنِهِ: اذْهَبْ فَاطْلُبِ الْعِلْمَ، فَخَرَجَ فَغَابَ عَنْهُ مَا غَابَ، ثُمَّ جَاءَ فَحَدَّثَهُ بِأَحَادِيثَ، فَقَالَ لَهُ أَبُوهُ: يَا بُنَيَّ اذْهَبْ فَاطْلُبِ الْعِلْمَ، فَغَابَ عَنْهُ أَيْضاً زَمَاناً ثُمَّ جَاءَ بِقَرَاطِيسَ فِيهَا مِنْ كُتُبٍ فَقَرَأَهَا عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ: هٰذَا سَوَادٌ فِي بَيَاضٍ فَاذْهَبِ اطْلُبِ الْعِلْمَ، فَخَرَجَ فَغَابَ عَنْهُ مَا غَابَ ثُمَّ جَاءَه فَقَالَ لِأَبِيهِ: سَلْنِي عَمَّا بَدَا لَكَ، فَقَالَ لَهُ أَبُوهُ: أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّكَ مَرَرْتَ بِرَجُلٍ يَمْدَحُكَ وَمَرَرْتَ بِآخَرَ يُعَيِّبُكَ؟ قَالَ: إِذاً لَمْ أَلُمِ الَّذِي يُعَيِّبُنِي، وَلَمْ أَحْمَدِ الَّذِي يَمْدَحُنِي. قَالَ: أَرَأَيْتَ لَوْ مَرَرْتَ بِصَفْحَةٍ. قَالَ أَبُو شُرَيْحٍ: - لَا أَدْرِي أَمِنْ ذَهَبٍ أَوْ وَرِقٍ - فَقَالَ: إِذاً لَمْ أُهَيِّجْهَا وَلَمْ أَقْرَبْهَا. فَقَالَ: إِذْهَبْ فَقَدْ عَلِمْتَ.

394. Bize el-Kâsım b. Kesîr haber verip dedi ki, ben Abdurrahman b. Şureyh'i, Amîre'den, onu şöyle derken işitmiş olduğunu rivâyet ederken işittim: Bir adam oğluna; "Git, ilim tahsil et!" demiş. O da çıkmış, bir müddet ortalıktan kaybolmuş sonra ona (yani babasına) gelmiş ve ona bazı haberler rivâyet etmiş. Bunun üzerine babası ona; "Yavrum! Git, ilim tahsîl et!" demiş. O da yine bir zaman ortalıktan kaybolmuş. Sonra ona (yani babasına), içinde bazı yazılar bulunan bir takım kâğıtlar getirmiş ve ona okumuş. O zaman da (babası) ona; "Bu, beyaz (kâğıt) üzerindeki bir karalama! Git, ilim tahsil et!" demiş. (Oğlu tekrar) çıkmış ve bir müddet ortalıktan kaybolmuş. Sonra gelmiş, babasına demiş ki; "Aklına geleni sor bana!". Babası da ona şöyle demiş: "Söyle bakayım, seni öven bir adama rastlasan, (diğer taraftan) seni ayıplayan bir diğerine rastlasan (ne yaparsın?)" Şöyle cevap vermiş: "Bu durumda ne beni ayıplayanı kınarım, ne de beni övene şükran duygusu bildiririm!". (Babası sonra) şöyle demiş: "Söyle bakayım, bir çanağa -(râvîlerden Abdurrahman) Ebû Şureyh, "(çanağın) altın mı, gümüş mü olduğunu bilmiyorum," dedi- rastlasan (ne yaparsın?)" (Oğlu) şöyle cevap vermiş: "Bu durumda ne onu hareket ettirir (ona dokunur), ne da ona yaklaşırım!" Bunun üzerine (babası); "Git, artık öğrenmişsin!" demiş.

٣٩٥ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ، أنا بَقِيَّةُ، عَنِ السَّكَنِ بْنِ عُمَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ وَهْبَ بْنَ مُنَبِّهٍ، يَقُولُ: يَا بُنَيَّ عَلَيْكَ بِالْحِكْمَةِ، فَإِنَّ الْخَيْرَ فِي الْحِكْمَةِ كُلَّهُ، وَتُشَرِّفُ الصَّغِيرَ عَلَى الْكَبِيرِ، وَالْعَبْدَ عَلَى الْحُرِّ، وَتَزِيدُ السَّيِّدَ سُؤْدُداً، وَتُجْلِسُ الْفَقِيرَ مَجَالِسَ الْمُلُوكِ[1].

395. Bize el-Hakem İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize Bakıyye, es-Seken b. Umeyr'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Vehb b. Münebbih'i, şöyle derken işittim: "Yavrum, Hikmete sarıl! Çünkü hayrın tamamı hikmettedir. O, küçüğü büyüğe karşı, köleyi hür olana karşı büyültür. Efendinin (seyyidin) efendiliğini artırır, fakiri hükümdarların meclislerine oturtur.

٣٩٦ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ، قَالَ: أَخْبَرَنِي بَقِيَّةُ، عَنِ السَّكَنِ بْنِ عُمَيْرٍ، سَمِعْتُ عُتْبَةَ بْنَ أَبِي حَكِيمٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: وَمَا نَحْنُ لَوْلَا

كَلِمَاتُ الْعُلَمَاءِ[1].

396. Bize el-Hakem İbnu'l-Mübârek haber verip dedi ki, bana Bakıyye, es-Seken b. Umeyr'den haber verdi (ki o, şöyle demiş:) Utbe b. Ebî Hakim'i, Ebu'd-Derdâ'dan, şöyle dediğini (naklederken) işittim: Alimlerin sözleri olmasa biz neyiz ki?

«٣٥»

باب اجتناب أهل الأهواء والبدع والخصومة

35. BÂB

ARZULARINA UYANLARDAN, BİD'ATCI VE MÜNÂKAŞACILARDAN UZAKLAŞMA

٣٩٧ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، قَالَ: قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: لَا تُجَالِسُوا أَهْلَ الْأَهْوَاءِ وَلَا تُجَادِلُوهُمْ، فَإِنِّي لَا آمَنُ أَنْ يَغْمِسُوكُمْ فِي ضَلَالَتِهِمْ أَوْ يُلْبِسُوا عَلَيْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْرِفُونَ.

397. Bize Süleyman b. Harb, Hammâd b. Zeyd'den, (o da) Eyyûb'den (naklen) haber verdi (ki Eyyûb) şöyle dedi: Ebû Kılâbe dedi ki; (Nefislerinin) arzularına uyanlarla ne bir arada oturun, ne de onlarla uğraşın. Çünkü ben onların sizi, sapıklıklarına bulaştırmalarından veya bilmiş olduğunuz şeyleri size karıştırmalarından emin değilim, (bunlardan endişe ediyorum).

AÇIKLAMA

"Arzu" diye tercüme ettiğimiz "heva" (c.ehvâ') kelimesi, nefsin istek ve arzusu, şehevi şeylere meyli demektir. Nefsin bu arzularının

hakka ve fıtrata uygun olanları varsa da, "heva" denince ekseriya bunlara aykırı olanlar yani din nazarında makbûl sayılmayan, sadece nefsin keyfine uygun olan, dolayısıyla kınanmış olan arzular kasdedilir. Kur'an-ı Kerîm'de de "heva" kelimesi, hep kınanan şekliyle zikredilmiştir. Konuyla ilgili birkaç âyet meâli şöyledir: *"Allah'dan dosdoğru bir delîl olmaksızın kendi hevasına uyandan daha sapık kimdir?"*(600) *"Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın, (yanındaki) bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi ona Allah'tan sonra kim doğru yolu gösterecek, düşünmüyor musunuz?"*(601) *"Hevaya uyarak doğrulukdan sapmayın"*(602) *"Ey Dâvud, biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında hak (ve adâletle) hükmet. Hevâya tâbi olma ki bu, seni Allah yolundan saptırır."*(603)

Buna göre "arzularına uyanlar "tabiri, çeşitli dereceleriyle küfre varıncaya kadar, hakdan yan çizmiş, doğru yoldan sapmış fâsık, bid'atçı, kâfir, münâfik herkesi içine almaktadır. Bu tabir, çok yaygın olarak "bid'atcılar" hakkında da kullanılmıştır. Çünkü onlar, inanç ve kanaatlerinde dinin temel kaynakları yerine mücerred akıl ve nefislerinin arzularını esas alır, Kur'an ve sünneti bunlara göre anlamaya, yorumlamaya çalışırlar.(604) Aslında "bidat" kelimesinin de, küfre varıncaya kadar geniş bir kullanım alanı olmuştur.

٣٩٨ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، قَالَ: رَآنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ جَلَسْتُ إِلَى طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ، فَقَالَ لِي أَلَمْ أَرَكَ جَلَسْتَ إِلَى طَلْقِ بْنِ حَبِيبٍ، لَا تُجَالِسْهُ!

398. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti:

600- Kasas sûresi, 50.

601- Câsiye sûresi, 23.

602- Nisâ' sûresi, 135.

603- Sâd sûresi, 26.

604- el-İ'tisâm, 1/51-52, 2/176. Bkz. 96. hadisin "Açıklama"sı.

Sa'îd b. Cübeyr benim, Talk b. Habîb'in yanına oturduğumu gördü. Bunun üzerine bana şöyle dedi: Senin, Talk b. Habib'in yanına oturduğunu görmedim mi (yani?). Onunla beraber asla oturma!

AÇIKLAMA

Talk b. Habib, tâbiûn neslinin âbid ve sâlihlerinden biri olmakla beraber ircâ' görüşünde olan (mürcî) bir râvidir. Ebû Zur'a onun "sıka bir mürci'î"; Ebû Hâtım ise ircâ' görüşünde olan sadûk" biri olduğunu söylemişlerdir.(605)

İrcâ' (mürci'îlik),(606) zamanla değişik vecheler kazanmış bir hareketin ismidir. Bu hareketin ilk nüveleri, Hz. Osman'ın şehâdeiyle başlayan fitne faaliyetlerine katılmış müslümanların durumu hakkında hüküm vermekten kaçınan, bunların hükmünü kıyamet gününe "te'hir eden" bir kısım tarafsız kalmış sahâbede bulunmaktadır. Sonraları, "büyük günâh işleyen"in durumu yoğun münâkaşaların konusu olunca, bazı sahâbilerin mezkûr tavrına benzeyen bir tavır sergileyen bir grup, büyük günâh işleyenin durumunun ahirete te'hir edilmesi gerekeceğini, onun hükmünü Allah'ın vereceğini söylemişlerdir. Bu hareketin sonraki taraftarları daha da ileri giderek; iman olunca günâhların zarar vermeyeceği görüşünü savunmuş, böylece, amelleri küçümseyerek hatta hiç önemsemeyerek haddi aşmışlardır. İşte bid'at kabul edilen ve mensûblarından sakındırılan, bu son ircâ' anlayışıdır. Diğer taraftan mürciîliği ikiye ayıran alimler de vardır: 1) Sünnî mürcie. Günâh işleyenin, işlemiş olduğu günah mikdarınca ahirette azab göreceği, sonra ebedi olarak azabtan kurtulacağını söyleyenler, Fukaha ve muhaddislerin büyük çoğunluğu bu görüştedir; 2) Bid'atcı mürci'e: Îmanla beraber günâh işlemenin zarar vermeyeceğini söyleyenler. Kınanan mürcie, bunlardır.(607)

٣٩٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، أنا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، حَدَّثَنِي أَبُو صَخْرٍ(٢)، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّهُ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ فُلَانًا يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ،

605- Mîzân, 2/345.

606- İrcâ' kelimesinin sözlük mânâsı "te'hir etmek; sonraya, geriye bırakmak" demektir.

607- Tedrîbu'r-Râvi, 1/328; el-Milel, 1/139; Mezhepler Tarihi, 166.

قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّهُ قَدْ أَحْدَثَ، فَإِنْ كَانَ أَحْدَثَ فَلَا تَقْرَأْ عَلَيْهِ(٣) السَّلَامَ.

399. Bize Ebû Âsım haber verip (dedi ki) bize Hayve b. Şureyh haber verip (dedi ki) bana Ebû Sahr, Nâfi'den, (o da) İbn Ömer'den (naklen) rivâyet etti ki ona (yani İbn Ömer'e) bir adam gelip; "Falanın sana selâmı var" dedi. (Bunun üzerine) o şöyle dedi: "Bana, onun bid'at çıkarmış olduğu haberi ulaştı. Şayet (gerçekten) bid'at çıkarmışsa, (benden) ona selâm söyleme!"

AÇIKLAMA

Selâmlaşmak, müslümanların birbirlerini tanımalarına, birbirlerini sevip saymalarına vesîle olan güzel bir harekettir. Dinimizde selâmlaşmaya büyük bir ehemmiyet atfedilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurumaktadır: *"Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeliyle selâm verin yahut verilen selâmı aynen iâde edin. Şüphesiz Allah, her şeyi hesaplayandır."*[608] Hz. Peygamber de birçok hadisinde selâmın ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Bu konuyla ilgili birkaç hadis meâli şöyledir: *"Beş şey var ki, kardeşine karşı müslümana vâciptir: Selâm almak, aksırana hayır duada bulunmak, dâvete icâbet etmek, hastayı ziyaret, cenazelerin peşinden gitmek."*[609] Bir adam Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem- "Hangi islâmî (haslet) daha hayırlıdır?" diye sordu. O da şöyle buyurdu: *"Yemek yedirmen, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermen."*[610] *"Îman etmedikçe Cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de îman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınızda birbirinizi sevceğiniz bir şey göstereyim mi? Aranızda selâmı yayınız."*[611]

Bu ve benzeri delillerden dolayı selâmın verilmesi sünnet, verilen bir selâmı almak farz-ı kifâyedir. Selâm verenin sevabı ise selâmı alandan daha büyüktür. Sözlü veya yazılı olarak gönderilen bir selama, sözlü veya yazılı olarak karşılık vermek gerekir. Bu durumda selâmı sözlü olarak getiren de selâm almaya dahil edilmeli ve "aleyke

608- Nisâ' sûresi, 86.

609- Müslim, Selâm, 4 (4/1704).

610- Buhârî, İman, 6 (1/9).

611- Müslim, İman, 93 (1/74).

ve aleyhi's-selâm" denilmelidir.(612)

Selâm bir dua olduğu gibi aynı zamanda bir sevgi ve saygı izharıdır. Bunun için bazı durumlarda, bazı şahıslarla selâmlaşmak mekrûhtur. Şöyleki; günâhını açığa vuran fâsık müslümana; kumar oynamak, içki içmek gıybet yapmak gibi bir günâh işlemekte olan müslümana selâm vermenin mekrûh olduğu belirtilmiştir. Ebû Hanîfe ise günâh işlemekte olanlara, kötülüklerine ve bir an olsun mani olmak gayesiyle selâm verileceğini beyân eder. Her halükârda bunların verdiği selâmı almak gerekir. en-Nevevî, bid'atcıya da selâm verilmeyeceğini söyer. O, bu konuda şu açıklamayı yapar. bid'atçıya ve büyük bir günâh işleyip de ondan tövbe etmeyenlere ne selâm verilir, ne de onların selâmı alınır. Buhâri ve ondan başka bazı alimler de bu görüştedir... Selâm vermemesi halinde dinine ve dünyasına bir zarar gelmesinden korkan kimse, zâlimlere selâm verir.(613)

Bu hükümlerde selâmın, kötülüğe ve kötülere karşı bir aksülamel aracı, bir sosyal baskı unsuru, bunların yayılmasını önleme tedbiri olarak kullanılmak istendiği anlaşılmaktadır. Her halde bu hükümler, gayelerine uygun olarak; dini vecibelerini tamamen yerine getirmeye, hayatlarını onlara göre düzenlemeye özen gösteren müslümanların kahir ekseriyette olduğu cemiyetlerde uygulanabilir.

Ayrıca hakikaten (fiilen) veya şeran selâmı alamayacak bir durumda olan kimselere de selâm vermek mekrûhtur.

Normal hallerde gayr-ı müslimlerle selâmlaşırken onlara, bir islâm şiarı (parolası) olan "es-Selâmu aleyküm" dışında bir selâm ifadesi ile selâm vermek daha uygundur.(614)

٤٠٠ - أَخْبَرَنَا مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ مَغْرَاءَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، قَالَ: كَانَ إِبْرَاهِيمُ لَا يَرَى غِيبَةً لِلْمُبْتَدِعِ.

612- İbn Abidin, 5/266-267.

613- el-Ezkâr, 228 (özetle).

614- Krş. a.g.e., 227. Selâm hk bkz. Ibn Abidîn, 1/414-415; 5/264 vd.; el-İhtiyar, 4/161

400. Bize Mahled b. Mâlik haber verip (dedi ki) bize Abdurrahman b. Mağire rivâyet edip (dedi ki) bize el-A'meş rivâyet edip dedi ki; İbrahim, bid'atçının (arkasından konuşmanın) gıybet olacağı görüşünde değildi.

AÇIKLAMA

Gıybet, bir kimse hakkında, onun bulunmadığı bir yerde, hoşlanmayacağı bir şey söylemekdir. Bu, çok iğrenç ve çirkin bir harekettir. Allah Teâlâ gıybet yapmayı, insanın, ölü kardeşinin etini yemesine benzetmiştir.(615) Bu benzetme (temsîl) ile insanın namus ve haysiyetinin, eti ve kanı gibi, belki de bunlardan daha mühim olduğuna işâret buyrulmuştur. Ayrıca bu benzetmeden, gıybetin bir canavarlık, gıybet edenin de alçak bir canavar mesâbesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu benzetmenin muhtevasından, bir kişinin arkasından, onun hoşlanmayacağı şeyi, kızgınlık ve sövme kasdiyle zikret-me nin gıybet olacağı mânâsı çıkarılmıştır. Çünkü ölü kardeşin etini yemek, düşmanlık hissi ve kızgınlık alâmetidir. Nitekim Hanefi alimler de gıybeti bu kayıtlarla tarif etmişlerdir.(616) Âyetin bu şekildeki tef-si rine ve bazı hadislere istinaden, aşağıdaki ve benzeri durumlarda bir kişinin arkasından, onun hoşlanmayacağı şeyler söylemenin dinen yasak olmadığı, mübâh olduğu açıklanmıştır: 1) Zulme uğrayan bir kişinin, kendisine zulmedeni hâkim, emniyet görevlisi gibi bir yetkiliye şikâyet edip onun zulmünü anlatması; 2) Kötü bir işi değiştirmek, günâh işleyen birini bundan vazgeçirmek için, bu hususlarda etkili olabilecek kimseye bunları söylemek; 3) Karşılaşılan bir kötülükden kurtulma çaresini öğrenmek için yetkili bir alime bunu anlatıp görüşünü almak; 4) Müslümanları kötülükden sakındırmak ve onların iyiliğini istemek; 5) Günâhını ve bid'atını açığa vuranın, bunlardan sadece açığa vurduklarını söylemek; 6) Bir kimseyi, onunla tanınmış olduğu, "kör, topal" gibi bir vasfını söyleyerek tanıtmak.(617)

Diğer taraftan gıybet üç çeşittir: 1) Gıybet edipde ben gıybet etmiyorum, onda olanı söylüyorum, demek. Bu kesin bir haramı helâl saymak olduğu için küfürdür. 2) Gıybet edip de bu gıybetin, gıybet

615- Hucurât sûresi, 12.

616- Hak Dini, 6/4474-4476.

617- er-Ref' ve't-Tekmîl, 44-46; Hak Dini, 6/4474

edilen kimseye ulaşması. Bu durumda gıybet edilenden mutlaka helâllık almak, onunla helâllaşmak gerekir; 3) Gıybet edip de bu gıybetin, gıybet edilene ulaşmaması. Bu gıybet, yapanın hem kendisine hem de gıybet ettiği kimseye istiğfâr ederek tövbe etmesiyle afvolunabilir. Bazı alimler bu durumda da mutlaka helâlleşmenin gerektiğini, diğer bazıları ise sadece tövbe ve istiğfârın yeteceğini söylemişlerdir.(618)

٤٠١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا جَرِيرٌ، عَنِ ابْنِ شُبْرُمَةَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: إِنَّمَا سُمِّيَ الْهَوَى، لِأَنَّهُ يَهْوِي بِصَاحِبِهِ.

401. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Cerîr, ibn Şübrüme'den, (o da) eş-Şa'bî'den (naklen) rivâyet etti (ki eş-Şa'bî) şöyle dedi: (Nefsin arzusuna) "heva" adının verilmesi ancak şundandır: Çünkü o sahibini aşağı düşürür.(619)

AÇIKLAMA

"Heva" kelimesi, arapçada, mânâlarından biri "aşağı düşmek" olan H.V.Y. kökünden türetilmiş bir isimdir. eş-Şa'bi'nin açıklamasına göre nefsin arzusuna, insanı kötü, aşağılık durumlara düşürdüğü için, kelimenin bir kök-mânâsına uygun olarak "heva" adı verilmiştir. H.V.Y. kökünün diğer mânâsı "boş olmak"dır. İbn Fâris, nefsin arzusuna, önceki sebeble beraber, her türlü hayırdan yoksun, boş olduğu için de "heva" adının verildiğini açıklar.(620)

٤٠٢ - أَخْبَرَنَا عَفَّانُ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ وَاسِعٍ، قَالَ: كَانَ مُسْلِمُ بْنُ يَسَارٍ يَقُولُ: إِيَّاكُمْ وَالْمِرَاءَ، فَإِنَّهَا سَاعَةُ جَهْلِ الْعَالِمِ وَبِهَا يَبْتَغِي الشَّيْطَانُ زَلَّتَهُ.

618- Hak Dini, 6/4475.

619- Bkz. 408. haber.

620- Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa, H.V.Y. maddesi (6/16).

402. Bize Affân haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd rivâyet edip (dedi ki) bize Muhammed b. Vâsi' rivâyet edip dedi ki, Müslim b. Yesâr şöyle dedi: Münâkaşadan sakının! Çünkü o, alimin cehalet zamanıdır. Şeytan da (alimin) ayağının kaymasını, (hatalara düşmesini) onunla sağlamaya çalışır.

٤٠٣ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ أَسْمَاءَ بْنِ عُبَيْدٍ، قَالَ: دَخَلَ رَجُلَانِ مِنْ أَصْحَابِ الْأَهْوَاءِ عَلَى ابْنِ سِيرِينَ فَقَالَا: يَا أَبَا بَكْرٍ نُحَدِّثُكَ بِحَدِيثٍ؟ قَالَ: لَا. قَالَا: فَنَقْرَأُ عَلَيْكَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِ؟ قَالَ: لَا، لَتَقُومَانِّ عَنِّي أَوْ لَأَقُومَنَّ. قَالَ: فَخَرَجَا، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: يَا أَبَا بَكْرٍ، وَمَا كَانَ عَلَيْكَ أَنْ يَقْرَآ عَلَيْكَ آيَةً مِنْ كِتَابِ اللهِ تَعَالَى؟ قَالَ: إِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْرَآ عَلَيَّ آيَةً، فَيُحَرِّفَانِهَا فَيَقِرَّ ذَلِكَ فِي قَلْبِي.

403. Bize Sa'îd b. Âmir, Esmâ b. Ubeyd'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Arzularına uyanlardan (yani bid'atçılardın) iki adam İbn Sirin'in huzuruna girdiler ve; "Ebû Bekr![621] Sana bir hadis rivâyet edelim mi?" dediler. "Hayır!" dedi. O halde sana; "Allah'ın Kitâbı'ndan bir âyet okuyalım?" dediler. "Hayır, dedi, ya siz mutlaka yanımdan kalkıp (gideceksiniz) veya ben muhakkak kalkıp gideceğim!" (Esmâ) dedi ki; bunun üzerine onlar çıkıp (gittiler). Daha sonra topluluktan biri; "Ebû Bekr! Allah'ın Kitâbı'ndan bir âyet okumalarının sana ne zararı olurdu?" dedi. Şöyle cevap verdi: "Bana bir âyet okuyup da onu asıl mânâsının dışına çıkarmalarından, bunun da kalbime te'sir etmesinden korktum."

٤٠٤ - أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ، عَنْ سَلَّامِ بْنِ أَبِي مُطِيعٍ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْأَهْوَاءِ قَالَ لِأَيُّوبَ: يَا أَبَا بَكْرٍ أَسْأَلُكَ عَنْ كَلِمَةٍ؟ قَالَ: فَوَلَّى وَهُوَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ، وَلَا نِصْفِ كَلِمَةٍ، وَأَشَارَ لَنَا سَعِيدٌ بِخِنْصِرِهِ الْيُمْنَى.

404. Bize Sa'îd, Sellâm b. Ebî Muti'den (naklen) haber verdi

621- Ebû Bekr, Muhammed b. Sirin'in künyesidir.

ki, arzularına uyanlardan, (yani bid'atçılardan) bir adam Eyyûba şöyle demiş; "Ebû Bekr![622] Sana bir kelime soracağım!" (Sellâm) dedi ki, bunun üzerine o (yani Eyyûb), parmağıyla "Yarım kelime de olmaz!" diye işâret ederek yüzünü dönmüş.

(ed-Dârimi dedi ki) Sa'îd bize sağ serçe parmağıyla, (Eyyûb'un yaptığı gibi) işaret etti.

٤٠٥ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ كُلْثُومِ بْنِ جَبْرٍ، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ شَيْءٍ، فَلَمْ يُجِبْهُ فَقِيلَ لَهُ، فَقَالَ: اَزْاِ يشَانْ[1].

405. Bize Süleyman b. Harb, Hammâd b. Zeyd'den, (o da) Külsûm b. Cebr'den (naklen) haber verdi ki bir adam Sa'îd b. Cübeyr'e bir şey sordu. O da cevap vermedi. Bunun üzerine Ona; ("Niçin cevap vermedin?") denildi de o, (bid'atçıları kasdederek farsça;) "(Bu) onlardandır!" karşılığını verdi.

٤٠٦ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، ثنا فُضَيْلٌ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: لَا تُجَالِسُوا أَصْحَابَ الْخُصُومَاتِ، فَإِنَّهُمُ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِ اللهِ.

406. Bize Ahmed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Fudayl, Leys'den, (o da) Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali'den (naklen) rivâyet etti (ki, Ebû Ca'fer) şöyle dedi: Münâkaşacılar-la, (işi-gücü münâkaşa olanlarla) beraber oturmayınız! Çünkü onlar, (Kur'an-ı Kerim'de söz konusu edilen), Allah'ın âyetleri hakkında (münâsebetsizliğe) dalanlardır.[623]

622- Eyyûb'un künyesi de Ebû Bekr'dir.

623- En'âm sûresi, 68.

AÇIKLAMA

Allah, âyetleri hakkında münâsebetsizliğe dalanlar hakkında şöyle buyurur: *"Âyetlerimiz hakkında (münâsebetsizliğe) dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan yüz çevir. Eğer şeytan sana (bunu) unuttursa hatırladıkdan sonra (hemen kalk), o zâlimler topluluğuyla oturma."*[624] Allah diğer bir âyette ise, bu âyete işâretle şöyle buyurur: *"(Allah) size Kitâb'da indirmişti ki; Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar (bu sözü bırakıp) başka bir söze dalıncaya kadar onlarla beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Şüphesiz Allah, bütün münâfıkları ve kâfirleri Cehenneme toplayacaktır."*[625] Bu âyetten, önceki âyette sözkonusu edilen, "Allah'ın âyetleri hakkında münâsebetsizliğe dalanlar"dan münâfık ve kâfirlerin kasdedilmiş olduğu; bunların münâsebetsizliklerinin de âyetleri inkâr ve onlarla alay etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Muhammed b. Ali'nin de, yukarıdaki haberde, "münakaşacılar=ashâbu'l-husûmât"la, münafık olarak gördüğü kimseleri kasdettiği ortaya çıkmaktadır.

٤٠٧ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ، ثنا زَائِدَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ وَابْنِ سِيرِينَ، أَنَّهُمَا قَالَا: لَا تُجَالِسُوا أَصْحَابَ الْأَهْوَاءِ، وَلَا تُجَادِلُوهُمْ، وَلَا تَسْمَعُوا مِنْهُمْ.

407. Bize Ahmed rivâyet edip (dedi ki) bize Zâ'ide, Hişâm'dan, (o da) el-Hasan ve İbn Sirin'den (naklen) rivâyet etti ki, onlar şöyle dediler: Arzulara uyanlarla (yani bid'atçılarla) ne beraber oturunuz, ne onlarla uğraşınız. ne de onlardan (bir hadis, bir bilgi) işitip alınız.

٤٠٨ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ، ثنا شَرِيكٌ، عَنْ أُمَيٍّ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، قَالَ: إِنَّمَا

624- Bkz. 221. haber.

625- Nisâ' sûresi, 140.

سُمُّوا[1] أَصْحَابَ الْأَهْوَاءِ، لِأَنَّهُمْ يَهْوُونَ فِي النَّارِ.

408. Bize Ahmed haber verip (dedi ki) bize Şerik, Umeyy'den, (o da) eş-Şa'bi'den (naklen) rivâyet etti (ki, eş-Şa'bî) şöyle dedi: (Bid'atçılara), "ashâbu'l-ehvâ'=arzulara uyanlar" ismi ancak (şunun için) verilmiştir: Çünkü onlar Cehenneme düşecekler.[626]

«٣٦»

باب التسوية في العلم

36. BÂB

İLİMDE EŞİTLİK YAPMA

٤٠٩ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ، قَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَداً مِنَ النَّاسِ الشَّرِيفُ وَالْوَضِيعُ عِنْدَهُ سَوَاءٌ غَيْرَ طَاوُسٍ، وَهُوَ يَحْلِفُ عَلَيْهِ.

409. Bize Bişr İbnu'l-Hakem haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Ebû Meysere'den, onun yemin ederek şöyle dediğini rivâyet etti: Tâvûs'dan başka, halkdan, yanında soylunun ve düşüğün bir olduğu hiç kimse görmedim.

٤١٠ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، ثنا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: كُنَّا نَكْرَهُ كِتَابَةَ الْعِلْمِ حَتَّى أَكْرَهَنَا عَلَيْهِ السُّلْطَانُ، فَكَرِهْنَا أَنْ نَمْنَعَهُ أَحَداً.

626- Bkz. 401. haber ve "Açıklama"sı.

410. Bize Bişr İbnu'l-Hakem haber verip (dedi ki) bize Sufyân, ez-Zühri'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Hükümdar bizi, ilmi yazmaya zorlayıncaya kadar biz ondan hoşlanmazdık. Sonra biz de herhangi bir kimseyi ondan (yani ilmi yazmaktan) menetmeyi kerih gördük.(627)

AÇIKLAMA

ez-Zührî Muhammed b. Müslim İbn Şihâb, tâbiûn neslinin ileri gelenlerinden büyük bir alimdir. Bilhassa hadislerin bir kitap içinde toplanmasında yani tedvîninde çok büyük hizmeti geçmiştir. Bunun için; "Hadisi ilk tedvin eden kimse ibn Şihâb'dır. denmiştir.(628) ez-Zührî'nin, tahsili esnasında ilmi yani hadisleri yazdığı bilinmektedir. Bununla beraber onun önceleri hadîs yazmadığını, bunu kerih gördüğünü belirten bazı haberler de vardır. Bu zıt haberleri ez-Zehebî şöyle yorumlamaktadır: "ez-Zührî, yazıya ihtiyaç duymayacak kadar hafız idi. Her halde o yazıyor, yazdıklarını hıfzediyor, sonra da onları imha ediyordu."(629)

Gerçekten de bazı zatların; yazılı evraka güvenip ezberlememe, işin kolayına kaçma, hadisi ehli olmayanların tasallutundan koruma, hadisin, ehli olmayanların eline geçmesine mani olma gibi endişe ve gayelerle hadisleri defter defter yazmayı kerih gördükleri, bu sebeple hadisleri hocalarından alırken yazdıkları, sonra bunları ezberleyince yırttıkları nakledilmektedir.(630) Böyle yapan şahıslar arasında, ez-Zührî ile beraber Mesrûk, Hâlidu'l-Hazzâ', Âsım b. Damra ve diğerlerinin isimleri geçmektedir.(631)

ez-Zührî'nin, kendilerini, hadisleri yazmaya zorladığını söylediği hükümdâr, Halife Ömer b. Abdilaziz olmalıdır.(632)

627- Takyîdu'l-İlm, 107. Bkz. 459. hadis ve 456.-517. hadisler.

628- Bu söz Mâlik b. Enes ve Abdulaziz ed-Derâverdî'ye nisbet edilir (Câmi'u Beyâni'l-İlm, 94.98)

629- Târihu'l-İslâm, 5/137'den: Hadis Tarihi, 201. ez-Zührinin böyle yaptığını fiilen gösteren bir haber için bkz. Takyîdu'l-İlm, 59.

630- es-Sünne Kable't-Tedvin, 333, 335; Hadis Tarihi, 202.

631- Takyîdu'l-İlm, 58-59; es-Sünne Kable't-Tedvin, 335.

632- Bkz. 493. ve 494. hadisler.

٤١١ - أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، ثنا مُعَاذُ بْنُ مُعَاذٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، قَالَ: كَلَّمُوا مُحَمَّداً فِي رَجُلٍ - يَعْنِي يُحَدِّثُهُ -، فَقَالَ: لَوْ كَانَ رَجُلاً مِنَ الزَّنْجِ لَكَانَ عِنْدِي وَعَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ فِي هَذَا سَوَاءً.

411. Bize Yûsuf b. Mûsa haber verip dedi ki; Muhammed'e bir adam -yani hadis rivâyet etmekde olduğu (bir adam)- hakkında (ileri-geri) konuştular. Bunun üzerine o şöyle dedi: O, zencilerden bir adam da olsaydı, bu (ilim öğretimi) konusunda, nazarımda, o ve, (oğlum) Abdullah b. Muhammed bir ve eşit olurdu.

٤١٢ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الصَّلْتِ بْنِ رَاشِدٍ، أَنَّهُ سَأَلَ سَلْمَ بْنَ قُتَيْبَةَ طَاوُساً عَنْ مَسْأَلَةٍ فَلَمْ يُجِبْهُ، فَقِيلَ لَهُ: هَذَا سَلْمُ بْنُ قُتَيْبَةَ؟! قَالَ: ذَلِكَ أَهْوَنُ لَهُ عَلَيَّ.

412. Bize Yahya b. Hassân, Hammâd b. Zeyd'den, (o da) es-salt b. Râşid'den (naklen) haber verdi ki, Selm b. Kuteybe, Tâvûs'a bir mes'ele sormuş, o da cevap vermemiş. Bunun üzerine ona; "Bu (soran zat), Selm b. Kuteybe'dir!" denmiş de o, şöyle karşılık vermiş: "Bu (durum), onun için benim nazarımda daha önemsizdir."

«٣٧»

باب في توقير العلماء

37. BÂB

ALİMLERE SAYGI GÖSTERME HAKKINDA

٤١٣ - أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ بَقِيَّةَ، حَدَّثَنِي حَبِيبُ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: مَا خِفْتُ أَحَداً مِنَ النَّاسِ مَخَافَتِي خَالِدَ بْنَ مَعْدَانَ.

413. Bize İbrahim b. İshak, Bakıyye'den haber verdi (ki, o şöyle demiş: Bana Habîb b. Sâlih rivâyet edip şöyle dedi: Hâlid b. Ma'dân'dan korktuğum gibi insanların hiçbirinden korkmadım.

٤١٤ - أَخْبَرَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ مُغِيرَةَ، قَالَ: كُنَّا نَهَابُ إِبْرَاهِيمَ هَيْبَةَ الْأَمِيرِ.

414. Bize Ebû Nu'aym haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Mugire'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbrahim'den, hükümdardan korkar gibi korkardık.(633)

٤١٥ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، قَالَ: حَدَّثَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ يَوْماً بِحَدِيثٍ، فَقُمْتُ إِلَيْهِ، فَاسْتَعَدْتُهُ، فَقَالَ لِي: مَا كُلَّ سَاعَةٍ أَحْلُبُ فَأَشْرَبُ.

415. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Sa'îd b. Cübeyr bir gün, bir hadis rivâyet etti. Ben de kalkıp tekrar etmesini istedim. Bunun üzerine bana şöyle dedi: Her vakit süt sağıp içirmiyorum![634] (Mecmau'l-Emsal, 3/111. Burada son kelimenin harekesi, "..... içmiyorum" manasına gelecek şekilde harekelenmiştir.)

AÇIKLAMA

Birçok muhaddis, rivâyet edilen bir hadisi tekrar etmeyi kerih

633- el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/184.

634- el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/408, 2/135. Bkz. Mecmeu'l-Emsâl, 3/111.

görmüştür. Katâde "Hadis rivâyetini tekrar etmek, onun nurunu giderir"[635] demiştir. Bu tekrar işinden hoşlanmamada, hocanın bıkkınlık duymasının yanında, rivâyet edilen hadisi anlamış olan talebelerin bıkkınlık duyacağını düşünmenin de rolü olmuştur.[636]

٤١٦ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا هَارُونُ - هُوَ ابْنُ الْمُغِيرَةِ - وَيَحْيَى ابْنُ ضُرَيْسٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ عَطَاءٍ: أَنَّ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ كَرِهَ الْحَدِيثَ فِي الطَّرِيقِ.

416. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Hârûn -ki o İbnu'l-Mugire'dir.- ve Yahya b. Durays, Amr b. Ebi Kays'dan, (o da) Atâ'dan (naklen) rivâyet etti ki Ebû Abdirrahman yolda hadis rivâyetini kerih görmüştür.

٤١٧ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرَانَ، ثنا يَحْيَى بْنُ ضُرَيْسٍ، ثنا أَبُو سِنَانٍ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، قَالَ: كُنَّا عِنْدَ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فَحَدَّثَ بِحَدِيثٍ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: مَنْ حَدَّثَكَ هَذَا - أَوْ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا -؟ فَغَضِبَ وَمَنَعَنَا حَدِيثَهُ حَتَّى قَامَ.

417. Bize Abdullah b. İmrân haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Durays rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Sinân, Habib b. Ebî Sâbit'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Sa'îd b. Cübeyr'in yanındaydık. Bir ara bir hadis rivâyet etti de bir adam ona; "Bunu sana kim rivâyet etti?" -veya "Bunu kimden işittin?" dedi. Bundan dolayı o kızdı ve, (soran adam) kalkıp gidinceye kadar bizi hadis rivâyetinden mahrûm etti.[637]

635- el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi, 2/6.

636- Hadis rivâyetini tekrar konusunda bkz. a.g.e., 1/234; 2/5-6; Edebu'l-İmlâ, 79.

637- Bu son cümleyi şöyle anlamak da mümkündür: "Bundan dolayı o kızdı ve bizi hadis rivâyetinden mahrum etti. Sonunda kalkıp gitti."

AÇIKLAMA

Bir kimsenin rivâyet ettiği bir hadisin senedini, kaynağını ondan sormak çok tabiî, hatta yerine göre lüzûmludur. Burada Sa'îd b. Cübeyr, anlaşılan, soran adamın sorma zamanı ve şeklinden hoşlanmamıştır.

Aslında hadis rivâyet eden kimsenin, hadisi kimden, nerden aldığını belirtmesi yani senedini, kaynağını vermesi gerekir. İshak b. Ebî Ferve, ez-Zührî'nin de bulunduğu bir mecliste, senedsiz olarak hadis rivâyet etmeye başlayınca ez-Zührî ona, şöyle çıkışmıştı: Allah mustahakkını versin, İbn Ebî Ferve! Allah'a karşı cür'etkârsın! Rivâ-yet ettiğin hadisin senedini vermiyorsun. Bize ne yularları, ne bağları olmayan hadisler rivâyet ediyorsun!"[638]

٤١٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، قَالَ: لَوْ رَفَقْتُ بِابْنِ عَبَّاسٍ لَأَصَبْتُ مِنْهُ عِلْماً كَثِيراً.

418. Bize Ebû Ma'mer haber verip (dedi ki) bize İsmail b. İbrahim, Sufyân'dan, (o) ez-Zührî'den, (o da) Ebû Seleme'den (naklen) rivâyet etti (ki, Ebû Seleme) şöyle dedi: Şayet İbn Abbâs'a yumuşak davranssaydım ondan çok ilim elde ederdim.[639]

٤١٩ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ، أنا بَقِيَّةُ، عَنْ أُمِّ عَبْدِ اللهِ بِنْتِ خَالِدٍ، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ أَحَداً أَكْرَمَ لِلْعِلْمِ مِنْ أَبِي[1].

419. Bize el-hakem İbnu'l-Mübârek haber verip (dedi ki) bize Bakıyye Ümmü Abdillah bint. Hâlid'den, onun şöyle dediği-

638- Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis 6.

639- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 172. el-Câmi' li-Ahlâk, 1/209. Bkz. 574. haber.

ni haber verdi: İlme, babamdan daha saygılı hiç kimse görmedim.(640)

«٣٨»

باب في الحديث عن الثقات

38. BÂB

SİKALARDAN HADİS RİVÂYETİ HAKKINDA

AÇIKLAMA

"Sıka", güvenilir, i'timad edilir kimse demektir. Bir hadis ıstılahı olarak ise; müslüman, âkıl-bâlığ, Kur'an ve sünnete uygun inanç ve amellere sahip olan, kişiliğini zedeleyici söz ve işlerden sakınan (âdil), öğrendiği hadisi, başkasına rivâyet edinceye kadar olduğu gibi koruyabilen (zâbıt), kısaca dininde ve rivâyetinde güvenilir kimse mânâsına gelir. Buna göre sıka kimsede iki vasıf, âdillik (adâlet) ve zâbıtlık (zabt) vasıfları tam olarak bulunmaktadır. Hadis ilminde sadece, i'timad bakımından değişik mertebelerde olan ve bu mertebelerine göre değişik isimler alan sıka kimselerin rivâyet ettikleri hadisler, tek başlarına delil olarak kullanılabilirler. Bunun için, rivâyet ettikleri hadislerin alınmasında râvîlerin sıkalıklarına, bidayetten beri, titizlikle dikkat edilmiştir. Aşağıda buna dair bazı haberler zikredilecektir. Burada kaydedelim ki, sıka kelimesi, tam "zâbıt" olmasa da "âdil" olan kimseler hakkında da kullanılmıştır.(641)

٤٢٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ عِيسَى بْنِ يُونُسَ، عَنِ

640- Ümmü Abdillah, 413. haberde ismi geçen ve heybetli, izzetli bir alim olduğu anlaşılan Hâlid b. Ma'dân'ın kızı olmalıdır.

641- Tevcihu'n-Nazar, 27- 32, 69; el-Bâ'isu'l-Hasîs, 93; Fethu'l-Muğis, 1/18; Hadis Istılahları 398.

الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: قُلْتُ لِطَاوُسٍ: إِنَّ فُلَانًا حَدَّثَنِي بِكَذَا وَكَذَا، قَالَ: إِنْ كَانَ صَاحِبُكَ مَلِيًّا فَخُذْ عَنْهُ.

420. Bize Muhammed İbnu'l-Mübârek, İsa b. Yûnus'dan, (o) el-Evzâ'îden, (o da) Süleyman b. Mûsa'dan (naklen) haber verdi (ki Süleyman) şöyle dedi: Tâvûs'a dedim ki; "Falan bana şöyle şöyle hadis rivâyet etti, (ne dersin?)". Şöyle karşılık verdi: "Şayet arkadaşın, dininde ve bilgisinde kendisine güvenilir (meliyy) biri ise ondan (hadis) al."(642)

٤٢١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ مِسْعَرٍ، قَالَ: قَالَ سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: لَا يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ إِلَّا الثِّقَاتُ.

421. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Misâr'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Sa'd b. İbrâhim dedi ki; Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- ancak sıka kimseler hadis rivâyet eder(643) (yani ancak sıka kimselerin hadis rivâyeti kabul edilir).

٤٢٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا جَرِيرٌ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: كَانُوا لَا يَسْأَلُونَ عَنِ الْإِسْنَادِ، ثُمَّ سَأَلُوا بَعْدُ لِيَعْرِفُوا: مَنْ كَانَ صَاحِبَ سُنَّةٍ أَخَذُوا عَنْهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبَ سُنَّةٍ لَمْ يَأْخُذُوا عَنْهُ. قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ: مَا أَظُنُّهُ سَمِعَهُ مِنْ عَاصِمٍ.

422. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Cerîr, Âsım'dan, (o da) İbn Sirin'den (naklen) rivâyet etti (ki İbn Sirin) şöyle dedi: (Hadis alırken önceleri) isnâdı sormazlardı. Daha sonra (hadisin râvîlerini) tanımak için sordular (ve) sâhib-i

642- Müslim, Mukaddime, 5 (1/15). Bkz. 431. hadis.

643- Müslim, Mukaddime, 5 (1/15); el-Kifâye, 73.

sünnet olandan, (yani bütün iş ve görüşlerinde şeri bir delile dayanmaya özen gösteren kimseden hadis) aldılar, sâhib-i sünnet olmayandan almadılar.(644)

Ebû Muhammed (ed-Dârimî); "Onun (yani Cerir'in) bunu Âsım'-dan işittiğini zannetmiyorum" demiştir.

AÇIKLAMA

"İsnâd" bir sözü, bir hadisi, onu birbirinden alıp nakledenlerin isimlerini tarihi sırayla vererek, ilk sahibine nisbet etmektir. Bununla bir sözü, ilk söyleyenden itibaren kimlerin birbirinden alıp naklettiğini ortaya koymak, bu nakilcilerin (râvilerin) incelenmesiyle de sözün, söylenen kimseye aid olup olmadığını tesbit etmek gayesi güdülür. Diğer bir ifadeyle isnâd, hadisin aslına ne derecede aid olduğu hakkında bir te'minattır.

Hadisi, onu birbirinden alıp nakleden kimselerin isimlerini, arada bir atlama olmaksızın zikrederek rivâyet etmek müslümanlara has bir usûldür.(645) Bu usûlün yani hadis naklinde isnâd sisteminin çok erken dönemde kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in -radıyallahu anhüma- hadis rivâyet edenlerden zaman zaman şâhid istemeleri, Hz. Ali'nin -kerremellahu vecheh-, hadis rivâyet edene yemin ettirmesi gibi uygulamaları, bu usûlün ilk işaretleri olarak değerlendirilebilir. Bazı sahâbilerin, Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- doğrudan duymamış oldukları hadisleri, doğrudan duymuş olan diğer sahâbilerden naklen rivâyet etmeleri, ilk isnâd örnekleridir. Burada, misâl olarak, Hz. Ali'nin Fâtıma; Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin Ebû Hureyre vasıtasıyla yaptıkları rivâyetleri zikredebiliriz.(646) Fakat isnadın sürekli ve sistemli bir şekilde kullanılması, hadisin senedi verilmediğinde dinleyenlerin hadisin senedinin verilmesini (isnâdını) istemeleri, fitne ve bid'at hareketlerinin meydana gelmesiyle başlamıştır. Muhammed b. Sirin'in yukarıdaki sözünde işaret ettiği, bu husustur. O, mezkûr sözünün bazı rivâyetlerinde isnad sorma işinin, fitnenin meydana gelmesin-

644- el-Cerh ve't-Ta'dîl, 2/28.

645- Şerefu Ashâbi'l-Hadis, 40; Edebu'l-İmlâ', 6.

646- el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 2/269; es-Sünne Kable't-Tedvin, 220.

den sonra başladığını da tasrih etmiştir.[647] Söz konusu bu fitnenin hangi fitne olduğu bu haberden kesin olarak anlaşılmıyorsa da Hayseme b. Abdirrahman'ın bir rivâyetinden[648] bunun büyük fitnelere sebep olan yalancı el-Muhtâr es-Sakafî (ö. 67) zamanındaki fitne olduğu anlaşılmaktadır. Bu ve benzeri fitneler sonucu muhtelif siyâsi'tikâdî fırkalar teşekkül etmişti. Her fırkanın bazı câhil ve tarafgir mensubları ma'rifetiyle de, kendilerini övmek, desteklemek, muhaliflerini yermek için hadis uydurma yoluna gidilmişti.[649] İşte, hadis için hayati tehlike arzeden bu gelişme üzerine hadis naklinde daha bir ihtiyatlı davranılmaya, bu meyânda hadis naklinde isnad sorulmaya başlanmıştı. Bundan sonra sened, kısa zamanda hadis metninin ayrılmaz bir parçası oluvermiş ve senedsiz rivâyete hem hiç i'tibâr gösterilmemiş,[650] hem de böyle rivâyet edenlere şiddetle i'tirâz edilmiştir.[651] İsnâda verilen ehemmiyeti şu sözlerde açıkça görmekteyiz:

Hişâm b. Urve: "Bir adam sana bir hadis rivâyet ettiği zaman, "Bu kimden?" de!"[652]

Sufyhan es-Sevri: "İsnâd mü'minin (islâm ve hadis düşmanlarına karşı) silâhıdır. Yanında silâhı olmazsa ne ile savaşacak?"[653]

Abdullah İbnu'l-Mübârek: "İsnâd dindendir. İsnâd olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi."[654]

İsnâd usûlü ile, öncelikle, hadisleri ard niyetli, samimiyetsiz insanların zararından korumanın yanında râvî, rivâyet ettiği hadisin sorumluluğunu kısmen azaltmış, bu arada dinleyenlere bir teminat vermiş oluyordu. İsnâdın gelişip yerleşmesinde bu hususların da rolü olmuştur.[655]

647- Müslim, Mukaddime, 5 (1/15).

648- el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/130.

649- Bkz. 244. hadisin "Açıklama"sı.

650- Bkz. Müslim, Mukaddime, 7 (1/13).

651- Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis, 6.

652- el-Cerh ve't-Ta'dîl, 2/34.

653- Şerefu Ashâbi'l-Hadis, 42.

654- Müslim, Mukaddime, 5 (1/15); Şerefu Ashâbi'l-Hadis, 41.

655- İsnâd hakkında bkz. Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler, 8-10; es-Sünne Kable't-Tedvin, 220-226; Hadis Edebiyatı Tarihi, 120 vd.

٤٢٣ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا جَرِيرٌ، عَنْ عَاصِمٍ، قَالَ: قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ: مَا حَدَّثْتَنِي فَلاَ تُحَدِّثْنِي عَنْ رَجُلَيْنِ فَإِنَّهُمَا لاَ يُبَالِيَانِ عَمَّنْ أَخَذَا حَدِيثَهُمَا قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ: لاَ أَظُنُّهُ سَمِعَهُ.

423. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Cerîr, Âsım'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Muhammed b. Sirin dedi ki; "Bana hadis rivâyet ettiğin sürece (veya "bana rivâyet ettiğin hadisleri") iki adamdan rivâyet etme! Çünkü onlar, hadislerini kimden aldıklarına aldırmazlar."

Ebû Muhammed Abdullah (ed-Dârîmi); "Onun (yani Cerir'in) bunu ondan (yani Âsım'dan) işittiğini zannetmiyorum" demiştir.

٤٢٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ، ثنا جَرِيرٌ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ، قَالَ: قَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِذَا حَدَّثْتَنِي فَحَدِّثْنِي عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، فَإِنَّهُ حَدَّثَنِي بِحَدِيثٍ ثُمَّ سَأَلْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ بِسَنَةٍ فَمَا خَرَمَ مِنْهَا حَرْفاً.

424. Bize Muhammed haber verip (dedi ki) bize Cerir, Umâre İbnu'l-Ka'ka da onun şöyle dediğini rivâyet etti. İbrâhim dedi ki; "Bana hadis rivâyet ettiğin zaman, bana Ebû Zur'a'dan hadis rivâyet et! Zira bana bir hadis rivâyet etmişti. Sonra (bunu) ona bir sene sonra sormuştum da ondan bir harf bile eksiltmemişti."

٤٢٥ - أَخْبَرَنَا عَفَّانُ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ[1] عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، قَالَ: إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ دِينٌ فَلْيَنْظُرِ الرَّجُلُ عَمَّنْ يَأْخُذُ دِينَهُ.

425. Bize Affân haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, ibn Avn'dan, (o da) Muhammed'den (naklen) rivâyet etti (ki Muhammed) şöyle dedi: Şüphe yok ki bu ilim dindir. Binaenaleyh

kişi, dinini kimden aldığına (iyi) baksın!"(656)

AÇIKLAMA

Buradaki "ilim"den maksad hadislerdir. Kur'an-ı Kerim'i, Allah'ın muradına uygun olarak anlamak için Hz. Pegamberin hadislerine mutlaka ihtiyaç vardır. Kur'an-ı Kerim'in bir emri olan Hz. Peygamber'e itaat etmek de, sonraki müslümanlar için ancak onun hadislerine uymakla mümkün olur. Kısaca, İslâm dininin anlaşılıp yaşanmasında hadisler hayâtî öneme sahiptirler. Bundan dolayı "Hadis dindir" denmiştir.

Yukarıda Muhammed b. Sirin'e ait gösterilen bu söz, diğer bir çok alime de nisbet edilmektedir.(657) Bundan anlaşılıyor ki bu söz, alimlerin ortak kanaatinin bir ifadesi olmuştur.

٤٢٦ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ هُشَيْمٍ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: كَانُوا إِذَا أَتَوُا الرَّجُلَ لِيَأْخُذُوا عَنْهُ نَظَرُوا إِلَى صَلَاتِهِ وَإِلَى سُنَّتِهِ وَإِلَى هَيْأَتِهِ [ثُمَّ] يَأْخُذُونَ عَنْهُ(٦).

426. Bize İsmail b. İbrâhim, Hüşeym'den, (o) Muğire'den, (o da) İbrahim'den (naklen) haber verdi (ki İbrâhim) şöyle dedi: Bir adamın yanına, ondan (hadis) almak için geldiklerinde onun namazına, gidişatına (sünnetine) ve durumuna bakar, (sonra) ondan (hadis) alırlardı.(658)

٤٢٧ - أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ بْنُ زُرَارَةَ، أنا هُشَيْمٌ، أنا مُغِيرَةُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: كَانُوا إِذَا أَتَوُا الرَّجُلَ يَأْخُذُونَ عَنْهُ الْعِلْمَ نَظَرُوا إِلَى صَلَاتِهِ وَإِلَى سُنَّتِهِ

656- Müslim, Mukaddime, 5 (1/14). Bkz. 430. ve 435. hadisler.

657- Kitâbu'l-Mecrûhin, 1/21-22; el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/129 (Mezkûr söz, burada zaif bir senedle merfû' olarak da rivâyet edilmektedir. Bkz. Feyzu'l-Kadir, 2/545).

658- el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/128. Bkz. 426. hadis.

وَإِلَى هَيْأَتِهِ ثُمَّ يَأْخُذُونَ عَنْهُ.

427. Bize İmrân b. Zürâre haber verip (dedi ki) bize Hüşeym haber verip (dedi ki) bize Muğire, İbrahim'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Bir adama, ondan ilim almak üzere geldiklerinde onun namazına, gidişatına (sünnetine) ve durumuna bakar, sonra ondan (ilim) alırlardı.

٤٢٨ - أَخْبَرَنَا أَبُو مَعْمَرٍ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ رَوْحٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ، نَحْوَ حَدِيثِ إِبْرَاهِيمَ.

428. Bize Ebû Ma'mer İsmail b. İbrâhim, Ravh'dan, (o) Hişâm'dan, (o da) el-Hasan'dan (naklen), İbrahim'in (yukarıdaki) sözünün benzerini haber verdi.

٤٢٩ - أَخْبَرَنَا أَبُو مَعْمَرٍ إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أنا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَبِي جَعْفَرٍ الرَّازِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الرَّبِيعِ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، قَالَ: كُنَّا نَأْتِي الرَّجُلَ لِنَأْخُذَ عَنْهُ فَنَنْظُرُ إِذَا صَلَّى، فَإِنْ أَحْسَنَهَا جَلَسْنَا إِلَيْهِ، وَقُلْنَا: هُوَ لِغَيْرِهَا أَحْسَنُ، وَإِنْ أَسَاءَهَا قُمْنَا عَنْهُ، وَقُلْنَا: هُوَ لِغَيْرِهَا أَسْوَأُ. قَالَ أَبُو مَعْمَرٍ: لَفْظُهُ نَحْوُ هَذَا.

429. Bize Ebû Ma'mer İsmail b. İbrâhim haber verip (dedi ki) bize Abdullah b. Ebi Ca'fer er-Râzî, babasından, (o) er-Rebî'den, (o da) Ebu'l-Âliye'den (naklen) haber verdi (ki Ebu'l-Âliye) şöyle dedi: Biz, kendisinden (hadis) almak için adama gelirdik de namaz kıldığında bakardık; şayet güzel kılarsa, "o, başkasını (yani hadis rivâyetini) daha güzel yapar" diyerek yanına otururduk. (Namazını) kötü kılarsa; "O, başkasını (yani hadis rivâyetini) daha kötü yapar" diyerek yanından kalkardık.

Ebû Ma'mer; "Onun (yani Ebu'l-Âliye'nin) sözleri, bunun benzeridir" demiştir.

٤٣٠ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ - قَالَ: لَا أَدْرِي سَمِعْتُهُ مِنْهُ - أَوْ لِابْنِ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ: إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ دِينٌ فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ.

430. Bize Ebû Âsım haber verip (dedi ki, bunu ondan (yani zikredilecek haberi İbn Avn'dan) işitip işitmediğimi (tam) bilmiyorum, -veya İbn Avn'ın, Muhammed'den (naklen şöyle bir rivâyeti) var: Şüphesiz bu ilim dindir. Binaenaleyh, dininizi kimden aldığınıza (iyi) bakınız!"[659]

٤٣١ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: قُلْتُ لِطَاوُسٍ: إِنَّ فُلَانًا حَدَّثَنِي بِكَذَا وَكَذَا. قَالَ: فَإِنْ كَانَ صَاحِبُكَ مَلِيًّا فَخُذْ عَنْهُ.

431. Bize Mervân b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Sa'id b. Abdilaziz, Süleyman b. Mûsa'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Tâvûs'a dedim ki; "Falan bana şöyle şöyle hadis rivâyet etti, (ne dersiniz alayım mı?)." Şöyle karşılık verdi: Şimdi eğer arkadaşın, dininde ve bilgisinde kendisine güvenilir (meliyy) biri ise ondan (hadis) al."[660]

٤٣٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ، عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: جَاءَ بُشَيْرُ بْنُ كَعْبٍ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَجَعَلَ يُحَدِّثُهُ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَعِدْ عَلَيَّ الْحَدِيثَ الْأَوَّلَ. قَالَ لَهُ بُشَيْرٌ: مَا أَدْرِي عَرَفْتَ حَدِيثِي كُلَّهُ وَأَنْكَرْتَ هَذَا - أَوْ عَرَفْتَ هَذَا وَأَنْكَرْتَ حَدِيثِي كُلَّهُ - فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّا كُنَّا نُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ إِذَا لَمْ يَكُنْ يُكْذَبُ عَلَيْهِ، فَلَمَّا رَكِبَ النَّاسُ الصَّعْبَ

659- el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/129. Bkz. 425. ve 435. hadisler.

660- Bkz. 420. hadis.

وَالذَّلُولَ تَرَكْنَا الْحَدِيثَ عَنْهُ.

432. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Hişâm b. Huceyr'den, (o da) Tâvûs'dan (naklen) rivâyet etti (ki Tâvûs) şöyle dedi: Büşeyr b. Kâ'b İbn Abbâs'ın yanına geldi ve ona hadis rivâyet etmeye başladı. Sonunda İbn Abbâs "İlk hadisi bana tekrar et!" dedi. (O zaman) Büşeyr ona şöyle dedi: "Bilmiyorum, (acaba rivâyet ettiğim) bütün hadîsleri kabûl ettin de bunu inkâr mı ettin, yahut bunu kabul ettin de (diğer) bütün hadislerimi inkâr mı ettin?". Buna İbn Abbâs şöyle karşılık verdi. Doğrusu bizler Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem-, ona isnâd edilerek yalan söylenmediği zaman hadis rivâyet ederdik. Ama insanlar hırçın ve uysal (develere) binince (yani yanlış-doğru, uydurma-sahih her şeyi rivâyete başlayınca biz ondan hadis rivâyet etmeyi bırakdık).[661]

٤٣٣ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كُنَّا نَحْفَظُ الْحَدِيثَ، وَالْحَدِيثُ يُحْفَظُ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَتَّى رَكِبْتُمُ الصَّعْبَ وَالذَّلُولَ.

433. Bize İsmail b. Ebân haber verip dedi ki; bize Abdullah İbnu'l-Mübârek Ma'mer'den, (o) İbn Tâvûs'dan, (o) babasından, (o da) İbn Abbâs'dan (naklen) rivâyet etti (ki, İbn Abbâs) şöyle dedi: Biz hadisleri (sözleri haberleri) ezberlerdik -hadis ise ancak Reshulullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- ezberlenir-. Nihayet siz hırçın ve uysal (develere) bindiniz, (olur-olmaz her şeyi rivâyet etmeye başladınız. Bunun üzerine biz de hadis ezberlemeyi terkettik).[662]

٤٣٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: يُوشِكُ أَنْ يَظْهَرَ شَيَاطِينُ قَدْ أَوْثَقَهَا سُلَيْمَانُ

661- Müslim, Mukaddime, 4 (1/12-13). Bkz. 244. ve 422. hadislerin "Açıklama"ları.

662- Müslim, Mukaddime, 4 (1/13).

يُفَقِّهُونَ النَّاسَ فِي الدِّينِ.

434. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o) Leys'den, (o) Tâvûs'dan, (o da) Abdullah b. Amr'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: "Hz. Süleyman'ın bağlamış olduğu bazı şeytanların, insanları din konusunda bilgilendirmek üzere ortaya çıkmaları yakındır."(663)

AÇIKLAMA

Sahâbe-i kirâm, akılla bilinemeyecek konularda açıklama yaparsa, onların bunu Hz. Peygamber'den duymuş olduğu kabul edilir ve "hükmen peygamber sözü=merfû' hükmen" sayılır. Ancak bu esas, söz konusu sahâbenin, ehl-i kitaptan nakillerde bulunmayan kimseler olmaları halinde geçerlidir.

Sahâbî, ehl-i kitaptan nakiller yapan biri ise, onun akılla bilinemeyecek konulardaki açıklamaları, ehl-i kitaptan aldığı bilgilerle yaptığı kabul edilir. Hadisleri, Hz. Peygamber hayattayken yazmağa başlayan ve, Ebû Hureyre'nin şehâdetiyle(664) en çok hadîs bilen sahâbi olan Abdullah b. Amr, ehl-i kitaptan da nakillerde bulunan biri idi. Bunun için yukarıdaki haberi muhtemelen onun ehl-i kitap bilgisine dayanmaktadır.

٤٣٥ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، ثنا زَائِدَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ، قَالَ: انْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ هَذَا الْحَدِيثَ، فَإِنَّهُ دِينُكُمْ

435. Bize Ahmed b. Abdillah haber verip (dedi ki) bize Zâ'ide, Hişâm'dan, (o da) Muhammed'den (naklen) rivâyet etti (ki Muhammed) şöyle dedi: Bu hadisi kimden aldığınıza (iyi) bakınız! Çünkü o dininizdir.(665)

663- Müslim, Mukaddime, 4 (1/12).

664- Buhâri, ilm, 39 (1/36).

665- Bkz. 425. ve 430. hadisler.

«٣٩»

باب ما يتّقى من تفسير حديث النبي ﷺ وقول غيره عند قوله ﷺ

39. BÂB

HZ. PEYGAMBER'İN -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- HADİSİNİ AÇIKLAMAKDAN VE ONUN -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- SÖZÜNÜN YANINDA BAŞKASININ SÖZÜNDEN SAKINMA

٤٣٦ - أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: لَيُتَّقَى مِنْ تَفْسِيرِ حَدِيثِ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَمَا يُتَّقَى مِنْ تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ.

436. Bize Mûsa b. Halid haber verip (dedi ki) bize Mu'temir, babasından, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Kur'an'ın tefsirinden sakınıldığı gibi, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- hadisini açıklamaktan da kesinlikle sakınılır.

AÇIKLAMA

Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifleri, herkes tarafından daha iyi anlaşılabilmeleri için, gerek muhtevaları gerekse dil ve üslûb özellikleri sebebiyle açıklamaya ihtiyaç vardır. Bununla beraber bu, hem mesûliyetli hem de zor bir işdir. Mesûliyetlidir, çünkü Allah ve Resûlünün kelâmları hakkında açıklama yapılmaktadır. Delilsiz, isabetsiz bir açıklama ile, kasdedilenin tam aksi söylenebilir ve neticede helâl olan bir şey haram, haram olan helâl gösterilebilir. İnanan bir kimse için bunun mesûliyeti çok büyüktür. Kur'an ve Hadisleri açıklamak zordur, çünkü bunları ilâhi maksada uygun olarak anlayabilmek için; âyetlerin iniş sebepleri, hadislerin söyleniş ve meydana geliş şartları, birbirleriyle münâsebetleri, ifâde özellikleri ve çıkarılabi-

lecek hükümler gibi bir çok husûsu bilmek zarûreti vardır. Şu halde, Kur'an ve Hadisleri açıklamaya girişmeden önce bazı şartların gerçekleşmesi gerekir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: 1) Kur'an'ı bilmek: Kur'an âyetlerinin bazıları birbirini açıklayıcı mahiyettedirler. Hadislerde, genel olarak, Kur'an'ın bir açıklaması ve uygulamasından ibarettir. Bu sebeple, hem Kur'an âyetlerini hem de hadisleri iyi anlamak için, asıl olan Kur'an'ın tamamını iyi bilmek lâzımdır; 2) Sünneti bilmek: Sünnette de, Kur'an'ı açıklaması ve uygulamasını göstermesi yanında, birbirlerini, nesh, tahsis, takyîd, tafsîl gibi şekillerde açıklayıcı hususlar vardır. Bunun için yeterli bir sünnet bilgisi de lâzımdır; 3) Sahabenin konuyla ilgili görüşlerini bilmek: İki temel kaynağı, ilâhi maksada uygun olarak anlamak için, Kur'an'ın inişini ve Hz. Peygamber'in onu uygulayışını gören sahâbenin görüşlerini bilmek de mühimdir; 4) Arap dili ve edebiyatına yeterince vakıf olmak ve sözün mânâsının gerektirdiği hükmü bilmek; 5) Sahih bir i'tikad ve amelle sahih bir niyyete sahip olmak: Bunlar, ard niyetli anlamalara meydan vermemek ve ilâhi desteğe nail olmak için gereklidir.

Kur'an müfessiri için öngörülen şartlardan[666] hareketle tesbit ettiğimiz bu hususlar, işin asgari şartlarıdır. Tabiatıyle bu şartları taşımayanların Kur'an ve Hadislerden uzak durmaları gerekir diye bir şey söylemek mümkün değildir. Bilâkis her müslüman daima Kur'an ve hadislerle haşir neşir olmak, onları anlamaya, anladıklarını da uygulamaya çalışmak zorundadır. Ne var ki, mesûliyetini bilerek bu faaliyetlerinde ihtiyatlı davranması, Kur'an ve Hadis metinlerini değişik anlamaların muhtemel olduğunu düşünmesi, en uygun anlayışa varmak için bütün gücünü sarfetmesi, bunun için ilgili kitaplarla alimlere başvurması da ayrı bir mecburiyettir.

Burada hadislerin açıklamalarının, fakihlere düşen bir görev olduğunu[667] da kaydetmeliyiz. Bunun için, "Hadisciler eczacı, fakihler tabibdir" meâlinde sözler söylenmişdir.

٤٣٧ - أَخْبَرَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ ابْنُ

666- el-İtkân, 2/175 vd.

667- Tecrîd Mukaddimesi, 10-11

عَبَّاسٍ: أَمَا تَخَافُونَ أَنْ تُعَذَّبُوا أَوْ يُخْسَفَ بِكُمْ أَنْ تَقُولُوا: قَالَ رَسُولُ اللهِ وَقَالَ فُلَانٌ؟

437. Bize Sadaka İbnu'l-Fadl haber verip (dedi ki) bize Mu'temir, babasından, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Abbâs dedi ki, Resûlullah şöyle buyurdu, *falan ise şöyle dedi" demenizden dolayı cezalandırılmaktan veya yere batırılmakdan korkmuyor musunuz?"*

AÇIKLAMA

Bir meselede Hz. Peygamber bir hüküm vermişse artık müslüman için bunu kabul etmemek, bunun yanında başka bir görüş aramak imkânı yoktur. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Hayır, Rabb'ın hakkı için onlar aralarında çıkar çekişmeli işlerde seni (yani Hz. Peygamber'i) hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükme karşı içlerinde bir burukluk duymadan, (verdiğin hükme gönül hoşluğuyla razı olup) tam anlamıyla teslim olmadıkça inanmış olmazlar."*[668] *"Allah ve Resûlü bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir kadın ve erkeğe, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."*[669] Allah ve Resûlüne muhalefet edenler, dünya ve ahiret azâbına dûçar olmaya karşı da uyarılmaktadırlar. *Bununla* ilgili bir âyet meâli şöyledir: *"Peygamberin çağırmasını, aranızda herhangi birinizin diğerini çağırması gibi tutmayın. (Zira onun çağırmasına derhal koşmak gerekir. Peygamber'in çağırmasına aldırmazlık edilmez). Allah sizden, birbirinin arkasına gizlenerek sıvışıp gidenleri biliyor. Bundan dolayı o (Allah Resûlü)nün emrine aykırı davrananlar, kendilerine (dünyâda) bir belânın çarpmasından, yahut (ahirette) onlara acı bir azâbın uğramasından sakınsınlar."*[670]

٤٣٨ - أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرٍ، ثنا الْمُعَافَى، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ أَنَّهُ لَا رَأْيَ لِأَحَدٍ فِي كِتَابٍ، وَإِنَّمَا رَأْيُ الْأَئِمَّةِ فِيمَا لَمْ يَنْزِلْ فِيهِ

668- Nisâ' sûresi, 65.

669- Ahzâb sûresi, 36.

670- Nûr sûresi, 63.

كِتَابٌ، وَلَمْ تَمْضِ بِهِ سُنَّةٌ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَلَا رَأْيَ لِأَحَدٍ فِي سُنَّةٍ سَنَّهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ.

438. Bize el-Hasan b. Bişr haber verip (dedi ki) bize el-Mu'âfa, el-Evzâ'î'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ömer b. Abdilaziz (ilgili memurlara) şöyle yazmıştı: Kitâb'da ((yani Kur'an-ı Kerim'de hükmü bulunan meselede) hiç kimsenin görüş (beyânı hakkı) yoktur. Önder alimlerin görüş (beyânı hakkı) ancak, hakkında ne Kitab (Kur'an hükmü) inmiş, ne de Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- bir uygulama geçmiş olmayan şeylerdedir. Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- koyduğu, bir sünnette (hükmü bulunan meselede de) hiç kimsenin görüş (beyâna hakkı) yoktur.

٤٣٩ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ خَالِدٍ، ثنا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ خَطَبَ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللهَ لَمْ يَبْعَثْ بَعْدَ نَبِيِّكُمْ نَبِيًّا، وَلَمْ يُنْزِلْ بَعْدَ هَذَا الْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَهُ عَلَيْهِ كِتَابًا، فَمَا أَحَلَّ اللهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ فَهُوَ حَلَالٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَا حَرَّمَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ فَهُوَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، أَلَا وَإِنِّي لَسْتُ بِقَاضٍ وَلَكِنِّي مُنَفِّذٌ، وَلَسْتُ بِمُبْتَدِعٍ وَلَكِنِّي مُتَّبِعٌ، وَلَسْتُ بِخَيْرٍ مِنْكُمْ غَيْرَ أَنِّي أَثْقَلُكُمْ حِمْلًا، أَلَا وَإِنَّهُ لَيْسَ لِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِ اللهِ أَنْ يُطَاعَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ، أَلَا هَلْ أَسْمَعْتُ.

439. Bize Mûsa b. Hâlid rivâyet edip (dedi ki) bize Mu'temir b. Süleyman, Ubeydullah b. Ömer'den (naklen) rivâyet etti ki, Ömer b. Abdilaziz bir hutbe irad edip şöyle dedi: Ey insanlar! Şüphe yok ki Allah, peygamberinizden sonra hiçbir peygamber göndermemiş, ona indirdiği bu Kitab'dan sonra da hiçbir kitab indirmemişdir. Binaenaleyh Allah'ın, peygamberinin lisânıyla helâl kıldığı şeyler kıyamet gününe kadar helâl, peygamberinin lisânıyla haram kıldığı şeyler kıyamet gününe kadar haramdır. İyi bilin ki ben hüküm veren değil fakat (verilmiş olan hükmü) yerine getirenim,

bid'at işleyen değil, fakat (Allah ve Resûlü'ne) ittibâ edenim. Sizden daha hayırlı da değilim. Ne var ki yüküm, (üstlendiğim halifelik görevim) sizinkinden daha ağırdır. İyi bilin ki Allah'ın mahlûkatından hiç kimsenin, Allah'a isyan konusunda itaat edilme hakkı yoktur. Dikkat edin! Acaba işittirdim mi?

٤٤٠ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ سَعِيدٍ[1]، ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ، قَالَ: كَانَ طَاوُسٌ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ الْعَبَّاسِ: أُتْرُكْهَا. قَالَ: إِنَّمَا نُهِيَ عَنْهَا أَنْ تُتَّخَذَ سُلَّماً. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَإِنَّهُ قَدْ نُهِيَ عَنْ صَلَاةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ، فَلَا أَدْرِي أَتُعَذَّبُ عَلَيْهَا أَمْ تُؤْجَرُ؟ لِأَنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللهُ وَرَسُولُهُ أَمْراً أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾[2] قَالَ سُفْيَانُ: تُتَّخَذُ سُلَّماً، يَقُولُ: يُصَلِّي بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ.

440. Bize Abdullah b. Sa'id haber verip (dedi ki) bize Sufyân b. Uyeyne Hişâm b. Huceyr'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Tâvûs, ikindiden sonra iki rekât namaz kılardı. İbn Abbâs ona; "Bunu bırak!" dedi. (Tâvûs da); "Bu ancak, bir merdiven edinilmesin diye yasaklanmıştı" dedi. İbn Abbâs şöyle karşılık verdi: "Şu halde gerçek şu ki, ikindiden sonra namaz kılmak yasaklanmıştır. Artık bilmiyorum, ondan dolayı sana ceza mı verilir, sevap mı verilir; Çünkü Allah şöyle buyuruyor: "Allah ve Resûlü bir işte hüküm verdiği zaman artık inanmış bir erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur."(671)

Sufyân dedi ki; "Bir merdiven edinilir" şu demektir: "İkindiden sonra geceye kadar namaz kılınır."(672)

٤٤١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، نا ابْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَتَى رَسُولَ اللهِ بِنُسْخَةٍ مِنَ التَّوْرَاةِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، هٰذِهِ نُسْخَةٌ مِنَ التَّوْرَاةِ، فَسَكَتَ فَجَعَلَ يَقْرَأُ وَوَجْهُ رَسُولِ اللهِ يَتَغَيَّرُ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ:

671- Ahzâb sûresi, 36.

672- İkindiden sonra iki rekât namaz kılma hakkında bkz. 1441.-1443. hadisler.

ثَكِلَتْكَ الثَّوَاكِلُ، مَا تَرَى بِوَجْهِ رَسُولِ اللهِ ﷺ : فَنَظَرَ عُمَرُ إِلَى وَجْهِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ : أَعُوذُ بِاللهِ مِنْ غَضَبِ اللهِ وَمِنْ غَضَبِ رَسُولِهِ، رَضِينَا بِاللهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَوْ بَدَا لَكُمْ مُوسَى فَاتَّبَعْتُمُوهُ وَتَرَكْتُمُونِي لَضَلَلْتُمْ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ، وَلَوْ كَانَ حَيًّا وَأَدْرَكَ نُبُوَّتِي لَاتَّبَعَنِي[1].

441. Bize Muhammed İbnu'l-Alâ' haber verip (dedi ki) bize İbn Nümeyr, Mücâlid'den, (o) Âmir'den, (o da) Câbir'den (naklen) haber verdi ki (Bir gün) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), Resûlullah'a bir Tevrat nüshası getirdi ve "Ya Resûlallah dedi, bu bir Tevrat nüshasıdır". (Resûlullah) de bir şey söylemedi. Sonra o okumaya başladı. Bu esada Resûlullah'ın yüzü(nün rengi de) değişiyordu. Bunun üzerine Ebû Bekir (radıyallahu anh); "Evlât acısı görenler seni kaybedesice! Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- yüzünü hiç görmüyor musun?" dedi. Hz. Ömer o zaman Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- yüzüne baktı ve hemen; şöyle dedi: "Allah'ın gazabından, onun Resûlünün gazabından Allah'a sığınırım. Rab olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, peygamber olarak Hz. Muhammed'e razı olduk." Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Muhammed'in canı elinde olan (Allah'a) yemin olsun ki, şayet Mûsa sizin için ortaya çıksaydı ve siz de beni terkederek ona uysaydınız, doğru yoldan sapmış olurdunuz. Şayet o sağ olsa ve peygamberliğime kavuşsaydı bana ittibâ ederdi."*[673]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber, İsrailoğullarının haberlerini nakletmeye müsâade etmiştir. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Bir âyet de olsa benden tebliğ ediniz. İsrailoğullarından da rivâyet edebilirsiniz. Bunda bir mahzûr yoktur. Kim de bile bile bana isnâd ederek yalan söylerse Cehennemdeki yerine hazırlansın!"*[674] İbn Hacer ve Ayni, önceleri İsrâiloğullarından rivâyetin yasaklanmış olduğunu, bilâhare, islâmi ahkâmın, dini kaidelerin tamamen yerleşme-

673- el-Musannaf, 10/313-334; Ahmed b. Hanbel, 3/470-471; 4/265-266; Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/173-174, 182.

674- Buhârî, Enbiyâ, 50 (4/145).

sinden sonra buna müsâade edildiğini,[675] es-Sehâvî ise müsâadenin sadece ibretâmiz haberlere has olduğunu[676] kaydederler. Bu müsâade iledir ki Abdullah b. Amr, Yermûk savaşında elde ettiği ehl-i kitaba ait kitaplardan nakillerde bulunduğu[677] gibi diğer bir çok islâm büyüğü de bu tür kitaplardan nakillerde bulunmuşlardır. Bu durumda Hz. Ömer ile ilgili yukarıdaki haberde bazı özel durumlar söz konusu olmalıdır. Burada şu ihtimallerden biri veya birkaçı düşünülebilir: 1) Bu olay, İsrailoğullarından rivâyet izninden önce meydana gelmiştir: 2) Kendisine, dünya ve ahiret saadeti için her şeyi ihtiva eden Kur'an gönderilen Hz. Peygamber, muharref olduğu sâbit olan Tevrat'ın, huzurunda okunmasını hoş karşılamamıştır: 3) Her ne kadar İsraili haberlerin nakline müsâade edilmişse de, henüz Kur'an bir mushaf içinde bir araya toplanmamış iken Tevrât gibi kitapların müslümanlarca okunması, elden ele dolaştırılması kerih görülmüştür; 4) Hz. Ömer vahy kâtiplerindendi. Vahy kâtiplerine, Kur'an'ın metnini her türlü şâibeden korumak için, Hz. Peygamber'in hadislerini yazmanın bile yasaklandığı nakledilmektedir. Hz. Ömer'in Tevrât'ı yazıp okumasının kerih görülmesinde bu durumun da rolü olabilir.

Ehl-i Kitâb'ın, yalan olduğu bilinmeyen haberlerini nakletmek umûmen caiz görülmüşse de, bu hususta duruma göre hükmün değişeceğini kaydetmek lâzımdır. Meselâ Kur'an ve hadisi tam olarak veya yeterince öğrenmemiş olan kimselerin, bunlar dururken, tahrif edildikleri kesin olarak bilinen ve çoğu ahkâmı Allah tarafından yürürlükten kaldırılmış olan eski semâvî din kitaplarıyla uğraşmaları dinen caiz değildir. Bu meselede İslâm devletinin başkanı ve yetkili alimler, zaman ve zemine göre, ilgili nasslar ışığında ictihad edip hüküm vermek durumundadırlar. Meselenin bu yönünden dolayı Hz. Ömer,[678] Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mes'ûd ve diğer bazı sahâbiler, İsraili haberleri nakletmeyi yasaklamışlardı.[679]

Bu söylenen hususlar, Kur'an ve Hadis vasıtasıyla nakledilmeyen, dolayısıyla muharref veya uydurma olup olmadıkları bilineme-

675- Fethu'l-Bâri, 13/261; Umdetu'l-Kâri, 16/45.

676- Fethu'l-Muğis, 1/125.

677- a.g.e., 1/124.

678- Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/182.

679- Fethu'l-Muğis, 1/125.

yen, gerek sözlü olarak nakledilen gerekse elde mevcut Tevrat ve İncillerde yer alan haberlerle alâkalıdır. Bilindiği gibi Kur'an ve Hadiste eski semâvi dinlere ait birçok haber bulunmaktadır. Bu haberlerden ahkâmla ilgili olanları, bazı esaslar dahilinde müslümanlar için de geçerlidir. Bu mesele fıkıh usûlü kitaplarında genişçe ele alınmıştır. Bu kitaplarda bu konuyla ilgili olarak tesbit edilen esaslar şöyledir: 1) Eski şeriatlere ait olan ama Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i şerifler vasıtasıyla öğrenilmeyen hükümlere itibar edilmez; 2) Hükmünün kaldırılmış olduğuna dair islâmi bir delil bulunan şeyler bizim için delil olmaz. Aynı şekilde eski kavimlere mahsûs olan hükümler de İslâm'da geçerli değildir; 3) Eski şeriatlere ait olan ve İslâmi kaynaklarda yani Kur'an ve hadiste de zikredilen ama yürürlükden kaldırılıp kaldırılmadıkları belirtilmeyen hükümler, İslâm alimleri arasında ihtilâf konusudur. Bu noktada şu usûl ihtilâfı halledebilir: Şayet eski şeriatlerdeki söz konusu hükmün onlara has olduğuna dair bir karine varsa bu bizim için hüccet olmaz. Söz konusu hükmün umûmi bir hüküm olduğuna delâlet eden bir karine varsa bu bizim için hüccet olur.[680] Asılları ilâhi de olsa, tahrif edilen ve bu suretle yabancılaşan kültürlere karşı gösterilen bu hassasiyet, kültür emperyalizminin mahvedici etkileri altında olan günümüz müslümanları için ne kadar mânâlıdır.

٤٤٢ - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، أنا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي رَبَاحٍ شَيْخٍ مِنْ آلِ عُمَرَ، قَالَ: رَأَى سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ رَجُلًا يُصَلِّي بَعْدَ الْعَصْرِ الرَّكْعَتَيْنِ يُكْثِرُ فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، أَيُعَذِّبُنِي اللهُ عَلَى الصَّلَاةِ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ يُعَذِّبُكَ اللهُ بِخِلَافِ السُّنَّةِ.

442. Bize Kabisa rivâyet edip (dedi ki) bize Sufyân, Ömer'in soyundan yaşlı biri olan Ebû Rebâh'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Sa'îd İbnu'l-Museyyeb, ikindiden sonra, fazla olarak iki rekât namaz kılan bir adam gördü. Bunun üzerine (namaz kılan adam) ona; "Ebû Muhammed! Allah, namazdan dolayı beni cezalandırır mı?" dedi. O şöyle cevap verdi: "Hayır! Ama seni, sünnete aykırı hareket etmekden dolayı cezalandırır!"[681]

680- İslâm Hukuku Metodolojisi, 294-296; Fıkıh (İslâm Hukûku) Usûlü, 344-348.

681- İkindiden sonraki iki rekât namaz için bkz 440.- 1441.-1443. hadisler.

«٤٠»

باب تعجيل عقوبة من بلغه عن النبي ﷺ حديث فلم يعظّمه ولم يوقّره

40. BÂB

KENDİSİNE HZ. PEYGAMBER'DEN -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- BİR HADİS ULAŞIP DA ONU ULULAMAYAN VE ONA SAYGI GÖSTERMEYEN KİMSENİN CEZASININ HEMEN VERİLMESİ

٤٤٣ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي ابْنُ عَجْلَانَ، عَنِ الْعَجْلَانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، قَالَ: بَيْنَمَا رَجُلٌ يَتَبَخْتَرُ فِي بُرْدَيْنِ خَسَفَ اللهُ بِهِ الْأَرْضَ، فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ فِيهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَقَالَ لَهُ فَتًى قَدْ سَمَّاهُ وَهُوَ فِي حُلَّةٍ: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، أَهٰكَذَا كَانَ يَمْشِي ذٰلِكَ الْفَتَى الَّذِي خُسِفَ بِهِ؟ ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ فَعَثَرَ عَثْرَةً كَادَ يَتَكَسَّرُ مِنْهَا، فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لِلْمُنْخَرِيْنِ وَلِلْفَمِ: إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ[1].

443. Bize Abdullah b. Sâlih haber verip (dedi ki) bana el-Leys rivâyet edip (dedi ki) bana İbn Aclân, el-Aclân'dan, (o) Ebu Hureyre'den, (o da) Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) rivâyet etti (ki Resûlullah) şöyle buyurdu: Bir ara bir adam çizgili iki kumaşın içinde, (bunlara bürünmüş olarak) böbürlene böbürlene yürüyordu. (Bundan dolayı) Allah onu yere batırıverdi. Artık o, kıyamet gününe kadar, bağırıp çağırarak yerin dibine batmaya devam edecektir."[682] Bunun üzerine takım bir elbise giymiş olan, (haberi nakleden el-Aclân'ın) ismini de söylediği bir genç şöyle dedi: "Ebû Hureyre! Yere batırılmış olan o genç şöyle mi yürü-

682- Buhâri, Libâs, 5 (7/34); Müslim, Libâs, 49 (3/1653); Ahmed b. Hanbel, 3/267, 315, 390, 413, 456, 467, 492, 497, 531.

yordu?" (Yürüyüş taklidi yapan genç) sonra işaretler yaptı, derken öyle bir tökezledi ki neredeyse parçalanacakdı. Bunun üzerine Ebû Hureyre şöyle dedi: "Burnu ve ağzı üzerine yere çarpılsın! (Allah ne güzel buyurmuş) *"O alay edenlere karşı biz sana yeteriz!"*(683)

٤٤٤ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا هَارُونُ - هُوَ ابْنُ الْمُغِيرَةِ -، عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي قَيْسٍ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ خِرَاشِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: رَأَيْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَتًى يَخْذِفُ، فَقَالَ لَهُ شَيْخٌ: لَا تَخْذِفْ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنِ الْخَذْفِ، فَغَفَلَ الْفَتَى فَظَنَّ أَنَّ الشَّيْخَ لَا يَفْطَنُ لَهُ، فَخَذَفَ، فَقَالَ لَهُ الشَّيْخُ: أُحَدِّثُكَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَنْهَى عَنِ الْخَذْفِ ثُمَّ تَخْذِفُ؟!! وَاللهِ لَا أَشْهَدُ لَكَ جَنَازَةً وَلَا أَعُودُكَ فِي مَرَضٍ، وَلَا أُكَلِّمُكَ أَبَدًا. فَقُلْتُ لِصَاحِبٍ لِي يُقَالُ لَهُ: مُهَاجِرٌ: انْطَلِقْ إِلَى خِرَاشٍ فَاسْأَلْهُ فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ عَنْهُ فَحَدَّثَهُ(1).

444. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Hârûn -ki o İbnu'l-Muğire'dir.-, Amr b. Ebû Kays'dan, (o) ez-Zübeyr b. Adiyy'den, (o da) Hırâş b. Cübeyr'dan (naklen) rivâyet etti (ki Hırâş) şöyle dedi: (Bir gün) caminin içinde (sapanla veya parmaklarıyla) taş atan bir genç gördüm. Bir ihtiyar ona; "Böyle taş atma! Çünkü ben, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- (sapanla veya parmaklarla) taş atmayı yasakladığını işittim" dedi. Sonra bu genç gafil davranıp ihtiyarın kendisine dikkat etmeyeceğini zannetti ve, (sapanla veya parmaklarıyla tekrar) taş attı. Bunun üzerine ihtiyar ona şöyle dedi: "Sana, Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- (sapanla veya parmaklarla) taş atmayı yasakladığını işittiğimi söylüyorum. Sen yine böyle taş atıyorsun! Vallahi, ne senin cenazene katılırım, ne hastalığında seni ziyaret ederim, ne de ebediyyen seninle konuşurum!"(684)

(Amr b. Ebî Kays dedi ki,) Muhâcir isimli bir arkadaşıma; "Hı-

683- Hıcr sûresi, 95.

684- Bkz. 446. hadisin kaynakları ve "Açıklama"sı.

râş'a git ve (bunu) ona sor" dedim. O da gelip bunu ona sordu. O da ona (aynen) rivâyet etti.

٤٤٥ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ، قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْخَذْفِ، وَقَالَ: إِنَّهَا لَا تَصْطَادُ صَيْداً وَلَا تَنْكِي عَدُوّاً، وَلٰكِنَّهَا تَكْسِرُ السِّنَّ وَتَفْقَأُ الْعَيْنَ. فَرَفَعَ رَجُلٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعِيدٍ قَرَابَةٌ شَيْئاً مِنَ الْأَرْضِ، فَقَالَ: هٰذِهِ وَمَا يَكُونُ هٰذِهِ؟! فَقَالَ سَعِيدٌ: أَلَا أَرَانِي أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ ثُمَّ تَهَاوَنُ بِهِ، لَا أُكَلِّمُكَ أَبَداً[1].

445. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, (o) Sa'id b. Cübeyr'den, (o da) Abdullah b. Muğaffel'den (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- (sapanla veya parmaklarla) taş atmayı yasakladı ve; *"O, ne av avlar, ne de düşman kırıp geçirir. Ama diş kırar, göz çıkarır"* buyurdu. Bu rivâyet üzerine, Sa'îd ile aralarında akrabalık bulunan bir adam yerden bir şey aldı ve, (atarak); "Bu mu? Bu ne olur ki?" dedi. Bunun üzerine Sa'îd de şöyle dedi: "Allah Allah! Ben sana Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- hadis rivâyet ediyorum; sen ise onu hafife alıyorsun! Seninle ebediyyen konuşmayacağım!"(685)

٤٤٦ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يَزِيدَ، نا كَهْمَسُ بْنُ الْحَسَنِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ ابْنِ بُرَيْدَةَ، قَالَ: رَأَى عَبْدُ اللهِ بْنُ مُغَفَّلٍ رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِهِ يَخْذِفُ، فَقَالَ: لَا تَخْذِفْ، فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَنْهَى عَنِ الْخَذْفِ - أَوْ كَانَ يَكْرَهُ - وَأَنَّهُ لَا يُنْكَأُ بِهِ عَدُوٌّ وَلَا يُصَادُ بِهِ صَيْدٌ، وَلٰكِنَّهُ قَدْ يَفْقَأُ الْعَيْنَ وَيَكْسِرُ السِّنَّ، ثُمَّ رَآهُ بَعْدَ ذٰلِكَ يَخْذِفُ فَقَالَ لَهُ: أَلَمْ أُخْبِرْكَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يَنْهَى عَنْهُ، ثُمَّ أَرَاكَ تَخْذِفُ، وَاللهِ لَا أُكَلِّمُكَ أَبَداً[1].

685- Bkz. 446. hadisin kaynakları ve "Açıklama"sı.

446. Bize Abdullah b. Yezîd haber verip (dedi ki) bize Kehmes İbnu'l-Hasan, Abdullah b. Büreyde'den, onun şöyle dediğini haber verdi: (Bir gün) Abdullah b. Muğaffel, arkadaşlarından bir adamı (sapanla veya parmaklarıyla) taş atarken gördü ve; "Böyle taş atma, dedi, çünkü Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- (sapanla veya parmaklarla) taş atmayı yasaklar, kerih görürdü. Ayrıca onunla ne düşman kırılıp geçirilir, ne de av avlanır. Ama o göz çıkarabilir, diş kırabilir." Bundan sonra onu yine böyle taş atarken gördü. Bunun üzerine ona şöyle dedi: Sana, bunu Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- yasakladığını haber vermedim mi? Yine görüyorum ki böyle taş atıyorsun! Vallahi seninle ebediyyen konuşmayacağım!"[686]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, müslümanın müslüman üzerindeki haklarını saydığı bir hadisinde,[687] selâm alıp-vermeyi, müslümanı hastalandığında ziyaret etmeyi, öldüğünde cenazesini teşyî' etmeyi bu haklar arasında saymıştır. Hz. Peygamber diğer bir hadisinde ise, *"Bir müslümana, (din) kardeşine üç günden fazla küs durması helâl olmaz"*[688] buyurmuştur.

Bu hükümlere rağmen bir hadise muhalefete, yukarıdaki haberlerde gördüğümüz aksülameller gösterilmiştir. Bunun sebebi, herhalde, sözkonusu muhalefetlerin ya hadisi inkâr etme ya da önemsememe, küçümseme olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Çünkü sâbitliği kesin olan bir hadisi (bu, sonraki dönemler için mutevâtir hadis demektir.) inkâr etmek, inkâr edeni küfre götürür. Hatta fakihlerin ıstılahına göre meşhûr olan bir hadisi inkâr etmek bile, sahih olan görüşe göre inkâr edeni delâlete düşüreceği söylenmişse de, ekseri alimlere göre inkâr edeni küfre götürür. Haber-i âhâd da olsa, bir hadisi alay etmek, küçümsemek, hakir görmek, inkâr etmek suretiyle

686- Buhâri, Zebâ'ih, 5 (6/219); Edeb, 122 (7/124); Müslim, Sayd, 54 (3/1547); Ebû Dâvûd Edeb, 166 (4/368); Nesâ'î, Kasâme, 40 (8/42); İbn Mâce, Mukaddime, 2 (1/8); Sayd, 11 (2/1075); Ahmed b. Hanbel, 5/54-57.

687- Müslim, Selâm, 4, 5 (4/1704-1705).

688- Müslim, Birr, 25 (4/1984).

terketmek de insanı küfre götürür.[689]

Diğer taraftan üç günden fazla küs durma yasağı, bunu meşrû kılan bir sebeb bulunmadığı durumlardadır. İnsanın, yaratılışı icabı göstereceği kızgınlık ve huyuzluklar sebebiyle, bunların geçmesini sağlamak için üç güne kadar küs durma mübâh görülmüştür. Daha fazla bir müddet küs durmak ise ancak bunu gerektirici meşrû bir sebebin bulunması halinde caizdir. Nitekim Tebûk gazvesine mâzeretsiz katılmayan üç sahâbeyle konuşulması, elli gün yasaklanmıştı. Yukarıdaki olaylarda da küs durmayı meşrû kılan bir sebep vardır. Bu da, itaatle mükellef olduğumuz Hz. Peygamber'in bir yasaklamasına muhalefet edilmesidir.

Bir ma'siyet sebebiyle küs durmanın müddeti, bu ma'siyeti yapanın bunu bırakmasına kadardır. Bu müddet esnasında, itâate ve iyiliğe dâvet, kötülükten menetme maksadıyla onunla konuşmak, meşrû sayılmıştır. el-Muhıbbu't-Taberi, üç günden fazlası yasak olan küs durmanın, karşılaşıldığında selâm alıp-vermeyi terketmek olduğunu söylemiştir. Bazı alimler küs durmanın selâm alıp-vermekle, diğer bazıları ise önceki samimiyet derecesindeki hale dönmekle sona ereceğini söylemişlerdir.[690]

Taş atma meselesine gelince, alimler taş atıp öldürülen hayvanın etinin yenilmesinin haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü bu suretle av, taşın keskin tarafıyla değil, taşı atanın gücüyle öldürülmekte, Kur'an'da *"ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği"*[691] şeklinde tarif edilen helâl av olmaktan çıkmakta ve yine Kur'an'da etinin yenilmesinin haram olduğu bildirilen *"mevkûze; (odun veya taşla) vurulmuş"*[692] hayvan hükmünü almaktadır. Ancak taş atılarak vurulan hayvan ölmeden önce yetişilip kesilirse onun eti helâl olur. Bu meselede esas olan, hayvanın ölümünün yaralanma (ve dışarı kan akma) ile olup olmadığıdır. Eğer yaralanma ile olduğu kesin ise eti helâl, şüpheli ise veya taşın ağırlığı ile yahut atanın gücü ile olduğu kesin ise eti haram olur.[693]

689- Bkz. Şerhu'l-Fıkhı'l-Ekber, 166-168.

690- Fethu'l-Bâri, 22/287 vd.

691- Mâ'ide sûresi, 94.

692- Mâ'ide sûresi, 3.

693- el-Hidâye, 4/123; Feyzu'l-Kadir, 6/313-314; Fethu'l-Bâri, 21/13-14.

Yukarıdaki hadisle, yaralanması veya öldürülmesi haram olan bir canlıya, bir insana zarar verme tehlikesi bulunan yerlerde sapan gibi aletlerle taş atma menedilmektedir. Açık arazi gibi böyle bir tehlikenin bulunmadığı yerlerde ise bu şekilde taş atmak caizdir.

٤٤٧ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، ثنا سَعِيدُ بْنُ بَشِيرٍ[٢]، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَ ابْنُ سِيرِينَ رَجُلاً بِحَدِيثٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ رَجُلٌ: قَالَ فُلَانٌ كَذَا وَكَذَا. فَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ: أُحَدِّثُكَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ وَتَقُولُ: قَالَ فُلَانٌ وَفُلَانٌ كَذَا وَكَذَا؟!!! لَا أُكَلِّمُكَ أَبَداً.

447. Bize Mervân b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Said b. Beşîr, Katâde'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Sirin bir adama, Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadis rivâyet etti. Adam da; "Falan şöyle şöyle söyledi," dedi. Bunun üzerine İbn Sirin şöyle karşılık verdi: "Ben sana Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- hadis rivâyet ediyorum. Sen ise, falana falan şöyle şöyle söyledi, diyorsun! Seninle ebediyyen konuşmayacağım!

٤٤٨ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِذَا اسْتَأْذَنَتْ أَحَدَكُمُ امْرَأَتُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَمْنَعْهَا. فَقَالَ فُلَانُ ابْنُ عَبْدِ اللهِ: إِذاً وَاللهِ أَمْنَعُهَا. فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ ابْنُ عُمَرَ، فَشَتَمَهُ شَتْمَةً لَمْ أَرَهُ شَتَمَهَا أَحَداً قَبْلَهُ، ثُمَّ قَالَ: أُحَدِّثُكَ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَتَقُولُ: إِذاً وَاللهِ أَمْنَعُهَا؟!![٣].

448. Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzâî'den, (o) ez-Zührî'den, (o) Sâlim'den, (o da) İbn Ömer'den (naklen) haber verdi ki, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- **şöyle buyurdu:** *"Sizden birinizden, hanımı, camiye (gitmek için) izin istediği zaman onu menetmesin!"* Bu rivâyet üzerine Abdullah'ın bir oğlu; "Yine de, val-

lahi, onları menedeceğim" dedi. İbn Ömer hemen ona dönüp öyle bir sövdü ki, daha önce hiç kimseye böyle sövdüğünü görmemiştim. Sonra da şöyle dedi: Ben sana Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- hadis rivâyet ediyorum, sen ise; "Yine de, vallahi, onları menedeceğim" diyorsun![694]

٤٤٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُمَيْدٍ، ثنا هَارُونُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، عَنْ مَعْرُوفٍ، عَنْ أَبِي الْمَخَارِقِ قَالَ: ذَكَرَ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنْ دِرْهَمَيْنِ بِدِرْهَمٍ، فَقَالَ فُلَانٌ: مَا أَرَى بِهَذَا بَأْساً يَداً بِيَدٍ. فَقَالَ عُبَادَةُ: أَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ، وَتَقُولُ: لَا أَرَى بِهِ بَأْساً؟!!، وَاللهِ لَا يُظِلُّنِي وَإِيَّاكَ سَقْفٌ أَبَداً.

449. Bize Muhammed b. Humeyd haber verip (dedi ki) bize Hârûn İbnu'l-Muğire, Ma'rûf'dan, (o da) Ebu'l-Muhârik'-den (naklen) rivâet etti (ki Ebu'l-Muhârik) şöyle dedi: (Bir gün) Ubâde İbnu's-Sâmit, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- bir dirheme mukabil iki dirhem (alış-verişini) yasakladığını[695] zikretti de falan kimse; "Peşin olursa bunda bir mahzur görmüyorum" dedi. Bunun üzerine Ubâde (kızdı ve) şöyle dedi: Ben; "Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu" diyorum. Sen ise; "Bunda bir mahzur görmüyorum" diyorsun. Vallahi ebediyyen seninle bir tavan altında kalmayacağım!

٤٥٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الرِّفَاعِيُّ، ثنا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ، عَنْ زَمْعَةَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ وَهْرَامٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

694- Müslim, Salât, 135-140 (1/327-328); Buhâri, Ezân, 162 (1/210), 166 (1/211), Cum'a, 13 (1/216); Ebû Dâvûd, Salât, 52 (1/155); Tirmizi, Salât, 400 (2/459); Muvatta', Kıble, 12 (1/197); Ahmed b. Hanbel, 2/36, 43, 45, 76. Bkz. 1281. hadis.

695- Şâhidleri için bkz. Buhâri, Buyû', 20 (3/10); Nesâ'î, Buyû', 41 (7/239). Bkz. 2581. ve 2582. hadislerin "Açıklama"sı.

قَالَ: لاَ تَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلاً[1] قَالَ: وَأَقْبَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ قَافِلاً، فَانْسَاقَ رَجُلاَنِ إِلَى أَهْلَيْهِمَا، وَكِلاَهُمَا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلاً.

450. Bize Muhammed b. Yezîd er-Rifâ'î haber verip (dedi ki) bize Ebû Âmir el-Akadî, Zem'a'dan, (o) Selem b. Vehrâm'dan, (o) İkrime'den, (o) ibn Abbâs'dan, (o da) Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- (naklen) rivâyet etti (ki Hz. Peygamber) şöyle buyurdu: *"Kadınlar(ınızın) kapısını geceleyin çalmayınız!* (İbn Abbâs) dedi ki; (Daha sonra) Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bir seferden dönerek gelmişti de iki adam, (Hz. Peygamber'in emrine uymayıp) hemen ailelerine gittiler ve her ikisi de hanımının yanında bir adam buldu.[696]

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, uzun bir zamandan beri ailesinden ayrı kalan kimsenin hemen ansızın evine gitmemesini emir ve tavsiye etmiştir. Bunun sebebi, bazı rivâyetlerde bizzat Hz. Peygamber açıkladığı gibi,[697] kadının; temizlenerek, üst-başını düzelterek, uzun zamandan beri kendisinden ayrı kalmış olan kocasının karşısına iyi ve güzel bir halle çıkmasını sağlamaktır. Karı ile koca arasındaki sevgi bağının kuvvetlenip devam etmesinde bu gibi hususların da rolü vardır. Eve önceden kocanın geliş haberinin ulaşmış veya ulaştırılmış olması ile ayrılığın uzun olmaması hallerinde gece-gündüz ansızın eve gitmekte hiçbir mahzur yoktur. Buradan gece gidilmemesinin özellikle tavsiye edilmesi; kadının kocasının gelişini geceleyin haber almasının zor olması sebebiyle, gece karanlığında sû-i zanna sebeb olacak ve kötü akıbetlere sürükleyecek şeylere mani olmak içindir. Bu hususla ilgili olarak Abdullah b. Revâha'nın başından geçen şu olayı zikredebiliriz: Abdullah bir sefer dönüşü geceleyin hanımının yanına gitmek için acele etmiş. Evin yanına geldiğinde bir de görmüş ki içerde lamba yanmakta. Hanımıyla da biri var. Hemen kılıcını çekmiş. Hanımının haberdâr olup yanındakinin, kendisini taramakta olan falanca kadın olduğunu söylemesi üzerine büyük bir kaza önlenmiş.[698] Gündüzün ekseriya bu mahzûrlar yoktur veya ge-

696- Tirmizi, İsti'zân, 19 (5/66). Bkz. 2634. hadis.

697- Müslim, İmâret, 182 (3/1527).

698- Ahmed b. Hanbel, 3/451. Haberin devamında, bunun üzerine "gece gitmeme" emrinin verildiği naklediliyor.

ceye nisbetle daha azdır. Bununla beraber Hz. Peygamber, uzun ayrılıkdan sonra gündüzün de hanımın yanına ansızın gitmeyi hoş karşılamamıştır. Câbir b. Abdillah'ın rivâyetine göre bir sefer dönüşü gündüzün Medine'ye geldiklerinde Hz. Peygamber onları, hemen evlerine gitmekten alıkoymuş, akşamı beklemelerini tavsiye etmiştir.[699]

Bazı rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in sözü (merfû') olarak, "kadınların hainlik yapıp yapmadıklarını araştırmak için" böyle yapılmaması gibi bir sebeb gösteriliyorsa da, sebeb belirtici bu ilâve, büyük ihtimalle, râvilerden birinin açıklamasıdır. İmam Müslim, bu ilaveli rivayeti verdikten sonra, bunun ravilerinden olan Sufyân'ın, ilâve kısmının peygambere ait olup olmadığında müteredditolduğunu hadîsin diğer rivâyetlerinde bu ilâvenin olmadığını kaydeder.[700] Sahih-i Buhâri'de de bab başlığı ("terceme") olarak, Hz. Peygamber'e nisbet etmeksizin benzer bir cümle görülüyorsa da[701] İbnut-Tîn bu ilâve kısmının, Sahih-i Buhâri'-nin çoğu nüshalarında bulunmadığını söylemiştir.[702]

İbn Abbâs'ın yukarıda naklettiği olayda,[703] Hz. Peygamber'in tavsiyesine uymamış olanların gayr-ı meşrû ve nâhoş bir durumla karşılaşmaları, bu muhalefetlerinin cezasıdır.[704] Yoksa Hz. Peygamber, gece gitmeme tavsiyesini böyle durumlarla karşılaşmamak için yapmış değildir, Allahu a'lem.

٤٥١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ حَرْمَلَةَ الْأَسْلَمِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ نَزَلَ الْمُعَرَّسَ، ثُمَّ قَالَ: لَا تَطْرُقُوا النِّسَاءَ لَيْلًا. فَخَرَجَ رَجُلَانِ مِمَّنْ سَمِعَ مَقَالَتَهُ فَطَرَقَا أَهْلَهُمَا، فَوَجَدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا.[1]

699- Müslim, İmâret, 181 (3/1527).

700- a.g.e., 184, 185 (3/1528).

701- Buhâri, Nikâh, 120 (6/161)

702- Umdetu'l-Kâri, 20/220.

703- İbn Ömer de aynı olayı nakleder; Fethu'l-Bâri, 19/406.

704- Fethu'l-Bâri, 19/405.

451. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î, Abdurrahman b. Harmele el-Eslemî'den, (o da) Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb'den (naklen) rivâyet etti (ki Sa'îd) şöyle dedi: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bir seferden geldiğinde konaklama yerinde konaklar, ardından şöyle buyururdu: *"Kadınlar(ınızın) kapısını geceleyin çalmayınız!"*. Bundan sonra, onun sözünü işitmiş olanlardan iki adam çıkıp, geceleyin ailelerinin kapılarını çaldılar (yani evlerine gittiler) de onlardan her biri hanımının yanında bir adam buldu.(705)

٤٥٢ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ حَرْمَلَةَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ يُوَدِّعُهُ بِحَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ، فَقَالَ لَهُ: لَا تَبْرَحْ حَتَّى تُصَلِّيَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لَا يَخْرُجُ بَعْدَ النِّدَاءِ مِنَ الْمَسْجِدِ إِلَّا مُنَافِقٌ، إِلَّا رَجُلٌ أَخْرَجَتْهُ حَاجَةٌ وَهُوَ يُرِيدُ الرَّجْعَةَ إِلَى الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: إِنَّ أَصْحَابِي بِالْحَرَّةِ. قَالَ: فَخَرَجَ. قَالَ: فَلَمْ يَزَلْ سَعِيدٌ يَوْلَعُ بِذِكْرِهِ حَتَّى أُخْبِرَ أَنَّهُ وَقَعَ مِنْ رَاحِلَتِهِ فَانْكَسَرَتْ فَخِذُهُ.

452. Bize Ebu'l-Muğire haber verip (dedi ki) bize el-Evzâ'î rivâyet etti. (O dedi ki) bize Abdurrahman b. Harmele rivâyet edip dedi ki, bir adam Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb'in yanına, hacca -veya umreye- gitmek üzere onunla vedâlaşmaya geldi de (Sa'îd) ona; "Namaz kılmadıkça ayrılma!, dedi, çünkü Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *"Ezandan sonra camiden, (yine) camiye dönmeyi isteyerek bir ihtiyacı için çıkacak kimse hariç, başkası değil sadece münafık çıkar."* (Adam) "Arkadaşlarım Harre'de(706) (beni bekliyorlar.)" dedi. (Abdurrahman) dedi ki, (adam) sonra çıktı, gitti. (Abdurrahman) dedi ki; Sa'îd onu sürekli anarak tenkîd edip durdu. Nihayet kendisine, onun bineğinden düşüp uylu-

705- Bu hadis murseldir. Sa'îd İbnu'l-Müseyyeb, tâbiûndandır.

706- "Harre" volkanik siyah taşlarla kaplı yer demektir. Arap kabilelerinin her birinin böyle bir taşlı yeri vardı. Kış mevsiminde çadırlarını buralarda kurarlardı. Medine'nin dışında da böyle meşhur bir taşlı arazi vardır. Burada, muhtemelen Medine dışındaki bu yer söz konusudur.

günun kırıldığı haberi verildi.(707)

«٤١»

باب من كره أن يملّ الناس

41. BÂB

İNSANLARI BIKTIRMAYI KERÎH GÖREN KİMSELER

٤٥٣ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ الْوَارِثِ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: لَا تُمِلُّوا النَّاسَ.

453. Bize Abdussamed İbnu'l-Vâris haber verip (dedi ki) bize Şu'be, Ebû İshak'dan (o) Ebu'l-Ahvas'dan, (o da) Abdullah'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah); "İnsanları bıktırmayınız!" dedi.

٤٥٤ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا شُعَيْبٌ، عَنْ كُرْدُوسٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: إِنَّ لِلْقُلُوبِ لَنَشَاطاً وَإِقْبَالاً، وَإِنَّ لَهَا تَوْلِيَةً وَإِدْبَاراً، فَحَدِّثُوا النَّاسَ مَا أَقْبَلُوا عَلَيْكُمْ.

454. Bize Yezid b. Harûn haber verip (dedi ki) bize Şuayb, Kürdûs'den, (o da) Abdullah'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Şüphe yok ki kalblerin arzuyla yapma, istekle yönelme (anları) vardır. Yine şüphe yok ki onların yüz çevirme, geri

707- Merfû kısmının merfû ve mevkûf şâhidleri için bkz. 1208. hadis; Muvatta', Sefer, 56 (1/162); Mecmeu'z-zevâid, 2/5.

dönme (yani isteksizlik anları da) vardır. Binaenaleyh insanlara, hadisi size istekle yöneldikleri sürece rivâyet ediniz.(708)

٤٥٥ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا أَبُو هِلَالٍ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ: كَانَ يُقَالُ: حَدِّثِ الْقَوْمَ مَا أَقْبَلُوا عَلَيْكَ بِوُجُوهِهِمْ، فَإِذَا الْتَفَتُوا فَاعْلَمْ أَنَّ لَهُمْ حَاجَاتٍ(١).

455. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Ebû Hilâl rivâyet edip dedi ki; el-Hasan'ı, şöyle derken işittim: Denirdi ki bir topluluğa hadisi, yüzleriyle size yöneldikleri sürece rivâyet ediniz. Yüz çevirdiklerinde bil ki onların bazı ihtiyaçları var.

AÇIKLAMA

Yapılan her işten arzu edilen sonucun alınmasında, onun istekle yapılması ile rûhen ve bedenen zinde ve dinç hallerde yapılmasının büyük payı vardır. İşe, bıkkınlık duymadan devam edilmesi için de bunlar gereklidir.

Bu yüzden gerek ferdi işlerde gerekse ikili işlerde bu hususlara dikkat etmek gerekir. Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- nâfile ibadetlerde herkesin, gücü ölçüsünde bıkkınlık duyurmayacak bir miktarla yetinmesini tavsiye etmiş, bu miktar aşıldığında, kişinin neticede ibâdetten soğuyabileceğine dikkat çekmiştir.(709) Aynı hususlar öğretim ve eğitimde de çok mühimdir. Burada da Hz. Peygamber'in uygulaması bize yol göstermektedir. Abdullah b. Mesûd'un rivâyetine göre Hz. Peygamber, ashabına, bıkkınlık duyarlar endişesiyle, sürekli değil zaman zaman öğütlerde, (eğitim ve öğretimde) bulunurdu. Abdullah b. Mesûd da aynı düşünceyle, her gün va'z yapması isteklerine rağmen sadece perşembe günleri va'z u nasîhatta bulunurdu.(710) Bir ders saatinin müddeti için de aynı hususlara dikkat edilmesi gerekir. ez-Zührî; "Meclis (toplantı, ders) uzayınca şeytanın

708- el-Câmi' li-Ahlâkı'r-Râvi, 1/331.

709- Buhârî, İmân, 32 (1/16).

710- Buhârî, İlm, 12 (1/25); Müslim, Münâfikîn, 83 (4/2173).

onda nasibi olur" demiştir.[711] Burada ölçü, muhatapların bıkkınlık duymayacağı, onların zinde hallerinin devam ettiği süredir. Bu da zamana ve şahıslara göre değişir.

«٤٢»

باب من لم ير كتابة الحديث

42. BÂB

HADİSLERİN YAZILMASINI CAİZ GÖRMEYEN KİMSELER

٤٥٦ - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أنا هِشَامٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ ابْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: لَا تَكْتُبُوا عَنِّي شَيْئاً إِلَّا الْقُرْآنَ، فَمَنْ كَتَبَ عَنِّي شَيْئاً غَيْرَ الْقُرْآنِ فَلْيَمْحُهُ[1].

456. Bize Yezid b. Hârûn haber verip (dedi ki) bize Hişâm, Zeyd b. Eslem'den, (o) Atâ' b. Yesâr'dan, (o da) Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (naklen) haber verdi ki Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: *Benden, Kur'an'dan başka hiç-bir şey yazmayınız. Kim benden, Kur'an'dan başka bir şey yazmışsa onu imha etsin.*[712]

٤٥٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ: أَنَّهُمُ اسْتَأْذَنُوا النَّبِيَّ ﷺ فِي أَنْ يَكْتُبُوا عَنْهُ، فَلَمْ يَأْذَنْ لَهُمْ[1].

711- Tedrîbu'r-Râvi, 2/146.

712- Müslim, Zühd, 72 (4/2298); Ahmed b. Hanbel, 3/12, 21, 39; el-Mustedrek, 1/127.

457. Bize Ebû Ma'mer, Sufyân b. Uyeyne'den haber verdi (ki, o Sufyân) şöyle dedi: Bize Zeyd b. Eslem, Atâ' b. Yesâr'dan, (o da) Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (naklen) rivâyet etti ki, onlar Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi ve sellem- kendisinden (hadis) yazma hususunda izin istediler de (Hz. Peygamber) onlara izin vermedi.(713)

٤٥٨ - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ الْحَكَمِ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ شُبْرُمَةَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: يَا شِبَاكُ أُرِدُّ عَلَيْكَ - يَعْنِي الْحَدِيثَ -، مَا أَرَدْتُ أَنْ يُرَدَّ عَلَيَّ حَدِيثٌ قَطُّ.

458. Bize Bişr İbnu'l-Hakem, Sufyân b. Uyeyne'den, (o) İbn Şübrüme'den, (o da) eş-Şa'bi'den (naklen) haber verdi ki o (yani eş-Şa'bi) şöyle derdi: Ey Şibâk! Sana, -hadisi kasdederek- tekrar mı edeyim? Ben, hadisin bana tekrar edilmesini hiç istemedim.(714)

AÇIKLAMA

eş-Şa'bi'nin ifadesinden, onun, söylenenleri bir dinleyişte ezberleyecek kadar güçlü bir hâfızaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. O dönem araplarının hâfızadaki bilgiye verdikleri ehemmiyetin yanında hâfıza güçleri de bilinmektedir. el-Halil; "Kitab mahfazasının içindekiler ilim değildir. İlim ancak göğsün (hâfızanın) içindekilerdir"(715) derken bir bedevî de; "Kalbindeki bir harf, kitabındaki on harften daha iyidir"(716) demişti.

Bunun yanında, eş-Şa'bi gibi, söylenenleri tek dinleyişte ezberledikleri nakledilen zatlar vardı. ez-Zühri, el-Baki' mezarlığından geçerken, çirkin söz girer korkusuyla kulaklarını tıkadığını söyler ve, duyduğu hiçbir şeyi unutmadığını yeminle belirtir. İbn Abbâs'ın da

713- Tirmizi, İlm, 11 (5/38); Takyîdu'l-İlm, 33.

714- el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi, 1/234. Bkz. 415. ve 488. hadisler.

715- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 86.

716- a.g.e., 87.

bir kasideyi tek dinleyişte ezberlediği nakledilmektedir.[717] Bu sayede arapların, nesil be nesil kulaktan kulağa nakledilen güçlü bir sözlü edebiyat geleneği oluşmuştu.

Hafıza gücüne ve hâfızadaki bilgiye verilen önem, hadislerin yazılması meselesinde de etkisini göstermiştir. Öyle anlaşılıyor ki bazı zatlar; yazıya güvenilip ezberleme ihmal edilir ve ehil olmayan (burada bir dereceye kadar, hâfızası güçlü olmayan da diyebiliriz.) kimselerin eline geçer endişesiyle hadislerin yazılmasına taraftar olmamışlardı. ed-Dârimi de, eş-Şa'bi ile ilgili yukarıdaki haberi bu bölümde, söz konusu kimselerin kanaatlerine işâret etmek için zikretmiş olmalıdır.

٤٥٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلَفٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ مَهْدِيٍّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ أَنَسٍ، يَقُولُ: جَاءَ الزُّهْرِيُّ بِحَدِيثٍ فَلَقِيتُهُ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ فَأَخَذْتُ بِلِجَامِهِ فَقُلْتُ: يَا أَبَا بَكْرٍ أَعِدْ عَلَيَّ الْحَدِيثَ الَّذِي حَدَّثْتَنَاهُ قَالَ: وَتَسْتَعِيدُ الْحَدِيثَ؟ قَالَ: قُلْتُ: وَمَا كُنْتَ تَسْتَعِيدُ الْحَدِيثَ؟ قَالَ: لَا. قُلْتُ: وَلَا تَكْتُبُ؟ قَالَ: لَا.

459. Bize Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef haber verip dedi ki, Abdurrahman b. Mehdi'yi, şöyle derken işittim: Mâlik b. Enes'i şöyle derken işittim: ez-Zühri bir hadis nakletmişti. Sonra onunla bir yolda karşılaştım ve, (bineğinin) yularını tutup dedim ki; "Ebû Bekr! Bize rivâyet etmiş olduğun o hadisi bana tekrar et." Dedi ki; "Hadisin tekrar edilmesini mi istiyorsun?" (Mâlik) dedi ki ben de; "Sen hadisin tekrar edilmesini istemez miydin?" dedim. "Hayır" dedi. "Yazmadın da?" dedim. "Hayır" dedi.[718]

٤٦٠ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: كَانَ قَتَادَةُ يَكْرَهُ الْكِتَابَةَ، فَإِذَا سَمِعَ وَقْعَ الْكِتَابِ أَنْكَرَهُ وَالْتَمَسَهُ بِيَدِهِ.

717- a.g.e., 88.

718- Bkz. 410. ve 458. hadislerin "Açıklama"ları.

460. Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzâ'î'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Katâde yazma işini kerih görürdü. Bu sebeple yazma sesini işitince bunu hoş görmez ve, (alıp silmek, imha etmek için) eliyle onu arardı.

AÇIKLAMA

Katâde, tâbiûn neslinden; fıkıh, tefsir ve hadisde büyük bir alimdir. O anadan doğma âma idi. Fakat onun güçlü bir hâfızası vardı. Sa'id İbnu'l-Müseyyeb'in yanında günlerce kaldığı ve bu esnada ondan duyduğu her şeyi ezberlediği, ayrıca Câbir'in "Sahife"sini bir dinleyişte ezberlediği nakledilmektedir.(719)

Bu hâfıza gücü onu, hayatının ilk dönemlerinde "yazma işi" aleyhinde olmaya sevketmiş olabilir. Bu haberin, onun, hadislerin değil de şahsi görüşlerinin yazılmasını hoş karşılamamasıyla alâkalı olması da muhtemeldir. Ka-tâde'den, hadislerin yazılmasını caiz gördüğünü belirten haberler de nakledilmiştir. Her halde o, Kur'an'ın da irşâdıyla(720) ömrünün ileriki safhalarında hadislerin yazılmasının caiz, hatta gerekli olduğu kanaatine varmıştı. Onun rivâyet etmiş olduğu hadisleri yanlarında yazılı olarak bulunduran 16 talebesinin isimleri tesbit edilmiştir.(721)

٤٦١ - أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُغِيرَةِ، قَالَ: كَانَ الْأَوْزَاعِيُّ يَكْرَهُهُ.

461. Bize Ebu'l-Muğire haber verip dedi ki, el-Evzâ'î onu (yani yazma işini) kerih görürdü.

AÇIKLAMA

Büyük fakihlerden ve fıkıh mezhebi sahiplerinden (kurucularından) biri olan el-Evza'î Abdurrahman b. Amr'ın bir çok kitapları yaz-

719- Tehzîbu't-Tehzîb, 8/351-355.

720- Katâde'nin: "Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbim şaşmaz ve unutmaz." (Tâhâ sûresi, 52) meâlindeki âyeti delil getirerek hadislerin yazılmasının caiz olduğunu ifade ettiği nakledilir (Takyîdu'l-İlm, 103).

721- Dirâsât fi'l-Hadisin-Nebevî, 1/197-200.

dığı nakledilmektedir. Rivâyet etmiş olduğu hadislerin, 10 talebesinin yanında yazılı olarak bulunduğu tesbit edilmiştir.(722)

Bunun için yukarıdaki haber ya onun ilk dönemlerindeki kanaatiyle ilgilidir veya ictihâdî-şahsi görüşleriyle hadislerin bir arada yazılıp da bunların birbirine karışabileceğinden duyduğu endişeyi belirtmektedir.

٤٦٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ: أَنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ يَكْرَهُ الْكِتَابَ - يَعْنِي الْعِلْمَ.

462. Bize Muhammed b. Yûsuf, Sufyân'dan, (o da) Mansûr'dan (naklen) haber verdi ki, İbrâhim yazmayı yani ilmi (yazmayı) kerih görürdü.(723)

AÇIKLAMA

İbrâhim b. Yezid en-Neha'i, hadislerin yazılmasını kerih görmesine sebep olarak, yazıya güvenilip ezberin terkedileceği endişesini göstermiştir. Bu sebeple o, hadisleri hatırlatıcı bazı notların yazılmasına müsâade etmiş görünmektedir.(724) Ayrıca kendisinin hadisleri bizzat yazdığı, yanında yazılmasına (muhtemelen zikredilen mahzûr görülmediğinde) müsâade ettiği de nakledilmektedir.(725)

٤٦٣ - أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، أنا أَزْهَرُ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، قَالَ: لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً كِتَاباً لَاتَّخَذْتُ رَسَائِلَ النَّبِيِّ ﷺ.

463. Bize Yûsuf b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Ezher, İbn Avn'dan, (o da) İbn Sirin'den (naklen) haber verdi (ki İbn

722- a.g.e., 1/278-279.

723- Takyidu'l-İlm, 48.

724- Bkz. 464. hadis.

725- Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevi, 1/143. Bkz. 481. hadis.

Sirin) şöyle dedi: "Bir kitap (yazılı bir şey) edinmiş olsaydım, Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- mektuplarını edinirdim.

٤٦٤ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، ثنا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، قَالَ: رَأَيْتُ حَمَّاداً يَكْتُبُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: أَلَمْ أَنْهَكَ؟ قَالَ: إِنَّمَا هِيَ أَطْرَافٌ.

464. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bize İbn İdris, İbn Avn'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Hammâd'ı, İbrahim'den yazarken gördüm. O zaman İbrâhim ona; "Seni menetmemiş miydim?" dedi. O da şöyle cevap verdi: Onlar sadece "atrâf-hadis hatırlatıcı notlar"dır.(726)

AÇIKLAMA

"Atrâf", "taraf"ın çoğuludur. "Tarafu'l-hadis=Hadisin tarafı" da, onun tamamına delâlet eden, tamamını hatırlatan bir kısmı demektir. Bu kısım hadisin başından bir kaç kelime olabildiği gibi içinden bir-iki kelime veya konusunu özetleyen bir-iki kelime de olabilmektedir.

Hadis öğrenimi ve ezberinde atrâf usûlünün erken dönemlerde kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Hadislerin tamamıyle yazılmasına taraftar olmayan bazı zatlar da onların atrâfının yazılmasında bir mahzûr görmemişlerdir. Meselâ İbrâhim en-Neha'i; "Atrâfın yazılmasında hiçbir mahzûr yoktur" demiştir.(727) Bu usûlü, eldeki bilgilere göre, ilk olarak Muhammed b. Sirin kullanmıştır. Daha sonra bir çok zatın bu usûlü kullandığı nakledilmektedir. İleriki dönemlerde bu usûl, bir çeşit hadis kitabı yazmada kullanılmış ve "Atrâf kitapları" ortaya çıkmıştır.(728) Atrâf kitaplarında hadisin baş tarafından veya, tamamına delâlet eden bir kısmı verilerek, müteakiben ya hadisin bütün senedleri ya da muayyen bazı kitaplara bağlı kalınarak onlarda geçtiği yerleri, senedlere de kısaca işaret etmek

726- Kitâbu'l-İlm, 143; el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi, 1/227.

727- Kitâbu'l-İlm, 143, 155; el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvi, 1/227.

728- Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevî, 2/334-335.

suretiyle, zikredilmektedir. İlk olarak Ebû Mes'ûd İbrâhim ed-Dımeşki (v.401) ile Ebû Muhammed Halef el-Vâsıtî'nin (v. 401) bu tür eserler yazdıkları bilinmektedir.

Bu zatlar Buhâri ve Müslim'in "Sahih'lerinin atrâfını (Atrâfu's-Sahîhayn) çıkarmışlardı. Daha sonra diğer bir çok hadis kitabının "atrâf"ları yapılmıştır.[729] Bunların en yeni ve en güzellerinden birisi Abdulğani en-Nablusi'nin, Buhâri, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâ'î, Tirmizî, İbn Mâce ve Muvatta'daki hadislerin atrâfını ihtiva eden "Zehâ'iru'l-Mevâris fi'd-Delâleti Alâ Mevâzı'i'l-Hadis" (Beyrût, I-IV) isimli eseridir.

İlk dönemlerde hadislerin atrâfı, onları, hocanın yanına gelmeden ezberlemek, sonra da bakıp hatırlamak için kullanılıyordu. Atrâf kitapları ise, ekseri ya sahâbi râviler harf sırasına konularak düzenlendikleri için, sahâbi râvisi bilinen bir hadisin yerini bulmakta kullanılmaktadır.

٤٦٥ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، ثنا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: قَالَ لِي عَبِيدَةُ: لَا تُجَلِّدَنَّ عَنِّي كِتَابًا.

465. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bize İbn İdris, Şu'be'den, (o) el-Hakem'den, (o da) İbrahim'den (naklen) rivâyet etti (ki İbrâhim) şöyle dedi: Abide bana dedi ki; "Benden hiçbir yazıyı ciltli kitap yapmayın!"[730]

AÇIKLAMA

Abide b. Amr es-Selmânî'nin bir çok kitabı olduğu ve vefatı esnasında bunları getirtip, asıl yerlerinde kullanılmazlar, değiştirilirler endişesiyle yaktırdığı rivâyet edilmektedir.[731] Vefatı anına kadar

729- er-Risâletu'l-Mustatrafa, 167 vd.

730- Takyîdu'l-Ilm, 46; Câmi'u Beyâni'l-'Ilm, 84. Buralarda metin; "Benden hiç bir yazıyı ebedîleştirmeyin!" şeklindedir. Bu mânâ değişimine sadece bir noktanın yer değiştirmesi sebeb olmaktadır. Bkz. 468. haber.

731- Câmi'u Beyâni'l-Ilm, 84; Takyidu'l-Ilm, 61.

yanında bulundurduğu bu kitapları ve bazı talebelerinin, ellerinde hadislerin atrâfı yazılı olduğu halde ondan hadis sorduklarını belirten rivâyetleri de nazar-ı itibara alarak yukarıdaki haberden, onun kendi ictihâdi-şahsi görüşlerinin yazılmamasını istediği anlaşılabilir.(732)

٤٦٦ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَامِرٍ، عَنْ هِشَامٍ، قَالَ: مَا كَتَبْتُ عَنْ مُحَمَّدٍ إِلَّا حَدِيثَ الْأَعْمَاقِ، فَلَمَّا حَفِظْتُهُ مَحَوْتُهُ.

466. Bize Sa'îd b. Âmir, Hişâm'dan, onun şöyle dediğini haber verdi: Muhammed'den, başkasını değil sadece "el-A'mâk hadisi"ni yazdım. Onu da ezberleyince imha ettim.(733)

AÇIKLAMA

el-A'mak, Hatay ili dahilinde bulunan Amik ovasının eski adıdır. Bir hadiste burada veya Dâbik denilen yerde müslümanlarla Bizanslılar arasında bir savaşın olacağı belirtilmektedir.(734) "el-A'mâk hadisi" bu olayla ilgili hadistir. Senedde geçen Hişâm ve Muhammed ve Hişâm b. Hassân ve Muhammed b. Sirin'dir.

٤٦٧ - أَخْبَرَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ عَبْدِ الْعَزِيزِ، يَقُولُ: مَا كَتَبْتُ حَدِيثاً قطُّ.

467. Bize Mervân b. Muhammed haber verip (dedi ki) Sa'îd b. Abdilaziz'i, şöyle derken işittim: Asla hiçbir hadis yazmadım.(735)

732- Bkz. Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevî 1/156-157.

733- Mîzânu'l-İ'tidâl, 4/297.

734- Müslim, Fiten, 34 (4/2221).

735- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 85.

٤٦٨ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عِمْرَانَ، ثنا أَبُو دَاوُدَ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ رَجَاءٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: سَأَلْتُ عَبِيدَةَ قِطْعَةَ جِلْدٍ أَكْتُبُ فِيهِ؟ فَقَالَ: يَا إِبْرَاهِيمُ لَا تُجَلِّدَنَّ عَنِّي كِتَاباً.

468. Bize Abdullah b. İmrân haber verip (dedi ki) bize Ebû Dâvûd rivâyet edip (dedi ki) bize Şu'be, İsmail b. Recâ'dan, (o da) İbrâhim'den (naklen) rivâyet etti (ki İbrâhim) şöyle dedi: Abîde'den, üzerine yazmak için bir deri parçası istedim de o şöyle dedi: İbrâhim! Benden hiçbir yazıyı ciltli kitap yapma![736]

٤٦٩ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ، ثنا أَبُو دَاوُدَ، ثنا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبِيدَةَ، مِثْلَهُ.

469. Bize Abdullah haber verip (dedi ki) bize Ebû Dâvûd rivâyet edip (dedi ki) bize Şu'be, el-Hakem'den, (o) İbrahim'den, (o da) Abide'den (naklen) onun (yani bir önceki haberin) aynısını rivâyet etti.

٤٧٠ - أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، ثنا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَتِيكٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، أَنَّهُ كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يُكْتَبَ الْحَدِيثُ فِي الْكَرَارِيسِ وَيَقُولُ: يُشَبَّهُ بِالْمَصَاحِفِ. قَالَ يَحْيَى: وَوَجَدْتُ فِي كِتَابِي عَنْ زِيَادٍ الْكَاتِبِ عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ: فَاكْتُبْ كَيْفَ شِئْتَ.

470. Bize Yahya b. Hammâd haber verip (dedi ki) bize Ebû Avâne, Süleyman b. Atik'den, (o) Ebû Ma'şer'den, (o da) İbrahim'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani İbrâhim) hadislerin def-

736- Bkz. 465. hadis.

terlere yazılmasını kerih görür ve (sebep olarak da) "(Sonra) Mushaflara benzetilir!" derdi.

Yahya dedi ki, kitabımda, Kâtib Ziyâd'dan (o da) Ebû Ma'şer'den (naklen şu ilâve cümleyi) buldum: Şu halde (defterlerin dışında) nasıl istersen yaz."(737)

٤٧١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ وَعُبَيْدُ اللهِ بْنُ سُفْيَانَ، عَنْ نُعْمَانَ بْنِ قَيْسٍ، أَنَّ عَبِيدَةَ دَعَا بِكُتُبِهِ فَمَحَاهَا عِنْدَ الْمَوْتِ، وَقَالَ: إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَلِيَهَا قَوْمٌ فَلَا يَضَعُونَهَا مَوَاضِعَهَا.

471. Bize Muhammed b. Yûsuf ve Ubeydullah b. Sufyân, Nu'mân b. Kays'dan (naklen) haber verdiler ki, Abîde ölümü esnasında kitaplarını istetip imha etmiş ve, (sebep olarak da) "Onların, bir topluluğun eline geçip de onları (asıl) yerlerinde kullanmayacaklarından, (değiştireceklerinden) korkuyorum!" demiş.(738)

٤٧٢ - أَخْبَرَنَا الْحَكَمُ بْنُ الْمُبَارَكِ وَزَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ ابْنِ زِيَادٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ: أَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يُكْتَبَ الْعِلْمُ فِي الْكَرَارِيسِ.

472. Bize el-Hakem İbnu'l-Mübârek ve Zekeriyyâ b. Adiyy, Abdülvâhid b. Ziyâd'dan, (o) Leys'den, (o da) Mücâhid'den (naklen) haber verdi ki, o (yani Mücâhid) ilmin defterlere yazılmasını kerih gördü.

٤٧٣ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ صَالِحٍ، ثنا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: مَا زَالَ هٰذَا الْعِلْمُ عَزِيزاً يَتَلَقَّاهُ الرِّجَالُ، حَتَّى وَقَعَ فِي

737- Takyîdu'l-İlm, 48; Câmi'u Beyâni'l-Ilm, 84.

738- Takyîdu'l-İlm, 61; Câmi'u Beyâni'l-Ilm, 84.

الصُّحُفِ مُجْمَلَهُ، أَوْ دَخَلَ فِيهِ غَيْرُ أَهْلِهِ.

473. Bize Abdurrahman b. Sâlih haber verip (dedi ki) bize İbnu'l-Mübârek, el-Evzâ'i'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Bu ilim, (uzun bir müddet) er kişilerin (birbirinden sözlü olarak) aldığı azîz bir şey olmaya devam etti. Nihayet onun mücmeli (özeti) sahifelere geçti veya ehli olmayan ona el attı (da bu azizliği, değeri yok oldu).(739)

٤٧٤ - أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ مُوسَى، ثنا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، أنا شُعْبَةُ، عَنْ يُونُسَ، قَالَ: كَانَ الْحَسَنُ يَكْتُبُ وَيُكْتِبُ، وَكَانَ ابْنُ سِيرِينَ لَا يَكْتُبُ وَلَا يُكْتِبُ.

474. Bize Yûsuf b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî rivâyet edip (dedi ki) bize Şu'be, Yûnus'dan, şöyle dediğini haber verdi: el-Hasan yazıyor ve yazdırıyordu. İbn Sirin ise ne yazıyor, ne yazdırıyordu.

AÇIKLAMA

Muhammed b. Sirin'in; Ebû Hureyre'nin hadislerini yazdığı, "atrâf"ı, alıp onları Abide'ye sorduğu ve, ezberlenince imhâ edilmek üzere hadisin yazılmasında bir mahzûr görmediği şeklindeki haberleri(740) nazar-ı i'tibâra alırsak onunla ilgili yukarıdaki haberi şöyle değerlendirebiliriz: Her halde o, muhtemelen ileri yaşlarında, tecrübelerine dayanarak, hadisleri yazmanın bazı mahzurlara, bu arada onların ezberlenmesinin ihmâline sebep olduğunu görmüş ve bundan dolayı hadisleri, tam olarak ve muhafaza edilmek üzere, yazma ve yazdırmayı terketmişti.

739- Takyîdu'l-İlm, 64; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 86.

740- Bu haberler ve kaynakları için bkz. Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1/99, 201, 202.

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

475. “Bize Yezid haber verip (dedi ki) bize el-Avvâm, İbrahim et-Teymi'den, şöyle dediğini haber verdi:”
“İbn Mes'ûd'a, bazı insanların yanında beğenip (okudukları) bir kitabın olduğu haberi ulaştı. Bunun üzerine onlardan onu getirmelerini sürekli istemeye başladı. Nihayet onu getirdiler. O da onu imha etti. Sonra şöyle dedi: Sizden önceki ehl-i kitab, Rabblerinin kitabını terk ederek alimlerinin kitaplarına yöneldikleri için helak olmuşlardı.[741]

476. “Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, İbn Avn'dan, (o da) Muhammed'den (naklen) rivayet etti (ki, Muhammed) şöyle dedi:”
“Abiderye dedim ki; "Senden işittiğimi yazayım mı?"
"Hayır" dedi.
"Peki bir kitap bulursam okuyayım mı?" dedim.
"Hayır" dedi.[742]

Açıklama
İlk asırlardaki bazı alimlerin, bulunan veya elde edilen bir kitabın okunmasını hoş karşılamamalarının bir sebebi şuydu: Okunan bir kitapta görülen bir hadis, okuyanın aklında kalır da sonra o, onu bir hocasından duymuş zannederek, ondan duymuş gibi rivayet edebilir ve hatâlar yapabilir. Bunun için bir hocadan semâ' edilmeyen, (işitme yoluyla alınmayan) bir kitabın okunması, mütâlâa edilmesi hoş karşılanmamıştır.[743] Burada, diğer sebeplerle beraber, o zamanki yazının, nokta ve harekeden mahrum gelişmemiş durumunu da düşünmek gerekir.[744]

[741] Takyîdu'1-İlm, 56. Bkz. 483. haber. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/466

[742] a.g.e., 45, 46; Câmi'u Beyani'l-İlm, 84. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/466

[743] Bkz. Dirâsât fi'1-Hadisi'n-Nebevî, 1/201-202.

[744] Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/466-467

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

477. “Bize Yezid b. Harun haber verip (dedi ki) bize el-Cureyri, Ebû Nadra'dan, şöyle dediğini haber verdi: Ebû Sa'îd el-Hudri'ye dedim ki;” "Bize yazdırmaz mısın? Çünkü biz ezberleyemiyoruz!". Şöyle cevap verdi:
"Hayır! Size kesinlikle yazdırmayacak ve onu, bir Kur'an haline koymayacağız. Ama bizlerin, Resûlullah'dan - sallallahu aleyhi ve sellem- ezberlediğimiz gibi siz de bizden ezberleyin!."[1043]
478. “Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzâ'î'den, şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Kesîr'i şöyle derken işittim: Ebû Hureyre'yi şöyle derken işittim:” “O (yani Ebû Hureyre'nin kendisi) ne yazar, ne yazdırır.”[1044]

[1043] Takyîdu'1-İlm, 36-37; Câmi'u Beyânİ'1-İlm, 79-80; Kitâbul-İlm, 123. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/467
[1044] Takyîdu'1-İlm, 42; Câmi'u Beyâni'1-İlm, 83. Ebu Muhammed Abdullah b.Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/467

AÇIKLAMA

Ebû Hureyre -radıyallahu anh-, kendisinden gelen bir haberde şöyle der: Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabı içinde onun hadisini benden daha iyi bilen hiç kimse yoktur, Abdullah b. Amr hariç. Çünkü o yazıyordu, ben yazmıyordum."[746] Buna göre o, Hz. Peygamber'in hayatında ve ilk dönemlerde hadisleri yazmamıştı. Bununla beraber onun yanında bir çok yazılı hadis malzemesinin bulunduğunu, bazı kimselere hadis yazdırdığını belirten haberler de vardır: Talebesi Hemmâm b. Münebbih'in ondan yazdıklarıyla meydana getirdiği bir hadis mecmûası ("sahife") günümüze kadar gelmiştir.[747] Bu durumda onun ileriki yıllarda hadisleri, bizzat kendi eliyle yazmış olmasa bile, yazı bilenlere, kendisi için ve onlar için yazdırmış olduğu anlaşılmaktadır.[748]

٤٧٩ - أَخْبَرَنَا أَسَدُ بْنُ مُوسَى، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ هِلَالٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، أَنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ حَدِيثَ أَبِيهِ فَرَآهُ أَبُو مُوسَى فَمَحَاهُ.

479. Bize Esed b. Mûsa haber verip (dedi ki) bize Şu'be, Ebû Mûsa'dan, (o) Humeyd b. Hâlid'den, (o da) Ebû Burde'den (naklen) rivâyet etti ki o (yani Ebu Burde), babasının rivâyet ettiği hadisleri yazıyordu. Derken (babası) Ebû Mûsa onu gördü ve (yazdıklarını) imhâ etti.[749]

٤٨٠ - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ شُجَاعٍ، حَدَّثَنِي قُرَيْشُ بْنُ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ لِيَ ابْنُ عَوْنٍ: وَاللهِ مَا كَتَبْتُ حَدِيثاً قَطُّ. قَالَ ابْنُ عَوْنٍ: قَالَ ابْنُ سِيرِينَ: لَا وَاللهِ مَا كَتَبْتُ حَدِيثاً قَطُّ. قَالَ ابْنُ عَوْنٍ: قَالَ لِيَ ابْنُ سِيرِينَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ

746- Buhâri, İlm, 39 (1/36).

747- Hemmâm'ın bu "Sahîfe"si Muhammed Hamîdullah tarafından neşredilmiştir. Bu eserin muhtelif dillere tercümesi, bu arada Türkçe'ye de üç ayrı tercümesi yapılıp basılmıştır.

748- Bkz. Dirâsât fi'l Hadisi'n-Nebevi, 1/96-99.

749- Kitâbu'l İlm, 151. Cami'u Beyani'l İlm, 81; el Câmi'li-Ahlak, 1/227.

ثَابِتٍ: أَرَادَنِي مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ وَهُوَ أَمِيرٌ عَلَى الْمَدِينَةِ أَنْ أَكْتُبَهُ شَيْئاً، قَالَ: فَلَمْ أَفْعَلْ. قَالَ: فَجَعَلَ سِتْراً بَيْنَ مَجْلِسِهِ وَبَيْنَ بَقِيَّةِ دَارِهِ. قَالَ: وَكَانَ أَصْحَابُهُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِ، وَيَتَحَدَّثُونَ فِي ذٰلِكَ الْمَوْضِعِ، فَأَقْبَلَ مَرْوَانُ عَلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ مَا أَرَانَا إِلاَّ قَدْ خُنَّاهُ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيَّ قَالَ: قُلْتُ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: مَا أَرَانَا إِلاَّ قَدْ خُنَّاكَ. قَالَ: قُلْتُ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: إِنَّا أَمَرْنَا رَجُلاً يَقْعُدُ خَلْفَ هٰذَا السِّتْرِ، فَيَكْتُبُ مَا تُفْتِي هٰؤُلاَءِ وَمَا تَقُولُ.

480. Bize el-Velid b. Şücâ' haber verip (dedi ki) bana Kureyş b. Enes rivâyet edip dedi ki, İbn Avn bana şöyle dedi: Vallahi asla hiçbir hadis yazmadım İbn Avn dedi ki, İbn Sirin de şöyle demişti: Hayır, vallahi asla hiçbir hadis yazmadım. İbn Avn dedi ki, İbn Sirin, Zeyd b. Sâbit'den (naklen onun şöyle dediğini) bana söyledi: "Mervân İbnu'l-Hakem, Medine'de vali iken, kendisine birşeyler yazdırmamı istedi." (Zeyd) şöyle devam etti: "Ben de kabul etmedim. Bunun üzerine, oturduğu yer ile odanın geri kalan kısmının arasına bir perde çektirdi." (Zeyd devamla) şöyle dedi: "Arkadaşları bu yerde onun yanına girip konuşuyorlardı. Sonra Mervân arkadaşlarına döndü ve şöyle dedi: Ona hainlikden başka bir şey yaptığımızı zannetmiyorum!". Ardından bana yöneldi." (Zeyd) şöyle devam etti: "Nedir bu?" dedim. "Sana hainlikden başka bir şey yaptığımızı zannetmiyorum!" dedi. (Zeyd) dedi ki (tekrar) "Nedir bu?" dedim. Şöyle cevap verdi: "Biz bir adama, şu perdenin arkasında oturmasını ve senin şunlara vereceğin fetvalarla söyleyeceklerini yazmasını emretmiştik."(750)

٤٨١ - أَخْبَرَنَا عَفَّانُ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، قَالَ: قُلْتُ لِإِبْرَاهِيمَ: إِنَّ سَالِماً أَتَمُّ مِنْكَ حَدِيثاً. قَالَ: إِنَّ سَالِماً كَانَ يَكْتُبُ.

750- Ebû Hureyre'nin başından geçen benzer bir olay için bkz. Takyîdu'l-İlm, 41.

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

481. “Bize Affân haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Sa'îd el-Kattân rivayet edip (dedi ki) bize Sufyân, Mansûr'dan, onun şöyle dediğini rivayet etti: İbrahim'e dedim ki;”
"Salim hadisi senden daha tam rivayet ediyor, (neden?)". Şöyle cevap verdi:
"Çünkü Salim yazıyordu."[1050]
482. “Bize el-Velid b. Hişâm haber verip (dedi ki) bize el-Hâris b. Yezîd el-Hımsî, Amr b. Kays'dan, onun şöyle dediğini rivayet etti:”
Hz. Muâviye öldüğü zaman, babamla beraber, Huvvârin'deki[1051] Yezîd b. Muâviye'ye, baş sağlığı dilemek ve halifelikden dolayı tebrik etmek üzere, gittik, oranın camisinde şöyle diyen bir adamla karşılaştık:
"Dikkat edin! Şüphesiz, kötülerin yükseltilmesi, iyilerin alçaltılması kıyametin alâmetlerindendir. İyi bilin ki lafın ortaya çıkması, amelin mahzun olması, (sahipsiz kalması) kıyametin alâmetlerindendir. Dikkat edin! "Mesnâ"nın okunup da onu (Kur'an’la) değiştirecek kimsenin bulunmaması kıyametin alâmetlerindendir?" Ona; "Mesnâ da ne?" denildi. Şöyle cevap verdi:
"Kur'an'dan başka yazdırılmak istenen kitab! Binaenaleyh Kur'an'a sarılınız!
Çünkü siz onunla hidâyete erdirildiniz, ondan dolayı mükâfatlandırılacaksınız ve size o sorulacaktır!".
(Amr b. Kays dedi ki), adamın kim olduğunu anlayamamışdım. Daha sonra bu haberi Humus'da anlattım da, toplulukda bulunan bir adam;
"Onu tanımıyor musun dedi.
"Hayır" dedim.
"Bu, Abdullah b. Amr'dır" dedi.[1052]

[1050] Takyîdul-İlm, 108; Câmi'u Beyâni'1-İlm, 88. îbn Abdilberr, haberi naklettikden sonra şu açıklamayı yapar: "İşte (İbrahim) en-Neha'î, hadislerin yazılmasını kerih görmekle beraber, yazmanın üstünlüğünü kabul etmiştir". Ayrıca bkz. 462. hadisin "Açıklama"sı. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/470
[1051] Huvvârîn, Humus yakınında bulunan bir köydür.
[1052] el-Mustedrek, 4/554. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es- Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/470-471

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

483. “Bize Ahmed b. Abdillah b. Yûnus haber verip (dedi ki) bize Ebu Zeyd rivayet edip (dedi ki) bize Husayn, Murre el-Hemdânî'den, onun şöyle dediğini rivayet etti:”
“Ebû Murre el-Kindî, Şam'dan bir kitab getirdi ve onu götürüp Abdullah b. Mes'ûd'a verdi. O da ona baktı. Sonra bir leğen istedi. Ardından su istedi ve, (leğenin içinde o (kitabı) ıslatıp sildi. (Sebep olarak da) şöyle dedi:
“Sizden öncekiler ancak, (yabancı, değişik) kitaplara uyup kendi kitaplarını terketmekle helak oldular."[1053]
Husayn dedi ki, Murre sonra şöyle dedi:
"Elbetteki o, şayet Kur'an'dan veya sünnetten olsaydı, (Abdullah) onu imha etmezdi. Ama o ehl-i kitabın kitaplarındandır.”[1054]

[1053] Takyîdu'1-İlm, 53. Burada kitabı getirenin ismi İbn Kurre, Darimi'nin bir nüshasında ise Ebû Kurre olarak geçmektedir.
[1054] Ebu Muhammed Abdullah b.Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/471

يَرْغَبُوا عَمَّا جَاءَ بِهِ نَبِيُّهُمْ إِلَى مَا جَاءَ بِهِ نَبِيٌّ غَيْرُ نَبِيِّهِمْ أَوْ كِتَابٌ غَيْرُ كِتَابِهِمْ، فَأَنْزَلَ اللهُ - عزَّ وجلَّ -: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾[1] الْآيَةَ[2].

484. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Ömer'den, (o da) Yahya b. Ca'de'den (naklen) rivâ-yet etti (ki Yahya) şöyle dedi: (Bir gün) Hz. Peygamber'e -sallallahu aleyhi ve sellem-, üzerinde bir yazı bulunan bir kürek kemiği getirilmiş de o şöyle buyurmuş: "Bir topluluğa; peygamberlerinin getirdiklerini terkedip, kendi peygamberlerinden başka bir peygamberin veya kendi kitaplarından başka bir kitabın getirmiş olduğu şeylere yönelmeleri) sapıklık olarak yeter." Bunun üzerine Allah -azze ve celleşu âyeti indirmiş: *"Sana indirdiğimiz o kitab onlara kâfi gelmedi mi?..."*(755)

٤٨٥ - أَخْبَرَنَا سَهْلُ بْنُ حَمَّادٍ، ثنا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَشْعَثِ، عَنْ أَبِيهِ - وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ عَبْدِ اللهِ - قَالَ: رَأَيْتُ مَعَ رَجُلٍ صَحِيفَةً فِيهَا: سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ، فَقُلْتُ لَهُ: أَنَسْخِنِيهَا فَكَأَنَّهُ بَخِلَ بِهَا، ثُمَّ وَعَدَنِي أَنْ يُعْطِيَنِيهَا، فَأَتَيْتُ عَبْدَ اللهِ، فَإِذَا هِيَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَقَالَ: إِنَّ مَا فِي هَذَا الْكِتَابِ بِدْعَةٌ وَفِتْنَةٌ وَضَلَالَةٌ، وَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ هَذَا وَأَشْبَاهُ هَذَا، إِنَّهُمْ كَتَبُوهَا فَاسْتَلَذَّتْهَا أَلْسِنَتُهُمْ وَأُشْرِبَتْهَا قُلُوبُهُمْ، فَأَعْزِمُ عَلَى كُلِّ امْرِئٍ يَعْلَمُ بِمَكَانِ كِتَابٍ إِلَّا دَلَّ عَلَيْهِ وَأَقْسَمَ بِاللهِ. قَالَ شُعْبَةُ: فَأَقْسَمَ بِاللهِ. قَالَ: أَحْسِبُهُ أَقْسَمَ لَوْ أَنَّهَا ذُكِرَتْ لَهُ بِدَارِ الْهِنْدِ أُرَاهُ يَعْنِي مَكَاناً بِالْكُوفَةِ بَعِيداً إِلَّا أَتَيْتَهُ وَلَوْ مَشْياً.

485. Bize Sehl b. Hammâd haber verip (dedi ki) bize Şu'be, el-Eş'as'dan, (o da) babasından -ki o Abdullah'ın talebe-arkadaşlarındandı- (naklen) rivâyet etti (ki, el-Eş'as'ın babası) şöyle dedi: Bir adamın yanında, üzerinde "Sübhanallahi ve'l-Hamdulillahi ve Lâ İlâhe İllallahu Vellahu Ekber=Allah her türlü noksanlıklardan beridir, yüce sıftalarla muttasıfdır. Hamd Allah'adır. Allah'dan başka hiçbir ilâh yokdur. Allah en uludur" (yazılı)

755- Bu hadis murseldir; Tefsîru't-Taberî, 21/7. Âyet, Ankebût sûresi, 51. âyettedir.

olan bir sahife gördüm ve ona; "Bunu bana istinsâh ediver!" dedim, de sanki o bunda cimrilik edip (istinsâh etmek istemedi). Sonra, onu bana vereceğine dair söz verdi. Ardından Abdullah'ın yanına geldim. Bir de ne göreyim, o (sahife) önünde! O zaman o; "Şüphesiz bu kitaptakilerin (yazılması) bid'at, fitne ve dalâlettir. Muhakkakki sizden öncekileri bu ve bunun benzerleri helâk etmiştir. Onlar, bunları yazdılar da dilleri onlardan zevk aldı, bunlar onların kalblerine iyice işledi. Binaenaleyh (böyle) bir kitabın yerini bilen herkesin mutlaka onu (bana) göstermesini ısrarla emrediyorum!" dedi ve Allah'a yemin etti.

Şu'be; "Peki o (ne için) Allah'a yemin etti ki?" dedi. (el-Eş'aş da) şöyle cevap verdi: Öyle zannediyorum ki o, şayet ona bu (tür kitapların), Dâru'l-Hind'de -sanıyorum o, Kûfe'deki uzak bir yeri kasdediyor.- bulunduğu kendisine söylense, yürüyerek de olsa, mutlaka oraya gelirim, diye yemin etti.(756)

٤٨٦ - أَخْبَرَنَا زَكَرِيَّا بْنُ عَدِيٍّ، ثنا عُبَيْدُ اللهِ - هُوَ ابْنُ عَمْرٍو -، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَتَبُوا كِتَاباً فَتَبِعُوهُ وَتَرَكُوا التَّوْرَاةَ.

486. Bize Zekeriyya b. Adiyy haber verip (dedi ki) bize Ubeydullah -ki o İbn Amr'dır-, Abdulmelik b. Umeyr'den, (o) Ebû Burde'den, (o da) Ebû Musa'dan (naklen) rivâyet etti ki, İsrâiloğulları bir kitap yazıp ona uymuşlar ve Tevrât'ı terketmişlerdi.(757)

٤٨٧ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا إِسْرَائِيلُ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْمُغِيرَةِ، عَنْ عَفَّانَ الْمُحَارِبِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ: إِنَّ نَاساً يَسْمَعُونَ كَلاَمِي، ثُمَّ يَنْطَلِقُونَ فَيَكْتُبُونَهُ وَإِنِّي لَا أُحِلُّ لِأَحَدٍ أَنْ يَكْتُبَ إِلَّا كِتَابَ اللهِ.

756- Takyîdu'l-İlm, 55-56; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 81-82.

757- Takyîdu'l-İlm, 56.

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

487. “Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize İsrail, Osman b. Ebi'l-Muğire'den, (o) Affân el-Muhâribî'den, (o da) babasından (naklen) rivayet etti (ki Affân'ın babası) şöyle dedi: İbn Mes'ûd'u şöyle derken işittim:”
“Bazı insanlar sözümü işitiyor, sonra gidip onu yazıyorlar. Halbuki ben hiç kimsenin, Allah'ın Kitâbı'ndan başkasını yazmasını helâl görmüyorum.”[1058]
488. “Bize Mâlik b. İsmail haber verip (dedi ki) bize Muhammed b. Fudayl, Şübrüme'den, onun şöyle dediğini rivayet etti:eş-Şa'bî'yi, şöyle derken işittim:”
“Ne beyazın üstüne siyah yazmışımdır (yani hadisleri ne yazmışımdır) ne de bir insandan bir hadisi tekrar etmesini istemişimdir.”[1059]

Açıklama

eş-Şa'bî'nin bu sözünden, 458. haberdekinden olduğu gibi, onun güçlü bir hafızaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu hafızasından dolayı o, ihtiyaç duymadığı için hadisleri yazmamışdı. Ama sonraları, ezberlediklerinden bir çok şeyi unutmuş olduğunu açıklamıştır. Muhtemelen bu vakıa sebebiyle onun, hadislerin yazılmasını teşvik ettiği ve; "Bir şey işittiğinde onu, duvara bile olsa yaz!" dediği[1060] nakledilmektedir.[1061]
Dârimi'nin, yukarıdaki haberi bu bölümde zikretmiş olması, hadislerin yazılmasını kerih görmekte hafiza gücünün ve hanzaya verilen önemin oynamış olduğu role işaret için olmalıdır.

[1058] Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/474
[1059] Câmi'u Beyâni'1-İlm, 85; Kitâbu'1-İlm, 90, el-Câmi1 li-Ahlâk, 2/ 253.Bkz.
458. hadis. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/474
[1060] Kitâbu'1-İlm, 148; Takyîdu'1-İlm, 100.
[1061] Bkz. Dirâsât fil-Hadisi'n-Nebevî, 1/152.

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

Hadislerin yazılmasının kerih görülmesi, meselesine tahsis edilen bu bölümde dikkat çeken hususları, meselenin genel değerlendirmesini bundan sonraki bölümün sonuna bırakarak, şöyle maddelendirebiliriz:
1) Konuyla ilgili sadece üç merfû' haber zikredilmiştir. Bunlardan biri de (484. hadis), hadislerin yazılmasıyla değil, ehl-i kitabın kitaplarıyla alâkalıdır.
2) Görüşleri nakledilenlerin hiçbiri bu görüşünü Hz. Peygam-ber'in yasaklamasına dayandırmamış tır. Bilakis onlar zaman ve zemine göre konuyla ilgili görüşlerini açıklamışlardı. Onların bir kısmı ise sonradan görüş değiştirmiştir.
3) Görüşleri nakledilenlerin çoğunun aynı zamanda fıkıh alimi, bunlardan bir kısmının da re'y mektebine bağlı (ehl-i re'y) olması dikkat çekicidir. Bu zatların hadisin yanında kendi görüşlerinin yahut sadece kendi görüşlerinin yazılmasına karşı çıkmış olması kuvvetle ihtimal dahilindedir. Hatta bazıları için bu sebebin kesin olduğunu bildiren haberler vardır.
4) Burada zikredilen haberlerin bir bölümünün konuyla alâkası açıksa da bir bölümünde neyin yazılmasının (hadisin mi, şahsi görüşün mü?) kerih görüldüğü açık değildir. Haberlerin bir kısmı ise ehl-i kitabın kitaplarının yazılmasını kerih görmekle ve onların durumlarıyla alâkalıdır.
5) Görüşleri zikredilenlerin bu görüşlerine sebep olarak, doğrudan veya dolaylı bir şekilde, açıkladıkları hususlar şunlardır:
a) Kur'an dışında yazılanlara yönelinip Kur'an'ın ihmal edileceği endişesi. Bu endişeyi değerlendirirken, ilâhi metnin yazılma ve yayılma yönünden o zamanki durumunu göz önünde bulundurmak gerekir. Şöyle ki o zaman dünyada Kur'an'ın sadece bir kaç tam nüshası bulunmaktaydı. Üstelik bunlar, henüz gelişmemiş olan bir yazıyla yazılmışlardı. Diğer taraftan bu dönem, İslâm âleminin hızla genişlediği bir dönemdir. Böyle bir vasatta ihtimamın, Kur'an üzerinde yoğunlaştırılması tabiidir.
b) Yazılanlara güvenilip ezberlemenin ihmal edilmesi. Bu noktada ferdin hafıza gücüyle Arap an'anesinin hafızadaki bilgiye verdiği önemin büyük rolü olmuştur.
c) Yazılan malzemenin sonradan ehli olmayanların eline geçmesi ve tahrif endişesi.

ve tahrif endişesi.

d) Yapılan bir hatanın ebedileştirilmesi endişesi.

Burada şunu kaydetmemiz lâzımdır ki, hadislerin yazılmasının kerih görülmesi ile onların dindeki değeri arasında hiçbir alâka yoktur. Buna en kestirme delil, hadislerden delîl getirilmesine hiçbir sahâbinin karşı çıkmamış olması, bilâkis Kur'an'da hal çaresi bulunamayan meselelerde behemehal sünnete müracaat etmiş olmaları yanında yukarıda haberleri nakledilen sahâbilerin çokca hadis rivâyet etmiş olmalarıdır. Bilindiği gibi Ebû Hureyre ve Ebû Sa'îd el-Hudri müksirûndan yani binden fazla hadis rivâyet eden sahabedendir. İbnu'l-Cevzi'nin sayımına göre Abdullah b. Mes'ûd 848, Zeyd b. Sâbit 92 hadis rivâyet etmişlerdir.

«٤٣»

باب من رخّص في كتابة العلم

43. BÂB

İLMİN YAZILMASINA İZİN VEREN KİMSELER

٤٨٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ، عَنْ أَخِيهِ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: لَيْسَ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أَكْثَرَ حَدِيثاً عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مِنِّي، إِلاَّ مَا كَانَ مِنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو فَإِنَّهُ كَانَ يَكْتُبُ وَلاَ أَكْتُبُ.

489. Bize Muhammed b. Ahmed haber verip (dedi ki) bize Sufyân, Amr'dan, (o) Vehb b. Münebbih'den, (o da) kardeşinden (naklen) rivâyet etti (ki, Vehb'in kardeşi) Ebû Hureyre'yi şöyle derken işitmişti: Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabı içinde benden daha çok, Hz. Peygamber'den -sallallahu aleyhi

ve sellem- hadis rivâyeti olan yoktur, Abdullah b. Amr'dan olanlar hariç. Çünkü o yazıyordu, ben yazmıyordum.(761)

٤٩٠ - أَخْبَرَنَا مُسَدَّدٌ، ثنا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللهِ بْنِ الْأَخْنَسِ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْوَلِيدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهِكَ(1)، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: كُنْتُ أَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ أَسْمَعُهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ أُرِيدُ حِفْظَهُ فَنَهَتْنِي قُرَيْشٌ وَقَالُوا: تَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ. وَرَسُولُ اللهِ ﷺ بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِي الْغَضَبِ وَالرِّضَاءِ، فَأَمْسَكْتُ عَنِ الْكِتَابِ، فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَأَوْمَأَ بِأُصْبُعِهِ إِلَى فِيهِ، وَقَالَ: اكْتُبْ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا خَرَجَ مِنْهُ إِلَّا حَقٌّ(2).

490. Bize Musedded haber verip (dedi ki) bize Yahya, Ubeydullah İbnu'l-Ahnes'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Bana el-Velîd b. Abdillah, Yûsuf b. Mâlik'den (o da) Abdullah b. Amr'dan (naklen) rivâyet etti (ki Abdullah) şöyle dedi: Ben Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- işittiğim her şeyi, ezberlemek -korumak maksadıyla yazıyordum da Kureyşliler beni (bundan) menettiler ve dediler ki; "Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- işittiğin her şeyi yazıyorsun. Halbuki Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- de bir beşerdir; kızgınlık hâlinde de, hoşnudluk hâlinde de konuşur!". Ben de yazmayı kestim ve bunu, Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- anlattım. Bunun üzerine o, parmağıyla ağzını işaret ederek; şöyle buyurdu: *"Yaz! Zira, canım elinde olan (Allah'a) yemin olsun ki buradan başkası değil ancak hak çıkmıştır."*(762)

٤٩١ - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي

761- Buhârî, İlm, 39 (1/36); Tirmizi, İlm, 12 (5/40), Menâkıb, 47 (5/686); Ahmed b. Hanbel, 2/248-249, 403; Takyîdu'l-İlm, 82; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 89; Mustedrek, 1/105.

762- Ebû Dâvûd, İlm, 3 (3/318); Ahmed b. Hanbel, 2/162, 192; Takyîdu'l-İlm, 80-81; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 89-90; el-İlmâ', 146; el-Mustedrek, 1/105-106.

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

491. “Bize Abdullah b. Salih haber verip (dedi ki) bana el-Leys rivayet edip (dedi ki) bana Hâlid b. Yezîd, Sa'îd b. Ebî Hilâl'den, (o da) Abdulvâhid b. Kays'dan (naklen) rivayet etti (ki Abdulvâhid) şöyle dedi:”
“Bana bir haberci Abdullah b. Amr'dan (naklen) haber verdi ki o (yani Abdullah), Resûlullah'a -sallallahu aleyhi ve sellem- gelip şöyle demiş:
"Ya Resûlallah! Ben senin hadislerinden rivayet etmek istiyorum. Bunun için, münâsib görürsen, kalbimle, (hafızamla) beraber elimin yazmasından yardım almak istedim, (ne buyurursunuz?)" Bunun Üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuş:
"Eğer (söz konusu) benim hadisim ise (önce onu araştır sonra kalbinle beraber elinden yardım iste, (onu yaz)”[1065]
492. “Bize Osman b. Muhammed haber verip (dedi ki) bize Yahya b. İshak rivayet edip (dedi ki) bize Yahya b Eyyûb, Ebû Kabil'den, onun şöyle dediğini rivayet etti: Abdullah b. Amr'ın şöyle dediğini işittim:”
“Bir ara bizler Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- etrafında yazıyorduk. Derken Resûlullah'a -sallallahu
aleyhi ve sellem-;
"İki şehirden hangisi, Kostantiniyye (İstanbul) mu Rûmiye (Roma) mı daha önce fethedilecek?" diye soruldu da Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:
"Hayır, doğrusu Hirekl'in şehri (Konstantiniyye, İstanbul) daha önce (fethedilecek)."[1066]

[1065] Takyîdu'1-İlm, 81 (muhtasaran). Yukarıdaki hadis, seneddeki "bir haberci"nin ismi verilmediği için, munkatı'dir. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/478
[1066] Ahmed b. Hanbel, 2/176; Mecmeu'z-Zevâid, 6/219. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/478-479

Sayfa eksik. İnternetten bulunarak telafi edildi

Açıklama

Bu hadisin, Ahmed b. Hanbel'in kitabına aldığı rivayetinde şu tafsilat vardır: "Ebû Kabîl dedi ki, Abdullah b. Amr İbni'l-Âsi'nin yanındaydık. Ona:
"İki şehirden hangisi, Kostantiniyye mi yoksa Rûmiye mi daha önce fethedilecek?" diye soruldu. Bu soru üzerine Abdullah, halkaları bulunan bir sandık istetti ve içinden bir kitab, (yazılı bir şey) çıkardı... (Sonra da yukarıdaki hadisi rivayet etti). Bu rivayetten anlaşıldığına göre yukarıdaki hadis de yazılmış bulunuyordu.Kostantiniyye'nin (İstanbul'un) fethedileceğine dair Hz. Peygamber'den, Ebû Salebe el-Huşenî,[1067] Amr b. Avf[1068]ve Bişr el-Ganevî (veya el-Has'amî) de hadisler rivayet etmişlerdir. Bunların içinden Bişr'in rivayet ettiği şu hadis meşhurdur: "Kostantiniyye muhakkak fethedilecektir. Onu (fethedecek) komutan ne güzel komutan (onu fethedecek) ordu ne güzel ordudur."[1069] el-Hâkim, ez-Zehebî ve es-Suyûtî bu hadisin sahih olduğuna hükmetmişlerdir.[1070]
Rûmiye'nin (Roma'nın) fethedileceği de, yukarıdaki hadisle beraber, Taberâni'nin kitabına aldığı Amr b. Avf in rivayetinde haber verilmektedir.[1071]

[1067]Ahmedb. Hanbel, 4/193.
[1068] et-Taberânî'den Mecmeu'z-Zevâ'id, 6/220.
[1069] Ahmed b. Hanbel, 4/335; el-Mustedrek, 4/422.
[1070] Feyzu'l-Kadir, 5/262.
[1071] Mecmeu'z-Zevâid, 6/220. Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Dârimi es-Semerkandi, (Abdullah Aydınlı), Sünen-i Dârimi Tercüme ve Şerhi, Madve Yayınları: 1/479

الْحَدِيثِ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَبِحَدِيثِ عُمَرَ، فَإِنِّي قَدْ خَشِيتُ دَرْسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَهُ.

493. Bize İsmail b. İbrâhim Ebû Ma'mer, Ebû Damra'dan, (o) Yahya b. Sa'îd'den, (o da) Abdullah b. Dinâr'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi; Ömer b. Abdilaziz, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a; "Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- rivâyet edilen hadislerden senin yanında sabit olanları, (doğrulukları kesinleşenleri) ve Ömer'in[770] hadislerini bana yaz! Çünkü ben ilmin yok olup gitmesinden korktum" diye (bir mektup) yazdı.[771]

AÇIKLAMA

Büyük ve âdil halife Ömer b. Abdilaziz'in (halifeliği: 99-100 h.) hadis ilmine büyük hizmeti geçmiştir. O, İslâm aleminin muhtelif ilim merkezlerindeki alimlere ve valilere gönderdiği emirnâmelerle[772] hadislerin, dağınık yazı malzemeleri ile râvilerin hafızalarından derlenip bir kitap içinde toplanması ("tedvin") faaliyetini bütün ülke çapında devlet eliyle resmen başlatmış ve neticede hadisler, karışık da olsalar, kitaplar içinde bir araya getirilmişlerdi. Halife Ömer b. Abdilaziz'in babası Abdulaziz b. Mervân'ın da, Mısır valisiyken bu işe el attığına dair bir haber vardır.[773] Ancak bu, hem mevzii bir teşebbüs idi, hem de bunun neticesi hakkında hiçbir malûmat yoktur.

Ebû Bekr b. Muhammed, zamanın Medine valisi idi. Halifenin emrine uyarak hadisleri yazmış ama bunları halifeye gönderemeden halife vefat etmişti.

770- Bu haberin, İmam Muhammed'in Muvatta'ındaki rivâyeti dışındaki bütün rivâyetlerinde Hz. Ömer'in isminin yerine Amra'nın ismi geçmektedir. Bkz. Mâ Temessu İleyhi'l-Hâce, s. 34.

771- Bkz. 494. hadisin kaynakları.

772- Tenviru'l-Havâlik, 1/5.

773- es-Sünne Kable't-Tedvin, 373 (Tabakâtu İbn Sa'd'dan naklen).

Böylece yazdığı kitaplar elinde kalmıştı.(774) Aynı emri almış olan ez-Zûhrî; halife için hadisleri defter defter yazdıklarını, onun da idaresi altında bulunan yerlere bunlardan birer defter gönderdiğini bildirmektedir.(775)

Yukarıdaki haberde Hz. Ömer'in hadislerinin yazılmasının istenmesinden, ilk dönemlerde "mevkûf" hadislerin delil olarak kabul edilmekte olduğu neticesine varan alimler vardır.(776)

Ancak bu haberin çoğu rivâyetinde Hz. Ömer'in ismi yerine, tâbiûndan bir hanım alim olan Amra bint Abdirrahman'ın isminin geçmesi de göz önüne alınırsa, burada Hz. Ömer'in rivâyet etmiş olduğu "merfû" hadislerin sözkonusu olması daha kuvvetle muhtemeldir.

Her halde Ömer b. Abdilaziz, sahih olan merfû' hadislerin yazılmasını genel olarak istedikden sonra bâhusûs, rivâyetteki titizliği ile bilinen Hz. Ömer'in rivâyet ettiği merfû' hadislerin yazılmasını istemişti.

٤٩٤ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ: أَنِ انْظُرُوا حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَاكْتُبُوهُ، فَإِنِّي قَدْ خِفْتُ دُرُوسَ الْعِلْمِ وَذَهَابَ أَهْلِهِ.

494. Bize Yahya b. Hassân rivâyet edip (dedi ki) bize Abdulaziz b. Müslim, Abdullah b. Dinâr'dan, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ömer b. Abdilaziz, Medinelilere; "Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- hadislerini araştırıp yazınız. Çünkü ben ilmin yok olmasından ve ehlinin ölüp gitmesinden korktum!" diye (bir mektup) yazdı.(777)

774- Tenviru'l-Havâlik, 1/5.

775- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 98.

776- Bkz. Mâ Temessu İleyhi'l-Hâce, s. 34. Tedvin konusunda bkz. Hadis Tarihi, 199 vd; es-Sünne Kable't-Tedvin, 328 vd., 362 vd.

777- Buhâri, İlm, 34 (1/33); el-Cerh ve't-Ta'dîl, 1/121; Takyîdu'l-İlm, 105-106.

٤٩٥ - أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ، قَالَ: يَعِيبُونَ عَلَيْنَا الْكِتَابَ، وَقَدْ قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ﴾[1].

495. Bize Süleyman b. Harb haber verip (dedi ki) bize Hammâd b. Zeyd, Eyyûb'dan, (o da) Ebu'l-Melîh'den (naklen) rivâyet etti (ki, Ebu'l-Melîh) şöyle dedi: Yazmamızı ayıplıyorlar. Halbuki Allah Teâlâ; "Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır"[778] buyurmuştur.[779]

٤٩٦ - أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، حَدَّثَنَا سَوَادَةُ بْنُ حَيَّانَ، قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ بْنَ قُرَّةَ أَبَا إِيَاسٍ يَقُولُ: كَانَ يُقَالُ: مَنْ لَمْ يَكْتُبْ عِلْمَهُ لَمْ يُعَدَّ عِلْمُهُ عِلْماً.

496. Bize Ubeydullah b. Abdilmecid haber verip (dedi ki) bize Sevâde b. Hayyân rivâyet edip dedi ki; Muâviye b. Kurre Ebû İyâs'ı, şöyle derken işittim: İlmini yazmamış olanın ilminin, ilim sayılmayacağı söylenirdi.[780]

٤٩٧ - أَخْبَرَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي ثُمَامَةُ ابْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَنَسٍ، أَنَّ أَنَساً كَانَ يَقُولُ لِبَنِيهِ: يَا بَنِيَّ قَيِّدُوا هَذَا الْعِلْمَ.

497. Bize Müslim b. İbrâhim haber verip (dedi ki) bize Abdullah İbnu'l-Musenna rivâyet edip (dedi ki) bana Sümâme b. Abdillah b. Enes rivâyet etti ki Enes, oğullarına; "Oğullarım! Bu

778- Tâhâ sûresi, 52.

779- Takyîdu'l-İlm, 114; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 92.

780- Takyîdu'l-İlm, 109; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 94.

ilmi kaydediniz" derdi.(781)

٤٩٨ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، ثنا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ مَهْدِيِّ بْنِ مَيْمُونٍ، عَنْ سَلْمٍ الْعَلَوِيِّ، قَالَ: رَأَيْتُ أَبَانَ يَكْتُبُ عِنْدَ أَنَسٍ فِي سَبُّوزَةٍ.

498. Bize İsmail b. Ebân haber verip (dedi ki) bize İbn İdris, Mehdî b. Meymûn'dan, (o da) Selm el-Alevi'den (naklen) rivâyet etti (ki Selm) şöyle dedi: Ebân'ı, Enes'in yanında bir yazı tahtasına (bir şeyler, hadisler) yazarken gördüm.(782)

٤٩٩ - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى، ثنا ابْنُ وَهْبٍ، عن مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَابِرٍ، أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا أُمَامَةَ الْبَاهِلِيَّ عَنْ كِتَابِ الْعِلْمِ؟ فَقَالَ: لاَ بَأْسَ بِذَلِكَ.

499. Bize Ahmed b. İsa haber verip (dedi ki) bize İbn Vehb, Muâviye'den, (o da) el-Hasan b. Câbir'den (naklen) rivâyet etti ki, O (yani el-hasan) Ebû Umâme el-Bâhilî'ye, ilmin yazılmasının (caiz olup olmadığını) sordu, o da; "Bunda hiçbir mahzûr yoktur" dedi.(783)

٥٠٠ - أَخْبَرَنَا مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ، ثنا مُعَاذٌ، ثنا عِمْرَانُ بْنُ حُدَيْرٍ، عَنْ أَبِي مُجْلِزٍ، عَنْ بَشِيرِ بْنِ نَهِيكٍ، قَالَ: كُنْتُ أَكْتُبُ مَا أَسْمَعُ مِنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أُفَارِقَهُ أَتَيْتُهُ بِكِتَابِهِ فَقَرَأْتُهُ عَلَيْهِ، وَقُلْتُ لَهُ: هَذَا مَا سَمِعْتُ مِنْكَ. قَالَ: نَعَمْ.

500. Bize Mahled b. Mâlik haber verip (dedi ki) bize Mu'âz

781- Takyîdu'l-İlm, 96, 97; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 93; el-İlmâ', 147; el-Mustedrek, 1/106.

782- Takyîdu'l-İlm, 109.

783- Takyîdu'l-İlm, 98; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 93.

rivâyet edip (dedi ki) bize İmrân b. Hudeyr, Ebû Mücliz'den, (o da) Beşîr b. Nehîk'den (naklen) rivâyet etti (ki Beşîr) şöyle dedi: Ben Ebû Hureyre'den işittiğim şeyleri yazardım. Sonra kendisinden ayrılmak istediğimde ona, (kendisinden yazdığım) kitabını getirip okudum ve; "Bu, senden işittiğim şeydir (değil mi? Onu senden rivâyet edeyim mi?)" dedim. O da, "Evet" dedi.(784)

٥٠١ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، أنا شَرِيكٌ، عَنْ طَارِقِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: كُنْتُ أَسْمَعُ مِنِ ابْنِ عُمَرَ وَابْنِ عَبَّاسٍ الْحَدِيثَ بِاللَّيْلِ، فَأَكْتُبُهُ فِي وَاسِطَةِ الرَّحْلِ.

501. Bize Muhammed b. Sa'îd haber verip (dedi ki) bize Şerîk, Târık b. Abdirrahman'dan, (o da) Sa'îd b. Cübeyr'den (naklen) haber verdi (ki Sa'îd) şöyle dedi: Ben İbn Ömer ve İbn Abbâs'dan geceleyin hadisi işitir ve onu (bineğimin) palanının kaşına yazardım.(785)

٥٠٢ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، أنا شَرِيكٌ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: مَا يُرَغِّبُنِي فِي الْحَيَاةِ إِلَّا الصَّادِقَةُ وَالْوَهْطُ، فَأَمَّا الصَّادِقَةُ فَصَحِيفَةٌ كَتَبْتُهَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَأَمَّا الْوَهْطُ فَأَرْضٌ تَصَدَّقَ بِهَا عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ كَانَ يَقُومُ عَلَيْهَا.

502. Bize Muhammed b. Sa'îd haber verip (dedi ki) bize Şerîk, Leys'den, (o) Mücâhid'den, (o da) Abdullah b. Amr'dan (naklen) haber verdi (ki Abdullah) şöyle dedi: Beni şu hayata, başkası değil, sadece es-Sâdıka ve el-Veht meylettiriyor: es-Sâdıka, Resûlullah'dan -sallallahu aleyhi ve sellem- yazdığım bir sahifedir.

784- Takyîdu'l-İlm, 101; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 92.

785- Takyîdu'l-İlm, 102, 103. Bkz. 505. hadis.

el-Veht ise (babam) Amr İbnu'l-Âs'ın, idaresine baktığı halde tasadduk (vakf) ettiği bir yerdir.(786)

AÇIKLAMA

Hz. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-, Abdullah b. Amr'a, hadislerini yazması için izin vermiş, o da, güzel yazı yazdığından, pek çok hadis yazmıştı. Abdullah b. Amr, Hz. Peygamber'den bizzat işitmiş olduğu hadislerden bir hadis kitabı meydana getirmiş ve buna "es-Sahifetu's-Sâdıka" ismini vermişti. Mücâhid b. Cebr, bu "Sahife"yi onun yanında gördüğünü nakleder.

Abdullah b. Amr, nazarında çok kıymetli olan bu "Sahife"yi, kaybolur korkusuyla, halkalı bir sandıkda muhafaza etmekteydi. Vefatından sonra bu "Sahife" çocuklarına intikal etmişti. Torunu Amr b. Şu'ayb, büyük bir ihtimalle, dedesinden intikal eden bu "Sahife"den hadisler rivâyet ediyordu.

Hadislerin, kısmen de olsa, Hz. Peygamber'in zamanında ve onun huzurunda yazıldıklarını göstermesi bakımından bu "Sahifenin büyük ehemmiyeti vardır.

Bununla beraber bu eser asli şekliyle günümüze ulaşmamıştır. Ancak Ahmed b. Hanbel, Musned'inde onun muhtevasını bize naklet-miş,(787) Ebû Dâvûd, en-Nesâ'î, et-Tirmizî ve ibn Mâce Sünen'lerinde ondan pek çok hadis rivâyet etmişlerdir. Mezkûr kitaplara geçen hadislere göre "es-Sahifetu's-Sâdıka"da 436 hadis bulunuyordu.(788)

Abdullah b. Amr'ın nazarında çok kıymetli olan el-Veht, Tâif'de, Amr İbnu'l-Âs'a ait verimli ve büyük bir bağ idi. Yukarıdaki haberden anlaşıldığına göre Amr bu bağını vakfetmiş yani gelirlerini hayır yoluna bağışlamıştı. Aynı şekilde diğer sahâbe-i kirâm da en kıymetli mallarını Allah rızası için hayır yoluna bağışlamış, vakıflar te'sis etmişlerdi.(789)

786- Takyîdu'l-İlm, 84, 85; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 91.

787- Tercîhe şâyân olan görüşe göre Musned'de "Amr b. Şu'ayb an Ebîhi an Ceddihi" senediyle verilen hadisler "es-Sahîfetu's-Sâdıka"nın hadisleridir. Peşpeşe verilen bu hadisler için bkz. Musned, 2/178 vd.

788- Bu "Sahîfe" hakkında bkz. es-Sünne Kable't-Tedvîn, 348-350; Hadis Tarihi, 46.

789- Istılahat-ı Fıkhıyye, 4/304.

٥٠٣ - أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ عَمِّهِ عَمْرِو بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ: قَيِّدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ.

503. Bize Ebû Âsım haber verip (dedi ki) bana İbn Cüreyc, Abdulmelik b. Abdillah b. Ebî Sufyân'dan, (o da) amcası Amr b. Ebî Sufyân'dan (naklen) haber verdi ki o (yani Amr), Ömer İbnu'l-Hattâb'ı (radıyallahu anh) şöyle derken işitti: İlmi yazıyla kaydediniz.(790)

٥٠٤ - أَخْبَرَنَا مَخْلَدُ بْنُ مَالِكٍ، ثنا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، ثنا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ الثَّقَفِيُّ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ: قَيِّدُوا هَذَا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ.

504. Bize Mahled b. Mâlik haber verip (dedi ki) bize Yahya b. Sa'îd rivâyet edip (dedi ki) bize İbn Cureyc rivâyet edip dedi ki; bana Abdulmelik b. Abdillah b. Ebî Sufyân es-Sakafî, İbn Ömer'den haber verdi ki, o şöyle demiş: Bu ilmi yazıyla kaydediniz.

٥٠٥ - أَخْبَرَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، ثنا عَبْدُ الْوَاحِدِ، ثنا عُثْمَانُ بْنُ حَكِيمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، يَقُولُ: كُنْتُ أَسِيرُ مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي طَرِيقِ مَكَّةَ لَيْلًا، وَكَانَ يُحَدِّثُنِي بِالْحَدِيثِ فَأَكْتُبُهُ فِي وَاسِطَةِ الرَّحْلِ، حَتَّى أُصْبِحَ فَأَكْتُبَهُ.

505. Bize Ebu'n-Nu'mân haber verip (dedi ki) bize Abdulvâhıd rivâyet edip (dedi ki) bize Osman b. Hakim rivâyet edip dedi ki, Saîd b. Cübeyr'i, şöyle derken işittim: Ge-

790- Takyîdu'l-İlm, 88; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 91; el-Mustedrek, 1/106.

celeyin İbn Abbâs'la beraber Mekke yolunda yürürdük. O bana hadis rivâyet ederdi de ben onu, sabah olup da (defterlerime) yazmam için (bineğimin) palanının kaşına yazardım.(791)

٥٠٦ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، عَنْ يَعْقُوبَ الْقُمِيِّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي الْمُغِيرَةِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: كُنْتُ أَكْتُبُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي صَحِيفَةٍ وَأَكْتُبُ فِي نَعْلَيَّ.

506. Bize İsma'il b. Ebân, Yakûb el-Kummî'den, (o) Ca'fer b. Ebi'l-Muğire'den (o da) Sa'îd b. Cübeyr'den (naklen) haber verdi (ki Sa'îd) şöyle dedi: Ben İbn Abbâs'ın yanında, (ondan duyduklarımı) bir sahifeye yazardım, (o dolunca da) terliklerime yazardım.(792)

٥٠٧ - أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، ثنا مَنْدَلُ بْنُ عَلِيٍّ الْعَنَزِيُّ، حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ أَبِي الْمُغِيرَةِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: كُنْتُ أَجْلِسُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَأَكْتُبُ فِي الصَّحِيفَةِ حَتَّى تَمْتَلِىءَ، ثُمَّ أُقَلِّبُ نَعْلَيَّ فَأَكْتُبُ فِي ظُهُورِهِمَا.

507. Bize Mâlik b. İsma'il haber verip (dedi ki) bize Mendel b. Ali el-Anezi rivâyet etti. (o dedi ki) bana Ca'fer b. Ebi'l-Muğire, Sa'îd b. Cübeyr'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Ben İbn Abbâs'ın yanında oturuyor ve (ondan duyduklarımı), doluncaya kadar sahifeye yazıyordum. Sonra, (sahifem dolunca) terliklerimi çeviriyor ve (duyduklarımı) sırtlarına (yani altlarına) yazıyordum.(793)

٥٠٨ - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أنا فُضَيْلٌ، عَنْ عُبَيْدٍ الْمُكَتِّبِ، قَالَ:

791- Câmi'u Beyâni'l-İlm, 92. Bkz. 501. hadis.

792- Takyîdu'l-İlm, 102.

793- a.g.e.,

رَأَيْتُهُمْ يَكْتُبُونَ التَّفْسِيرَ عَنْ مُجَاهِدٍ.

508. Bize Amr b. Avn haber verip (dedi ki) bize Fudayl, Ubeyd el-Mukettib'den, onun şöyle dediğini haber verdi: Onları (yani talebeleri) Mücâhid'den tefsir yazarken gördüm.(794)

AÇIKLAMA

Daha önce (472. haber) Mücâhid'in, "ilmin defterlere yazılmasını kerîh gördüğü"ne dair bir haber geçmişti. Burada nakledilen haberden anlaşılıyor ki söz konusu kerâhet, ilmin yani hadislerin muayyen bir şey üzerine, muhtemelen o zaman Kur'an'ın yazıldığı yazı malzemeleri üzerine Kur'an'a benzeyecek şekilde yazılmasıyla alâkalıydı.

٥٠٩ - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ، أنا وَكِيعٌ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ حَنَشٍ، قَالَ: رَأَيْتُهُمْ يَكْتُبُونَ عِنْدَ الْبَرَاءِ بِأَطْرَافِ الْقَصَبِ عَلَى أَكُفِّهِمْ.

509. Bize Muhammed b. Sa'îd haber verip (dedi ki) bize Vekî', Abdullah b. Haneş'den, onun şöyle dediğini rivâyet etti: Onları (yani talebeleri) el-Berâ'nın yanında (ondan duyduklarını) kamış uçlarıyla avuçlarına yazarken gördüm.(795)

٥١٠ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، عَنِ ابْنِ إِدْرِيسَ، عَنْ هَارُونَ بْنِ عَنْتَرَةَ، عَنْ أَبِيهِ، حَدَّثَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ بِحَدِيثٍ فَقُلْتُ: أَكْتُبُهُ عَنْكَ؟ قَالَ: فَرَخَّصَ لِي وَلَمْ يَكْدْ.

510. Bize İsma'il b. Ebân, İbn İdris'den, (o) Hârûn b. Ante-

794- a.g.e., 105. Bkz. 472. haber.

795- Takyîdu'l-İlm, 105; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 92-93.

re'den, (o da) babasından (naklen) haber verdi (ki, o şöyle demiş:) İbn Abbâs bana bir hadis rivâyet etti. Ben de, "Onu senden yazayım mı?" dedim. Bunun üzerine o bana izin verdi ama neredeyse (izin vermiyecekdi).

٥١١ - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ شُجَاعٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ شَابُورَ، أنا الْوَلِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي السَّائِبِ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ قَالَ: كَتَبَ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ إِلَى عَامِلِهِ: أَنْ يَسْأَلَنِي عَنْ حَدِيثٍ؟ قَالَ رَجَاءٌ: فَكُنْتُ قَدْ نَسِيتُهُ لَوْلَا أَنَّهُ كَانَ عِنْدِي مَكْتُوباً.

511 Bize el-Velîd b. Şucâ' haber verip (dedi ki) bana Muhammed b. Şuayb b. Şâbûr rivâyet edip (dedi ki) bize el-Velîd b. Süleyman b. Ebi's-Sâ'ib, Recâ' b. Hayve'den haber verdi ki, o (yani Recâ') kendisine rivâyet edip şöyle söylemiş: Hişâm b. Abdilmelik, valisine, bana bir hadis sorması için mektup yazmıştı... Recâ' dedi ki; o (sorulan hadis), yanımda yazılı olmamış olsaydı onu unutmuş gitmiştim.(796)

٥١٢ - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ شُجَاعٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ الْغَازِ، قَالَ: كَانَ يُسْأَلُ عَطَاءُ بْنُ أَبِي رَبَاحٍ وَيُكْتَبُ مَا يُجِيبُ فِيهِ بَيْنَ يَدَيْهِ.

512. Bize el-Velîd b. Şucâ' haber verip (dedi ki) bana Muhammed b. Şu'ayb haber verip (dedi ki) bize Hişâm İbnu'l-Ğâz haber verip dedi ki, Atâ' b. Ebî Rebâh'a (bir şeyler) soruluyor ve, verdiği cevapları, önünde yazılıyordu.(797)

796- Takyîdu'l-İlm, 108.

797- Bkz. el-İlmâ', 147; Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî, 1/190.

٥١٣ - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ شُجَاعٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبِ بْنِ شَابُورَ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي السَّائِبِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، أَنَّهُ رَأَى نَافِعاً مَوْلَى ابْنِ عُمَرَ يُمْلِي عِلْمَهُ وَيُكْتَبُ بَيْنَ يَدَيْهِ.

513. Bize el-Velid b. Şucâ' haber verip (dedi ki) bize Muhammed b. Şu'ayb b. Şâbûr haber verip (dedi ki) bize el-Ve-lîd b. Süleyman b. Ebi's-Sâ'ib, Süleyman b. Mûsa'dan rivâyet etti ki, o (yani Süleyman), İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi'i, ilmini yazdırır ve, önünde yazılırken görmüşdü.[798]

٥١٤ - أَخْبَرَنَا الْوَلِيدُ بْنُ شُجَاعٍ، حَدَّثَنَا الْمُبَارَكُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: كَانَ سُفْيَانُ يَكْتُبُ الْحَدِيثَ بِاللَّيْلِ فِي الْحَائِطِ، فَإِذَا أَصْبَحَ نَسَخَهُ ثُمَّ حَكَّهُ.

514. Bize el-Velîd b. Şucâ' haber verip (dedi ki) bize el-Mübârek b. Sa'îd rivâyet edip dedi ki, Sufyân geceleyin hadisi duvara yazar, sabah olunca onu istinsâh eder, (defterine geçirir), sonra da (duvarda yazdıklarını) kazırdı.

٥١٥ - أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا أَبُو أُسَامَةَ، ثنا أَبُو غِفَارٍ الْمُثَنَّى بْنُ سَعِيدٍ الطَّائِيُّ، حَدَّثَنِي عَوْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ: حَدَّثَنِي فُلَانٌ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَعَرَفَهُ عُمَرُ، قُلْتُ: حَدَّثَنِي أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِنَّ الْحَيَاءَ وَالْعَفَافَ وَالْعِيَّ عِيَّ اللِّسَانِ لَا عِيَّ الْقَلْبِ، وَالْفِقْهَ مِنَ الْإِيمَانِ، وَهُنَّ مِمَّا يَزِدْنَ فِي الْآخِرَةِ، وَيَنْقُصْنَ مِنَ الدُّنْيَا، وَمَا يَزِدْنَ فِي الْآخِرَةِ أَكْثَرُ، وَإِنَّ الْبَذَاءَ وَالْجَفَاءَ وَالشُّحَّ مِنَ النِّفَاقِ، وَهُنَّ مِمَّا يَزِدْنَ فِي الدُّنْيَا وَيَنْقُصْنَ فِي الْآخِرَةِ، وَمَا يَنْقُصْنَ فِي الْآخِرَةِ أَكْثَرُ.

798- Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî, 1/215 (Edebu'l-İmlâ', 78'den naklen).

515. Bize el-Huseyn b. Mansûr haber verip (dedi ki) bize Ebû Usâme rivâyet edip (dedi ki) bize Ebû Ğıfâr el-Musenna b. Sa'îd et-Tâ'î rivâyet edip (dedi ki) bana Avn b. Abdillah rivâyet edip dedi ki: Ömer b. Abdilaziz'e; "Resûlullah'ın -sallallahu aleyhi ve sellem- ashabından bir adam olan falan bana rivâyet etti..." dedim de Ömer o (adamı) tanıdı. (Sonra) dedim ki o bana şöyle rivâyet etti: Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu: Haya, iffetlilik, az konuşma (dilini tutma)- dilin az konuşması, kalbin az konuşması değil- iyi anlayış (fıkıh) imandandır. Bunlar âhirette (mükâfatı) artıran, dünyadan (dünyevî menfaatleri) noksanlaştıran şeylerdendir. Ahirette artırdıkları şeyler ise daha çoktur. Edebsiz konuşma, kaba daranma, cimrilik ise münâfıklıkdandır. Bunlar dünyada artırıp ahirette noksanlaştıran şeylerdendir. Ahirette noksanlaştırdıkları ise daha çoktur.[799]

AÇIKLAMA

İslâm'ın Kur'an ve hadislerde açıklanan iman anlayışı, sadece zihni, nazari bir ameliye değildir. İslâm, kalbde yer etmekle beraber insanın iç ve dış dünyasını etkileyerek onda değişmelere yol açan bir iman anlayışı getirmiştir. Bu anlayışta iman, hayatın her yönüyle alâkalıdır. O, selâmlaşmadan tutun da yoldan, eziyet verici taş vb. şeyleri kaldırmaya varıncaya kadar her şeyi imanla irtibatlandırmaktadır. Hz. Peygamber, bu hususu açıklayıcı mahiyette olan bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "İman yetmiş küsûr -veya altmış küsûr- şu'bedir. Bunların en üstünü "Lâ İlâhe İllallah" demek, en düşüğü ise yoldan, eziyet verici şeyleri gidermekdir. Utanma da imandan bir şu'bedir."[800] Bu ve, konuyla ilgili diğer hadiserde, Allah ve Resûlü'nün istediği olgunlukta bir imanın, fertte güzel, iyi, faydalı hasletler meydana getireceği, getirmesi gerektiği anlatılmaktadır. imanın hasıl edeceği bu hasletlerin, mezkûr hadisin zahiri mânâsından hareketle, altmış veya yetmiş kadar olduğunu söyleyen alimler olmuştur. Fakat hadiste geçen söz konusu rakamların, sınırlı bir sayıyı değil de çokluğu ifade ettiği görüşü daha kabûle şâyan görün-

799- et-Taberânî bu hadisi za'if bir senedle Kurre b. İyâs'dan rivâyet etmiştir (Mecme'u'z-Zevâ'id, 8/26-27). Hadisin diğer şâhidleri için bkz. Tirmizi, Birr, 80 (4/375); Ahmed b. Hanbel, 5/269; el-Mustedrek, 1/9; Mecmeu'z-Zevâ'id, 1/92.

800- Müslim, İmam, 58 (1/63).

mektedir. Buna göre İslâm'ın anladığı mânâda iman, mümine pek çok güzel, iyi ve faydalı hasletler kazandırır veya kazandırmalıdır. İman güzelliklere sebep olduğuna göre kötü, çirkin, faydasız şeyler imansızlıkda bulunur demektir. Bu vasıflar imansızlığa yaraşır. Onlar imanî hasletler değillerdir. Bu husus, bir bakıma, zihniyetin dışa yansıması olarak da değerlendirilebilir. Yukarıdaki hadiste iman ve nifâkın (münâfıklığın) hasıl ettiği, onlara yaraşır bazı güzel ve çirkin vasıflara işaret edilmektedir. Bu hadisin bu bölümde zikredilmesi ise, bundan sonraki haberden anlaşılacağı üzere, onun yazılmış olmasından dolayıdır.

٥١٦ - أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: قَالَ أَبُو قِلَابَةَ: خَرَجَ عَلَيْنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ وَمَعَهُ قِرْطَاسٌ، ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا لِصَلَاةِ الْعَصْرِ وَهُوَ مَعَهُ، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا هَذَا الْكِتَابُ؟ قَالَ: حَدِيثٌ حَدَّثَنِي بِهِ عَوْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ فَأَعْجَبَنِي، فَكَتَبْتُهُ فَإِذَا فِيهِ هَذَا الْحَدِيثُ.

516. Bize el-Hüseyn b. Mansûr haber verip (dedi ki) bize Ebû Usâme rivâyet edip (dedi ki) bana Süleyman İbnu'l-Muğire rivâyet edip dedi ki, Ebû Kılâbe şöyle dedi: Ömer b. Abdilaziz, beraberinde bir kağıt olduğu halde, öğle namazı için yanımıza çıkageldi. Sonra, yine beraberinde o (kâğıt) olduğu halde ikindi namazı için yanımıza çıkageldi. Bunun üzerine ona; "Ya Emîrelmü'minîn! Bu yazı nedir?" dedim "Bana Avn b. Abdillah'ın rivâyet ettiği bir hadis!" dedi. (Baktım,) hoşuma gitti. Bunun için onu yazdım. Gördüm ki onda, şu (yukarıdaki) hadis (yazılıymış!).

٥١٧ - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانٍ، ثنا مَسْعُودٌ، عَنْ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ اللهِ ابْنِ أَبِي فَرْوَةَ، عَنْ شُرَحْبِيلَ بْنِ سَعْدٍ[1]، قَالَ دَعَا الْحَسَنُ بَنِيهِ وَبَنِي أَخِيهِ فَقَالَ: يَا بَنِيَّ وَبَنِي أَخِي، إِنَّكُمْ صِغَارُ قَوْمٍ يُوشِكُ أَنْ تَكُونُوا كِبَارَ آخَرِينَ، فَتَعَلَّمُوا الْعِلْمَ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ أَنْ يَرْوِيَهُ - أَوْ قَالَ: يَحْفَظَهُ - فَلْيَكْتُبْهُ وَلْيَضَعْهُ فِي

بَيِّنَه.

517. Bize İsma'il b. Ebân haber verip (dedi ki) bize Mes'ûd, Yûnus b. Abdillah b. Ebî Ferve'den, (o da) Şurahbîl b. Sa'd'dan (naklen) rivâyet etti (ki Şurahbîl) şöyle dedi: el-Hasan, kendi oğullarıyla kardeşinin oğullarını çağırdı ve şöyle dedi: "Oğullarım, kardeşimin oğulları! Sizler (bugün) topluluğun küçüklerisiniz. Yakında başkalarının büyükleri olacaksınız! Binaenaleyh ilmi öğreniniz. Sizden kim onu rivâyet edemezse -veya "ezberleyemezse" demişti- onu yazsın ve evine koysun![801]

AÇIKLAMA

ed-Dârimi son iki bölümde hadislerin yazılmasıyla alâkalı aleyhde ve lehdeki haberlerden, bir kanaat verebilecek bir mikdarı zikretmiş bulunmaktadır. Bu haberlerden anlaşılıyor ki mesele, ilk yılların tartışılan konularından biriydi.

Burada görüldüğü gibi hadislerin yazımı konusunda Hz. Peygamber'in -sallallahu aleyhi ve sellem- lehde ve aleyhde açıklamaları vardır. Yani bu konudaki merfû' hadisler birbirine zıttır. İlmi ifadesiyle burada bir "ihtilâfu'l-hadîs" meselesi vardır. Böyle bir durumda şu ihtimallerden biri düşünülebilir: 1) Zıt haberlerden bir kısmının hükmü, diğerleriyle sonradan kaldırılmıştır (nesh); 2) Bu haberler, çeşitli şekillerde yorumlanarak hepsiyle amel edilebilir; 3) Bu haberlerden bir kısmı sahihtir, onları almak, sahih olmayan diğerlerini bırakmak lâzımdır (tercih); 4) Bir hal çaresi bulununcaya kadar böyle haberlerin hepsi bir tarafa bırakılır.

Bir konudaki zıt haberler için düşünülebilen bu dört hal çaresinden, hadislerin yazılması meselesinde en uygun olanı, bir çok alimin de belirttiği gibi[802] neshdir. Yani önceleri hadisleri yazma yasağı konmuş, sonra, yasağı gerektiren şartların ortadan kalkmasıyla yazmaya müsaade edilmiştir. Böyle düşünmeye sevkeden haber ve vakıalar vardır. Şöyleki;

1) Gördüğümüz kadarıyla Hz. Peygamber'den sonra ilk dönemlerde yazmanın aleyhinde olan hiç kimse, Hz. Peygamber'in yasakla il-

801- Takyîdu'l-İlm, 91; Câmi'u Beyâni'l-İlm, 107.

802- es-Sünne Kable't-Tedvîn, 307 vd.

gili hadisini delil olarak zikretmemişlerdir. Hadislerin yazılması aleyhinde olan kimseler muhtelif endişe ve kanaatlerle bu görüşte bulunmuşlardı.[803]

2) Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in -radıyallahu anhumâ- hadisleri yazma teşebbüs ve düşüncelerine dair haberler vardır. Hz. Ebû Bekir, yazmış olduğu 500 hadisi olduğu gibi nakledememiş olma endişesiyle yakmış.[804] Hz. Ömer ise, sünnetleri yazma düşüncesinden halkın Kur'an'ı ihmal edeceği endişesiyle vazgeçmişti.[805] Bu iki büyük halifenin belirttikleri gerekçeler, hadislerin yazılması konusundaki nebevî yasağın kaldırılmış olduğunu gösterir. Aksi takdirde onlar ya bu işe hiç tevessül etmezler veya bu işden vazgeçerler. Hz. Peygamber'in yasağını gerekçe gösterirlerdi.

3) Birbirine zıt hükümler taşıyan haberlerden bir kısmının hükmünün sonradan kaldırılmış (yani neshedilmiş) olup olmadığını anlamanın bir yolu, tarihdir. Buna göre haberlerin tarihleri tesbit edilir ve tarih bakımından öncekilerin hükmünün sonrakiler tarafından kaldırılmış olduğu kabul edilir. Bu yolu bizim meselemize de uygulamak mümkündür. Ne var ki hadislerin yazılmasıyla alâkalı haberlerin hepsinin tarihini tesbit imkânından mahrumuz. Bununla beraber Yemenli bir zat olan Ebû Şah'la ilgili bir haber bize yardımcı olabilir. Şöyleki; Mekke'nin fethinden (h.8.yıl) sonra orada Hz. Peygamber'in irâd buyurduğu bir hutbe Ebû Şah'ın hoşuna gitmiş ve. Hz. Peygamber'den onun, kendisi için yazılmasını istemiş, Hz. Peygamber de onun bu isteğini, kabul ederek "Ebû Şah için (hutbemi) yazın" buyurmuş.[806] Bu haberde Hz. Peygamber'in, hayatlarını sonlarına doğru bir hadisinin yazılmasına müsaade ettiğini görmekteyiz. Şu halde hadislerin yazılmasına müsaade eden haberler muahhar döneme aittir ve bunlarla, hadislerin yazılmasını yasaklayan haberler neshedil mişlerdi.

4. Hadisleri yazan ve yazdıklarından hadis mecmuaları (sahifeler) meydana getiren sahâbilerin varlığı da Hz. Peygamber'in, yazma yasağını kaldırmış olduğunu gösterir. Çünkü sahâbenin, Peygamber'in emir ve yasaklarına bağlılıkları bilinen bir husustur. Hadis

803- Bkz. 488. haberin "Açıklama"sı.

804- Tezkiretu'l-Huffâz, 1/5.

805- Takyîdu'l-İlm, 49.

806- Takyîdu'l-İlm, 86; Buhârî, İlm, 39 (1/36).

mecmuaları olan sahabiler arasında Abdullah b. Amr İbni'l-Âs, Câbir b. Abdillah, Semure b. Cundeb, Sa'd b. Ubâde, Abdullah b. Abbâs, Ebû Hureyre, Hz. Ali ve Abdullah b. Ömer'in isimleri zikredilmektedir.(807)

Netice olarak Hz. Peygamber, hadislerinin yazılmasını önceleri yasaklamış, sonra bu yasağı kaldırmıştı. Önceleri konan yasağın en mühim -belki de tek- sebebi hadislerin Kur'an'la karışması tehlikesiydi. İlk zamanlarda yazı bilenlerin az, bunların bir kısmının da vahy kâtibi olduğu gerçeği gözönüne alınırsa sözkonusu tehlikenin derecesi daha iyi takdir edilebilir. Burada şu hususu da kaydetmemiz lâzımdır: Abdullah b. Amr İbni'l-Âs gibi bazı sahâbilere daha erken bir dönemde ferdi yazma müsaadesi verilmiş olabileceği gibi vahiy kâtiplerine de ömür boyu yazma yasağı konmuş olabilir.

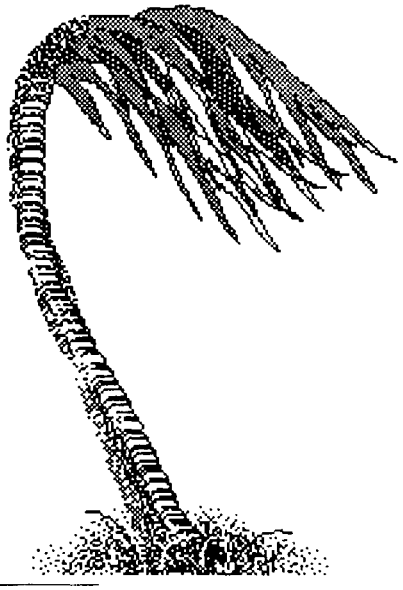

807- Hadis Tarihi, 41 vd.; es-Sünne Kable't-Tedvin, 343 vd. Bkz. Dirâsât fi'l-Hadisi'n-Nebevî, 1/92.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5
GİRİŞ 7

SÜNNET ve HADİS 7
Hadisin Önemi 8
A- Kur'an-ı Kerimi Anlamak 8
1. Mücmel Ayetleri Açıklamak 9
2. Müşkil Ayetleri Açıklamak 10
3. Geniş Kapsamlı, Genel İfadeli Bazı Ayetlere Sınr. Getr. 11
4. Kur'an'ın Bazı Hükümlerini Te'kîd Etmek 12
B- Kur'an'ı Kerim'in Hükümlerini Uygulamak 12

HADİS TARİHİ 22
A-Tesbit Dönemi 22
1- Hadis Öğrenimi 22
a) Hz. Peygamberin Faaliyetleri 22
b) Sahabenin Gayretleri 25
2- Hadislerin Rivâyet Şekli 28
3- Hadislerin Yazılması 30
B- Tedvin Dönemi 31
C- Tasnif Dönemi 33
1- Metinle İlgili Çalışmalar 33
a) Toplama ve Tasnif Etme Çalışmaları 33
aa) Her Konudan Hadisler İhtiva Eden Eserler 34
ab) Muayyen Konularda Hadisler İhtiva Eden Eserler 34
ac) Muayyen Özelliğe Sahib Hadisler İhtiva Eden Eserler 35
b) Anlama Çalışmaları 35
ba) Hadis Lügatı Çalışmaları 35
bb) Şerh Çalışmaları 36
2- Senedle İlgili Çalışmalar 37
a) Sened Toplama Çalışmaları 37
b) Ricâl Çalışmaları 37
ba) Sıka Râvîlerle İlgili Eserler 37
bb) Zaîf Râvilerle İlgili Eserleri 37
bc) Sıka ve Zaif Râvilerle İlgili Eserler 38
D- Tehzib Dönemi 38
1- Metinle İlgili Çalışmalar 38
a) Toplama ve Tasnif Çalışmaları 38
aa) Her Konudan Hadisler İhtiva Eden Eserler 38
ab) Muayyen Konularda Hadisler İhtiva Eden Eserler 39
ac) Muayyen Özellikteki Hadisleri Toplayan Eserler 39
ad) Muayyen Sayılarda Hadis İhtiva Eden Eserler 39
b) Tesbit ve Tahkik Çalışmaları 39

c) İhtisâr ve Tehzîb Çalışmaları 40
d) Fihrist Çalışmaları 40
e) Anlama Çalışmaları 41
ea) İ'râbu'l-Hadis Çalışmaları 41
eb) Hadis Lügatı Çalışmaları 42
2- Senedle İlgili Çalışmalar 42
a) Sened Toplama Çalışmaları 42
b) Ricâl Çalışmaları 42
ba) Sıka Râvîlerle İlgili Eserler 42
bb) Zaîf Râvîlerle İlgili Eserler 42
bc) Sıka ve Zaîf Râvîlerle İlgili Eserler 43

HADİS COĞRAFYASI 43
HADİS İLMİNDE KADINLAR 44
ANA HATLARIYLA HADİS USULÜ 46

Mursel 47
Munkatı' 47
Mu'dal 47
Muallak 47
Mudelles 47
Muzdarib 47
Maklûb 47
Şâzz 47
Munker 47
Metrûk 47
Kudsî Hadis 48
Merfû' 48
Mevkûf 48
Maktû 49
Musned 49
Muttasıl 49
Muan'an 49
Mudrec 49
Meşhûr 49
Aziz 49
Ferd 49
Garîb 49
Musahhaf 49
Muharref 49
Mutâbi 49
Şâhid 49

HADİS OKURKEN DİKKAT EDİLECEK BAZI HUSUSLAR 49

DÂRİMİ, HAYATI ve ESERİ 52

A- Sünen Edebiyatı 55
B- Dârimi'nin Sünen'i 56
1- Sünen'in Nüshaları 57
2- Sünen'in Kaynakları 57

3- Sünen'in Rivâyetleri 59
4- Sünen'in Rivâyet Özellikleri 59
5- Sünen'in Sıhhat Durumu 60
6- Sünen'in Tertîbi 62
7- Sünen'in Bölüm Başlıkları 62
8- Sünen'de Hadislerden Sonra Yer Alan Açıklamalar 63
9- Sünen'de Tekrarlar 64
10- Sünen'de Takti' ve İhtisarlar 64
11- Sünen'de Hadis Sayısı 64
12- Sünen Üzerine Yapılan Çalışmalar 65

SÜNEN-İ DÂRİMİ'YE GİRİŞ 67
KONUYLA İLGİLİ AÇIKLAMA 67
İsa b. Ömer es-Semerkandî 69
Abdullah b. Ahmed 69
Abdurrahman b. Muhammed ed-Dâvûdî 69
Abdulevvel b. İsa 70
Abdullah b. Ömer el-Harîmî 70
Ali b. Muhammed b. Hârûn et-Teğlibi ed-Dimeşkî 70
Abdulaziz. Muhammed el-Kinâni 70
Abdurrahim İbnu-l-Huseyn 71
İbrâhim b. Muhammed b. Mubârek b. Ebi'l-Harb el Hunci 71

1. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLELLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN PEYGAMBER OLARAK GÖNDERİLMESİNDEN ÖNCE INSANLARIN IÇİNDE BULUNDUKLARI CAHİLLİK VE SAPIKLIKLAR 73
1. Hadisin Şerhi 73
2. Hadisin Şerhi 76
3. Hadisin Şerhi 77

2. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN PEYGAMBER OLARAK GÖNDERİLMESİNDEN ÖNCE (MUKADDES) KİTAPLARDA TANITILMASI 80
5. Hadisin Şerhi 81
6-8. Hadislerin Şerhi 84
9-10. Hadisin Şerhi 87
11-12. Hadislerin Şerhi 90

3. BÂB

HZ. PEYGAMER SALLALLAHÜ ALEYHİ VE SELLEM'İN IŞİNİN BAŞLANGICI NASIL OLDU? 91
13. Hadisin Şerhi 93
14-15. Hadislerin Şerhi 96

4. BÂB

ALLAH'IN PEYGAMBER'İNE, AĞAÇLARIN, HAYVANLARIN VE CİNLERİN KENDİSİNE IMÂN ETMELERİ NEV'İNDEN IKRÂM ETTİĞİ ŞEYLER 97
16. Hadisin Şerhi 98
17. Hadisin Şerhi 104

18-19. Hadisin Şerhi 106
20. Hadisin Şerhi 108
21-24. Hadislerin Şerhi 112

5. BÂB

ALLAH'IN HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'E PARMAKLARI ARASINDAN SU AKITMASI NEV'İNDEN IKRAM ETTİĞİ ŞEYLER 113
25-27. Hadislerin Şerhi 115
28-30. Hadislerin Şerhi 118

6. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'E MİNBERİN INLEMESİ ŞEKLİNDE IKRAM EDİLEN ŞEYLER 120
31-36. Hadislerin Şerhi 125
37-38. Hadislerin Şerhi 127
39-42. Hadislerin Şerhi 129

7. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'E YEMEĞİNİN BEREKETLENİP ARTMASI KONUSUNDA IKRAM EDİLEN ŞEYLER 131
43. Hadisin Şerhi 134
44-46. Hadislerin Şerhi 143

8. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'E VERİLEN BAZI ÜSTÜNLÜKLER 144
47. Hadisin Şerhi 145
48. Hadisin Şerhi 147
49-53. Hadislerin Şerhi 152
54. Hadisin Şerhi 154
55. Hadisin Şerhi 155

9. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'E GÖKTEN YEMEK INMESİ ŞEKLİNDE IKRAM EDİLEN ŞEYLER 156
56. Hadisin Şerhi 157

10. BÂB

PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN GÜZELLİĞİ HAKKINDA 159
64. Hadisın Şerhi 163
65-67. Hadislerin Şerhi 164

11. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'E ÖLÜLERİN KONUŞMASI NEV'INDEN IKRAM EDILEN ŞEYLER 165
68-70. Hadislerın Şerhi 169

12. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN CÖMERTLİĞİ HAKKINDA 170
71-74. Hadislerin Şerhi 172

13. BÂB

RESULULLAH SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN ALÇAKGÖNÜLLÜLÜĞÜ HAKKINDA 173

75. Hadisin Şerhi 173

14. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN VEFATI HAKKINDA 174
76-78. Hadislerin Şerhi 176
79. Hadisin Şerhi 178
80. Hadisin Şerhi 179
81-82. Hadislerin Şerhi 182
83. Hadisin Şerhi 185
84. Hadisin Şerhi 188
85-88. Hadislerin Şerhi 191
89-90. Hadislerin Şerhi 192

15. BÂB

ALLAH TEÂLÂ'NIN PEYGAMBER'İ SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'E VEFATINDAN SONRA IKRAM ETTİĞİ ŞEYLER 197
93-94. Hadislerin Şerhi 199

16. BÂB

SÜNNETE UYMA 200
96-97. Hadislerin Şerhi 201
98-100. Hadislerin Şerhi 204
101. Hadisin Şerhi 205

17. BÂB

KİTAP VE SÜNNETTE OLMAYAN ŞEY HAKKINDA CEVAP VERMEKTEN SAKINMAK 206
102-103. Hadislerin Şerhi 207
104. Hadisin Şerhi 208
105-109. Hadislerin Şerhi 210
110. Hadisin Şerhi 212
111. Hadisin Şerhi 214
112-115. Hadislerin Şerhi 216
116. Hadisin Şerhi 217
117-121. Hadislerin Şerhi 220

18. BÂB

FETVA VERMEKTEN HOŞLANMAMA 221
123-126. Hadislerin Şerhi 223
127. Hadisin Şerhi 224
128-131. Hadislerin Şerhi 227

19. BÂB

FETVA VERMEKTEN KORKAN, AŞIRILIĞA GİTMEYİ, BİD'AT İŞLEMEYİ KERİH GÖREN KİMSELER 228
132-138. Hadislerin Şerhi 231
139. Hadisin Şerhi 232
140. Hadisin Şerhi 233
141-145. Hadislerin Şerhi 237
146-147. Hadislerin Şerhi 238
148-156. Hadislerin Şerhi 244

20. BÂB

FETVA VERME VE ONDAKİ ZORLUKLAR 246

159-161. Hadislerin Şerhi 247
162-163. Hadislerin Şerhi 249
164. Hadisin Şerhi 250
165-169. Hadislerin Şerhi 255
170. Hadisin Şerhi 257
171-175. Hadislerin Şerhi 260

21. BÂB

HALKA, KENDİSİNDEN FETVASI SORULAN HER MESELEDE FETVA VEREN KİMSE HAKKINDA 261
176-178. Hadislerin Şerhi 262

22. BÂB

ZAMANIN DEĞİŞMESİ VE ZAMAN İÇİNDE SONRADAN OLACAK ŞEYLER 268
191. Hadisin Şerhi 269
192-196. Hadislerin Şerhi 272
197-202. Hadislerin Şerhi 275
203-204. Hadislerin Şerhi 276

23. BÂB

DAYANAKSIZ GÖRÜŞLERİ KABUL ETMENİN MEKRÛHLUĞU 278
206-210. Hadislerin Şerhi 282
211-218. Hadislerin Şerhi 288
219. Hadisin Şerhi 290

24. BÂB

ALİMLERE UYMA 292
224-225. Hadislerin Şerhi 293
226-228. Hadislerin Şerhi 296
229. Hadisin Şerhi 297
230. Hadisin Şerhi 298
231-234. Hadislerin Şerhi 301

25. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'DEN HADİS RİVÂYETİNDEN KORKMA VE BUNDA ITHİYATLI DAVRANMA 304
Konu Hakkında Açıklama 304
237-244. Hadislerin Şerhi 309

26. BÂB

İLMİN YOK OLUP GİTMESİ HAKKINDA 312
245-248. Hadislerin Şerhi 315
249-252. Hadislerin Şerhi 316
253-256. Hadislerin Şerhi 318

27. BÂB

ILMİ UYGULAMA VE ONDA IYİ NİYETLİ OLMA 319
258-263. Hadislerin Şerhi 322

28. BÂB

HATA YAPMA ENDİŞESİYLE FETVA VERMEKTEN KORKAN KİMSE 327
272. Hadisin Şerhi 328
273-274. Hadislerin Şerhi 329
275-285. Hadislerin Şerhi 335
286-288. Hadislerin Şerhi 339

289-292. Hadislerin Şerhi 341
293. Hadisin Şerhi 342

29. BÂB

'İLİM, HAŞYETTEN, ALLAH KORKUSU VE SAYGISINDAN IBARETTİR DİYEN KİMSE 342
294. Hadisin Şerhi 344
295. Hadisin Şerhi 345
296. Hadisin Şerhi 346
297-300. Hadislerin Şerhi 349
301-312. Hadislerin Şerhi 355

30. BÂB

NEFSİN ARZULARINDAN UZAKLAŞMA HAKKINDA 356

31. BÂB

RÂVİ MÂNÂYI DOĞRU VERDİĞİ ZAMAN (MÂNÂ ILE) HADİS RİVÂYETİNE IZİN VERENLER 359
321-324. Hadislerin Şerhi 361
325-326. Hadislerin Şerhi 363

32. BÂB

ILMİN VE ALİMİN ÜSTÜNLÜĞÜ HAKKINDA 364
327. Hadisin Şerhi 365
328-336. Hadislerin Şerhi 370
337-345. Hadislerin Şerhi 374
346-349. Hadislerin Şerhi 378
350-354. Hadislerin Şerhi 383
355-359. Hadislerin Şerhi 386
360-363. Hadislerin Şerhi 388

33. BÂB

ILİM ÖĞRENMEYE MAKSADSIZ BAŞLAYIP DA ILMİN KENDİSİNİ MUAYYEN BİR MAKSADA YÖNELTTİĞİ KİMSE 389
364. Hadisin Şerhi 389

34. BÂB

ILMİ, ALLAH'DAN BAŞKASI IÇİN ÖĞRENEN KİMSELERİ KINAMA 391
367-370. Hadislerin Şerhi 392
371-378. Hadislerin Şerhi 397
379-383. Hadislerin Şerhi 401
384-392. Hadislerin Şerhi 406

35. BÂB

ARZULARINA UYANLARDAN, BİD'ATCI VE MÜNÂKAŞACILARDAN UZAKLAŞMA 409
397. Hadisin Şerhi 409
398. Hadisin Şerhi 411
399. Hadisin Şerhi 412
400. Hadisin Şerhi 414
401. Hadisin Şerhi 415
416-406. Hadislerin Şerhi 418

36. BÂB

ILİMDE EŞİTLİK YAPMA 419
409-410. Hadislerin Şerhi 420

37. BÂB

ALİMLERE SAYGI GÖSTERME HAKKINDA 421
413-415. Hadislerin Şerhi 422
416-417. Hadislerin Şerhi 424

38. BÂB

SİKALARDAN HADİS RİVÂYETİ HAKKINDA 425
Konuyla Ilgili Açıklama 425
420-422. Hadislerin Şerhi 427
423-425. Hadislerin Şerhi 430
426-434. Hadislerin Şerhi 434

39. BÂB

HZ. PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'İN HADİSİNİ AÇIKLAMAKDAN VE ONUN -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM- SÖZÜNÜN YANINDA BAŞKASININ SÖZÜNDEN SAKINMA 435
436. Hadisin Şerhi 435
437. Hadisin Şerhi 437
438-441. Hadislerin Şerhi 440

40. BÂB

KENDİSİNE PEYGAMBER SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM'DEN BİR HADİS ULAŞIP DA ONU ULULAMAYAN VE ONA SAYGI GÖSTERMEYEN KİMSENİN CEZASININ HEMEN VERİLMESİ 443
443-446. Hadislerin Şerhi 446
447-450. Hadislerin Şerhi 450

41. BÂB

INSANLARI BIKTIRMAYI KERÎH GÖREN KİMSELER 453
453-455. Hadislerin Şerhi 454

42. BÂB

HADİSLERİN YAZILMASINI CAİZ GÖRMEYEN KİMSELER 455
456-458. Hadislerin Şerhi 456
459-460. Hadislerin Şerhi 458
461. Hadisin Şerhi 458
462. Hadisin Şerhi 459
463-464. Hadislerin Şerhi 460
465. Hadisin Şerhi 461
466. Hadisin Şerhi 462
467-474. Hadislerin Şerhi 465
475-476. Hadislerin Şerhi 466
477-478. Hadislerin Şerhi 468
479-488. Hadislerin Şerhi 474

43. BÂB

ILMİN YAZILMASINA IZİN VEREN KİMSELER 476
489-492. Hadislerin Şerhi 479
493. Hadisin Şerhi 480
494-502. Hadislerin Şerhi 485
503-508. Hadislerin Şerhi 488
509-515. Hadislerin Şerhi 491
516-517. Hadislerin Şerhi 493